

มัลลยวัตตูปนีฎีกา : การตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์
มัลลยวัตตูปนีฎีกาคณุตต : วิจรรย์ตตปรีโสทรนญเจว วิมัสยตตสิกขา จ

พระมหากีรัฐกรณ อัสุมาลี (พันนาวา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา บาลี
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๕

ISBN 974 – 364 – 500 - 4

มัลย์ยวัตตูปนีฎีกา :
การตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์

พระมหาภิรัฐภรณ์ อัสมาลี (พันทนา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา บาลี
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๕
(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

มัลยวาทูที่ปนีฎีกาคณตสุต : วิจารณ์ยตุตปรีโศชนญเจว วีมํสยตตติกษา จ

อํสูมาลีภิกุขนา รจิตา

อัย รจนาวิสโย

พุทธศตอมหาปณตติฎฐิติวตถาย ปาติภาสาสิกษาปรีปุริยา
รจิตโต

ทยขรฎฐเจ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย – มหาวิทยาลัยคนสุต
ปณตติสภาย ปกาสิโต

บัณฑิตวิทยาลัย   มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย   อนุมัติให้
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้   เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา บาลี

.....

(พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

(พระมหาจระพันธ์ จันทบุรี)

.....กรรมการ

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

.....กรรมการ

(ดร. สมิตธิพล เนตรนิมิตร)

.....กรรมการ

(ดร. ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย)

.....กรรมการ

(นายรังษี สุทนต์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระสุธีธรรมานุวัตร

ประธานกรรมการ

ดร. สมิตธิพล เนตรนิมิตร

กรรมการ

นายรังษี สุทนต์

กรรมการ

อนุโมทนาภคา

เย ปน “คุณพ่อที - คุณแม่ธาดุ พันนาวา”ดี ทฤษฎาสาวิสุสุดา ปน มาตาปิตโร
 ปุพพการี พุทฺทมวิหารธมมสมนฺนาคตา หุตฺวา ยถาสตฺติ ยถาพลํ ปุตฺตธิตโร สฺลิกฺขิตฺตีปฺเป
 สปฺปลฺลเย สฺภาวิตฺตจิตฺเต กตฺวา อุกฺกณฺหาเปตฺวา มยฺหํ ชีวิตํ อทฺสุ. อิมินา รจนาวิสเยน
 เตสํ คุณํ ปุเชมิ. เตปี สฺขิตา โหนตุ อโรคา นิตฺทุกฺขา นิตฺทุกฺยา สพฺพทา.

วิจัยการี ปนาหํ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย - มหาวิทยาลัยชยตเน ปณฺฑิตฺตวิฑฺฒนเย
 กมฺมการีนํ ปณฺฑิตฺตวิฑฺฒนเยชยชยตเนปตฺติกาณํ สมนฺมาปณฺณตฺตเถรปฺมุขานํ ภิกฺขุอาจริยานํ
 สิริสา นมามิ เจว อณฺเณสญฺจ อาจริยานํ คุณํ ปุเชมิ. อิมปี หิ เมตฺตาสมนฺนาคตา
 หุตฺวา มยฺหํ นานาสิปฺปานิ โววทิสฺส อุนฺสาสึสฺส. โสตฺถึ อิมสํ โหนตุ สพฺพทา.

โย ปน เถโร สฺวธิธมฺมานวตฺโต นาม โหติ ตํ สิริสา นมามิ. “ดร. สมิทฺธิพล
 เนตรนิมิตร” อิติ ทฤษฎาสาวิสุสุโต หิ ตฺถุจฺจิปณฺฑิตฺโต เจว “นายรังษี สฺทนต์” อิติ ทฤษฎาสา-
 วิสุสุโต อุปาสโก มหาปณฺฑิตฺโต จา”ดี ทฺวินนํ อุปาสกปณฺฑิตฺตานํ อุนฺโมทามิ. โย จ อุปาสโก
 “นายจุง คิปประโคน” อิติ ทฤษฎาสาวิสุสุโต รกฺขสฺส มหาปณฺณาคาเร นานาคณฺฐานํ
 รกฺขณโกปนการี โหติ กหิตฺฐโร ตสฺส อุนฺโมทามิ. อิมปี หิ เมตฺตาสมนฺนาคตา หุตฺวา โย
 ปน มยฺหํ ปมาเทน วิรุฑฺธปาโจ อุปฺปชฺชติ, ตํ วิจาเรตฺวา นินฺตฺตฺติยา วินิสฺสุ. อยํ รจนาวิสโย
 เต นิสฺสาย สฺกุจฺจ นินฺจาสึ.

วิจัยการี ปนาหํ ยํ ธมฺมเจตฺติยราชทินฺนนามํ มหาเถรํ นิสฺสาย “กฺลฺยณมิตฺตวร-
 มหาวิหาร” อิติ ลทฺธนาเม วิหารे สฺขํ ปฏฺิวาสามิ โย จ มยฺหํ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - มหาวิทยาลัยชยตเน สิปฺปํ สิกฺขิตฺตุ อุนฺชานํ, ตเมว สิริสา นมามิ.

เย อุปาสกา เจว ยา อุปาสิกา จ มยฺหํ อุปตฺถมฺภิกา โหนติ อุนฺตมโส
 นิจฺจกาลเมว ปิณฺญาปาตํ อทฺสุ สฺขํ เตสํ โหติ สพฺพทา.

อิมินา กตฺปฺลฺลเยน โย ปนตฺถโถ อิติ รจนาวิสโยโต อุปฺปชฺชติ. โส อาทิโต
 วุตฺตนเยเนว สพฺเพสํ ทิฆมฺรตฺตํ หิตาย สฺขาย ปวตฺตตฺตุ.

อํสุมาลิกฺกฺขุณา ปกาสิตา

๒๕๔๕ พุทฺธสเก เชฎฺฐมาสสฺส ตีสฺตีเม ทินเ

ชื่อวิทยานิพนธ์	: ฅลัษัฒวตัลฤทึปณัฎฐัฎกา : การตรวจชำระและศึกษาวึเคราะห้
ผู้วึจยั	: พระมหาภัฎฐกรณั อัสุมาลั (พันนาวา)
ปรึญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณชัฎ (บาลั)
คณะกรรมการควบคุมวึทยาณัพนัษั	: พระสุชัฎธรรมานูวัฎตร ป.ช. ๕, M.A., Ph.D. : ดร. สมัฎฐัพล เนตรณัฎมัฎร ป.ช. ๕, พ.ม., พช.บ., พช.ม., Ph.D. : นายรงัฎมึ สุทนต์ ป.ช. ๕, พช.ม.
วันสำเร้จการศึกษา	: ๓๐ / มัฎนายน / ๒๕๔๕

บทคัฎย่อ

งานวึจยันี้ ผู้วึจยัได้ปรึวรตคัฎภัฎฐัฎมาลัษัฒวตัลฤทึปณัฎฐัฎกาจากคัฎนฉบัปภาษาบาลั อักษรขอม เป็นภาษาบาลัไทย พรึอมท้ังได้ตรวจชำระ ศึกษาวึเคราะห้ และแปลเป็น ภาษาไทยแล้ว ทำห้ทราบความเป็นมาของคัฎภัฎฐัฎนี้ วึฎฒนาการความเป็นมาของการคัฎลอก และการจารคัฎนฉบัป วึฎฐัฎการจารลงนัใบบลาน ชัฎอศึดพลาตนัในการจาร ลักษณะของ ฎวายากรณั การอธิบายเน้อหาพรึอมท้ังนัฎยามความหมายและการเช้ื่อมความของคัฎาในประยัอก คัฎภัฎฐัฎนี้ผู้แต่งศึอพระภัฎษุชาวไทย ชัฎอว่าพระพุทธรัฎฐัฎธรรมกัฎตมมหาสามี มึชัฎวึตอยู่ในรัช สมัฎของพระมหาธรรมราชาลัฎไทย กรุงสุโขทัย ระหวาง พ.ศ. ๑๘๕๑ - พ.ศ. ๑๘๑๒

เน้อหาของวึทยาณัพนัษันี้ แบ่งออกเป็น ๕ บท บทแรก เป็นบทนำ กล่าวถึง ความเป็นมาของปัญหาลอตถึงวึฎฐัฎการคัฎาเนนการวึจยัและตรวจชำระ บทที่ ๒ ว่าคัฎวประวตัฎ ผู้แต่ง โครงสร้างของเน้อหา ลักษณะการประพันัษั สำนวนภาษา และวึฎฐัฎการจารลงนั ใบบลาน บทที่ ๓ คัฎภัฎฐัฎมาลัษัฒวตัลฤทึปณัฎฐัฎกาที่ตรวจชำระแล้วพรึอมท้ังชัฎอศึดพลาตที่เก้จจาก การจารศึดพลาต บทที่ ๔ คัฎภัฎฐัฎมาลัษัฒวตัลฤทึปณัฎฐัฎกา แปลเป็นภาษาไทย อักษรไทย บทที่ ๕ บทสรุปและชัฎอเสนอเนนะ

ผลการวึจยัพบว้า ผู้แต่งคัฎภัฎฐัฎมาลัษัฒวตัลฤทึปณัฎฐัฎกา ได้รวบรวมนเน้อหาจากคัฎภัฎฐัฎ ต่าง ๆ มาปรึบปรึงและแต่งเสริมเน้อความ แต่ความหมายยังคงเดม ในคัฎภัฎฐัฎนี้ผู้แต่งนำเอา เน้อหาสาระจากคัฎภัฎฐัฎมาเลยยเทวตัฎเดรวัฎตลล มาอธิบายขยายเน้อความหลักคำสอนที่มึอยู่ใน

พระพุทธศาสนา เช่น เรื่อง บุญ บาป นรก และสวรรค์ ซึ่งเป็นหลักจริยธรรมให้คนทำความดี (บุญ) ละเว้นความชั่ว (บาป) ทำให้ผู้อ่านมีความรู้เกี่ยวกับการทำความดี (บุญ) ที่เน้นมากที่สุดในคัมภีร์นี้คือ ทานบารมี ได้แก่ การให้ทาน และการฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดกให้จบภายในวันเดียว

รจนาวิชยนาม : มलयวตถุที่ปนีฎีกาคณตส : วิจารณ์ยุตตปริโสทรณญเจว วมัยสายตตสิกขา

อนูวิจารณ์โก : อัสุมาลีภิกขุ

จิตติ : พุทธสตถุมหาปณทัโต (ปาลี)

รจนาวิชยปริपालนาย สมุปาทกสภ

: พระสุธีธรรมานวัตร ปาลี IX., M.A., Ph.D.

: ดร. สมิตธิพล เนตรนิมิตร ปาลี IX., B.A., M.A., Ph.D.

: นายรังษี สุทนต์ ปาลี IX., M.A.

อุปฐิตาภทิน : ๒๕๔๕ พุทธสเก เชฎฐมาสตส ตีสติม ทิน

สงเขปตโต

วิจัยการี ปนาห ปาลีคณตส กมุโพชกขรลิจิตมलयวตถุที่ปนีฎีกาคณต
 ทยชกขรลิจิตมलयวตถุที่ปนีฎีกาคณต กตวา ปรีวิโสเชตวา อนุสิกขิตวา ทยภาส อาริเปสี.
 มलयวตถุที่ปนีฎีกาคณโต จ ทยชกขรลิจิตโต ลียา ทยภาสาโรปีโต อาทิกลยาโณ
 มชฌกลยาโณ ปรีโยสานกลยาโณ เกวลปรีปณโณ ปรีสุทโท สาคโต สพยณชโน.
 มलयวตถุที่ปนีฎีกาคณตส การกปวตติรจนามยสรีรอตถรจนาลกขณภาสาโวหารเลขนวิชโย
 ปณณายนติ. ตสุม่า จายั มलयวตถุที่ปนีฎีกาคณโต พุทธสาสเน กุสลาคุสลกมมเทศโก
 รฎฐสส เจว รฎฐวาสินั จ นานาสิปุฏทติชมมารฎโต โหติ วณณคตอัยตณภูโต.
 อยณหิ พุทธปรีนิพพานโต เอณูนวิสติเม วสสสเส “ติโลกติลกอนนตพุทธรสิริสทฐมม-
 กิตติมานนุทปณโณ”ติ วิสสุตนาเมน สุยามิเกน มหาเถเรน มาเลยเขตเวตถุคณตส
 สงเขปตถั อาทาย ปวตตานุกเมน วิตุถารโต วทเตตวา ภาเวตวา กโต ภวิสสติ.

อิมสส ปน รจนาวิชยสส ปณจ ปรีจเจทาเยว มยา วิกตดา โหนติ
 ทสสิตา. เตส ปจเม ปรีจเจเท วิชยารมกถกถาวิจยวิปรีวิโสทรนวิชยุตตนิทานถา มยา
 กถิตา โหติ. ทติเย มलयวตถุที่ปนีฎีกาคณตส การกปวตติรจนามยสรีรอตถรจนาลกขณ-
 ภาสาโวหารเลขนวิชยถา. ตติเย ปรีจเจเท ปรีวิโสชิตมलयวตถุที่ปนีฎีกาคณตวิรุทตถกถา.
 จตตถเอ ปรีจเจเท ทยภาสาโรปีตมलयวตถุที่ปนีฎีกาคณตถา. ปณจเม ปรีจเจเท
 นิคมปรีกปปนถา มยา กถิตา โหติ.

วิจัยการ ปินาห์ อททลั “มาลยวคฤทีปนีฎีกาคนุโถ พุทธสาสเน อปรสมเยสุ
กตต์ ปุณฺณปุณฺณสคฺคาปายมคฺคสงฺฆาตฺ พุทธสาสน์ อาทาย สงฺเขปโต กุสลาคุสलगมฺมุปฺตติ-
กเมน อิมสฺมี มาลยวคฤทีปนีฎีกาคนุเถ สโมธานตฺวา ทสฺสิโต. ตสฺมา โย สิฏฺฆากาโม อิมํ
สิฏฺฆติ โส พุทธสาสเน ทานปารมีอาทิกํ กุสलगมฺมํ เจว อปายมคฺคสงฺฆาตฺ จ
อกุสलगมฺมํ สฺกุญฺเจว ชานาตี”ติ.

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยระบุ เล่ม/ชื่อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๕/๓๒๔ หมายถึง สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัญญาสกปาติ พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๑๔ ข้อที่ ๓๗๕ หน้า ๓๒๔, ขุ.เปต. (ไทย) ๑๘/๑ - ๕๕ /๑ - ๖๑ หมายถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เปตวัตถุ พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๘ ข้อที่ ๑ ถึงข้อที่ ๕๕ หน้าที่ ๑ ถึง หน้าที่ ๖๑

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (บาลี)	=	วินัยปิฎก มหาวิภงฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	สีลขุทฺทกคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	ปาฎีกวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.อ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	อุปริปัญญาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.อ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	อุปริปัญญาสก	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉกฺก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ฉกฺกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ฉกฺก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ฉกฺกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย	สุตฺตนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เปต. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย	เปตวัตถุคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.เปต. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย	เปตวัตถุ	(ภาษาไทย)

ขุ.ชา.สฎฺฉิ. (บาลี)	=	สุดตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	สฎฺฉินิปาตชาดกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.สฎฺฉิ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สฎฺฉินิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อสีติ. (บาลี)	=	สุดตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	อสีตินิปาตชาดกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.อสีติ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อสีตินิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ม. (บาลี)	=	สุดตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิปาตชาดกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.ม. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (บาลี)	=	สุดตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อป. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย และอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยระบุ เล่ม/ชื่อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ม.อ.อ. (บาลี) ๗/๓๗๕/๒๒๕ หมายถึง มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี อุปริปัญญาสกอตถกถา ภาษาบาลี เล่มที่ ๗ ข้อที่ ๓๗๕ หน้า ๒๒๕ ม.อ.อ. ๒๓/๓๐๖/๔๐๔ (ไทย) หมายถึง มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี อุปริปัญญาสก-อรรถกถา ภาษาไทย เล่มที่ ๒๓ ข้อที่ ๓๐๖ หน้า ๔๐๔

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ. (บาลี)	=	วินัยปิฎก	สมนตปาสาทิกา	มหาวิภังคอุทฺทกถา	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.อ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	มหาวิภังค์อรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย	สุมฺงคฺลวิลาสินี	สีลขุขุขุคฺคอุทฺทกถา	(ภาษาบาลี)
ที.สี.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมฺงคฺลวิลาสินี	สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.อ.อ. (บาลี)	=	มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสุทนี	อุปริปัญญาสกอุทฺทกถา	(ภาษาบาลี)
ม.อ.อ. (ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสุทนี	อุปริปัญญาสกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
สํ.ข.อ. (บาลี)	=	สังยุตตนิกาย	สารตฺถปฺปกาสินี	ขันธวารวคฺคอุทฺทกถา	(ภาษาบาลี)
ม.อ.อ. (ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สารตฺถปฺปกาสินี	ขันธวารวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.อ. (บาลี)	=	อังกุตตรนิกาย	มโนรทฺปุณฺณิ	เอกกนิปาตอุทฺทกถา	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก. (ไทย)	=	อังกุตตรนิกาย	มโนรทฺปุณฺณิ	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ธมฺพทอุทฺทกถา		(ภาษาบาลี)

ขุ.ธ.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย	ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย	ปรมัตถโชติกา สุตตนิปาตอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย	ปรมัตถโชติกา สุตตนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.สฎฺฉิ.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย	สฎฺฉินิปาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.สฎฺฉิ.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย	สฎฺฉินิบาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อสีติ.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย	อสีตินิปาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.อสีติ.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย	อสีตินิบาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ม.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย	มหานิปาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย	มหานิปาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อป.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย	วิสุทธรชนวิลาสินี อปทานอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.อป.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย	วิสุทธรชนวิลาสินี อปทานอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.จรียา.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี จรียาปิฎกอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.จรียา.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี จรียาปิฎกอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สงฺ.อ. (บาลี)	= อภิธรรมปิฎก	ธมฺมสงฺคณิ อฏฺฐสาลินีอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
อภิ.สงฺ.อ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี อัฐสาลินีอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.อ. (บาลี)	= อภิธรรมปิฎก	วิภงฺก-สมฺโมหวิโนทนีอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.อ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	วิภังค์ สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อภิ.ปญฺจ.อ. (บาลี)	= อภิธรรมปิฎก	ปญฺจปรคณอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
อภิ.ปญฺจ.อ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ปัญจปรคณอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ค. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ฎีกา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหายานกุฎราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น สารตฺถ. ฎีกา (บาลี) ๑/๗๖/๑๘๕ หมายถึง สารตฺถทีปนีฎีกา ปจโม ภาโค ภาษาบาลี เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๗๖ หน้า ๑๘๕

ฎีกาพระวินัยปิฎก

สารตฺถ.ฎีกา (บาลี)	= สารตฺถทีปนีฎีกา	(ภาษาบาลี)
สารตฺถ.ฎีกา (ไทย)	= สารตฺถทีปนีฎีกา	(ภาษาไทย)
วิมตฺติ.ฎีกา (บาลี)	= วิมตฺติวินทนีฎีกา	(ภาษาบาลี)

ฎีกาพระสุตตันตปิฎก

ม.ม.ฎีกา (บาลี)	= มัชฌิมนิกาย	ลีนตอปปกาสนี	มัชฌิมปณณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.ปญจก.ฎีกา (บาลี)	= องคุตตรนิกาย	ปญจนิปาตกีกา	(ภาษาบาลี)

ง. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ปกรณ์วิเสส

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยระบุ เล่ม/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๕๗-๕๘ หมายถึง วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์ เล่มที่ ๑ หน้า ๕๗ ถึง ๕๘ ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี และใช้ปกรณ์วิเสส ภาษาไทย ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยระบุ เล่ม/ตอน/ หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น วิสุทฺธิ. (ไทย) ๑/๒/๒๖๗ หมายถึง วิสุทฺธิมรรคปกรณ์ เล่มที่ ๑ ตอนที่ ๒ หน้า ๒๖๗ ปกรณ์วิเสส ภาษาไทย

ปกรณ์วิเสส

มิลินฺท. (บาลี)	= มิลินฺทปญฺหปกรณ์	(ภาษาบาลี)
มิลินฺท. (ไทย)	= มิลินทปัญหาปกรณ์	(ภาษาไทย)
วิสุทฺธิ. (บาลี)	= วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์	(ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ. (ไทย)	= วิสุทฺธิมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)
รูป. (บาลี)	= ปทฺฐปสฺสทฺธิ	(ภาษาบาลี)
กัจจ. (บาลี)	= กัจจายนพฺยาकरण์	(ภาษาบาลี)
กัจจ.สาร. (บาลี)	= กัจจายนสารมณฺฑล	(ภาษาบาลี)
มาเลขฺย. (บาลี)	= มาเลขฺยเทวตฺเถรวตฺถุ	(ภาษาบาลี)
มาเลขฺย. (ไทย)	= มาเลขยเทวตเถรวัตถุ	(ภาษาไทย)

อรรถกถาปกรณ์วิเสส

สงฺคห. (บาลี)	= อภิธมฺมตฺถสงฺคห	(ภาษาบาลี)
สงฺคห. (ไทย)	= อภิธมมัตถสังคหะ	(ภาษาไทย)

ฎีกาปกรณ์วิเสส

มิลินฺท.ฎีกา (บาลี)	= มจรฺตตฺถปกาสนี มิลินฺทปญฺหฎีกา	(ภาษาบาลี)
วิภาวีนี (บาลี)	= อภิธมฺมตฺถวิภาวีนีฎีกา	(ภาษาบาลี)
วิภาวีนี (ไทย)	= อภิธมมัตถวิภาวีนีฎีกา	(ภาษาไทย)
สงฺเขป.ฎีกา (บาลี)	= สงฺเขปตฺถโชตฺถนึ จุฬฎีกาวิสุทฺธิมคฺค	(ภาษาบาลี)

จ. คำย่อเกี่ยวกับต้นฉบับตัวเขียน ต้นฉบับโบราณ ในการชำระครั้งนี้

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้ต้นฉบับตัวเขียน ต้นฉบับโบราณ อักษรขอม ภาษาบาลี ที่หอสมุดแห่งชาติ ในการอ้างอิง โดยใช้ฉบับทองทึบ ไม่ประกบทองทึบ เป็นต้นฉบับในการตรวจชำระ และอาศัยต้นฉบับอีก ๑๓ ฉบับเป็นฉบับตรวจสอบข้อบกพร่องผิดพลาด โดยระบุ อักษรย่อ/ต้นฉบับที่ เช่น ท. ๑ : ปาโถ หมายถึง ฉบับทองทึบ ไม่ประกบทองทึบ ต้นฉบับที่ ๑ เป็น ปาโถ เป็นต้น

๑. ท. ๑	หมายถึง	ฉบับทองทึบ	ไม่ประกบทองทึบ	เลขที่	๓๗๐๒ / ก / ๑ - ๒
๒. ท. ๒	หมายถึง	ฉบับทองทึบ	ไม่ประกบลายกำมะลอ	เลขที่	๕๔๕๔ / ง / ๑ - ๒
๓. ท. ๓	หมายถึง	ฉบับทองทึบ	วัดราชโอรส	ไม่ประกบลายทองจีน	เลขที่ ๑๑๖๖ / ง / ๑
๔. ท. ๔	หมายถึง	ฉบับทองทึบ	ไม่ประกบทาร์ก	เลขที่	๖๐๘๖ / ก / ๑ - ๒
๕. ท. ๕	หมายถึง	ฉบับทองทึบ	ไม่ประกบธรรมดา	เลขที่	๖๘๐๐ / ข / ๒
๖. ท. ๖	หมายถึง	ฉบับทองทึบ	ไม่ประกบธรรมดา	เลขที่	๕๒๒๔ / ข / ๑
๗. ท. ๗	หมายถึง	ฉบับทองทึบ	ไม่ประกบทาชาด	เขียนลายทอง	เลขที่ ๓๖๖๒ / ง / ๑
๘. ล. ๑	หมายถึง	ฉบับล่องชาด	ไม่ประกบทาชาด	เลขที่	๑๒๕๑๕ / ๑ - ๒
๙. ล. ๒	หมายถึง	ฉบับล่องชาด	ไม่ประกบธรรมดา	เลขที่	๒๐๐๖ / ข / ๑ - ๒
๑๐. ล. ๓	หมายถึง	ฉบับล่องชาด	ไม่ประกบธรรมดา	เลขที่	๔๕๐๔ / ข / ๑ - ๒
๑๑. ล. ๔	หมายถึง	ฉบับล่องชาด	ไม่ประกบธรรมดา	เลขที่	๗๑๖๓ / ข / ๑
๑๒. ล. ๕	หมายถึง	ฉบับล่องชาด	ไม่ประกบธรรมดา	เลขที่	๘๗๕๕ / จ / ๑
๑๓. ล. ๖	หมายถึง	ฉบับล่องชาด	ไม่ประกบธรรมดา	เลขที่	๕๑๗๔ / ก / ๒
๑๔. ล. ๗	หมายถึง	ฉบับล่องชาด	ไม่ประกบทองทึบ	เลขที่	๓๖๕๖ / ข / ๑ - ๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาบาลี	ค
กิตติกรรมประกาศภาษาบาลี	จ
สารบัญ	น
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๗
บทที่ ๒ ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มัลลยวัตตูปินฎีกา	
๒.๑ ประวัติผู้แต่ง สมัยที่แต่ง และวิธีการจารลงในใบลาน	
๒.๑.๑ ชื่อคัมภีร์มัลลยวัตตูปินฎีกา	๘
๒.๑.๒ ความหมายของคำว่า มัลลยวัตตูปินฎีกา	๑๐
๒.๑.๓ ประวัติความเป็นมาของผู้แต่งและสมัยที่แต่ง	๑๓
๒.๑.๔ ต้นฉบับตัวเขียนที่ใช้ในการตรวจชำระ	๒๘
๒.๑.๕ วิธีการและหลักเกณฑ์ในการตรวจชำระ	๓๘
๒.๑.๖ วิวัฒนาการความเป็นมาของการคัดลอกและจารต้นฉบับ	๔๒
๒.๑.๗ ข้อผิดพลาดการจารในการตรวจชำระ	๔๖
๒.๒ โครงสร้างของเนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ ถิ่นงานภาษา คติความเชื่อ และหลักธรรมในพระพุทธศาสนา	
๒.๒.๑ ปณามคาถา	๕๒
๒.๒.๒ นิคมคาถา	๖๐
๒.๒.๓ เนื้อหาโดยย่อ	๖๑
๒.๒.๔ จุดมุ่งหมายในการแต่ง	๖๓

	๗
๒.๒.๕ ลักษณะการประพันธ์ในคัมภีร์ประเภทฎีกา	๖๔
๒.๒.๖ วิธีการเสนอเนื้อหา	๗๗
๒.๒.๗ ที่มาของเนื้อหา	๘๐
๒.๒.๘ ลักษณะการประพันธ์ในคัมภีร์มัลลยวัตตฺที่ปนีฎีกา	๘๓
๒.๒.๙ คติความเชื่อในคัมภีร์มัลลยวัตตฺที่ปนีฎีกา	๘๕
๒.๒.๑๐ คุณค่าของคัมภีร์มัลลยวัตตฺที่ปนีฎีกา	๘๐
บทที่ ๓ คัมภีร์มัลลยวัตตฺที่ปนีฎีกาที่ตรวจชำระแล้ว	
๓.๑ มัลลยวัตตฺที่ปนีฎีกาคณฺสุส : วิจารณ์ยุดตปริโสทรนญฺเจว วิมฺสายุดตฺติกุขา จ	๕๓
๓.๑.๑ คณฺดารมฺภกถา	๕๓
๓.๑.๒ คณฺดารมฺภกถาวรรณนา	๕๓
๓.๑.๓ ปจฺมมัลลยวัตตฺที่ปนีฎีกาคณฺสุส	๕๕
๓.๒ มัลลยวัตตฺที่ปนีฎีกาคณฺสุส : วิจารณ์ยุดตปริโสทรนญฺเจว วิมฺสายุดตฺติกุขา จ	๑๑๖
๓.๒.๑ ทุติยมัลลยวัตตฺที่ปนีฎีกาคณฺสุส	๑๑๖
บทที่ ๔ คัมภีร์มัลลยวัตตฺที่ปนีฎีกา แปล	
๔.๑ มัลลยวัตตฺที่ปนีฎีกา : การตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์	๑๕๑
๔.๑.๑ คณฺดารมฺภกถา	๑๕๑
๔.๑.๒ คณฺดารมฺภกถาวรรณนา	๑๕๑
๔.๑.๓ การพรรณนาคัมภีร์มัลลยวัตตฺที่ปนีฎีกาที่ ๑	๑๕๗
๔.๒ มัลลยวัตตฺที่ปนีฎีกา : การตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์	๑๗๑
๔.๒.๑ การพรรณนาคัมภีร์มัลลยวัตตฺที่ปนีฎีกาที่ ๒	๑๗๑
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุป	๒๐๖
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๒๐๗
 บรรณานุกรม	 ๒๐๘
ภาคผนวก	๒๑๖
นิคมคาถา	๒๑๖
ประวัติผู้วิจัย	๒๒๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ในโลกนี้ทุกชนชั้น ไม่ว่าชาติใดภาษาใด ย่อมต้องมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์แห่งความเชื่อของชนชาตินั้น ๆ เริ่มตั้งแต่การนับถือผีสาวเทวดา ในลัทธิของชนเผ่า บางกลุ่มและในศาสนาที่เป็นศาสนาสากลของโลก โดยความเชื่อ ความเข้าใจในศาสนานั้นเองซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งอารยธรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ไม่ว่าในด้านศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม ภาษา จิตใจ และวรรณคดี ถ้าสังเกตดูสถานที่ที่สำคัญของโลกและลัทธิต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยโบราณมา จะมีคัมภีร์หรือเรื่องราวเกี่ยวกับการกล่าวถึงพระผู้เป็นเจ้า หลักธรรมคำสอนของศาสนานั้น ๆ เช่น บทสวดในคัมภีร์พระเวทใช้สำหรับสรรเสริญเทพเจ้าของพราหมณ์ในอินเดีย คัมภีร์พระไตรปิฎก หรือคัมภีร์ชั้นรองลงมาของพระพุทธศาสนา เช่น อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา คัมภีร์ไบเบิลของคริสต์ศาสนา เป็นต้น วรรณคดีเหล่านี้ล้วนเกิดมาจากศรัทธา ความเชื่อในศาสนา แล้วนำมาถ่ายทอดเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและนำไปปฏิบัติตาม

วรรณคดีนั้น จึงมีความสำคัญต่อการศึกษา ค้นคว้าเรื่องราวในอดีตได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะวรรณคดีที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ทำให้ทราบถึงหลักธรรมคำสอนที่มุ่งสอนให้คนรู้ละเว้นความชั่ว ทำความดี และสร้างระบบสังคมให้เรียบร้อยดีงาม นอกจากนี้ วรรณคดียังได้เสนอเรื่องราวที่มีความไพเราะ มีคุณค่าที่น่าติดตาม มีอรรถรสแห่งศิลปศาสตร์เพื่อให้เกิดความสนใจ เกิดแรงบันดาลใจหรือน้อมนำจิตใจผู้อ่าน ผู้ฟัง ให้มีพลัง มีสติปัญญาที่จะเสริมสร้างความคิดดี และเพื่อให้เป็นเชื้อแห่งความคิด เพื่อให้เกิดความชัดเจนต่อโลกและชีวิต ซึ่งนำมาเป็นคติสอนใจ และเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตทั้งทางตรงและทางอ้อม^๑

---

^๑ สนิท ตั้งทวี, วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียน-สโตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๖๐.

^๒ เดือน คำดี, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕๕.

ดังนั้น การศึกษาวรรณคดี จำเป็นจะต้องแบ่งออกเป็นยุคเป็นสมัย เพราะแต่ละยุคแต่ละสมัยสามารถกำหนดระยะเวลาของการเกิดวรรณคดีได้ เช่น ประวัติวรรณคดีไทย ในยุคสุโขทัย อยุธาตอนต้น อยุธาตอนกลาง และอยุธาตอนปลาย เป็นต้น แต่ละยุคก็มีรายละเอียดเกี่ยวกับชื่อหนังสือ ผู้แต่ง เวลาแต่ง และเนื้อหาในหนังสือ นั้น ๆ ด้วย”

การศึกษาวรรณคดีบาลี จะยึดถือหลักประวัติพระพุทธศาสนาเป็นเกณฑ์ในการกำหนด ในการแบ่งยุคสมัย วรรณคดีบาลี หรือวรรณคดีพระพุทธศาสนาเถรวาทแบ่งได้ ๓ ยุค ได้แก่

๑. ยุคพระธรรม – วินัย หรือยุคพุทธกาล เป็นยุคที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่
๒. ยุคพระไตรปิฎก เริ่มตั้งแต่หลังพุทธปรินิพพาน จนถึงการทำสังคายนาครั้งที่ ๓

(ตติยสังคีติ)

๓. ยุคหลังพระไตรปิฎก คือ ยุคที่มีผู้แต่งคัมภีร์อธิบายขยายความพระไตรปิฎกให้พิสดารเพื่อความเข้าใจง่าย

คัมภีร์ที่มีผู้แต่งขึ้นในยุคหลังพระไตรปิฎก แบ่งออกไปอีก ได้แก่ (๑) ยุคอรรถถา (๒) ยุคฎีกา (๓) ยุคอนุฎีกา (๔) ปกรณ์พิเศษ (๕) ยุคโยชนา (๖) ยุคไวยากรณ์ (๗) ยุคพจนานุกรม^๔

มัลลยวัตถุที่ปณีฎีกาเป็นอีกคัมภีร์หนึ่งที่มีผู้แต่งขึ้นในยุคหลังพระไตรปิฎก คัมภีร์นี้เรียกกันว่า ฎีกามัลลยบ้าง มัลลยที่ปณีบ้าง ซึ่งแต่งอธิบายความในเรื่องพระมัลลยหรือมาเลยยเทวัต-เถรวัตถุ

การอธิบายความในมัลลยที่ปณีฎีกานี้ แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. ลักษณะที่ปณี เป็นการอธิบายขยายเนื้อความออกไปกว้างกว่ามาเลยยเทวัตเถรวัตถุ ซึ่งมีวิธีการนำเสนอ ๒ ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะที่ ๑ คือ อธิปาย ได้แก่ การอธิบายขยายความ กิ่งการพรรณนาเล่าเรื่อง

ลักษณะที่ ๒ คือ ปุจฉา - วิสขุขนา ได้แก่ การถาม การตอบ และการขยายความเพิ่มขึ้นในบทสนทนาระหว่างพระมัลลยกับพระอินทร์ และพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ เป็นต้น

^๓ พัฒน์ เพ็งผลา, ประวัติวรรณคดีบาลี, (กรุงเทพฯ ๑ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๔), หน้า ๒๐.

^๔ สนิท ตั้งทวี, วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๔๕ - ๔๗.

๒. ลักษณะฎีกา คือ การยกคำหรือความในคัมภีร์มาเลยยเทวต์เถรวัดฎนั้นมาอธิบาย ใช้วิธีการอธิบายแบบสั้น ๆ กระชับ เข้าใจง่าย การแสดงอรรถวิเคราะห์ การใช้คำจำกัดความ การอธิบายลักษณะของไวยากรณ์ การแสดงความสัมพันธ์ของคำในประโยค

เนื้อหาสาระในมัลลยวัตฎุทีปนีฎีกามีอิทธิพลต่อการเพิ่มเติมเนื้อหาในมาเลยยเทวต์เถรวัดฎ เป็นเหตุให้เกิดคัมภีร์มาเลยยเทวต์เถรวัดฎฉบับเพิ่มเติมเนื้อหาขึ้นมา และมาเลยยเทวต์เถรวัดฎฉบับเพิ่มเติมเนื้อหาตัวเองได้ทำให้เกิดมีอิทธิพลต่องานเขียนเนื้อหาในพระมัลลยคำหลวง ซึ่งเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ทรงนิพนธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๒๘๐ ด้วย^๕

คัมภีร์มาลัยยวัตฎุทีปนีฎีกานี้ มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญก็คือเพื่ออธิบายความหมายของคำ และความในคัมภีร์มาเลยยเทวต์เถรวัดฎให้ชัดเจน พร้อมทั้งได้อธิบายสารธรรมในพระพุทธศาสนา ที่น่าสนใจและส่งเสริมศรัทธาพุทธบริษัท ในเรื่องของการทำกรรมดีด้านการทำทาน อานิสงส์ของการทำทาน ให้คนกลัวบาป หวังบุญกุศล และการปฏิบัติธรรมต่าง ๆ แบบชาวบ้าน ซึ่งให้ความรู้ในเชิงปรีชาติ สารธรรมเหล่านี้มิใช่สารธรรมระดับศีลธรรมหรือปรมัตถธรรมโดยตรง แต่เป็นเกร็ดความรู้ที่นิยมเพิ่มเติมในคัมภีร์ยุคหลังพระไตรปิฎก

อนึ่ง คัมภีร์มาลัยยวัตฎุทีปนีฎีกานี้ ยังอยู่ในรูปภาษาบาลีอักษรขอมอยู่ ซึ่งยังไม่ได้รับการปริวรรตและตรวจสอบชำระเป็นภาษาบาลีอักษรไทย ประกอบกับมีพิรุชความบกพร่องจากการคัดลอกสืบทอดกันมาหลายยุคหลายสมัย ทำให้เกิดการคลาดเคลื่อน หรือบางสมัยจัดผูกไม่ตรงกับฉบับเดิม ยากที่จะทราบได้ว่าฉบับไหนสมบูรณ์ที่สุด มีเนื้อหาที่ชัดเจนที่สุด ทำให้เกิดอุปสรรคและยากลำบากต่อการศึกษาแก่นุชนรุ่นหลังผู้มีจิตศรัทธาจะศึกษาหาความรู้ให้กว้างขวางได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำคัมภีร์มาลัยยวัตฎุทีปนีฎีกามาปริวรรตและตรวจสอบชำระเป็นภาษาบาลีอักษรไทย ตรวจสอบชำระ และแปลเป็นภาษาไทย

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อปริวรรตและตรวจสอบชำระคัมภีร์มาลัยยวัตฎุทีปนีฎีกาจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอม เป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทยโดยให้ได้ความหมายถูกต้อง

^๕ ร.ศ.ดร. สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการวรรณคดีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๘๐ - ๒๘๒.

ตามหลักภาษามุ่งให้ผู้ฟังเข้าใจ และภาษาที่แปลเป็นภาษาสุภาพ สละสลวยกะทัดรัดไม่ขัดหูโดยรักษาลักษณะทางไวยากรณ์ภาษาบาลีไว้ด้วย

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาคัมภีร์มัลลยวัตถุทีปนีฎีกา ในด้านประวัติผู้แต่ง สมัยที่แต่ง โครงสร้างของเนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา จุดมุ่งหมายในการแต่ง คติความเชื่อ หลักธรรมในพระพุทธศาสนา และวิธีจารลงในใบลาน

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาคัมภีร์มัลลยวัตถุทีปนีฎีกา ฉบับภาษาบาลีอักษรขอม จากหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด ๑๔ ฉบับ แต่การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเอาต้นฉบับตัวเขียนที่เก็บอยู่หอสมุดแห่งชาติมีชื่อในบัตรรายว่า “ทีปนีฎีกามาลยเทวตฺเถรวตฺถุ” ฉบับทองทิบ ไม่ประทับทองทิบ ผู้ ๑๘ หิ้ง ๓ เลขที่ ๓๓๐๒/ก/๑-๒ อยู่รวมมัดเดียวกันกับเลขที่ ๓๓๐๒/ก/มหาวิปาก. มาเป็นต้นฉบับ และอาศัยต้นฉบับทั้ง ๑๓ ฉบับที่เหลือ มาเป็นฉบับตรวจทานข้อผิดพลาดและข้อบกพร่อง ดังนี้ คือ

๑. ฉบับทองทิบ ไม่ประทับลายก้ามระ เลขที่ ๕๔๕๔/ง/๑-๒ ผู้ ๑๓๓ ชั้น ๔/๓
๒. ฉบับทองทิบ วัตรราชโอรส ไม่ประทับลายทองเงิน เลขที่ ๑๑๖๖/ง/๑ หิ้ง ๖ ชั้น ๒/๑
๓. ฉบับทองทิบ ไม่ประทับทาร์ก เลขที่ ๖๐๘๖/ก/๑-๒ ผู้ ๑๒๖ ชั้น ๔/๓
๔. ฉบับทองทิบ ไม่ประทับธรรมดา เลขที่ ๖๘๐๐/ข/๒ ผู้ ๑๒๘ ชั้น ๑/๒
๕. ฉบับทองทิบ ไม่ประทับธรรมดา เลขที่ ๕๒๒๔/ข/๑ ผู้ ๑๓๒ ชั้น ๖/๓ ต.
๖. ฉบับทองทิบ ไม่ประทับทาสาด เขียนลายทอง เลขที่ ๓๖๖๒/ง/๑ ผู้ ๑๘ ชั้น ๑
๗. ฉบับล่องชาด ไม่ประทับทาสาด เลขที่ ๑๒๕๑๕/๑-๒ ผู้คำ /๓๗ ชั้น ๒
๘. ฉบับล่องชาด ไม่ประทับธรรมดา เลขที่ ๒๐๐๖/ข/๑-๒ หิ้ง ๕ ชั้น ๓/๑
๙. ฉบับล่องชาด ไม่ประทับธรรมดา เลขที่ ๔๕๐๔/ข/๑-๒ ผู้ ๑๓๒ ชั้น ๑/๑
๑๐. ฉบับล่องชาด ไม่ประทับธรรมดา เลขที่ ๗๑๖๓/ข/๑ ผู้ ๑๒๖ ชั้น ๖/๑
๑๑. ฉบับล่องชาด ไม่ประทับธรรมดา เลขที่ ๘๗๕๕/จ/๑ ผู้ ๕๕ ชั้น ๑/๓
๑๒. ฉบับล่องชาด ไม่ประทับธรรมดา เลขที่ ๕๑๗๔/ก/๒ ผู้ ๑๓๒ ชั้น ๔/๒ ต.
๑๓. ฉบับล่องชาด ไม่ประทับทองทิบ เลขที่ ๓๖๕๖/ข/๑-๒ ผู้ ๑๘ ชั้น ๓

๑.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คัมภีร์มัลลยวัตตูปินฎีกานี้ เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่อขยายความของคัมภีร์มาเลย์ย-
เทวัตเตรวัตตุดแต่งโดยพระสังฆธรรมกิตติมหาสามี มีชีวิตอยู่ในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไท
กรุงสุโขทัย ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๕๗ - พ.ศ. ๑๘๑๒ การศึกษาคัมภีร์และงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง
กับคัมภีร์มัลลยวัตตูปินฎีกา เท่าที่ค้นพบข้อมูลอย่างชัดเจน คือ

๑) สวาท เหล่าอูด ปรีวรรตคัมภีร์มัลลยสูตรจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็น
อักษรไทยภาษาบาลีเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑ พร้อมกล่าวถึงเรื่องมัลลยสูตรหรือพระมัลลยว่า เป็น
วรรณคดีทางพระพุทธศาสนาที่พรรณนาถึง บาบ บุญ คุณ โทษ นรก และสวรรค์ แต่งขึ้นใน
รัชสมัยของพระเจ้าปรีกรมพามุหาราช ที่ ๑ ทรงครองราชย์ในปี พ.ศ. ๑๖๕๖ - ๑๗๒๕^๖

๒) สุภาพร มากแจ้ง ได้เสนอความเห็นไว้ในวิทยานิพนธ์ “มาเลย์ยเทวัตเตรวัตตุด :
การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์” เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๑ ว่า มัลลยสูตรหรือพระมัลลย
นั้น มิได้แพร่หลายในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังรู้จักกันในประเทศใกล้เคียง เช่น พม่า ลาว
และเขมรด้วย ชื่อที่ใช้เรียกคล้ายคลึงกัน คือ ในประเทศพม่า เรียกว่า “เซียง มาเล เบี้ยว” แปลว่า
กาพย์พระมัลลย (เซียง แปลว่าพระ, เบี้ยว แปลว่า กาพย์) ในประเทศลาวเรียกว่า “มัลลยหมื่น
มัลลยแสน” ซึ่งเป็นชื่อตรงกันกับทางภาคอีสานของไทย ประเทศเขมรใช้ชื่อภาษาบาลีในต้นฉบับ
ตัวเขียนว่า “มาเลย์ยเทวัตเตรวัตตุด”^๗ เนื้อหาของมัลลยสูตรหรือพระมัลลยนั้นเป็นการชักชวนให้
คนทำบุญเพื่อหวังจะได้ขึ้นสวรรค์เมื่อตายไปแล้ว และให้ฟังเทศน์มหาชาติ เพื่อให้ได้เกิดทันยุค
ศาสนาพระศรีอาริยมตไตรย มิใช่เป็นไปเพื่อความหลุดจากวัฏสงสารอันเป็นคติสำคัญของ
พระพุทธศาสนานิกายมหายานที่ไทยรับนับถือ

๓) ดร. เคนีส ได้เสนอความเห็นไว้ในวิทยานิพนธ์ “BrahMāleyyadevattheravattum”
เมื่อ ค.ศ. 1963 ว่า เรื่องพระมัลลยในประเทศลังกานั้นไม่เป็นที่รู้จักและไม่พบต้นฉบับซึ่งเป็น
ภาษาสิงหลของคัมภีร์มาเลย์ยเทวัตเตรวัตตุดเลย ส่วนต้นฉบับภาษาสิงหลซึ่งพบที่พิพิธภัณฑ์สถาน

^๖สวาท เหล่าอูด, มัลลยสูตร, (กรุงเทพฯ : กลุ่มงานภาคโบราณ ส่วนภาษาโบราณ หอสมุด
แห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๘ - ๙. (เอกสารคัดสำเนา)

^๗สุภาพร มากแจ้ง, “มาเลย์ยเทวัตเตรวัตตุด : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๒๑), หน้า ๒๗ - ๒๘.

แห่งชาติประเทศอังกฤษ (British Museum) มีเนื้อความพาดพิงถึงเรื่อง มาเลย์เยธระ อยู่ แต่ก็มีลักษณะค่อนข้างใหม่^๔

๔) เต็นดาว ศิลปานนท์ ได้เสนอความคิดเห็นไว้ในหนังสือ “พระมาลัยในศิลปกรรมไทย” ว่า เรื่องของพระมาลัย ปรากฏใน “มาลัยสูตร” เป็นพระสูตรนอกพระไตรปิฎก ไม่ปรากฏตัวตนในประวัติศาสตร์ จากการศึกษาเชื่อว่าคัมภีร์พระมาลัยแต่งขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะพบจารึกในประเทศพม่าที่เมืองมะละแหม่ง กล่าวถึงการเทศนาเรื่องพระมาลัยในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เทศนาเวสสันดรชาดกในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ และเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรในวันแรม ๑ ค่ำ เดือนมถกสิระ (ราวเดือนธันวาคม) เนื้อหาของเรื่องพระมาลัยนั้น มีจุดประสงค์เพื่อสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชน เกิดความเชื่อมั่นในเรื่องผลแห่งกรรม โดยใช้ความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์มาเป็นแรงกระตุ้นให้คนทำความดี ละเว้นความชั่ว^๕

๕) ชฎาลักษณ์ สรรพานิช ได้เสนอความคิดเห็นไว้ในวิทยานิพนธ์ “พระมาลัย : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” ว่า เรื่อง “พระมาลัย” เป็นที่แพร่หลายอยู่ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา เป็นการกล่าวถึงเรื่องราวของคนที่ดีคนรอกและผู้ที่ได้เสวยสุขอยู่บนสวรรค์ จุดมุ่งหมายที่สำคัญของเรื่องนี้ก็เพื่อให้ผู้ที่ได้ฟังหรือได้อ่านเกิดความละอายใจ มีความเกรงกลัวต่อบาป และทำให้คนทำความดี มุ่งรักษาศีลและเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา^๖

๖) วัฒนา ฌ นคร ได้เสนอความคิดเห็นไว้ในวิทยานิพนธ์ “ลักษณะร่วมของเรื่องพระมาลัยในวรรณกรรมพื้นบ้านและพระมาลัยคำหลวง” ว่า เรื่องพระมาลัยเน้นเรื่องบาป บุญ ซึ่งดำเนินไปภายใต้กฎแห่งกรรม คนทุกระดับชั้นสามารถแสวงหาความสุข ได้ในโลกนี้และในโลกหน้า ตามกำลังความสามารถของตนด้วยการทำบุญ อาศัยประเพณีพิธีกรรมทางศาสนาเป็นสื่อให้ประชาชนมารวมกันทำบุญสร้างกุศลด้วยวิธีต่าง ๆ โดยมีสถาบันสงฆ์เป็นแกนกลาง^๗

^๔Eugène Denis. “*Braḥ Māleyyadevattheravattum*”, (Thèse Soutenue devant L ' Université de La Sorbonne Le 31, mai 1963), pp. 332, 337. (อ้างในสุภาพร มากแจ้ง)

^๕เต็นดาว ศิลปานนท์, พระมาลัยในศิลปกรรมไทย, (กรุงเทพฯ ฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒-๓.

^๖ชฎาลักษณ์ สรรพานิช, “พระมาลัย : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, (แผนกวิชาภาษาไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔), หน้า ๑๗.

^๗วัฒนา ฌ นคร, “ลักษณะร่วมของเรื่องพระมาลัยในวรรณกรรมพื้นบ้านและพระมาลัยคำหลวง” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, (ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๔๗.

๗) อรอนงค์ พัดพาตี ได้เสนอความคิดเห็นไว้ในวิทยานิพนธ์ “พระนิพนธ์ประเภท คำหลวงของเจ้าฟ้าธรรมมาธิเบศร์” ว่า เรื่องพระมอญนั้นเริ่มต้นมาจากประเทศพม่าแล้วแพร่หลาย เข้าสู่ประเทศไทยทางภาคเหนือ คือ อาณาจักรล้านนาไทยผ่านมาทางภาคกลางสู่อาณาจักรสุโขทัย แล้วแพร่หลายต่อไปสู่ลาวทางอาณาจักรล้านช้างและเขมรตามลำดับ แก่นของเรื่อง คือ สั่งสอน จริยธรรมให้คนทำความดีและละเว้นความชั่ว โดยอาศัยแนวความคิดเรื่องพระศรีอาริยมตไตรย เป็นหลักในการดำเนินเรื่อง จุดประสงค์เพื่อโน้มน้าวศาสนิกให้ยึดมั่นในความดี^{๑๒}

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๕.๑ รวบรวมต้นฉบับตัวเขียนคัมภีร์มอญขัตติยวาทฎีปนีฎีกา ฉบับภาษาบาลีอักษร ขอมที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติเท่านั้น

๑.๕.๒ นำหลักฐานที่ได้มาศึกษาเกี่ยวกับ ประวัติผู้แต่ง สมัยที่แต่ง โครงสร้างของ เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ จำนวนภาษา จุดมุ่งหมายในการแต่ง คติความเชื่อ หลักธรรมใน พระพุทธศาสนา และวิธีจารลงในใบลาน

๑.๕.๓ รวบรวมต้นฉบับคัมภีร์มอญขัตติยวาทฎีปนีฎีกาที่ตรวจชำระแล้ว และผลที่ได้ จากการศึกษาค้นคว้า

๑.๕.๔ จัดทำเป็นเอกสารรายงานการวิจัยเป็นภาษาบาลีและแปลเป็นไทยเพื่อนำเสนอ ต่อไป

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑ ได้คัมภีร์มอญขัตติยวาทฎีปนีฎีกา ฉบับภาษาบาลีอักษรไทยและฉบับแปลเป็น ภาษาไทย ที่ตรวจชำระอย่างสมบูรณ์

๑.๖.๒ ได้ทราบถึงเนื้อหา ประวัติผู้แต่ง สมัยที่แต่ง โครงสร้างของเนื้อหา ลักษณะ การประพันธ์ จำนวนภาษา จุดมุ่งหมายในการแต่ง คติความเชื่อ หลักธรรมในพระพุทธศาสนา และวิธีจารลงในใบลาน

---

^{๑๒} อรอนงค์ พัดพาตี, “พระนิพนธ์ประเภทคำหลวงของเจ้าฟ้าธรรมมาธิเบศร์” วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, (สาขาภาษาไทย (หมวดวรรณกรรม) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๑๕, ๑๖.

บทที่ ๒

ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มัลลยวัตตutipินิติกา

๒.๑ ประวัติผู้แต่ง สมัยที่แต่งคัมภีร์มัลลยวัตตutipินิติกาและวิธีการจารลงในใบลาน

๒.๑.๑ ชื่อคัมภีร์มัลลยวัตตutipินิติกา

ผู้แต่งคัมภีร์มัลลยวัตตutipินิติกา ได้กล่าวถึงเรื่องราวของพระเถระ ชื่อว่า “มัลลยเทวเถระ” อาศัยอยู่ที่บ้านกัมโพชคาม โรหณชนบท ตามพินฉนิยทวิป เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ เปรียบเทียบได้กับพระมหาโมคคัลลานเถระ เมื่อพูดถึงชื่อของท่านแล้ว ประเทศที่อยู่ใกล้เคียงกับประเทศไทย เช่น พม่า, ลาว, เขมร ก็เรียกชื่อว่า “พระมัลลย” (เมื่อแปลออกมาแล้ว) เหมือนกัน แม้ในประเทศลาวก็เรียกชื่อว่า “มัลลยหมื่น มัลลยแสน” ซึ่งตรงกับชื่อที่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยเรียกกัน เพราะก่อนที่จะมีการเทศน์มหาชาติจะต้องมีการเทศน์มัลลยหมื่น มัลลยแสน ทางภาคเหนือในการตั้งธรรมหลวง (เทศน์มหาชาติ) เรียกว่า “มัลลยต้น มัลลยปลาย”^๑ และ “คัมภีร์มัลลยโศคโลก” สำหรับพระสงฆ์แสดงธรรมเทศนาอุทิศให้ผู้ตาย ส่วนภาคใต้ เรียกว่า “พระมัลลยคำกาพย์”^๒ ใช้สวดในงานศพ เป็นต้น

G.P. Malalasekera กล่าวถึงชื่อของพระเถระผู้อาวุโสในสมัยของนักเขียนชาวอินเดีย ชื่อว่า กามณี (Gamani) และในจำนวนพระเถระเหล่านั้นมีชื่อ พระมลียเถระ (Pha Maliya Dava of Kāvela) อยู่ด้วย พระมลียเถระองค์นี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเหล่าภิกษุที่อาศัยอยู่ในวิหารสมันตคฤฎ (Samanta kṛta) วิหารธรรมคุดตะ (Dhammagutta) และวิหารต่าง ๆ ซึ่งอยู่บนยอดเขาสูงในลังกา พระเถระเหล่านั้นมีชื่อปรากฏดังนี้ คือ

- ๑) พระมหาวิงสะกะ ดิสสะ (Mahāvamsaka Tissa)
- ๒) พระปุสสเทวะ (Phussadeva)
- ๓) พระมหาสังฆรักขิต (MahāSangharak Khita)

---

^๑ มณี พยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย, (เชียงใหม่ : ส. ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๓๖ – ๓๗.

^๒ ประทีป ชุมพล, วรรณกรรมภาคใต้, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศึกษาสัมพันธ์, ๒๕๑๕), หน้า ๒๑ – ๒๒.

๔) พระมหาติสสะ (Mahā tissa)

๕) พระมหาสีวะ (Mahā siva)

๖) พระมลียเทวะ (Maliyadeva)^๓

หนังสือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งพระมหาธรรมราชาลิไททรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๘ มีชื่อ “พระปาเลยยะ” ปรากฏอยู่ด้วย เข้าใจว่า “พระปาเลยยะ” ในที่นี้คือ “พระมาเลยยกะ” หรือ “พระมาเลยยะ”^๔ นั่นเอง

พระมหานามะ กล่าวชื่อพระเถระไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์พงสาวดารลังกาทวีปว่า มีพระมหาเถระ ๕ รูป มารับภัตตาหารจากพระหัตถ์ของพระเจ้ากกุฏคามินีอภัย ชื่อว่าพระมลียเทวะเถระ เมื่อรับภัตตาหารแล้วนำไปแจกพระภิกษุ ๕๐๐ รูป ที่ภูเขาสุมนกภู^๕

แสง มนวิฑูร กล่าวชื่อพระเถระไว้ในคัมภีร์รสวาหินีว่า วันหนึ่งพระมลียมหาเทวะเถระอาพาธ เกิดความปั่นป่วนในท้อง จึงเหาะมาบิณฑบาตข้าวยากูซึ่งเป็นยาจากจุลคัลลละอุบาสก^๖

เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป ได้กล่าวถึงชื่อพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งที่ฝ่ายมหายานนับถือกันมากในประเทศจีน และญี่ปุ่น คือ พระกษิตีครรภ์ เพราะเชื่อว่าเป็นองค์เดียวกันกับพระมาลัยของฝ่ายเถรวาท พระโพธิสัตว์องค์นี้จีนเรียกชื่อว่า ตี้จั้งอ้วงพู่สะ ญี่ปุ่นเรียกชื่อว่า ยี่โซ อานันนิกายเรียกชื่อว่า เดียต่างเอียงโบท้าก แปลเป็นภาษาไทยคือ “พระมาลัยเถระ”^๗ นั่นเอง

ดังนั้น คำว่า “มาลยูย” นี้ ออกเสียงตามชื่อพระมาลัยที่คนไทยรู้จักและเรียกกัน ผู้วิจัยตรวจสอบในการออกเสียงและเรียกชื่อคัมภีร์ที่แต่งในล้านนา จะไม่เขียนคำตามการออกเสียงอย่างไทยโดยเฉพาะในการตั้งชื่อคัมภีร์ แต่ได้พบลักษณะการเขียนตามการออกเสียงอย่างไทย

^๓ G. P. Malalasekera, *The Pāli Literature of Ceylon*, (Colombo : M. D. Gunasena, 1958), p. 37.

^๔ สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, *วิวัฒนาการวรรณคดีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๑๗ - ๓๑๘.

^๕ พระมหานาม, *มหาวงศ์พงสาวดารลังกาทวีป*, เล่ม ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๕๓), หน้า ๖๖๑. มหาวิศ. (บาลี) ๑/๒๒๓/๔๕-๕๐. เตสุ ปณฺจสุ เถเรสุ กงฺกอมุฬิตทาโก
มลียเทวมหาเถโร สุมนกภูมฺหิ ปพฺพเต
นนวนัน ภิกุขุสตันัน ทควา ตํ ปริภุชฺชิ โส
ปจฺวีจาลโก ฐมฺม- กุตุตฺตเถโร ตุ ตํ ปน.

^๖ แสง มนวิฑูร, *รสวาหินี*, (พระนคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๓), หน้า ๖๘๕.

^๗ เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป, *ลัทธิของเพื่อน*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พระนคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๐๐), หน้า ๕๗๖ - ๕๗๗.

ปรากฏในผลงานบาลีสมัยอยุธยา เช่น คัมภีร์พุทธบาทมงคลและจารึกรอยมงคลพุทธบาท สิ่งที่น่าสนับสนุนว่า คัมภีร์มัลลยวัตตูปนิฎฐานี้ มีลักษณะบาลี - ไทย คือมีลีลาของสำนวนไทยแฝงอยู่ ลักษณะเช่นนี้ถึงแม้ว่าจะมีปรากฏในคัมภีร์บาลีที่แต่งในล้านนา แต่ก็ไม่ได้ถึงกับเรียงคำในประโยคอย่างการพูดในภาษาไทยโดยตรงเหมือนดังตัวอย่างว่า

“มาลยยกดาจริโย กตุวา ปณามิ รตนตตยิ อิติ อหิ นมิตวา พุทธเสฏฺฐิจิ ... อหิ นตวา รมุมิ ... อหิ นตวา สงฺฆมิ ...”(๕๕/๑๖-๑๗) แปลว่า อาจารย์ผู้แต่งเรื่องพระมาลัย กระทำการนมัสการพระรัตนตรัยว่า ข้าพเจ้านมัสการพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ... ข้าพเจ้านอบน้อมพระธรรม... ข้าพเจ้านอบน้อมพระสงฆ์...(๑๕๓/๑๕)

๒.๑.๒ ความหมายของคำว่า “มัลลย” หรือ “มलय”

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า “มัลลย” หมายถึง ดอกไม้ที่ร้อยเป็นพวง^๘

“มัลลยชนบท” หมายถึง ชื่อชนบทแห่งหนึ่งในเกาะลังกา เป็นที่ทำสังคายนาครั้งที่ ๕ จารึกพระไตรปิฎกเป็นตัวอักษรลงในใบลานเป็นครั้งแรก^๙

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำว่า “มัลลย” (คำนาม) หมายถึง ดอกไม้ประดิษฐ์แบบไทยลักษณะ โดยการนำดอกไม้ กลีบดอกไม้ และใบไม้ มาร้อยเข็มแล้วรูดออกมาใส่ด้ายผูกเป็นพวง มีลักษณะต่าง ๆ กัน มัลลย (คำนาม) ดอกไม้, ดอกไม้ที่ร้อยเป็นพวง^{๑๐}

พันตรี ป. หลงสมบุญ ได้กล่าวไว้ในพจนานุกรม มคธ - ไทย ว่า “มलय” (ปungling) แปลว่า ชื่อภูเขาอยู่ทางอินเดียตอนใต้ อุดมด้วยไม้จันทน์, ภูเขาไม้จันทน์, อารามดอกไม้เป็นต้น, สวนดอกไม้, ไม้จันทน์

“มलयช” แปลว่า แก่นจันทน์^{๑๑}

---

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพฯ ๑ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๖.

^๙ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๘๒.

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ ๑ : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๘๕๕.

^{๑๑} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคธ - ไทย, (กรุงเทพฯ ๑ : บัณฑิตการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๖๔.

“มาลย” (นปฺงสกลิงค์) แปลว่า พวง, พวงดอกไม้, มาลัย^{๑๒}

นาคประทีป ได้กล่าวไว้ในปาตี - สยาม อภิธานของนาคประทีป ว่า “มลย” (ปฺงลิงค์) แปลว่า เทือกเขาในทักษิณาบถ, บริเวณเขาในลังกาซึ่งมียอดอาคัมเป็นศูนย์กลาง, สวาน, ป่า “มลยช” (ปฺงลิงค์) แปลว่า ไม้จันทน์^{๑๓}

“มาลย” (นปฺงสกลิงค์) แปลว่า พวงดอกไม้^{๑๔}

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), รศ.ดร. จำลอง สารพัตติก ได้กล่าวไว้ใน พจนานุกรม บาลี - ไทย สำหรับนักศึกษา ฉบับปรับปรุงใหม่ว่า “มลย” (ปฺงลิงค์) แปลว่า สวาน, ป่า “มลยช” (ปฺงลิงค์) แปลว่า ไม้จันทน์^{๑๕}

“มาลย” (นปฺงสกลิงค์) แปลว่า พวงมาลัย^{๑๖}

คำว่า “มาลย” (๑๐๑/๖) เป็นชื่อของต้นจันทน์แดงที่มีในเกาะลังกา คำนี้มี อิทธิพลมาถึงประเทศไทยในช่วงระยะเวลาที่พระพุทธศาสนาแผ่มาที่สุวรรณภูมิ

เมื่อตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ แล้วเห็นว่า คัมภีร์มาลัยวัตถุทีปนีฎีกานี้ ยังไม่มีการศึกษาและพิมพ์เผยแพร่ต้นฉบับตัวเขียนที่เป็นภาษาบาลีอักษรไทย และไม่มีการแปล ออกมาเป็นภาษาไทย แต่ก็ยังมีท่านผู้รู้ได้แปลออกมาเป็นภาษาไทยในลักษณะเก็บความมาจัดพิมพ์ เผยแพร่เหมือนกัน ในการพิมพ์เผยแพร่ใช้ชื่อว่า “ฎีกาพระมาลัยเทวสูตร”^{๑๗} มีลักษณะทำนอง เทศนาปุจฉา วิสัชนา ๒ รูปบ้าง ๓ รูปบ้าง สมมติพระสงฆ์ให้รับหน้าที่ในการเทศนาแสดง ชี้แจงเรื่องบุญ บาป กุศล อกุศล สวรรค์ นรกและนิพพานให้เห็นชัดยิ่งขึ้น เพราะเป็นเรื่องที่ ประกอบด้วยอรรถรสและสารัตถประโยชน์แห่งเรื่องพระมาลัย ไม่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์มาลัยวัตถุ- ทีปนีฎีกานี้เลย และนิทานพระมาลัย^{๑๘} ก็ได้กล่าวถึงความแตกต่างของพวกมนุษย์ว่า มาจากผล

---

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๗๖.

^{๑๓} นาคประทีป, ปาตี - สยาม อภิธาน ของนาคประทีป, (กรุงเทพฯ ๑ : มหามกุฏราช- วิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๓๐๕.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๑๕.

^{๑๕} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), รศ.ดร. จำลอง สารพัตติก, พจนานุกรม บาลี - ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ ๑ : บริษัทประยูรวงศ์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๓๕๑.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๕๔.

^{๑๗} อริยธรรม ป., ฎีกาพระมาลัยเทวสูตร, (กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๒๑), หน้า คำนำ.

^{๑๘} มรกต, นิทานพระมาลัย, (ธนบุรี : โรงพิมพ์อมรรการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า คำนำ.

ของ “บุญ-บาป” ที่พระพุทธศาสนาได้วางหลักให้แก่สัตว์โลกว่า “กรรมย่อมเป็นบ่อเกิดของสัตว์ และเป็นทีปิ่งของสัตว์”

ผู้วิจัย ได้ไปตรวจสอบค้นหาข้อมูลหลักฐานเพื่อใช้ในการอ้างอิงที่หอสมุดแห่งชาติ เพื่อความกระจ่างชัดพบว่าต้นฉบับตัวเขียน ต้นฉบับโบราณมาลัยขัตตุทีปนิฎีกา มีการจัดรวบรวมหมวดหมู่ใหม่ เพื่อให้ง่ายในการจัดเก็บและสะดวกในการค้นคว้าแก่ผู้ศึกษา ปัจจุบันมีต้นฉบับตัวเขียนอยู่ ๑๔ ฉบับ เรียกชื่อต่างกันตามบัตรรายการ ดังนี้

๑. ฎีกามาเลขย เลขที่ ๑๑๖๖/ง/๑ หิ้ง ๖ ชั้น ๒/๑ มี ๑ ผูก
๒. พระมาเลขยทีปนิฎีกา เลขที่ ๕๑๗๔/ก/๒ ตู้ ๑๗๒ ชั้น ๔/๒
ค. มี ๑ ผูก
๓. พระมาเลขยทีปนิฎีกา เลขที่ ๘๗๕๕/จ/๑ ตู้ ๕๕ ชั้น ๑/๓ มี ๑ ผูก
๔. พระทีปนิฎีกามาลย เลขที่ ๖๘๐๐/ข/๑ ตู้ ๑๒๘ ชั้น ๑/๒
มี ๑ ผูก
๕. ฎีกาพระมาเลขยทีปนิ เลขที่ ๓๖๕๖/ข/๑-๒ ตู้ ๑๘ ชั้น ๓ มี ๒ ผูก
๖. ฎีกาพระมาเลขยทีปนิ เลขที่ ๗๑๖๓/ข/๑ ตู้ ๑๒๖ ชั้น ๖/๑ มี ๑ ผูก
๗. พระทีปนิฎีกามาลยเทวดุ เลขที่ ๒๐๐๖/ข/๑-๒ หิ้ง ๕ ชั้น ๓/๑
มี ๒ ผูก
๘. ทีปนิฎีกามาเลขยเทวดุ เลขที่ ๑๒๕๑๕/๑-๒ ตู้ดำ /๓๗ ชั้น
๒ มี ๒ ผูก
๙. ทีปนิฎีกามาลยเทวดุ เลขที่ ๔๕๐๔/ข/๑-๒ ตู้ ๑๗๒ ชั้น
๑/๑ มี ๒ ผูก
๑๐. ทีปนิฎีกามาลยเทวดุ เลขที่ ๓๖๖๒/ง/๑ ตู้ ๑๘ ชั้น ๑ มี ๑ ผูก
๑๑. ทีปนิฎีกามาลยเทวดุ เลขที่ ๓๗๐๒/ก/๑-๒ ตู้ ๑๘ ชั้น ๓
มี ๒ ผูก
๑๒. พระทีปนิฎีกามาลยเทวดุ เลขที่ ๕๒๒๔/ข/๒ ตู้ ๑๓๒ ชั้น ๖/๓
ค. มี ๑ ผูก
๑๓. พระทีปนิฎีกามาลยเทวดุ เลขที่ ๖๐๘๖/ก/๑-๒ ตู้ ๑๒๖ ชั้น ๔/๓
มี ๒ ผูก
๑๔. พระทีปนิฎีกามาเลขยเทวดุ เลขที่ ๕๔๕๔/ง/๑-๒ ตู้ ๑๗๓
ชั้น ๔/๓ มี ๒ ผูก

เมื่อตรวจสอบและปริวรรตอักษรขอมภาษาบาลี เป็นอักษรไทยภาษาบาลี ต้นฉบับตัวเขียนคัมภีร์มาลัยขัตตุทีปนิฎีกาที่เก็บรักษาอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติเสร็จแล้ว พบว่า ผู้

แต่ได้ระบุชื่อของคัมภีร์ไว้อย่างชัดเจน เมื่อจบภาคที่ ๑ ว่า “ปจรมมาลยวตฺตฺธิปนิฎฺฎิกา” และในภาคที่สองว่า “ทุคฺคิมมาลยวตฺตฺธิปนิฎฺฎิกา” ส่วนในต้นเรื่องได้กล่าวถึงชื่อของคัมภีร์อย่างสั้น ๆ ด้วยความจำกัดในรูปแบบของฉันทลักษณ์ว่า “มาลยฺธิปนิ”^{๑๙} และในคำอธิบายที่ได้ปริวรรตเป็นบาลีอักษรไทยแล้วมีเขียนชื่อเรื่องเป็น “มาลยฺ” บ้าง เป็น “มาลย” บ้าง บางฉบับก็เขียนชื่อเรื่องเป็น “มาลยฺ” ผสมกับ “มาลยฺ” ก็มี หรือบางฉบับก็เขียนชื่อเรื่องทั้งสามชื่อคือ “มาลยฺ, มาลย, มาลย” ผสมกัน การเขียนชื่อเรื่องอย่างนี้ น่าจะเกิดจากความไม่เข้าใจภาษา หรือเพราะความงมงายของผู้แต่ง หรือข้อผิดพลาดซึ่งเกิดจากการคัดลอกสืบ ๆ กันมา ทำให้ผู้จารซึ่งไม่เข้าใจหลักภาษาเมื่อเห็นอักษรที่ปรากฏอยู่บนลานซึ่งกำลังคัดลอกอยู่กลางเดือนหรือขาดหายหรือถูกสัตว์ทำลายเสียหายก็เลยคัดลอกเอาตามความเข้าใจของตนว่า น่าจะเป็นอักษรตัวนี้ อักษรตัวนั้น จึงคัดลอกมาอย่างผิด ๆ เพราะความที่ตนไม่เข้าใจเนื้อหาของคัมภีร์อย่างแจ่มแจ้งชัดเจนนั่นเอง

เรื่องที่ควรพิจารณาอีกอย่างหนึ่งก็คือ ชื่อของคัมภีร์ที่ใช้เขียนต้นฉบับใบลานที่แตกต่างจากมาลยยเวทฺตฺเถระวตฺตฺ เป็นต้นฉบับนั้น ผู้แต่งคัมภีร์ฎีกานี้ใช้เป็น “มาลยวตฺตฺธิปนิฎฺฎิกา” เพราะงานวิจัยเรื่องพระมาลัย หรือ มาลยยสูตรในวิทยานิพนธ์ของ Eugène Denis สุภาพร มากแจ้ง และงานวิจัยของนายสวาด เหล่าคุณันท์ ใช้ชื่อว่า “มาลยยเวทฺตฺเถระวตฺตฺ” ซึ่งก็ตรงกับต้นฉบับใบลานที่เก็บรักษาอยู่ในหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน แต่การใช้ชื่อและตัวสะกดก็ยังมีชื่อแตกต่างกันอยู่ บางฉบับเป็น “มาลยยเวทฺตฺเถระวตฺตฺ” บ้าง เป็น “มาลยเวทฺตฺเถระวตฺตฺ” บ้าง เป็น “มาลยยเวทฺตฺเถระวตฺตฺ”^{๒๐} บ้าง ชื่อเรื่องของคัมภีร์มาลัยยวตฺตฺธิปนิฎฺฎิกานี้ เมื่อตรวจสอบต้นฉบับใบลานแล้ว ยังใช้ชื่อหลากหลายอยู่ การวิจัยในครั้งนี้จึงใช้ชื่อตามต้นฉบับตัวเขียนใบลานที่หอสมุดแห่งชาติคือ “มาลยวตฺตฺธิปนิฎฺฎิกา” เพื่อรักษาชื่อที่ปรากฏในต้นฉบับตัวเขียนนั้น

๒.๑.๓ ประวัติความเป็นมาของผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

ผู้วิจัยตรวจสอบคัมภีร์มาลัยยวตฺตฺธิปนิฎฺฎิกาแล้วพบว่า ผู้แต่งได้แต่งไว้เป็น ๒ ภาคซึ่งเหมือนกับคัมภีร์มาลยยเวทฺตฺเถระวตฺตฺ คือ ภาคที่ ๑ และภาคที่ ๒ ส่วนในภาคที่ ๑ ของคัมภีร์มาลัยยวตฺตฺธิปนิฎฺฎิกานี้ ระบุชื่อผู้แต่งไว้อย่างชัดเจนในตอนจบภาคที่ ๑ หลังจากปริวรรตจาก

---

^{๑๙} ฎีกาในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ หน้า ๕๓/๘. อธิบายว่า หมายถึง บทที่ ๓ (ภาษาบาลี) ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ เช่น หน้า ๕๓/๘ หมายถึง หน้า ๕๓ บรรทัดที่ ๘ เป็นต้น

^{๒๐} สุภาพร มากแจ้ง, “มาลยยเวทฺตฺเถระวตฺตฺ : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๕ – ๖.

อักษรขอมภาษาบาลีเป็นอักษรไทยภาษาบาลีว่า “ปจรมมาลยวตฺถุทีปนีฎีกา ติโลกติลกอนนต-
พุทธสิริสัทธมมกิตติมานนุทปญฺโถติ นามเน เถเรน กตา สมตฺตา” แปลว่า มัลลยวตฺถุ
ทีปนีฎีกาที่ ๑ พระเถระ มีนามว่าพระติโลกติลกอนนตพุทธสิริสัทธมมกิตติมานนุทปญฺญา ได้
แต่งไว้ จบแล้ว

ผู้วิจัยจึงสรุปว่า ผู้ที่แต่งคัมภีร์นี้คือ พระติโลกติลกอนนตสัทธมมกิตติ-
มานนุทปญฺญา หรือ พระธัมมกิตติมหาสามี

นักปราชญ์ ได้ศึกษาวิเคราะห์แสดงทัศนะเกี่ยวกับพระธรรมกิตติมหาสามี
พร้อมทั้งมีความเห็นต่างกันในเรื่องประเทศหรือเมืองที่ท่านอยู่ไว้ ดังนี้

๑. Wilhem Geiger^{๒๑} และ B.C. Law^{๒๒} มีความเห็นว่า พระธรรมกิตติ-
มหาสามีเป็นชาวลังกา และแต่งคัมภีร์อยู่ในลังกา

๒. G.P. Malalasekera^{๒๓} และ K.R. Norman^{๒๔} มีความเห็นว่า พระธรรม-
กิตติมหาสามีเป็นชาวอินเดีย และแต่งคัมภีร์อยู่ในประเทศอินเดีย

ผู้วิจัยมีความเห็นตรงกับ G.P. Malalasekera ว่า พระธรรมกิตติมหาสามีเป็น
ชาวอินเดีย เพราะคิดว่าเมือง อโยธยา หรือ อโยธยา ที่กล่าวถึงนั้น เป็นเมืองในประเทศอินเดีย
ส่วน K.R. Norman มีความเห็นคล้อยตามมติของ G.P. Malalasekera ส่วน Wilhem Geiger
และ B.C. Law มิได้ให้เหตุผลไว้

๓. ผู้ที่มีความเห็นว่า พระธรรมกิตติมหาสามี เป็นพระภิกษุชาวไทย และเป็นผู้
แต่งคัมภีร์ คือ ศาสตราจารย์ G. Coedès และอีก ๔ ท่าน วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ และลิขิต
ลิขิตานนท์ กล่าวถึงใน “คำนำ” ของหนังสือ “สัทธมมสังคโห” ว่า

ดร. มหศ ติวารี ชาวอินเดีย แสดงทัศนะไว้ดังนี้ “อโยธยาที่ในประเทศอินเดีย
ซึ่งตกอยู่ในอำนาจการปกครองของมุสลิมในคริสต์วรรษที่ ๑๔ (พุทธศตวรรษที่ ๒๐) หา
หลักฐานหรือร่องรอยแห่งความเจริญทางพระพุทธศาสนามิได้เลย ความรุ่งโรจน์ทางพุทธวรรณคดี
ย่อมเป็นไปได้ในสมัยนั้น”

---

^{๒๑} Wilhelm Geiger, **Pāli Literature and Language**, (Delhi : Oriental Books Reprint Corporation, 1958), p. 45.

^{๒๒} B.C. Law, **A Manual of Buddhist Historical Tradition**, (Saddhamma – Sangaha). (Culcutta : University of Culcutta, 1941), p.1.

^{๒๓} G.P. Malalasekera, **The Pāli Literature of Ceylon**, (Colombo : M.D. Gunaserna, 1958), p. 245.

^{๒๔} K.R. Norman, **Pāli Literature**, (Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1983), pp. 179 - 180.

ดร. มหเสศ ติวารี ได้สรุปความเห็นไว้ว่า “จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวข้างต้นน่าจะเป็นไปได้ว่า ท่านธัมมกิตติมหาสามีรูปนี้ มีชีวิตรุ่งโรจน์ในกึ่งคริสตวรรษที่ ๑๔ ในอยุธยาประเทศสยาม และประจำอยู่ ณ วัดลังการาม

ท่านพุทธทศตเถระ ชาวลังกา กล่าวไว้ว่า

พระธัมมกิตติมหาสามีนั้น เป็นศิษย์ของท่านธัมมกิตติแห่งเมืองตามพรลิงค์ (นครศรีธรรมราช) ท่านอาจารย์ธัมมกิตติได้รับอาราธนาไปประเทศลังกาโดยกษัตริย์ลังกาพระนามว่า ปรักกมพาหุที่ ๒ ท่านมีชื่อเสียงและมีผู้นับถือมากเพราะความเป็นนักปราชญ์และอุคมด้วยศีลาจารวัตร ต่อมาพระธัมมกิตติมหาสามีได้ไปศึกษาพระพุทธศาสนาในลังกากับท่านธัมมกิตติมหาเถระและได้อุปสมบทที่นั่นเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ท่านได้กลับมาตามพรลิงค์และเดินทางไปยังสุโขทัย และได้รจนาคัมภีร์นี้ขึ้น ขณะอยู่ที่วัดลังการาม ดังที่กล่าวไว้ในนิคมคาถาของคัมภีร์สัทธัมมสังคหะ^{๒๕}

ท่านพุทธทศตเถระมีความเห็นว่า โยทย มาจากคำว่า สุโขทัย ผู้วิจัยเข้าใจว่า ท่านพุทธทศตเถระ ตัดบทสนธิ คำว่า โยทย เป็น อาโยทย ซึ่งแยกสนธิเป็น อาย / อุทย คำว่า อาย แปลว่า กำไร ความสุข ความเจริญ^{๒๖} อุทย แปลว่า การเกิดขึ้น เพิ่มขึ้น รายได้^{๒๗} ดังนั้น อาโยทย จึงแปลว่า การเกิดขึ้นแห่งความสุข มีความหมายเช่นเดียวกันกับกรุงสุโขทัย ฉะนั้นชื่อเมืองอาจหมายถึง อยุธยา หรือสุโขทัยก็ได้

ศาสตราจารย์ชาวอินเดีย ชื่อ ฝนิทน์นาล โบส ให้ทัศนะว่า พระธรรมกิตติมหาสามี เป็นชาวไทย

นักปราชญ์อินเดีย ชื่อ ราหุล สันสกฤตดิยาณะ กล่าวว่า บั้นปลายชีวิตของท่านธัมมกิตติมหาสามี ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นพระสังฆราชโดยคณะสงฆ์และพระมหากษัตริย์ไทย มีนามว่า สิริรัตนคันธวนวาสีธัมมกิตติสังฆราชมหาสามี^{๒๘}

---

^{๒๕} พระธรรมกิตติมหาสามี, สัทธัมมสังคหะ, (กรุงเทพฯ ฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๔ - ๕.

^{๒๖} พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรมบาลีไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๓), หน้า ๑๒๓.

^{๒๗} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), รศ.ดร. จำลอง สารพัดนึก, พจนานุกรม บาลี - ไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๔.

^{๒๘} พระธรรมกิตติมหาสามี, สัทธัมมสังคหะ, หน้า ๘.

วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ และลิขิต ลิขิตตานนท์ ได้วิเคราะห์และสรุปความเห็นว่ พระธรรมกิตติมหาสามี อยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ในสมัยพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ครองราชย์ ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๑๓ - ๑๕๓๑) ณ วัดป่าแก้ว หรือลัງการาม คือวัดใหญ่ชัยมงคลในปัจจุบัน

จากทัศนะของนักปราชญ์ที่ได้แสดงมานั้น สรุปได้ว่าผู้รจนาคัมภีร์นี้ คือพระเถระ มีชื่อว่าธัมมกิตติมหาสามี แต่ก็ไม่สามารถจะลงความเห็นเป็นอย่างเดี๋ยวว่า ท่านเป็นคนประเทศใด เป็นคนลังกา อินเดีย หรือไทย

ทัศนะของท่านพุทธทศตตะที่ว่า โยทย มาจากสุโขทัยน่าจะไม่ต้อง เพราะว่ สุโขทัยไม่เคยมีกษัตริย์พระนามว่า พระบรมราชา ปกครอง พระบรมราชาธิราช ทรงเป็นกษัตริย์ กรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๕๑๓ ถึง ๑๕๕๒

อนึ่ง ในนิคมคาถาของคัมภีร์สัทธัมมสังคหะ (คาถาที่ ๕) ว่า

จนุโทว สาสนากาเส	โย วิโรจติ สีหเส
โพชนุโต ฌาณรสีหิ	ลงกาวาสินนมพุเช
ธมมกิตตยาภิธาโน จ	สีลาจารคุณากโร
ปากโฏ สีหเส ทีเป	คคเน วีย จนุทิมมา.
ปิฏเกสุ จ สพพุด	สททสตุถาทีเกสุ จ
ปารปุตโต มหาปญโย	ลงกาทีปปุตสาทโก.
ตสส สิตุโส ธมมกิตติ-	มหาสามีติ วิสุตุโต
ลงกาถมนอุสุสาโห	ปตุวา ลงกั มโนรมิ
ตตุถ ปุณณิ พหุ กตุวา	ลทุทธรูปสมปท
ปุนาคโต สกั เทล	สมปุตโต โยทยั ปุริ.
ปรมราชาภิธานเนน	มหาราเชน การิตะ
ลงการามมหาเวส	วสตา สนตุตุตตินา.
ธมมกิตติโยรสามินา	ธีมตา รจิตั อิท
สทฐมมสงคหัง นาม	สพพโส ปรีนิจิตั. ^{๒๕}

หลักฐานที่กล่าวถึงก็คือ สมปุตโตโยทยั ปุริ เมื่อตัดบทสนธิศัพท์ออกแล้วก็จะ เป็น สมปุตโต อโยทยั ปุริ คำว่า อโยทยั นั้นก็คือ อโยทยา อย่างไรก็ตาม อโยทยา นี้ก็ เป็นที่แน่ใจได้ว่าใช้เรียกชื่อเมืองอโยทยา หรือ เมืองอยุธยาั่นเอง^{๒๖}

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๗.

^{๒๖} พระมหาวิจิตร จนุทปชโชโต และพระมหาลิขิต ลิขิตตานนุโท. อธิบายไว้ในคำนำ คัมภีร์ สัทธัมมสังคหะ, พระธรรมกิตติมหาสามี (รจนา), (กรุงเทพฯ ฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๕.

อโยธยา หรืออยุธยา เคยเป็นเมืองหลวงของประเทศไทยซึ่งแต่ก่อนเรียกว่าสยาม สถาปนาโดยสมเด็จพระรามาธิบดี (อู่ทอง) เมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๓ ต่อมาในปี พ.ศ. ๑๕๑๓ ซึ่งตรงกับปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ ขุนหลวงพะงั่ว หรือพระบรมราชาธิราช เสด็จมาของพระมหาลีพระเจ้าอู่ทองทรงครองราชย์แห่งกรุงศรีอยุธยา

ลังการาม หรือวัดลังกาที่พระธัมมกิตติมหาสามีเจ้าพรรษา สร้างโดยสมเด็จพระรามาธิบดี ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๐๐ หรือ ๑๕๐๓ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

สมเด็จพระรามาธิบดี (อู่ทอง) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุดเอาศพของเจ้าแก้ว เจ้าไทย ซึ่งตายด้วยอหิวาตกโรคขึ้นมาเผา และทรงรับสั่งให้สร้างพระเจดีย์และวิหารเป็นพระอาราม ณ สถานที่แห่งนั้น ทรงพระราชทานนามวัดนี้ว่า วัดป่าแก้ว อุทิศถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ผู้ไปศึกษาพระพุทธศาสนาในลังกาในสำนักของพระวันรัตมหาเถระ วัดป่าแก้วนี้ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของนครหลวงศรีอยุธยา ชาวบ้านเรียกชื่อวัดนี้ว่า วัดลังกา ซึ่งเรียกเป็นภาษาบาลีว่าลังการาม เพราะพระสงฆ์ชาวลังกาและพระสงฆ์ไทยผู้ไปศึกษาพระพุทธศาสนาในลังกาจะกลับมาประจำอยู่ ณ อารามแห่งนี้ พระสงฆ์ผู้จำที่พระอารามแห่งนี้ จึงมีชื่อว่า คณะวัดป่าแก้ว หรือพระนิคายวัดป่าแก้ว ในกาลต่อมา วัดนี้ได้กลายเป็นสถานที่ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเป็นสำนักฝึกสอนวิปัสสนากรรมฐาน ผู้มีศรัทธาต่างพากันไปรับการฝึกอบรมและพาบุตรหลานของตนไปบรรพชาและอุปสมบทที่พระอารามแห่งนี้ เพราะเหตุนี้ อธิบดีสงฆ์ผู้ปกครองพระอารามแห่งนี้จึงได้รับการสถาปนาแต่งตั้งเป็นสมเด็จพระวันรัต ตำแหน่งพระสังฆราชฝ่ายขาว (ฝ่ายวิปัสสนา) คู่กับสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ พระสังฆราชฝ่ายซ้าย (ฝ่ายคันถธุระ)

วัดป่าแก้ว หรือลังการาม ได้กลายเป็นสถานปูชนียะอันสำคัญ เป็นสถานที่จำพรรษาของสมเด็จพระวันรัตและพระสังฆราช วัดนี้จึงได้ชื่อใหม่ว่า วัดเจ้าพระยาไทย หรือวัดของพระสังฆราช ในสมัยต่อมามีชื่อใหม่อีกคือ วัดใหญ่ชัยมงคล เพราะวัดนี้มีบริเวณกว้างใหญ่ และสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงรับสั่งให้สร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่ขึ้นในพระอาราม เพื่อเป็นอนุสรณ์ในการที่พระองค์ทรงมีชัยชนะเหนือข้าศึก เหตุนี้คำว่า วัดใหญ่ชัยมงคล จึงเป็นชื่อวัดป่าแก้วหรือลังการามมาจนถึงทุกวันนี้ ปัจจุบันวัดนี้ตั้งอยู่ตำบลไผ่ลิง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอยุธยา

เมื่อพิจารณาข้อความจากหลักฐานที่ พระธรรมกิตติมหาสามีพรรณนาไว้ในนิคมกาลาสัทธัมมสังคหะ คือ “สมฺปตฺโตโยทโย ปุริ” แล้วท่านธัมมกิตติได้กลับมาสู่นครอโยธยา ประเทศของตนอีกครั้ง ท่านอาจจะเดินทางไปลังกาในระหว่างรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดี (อู่ทอง) แต่ไม่สามารถจะทราบได้ว่า ก่อนไปลังกาท่านประจำอยู่สำนักไหนในกรุงศรีอยุธยา แต่ที่แน่นอนก็คือพระสงฆ์ไทยและพระสงฆ์ลังกาเดินทางไปมาระหว่างประเทศลังกาและประเทศไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว

ในขณะที่พระธรรมกิตติพำนักอยู่ในลังกา เชื่อว่าท่านได้ศึกษาพระพุทธศาสนา กับพระธรรมกิตติมหาเถระ (ชื่อตรงกัน) ผู้แต่งคัมภีร์บาลีชื่อว่า นิกายสังคหะ เป็นต้น ในกาล ต่อมาพระมหาเถระรูปนี้ได้รับแต่งตั้งเป็นพระสังฆราช ในรัชสมัยของกษัตริย์ลังกาพระนามว่า ภูวนะพาหุที่ ๕ และวีรพาหุที่ ๒ (ประมาณ พ.ศ. ๑๕๑๕ - ๑๕๕๓) ในระหว่างที่ศึกษากับพระ มหาเถระธรรมกิตตินั้น พระธรรมกิตติได้รับการอุปสมบท (สวดญัติใหม่) ตามประเพณีนิยม ของพระสงฆ์ลังกา ที่ปฏิบัติต่อพระสงฆ์ต่างชาติผู้ไปศึกษาที่ลังกาซึ่งต้องรับการอุปสมบท คือสวด ญัติใหม่

พระธรรมกิตติอยู่ประเทศลังกาหลายปี และได้รับตำแหน่ง “มหาสามี” จาก คณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองของลังกา เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ท่านจึงเดินทางกลับอยุธยา และจำ อยู่ที่วัดป่าแก้ว หรือสังฆาราม ในรัชกาลพระบรมราชาธิราช ผู้ทรงรับภาระธุระในการก่อสร้างกุฏิ วิหารพระอารามนี้ ซึ่งยังสร้างไม่แล้วเสร็จในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี

เพราะเหตุนี้ พระธรรมกิตติมหาสามีจึงกล่าวไว้ในนิคมคาถา (คาถาที่ ๕) ว่า “ปรมราชาภิธานน มหาราชน การิเต ลุงการามมหาวาเส วสตา สนตุตตตินา” แปลว่า ท่านพำนักอยู่ในอาวาสใหญ่ชื่อว่าสังฆาราม สร้างโดยมหาราชาทรงพระนามว่า “บรมราชา” (ธิราช) คำว่า “บรมราชา” อาจเป็นเพียงพระนามยกย่องกษัตริย์พระองค์นี้ว่า เป็นกษัตริย์ที่ ยิ่งใหญ่ หรือเป็นพระนามเฉพาะ ถ้าเป็นพระนามเฉพาะก็ใกล้เคียงกับพระบรมราชาธิราช กษัตริย์ อยุธยา ผู้ครองราชย์สมบัติระหว่าง พ.ศ. ๑๕๑๓ ถึง พ.ศ. ๑๕๓๑^{๑๑}

ตามประวัติศาสตร์กรุงสุโขทัยเคยเสียเอกราชให้กรุงศรีอยุธยาระหว่าง พ.ศ. ๑๕๒๐ - ๑๕๓๑ ในช่วงรัชกาลของพระบรมราชาธิราชพระองค์นี้ พยาไสลือไทย โอรสของ พระยาสิทธิไทได้กระทำสงครามกัน แต่ต้องพ่ายแพ้และตกเป็นเมืองขึ้น ในปี พ.ศ. ๑๕๓๑ กรุงสุโขทัยจึงตั้งตัวเป็นอิสระได้^{๑๒}

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พระธรรมกิตติมหาสามีอยู่ที่ อยุธยา ในสมัยของพระบรมราชาธิราช ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๑๓ ถึง พ.ศ. ๑๕๓๑ เพราะเหตุว่า ชื่อเมืองโยทยา หรืออยุธยา และชื่อวัดสังฆาราม ซึ่งมีหลักฐานคือวัดป่าแก้ว หรือวัดใหญ่ชัยมงคล และพระมหากษัตริย์พระบรมราชาล้วนมีหลักฐานตรงกับสิ่งที่มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์ไทยใน ช่วงเวลาดังกล่าว

^{๑๑} พระธรรมกิตติมหาสามี, สทฺธมฺมสงฺคโห, หน้า ๕ - ๘.

^{๑๒} โมทยากร (นามแฝง), พระราชประวัติพระราชวงศ์และ ๑๓๐ เจ้าฟ้าไทย, (กรุงเทพ ฯ : สำนักพิมพ์พิทยาคาร, ๒๕๑๖), หน้า ๔.

ถ้าหากศึกษาตามข้อมูลของนักปราชญ์ ชาวอินเดีย ชื่อว่าราหุล สันสกฤตดิยาณะ ที่ว่า พระธรรมกิติได้รับการแต่งตั้งเป็น “พระสิริรัตนศีลคันธวนวาสีรัชมกิตติสังฆราชมหาสามี” มีหลักฐานปรากฏอยู่ในศิลาจารึกวัดป่าแดง สุโขทัย ดังต่อไปนี้

ศิลาจารึกวัดป่าแดง (วัดป่าแดง ปัจจุบันนี้ไม่มีวัดชื่อนี้ในบริเวณเมืองสุโขทัยเลย ฉะนั้น อาจเป็นวัดที่พ่อขุนรามคำแหง เรียกวัดอรัญญิก คือวัดสะพานหินในปัจจุบันนี้ก็ว่าได้) นี้ จารึกเมื่อ จ.ศ. ๗๖๘ (พ.ศ. ๑๙๔๙) ครั้งเมื่อพระสังฆราชปริณายกนามว่า พระบรมครูติโลกคิลกิตรัตนศีลคันธวนวาสีรัชมกิตติสังฆราชมหาสามี เจ้าคณะอรัญญวาสี ได้ตั้งพระมงคลวิลาสมหาเถร เป็นเจ้าอาวาสวัดกัลยาณาราม เป็นครั้งที่ ๒ คือครั้งที่ ๑ เมื่อพระสังฆราชปริณายกนี้ ยังไม่ดำรงตำแหน่งเป็นสังฆราช ได้แต่งตั้งพระเถระรูปนี้ เป็นเจ้าอาวาสวัดนี้มาครั้งหนึ่งแล้ว แต่มีพระเถระอีก ๒ รูป คือ พระสารีบุตรมหาเถร และพระพุทธรวงศมหาเถร ไม่เห็นชอบด้วย จนเป็นเหตุเกิดวิวาทาธิกรณขึ้น เพื่อให้คนทั้งหลายทราบเหตุที่ท่านมีอำนาจแต่งตั้งพระมงคลวิลาส เป็นเจ้าอาวาสในวัดกัลยาณารามครั้งที่ ๒ นี้ได้ ท่านจึงได้เล่าประวัติไว้ให้ทราบ (ในหลักศิลาจารึกหลักที่ ๙) ซึ่งเริ่มตั้งแต่ท่านบวชเป็นครั้งแรก และเป็นศิษย์ของพระกัลยาณเถระเจ้าอาวาสวัดป่าแดง เมื่อ จ.ศ. ๗๐๕ (พ.ศ. ๑๘๘๖) จนถึง จ.ศ. ๗๒๓ (พ.ศ. ๑๙๔๙) ซึ่งเกิดเรื่องวิวาทาธิกรณ และท่านได้รับการแต่งตั้งเป็นสังฆปริณายก ดังต่อไปนี้ คือ^{๓๓}

๑) เมื่อ จ.ศ. ๗๐๕ (พ.ศ. ๑๘๘๖) ปีมะแม เดือนหก ขึ้นสิบเอ็ดค่ำ วันจันทร์ ท่านได้อุปสมบทในคามวาสี^{๓๔} ผู้วิจัย สันนิษฐานว่า ในปีนั้นท่านมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์จึงได้ทำการอุปสมบท ณ วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัย ซึ่งเป็นสำนักของภิกษุฝ่ายคามวาสี บวชอยู่ในคามวาสีเป็นเวลา ๑๔ ปี ไม่ปรากฏว่าพระเถระองค์ใดเป็นผู้นำคณะสงฆ์ฝ่ายคามวาสีในขณะนั้น

๒) เมื่อ จ.ศ. ๗๑๙ (พ.ศ. ๑๙๐๐) ปีระกา ขึ้นหกค่ำ วันอังคาร ท่านได้อุปสมบทในอรัญญวาสี^{๓๕} มาอยู่ ณ สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งไม่แน่ชัด (ข้อความในหลักศิลาจารึกขาดหายไป) ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า น่าจะมาอยู่ที่วัดป่ามะม่วง ซึ่งเป็นที่พำนักของคณะภิกษุฝ่ายอรัญญวาสี ในขณะนั้นมีพระเมธีกรมมหาสามี ครูของพระมหาธรรมราชาลิไทเป็นสังฆราช ซึ่งเป็นสมณชาวลังกา หลังจากนั้นท่านก็เสด็จกลับลังกา ต่อมาก็เป็นพระสุนนมมหาสามีสังฆราช เป็นสังฆปริณายก (พ.ศ. ๑๙๐๔) เพราะว่าวัดป่าแดงยังสร้างไม่เสร็จ หลังจากนั้นอีก ๒ ปี คือ ปี พ.ศ. ๑๙๐๒ ท่านได้มาพำนักอยู่กับพระมหากัลยาณเถระ และมอบตัวเป็นศิษย์

^{๓๓} กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, (กรุงเทพฯ ฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๗), หน้า ๒๕๑.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๕๔.

^{๓๕} อ้างแล้ว.

๓) เมื่อ จ.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๑๕๐๒) ปีกุน พระมหากัลยาณเถระ ได้วัดป่าแดง ซึ่งพระมหาธรรมราชาผู้ปู่ (พระมหาธรรมราชาลิไท) ได้สร้างถวาย และท่านได้ฝากตัวเป็นศิษย์ของพระมหากัลยาณเถระ

๔) เมื่อ จ.ศ. ๑๒๓ (พ.ศ. ๑๕๐๔) ปีฉลู ท่านได้มาเยี่ยมพระมหากัลยาณเถระผู้เป็นอาจารย์ที่อาพาธหนัก ซึ่งในเวลาต่อมาพระมหากัลยาณเถระได้มรณภาพลง หลังจากมรณภาพได้สี่ห้าวัน ท่านก็ได้แจ้งข่าวให้พระมหาธรรมราชาผู้ปู่ทราบ ได้เสด็จมาคุดศพ เมื่อนมัสการเสร็จแล้วจึงได้นำคำสั่งภาฎิของพระมหากัลยาณเถระถวายให้ เพื่อที่จะให้อยู่ในพระศาสนาและทำให้เจริญรุ่งเรืองไปในภายหน้า ดังข้อความในจารึก (ศิลาจารึกวัดป่าแดงหลักที่ ๕ แผ่นที่ ๑ บรรทัดที่ ๑๕ ถึง บรรทัดที่ ๓๒) กล่าวว่า ศักราชได้ ๑๒๓ (พ.ศ. ๑๕๐๔) ปีฉลู เราได้ไปนบท่านถึงสุโขทัย ..กลอย ท่านมีพยาธิ มหากัลยาณเถระ แลเราจึงคิด...ในวัดป่าแดงนี้ กลอยท่านเป็นพยาธิ... ฯลฯ...แทนคุณอยู่สี่ห้าหกวันถ้อยนานบมิได้จึงให้ไปบอกแก่มหาธรรมราชาผู้ปู่ถึงสุโขทัยท่านมหาธรรมราชาเสด็จมาคุดศพท่าน เมื่อสังสการท่าน มหาธรรมราชาผู้ปู่จึงเอาสั่งภาฎิอันมหากัลยาณเถระ... คบ่าเรา จึงให้พรแก่เราฉนี้ จุง เจ้ากู...สียงเหิงอยู่กระทำศาสนาพระเจ้า เมื่อหน้าจุง...^{๓๖}

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า พระธรรมกิตติมหาสามี ท่านประจำอยู่ที่วัดป่ามะม่วง แต่เมื่อพระมหากัลยาณเถระผู้เป็นอาจารย์อาพาธหนัก ท่านจึงเดินทางมาเยี่ยมอาจารย์ หลังจากที่ได้รับคำสั่งจากอาจารย์ของท่านมรณภาพลง พระมหาธรรมราชาผู้ปู่ จึงได้นิมนต์ท่านให้อยู่จำพรรษาที่วัดป่าแดง เพราะว่าวัดขาดผู้นำ (เจ้าอาวาส) ท่านอยู่จำพรรษาที่วัดนี้ ๒ ปี คือ ปี พ.ศ. ๑๕๐๕ - พ.ศ. ๑๕๐๖ แล้ว จึงกลับไปจำพรรษาอยู่ที่เดิมคือวัดป่ามะม่วงกับพระมหาสุมนเถระ ซึ่งเป็นสังฆปริณายกคุณแลภิกขุสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสีอยู่

๕) เมื่อ จ.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๑๕๐๕) ปีชวด และ จ.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๑๕๐๖) ปีเถาะ ท่านได้เข้าจำพรรษาในอาวาสวัดป่าแดงหลังจากที่พระมหากัลยาณเถระ ผู้เป็นอาจารย์มรณภาพแล้ว

๖) เมื่อ จ.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๑๕๐๗) ปี (มะ)โรง ถึง จ.ศ. ๑๓๑ (พ.ศ. ๑๕๑๒) ท่านได้กลับไปจำพรรษากับพระมหาสุมนเถระที่วัดอัมพวันาราม (วัดป่ามะม่วง) ดังข้อความในจารึก (ศิลาจารึกวัดป่าแดงหลักที่ ๕ แผ่นที่ ๒ บรรทัดที่ ๑๒ ถึง บรรทัดที่ ๑๕) กล่าวว่า ในปีโรง ศักราชได้ ๑๒๖ ไ...อาวาสสุ่มม่วงในปีมะเส็ง.... ในปีระกา ศักราชได้ ๑๓๑ มหาสมณเถระไปเมื่อเหนือ. สิ้นอายุส...^{๓๗}

---

^{๓๖} อ่างแล้ว.

^{๓๗} อ่างแล้ว.

ผู้วิจัยเห็นว่า พระธรรมกิตติมหาสามีกลับไปจำพรรษาที่วัดป่ามะม่วง ซึ่งเป็นวัดที่ท่านบวชครั้งที่ ๒ ก่อนที่พระมหาสุมนเถระจะไปเมืองเหนือและมรณภาพ เมื่อ จ.ศ. ๑๓๑ (พ.ศ. ๑๙๑๒) ในช่วงระยะเวลานี้ ขาดผู้นำคณะสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสี ท่านจึงได้รับการแต่งตั้งให้รักษาการคณะสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสีก่อน เพราะว่าคณะสงฆ์ฝ่ายคามวาสีมีพระสังฆราชญาณรุจิมาเถระ เป็นสังฆปริณายกอยู่ ดังนั้นท่านจึงสามารถแต่งตั้งเจ้าอาวาสได้

๓) เมื่อ จ.ศ. ๑๕๐ (พ.ศ. ๑๙๑๑) ท่านได้แต่งตั้งพระมหาเถระหลายท่านขึ้นเป็นเจ้าอาวาสที่วัดกัลยาณารามนี้ ไม่มีโจทก์ หรือเกิดวิวาทาธิกรณ์ขึ้น จนมาถึงการแต่งตั้งพระมงคลวิลาสมหาเถระ ขึ้นเป็นเจ้าอาวาส มีพระเถระ ๒ รูป คือ พระสารีปุตตมหาเถระและพระพุทธรวงศมหาเถระ ออกโจทณาใส่อธิกรณ์อย่างหนัก ไม่มีความเห็นชอบด้วย จึงได้มีวิวาทาธิกรณ์เกิดขึ้น เพราะเหตุนี้ พระมหาธรรมราชาธิราชผู้ปู่ มีพระราชโองการในที่ประชุมพร้อมด้วยพระราชมารดา หม่อมเสนาอำมาตย์ราชบัณฑิตและภิกษุสงฆ์สองคณะ^{๓๔} คือ

ก. คณะคามวาสีฝ่าย ซึ่งมีสังฆราชพระนามว่าพระญาณรุจิมาเถระ และพระไตรปิฎกมหาเถระ เป็นต้น

ข. คณะอรัญญวาสี มีพระสุมงคลมหาเถระ สุมนเทพมหาเถระ พุททวิลาสมหาเถระ เป็นต้น

ดังนั้น พระธรรมกิตติเถระกับภิกษุบริษัททั้งหลายประชุมกันอยู่ในโรงอุโบสถที่ตั้งอยู่กลางแม่น้ำฉาง จึงสามารถระงับอธิกรณ์ที่พระเถระทั้ง ๒ รูปโจทก์ใต้นั้นลงได้

๔) เมื่อ จ.ศ. ๑๖๘ (พ.ศ. ๑๙๘๕) เดือนอ้าย แรม สิบค่ำ วันอาทิตย์ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช มีพระราชโองการแต่งตั้งพระบรมครูดีโลกคิลกิตรัตนศีลคนชนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสามีเจ้าเป็นสังฆปริณายก ดังนั้น ท่านจึงได้แต่งตั้งพระมงคลวิลาสมหาเถระขึ้นเป็นเจ้าอาวาสวัดกัลยาณาราม เป็นครั้งที่ ๒ ได้^{๓๕}

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พระราชาที่มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งพระธรรมกิตติมหาสามีเป็นสังฆปริณายกนั้น คือ พระมหาธรรมราชาธิราชที่ ๓ ไม่ใช่พระบรมราชาธิราชที่ปกครองกรุงอยุธยา ความข้อนี้ตรงกับความเห็นของท่านพุทธทศตะที่ว่า ท่านได้กลับมาจากตามพรลิงค์และเดินทางไปยังสุโขทัย และได้รับจนาคัมภีร์ขึ้น ในขณะที่จำพรรษาอยู่ที่ลังการาม (น่าจะเป็นวัดป่ามะม่วงที่เรียกว่าลังการามน่าจะเกิดมาจากสาเหตุว่า มีสมณชาวลังกาเป็นสังฆราช

^{๓๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตำราพระยานุภาพ, ตำนานคณะสงฆ์, (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๔), หน้า ๘.

^{๓๕} กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, (กรุงเทพฯ ๑ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๓), หน้า ๒๖๒ - ๒๖๓.

จึงได้ชื่ออย่างนั้น เพราะเป็นที่พำนักของพระมหาเมธังกรมหาสามี ที่พระมหาธรรมราชาลิไท นิมนต์มาเป็นอาจารย์สอน และแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นสังฆราชในฝ่ายอรัญญวาสี) และ นักปราชญ์ชาวอินเดีย ชื่อว่า ราหุล สันสกฤตดิยาณะ กล่าวไว้ว่า ในบั้นปลายแห่งชีวิตของท่าน พระธรรมกิตติมหาสามี ได้รับแต่งตั้งเป็นสังฆราช เพราะนับจาก พ.ศ. ๑๘๘๖ ที่ท่านบวชมา จนถึง พ.ศ. ๑๘๘๘ นั้น เป็นช่วงระยะเวลาที่ท่านเป็นสังฆปริณายกได้ เพราะมีพระชนมายุได้ ๖๑ พรรษา เห็นได้ว่า ท่านมีอายุพรรษามาก ทั้งยังเป็นพระเถระผู้ใหญ่ฝ่ายอรัญญวาสีในขณะนั้นด้วย เมื่อได้ศึกษาหลักฐานจากหลักศิลาจารึกแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่า เหตุการณ์เรื่องราวเกี่ยวกับพระธรรมกิตติมหาสามี ในหลักศิลาจารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ ๑ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๘๖ และ แผ่นที่ ๒ เริ่ม พ.ศ. ๑๘๑๒ มีการบันทึกประวัติเหตุการณ์ของท่านมีความต่อเนื่องกัน แต่พอขึ้นหลักศิลาจารึก แผ่นที่ ๓ เรื่องราวไม่เชื่อมต่อเนื่องกัน เริ่มต้นขึ้นที่ พ.ศ. ๑๘๑๑ เลย ข้อความตรงนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เรื่องราวของท่านขาดหายไป ไม่ปรากฏและบอกว่าท่านอยู่ ณ สถานที่แห่งใดแน่ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความเห็นเป็น ๒ ประเด็น คือ

๑) ช่วง พ.ศ. ๑๘๑๑ - พ.ศ. ๑๘๓๐ รวมระยะเวลาประมาณ ๑๘ ปี ในช่วงนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ท่านพระธรรมกิตติมหาสามีเดินทางไปลังกา เพื่อศึกษาพระไตรปิฎก และได้อุปสมบทใหม่ในนิกายสิงหล เป็นศิษย์ของพระธรรมกิตติ

พระธรรมกิตติที่เป็นอาจารย์ของท่าน มีหลักฐานในฝ่ายลังกาว่า พระธรรมกิตติเป็นพระสังฆราช ในสมัยของพระเจ้ากุวเนกปาหุที่ ๔ จนถึงรัชกาลพระเจ้าวิกรมปาหุที่ ๓ (พ.ศ. ๑๘๕๐ ถึง พ.ศ. ๑๘๖๖) ท่านได้สืบเชื้อสายมาจากพระธัมมกิตติผู้มีชื่อเสียงในสมัยพระเจ้าปรักกรมปาหุที่ ๒ กล่าวไว้ในคัมภีร์รัฐพงศาวดารว่า พระที่พระเจ้าปรักกรมปาหุที่ ๒ อาราธนามาจากเมืองตัมปรัฐฐ เข้าใจว่าจะเป็นเมืองตามพรลิงค์ หรือนครศรีธรรมราชของไทย พระธัมมกิตติสังฆราชองค์นี้เป็นผู้มีความรู้ในด้านภาษาและคัมภีร์บาลีเป็นอย่างมาก และท่านก็มีศิษย์ชื่อว่า พระธัมมกิตติเช่นกัน^{๔๐} พระธรรมกิตติผู้เป็นศิษย์ของท่านก็ได้เป็นสังฆราชในรัชกาลของพระเจ้ากุวเนกปาหุที่ ๕ และพระเจ้าวิระปาหุที่ ๒ (พ.ศ. ๑๘๖๖ ถึง พ.ศ. ๑๘๕๓)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พระธรรมกิตติมหาสามี เป็นชาวไทยเดินทางไปลังกา เพื่อศึกษา และได้เป็นศิษย์ของพระธัมมกิตติสังฆราช องค์ที่ ๒ และเข้าใจว่า ได้บวชใหม่ในนิกายสิงหลซึ่งเป็นคณะสงฆ์ที่สืบสายมาจากพระธัมมกิตติในรัชกาลของพระเจ้ากุวเนกปาหุที่ ๕ และพระเจ้าวิระปาหุที่ ๒ (พ.ศ. ๑๘๖๖ ถึง พ.ศ. ๑๘๕๓) ความข้อนี้ ตรงกับนิคมคาถา (คาถาที่ ๕) ของคัมภีร์สัทธัมมสังคหะ (คาถาที่ ๒ -๓) ว่า พระเถระรูปใด มี

---

^{๔๐} G.P. Malalasekera, **The Pāli Literature of Ceylon**, (Colombo : M.D. Gunaserna, 1958), pp. 240 - 244.

นามว่าธัมมกิตติ ปราภุณบทวีปสิงหล ผู้เป็นบ่อเกิดแห่งศีลและอาจารย์คุณ เป็นผู้ที่มีปัญญามาก เรียนรู้จนสำเร็จพระไตรปิฎก และคัมภีร์ทั้งปวง มีคัมภีร์สัตตัมมสังคหะ เป็นต้น ศิษย์ของพระเถระองค์นั้น มีชื่อว่า พระธรรมกิตติมหาสามี มีอุตสาหะมาทวีปลังกา ความขื่อนี้ก็ตรงกับ พ.ศ. ที่ขาดหายไป คือ ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๕๑๓ - พ.ศ. ๑๕๓๐ ซึ่งอยู่ในรัชสมัยของพระเจ้าภูเวกพาหุที่ ๕ และพระวีระพาหุที่ ๒ กษัตริย์ปกครองลังกา และ

๒) พ.ศ. ๑๕๓๑ - พ.ศ. ๑๕๔๘ หลังจากศึกษาจบแล้ว ท่านจึงได้กลับมาอยู่ที่ลังการาม หลักฐานข้อนี้ตรงกับนิคมคาถา (คาถาที่ ๕) ของคัมภีร์สัตตัมมสังคหะ (คาถาที่ ๔-๕) ว่า บวชแล้วจึงได้กลับมาสู่ประเทศของตนถึงเมืองอโยธยา อยู่ในอวาสาใหญ่ ชื่อว่า ลังการามที่พระเจ้าบรมราชา ได้สร้างถวายแล้ว

หลักฐานที่สนับสนุนข้อมูลให้มีความหนักแน่นว่า พระธรรมกิตติมหาสามีไปศึกษาที่ประเทศศรีลังกา คือ ความเชื่อและความเลื่อมใสยิ่งในพระพุทธศาสนาของชาวลังกาที่ปรากฏเห็นอย่างชัดเจนคือ วัดในประเทศศรีลังกาจะต้องมีถาวรวัตถุที่สำคัญอยู่ภายในวัดนั้น ๒ สิ่ง คือ (๑) พระธาตุเจดีย์ (๒) ต้นโพธิ์ ทั้ง ๒ สิ่งนี้ชาวลังกาเคารพนับถือมาก ความขื่อนี้ตรงกับหลักฐานที่ปรากฏในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ว่า พวกภิกษุพากันทำลายเจดีย์ หรือตัดต้นโพธิ์พยายามทำลายพระธาตุ กรรมของพวกภิกษุเหล่านั้น เป็นอย่างไร กรรมนั้นเป็นกรรมหนักเท่าเท่ากับอนันตริยกรรม (๑๘๓/๑๓) ผู้แต่งคัมภีร์นี้ชี้ให้เห็นว่าการทำลายถาวรวัตถุทั้ง ๒ สิ่งนี้ชาวลังกาถือว่าเป็นกรรมหนักเปรียบเท่ากับอนันตริยกรรม^{๑๑} ด้วย

ดังนั้น หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกและคัมภีร์สัตตัมมสังคหะซึ่งท่านได้แต่งไว้นั้นตรงกัน ผู้วิจัยจึงสรุปว่า พระธรรมกิตติมหาสามีรูปนี้ เป็นผู้แต่งคัมภีร์มัลลยวัตถุที่ปณีตูกานี้ และชื่อของท่านก็คือพระธรรมกิตติเถระ ความขื่อนี้ตรงกับศิลาจารึกวัดป่าแดงหลักที่ ๕ (แผ่นที่ ๓ บรรทัดที่ ๒๑ - ๒๓) กล่าวว่า ญาณวิลาสมหาเถร อานนทมหาเถร อรรคญาณมหาเถร ธรรมกิตติเถระกับภิกษุบริษัททั้งหลาย ชุมกันในกะลาอุโบสถอันอยู่ในทะเลจาง จึงระงับอธิกรณ์อันท่านทั้งสอง หากไสนั้นแล้วแล^{๑๒} ช่วงระยะเวลาที่ท่านแต่งคัมภีร์เล่มนี้น่าจะอยู่ใน ปี พ.ศ. ๑๕๓๒ - พ.ศ. ๑๕๔๘ รวมแล้วเป็นระยะเวลา ๑๖ ปี

---

^{๑๑}อนันตริยกรรม หมายถึง กรรมที่เป็นบาปหนักที่สุด ตัดทางสวรรค์ ตัดทางนิพพาน ๕ อย่างคือ (๑) มาตุฆาต ฆ่ามารดา, (๒) ปิตุฆาต ฆ่าบิดา, (๓) อรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์, (๔) โลหิตุปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงยังพระโลหิตให้ห้อขึ้น, (๕) สังฆเภท ทำสงฆ์ให้แตกกัน. : อจ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๒๕/๑๖๕.

^{๑๒}กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า ๒๖๑.

คำว่า “มหาสามี หรือ มหาสวามี” ที่ต่อท้ายชื่อท่าน เป็นสมณศักดิ์ของสังฆปริณายกในลังกาเฉพาะพระเถระผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระวินัยเป็นเลิศ^{๔๓} เมื่อไทยรับนับถือนิกายลังกาวงศ์ก็รับเอาสมณศักดิ์ มหาสามีมาเป็นสมณศักดิ์ของสังฆปริณายกฝ่ายลังกา หรือฝ่ายอรัญญวาสีด้วย^{๔๔} ก่อนสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ใช้ตามแบบของลังกาโดยตรง คือ มีแต่คำว่า มหาสามี ถึงสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทที่ ๓ ได้ใช้มหาสามี และสังฆราช ควบซ้อนกันไปเป็นการแสดงว่า เทียบ ๒ ตำแหน่งตรงกัน

ส่วนในภาคที่ ๒ ของคัมภีร์มัลลยทีปนีฎีกานี้ ลิขิตโดย พระพุทธวิลาส เพราะระบุชื่อไว้อย่างชัดเจน ในตอนท้ายของคัมภีร์หลังจากปริวรรตจากอักษรขอมภาษาบาลีเป็นภาษาบาลีอักษรไทยว่า “ทุติยมาลยวุตถุทีปนีฎีกา พุทธวิลาสวุหเสน ตโยวสุสิเกน ลิกขิตา สาสเน ถาวรตถาย สมตฺตา” แปลว่า มัลลยวุตถุทีปนีฎีกาที่ ๒ พระพุทธวิลาส มีพรรษา ๓ ได้ลิขิตไว้แล้ว เพื่อประโยชน์แห่งความมั่นคงในพระศาสนา จบแล้ว

นักปราชญ์ ได้ศึกษาวิเคราะห์แสดงทัศนะเกี่ยวกับพระพุทธวิลาส พร้อมทั้งมีความเห็นต่างกันในเรื่องประเทศหรือเมืองที่ท่านอยู่ไว้ดังนี้

๑) ลิขิต ลิขิตานนท์ เสนอความเห็นไว้ในวิทยานิพนธ์ “The Pali Literature of Thailand” พ.ศ. ๒๕๑๒ ว่า คัมภีร์ที่แต่งขยายความมาลยยสูตร ชื่อว่า มาลยยทีปนี หรือ มาลยยฎีกา สันนิษฐานว่า เขียนโดยพระภิกษุชาวอยุธยา ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒^{๔๕}

๒) ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร เสนอความคิดไว้ว่า ผู้แต่งน่าจะเป็นชาวพม่า แต่งคัมภีร์นี้ภายหลัง พ.ศ. ๒๒๑๖ เพราะอ้างคัมภีร์วิสุทธรคคณฐี ซึ่งแต่งในปีนั้น ความเห็นนี้ ปรากฏใน “คำนำ” ของหนังสือพระมัลลยคำหลวงที่กรมศิลปากรจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ ว่า

ทีปนีฎีกามัลลยเทวตฺเถรวตฺถุ เรียกกันเป็นพื้นว่า ฎีกา-
มัลลย ผู้แต่งมีชื่อว่า “พุทธวิลาส” คงแต่งภายหลัง พ.ศ. ๒๒๑๖
เพราะในเนื้อเรื่องอ้างถึงคัมภีร์วิสุทธรคคณฐี ซึ่งแต่งโดย พระ-
ปุพพารามวาสีเถระ ชาวพม่า แต่งในเมืองพม่า หนังสือฎีกามัลลย

^{๔๓} Malalasekera, **Dictionary of Pāli Proper Names**, (London : the Pāli Text Society, 1960), 2 VoLs., p. 567.

^{๔๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์**, (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๔), หน้า ๘.

^{๔๕} Likhit Likhitanon, **The Pāli Literature of Thailand**, (Ph.D. Thesis Submitted to Faculty to Arts, Magadh University, 1969), pp. 296 - 297.

นี้มีผู้เข้าใจกันว่าแต่งในเชียงใหม่ เพราะหนังสือที่แต่งในเชียงใหม่ มักใช้คำว่า “ทีปนี” เป็นส่วนมาก แต่ผมเข้าใจว่า พระพุทธวิลาสผู้แต่งฎีกามาลย์น่าจะเป็นชาวพม่า เพราะชอบอ้างหลักฐานที่พระพม่าด้วยกันแต่ง เช่น อ่างวิสุทธิมรรคคัมภีร์ เป็นต้น พระเถระชาวล้านนาไม่ค่อยจะอ้างคัมภีร์ที่พระเถระชาวพม่าแต่งไว้ ถ้าอ้าง ก็มักจะอ้างคัมภีร์ที่พระเถระลังกาแต่งไว้เป็นส่วนมาก^{๔๖}

๓) สุภาพร มากแจ้ง เสนอไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “มาเลย์ยเทวดุเถรวตุล : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์” ว่า พระพุทธวิลาส ผู้แต่งคัมภีร์ฎีกานี้ คือ พระพุทธวิลาสมหาเถระผู้มีชื่อปรากฏในจารึกสุโขทัย พ.ศ. ๑๙๔๕ ดังนี้ว่า

ผู้วิจัยได้ทำการสอบค้นแล้ว ไม่พบชื่อพระพุทธวิลาสในทำเนียบพระเถระพม่าแม้ในทางลานไทย คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ก็ไม่มีชื่อนี้เช่นเดียวกัน แต่ชื่อพุทธวิลาสนี้ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกสมัยสุโขทัย หลักที่ ๕ (จารึกวัดป่าแดง) แผ่นที่ ๓ บรรทัดที่ ๑๘ - ๑๙ ว่า พุทธวิลาส มหาเถระเป็นพระเถระองค์หนึ่ง ซึ่งเข้าร่วมในการประชุมระงับอธิกรณ์ระหว่าง พระธรรมกิตติมหาสวามี กับ พระสารีบุตรมหาเถระและพระพุทธวังสะมหาเถระ ใน พ.ศ. ๑๘๑๕ น่าจะถือว่าพระพุทธวิลาสรูปนี้เป็นผู้เขียนคัมภีร์ฎีกานี้^{๔๗}

๔) สวาท เหล่าอด ได้เสนอความคิดเห็นไว้ในมัลลยสูตรว่า ผู้ที่แต่งฎีกามาลย์คือ พระพุทธวิลาส ภิกษุชาวลานนา แต่งที่เมืองเชียงใหม่เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๖๐^{๔๘}

ข้อมูลเกี่ยวกับพระพุทธวิลาส ตามเอกสารประวัติศาสตร์ไทย ชื่อพระพุทธวิลาส มีปรากฏอยู่ในเอกสารไทย ตรวจสอบได้ ๒ แห่ง คือ

---

^{๔๖} เจ้าฟ้าธรรมมาธิเบศร์, พระมัลลยคำหลวง, (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๕), หน้า ข.

^{๔๗} สุภาพร มากแจ้ง, “มาเลย์ยเทวดุเถรวตุล : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๓๗.

^{๔๘} สวาท เหล่าอด, มัลลยสูตร, (กรุงเทพฯ : กลุ่มงานภาคโบราณ ส่วนภาษาโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑. (เอกสารอัดสำเนา)

แห่งแรก อยู่ในศิลาจารึกวัดป่าแดง จังหวัดสุโขทัย พระพุทธวิลาสในที่นั้นเป็นชื่อพระมหาเถระฝ่ายอรัญญวาสีรูปหนึ่งผู้เข้าร่วมประชุมระงับอริกถรณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างพระผู้ใหญ่ของสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๑๙๔๕^{๔๙}

แห่งที่ ๒ อยู่ใน “คำจากที่พระเจ้าเจดีย์ศรีสองรักษ์เมืองด่านซ้าย” พระพุทธวิลาสในที่นั้นเป็นชื่อพระมหาเถระฝ่ายเมืองศรีสัตตนาคนหุตที่เข้าร่วมในพิธีปักปันเขตแดนแสดงมิตรภาพระหว่างชาติไทยกับกรุงศรีสัตตนาคนหุต ในสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. ๒๑๐๓^{๕๐}

๕) รศ. ดร. สุภาพรรณ ณ บางช้าง ได้เสนอความเห็นไว้ในงานวิจัยเรื่อง “วิวัฒนาการวรรณคดีพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย” ว่า

ในหลักฐานทั้งสองแห่งที่กล่าวมานั้นพระพุทธวิลาสรูปนี้ไม่น่าจะเป็นพระภิกษุรูปเดียวกับพระพุทธวิลาส ผู้แต่งคัมภีร์มัลลยวัตตฤททิปนิฎีกาหรือไม่ หลักฐานการอ้างอิงคัมภีร์วิสุทธรคคณฐิในคัมภีร์มัลลยวัตตฤททิปนิฎีกา ทำให้ปี พ.ศ. ๑๙๔๕ และ ๒๑๐๓ เป็นปีที่เร็วเกินไปสำหรับการแต่งคัมภีร์ยังพิจารณาเห็นว่า พระพุทธวิลาสในหลักฐานทั้งสองแห่งมีฐานะเป็นพระมหาเถระในขณะที่พระพุทธวิลาสผู้แต่งคัมภีร์นี้มีพรรษาเพียง ๓ พรรษา เมื่อคำนวณปีที่พระพุทธวิลาสในหลักฐานจารึกทั้งสองแห่งนี้แล้ว ไม่น่าจะมีพรรษา เช่นประมาณ ๔๐ ปี ก่อนปีในจารึก ก็ยังเป็นไปไม่ได้ที่จะเป็นเวลาเวลาที่พระพุทธวิลาสในจารึกทั้งสองแห่งจะแต่งคัมภีร์ขึ้น^{๕๑}

เมื่อตรวจสอบหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พระพุทธวิลาสนั้น เป็นพระมหาเถระรูปหนึ่งอยู่ที่วัดป่าแดงสุโขทัย ซึ่งตรงกับศิลาจารึกวัดป่าแดงหลักที่ ๕ (แผ่นที่ ๓ บรรทัดที่ ๑๘ และบรรทัดที่ ๒๒) กล่าวว่า ญาณคัมภีร์มหาเถร สมณเทพมหาเถร พุทธวิลาสมหาเถร ฯลฯ ธรรมกิตติเถรกับ ภิกษุบริษัททั้งหลาย ชุมกันในทะเลาอุโบสถอันอยู่ในทะเลาง จึงระงับอริกถรณ์อันท่านทั้งสองหากไสนั้นแล้วแล^{๕๒}

^{๔๙} กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า ๒๖๓.

^{๕๐} สำนักนายกรัฐมนตรี, ชุมนุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยาภาคที่ ๑, (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์สำนักพิมพ์นายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๑), หน้า ๒.

^{๕๑} รศ. ดร. สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการวรรณคดีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๖๕.

^{๕๒} กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า ๒๖๓.

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พระพุทธวิลาสรูปนี้ เป็นอันตวาสักของพระธรรมกิตติมหาเถร ท่านได้ให้พระพุทธวิลาสในขณะที่มีพรรษาเพียง ๓ พรรษาเท่านั้นจดบันทึกคัมภีร์ที่ท่านแต่งขึ้น ความข้อนี้ตรงกับความคิดเห็นที่ สุภาพร มากแจ้ง ได้เสนอไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “มาลัยยวตฺตฺเถรวตฺตฺ : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์” ว่า ผู้แต่งคัมภีร์ฎีกานี้ คือ พระพุทธวิลาสมหาเถระผู้มีชื่อปรากฏในจารึกสุโขทัย พ.ศ. ๑๙๔๕^{๕๓}

ข้อความนี้ปรากฏเด่นชัดในตอนท้ายของคัมภีร์มาลัยยวตฺตฺที่ปฎีกาว่า “อติหุติยมาลัยยวตฺตฺที่ปฎีกา พุทธวิลาสหุยน ตโยวสุสิเกน ลิกฺขิตา สาสเน ถาวรตฺถาย สมตฺตา”^{๕๔} (๑๕๐/๑) แปลว่า มาลัยยวตฺตฺที่ปฎีกาที่ ๒ พระพุทธวิลาส มีพรรษา ๓ ได้ลิขิตไว้ เพื่อประโยชน์แห่งความมั่นคงในพระศาสนา จบแล้ว (๒๐๖/๑๕)

คำว่า ลิกฺขิตา ในตอนท้ายนี้ ผู้วิจัยเข้าใจว่า พระพุทธวิลาสรูปนี้เป็นอันตวาสัก หรือปัจฉาสมณของพระธรรมกิตติมหาเถร และท่านก็ไม่ได้แต่งคัมภีร์มาลัยยวตฺตฺที่ปฎีกานี้ เป็นเพียงผู้จดบันทึกหรือจารึกคัมภีร์เท่านั้น หรือเพราะท่านพระธรรมกิตติมหาเถรเป็นผู้ใช้ให้บันทึกคัมภีร์ฎีกานี้เพราะท่านไม่มีเวลาในการจดบันทึก เหมือนในสมัยครั้งพุทธกาลที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพวกเรา มีพระอานนท์เป็นปัจฉาสมณและคอยจดบันทึกพระธรรมพระวินัยที่พระพุทธองค์เสด็จไปแสดงหรือชี้แจงในสถานที่ต่าง ๆ ด้วยมุขปาฐะ จนกลายเป็นพระไตรปิฎกมาจนถึงปัจจุบันนี้ ความข้อนี้ตรงกับเนื้อหาที่ผู้วิจัยได้ปริวรรตจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นภาษาบาลีอักษรไทย ในตอนจบภาคที่ ๑ ของคัมภีร์มาลัยยวตฺตฺที่ปฎีกานี้มีข้อความว่า “ปจฺมมาลัยยวตฺตฺที่ปฎีกา ติโลกตฺลิกอนนตฺพุทฺธสิริสทฺธมฺมกิตฺติมานนุทฺตฺปญฺโณติ นามเนเถเรน กตฺตา สมตฺตา” (๑๑๕/๑-๒) แปลว่า มาลัยยวตฺตฺที่ปฎีกาที่ ๑ พระเถระ มีนามว่าพระติโลกตฺลิกอนนตฺพุทฺธสิริสทฺธมฺมกิตฺติมานนุทฺตฺปญฺญา ได้แต่งไว้ จบแล้ว (๑๑๐/๑๘)^{๕๕}

เมื่อเปรียบเทียบศัพท์ทางภาษาบาลีเห็นได้ชัดเจนว่า ในภาคที่ ๑ ใช้คำว่า กตฺตา ซึ่งนักปราชญ์ทางภาษาบาลี แปลว่า กระทำ, แต่ง, รจนา, ประกอบ, สร้าง ส่วนในภาคที่ ๒ ใช้คำว่า ลิกฺขิตา ซึ่งนักปราชญ์ทางภาษาบาลี แปลว่า จัดเขียน, ลิลิต, สลัก, จารึก^{๕๖}

---

^{๕๓} สุภาพร มากแจ้ง, “มาลัยยวตฺตฺเถรวตฺตฺ : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๓๕ (เชิงอรรถ).

^{๕๔} คูในวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า ๑๕๐/๑-๓.

^{๕๕} ตัวเลขในวงเล็บ (หลังแปลว่า) หมายถึง ตัวเลขที่อ้างถึงในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ บทที่ ๔ (ภาษาไทย) เช่น (๑๑๐/๑๘) หมายถึง บทที่ ๔ หน้าที่ ๑๑๐ บรรทัดที่ ๑๘ เป็นต้น

^{๕๖} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมกิริยาภิธาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๐๘.

๒.๑.๔ ต้นฉบับตัวเขียนที่ใช้ในการตรวจชำระ

ผู้วิจัย ได้สืบค้นต้นฉบับตัวเขียนคัมภีร์มัลลยวัตตฤททิปนีฎีกา เพื่อใช้ในการตรวจชำระ พบต้นฉบับตัวเขียนจำนวน ๑๔ ฉบับ อยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้ต้นฉบับตัวเขียนที่เก็บอยู่หอสมุดแห่งชาติที่มีชื่อว่า “ทีปนีฎีกามาลยเทวดฤตฤ” ฉบับทองทึบ ไม่ประทับทองทึบ ผู้ ๑๘ หิ้ง ๓ เลขที่ ๓๓๐๒/ก/๑ - ๒ ซึ่งเป็นต้นฉบับที่สมเด็จพระศรีสุราลัย^{๕๗} ทรงสร้าง แต่ไม่ปรากฏปีที่สร้าง และชื่อผู้จารพร้อมทั้งปีที่จารด้วย

ผู้วิจัย ได้ศึกษาโดยละเอียดแล้วพบว่า ต้นฉบับตัวเขียนฉบับนี้มีความสมบูรณ์กว่าต้นฉบับตัวเขียนทุกฉบับ คือมีจารผิดพลาดน้อย พบข้อบกพร่องน้อย ลักษณะของอักษรที่จารถูกต้องเป็นส่วนมาก หลักบาลีไวยากรณ์ไม่วิปลาสมากเหมือนกับฉบับอื่น ๆ ในการตรวจชำระครั้งนี้ จึงถือเอาฉบับนี้เป็นหลัก แต่ก็มีใจว่าจะเป็นฉบับที่ถูกต้องที่สุดทั้งหมด เพราะยังมีข้อบกพร่องอยู่ ฉะนั้น ผู้วิจัยจะพิจารณาเทียบเคียงกับทุกฉบับ เพื่อให้เป็นฉบับที่ถูกต้องสมบูรณ์ที่สุด

ต้นฉบับตัวเขียนที่ใช้ในการตรวจชำระครั้งนี้ มีดังต่อไปนี้ คือ

๑) ฉบับทองทึบ ไม่ประทับทองทึบ เลขที่ ๓๓๐๒/ก/๑-๒ ผู้ ๑๘ ชั้น ๓ อยู่ร่วมมัดเดียวกันกับเลขที่ ๓๓๐๒/ก/มหาวิปาก. มีความยาว ๒ ผูก ผูกแรกมี ๒๔ ลาน ผูก ๒ มี ๒๘ ลาน ลานค่อนข้างใหม่ สวย ใช้จารทั้งหมด ๕๒ ลาน หน้าปกจารว่า “ทีปนีฎีกามาลยเทวดฤตฤ” ผูก ๑ จารอักษรขอมภาษาบาลี เส้นจาร หน้าละ ๕ บรรทัด ขนาดใบลานกว้าง ๕ เซนติเมตร ยาว ๕๗.๕ เซนติเมตร ถือว่าเป็นฉบับที่มีความสมบูรณ์ที่สุด จารประณีตมาก อักษรงดงาม การใช้ศัพท์และไวยากรณ์ถูกต้อง มีจารผิดบ้างเพียงเล็กน้อย ๆ ไม่มีรอยแก้ไขหรือตกเติม ฉบับนี้ในบัตรรายการหอสมุดแห่งชาติระบุชื่อผู้สร้าง คือ สมเด็จพระศรีสุราลัย ทรงสร้าง แต่ไม่ปรากฏปีที่ทรงสร้างและไม่ได้ระบุปีที่จารและชื่อผู้จารไว้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ท. ๑”

เมื่อพิจารณาด้านฉบับตัวเขียนคัมภีร์มัลลยวัตตฤททิปนีฎีกาแล้ว ผู้วิจัยได้พบลักษณะการจารภาษาบาลีด้วยตัวอักษรขอมดังต่อไปนี้

---

^{๕๗} โมทยากร (นามแฝง), พระราชประวัติพระราชวงศ์และ ๑๓๐ เจ้าฟ้าไทย, (กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์พิทยาคาร, ๒๕๑๖), หน้า ๓๘ - ๓๙. อธิบายว่า สมเด็จพระศรีสุราลัย เป็นพระสนมเอกพระองค์หนึ่ง (ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) คือเจ้าจอมมารดาเริ่มต่อมาได้เป็นสมเด็จพระศรีสุราลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๐.

(๑) การจารพยัญชนะ ฎ, ฐ ที่ไม่ใช่พยัญชนะซ้อน ใช้ ต, ถ จารแทน และ บางที่แม้เป็น ฎ, ฐ ก็ใช้ ต, ถ แทนก็มี เช่น

จตุวา dja เป็น ถตุวา fja (๑๒๕/๔๐๗)

ปาโจ áeda เป็น ปาโถ áefa (๑๐๘/๒๐๐)

ปฎิลภนติ bdilPāti เป็น ปติลภนติ btilPātii (๑๐๔/๑๔๗)

ปฎิวิริโต bdivireta เป็น ปติวิริโต btivireta (๑๐๕/๑๑๖)

ฯลฯ

วินฎฐา vinPda เป็น วินตุถา vinpfa (๑๓๐/๔๑๕)

วิตุถาโร vipfaera เป็น วิฎฐาโร viPdaera (๕๘/๖๓)

เหตุฐา ehda เป็น เหตุถา ehfa (๑๔๘/๖๐๓)

ฯลฯ

(๒) พยัญชนะวรรค ฎ ที่เป็นพยัญชนะซ้อนใช้จารตัวตามเพียงตัวเดียวแทน ก็มี เช่น

จตุฏ ใช้ ต, ถ ตัวเดียว เช่น

วจตุฏนติ เป็น วจตุตติ (๑๑๓/๒๖๓)

อากจตุฏตติวา เป็น อากจตุตติวา (๑๔๒/๕๓๑)

วจตุฏตโร เป็น วจตุตโร (๑๔๖/๕๗๒)

วจตุฏตติวา เป็น วจตุตติวา (๑๔๖/๕๗๕)

ฯลฯ

(๓) สระ อี จารเป็นสระ อี เป็นส่วนมาก เช่น

ฉิรมาลยธัสกั เป็น ฉิรมาลยธัสกั (๕๓/๒)

อปรีหีนชฎาโน เป็น อปรีหีนชฎาโน (๑๑๐/๒๑๕)

อุปรีพฎุปจเจทกสงฆาตัม เป็น อุปรีพฎุปจเจทกสัฆาตัม (๕๔/๑๘)

กิลสพหีนตุดา เป็น กิลสพหีนตุดา (๑๔๓/๕๔๕)

ฯลฯ

(๔) สระ อุ จารเป็น สระ อุ หรือ อู เป็น อู เป็นส่วนมาก เช่น

ปุริตนาฬิ เป็น ปุริตนาฬิ (๑๓๗/๔๕๒)

ปุรณั เป็น ปุรณั (๑๐๕/๒๑๐)

สพพณณตัม เป็น สพพณณตัม (๕๖/๖๑)

ฯลฯ

(๕) นิยมแปลงนิกคหิตอาคมเป็นพยัญชนะที่สุตวรรคเมื่อมีพยัญชนะอวรรคตามมา เช่น

อนาคตวิเส เป็น อนาคตวงเส (๑๒๕/๔๑๒)
เหมหฺโส เป็น เหมหฺงฺโส (๑๔๓/๕๘๒)
สุวรรณหฺสฺราชา เป็น สุวรรณหฺงฺสฺราชา (๑๔๓/๕๘๓)
สํสฺราวมโหณํ เป็น สงฺสฺราวมโหณํ (๑๒๔/๓๖๕)
ดาวตีสกฺวเน เป็น ดาวติงสกฺวเน (๑๑๓/๒๕๖)

ฯลฯ

(๖) ไม่นิยมแปลงนิกคหิตอาคมเป็นพยัญชนะที่สุตวรรคเมื่อมีพยัญชนะอวรรคตามมา เช่น

สงฺฆํ เป็น สํฆํ (๑๒๖/๓๘๔)
ปาฎิกงฺกิตฺตพฺพา เป็น ปาฎิกํกิตฺตพฺพา (๑๑๑/๒๔๐)
ยงฺกิตฺตจฺจิ เป็น ยํกิตฺตจฺจิ (๕๖/๔๕)
สตุตฺตสงฺเขยฺยํ เป็น สตุตฺตํสฺเขยฺยานิตี (๑๒๒/๓๕๐)

ฯลฯ

ลักษณะการจารผิดพลาดดังที่กล่าวมาแล้วนี้ มีอยู่ทั่วไปในทุกชั้นฉบับตัวเขียน การจารนั้น ผู้จารจารไว้อย่างต่อเนื่อง จารติดกันเป็นพืดไม่สามารถจะกำหนดได้ว่าผู้ที่ ๑ นั้น จบลงตรงไหน ต้องกำหนดเนื้อความทำความเข้าใจเอง เนื้อหาในภาคที่ ๑ ต้นฉบับตัวเขียนอักษรขอมจบลงในลานใบที่ ๒๐ บรรทัดที่ ๓ ของลานหน้าที่ ๑ ส่วนในภาคที่ ๒ ไม่ได้จารไว้อีกผู้ต่างหาก แต่จารติดเนื่องเป็นเนื้อความอันเดียวกันซึ่งยากแก่การทำความเข้าใจได้ว่าภาคที่ ๑ จบลงในลานใด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงแบ่งออกเป็น ๒ ภาค เพื่อให้กำหนดได้ง่ายขึ้น ส่วนผู้ที่ ๒ ในลานใบที่ ๑ นั้นจารว่า ปเคว มยาติ อตุโธ. ทฺวิสุ ปาเจสุ เสฏฺฐสพฺพณฺณพฺพุโร หีติ ปาโจ อติปสํสิตฺตพฺโพ. (๑๒๐/๔)

๒) ฉบับทองทึบ ไม่ตรงกับลายก้ามระ เลขที่ ๕๔๕๔/ง/๑-๒ ผู้๑๓๓ ชั้น ๔/๒ อยู่ร่วมมัดเดียวกันกับเลขที่ ๕๔๕๔/ก/เปฏฺโงปเทศปาถิ. มีความยาว ๒ ผูก ผูกแรกมี ๒๔ ลาน ผูก ๒ มี ๒๘ ลาน ลานค่อนข้างใหม่ ใช้จารทั้งหมด ๕๒ ลาน หน้าปกจารว่า “ทีปนิฎฺฐีกามลยเทวดตฺเรวตฺตฺถุ” ผูก ๑ เป็นฉบับที่มีการจารผิดและดกหล่น แต่จารประณีต อักษรงดงาม การใช้ศัพท์และไวยากรณ์มีผิดพลาดอยู่ทั่ว ๆ ไป เช่น ปททฺวยํ เป็น มททฺวยํ มนฺทพฺพุธิํ เป็น มนฺทพฺพุธิํ หรือ อารภฺนฺโต เป็น อารพฺภฺนฺโต เป็นต้น ฉบับนี้หากมีข้อผิดพลาดซึ่งเกิดขึ้นจากการจารก็จะมีรอยลบหมึกให้เห็น หรือจารเพิ่มเติมเมื่อมีการจารดกหล่น

ฉบับนี้ในบัตรรายการหอสมุดแห่งชาติระบุชื่อผู้สร้างไว้ว่า พระยาพิศาล สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ ไม่ได้ระบุปีที่จารและชื่อผู้จาร ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ท. ๒”

การจารนั้น ผู้จารจารไว้อย่างต่อเนื่อง จารติดกันเป็นพืดไม่สามารถจะกำหนดเนื้อความได้ว่าผู้ที่ ๑ นั้น จบลงตรงไหน ต้องกำหนดทำความเข้าใจเอง เนื้อหาในภาคที่ ๑ ต้นฉบับตัวเขียนอักษรขอมจบลงในลานใบที่ ๒๐ บรรทัดที่ ๓ ของลานหน้าที่ ๑ ส่วนในภาคที่ ๒ ไม่ได้จารไว้อีกผู้ต่างหาก แต่จารติดเนื่องเป็นเนื้อความอันเดียวกันซึ่งยากแก่การทำความเข้าใจได้ว่าภาคที่ ๑ จบลงในลานใด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงแบ่งออกเป็น ๒ ภาค เพื่อให้กำหนดได้ง่ายขึ้น ส่วนผู้ที่ ๒ ในลานใบที่ ๑ นั้นจารว่า ปเคว มยาคี อดุโธ. ทูวิสุ ปาเจสุ เสฎฐสพฺพณฺณพฺพุโ หิติ ปาโธ อดิปลฺลิตฺตพฺโพ.

๓) ฉบับทองทิบ วิศวราชโอรส ไม่ประทับลายทองจีน เลขที่ ๑๑๖๖/ง/๑ หึ่ง ๖ ชั้น ๒/๑ อยู่ร่วมมัดเดียวกับเลขที่ ๑๑๖๖/ก/สุดตนิပါတปาลี. มีความยาว ๑ ผู้ก ผู้วิจัยถือว่าเป็นฉบับที่มีความเก่าแก่เมื่อดูจากลานที่ใช้จาร เพราะสภาพของลานด้านปลายทั้ง ๒ ข้างผุพังชำรุดเสียหายไปจนถึงตัวอักษรที่จารบอกลำดับหน้าลาน หรืออาจจะเป็นเพราะว่าไม่มีการเก็บรักษาไว้อย่างดีก่อนที่จะนำมาเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ ฉบับนี้จารทั้งหมด ๒๓ ลาน หน้าปกมีจารไว้ใน ๒ ลาน ใบลานที่ ๑ จารว่า “ฐีกามาเลชยกมฺพชกปรนุจาด” ผู้ก ๑ และใบลานที่ ๒ จารว่า “ฐีกาพระมาเลชย” ผู้ก ๑ (ข้อความว่า “ฐีกาพระมาเลชย” นี้ ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะจารขึ้นใหม่เพื่อความสะดวกในการค้นหาข้อมูลของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร) เป็นฉบับที่มีเนื้อหาแตกต่างจากฉบับอื่น ๆ อยู่หลายแห่ง เช่น อหิ นมิตฺวา ฌมฺมิ กิฏฺฐํ สุกตปฺปภาณฺจ น เกลวเมว พุทฺธเสฎฺฐํ นตฺวา ฯเปฯ (๕๕/๒๒) หรือ ปุพฺพกาลาทิจตฺตุนนฺจ ปาทานํ วา จกตฺตา สามณฺณชาตา ฯเปฯ (๕๖/๔๒) หรือ นนฺทียาวตฺตมฺมิ กุสฺสีหวิกิพฺพิตฺติ กุสฺสิสาโลจฺจนยาทิสํชาเตหิ ฯเปฯ (๕๘/๗๔) จารตัวอักษรเป็นเหลี่ยม จารประณีต อักษรงดงาม การใช้ศัพท์และไวยากรณ์มีผิดพลาดอยู่ค่อนข้างมาก เช่น วุตฺเต เป็น วตฺเต (๕๗/๔๗) เป็นต้น มีเนื้อหาไม่สมบูรณ์ขาดหายผู้ที่ ๒ ไป ฉบับนี้ไม่ปรากฏชื่อผู้สร้างปีที่สร้างและชื่อผู้จารพร้อมทั้งปีที่จารด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ท. ๓”

การจารนั้น ผู้จารจารไว้อย่างต่อเนื่อง จารติดกันเป็นพืดไม่สามารถจะกำหนดเนื้อความได้ว่าผู้ที่ ๑ จบลงตรงไหน ต้องกำหนดทำความเข้าใจเอง ส่วนเนื้อหาในภาคที่ ๑ ต้นฉบับตัวเขียนอักษรขอมจบลงในลานใบที่ ๑๕ บรรทัดที่ ๕ ของลานหน้าที่ ๑ และบรรทัดที่ ๑ ของลานหน้าที่ ๒ ส่วนในภาคที่ ๒ ไม่ได้จารไว้อีกผู้ต่างหาก แต่จารติดกันเนื่องเป็นเนื้อความอันเดียวกันซึ่งยากแก่การทำความเข้าใจได้ ฉบับนี้ลานใบสุดท้ายจารว่า อิหิ หิ อนุรูปฺปฺชาวจนํ กสมฺมาติ เจ กํ วริ ททฺนฺโต อิมสฺมี คาถาสหสฺสปฺฐิมฺมจฺหิตมฺหาเวสฺสนฺตรชาตเก ปจฺมกถฺมาหติ. (๑๒๖/๑๐)

๔) ฉบับทองทิพย์ ไม่ประทับทาร์ก เลขที่ ๖๐๘๖/ค/๑-๒ ผู้ ๑๒๖ ชั้น ๔/๓ อยู่ร่วมมัดเดียวกันกับเลขที่ ๖๐๘๖/ก/สมนตกฎภูวนณา. มีความยาว ๒ ผูก ลานก่อนข้างใหม่ ใช้จารทั้งหมด ๕๒ ลาน หน้าปกจารว่า “พระทีปนีฎีกามาลยเทเวธ” ผูกแรกมี ๒๘ ลาน ผูกที่ ๒ มี ๒๔ ลาน เป็นฉบับที่มีความสมบูรณ์มาก การจารประณีต อักษรงดงาม การใช้ศัพท์ และไวยากรณ์ถูกต้องตามหลักภาษาที่ใช้อยู่ในปัจจุบันเป็นส่วนใหญ่มีจารผิดพลาดบ้างเพียงเล็กน้อยเท่านั้น การใช้ชื่อเฉพาะของตัวละครในเรื่องก็ใช้ศัพท์เดียวตลอดทั้งเรื่อง เช่น มาลยทีปนี หรือ มาลยกตจาริโย หรือ มาลยเทเวธโร หรือ ปรมมลายวตุฏ หรือ ทุติยมลายวตุฏ แต่เนื้อหา ไม่สมบูรณ์ขาดหายไป ๑ ลาน เนื้อหาที่ขาดหายไป คือ เถนกา. “มจฺเณรา”ติ อวาสาทิมจฺจริโน ฯเปฯ ปตฺเตตฺวา ปสฺสนฺติ.^{๕๔} ไม่มีรอยลบหรือตกเติมเมื่อจารผิด ส่วนลานที่ขาดหายไปนั้นน่าจะเกิดจากความผิดพลาดของผู้จาร หรืออาจจะลืม หรืออาจจะเกิดจากความเสียหายของต้นฉบับเดิมที่ใช้จารไม่สมบูรณ์ ฉบับนี้ไม่ปรากฏชื่อผู้สร้างปีที่สร้างและชื่อผู้จารพร้อมทั้งปีที่จารด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ท. ๔”

การจารนั้น ผู้จารจารไว้อย่างต่อเนื่อง จารติดกันเป็นพืดไม่สามารถจะกำหนดเนื้อความได้ว่าผูกที่ ๑ นั้นจบลงตรงไหน ต้องกำหนดทำความเข้าใจเอง เนื้อหาในภาคที่ ๑ ต้นฉบับตัวเขียนอักษรขอมจบลงในลานใบที่ ๒๒ บรรทัดแรกของลานหน้าที่ ๑ ส่วนในภาคที่ ๒ ไม่ได้จารไว้อีกผูกต่างหาก แต่จารติดกันเนื่องเป็นเนื้อความอันเดียวกันซึ่งยากแก่การทำความเข้าใจได้ว่าภาคที่ ๑ จบลงในลานใด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงแบ่งออกเป็น ๒ ตอน เพื่อให้กำหนดได้ง่ายขึ้น ส่วนผูกที่ ๒ ในลานใบที่ ๑ นั้นจารว่า ปุเรตฺวา ปารมี สพฺพาติ วุคฺตฺตา ฯเปฯ^{๕๕}

๕) ฉบับทองทิพย์ ไม่ประทับธรรมดา เลขที่ ๖๘๐๐/ข/๑ ผู้ ๑๒๘ ชั้น ๑/๒ อยู่ร่วมมัดเดียวกันกับเลขที่ ๖๘๐๐/ก/โศตพุมาลินี. มีความยาว ๑ ผูก ลานก่อนข้างใหม่ ใช้จารทั้งหมด ๒๕ ลาน หน้าปกจารว่า “พระทีปนีฎีกามาลย” ผูก ๑ เป็นฉบับที่มีเนื้อหาค่อนข้างจะสมบูรณ์ จารประณีต อักษรงดงาม การใช้ศัพท์และไวยากรณ์ค่อนข้างถูกต้องเป็นส่วนใหญ่ มีจารผิดพลาดเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ไม่มีรอยแก้ไขหรือตกเติม ฉบับนี้ไม่ปรากฏชื่อผู้สร้างปีที่สร้างและชื่อผู้จารพร้อมทั้งปีที่จารด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ท. ๕”

การจารนั้น ผู้จารจารไว้อย่างต่อเนื่อง จารติดกันเป็นพืดไม่สามารถจะกำหนดเนื้อความได้ว่าผูกที่ ๑ จบลงตรงไหน ต้องกำหนดทำความเข้าใจเอง เนื้อหาในภาคที่ ๑ ต้นฉบับตัวเขียนอักษรขอมจบลงในลานใบที่ ๒๒ บรรทัดแรกของลานหน้าที่ ๑ ส่วนในภาคที่ ๒ ไม่ได้จารไว้อีกผูกต่างหาก แต่จารติดกันเนื่องเป็นเนื้อความอันเดียวกันซึ่งยากแก่การทำความเข้าใจ

^{๕๔} คูในวิทยานิพนธ์เล่มนี้. หน้า. ๑๒๕/๔๐๓.

^{๕๕} คูในวิทยานิพนธ์เล่มนี้. หน้า ๑๒๓/๑๒.

เข้าใจได้ ฉบับนี้ลานใบสุดท้ายจารว่า อุโปสถมฺหิ ทิวเสติ อุโปสถสิกฺขาปทสมาทานทิวเสติ
อตฺโถ กเหตุพฺโพ.

๖) ฉบับทองทิพย์ ไม่ตรงกับธรรมคา เลขที่ ๕๒๒๔/ข/๒ ผู้ ๑๓๒ ชั้น ๖/
๓ ต. อยู่ร่วมมัดเดียวกันกับเลขที่ ๕๒๒๔/ก/มาเลขยสุตฺต. มีความยาว ๑ ผูก ใช้จารทั้งหมด
๒๕ ลาน หน้าปกจารว่า “พระทีปนีฎีกามาลยเทวเถรวตฺตฺถุ” ผูก ๒ เป็นฉบับที่มีเนื้อหาไม่
สมบูรณ์ การจารจารประณีต อักษรงดงาม การใช้ศัพท์และไวยากรณ์ค่อนข้างถูกต้อง มีจาร
ผิดพลาดเพียงเล็กน้อย มีรอยแก้ไขเมื่อมีการจารผิดหรือตกเติมเมื่อจารตกหล่น ฉบับนี้ไม่ปรากฏ
ชื่อผู้สร้างปีที่สร้างและชื่อผู้จารพร้อมทั้งปีที่จารด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้อักษรย่อในการตรวจ
ชำระครั้งนี้ว่า “ท. ๖”

เนื้อหาของฉบับนี้จารเริ่มต้นด้วยผูกที่ ๒ ว่า เขตฺติ กสิคฺวา ปณฺณมยํ
ยุนฺจลํ หิริมยญจ อีสิ.^{๖๐}

การจารนั้น ผู้จารจารไว้อย่างต่อเนื่อง จารติดกันเป็นพืดไม่สามารถจะกำหนด
ได้ ผู้ศึกษาค้นคว้าต้องกำหนดทำความเข้าใจเอาเองว่าแต่ละวรรคแต่ละตอนนั้น จบลงตรงไหน
ส่วนในต้นฉบับตัวเขียนอักษรขอมในลานใบสุดท้ายจารว่า กคฺวา จ ปน เมตฺเตยฺยนาถสุต
ทสฺสนมคฺตํ ลภิสฺสติ. ลภิตฺวา จ ปน ตสฺส สาสเน ทานปารมีอาทโย.^{๖๑}

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ฉบับนี้มีเนื้อหาไม่สมบูรณ์ตั้งแต่ต้นเรื่อง น่าจะเป็นการ
รวบรวมหมวดหมู่ใหม่ให้ง่ายแก่การค้นคว้า แต่เนื้อหาของคัมภีร์นั้นก็ยังไม่มีสมบูรณ์ หรืออาจจะ
เป็นเพราะว่าการเก็บรักษาข้อมูลต้นฉบับเดิมของคัมภีร์ที่เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติได้มาจากแหล่ง
ต่าง ๆ ที่ไปสำรวจแล้วนำมาขึ้นทะเบียนรวบรวมไว้นั้นมีเพียงเท่านี้

๗) ฉบับทองทิพย์ ไม่ตรงกับทาสาด เขียนลายทอง เลขที่ ๓๖๖๒/ง/๑ ผู้ ๑๘
ชั้น ๑ อยู่ร่วมมัดเดียวกันกับเลขที่ ๓๖๖๒/ก/จตุรารกฺขาปาลี. มีความยาว ๑ ผูก ลานค่อนข้าง
ใหม่ ใช้จารทั้งหมด ๒๕ ลาน หน้าปกจารว่า “ทีปนีฎีกามาลยเทวเถรวตฺตฺถุ ผูก ๑ เป็นฉบับที่มี
เนื้อหาค่อนข้างจะสมบูรณ์ จารประณีต อักษรงดงาม การใช้ศัพท์และไวยากรณ์ค่อนข้างถูกต้อง
มีจารผิดพลาดเพียงเล็กน้อย เช่น จิตฺติกคาทือคฺเถน เป็น จิตฺตคคาทือคฺเถน เป็นต้น ไม่มีรอย
แก้ไขหรือตกเติม ฉบับนี้ในบัตรรายหอสมุดแห่งชาติระบุชื่อผู้สร้างไว้ว่า พระยาศรีสทเทพ (ทอง
เพ็ง) สร้างไว้ แต่ไม่ปรากฏปีที่สร้างและไม่ได้ระบุปีที่จารและชื่อผู้จาร ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้อักษร
ย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ท. ๗”

^{๖๐} ดูในวิทยานิพนธ์เล่มนี้. หน้า ๑๒๕/๑๐.

^{๖๑} ดูในวิทยานิพนธ์เล่มนี้. หน้า ๑๔๕/๘.

การจารนั้น ผู้จารจารไว้อย่างต่อเนื่อง จารติดกันเป็นพืดไม่สามารถจะกำหนด
เนื้อความได้ว่าผู้ที่ ๑ จบลงตรงไหน ต้องกำหนดทำความเข้าใจเอง เนื้อหาในภาคที่ ๑
ต้นฉบับตัวเขียนอักษรขอมจบลงในลานใบที่ ๒๐ บรรทัดที่ ๓ ของลานหน้าที่ ๑ ส่วนในภาค
ที่ ๒ ไม่ได้จารไว้อีกผูกต่างหาก แต่จารติดกันเนื่องเป็นเนื้อความอันเดียวซึ่งยากแก่การทำความเข้าใจ
เข้าใจได้ ฉบับนี้ลานใบสุดท้ายจารว่า อิมสมิ ปน สพฺพณฺณพฺพุเชหิ น สกฺกา วณฺณิตฺตุ ตานิ
เมตเตยฺยสฺส.

๘) ฉบับล่องชาด ไม้ประกับทาชาด เลขที่ ๑๒๕๑๕/๑-๒ ผู้ดำ /๓๗ ชั้น ๒
อยู่ร่วมมัดเดียวกันกับเลขที่ ๑๒๕๑๕/ก/เปตวตฺตฺปาติ. มีความยาว ๒ ผูก ผูกแรกมี ๒๔
ลาน ผูก ๒ มี ๒๕ ลาน ลานก่อนข้างใหม่ ใช้จารทั้งหมด ๕๓ ลาน หน้าปกจารว่า
“ทีปนีฎีกามาลยเทวดธรวตฺตฺ” ผูก ๑ เป็นฉบับที่มีเนื้อหาค่อนข้างสมบูรณ์ จารประณีต อักษร
งดงาม แต่การใช้ศัพท์และไวยากรณ์ค่อนข้างผิดเพี้ยน เช่น อุปปีพฺกุปฺจเจตทสงฺฆาตานิ เป็น
อุปปีพฺกุปฺจเจตทสงฺฆาตานิ,^๒ ปปฺยเจตฺติ เป็น มปฺยเจตฺติ, ธีรมาลยธฺสํ เป็น มาลยธฺสํ
เป็นต้น ศัพท์เหล่านี้เกิดจากการจารผิดพลาดและความไม่เข้าใจของผู้จาร หากมีข้อผิดพลาดซึ่ง
เกิดขึ้นจากการจารก็จะมีรอยแก้ไขและตกเติมเมื่อมีการจารตกหล่น ฉบับนี้ไม่ปรากฏชื่อผู้สร้างปีที่
สร้างและชื่อผู้จารพร้อมทั้งปีที่จารด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า
“ล. ๑”

การจารนั้น ผู้จารจารไว้อย่างต่อเนื่อง จารติดกันเป็นพืดไม่สามารถจะกำหนด
ได้ว่าผู้ที่ ๑ นั้น จบลงตรงไหน ต้องกำหนดเอง เนื้อหาในภาคที่ ๑ ต้นฉบับตัวเขียนอักษร
ขอมจบลงในลานใบที่ ๒๐ บรรทัดที่ ๓ ของลานหน้าที่ ๑ ส่วนในภาคที่ ๒ ไม่ได้จารไว้อีก
ผูกต่างหาก แต่จารติดเนื่องเป็นเนื้อความอันเดียวกันซึ่งยากแก่การทำความเข้าใจได้ว่าภาคที่ ๑ จบ
ลงในลานใด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงแบ่งออกเป็น ๒ ภาค เพื่อให้กำหนดได้ง่ายขึ้น ส่วนผู้ที่ ๒ ใน
ลานใบที่ ๑ นั้นจารว่า ปเลว มยาติ อคฺโธ. ทฺวิสุ ปาเรสุ เสฏฺฐสพฺพณฺณพฺพุโร หิติ
ปาโธ อติปัสสิตพฺโพ.

๙) ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา เลขที่ ๒๐๐๖/ข/๑-๒ หิ้ง ๕ ชั้น ๓/๑
อยู่ร่วมมัดเดียวกันกับเลขที่ ๒๐๐๖/ก/สทฺทพินฺทุสงฺเขปฎีกา. มีความยาว ๒ ผูก ผูกแรกมี
๒๔ ลาน หน้าปกจารว่า “พระทีปนีฎีกามาลยเทวดธรวตฺตฺ” ผูก ๑ ส่วนผูก ๒ มี ๒๕ ลาน
หน้าปกจารว่า “ทีปนีฎีกามาลยเทวดธรวตฺตฺ” ผูก ๒ ลานก่อนข้างใหม่ ใช้จารทั้งหมด ๕๒
ลาน เป็นฉบับที่มีเนื้อหาค่อนข้างสมบูรณ์พอสมควร จารประณีต อักษรตัวเป็น

^๒ ดูในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ หน้า ๕๔/๑๘.

เหลี่ยม การใช้ศัพท์และไวยากรณ์ไม่ค่อยถูกต้องนัก เช่น **ธีรมาลยธัมม** เป็น **ธีรมาธัมม**,^{๖๓} มนุทพุทธิณี เป็น **มนุทพุทธิณี**, ปปญเจนุติ เป็น **ปญเจนุติ** เป็นต้น มีรอยแก้ไขเมื่อจาร ผิดพลาดหรือตกเติมเมื่อจารตกหล่น การจารก็จารผิดพลาดมาก หรือเพราะเกิดจากการจารจาก ต้นฉบับที่ไม่สมบูรณ์ทางภาษาและความไม่เข้าใจหลักภาษาของผู้จาร ฉบับนี้ไม่ปรากฏชื่อผู้สร้าง ปีที่สร้างและชื่อผู้จารพร้อมทั้งปีที่จารด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ล. ๒”

การจารนั้น ผู้จารจารไว้อย่างต่อเนื่อง จารติดกันเป็นพืดไม่สามารถจะกำหนด ได้ว่าผู้ที่ ๑ นั้น จบลงตรงไหน ต้องทำความเข้าใจกำหนดเอง เนื้อหาในภาคที่ ๑ ต้นฉบับ ตัวเขียนอักษรขอมจบลงในลานใบที่ ๒๐ บรรทัดที่ ๓ ของลานหน้าที่ ๑ ส่วนในภาคที่ ๒ ไม่ได้จารไว้อีกผู้ต่างหาก แต่จารติดเนื่องเป็นเนื้อความอันเดียวกันซึ่งยากแก่การทำความเข้าใจได้ ว่าภาคที่ ๑ จบลงในลานใด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงแบ่งออกเป็น ๒ ภาค เพื่อให้กำหนดได้ง่ายขึ้น ส่วนผู้ที่ ๒ ในลานใบที่ ๑ นั้นจารเริ่มต้นว่า ปเคว มยาติ อดุโธ. ทวีสุ ปาเรสุ เสฏฺฐสพฺพญฺญพุทฺโธ หีติ ปาโจ อดิปลัสมิตฺพุโ.

๑๐) ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา เลขที่ ๔๕๐๔/ข/๑-๒ ผู้ ๑๓๒ ชั้น ๑/๑ อยู่ร่วมมัดเดียวกันกับเลขที่ ๔๕๐๔/ก/มาเลขยสุตต. มีความยาว ๒ ผูก ผูกแรกมี ๒๓ ลาน ผูก ๒ มี ๒๕ ลาน ลานค่อนข้างใหม่ ใช้จารทั้งหมด ๕๓ ลาน หน้าปกจารว่า “ทีปนีฎีกามาลย- เทวตเถรวตฺถุ” ผูก ๑ เป็นอีกฉบับที่มีเนื้อหาค่อนข้างสมบูรณ์ จารประณีต อักษรงดงาม การใช้ ศัพท์และไวยากรณ์ค่อนข้างถูกต้อง มีจารผิดพลาดเพียงเล็กน้อย เช่น กมฺมณี เป็น **กมฺมณี**, อดีตสทฺทโยเคน เป็น **อดีตสทฺทโยเคน** เป็นต้น ไม่มีการตกเติมและไม่มีการแก้ไขหรือจารทับ อักษรที่จารผิดและเป็นฉบับตัวเขียนที่มีความใกล้เคียงกับฉบับทองทิบ ไม้ประกับทองทิบ (ท. ๑) มากที่สุด แต่ลักษณะตัวอักษรที่จารไม่เหมือนกัน ฉบับนี้ไม่ปรากฏชื่อผู้สร้างปีที่สร้างและชื่อผู้จาร พร้อมทั้งปีที่จารด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ล. ๑”

การจารนั้น ผู้จารจารไว้อย่างต่อเนื่อง จารติดกันเป็นพืดไม่สามารถจะกำหนดได้ ว่าผู้ที่ ๑ นั้น จบลงตรงไหน ต้องทำความเข้าใจกำหนดเอง เนื้อหาในภาคที่ ๑ ต้นฉบับ ตัวเขียนอักษรขอมจบลงในลานใบที่ ๑๕ บรรทัดที่ ๓ ของลานหน้าที่ ๑ ส่วนในภาคที่ ๒ ไม่ได้จารไว้อีกผู้ต่างหาก แต่จารติดเนื่องเป็นเนื้อความอันเดียวกันซึ่งยากแก่การทำความเข้าใจได้ ว่าภาคที่ ๑ จบลงในลานใด ส่วนผู้ที่ ๒ ในลานใบที่ ๑ นั้นจารว่า “ปเคว มยา”ติ อดุโธ. ทวีสุ ปาเรสุ เสฏฺฐสพฺพญฺญพุทฺโธ หีติ ปาโจ อดิปลัสมิตฺพุโ.

^{๖๓}ดูในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ หน้า ๕๓/๒.

๑๑) ฉบับล่องชาด ไม้ประทับธรรมคา เลขที่ ๗๑๖๓/ข/๑ ผู้ ๑๒๖ ชั้น ๖/๑ อยู่ร่วมมัดเดียวกันกับเลขที่ ๗๑๖๓/ก/มาเลขยสุตต. มีความยาว ๑ ผูก ลานก่อนข้างใหม่ ใ้จารทั้งหมด ๒๔ ลาน หน้าปกจารว่า “ฎีกาพระมาเลขยที่ปณี” ผูก ๑ เป็นอีกฉบับที่มีเนื้อหา ก่อนข้างสมบูรณ์ จารประณีต อักษรงดงาม การใช้ศัพท์และไวยากรณ์ก่อนข้างถูกต้อง มีจารผิดพลาดบ้าง เช่น ตามพจนณีย์ ชาดา เป็น **ตมพพณิชาดา**, ปิตุติวิสัยกาน เป็น **ปิติวิสัยกาน**, สมิชฺชติ เป็น **สมิซฺชติ** เป็นต้น แต่ไม่มีรอยแก้ไขหรือตกเติมเมื่อจารตกหล่น จารเป็นร้อยแก้ว ตั้งแต่บทปณามคาถาเป็นต้นไปจนจบ ฉบับนี้ไม่ปรากฏชื่อผู้สร้างปีที่สร้างและชื่อผู้จารพร้อมทั้งปีที่จารด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ล. ๕”

การจารนั้น ผู้จารจารไว้อย่างต่อเนื่อง จารติดกันเป็นพีคไม่สามารถจะกำหนด เนื้อความได้ว่าผูกที่ ๑ จบลงตรงไหน ต้องต้องทำความเข้าใจกำหนดเอง เนื้อหาในผูกที่ ๑ ต้นฉบับตัวเขียนอักษรขอมจบลงในลานใบที่ ๑๘ บรรทัดที่ ๒ ของลานหน้าที่ ๑ ส่วนในผูกที่ ๒ ไม่ได้จารเริ่มต้นไว้อีกผูกต่างหาก แต่จารติดเนื่องเป็นเนื้อความอันเดียวกันซึ่งยากแก่การทำความเข้าใจได้ ฉบับนี้ลานใบสุดท้ายจารว่า อนุกุกเมน สมโพธิ ปาปฺนิสฺสนฺติ อนาคตติ.^{๖๔}

๑๒) ฉบับล่องชาด ไม้ประทับธรรมคา เลขที่ ๘๗๕๕/จ/๑ ผู้ ๕๕ ชั้น ๑/๓ อยู่ร่วมมัดเดียวกันกับเลขที่ ๘๗๕๕/ก/มมงคลสุตต. มีความยาว ๑ ผูก มี ๔๒ ลาน ลานไม่ค่อยดี น่าจะเป็นลานคียบ ลานไม่สวย มีรอยแตกและร้าวของลานเกือบทุกลานน่าจะกัดลานที่ไม่ดีมาจาร หน้าปกจารว่า “พระมาเลขยที่ปณีฎีกา” ผูก ๑ เป็นฉบับที่มีความบกพร่องผิดพลาดมากที่สุด จารตกไป ๑ ลาน อักษรไม่สวย การใช้ศัพท์และไวยากรณ์ก็ไม่ค่อยถูกต้อง มีเนื้อหาแตกต่างจากฉบับอื่น ๆ อยู่หลายแห่ง เช่น นมิตฺวาตฺยาทีหิ กิริยาปททวฺยิ สาชนตฺตา วาจกตฺตา ฯลฯ, เสฏฺฐสทฺทโยเคน ทฺวาโยเคน หิ ปจฺเจกพฺทฺทสวากา ฯลฯ (๕๗/๖๐) เป็นต้น การจารก็จารผิดพลาดมาก เช่น เวทิตพฺพา เป็น **กาวตพฺพา**, สทฺทนฺตรสนฺนิชานน เป็น **สทฺทนฺตร-**, ปรมตฺโต เป็น **ปรมฏฺโฐ** เป็นต้น มีรอยแก้ไขพร้อมทั้งจารทับอักษรและตกเติมเมื่อมีการจารตกหล่น ฉบับนี้ไม่ปรากฏชื่อผู้สร้างปีที่สร้างและชื่อผู้จารพร้อมทั้งปีที่จารด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ล. ๕”

การจารนั้น ผู้จารจารไว้อย่างต่อเนื่อง จารติดกันเป็นพีคไม่สามารถจะกำหนดได้ว่าผูกที่ ๑ นั้น จบลงตรงไหน ต้องกำหนดทำความเข้าใจเอง เนื้อหาในภาคที่ ๑ ต้นฉบับตัวเขียนอักษรขอมจบลงในลานใบที่ ๑๕ บรรทัดที่ ๒ ของลานหน้าที่ ๒ ส่วนในภาคที่ ๒ ไม่ได้จารไว้อีกผูกต่างหาก แต่จารติดเนื่องเป็นเนื้อความอันเดียวกันซึ่งยากแก่การทำความเข้าใจได้

^{๖๔}ดูในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ หน้า ๑๒๓/๑๒.

ว่าภาคที่ ๑ จบลงในลานใด สำหรับท่านผู้ใหม่ในการอ่านอักษรขอมคงจะไม่เข้าใจเพราะผู้จารจารไม่เป็นระเบียบไม่มีวรรคไม่มีตอน ไม่มีการจารคำเริ่มต้นและคำลงท้ายในใบลานเพื่อให้ง่ายต่อการสังเกต และเป็นฉบับที่มีเนื้อหาจบสมบูรณ์ในผูกเดียวด้วย

๑๓) ฉบับล่องชาด ไม่ประทับธรรมคา เลขที่ ๕๑๗๔/ก/๒ ผู้ ๑๗๒ ชั้น ๔/๒ ต. อยู่ร่วมมัดเดียวกันกับเลขที่ ๕๑๗๔/ก/มิลินทพยุหสาขุเขป. มีความยาว ๑ ผูก ลานก่อนข้างใหม่ ใช้จารทั้งหมด ๒๒ ลาน หน้าปกจารว่า “พระมาเลยยทีปนีฎีกา” ผูก ๒ เป็นฉบับที่มีเนื้อหาไม่สมบูรณ์มีเฉพาะผูกที่ ๒ เท่านั้น จารประณีต อักษรงาม การใช้ศัพท์และไวยากรณ์ไม่ค่อยถูกต้อง มีจารผิดพลาดเพียงเล็กน้อย ไม่มีรอยแก้ไขหรือตกเติม ฉบับนี้ไม่ปรากฏชื่อผู้สร้างปีที่สร้างและชื่อผู้จารพร้อมทั้งปีที่จารด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ล. ๖”

เนื้อหาสาระของฉบับนี้จารเริ่มต้นด้วยผูกที่ ๒ ว่า เขตต์ กลิตฺวา ปลายามยฺยุนงคฺคํ หิริมยฺยจ อิติ.

การจารนั้น ผู้จารจารไว้อย่างต่อเนื่อง จารติดกันเป็นพืดไม่สามารถจะกำหนดได้ว่าผู้ศึกษาค้นคว้าต้องกำหนดทำความเข้าใจเองว่าแต่ละวรรคแต่ละตอนนั้น จบลงตรงไหน ส่วนในต้นฉบับตัวเขียนอักษรขอมในลานใบสุดท้ายจารว่า กตฺวา จ ปน เมตฺเตยฺยนาถสฺสทสฺสนมคฺคํ ลกฺกิสฺสติ. ลกฺกิตฺวา จ ปน ตสฺส สาสเน ทานปารมิตฺยาโย.

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ฉบับนี้มีเนื้อหาไม่สมบูรณ์ตั้งแต่ต้นเรื่อง น่าจะเป็นการรวบรวมหมวดหมู่ใหม่ให้ง่ายแก่การค้นคว้า แต่ว่าเนื้อหาของคัมภีร์นั้นก็ยังไม่สมบูรณ์ หรืออาจจะเป็นเพราะว่าการเก็บรักษาข้อมูลต้นฉบับเดิมของคัมภีร์ที่เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติได้มาจากแหล่งต่าง ๆ ไปสำรวจแล้วนำมาขึ้นทะเบียนรวบรวมไว้วันนี้มีเพียงเท่านี้

๑๔) ฉบับล่องชาด ไม่ประทับทองทึบ เลขที่ ๓๖๕๖/บ/๑-๒ ผู้ ๑๕๘ ชั้น ๓ อยู่ร่วมมัดเดียวกันกับเลขที่ ๓๖๕๖/ก/มาเลยยสุตฺต. มีความยาว ๒ ผูก ลานก่อนข้างใหม่ ใช้จารทั้งหมด ๔๗ ลาน ผูกแรกมี ๒๓ ลาน หน้าปกจารว่า “ฎีกาพระมาเลยยทีปนี” ผูก ๑ ส่วนผูกที่ ๒ มี ๒๔ ลาน หน้าปกจารว่า “ทีปนีฎีกาพระมาเลยย” ผูก ๒ เป็นฉบับที่ก่อนข้างจะมีเนื้อหาสมบูรณ์พอสมควร จารประณีต อักษรงดงาม การใช้ศัพท์และไวยากรณ์ไม่ค่อยถูกต้อง เช่น นิรพฺพุทฺธิ เป็น นิรพฺพุทฺธ, หรือ มนฺทพฺพุทฺธิ^{๖๕} เป็นต้น มีการจารผิดพลาด มีรอยแก้ไขลบหมึกจารซ้ำหรือตกเติมเมื่อมีการจารตกหล่น เป็นฉบับเดียวที่บอกชื่อผู้สร้างและปีที่จารไว้ที่ปกหน้าของคัมภีร์ทั้ง ๒ ผูก ว่า

^{๖๕}ดูในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ หน้า ๕๓/๖.

เจ้าครอกข้างใน สร้างเมื่อพุทธศักราช ๒๓๗๕ พระวัสส์ารัฐ วัน ๔ (วันพุธ) ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๓ และจารเป็นร้อยแก้วตั้งแต่ปลายกาลาไปจนจบ เช่น

นโม ตสฺสตุถุ. “วนทีตุวา สิริสา พุทธิ เอวมมลายธัศกั ฌมมณจ นิम्मลุตตมัม คณณจาปี นิรพพุทธิ ปุพพาจริยสิหามัน มตัม นิสฺสาย สาธุกั วกฺขิสฺสั มลายทีปนี สุขตถัม มณฺทพพุทธินัม ปรวิจิตฺตณยสมนฺนาทตมฺนุตฺตรัม ปวรนฺริตฺตยหิตัม สุขาวหมภิรมณียา”ติ. ฉบับนี้ระบุชื่อผู้สร้างไว้ในใบลานแผ่นที่ ๑ ว่า เจ้าครอกข้างใน สร้างเมื่อ วัน ๔ (วันพุธ) ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๓ พ.ศ. ๒๓๗๕ แต่ไม่ได้บอกชื่อผู้จารและปีที่จารไว้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ถ. ๗”

การจารนั้น ผู้จารจารไว้อย่างต่อเนื่อง จารติดกันเป็นพืดไม่สามารถจะกำหนดเนื้อความได้ว่า จบลงตรงไหน ต้องกำหนดทำความเข้าใจเอง เนื้อหาในภาคที่ ๑ ต้นฉบับตัวเขียนอักษรขอมจบลงในลานใบที่ ๑๘ บรรทัดที่ ๒ ของลานหน้าที่ ๑ ส่วนในภาคที่ ๒ ไม่ได้จารไว้อีกผูกต่างหาก แต่จารติดเนื่องเป็นเนื้อความอันเดียวกันซึ่งยากแก่การทำความเข้าใจได้ว่าภาคที่ ๑ จบลงในลานใด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงแบ่งออกเป็น ๒ ภาค เพื่อให้กำหนดได้ง่ายขึ้น ส่วนผูกที่ ๒ นั้น อยู่ในต้นฉบับตัวเขียนอักษรขอมในลานใบที่ ๑ ซึ่งจารว่า “จตุตทริ อสงฺเขยฺยานิ”ติ อิหิ ลทฺทพฺยากรณโถ ปฏฺจาย เวทิตพฺพิ ฯเปฯ^{๖๖} ส่วนลักษณะของการจารนั้นแม้เนื้อหาจะหมดความแล้วท่านผู้จารยังจารไว้อีก เช่นคำว่า สหฺสฺसानิ จตุตทริ อสงฺเขยฺยานิติ (๑๒๒/๑๓) ผู้จารก็จะจาร สห ไว้ในบรรทัดสุดท้ายของลานผูกที่ ๑ แล้วจารผูกที่ ๒ ด้วยศัพท์ว่า สฺसानิ ต่อเนื่องกันไป เป็นอย่างนี้ในทุกลานของทั้ง ๒ ผูกที่จารไม่จบเนื้อหา ถ้าหากผู้เขียนไม่เคยศึกษาภาษาบาลีมาก่อน ย่อมไม่สามารถจะพิจารณาเนื้อหาได้ว่า เป็นศัพท์อะไร มีความหมายว่าอย่างไร เป็นศัพท์เดียวกันหรือเป็นศัพท์แยกกัน นี่ก็คือลักษณะของการจารที่แตกต่างจากฉบับอื่น

๒.๑.๕ วิธีการและหลักเกณฑ์ในการตรวจชำระ

ผู้วิจัย ได้กำหนดวิธีการและหลักเกณฑ์ในการตรวจชำระ ในการวิจัยครั้งนี้ไว้ดังนี้

(๑) คั่นหาต้นฉบับตัวเขียนคัมภีร์มัลลยวัตถุทีปนีฎีกาเพื่อใช้ในการตรวจชำระ พบต้นฉบับตัวเขียนจำนวน ๑๔ ฉบับ อยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ ได้เลือกมาทำการวิจัยทั้ง ๑๔ ฉบับ

^{๖๖} ดูในวิทยานิพนธ์เล่มนี้. หน้า ๑๒๒/๑๓.

(๒) ปรีวรรตต้นฉบับตัวเขียนทั้ง ๑๔ ฉบับ จากอักษรขอม ภาษาบาลี เป็น ภาษาบาลี อักษรไทยปัจจุบัน แล้วนำมาศึกษาเปรียบเทียบกัน

(๓) ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะอักษรที่จารบกร่องเรื่องของการสะกดคำ ความ ผิดพลาดทางไวยากรณ์ และสภาพความสมบูรณ์ของใบลานต้นฉบับตัวเขียนทั้ง ๑๔ ฉบับ

จากการศึกษาโดยละเอียดแล้ว พบว่า ฉบับทองทิบ ไม่ตรงกับทองทิบ ผู้ ๑๘ หึ่ง ๓ เลขที่ ๓๗๐๒/ค/๑-๒ มีอยู่ ๒ ผูก อยู่ร่วมมัดเดียวกันกับเลขที่ ๓๗๐๒/ก/ มหาวิปาก. ที่หอสมุดแห่งชาติ ใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ท. ๑” เป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุด ในแง่ของลักษณะตัวอักษรที่จาร ความถูกต้องของการสะกดคำ หลักไวยากรณ์ และสภาพความ สมบูรณ์ของใบลานต้นฉบับตัวเขียน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเลือกฉบับทองทิบ ไม่ตรงกับทองทิบ “ท. ๑” เป็นหลัก อาศัย ต้นฉบับอื่น ๆ เป็นฐานในการพิจารณา เพราะฉบับ ท. ๑ แม้จะมีความสมบูรณ์ แต่ก็มีใช้ว่าจะ ถูกต้องทั้งหมด ยังมีที่จารผิดพลาดบกพร่องอยู่บ้างบางส่วน

การเลือกคำหรือข้อความที่ถูกต้องเหมาะสมที่สุด จากต้นฉบับทั้ง ๑๔ ฉบับ มา ใช้ในฉบับตรวจชำระครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดหลักเกณฑ์ ดังนี้

๑. ยึดต้นฉบับส่วนมากมาเป็นเกณฑ์ ในกรณีที่มีคำบางคำอาจเขียนได้หลายแบบ เป็นที่ยอมรับกันว่า เป็นแบบที่ถูกต้องทั้งหมด และต้นฉบับที่ใช้ในการตรวจชำระเขียนต่างกัน โดยเฉพาะพยัญชนะในวรรค ฎ และวรรค ต มักใช้แทนกันและมีใช้อยู่ทั้ง ๒ แบบ ในการจาร ต้นฉบับมักใช้วรรค ต แต่ในปัจจุบันนิยมใช้วรรค ฎ เช่น ปจโม หรือ ปถโม, จิตา หรือ ถิตา, จิโต หรือ ถิตอ, จตุวา หรือ ถตุวา, ปฏิลภนฺติ หรือ ปตฺลภนฺติ, ปจวี หรือ ปถวี ผู้วิจัย จะใช้ตามความนิยมในปัจจุบันและใช้คำนั้นไปตลอด โดยนำคำที่ไม่นิยมใช้ในปัจจุบันทำเป็น เเชิงอรรถไว้

๒. ถ้าในฉบับที่ตรวจสอบชำระทุกฉบับแล้วยังจารผิด หรือใช้ตัวสะกดผิด ผู้วิจัย จะถือว่าเป็นความบกพร่องผิดพลาดของผู้จาร ในกรณีนี้ ผู้วิจัยจะใช้ตามที่มีปรากฏอยู่เป็น ส่วนมากในคัมภีร์ต่อไปนี้ คือ

๑) พระไตรปิฎก

๒) อรรถกถา

๓) ฎีกา

๔) ปกรณวิเสส และ

๕) ต้นฉบับคัมภีร์มาเลย์เขตเวทเดรวัตตุ

ถ้าศัพท์ใดมิใช้ในพระไตรปิฎก ก็จะใช้ตามนั้น แต่ถ้าศัพท์ใดเป็นศัพท์ในชั้นหลัง ไม่พบว่ามีใช้ใน พระไตรปิฎก ก็จะใช้ตามที่มีในอรรถกถา ฎีกา ปกรณวิเสส และคัมภีร์มาเลย์เขตเวทเดรวัตตุ

ลดหลั่นกันลงมาตามลำดับชั้นความสำคัญของคัมภีร์ ทั้งนี้ ถ้าศัพท์ลักษณะเดียวกันมีใช้ในคัมภีร์ทุกชั้นแต่ใช้ต่างกัน ก็จะถือเอาตามที่มีใช้ในพระไตรปิฎกเป็นเกณฑ์

๓. การสะกดคำ หรือการซ้อนพยัญชนะตัวสะกด ในต้นฉบับตัวเขียนบางฉบับมีพยัญชนะซ้อน บางฉบับไม่มีพยัญชนะซ้อน หรือบางครั้งในฉบับเดียวกันยังมีใช้ทั้ง ๒ แบบ ผู้วิจัยจะใช้หลักเกณฑ์ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อ ๒. ศัพท์ที่สะกดผิด หรือซ้อนพยัญชนะผิด เช่น กมฺมณี หรือ กมฺมณี, นิสฺสึเล หรือ นิสฺเส, อารณฺโตะ หรือ อารพฺณฺโตะ เป็นต้น

๔. ในกรณีที่มีฉบับใดฉบับหนึ่งจารคำหรือข้อความซ้ำกัน หรือ ตกหล่นไป ผู้วิจัยจะตัดออกหรือเพิ่มเข้ามาโดยยึดต้นฉบับส่วนใหญ่เป็นหลักพิจารณาถึงความเหมาะสม เช่น ความรอบคอบของผู้จาร สภาพของต้นฉบับ ความถูกต้องในด้านภาษา และเนื้อหาประกอบด้วย

๕. ข้อบกพร่องเกี่ยวกับหลักไวยากรณ์ เช่น ผิดพจน์ ผิดลิงค์ ผิดบุรุษ เป็นต้น แต่ละฉบับมีข้อความแตกต่างกันไป และไม่มีฉบับที่อาจถือได้ว่าถูกต้องแม้แต่ฉบับเดียว ผู้วิจัยจะพิจารณาถึงข้อบกพร่องต่าง ๆ เหล่านี้ว่ามีมาอย่างไร และพยายามเปรียบเทียบกับทุกฉบับ เพื่อหาฉบับที่ถูกต้องที่สุด ถ้าไม่มีฉบับใดฉบับหนึ่งถูกต้องจะพิจารณานื้อและรูปประโยค แล้วใส่คำที่ถูกต้องไว้ เช่น การใช้ศัพท์ผิดบุรุษคือ “**ตุมฺเห มม อิท ๑เป๑ เทวโลเก นิพฺพตฺติสุ ๑เป๑ อริยภุมิ ปาปฺณิสฺสฺสฺสฺ**” (๑๒๕/๘ - ๑๑) สำหรับสำนวนภาษาบาลีแบบฉบับที่ใช้กันอยู่จะใช้ว่า “**ตุมฺเห มม ๑เป๑ เทวโลเก นิพฺพตฺติสุตฺถ ๑เป๑ อริยภุมิ ปาปฺณิสฺสฺส**” มาเป็นเครื่องตัดสินด้วย

๖. คำที่เป็นชื่อเฉพาะ แต่ละฉบับใช้ต่างกัน หรือแม้แต่ในฉบับเดียวกันก็ยังมีต่างกัน เช่น ชื่อเรียกอุสสทนะนรก บางฉบับใช้ว่า อุตฺตฺตทนะ, บางฉบับใช้ว่า อุทนะ, บางฉบับใช้ว่า สทนะ ในกรณีนี้ ผู้วิจัยจะใช้ตามคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณวิเสส และต้นฉบับคัมภีร์มาเลขยเทวัตถะวัตถุมาเป็นเครื่องตัดสิน

๗. เนื้อหาในต้นฉบับตัวเขียนทั้ง ๑๔ ฉบับ จารข้อความติดกันเป็นพืดไปตลอดจนจบผูกโดยไม่มีการย่อหน้า ไม่มีวรรคตอนไม่มีคำขึ้นต้นและคำลงท้าย และไม่ปรากฏคำที่เป็นหัวข้อเรื่องในต้นฉบับที่ตรวจชำระแล้ว ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้จัดย่อหน้า และวรรคตอน คำขึ้นต้นและคำลงท้าย พร้อมทั้งเพิ่มคำที่เป็นหัวข้อเนื้อเรื่องขึ้นมาใหม่เป็น มาลยวตฺตฺติปิณีฎีกาคณฺดฺสฺส วิจฺจณฺยตฺตฺติปริโสทรณฺญเจว วิมฺบิสาชฺชตฺตฺติฎีกา จ และได้แต่งหัวข้อเรื่องตามหลักการแต่งคัมภีร์ฎีกาว่า คณฺดฺรรมุภกฺกธา และคณฺดฺรรมุภกฺกธาณฺณนา ส่วนหัวข้อเรื่องคัมภีร์ก็แต่งขึ้นใหม่เป็น ปรมฺมาลยวตฺตฺติปิณีฎีกาคณฺดฺรรมุภกฺกธา เพื่อให้ง่ายและสะดวกแก่ผู้ศึกษาค้นคว้า ส่วน รูปคาถา ก็จัดเป็นรูปคาถาให้ถูกต้องตามความนิยมในปัจจุบันให้นำศึกษาอย่างขึ้นพร้อมกันนั้นก็ได้ออกเป็น ๒ ภาค เพื่อให้ผู้ศึกษาสังเกตและกำหนดได้ง่ายขึ้น

๘. คำหรือข้อความที่ไม่ได้เลือกมาใช้ในฉบับที่ตรวจชำระแล้ว และคำหรือข้อความนั้นสะกดแตกต่างกันจากคำที่คัดเลือกมา ผู้วิจัยจะทำเชิงอรรถไว้ด้านล่างของหน้านั้น ๆ มีอักษรย่อบอกที่มาของต้นฉบับนั้น ๆ ตามหลักเกณฑ์ ดังนี้

- ข้อความที่ผิดเพี้ยนจากต้นฉบับที่ชำระแล้ว เช่น จารทิฆสระ เป็น รัสสสระ หรือ จารรัสสสระ เป็น ทิฆสระ จารเกิน จารตก ตัวสะกดแตกต่างกัน เป็นต้น

- ทุกคำที่ใช้เป็นเชิงอรรถมีอักษรย่อของต้นฉบับตัวเขียนนั้น ๆ กำกับอยู่

- การทำเชิงอรรถบอกข้อความที่ผิดเพี้ยน หรือแตกต่างกันไว้ด้านล่างของหน้านั้น ๆ มีหมายเลขเชิงอรรถกำกับ เริ่มตั้งแต่หมายเลข ๑ ไปจนจบบท เมื่อเริ่มบทใหม่ก็จะเริ่มหมายเลข ๑ ใหม่เช่นนี้ตลอดไป

- การทำเชิงอรรถของคำหรือข้อความที่ยาว ผู้วิจัยจะละข้อความที่เหมือนกันจะเขียนเฉพาะคำที่แตกต่างกันเพียงคำเดียว โดยใช้เครื่องหมาย (-) ใส่ไว้ข้างหน้าหรือข้างหลังคำที่แตกต่างกัน เพื่อแทนคำที่ต่างกัน เช่น เทวชาณุกเทวกปุปรนลาฏ เป็น เทวชาณุกเทว-เมตตุเปกขาสงขาดา เป็น -เมตตุเปกขาสังขาดา เป็นต้น แต่ในกรณีที่เป็นคำสมาสยาว ๆ ต่อเนื่องกัน และมีคำที่แตกต่างกันหลาย ๆ คำ คือ เฉพาะคำต้นและคำสุดท้ายเท่านั้นที่แตกต่างกัน ส่วนคำที่อยู่ตรงกลางเหมือนกันจะใส่เฉพาะคำที่แตกต่างกัน และใช้เครื่องหมาย (...) ละคำหรือข้อความที่เหมือนกัน เช่น ... ททณจิตต์ ปสาทย์ ...เอสา ปุณฺณสฺส สมฺปทาติ. (๑๐๘/๑๕๖)

- คำที่ซ้ำกัน หากใส่เชิงอรรถไว้หมดทุกคำจะเป็นการซ้ำซาก ไม่เกิดประโยชน์ในกรณีนี้ ผู้วิจัยจะใส่เชิงอรรถไว้ที่คำแรก ในคำต่อไปจะไม่ได้ใส่ไว้อีก (ยกเว้นแต่ในฉบับใดฉบับหนึ่งจารไว้แตกต่างจากเดิม) เช่น ปทมฺนฺตาว.^{๖๗} ปทมฺ. ลักษณะอย่างนี้จะใส่เฉพาะตัวแรก แต่ถ้ามีเนื้อหาที่จารไว้แตกต่างกัน เช่น ปทมฺนฺตาว. หรือ ปทมฺชวณจิตฺตสมฺปยุตฺตา.^{๖๘} อย่างนี้จะใส่เชิงอรรถทั้ง ๒ ตัว

- ในกรณีที่ไม่มีฉบับใดฉบับหนึ่งสะกดถูกต้องตามพระไตรปิฎก ส่วนมากจะเป็นการจารที่ฆะสระเป็นรัสสสระ หรือจารรัสสสระเป็นทิฆะสระ เช่น ปุรณฺ เป็น ปุรณฺ (๑๐๕/๒๑๐) -ทปิณฺฎีกา เป็น -ทปิณฺฎีกา (๑๑๕/๒๗๗) เป็นต้น อาจจะเป็นเพราะความไม่รอบคอบของผู้จาร หรือเป็นความนิยมในสมัยนั้น ผู้วิจัยจะใช้ตามความนิยมในปัจจุบัน

- ในกรณีที่ผู้แต่งคัมภีร์ ได้นำข้อความจากพระไตรปิฎกรวมทั้งคัมภีร์อื่น ๆ มาลงไว้ในคัมภีร์นี้ ผู้วิจัยจะนำมาเทียบเคียงกัน เมื่อปรากฏว่ามีข้อความไม่ตรงกันบางคำ บางตัวอักษร ผู้วิจัยจะถือเอาต้นฉบับเป็นเกณฑ์ ส่วนข้อความที่ต่างกันนั้น จะทำเป็นเชิงอรรถบอก

^{๖๗} ท. ๑ : ปทมฺนฺตาว.

^{๖๘} ต. ๑ : ปทมฺชวณจิตฺตสมฺปยุตฺตา.

ที่มาของเนื้อหาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ใช้ด้วยตัวเลขแล้วตามด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์ที่มาของสูตร หรือ คาลาในกรณีที่เป็นคาลา และเลขหน้า เป็นการบอกเชิงอรรถที่เป็นตัวเลขตามลำดับกับเชิงอรรถ บอกคำหรือข้อความที่ผิดพลาด

- เมื่อได้ฉบับที่ตรวจชำระสมบูรณ์แล้ว ผู้วิจัยจะแปลเป็นภาษาไทย เฉพาะพระ พุทธพจน์จะใช้คำแปลตามพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาฯ ส่วนการสะกดคำในภาค ภาษาไทยจะใช้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นเกณฑ์

๒.๑.๖ วิวัฒนาการความเป็นมาของการคัดลอกและจารต้นฉบับ

ต้นฉบับตัวเขียนทั้ง ๑๔ ฉบับ ผู้วิจัยได้นำมาตรวจชำระในครั้งนี้ มี วิวัฒนาการความเป็นมาของการคัดลอกและการจารต้นฉบับแตกต่างกันออกไป ในคัมภีร์ใบลาน ต้นฉบับตัวเขียนคัมภีร์มาลัยขัตติยวัตถุที่ปณีตีกาทั้ง ๑๔ ฉบับนั้น ฉบับล่องชาด ไม้ประกับทองทึบ (ล. ๓) มีหลักฐานระบุนามผู้สร้างไว้อย่างชัดเจนในแผ่นใบลานแผ่นแรกว่า เจ้าครอกข้างใน สร้างเมื่อ วัน ๔ (วันพุธ) ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๓ พ.ศ. ๒๓๗๕ แต่ไม่ได้บอกชื่อผู้จารและปีที่ จารไว้ ส่วนฉบับที่ระบุชื่อผู้สร้างไว้ในบัตรรายการหอสมุดแห่งชาติ คือ ฉบับทองทึบ ไม้ ประกับลายกำมะลอ (ท. ๒) ระบุว่า พระยาพิศาล สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ ไม่ได้ระบุปีที่จาร และชื่อผู้จาร ฉบับทองทึบ ไม้ประกับทาสชาด เขียนลายทอง (ท. ๓) ระบุว่า พระยาศรีสหเทพ (ทองเพ็ง)^{๖๕} สร้างไว้ แต่ไม่ปรากฏปีที่สร้างและไม่ได้ระบุปีที่จารและชื่อผู้จาร ฉบับทองทึบ ไม้ ประกับทองทึบ (ท. ๑) ระบุว่า สมเด็จพระศรีสุรลัย ทรงสร้าง แต่ไม่ปรากฏปีที่ทรงสร้างและ ไม่ได้ระบุปีที่จารและชื่อผู้จารไว้ ส่วนฉบับอื่น ๆ จากนี้ ไม่มีหลักฐานระบุเกี่ยวกับนามผู้สร้าง ปีที่สร้าง และชื่อผู้จารพร้อมทั้งปีที่จารไว้

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ทั้ง ๑๔ ฉบับ น่าจะสร้างต่างสมัยกัน เพราะสังเกตได้จาก ลักษณะอักษรที่จาร ถ้าจารได้งดงามชัดเจน จารเป็นเหลี่ยมตามลักษณะอักษรขอมบรรจงจะอยู่ใน สมัยรัตนโกสินทร์ แต่ถ้าลักษณะการจารเป็นตัวกลมโค้งมนเหมือนกับอักษรธรรมลานนา (อักษร ธรรมภาคเหนือ) จะอยู่ในสมัยอยุธยา เช่น ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา (ล. ๕) เลขที่ ๘๗๕๕/จ/๑ คู่ ๕๕ ขึ้น ๑/๓ อยู่ร่วมมัดเดียวกันกับเลขที่ ๘๗๕๕/ก/มงคลสุดต. ลักษณะของ อักษรขอมที่ใช้ในการบันทึกวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ มีอยู่หลายลักษณะดังต่อไปนี้

^{๖๕} ประยูร สิริพันธ์, *ต้นตระกูลขุนนางไทย*, (ธนบุรี : สำนักพิมพ์กรุงธน, ๒๕๐๕), หน้า ๑๒๕. อธิบายว่า พระยาศรีสหเทพ (ทองเพ็ง) รัชการอยู่ในกระทรวงมหาดไทย ในสมัยรัชการที่ ๓ ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๓๖ – ๒๓๘๘.

๑) อักษรขอมบรรจง ใช้เขียนคัมภีร์พระไตรปิฎกโบราณ รูปสัณฐานอักษรขอมชนิดนี้ไม่แปลกกันกับตัวอักษรขอมซึ่งใช้ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี

๒) อักษรขอมหวัดบรรจง ใช้เขียนหนังสือแปลร้อยโดยมาก รูปสัณฐานของอักษรขอมชนิดนี้บางตัวคล้าย ๆ ตัวอักษรจารึกของขอมโบราณ

๓) อักษรขอมหวัด ใช้เขียนความบันทึกและคำอธิบายต่าง ๆ ในคัมภีร์โบราณหรือใช้เขียนตัวเกษียนโดยมาก

๔) อักษรขอมย่อ ใช้เขียนหนังสือสวด อักษรขอมย่อนี้ ผิดกับอักษรชนิดอื่น ๆ ที่สำคัญก็คือ วิจารณ์ไม่ได้ต้องใช้เขียนด้วยปากกา^{๑๐}

ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ กล่าวถึงลักษณะของอักษรที่ใช้ในการบันทึกคัมภีร์ไว้ในเรื่อง “ตำนานอักษรไทย” ว่า อักษรขอมในศิลาจารึก ใช้ภาษาสันสกฤตและภาษาเขมรในสมัยเมื่อกรุงกัมพูชามีอำนาจแผ่อาณาเขตลงมาถึงลุ่มแม่น้ำเจ้า ซึ่งผิดจากตัวอักษรอินเดียที่เป็นเค้าอยู่ ๓ ประการ คือ

ก. ประการที่ ๑ คือ อาลักษณ์ ขอมเขียนตัวบรรเจิด บรรจง งดงามกว่าอาลักษณ์อินเดีย

ข. ประการที่ ๒ คือ เส้นเล็กซึ่งเสมียนอินเดียขีดบนตัวอักษรของเขานั้น ขอมเอามาเขียนเป็นเส้นใหญ่ (หนามเตย) เครื่องหมายชนิดนี้เรียกภาษาเขมรเรียกว่า “สก” คือ “เส้นผม” เพราะเป็นรูปคล้ายเส้นผมหยิก

ค. ประการที่ ๓ คือ ตัวอักษรอินเดียฝ่ายใต้ที่เป็นรูปกลม ขอมได้เปลี่ยนแปลงเขียนเป็นรูปสี่เหลี่ยม^{๑๑}

ข้อสังเกตคัมภีร์ต้นฉบับตัวเขียนโบราณว่า แต่งหรือจารหรือคัดลอกในยุคใดสมัยใด มีหลักสังเกตดังนี้

๑) คัมภีร์ต้นฉบับตัวเขียนที่สร้างสมัยอยุธยา นิยมเขียนลวดลายที่ขอบคัมภีร์หรือไม้เท้าชาดที่ปิดตลอดทั้งขอบ ดังนั้น คัมภีร์สมัยอยุธยาจึงมักมีคำว่า “ข้างลายหรือชาดที่ปิด”

๒) คัมภีร์ต้นฉบับตัวเขียนที่สร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ ไม่นิยมเขียนลวดลายหรือชาดที่ปิดที่ขอบ สัญลักษณ์ที่บอกให้ทราบว่าสร้างในสมัยอยุธยาอีกอย่างหนึ่งก็คือ ไม้ประทับ ใช้กับหรือขนابทั้งสองข้างของคัมภีร์ ส่วนมากใช้ไม้ประทับธรรมดา นอกนั้นเป็นไม้ประทับประเภทลายรดน้ำดำ ลายทองเงิน ทาชาด ทารักดำ และไม่ประทับทาน้ำมัน ใน

^{๑๐} ยอร์ช เซเดส์, ตำนานอักษรไทย ตำนานพระพิมพ์ ขุดค้นที่พังตึก ฯลฯ และศิลปสุโขทัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๖), หน้า ๘-๙.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖.

ปัจจุบันคัมภีร์ต้นฉบับตัวเขียนที่เก่าแก่ที่สุดอยู่ที่กลุ่มงานหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ คือ สมันตปาสาทิกา วินัยฎฐกถา (ทุติยะ) ปาจิตติยวัณณา ฉบับชาติทิป สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๘ จ.ศ. ๕๑๗ สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ^{๑๒}

เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาความเป็นมาของการคัดลอกแล้ว จะอาศัยลักษณะของอักษรที่จารแต่ละฉบับมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสิน ดังนี้

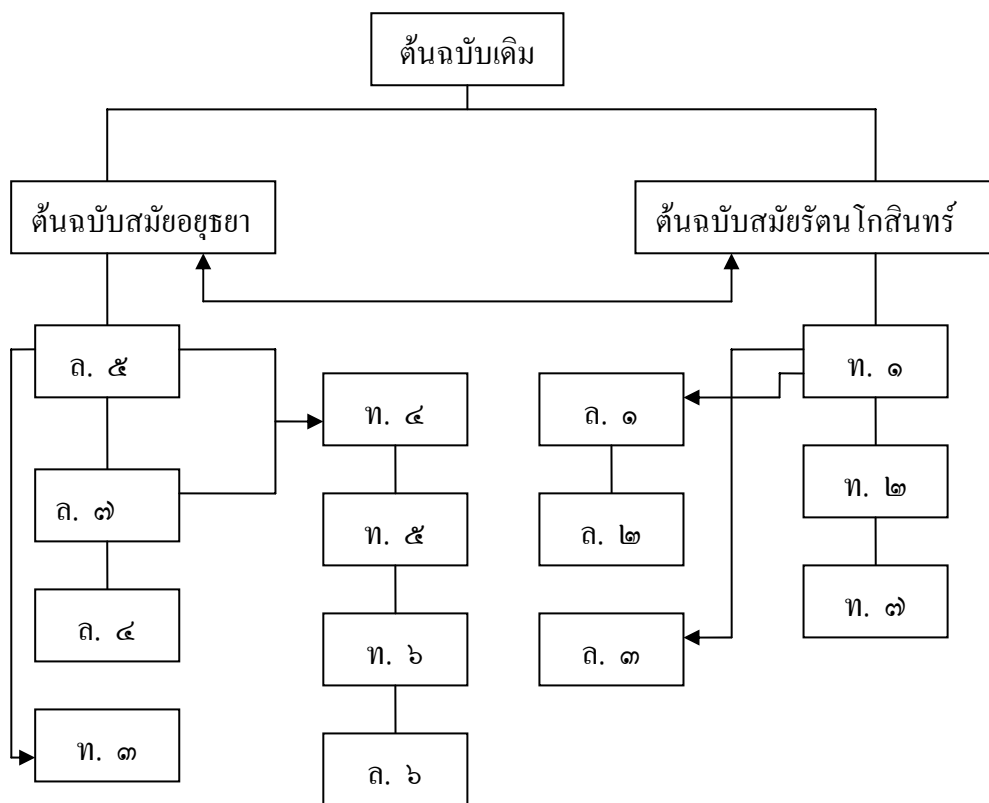
๑. จารคัดลอกเหมือนกันทั้งฉบับ
๒. จารผิดเหมือนกัน
๓. จารตกเหมือนกัน
๔. จารซ้ำข้อความเหมือนกัน

จากหลักเกณฑ์นี้ ทำให้ทราบว่า ต้นฉบับตัวเขียนทั้ง ๑๔ ฉบับ มีการคัดลอกถ่ายทอดสืบต่อกันมา จากแหล่งข้อมูลต้นฉบับที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะฉบับล่องชาด ไม่ตรงกับธรรมดา (ล. ๕) ผู้วิจัยมีความเห็นว่าน่าจะสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาเมื่อคูจากอักษรที่จารต้นฉบับ และฉบับที่คัดลอกถ่ายทอดฉบับนี้อีกทีหนึ่งก็คือฉบับล่องชาด ไม่ตรงกับทองทิป (ล. ๗) เพราะมีลักษณะการจารที่คล้ายคลึงกันคือ คัดลอกมามีลักษณะเหมือนกัน จารผิดเหมือนกัน จารตกไปเหมือนกัน ส่วนต้นฉบับตัวเขียนฉบับทองทิป วัดราชโอรส ไม่ตรงกับลายทองเงิน (ท. ๓) ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นฉบับที่นำต้นฉบับตัวเขียนเดิมมาจากประเทศกัมพูชา เมื่อพิจารณาจากการจาร ลักษณะของตัวอักษรและความเก่าแก่ของลานที่ใช้จารมีเนื้อหาที่แตกต่างจากฉบับอื่น ๆ เป็นอย่างมาก และที่พิเศษก็คือ หน้าปกใบลานจารว่า “ฎีกามาเลขกมพูชกปรนุจาด” แต่ว่ามีเนื้อหาขาดหายไป ๑ ผูก คือผูกที่ ๒ ถ้าหากว่ามีครบทั้ง ๒ ผูก ข้อมูลจะมีเนื้อหาสมบูรณ์สามารถนำมาวิจัยได้ ส่วนเนื้อหาบางแห่งบางที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับฉบับล่องชาด ไม่ตรงกับธรรมดา (ล. ๕) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจัดไว้ในกลุ่มต้นฉบับตัวเขียนสมัยอยุธยาซึ่งถือว่าเป็นต้นฉบับที่คัดลอกมาจากต้นฉบับตัวเขียนฉบับ ล. ๕ ต้นฉบับตัวเขียนทั้ง ๑๔ ฉบับนี้ ไม่สามารถจะกำหนดได้ว่าฉบับไหนจารก่อนหลัง แต่ได้อาศัยลักษณะการจารและลักษณะปณามคาถามาเป็นเครื่องตัดสิน ดังนั้น ฉบับทองทิป ไม่ตรงกับทองทิป (ท. ๑) ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะคัดลอกมาจากต้นฉบับตัวเขียนเดิมทั้ง ๒ สาย คือทั้งต้นฉบับตัวเขียนสมัยอยุธยาและต้นฉบับตัวเขียนสมัยรัตนโกสินทร์ต่างก็คัดลอกกันไปมา แต่ฉบับอื่น ๆ นั้นคาดว่าน่าจะคัดลอกจากฉบับทองทิป ไม่ตรงกับทองทิป (ท. ๑) และฉบับล่องชาด ไม่ตรงกับธรรมดา (ล. ๕) ดังตัวอย่างที่อยู่ในตารางการจารก่อนหลังต้นฉบับตัวเขียน ดังนี้

---

^{๑๒} คร. สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, *สาธิตานต*, ฉบับที่ ๖, (กรุงเทพฯ ๑ : บริษัทคอมแพคท์พรีน จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๐.

ลำดับการจากรก่อนหลังของคัมภีร์ต้นฉบับตัวเขียน ทั้ง ๑๔ ฉบับ

ส่วนฉบับทองทิพย์ ไม่ตรงกับธรรมดา (ท. ๖) และฉบับล่องชาด ไม่ตรงกับธรรมดา (ก. ๖) นั้น เมื่อดูจากลักษณะของการจารและข้อผิดพลาดแล้วเห็นว่ามีความคล้ายคลึงกับฉบับทองทิพย์ ไม่ตรงกับทาร์ก (ท. ๔) เป็นส่วนมาก แต่ทั้ง ๒ ฉบับก็มีเฉพาะผูกที่ ๒ เนื้อหาไม่สมบูรณ์และจารไม่จบเนื้อเรื่อง หรือ อาจจะเป็นเพราะว่าเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติไม่สามารถจัดเข้าในกลุ่มต้นฉบับที่มีเฉพาะผูกที่ ๑ เช่น ฉบับ ท. ๑, ๕, และท. ๓ ได้ จึงได้จัดแยกไว้ต่างหาก ต้นฉบับตัวเขียนทั้ง ๒ สายนั้น ต้นฉบับตัวเขียนสมัยอยุธยาจะจารตกไปเป็นประโยค ๆ เกือบทุกฉบับ ส่วน ต้นฉบับสมัยรัตนโกสินทร์นั้นไม่มีการจารตกเป็นประโยค แต่จารผิดพลาดเรื่องคำศัพท์เพียงเล็กน้อย

สมัยที่จารคัมภีร์ต้นฉบับตัวเขียนโบราณ ผู้วิจัยแยกออกเป็นประเด็นดังต่อไปนี้ คือ

๑) คัมภีร์ต้นฉบับตัวเขียนที่จารสมัยอยุธยาคือ ฉบับล่องชาด ไม่ตรงกับธรรมดา (ก. ๕) เป็นต้นฉบับตัวเขียนซึ่งคัดลอกมาจากต้นฉบับเดิมสมัยอยุธยาแล้วนำมาคัดลอกสืบ ๆ กันมาเป็นลำดับ น่าจะจารขึ้นในสมัยพระเจ้าเอกาทศรถ ประมาณ พ.ศ. ๒๑๕๘ เมื่อเปรียบเทียบลักษณะตัวอักษรของต้นฉบับตัวเขียนฉบับนี้กับต้นฉบับตัวเขียนสมันตปาสาทิกา (ทุศฺย) ปาจิตติย-วิณณาแล้ว พบว่าลักษณะการจารตัวอักษรเป็นลักษณะเดียวกันคือ โ้คงกลมเหมือนอักษรธรรม

ภาคเหนือ และมีความใกล้เคียงกับต้นฉบับตัวเขียนคัมภีร์ปริวารบาลี ซึ่งจารในสมัยของพระเจ้าทรงธรรม ประมาณ พ.ศ. ๒๑๖๓ ด้วย

๒) คัมภีร์ต้นฉบับตัวเขียนที่จารสมัยรัตนโกสินทร์ คือ ฉบับทองทึบ ไม้ประทับทองทึบ (ท. ๑) เป็นต้นฉบับตัวเขียนซึ่งคัดลอกมาจากต้นฉบับเดิมทั้ง ๒ สาย แล้วนำมาคัดลอกกันไปมา ฉบับนี้จารขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ประมาณ พ.ศ. ๒๓๓๐ ซึ่งเป็นยุคทองของการแต่งและจารอักษรขอมภาษาบาลีลงในใบลานเพราะมีความเชื่อว่า ผู้ใดได้สร้างคัมภีร์หรือจารคัมภีร์เฉพาะต้นฉบับตัวเขียนด้วยอักษรขอมไว้ในพระพุทธศาสนา ผู้นั้นจะได้กุศลผลบุญเท่ากับสร้างพระพุทธรูปหนึ่งองค์^{๗๓} ส่วน ฉบับต่าง ๆ นอกจากนี้ ต่างก็คัดลอกสืบ ๆ กันเป็นลำดับดังตัวอย่างในตารางลำดับที่แสดงไว้แล้วนั้น

๒.๑.๗ ข้อผิดพลาดการจารในการตรวจชำระ

การตรวจชำระคัมภีร์มาลัยยัตถุทีปนีฎีกานี้ ผู้วิจัยได้พบข้อผิดพลาดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น คือ ข้อผิดพลาดที่เกิดจากการจาร การจารตัวอักษรลงในใบลานนั้น ผู้จารมิได้แบ่งวรรคตอน แต่ใช้วิธีการจารติดกันเป็นพีคไปจนสุดบรรทัด แล้วเว้นช่องว่างระหว่างบรรทัดที่ ๒ - ๔ ทางด้านหัวและด้านท้ายไว้ร้อยเชือก เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้อ่านต้องแบ่งวรรคตอนเอง ซึ่งบางทีอาจทำให้การวินิจฉัยเกิดความผิดพลาดได้ นอกจากนี้แล้วยังมีข้อผิดพลาดประการอื่น ๆ อีกที่เกิดขึ้นจากการจาร คือ

(๑) จารผิดเพราะตัวอักษรคล้ายคลึงกัน เพราะมีการคัดลอกกันมา ผู้ลอกไม่ชำนาญภาษาบาลี จึงลอกตามความเข้าใจ คือ

ต μ กับ ก ๘ เช่น อาตติ	เป็น อาคติ (๑๔๗/๕๘๖)
ก ๘ กับ ต μ เช่น นคมชฺเณ	เป็น นตมชฺเณ (๑๔๔/๕๕๖)
ธ , กับ ต μ เช่น ปิณฺณวธิ	เป็น ปิณฺณวติ (๑๔๗/๕๔๕)
จ ๓ กับ ป » เช่น จชิตฺวา	เป็น ปชชิตฺวา (๑๐๗/๑๘๕)
ป » กับ จ ๓ เช่น วุตฺตาเปกฺขฺคุโ	เป็น วุตฺตาเจกฺขฺคุโ (๑๑๔/๒๗๓)
น ๑ กับ ท ๓ เช่น สารตฺถทีปนีย	เป็น สารตฺถทีจทีย (๑๐๕/๒๐๕)
ส É กับ ล A เช่น วิสาล	เป็น วิลาล (๑๔๐/๕๑๔)

ฯไปฯ

---

^{๗๓} พระพุทธโฆษาจารย์, ภาโณทยปกรณ, (พระนคร : โรงพิมพ์การรถไฟ, ๒๕๐๖), หน้า ๓๕. อักษร เอกเมกญจ พุทธรูปสมั ลีลา.

(๒) จารผิดเพราะความพลั้งเผลอ ซึ่งเกิดจากผู้จาร เพราะความเคยชินในการใช้
มาก่อน เช่น

ช เป็น ฉ เช่น จชิตวา	เป็น ปฉิตวา (๑๐๗/๑๘๕)
ฉ เป็น ฌ เช่น ฉาเปติ	เป็น ฌาเปติ (๑๐๕/๒๑๑)
ฉ เป็น ช เช่น ฉานุปปตติเยว	เป็น ชานุปปตติเยว (๑๑๐/๒๒๕)
ฎ เป็น ต เช่น ปฎิภาณ	เป็น ปตติภาณ (๑๒๒/๒๔๓)
จ เป็น ถ เช่น จาน	เป็น ถาน (๑๐๔/๑๕๗)
ณ เป็น น เช่น เทวชาณุก-	เป็น เทวชานุก- (๑๑๑/๒๓๗)
ต เป็น ฏ เช่น อาตตวิตถ	เป็น อาฏตตวิตถ (๑๔๗/๕๘๘)
ต เป็น ฑ เช่น อิตรทวย	เป็น อิททวย (๕๖/๓๕)
ถ เป็น ช เช่น ถลา	เป็น ชลา (๑๔๓/๕๔๗)
ท เป็น ฑ เช่น -ณฐทททธิกาทิก	เป็น -ณฐทททธิกาทิก (๑๔๘/๕๕๑)
น เป็น ต เช่น -สมุปฺปนฺนิกา	เป็น -สมุปฺปนฺนิกา (๑๓๕/๕๐๘)
น เป็น ณ เช่น อนฺนปนาทิก-	เป็น อนฺนปนาทิก- (๑๓๓/๔๔๘)
พ เป็น ภ เช่น สมฺโพธิณฺติ	เป็น สมฺภอฺธิณฺติ (๑๒๓/๓๕๕)
ม เป็น ป เช่น มวติ	เป็น ปวติ (๑๑๕/๓๑๗)
ว เป็น ร เช่น เอมฺมมาลยธฺสํ	เป็น เอมฺมมาลยธฺสํ (๕๓/๒)
ส เป็น ป เช่น สุลล	เป็น ปุลล (๑๒๒/๓๔๘)
ส เป็น ต เช่น สํวิภาคาคุยิมินา	เป็น ตํวิภาคาคุยิมินา (๑๑๕/๓๑๔)
ห เป็น อ เช่น หตฺโต	เป็น อตฺโต (๑๔๑/๕๑๘)
พ เป็น ล เช่น นาฬโย	เป็น นาลโย (๑๓๐/๔๒๕)

ฯลฯ

(๓) จารสระผิด บางทีสระเสียงยาวก็จารเป็นเสียงสั้น บางทีก็จารเป็นสระอื่น ๆ
ต่างออกไป เช่น

อะ เป็น อา เช่น ภิกฺขุยิตฺตพฺพิ	เป็น ภิกฺขุยิตฺตพฺพิ (๑๑๓/๒๕๔)
อะ เป็น อิ เช่น วนฺทนโตเอว	เป็น วนฺทินโตเอว (๕๕/๓๑)
อะ เป็น เอ เช่น สหตฺถนา	เป็น สหตฺถนา (๑๐๓/๑๓๔)
อา เป็น อิ เช่น เลขา	เป็น เลขิ (๑๔๑/๕๒๒)
อา เป็น อะ เช่น ตามฺพปณฺนิชาตา	เป็น ตมฺพปณฺนิชาตา (๑๐๐/๕๑)
อิ เป็น อะ เช่น จิตฺติกตาทิก-	เป็น จิตฺตกตาทิก- (๕๓/๑๐)
อิ เป็น อี เช่น นาฬากีรี	เป็น นาลากีรี (๑๒๓/๓๕๗)

อิ เป็น อี เช่น -ทีปนีฎีกา	เป็น -ทีปนิติกา (๑๑๕/๒๗๗)
อุ เป็น อะ เช่น ทุกุขุปสมิ	เป็น ทุกุขุปสมิ (๑๓๕/๕๐๕)
เอ เป็น โอ เช่น เทวโลเกปี	เป็น เทวโลโกปี (๑๑๗/๒๕๖)
โ ओ เป็น อา เช่น สุรนรมหิณโย	เป็น สุรนรมหิณยา (๕๗/๕๒)

ฯไปฯ

(๔) จารผิด เรื่องตัวสระกดตาม เพราะความเคยชินในการจาร เช่น

จฺ เป็น ญฺ เช่น ปมฺจฺจติ	เป็น ปมฺญฺจติ (๑๒๖/๓๗๕)
ชฺม เป็น ชฺช เช่น สมิชฺมตฺติ	เป็น สมิชฺชตฺติ (๑๐๘/๑๕๘)
ชฺช เป็น ชฺม เช่น ยฺชฺชติ	เป็น ยฺชฺมติ (๑๐๑/๑๑๖)
ญฺ เป็น ตฺต เช่น นนฺทียาวญฺญํ	เป็น นนฺทียาวตฺตมํ (๕๘/๗๔)
ญฺ เป็น ตฺถ เช่น ยฺญฺจํ	เป็น ยฺตฺถํ (๑๓๗/๔๘๖)
ญฺ เป็น ทฺท เช่น วิสิญฺจ-	เป็น วิสิทฺท- (๕๔/๑๑)
ทฺต เป็น ตฺต เช่น ตททตฺ	เป็น ตตฺต (๑๒๖/๓๘๑)
ตฺต เป็น ญฺ เช่น อตฺตปฏฺฐสมฺภิทา-	เป็น อญฺฐปฏฺฐสมฺภิทา- (๑๔๗/๕๘๑)
ทฺท เป็น ทฺท เช่น สทฺทนฺตร-	เป็น สทฺทนฺตร- (๑๑๕/๓๑๑)
ทฺท เป็น ญฺ เช่น ทฺทตฺ	เป็น ทฺญฺตฺ (๑๒๔/๓๖๒)

ฯไปฯ

(๕) จารผิด เพราะซ้อนอักษรในที่ไม่ควรซ้อน

ก เป็น กฺก เช่น อกฺกํ	เป็น อกฺกํ (๑๓๑/๔๒๗)
ค เป็น คฺค เช่น นิคฺคํ	เป็น นิคฺคํ (๑๐๒/๑๓๒)
ช เป็น ชฺช เช่น จชฺชิตฺวา	เป็น จชฺชิตฺวา (๑๐๗/๑๕๕)
จ เป็น จฺจ เช่น อนุปฺจิจตฺปฺญฺล-	เป็น อนุปฺจิจตฺปฺญฺล- (๑๒๔/๓๖๓)
ท เป็น ทฺท เช่น สฺททฺกฺเล	เป็น สฺทฺททฺกฺเล (๑๓๒/๔๓๕)
ฎ เป็น ฎฺฎ เช่น -ปฏฺฎฺจฺเตน	เป็น -ปฏฺฎฺจฺเตน (๑๔๑/๕๑๕)
ภ เป็น ภฺภ เช่น อารภฺนฺโต	เป็น อารภฺนฺโต (๕๓/๘)
ณ เป็น ณฺณ เช่น นิปฺณํ	เป็น นิปฺณํ (๑๒๔/๓๖๒)
ต เป็น ตฺต เช่น รตฺนตฺตฺยปณฺาโม	เป็น รตฺนตฺตฺยณฺาโม (๕๔/๑๕)
ม เป็น มฺม เช่น ปฺริสทฺมฺโม	เป็น ปฺริสทฺมฺโม (๑๓๖/๔๗๔)
พ เป็น พฺพ เช่น กฺพฺพฺโพ	เป็น กฺพฺพฺโพ (๑๓๐/๔๒๐)
ส เป็น สฺส เช่น ตฺสฺสฺเต	เป็น ตฺสฺสฺเต (๑๒๓/๓๕๔)

๑เป๑

(๖) จารผิด เพราะไม่ซ้อนอักษรในที่ควรซ้อน

กุก เป็น ก เช่น สกกายทัญจิ- เป็น สกายทัญจิ- (๑๔๓/๕๔๓)

ชช เป็น ช เช่น วิชชาจรณ- เป็น วิชาจรณ- (๑๕๐/๖๑๓)

นฏ เป็น ฎ เช่น วินฎฐา เป็น วิฎฐา (๑๓๐/๔๑๕)

ตต เป็น ต เช่น ปวตโตคยาตีโต เป็น ปวโตคยาตีโต (๑๐๐/๘๓)

ปป เป็น ป เช่น อุปตติโย เป็น อุปตติโย (๑๓๐/๔๑๕)

พภ เป็น ภ เช่น อุพภิกขมานสา เป็น อุภิกขมานสา (๑๒๕/๔๐๗)

๑เป๑

(๗) จารผิด คือคัดลอกเกิน เพราะใส่ในที่ไม่ควรใส่ โดยมากมักจะเป็ยสระ
และนิกคหิต เช่น

อโรสีต้ วิหญญยั เป็น อโรสีต้หญญยั (๑๔๔/๕๕๔)

นิมมุตตมัม เป็น นิมมุตตมัม (๕๓/๓)

มนุทพุทฐินั เป็น มนุทพุทฐินั (๕๓/๖)

อยมามิทั เป็น อยมามิทั (๕๖/๔๖)

สญญาโชตก- เป็น สญโยโชตก- (๕๕/๗๘)

ปณฺฑิตชนานั เป็น ปณฺฑิตชนานั (๕๕/๘๔)

๑เป๑

(๘) จารผิดเพราะผู้จารขาดความรู้ จากการพิจารณาต้นฉบับทั้งหมด ผู้วิจัยมี
ความเห็นว่ ผู้จารไม่มีความรู้ภาษาบาลีเพียงพอ ไม่สามารถพิจารณาตัดสินความที่ควรจะเป็นโดย
อาศัยหลักทางไวยากรณ์บาลีได้ แต่ ผู้จารก็คัดลอกหรือจารมาตามทีมองเห็นทำให้คำบางคำอ่าน
แล้วไม่ได้ความหมายและแปลไม่ได้ก็มี ลักษณะเช่นนี้มีอยู่ในฉบับ ท. ๓, ฉบับ ล. ๑, ๕,
และฉบับ ล. ๗ เป็นส่วนมาก ส่วนฉบับอื่น ๆ พอจะสังเกตและกำหนดได้ เช่น

ธีรมาลยธัศกั เป็น ธีรมารยธัศกั (๕๓/๒)

มหนุเตน อฏฐสทุเทน เป็น มหเตนเตน อชชสทุเทวิน (๑๓๕/๔๗๐)

สณฺหุ ทุทฺทลั เป็น สณฺหิ ทุฏฐสฺสั (๑๒๔/๓๖๒)

อตฺติเรกตฺตรั เป็น อตฺติเรกตฺตร (๑๓๒/๔๓๖)

อฏฺฐนึลุปฺปตฺทานผลั เป็น อฏฺฐนุตฺติลุปฺปตฺทานผลั (๑๔๘/๕๕๘)

๑เป๑

(๙) จารสัยสนกันระหว่าง พยัญชนะลิตฺติล กับ พยัญชนะธนิต, พยัญชนะต่าง
วรรค, พยัญชนะวรรคมฺุทฺทชชะ กับ ทันตชะ, ฌ กับ ฌ, ล กับ พ, ว กับ พ เช่น

ก เป็น ข เช่น สุกโต เป็น สุขโต (๑๕๐/๖๑๓)
 ท เป็น ฐ เช่น ปุริสทมมสารถิ เป็น ปุริสทมมสารถิ (๑๕๐/๖๑๓)
 น เป็น ท เช่น ตีรจฺจฺยานโยนิกตา เป็น ตีรจฺจฺยาทโยนิกตา (๑๐๔/๑๔๖)
 ฉ เป็น ฌ เช่น
 ปฏิกฺกาณฺฑิ เป็น ปตฺติกาณฺฑิ (๑๑๒/๒๔๓)
 เทวชาณฺฎก- เป็น เทวชาณฺฎก- (๑๑๑/๒๓๗)
 น เป็น ฌ เช่น
 มนุทพฺพุทฺธินํ เป็น มนุทพฺพุทฺธินํ (๕๓/๖)
 พาหิรณิมิตฺตํ เป็น พาหิรณิมิตฺตํ (๕๕/๘๑)
 กมฺมุณิ เป็น กมฺมุณิ (๕๖/๓๗)
 อนฺนปान- เป็น อนฺนปान- (๑๓๓/๔๔๘)
 จณฺทมณฺฑกํ เป็น จณฺทมณฺฑกํ (๑๔๑/๕๒๑)
 กายคณฺโธ เป็น กายคณฺโธ (๑๔๘/๕๕๖)
 ต กับ ฌ เช่น กตฺตตฺถํเยว เป็น กณฺตตฺถํเยว (๕๖/๔๓)
 ส กับ ท เช่น วิสิฏฺฐ- เป็น วิทิฏฺฐ- (๕๔/๑๑)

ฯไปฯ

(๑๐) การซ้อนพยัญชนะ นอกจากจะซ้อนพยัญชนะในคำสมาสที่บทรหลัง แล้ว
 ขึ้นต้นด้วยอุปสรรค ทู ป นิ ฯลฯ ตามปกติ แล้วบางทีก็ซ้อนในคำสมาสที่บทรหลัง ขึ้นต้นด้วย
 อุปสรรคอื่น ๆ และแม้ในคำมิใช่สมาสกันก็ซ้อนพยัญชนะก็มีเหมือนกัน เช่น

นิรพฺพุทฺธิ เป็น นิรพฺพุทฺฐิ (๕๓/๔)
 อารณฺโฑ เป็น อารพฺพนฺโฑ (๕๓/๘)
 รตนตฺตยปณฺณาโม เป็น รตฺตนตฺตยปณฺณาโม (๕๔/๑๕)
 สมฺปคฺจฺจติ เป็น สมฺปคฺจฺจติ (๕๘/๖๕)
 ลภณฺติ เป็น ลพฺพนฺติ (๑๐๓/๑๔๕)
 อุปกปฺปติ เป็น อุปกปฺปติ (๑๐๕/๑๖๘)
 สหพฺยุตฺตํ เป็น สหพฺยุตฺตํ (๑๐๕/๑๖๗)
 อุปฺปชฺชติ เป็น อุปฺปชฺชติ (๑๐๕/๑๖๐)
 ภควา เป็น ภคฺควา (๑๐๘/๑๕๕)
 ภตฺติกมฺเมน เป็น ภตฺติกมฺเมน (๑๑๓/๒๖๕)
 รมติ เป็น รมฺมติ (๑๐๑/๑๐๖)

ฯไปฯ

(๑๑) จารผิด เพราะการคัดลอกของผู้จาร บางทีก็คัดลอกเกิน บางทีก็คัดลอกตก
เช่น

ก. คัดลอกสระตก เช่น

ธีรมาลยธัมภ์ เป็น ธีรมาธัมภ์ (๕๓/๒)
จิตติกตาทิ- เป็น จิตตกตาทิ- (๕๓/๑๐)
วุตฺเต เป็น วุตเต (๕๓/๔๗)
ชินวณานรูเปหิ เป็น ชินวณานรูเปหิ (๕๘/๗๕)
เอวันามา เป็น เอวันาม (๑๐๒/๑๓๓)

ฯลฯ

ข. คัดลอกสระเกิน เช่น

มนุทพุทฺธิ์ เป็น มนุทพุทฺธิ (๕๓/๖)
วนุทฺโทเอว เป็น วนุทฺโทเอว (๕๕/๓๑)
อนิยมิติ์ เป็น อนิยามิทธิ (๕๖/๔๖)
ปญฺทิตฺชนานํ เป็น ปิณฺทิตฺชนานํ (๕๕/๘๔)
อติเตสทฺทโยเคน เป็น อติเตสทฺทโยเคน (๑๐๐/๘๘)

ฯลฯ

ค. คัดลอกพยัญชนะตก เช่น

นิรพฺพุทฺธิ์ เป็น นิรพฺพุทฺธิ (๕๓/๔)
ปวฺรนิรติสยํ เป็น ปฺรนิรติสยํ (๕๓/๗)
ปรมา เป็น ปโม (๕๘/๗๓)
ปวฺตุโต เป็น ปวฺโต (๑๐๐/๘๗)
อตุโต เป็น อโต (๑๐๐/๕๗)

ฯลฯ

ง. คัดลอกพยัญชนะเกิน เช่น

รัตนตฺตยปณฺาโม เป็น รัตนตฺตยณฺาโม (๕๔/๑๕)
อยมาจริโย เป็น อยมาจริยาโย (๕๕/๓๒)
สทฺติ เป็น สทฺตฺตณฺน (๕๘/๖๘)
สมฺปกจฺจติ เป็น สมฺปกจฺจติ (๕๘/๖๘)
อมฺพวนํ เป็น อมฺพวนํ (๑๐๐/๕๕)^{๓๔}

---

^{๓๔} ตัวเลขในวงเล็บ หมายถึง ตัวเลขที่อ้างถึงในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ บทที่ ๓ (ภาษาบาลี)

๒.๒ โครงสร้างของเนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ จำนวนภาษา คติความเชื่อ และหลักธรรมใน พระพุทธรศาสนา

๒.๒.๑ ปณามคาถา

คัมภีร์บาลีที่สมบูรณ์นั้นจะต้องแต่งไว้ด้วยองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการนี้ คือ

๑. คันถารัมภะ
๒. เนื้อหาของคัมภีร์
๓. นิคมกถา

คัมภีร์ใดประกอบด้วยองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการมีคันถารัมภะเป็นต้นนี้
คัมภีร์นั้นถือว่ามีความงดงามทางภาษา ผู้รจนาคัมภีร์มักจะกล่าวคันถารัมภะประเภทใดประเภท
หนึ่งไว้ในเรื่องที่แต่งด้วย เช่น

- (๑) อาสีสปุพพคันถารัมภะ การเริ่มต้นคัมภีร์ด้วยคำปรารภเป็นเบื้องต้นแรก
- (๒) วัตตุปุพพคันถารัมภะ การเริ่มต้นคัมภีร์ด้วยหัวข้อเรื่องเป็นเบื้องต้นแรก
- (๓) ปณามปุพพคันถารัมภะ การเริ่มต้นคัมภีร์ด้วยการนอบน้อมเป็นเบื้องต้นแรก

เหมือนกับคำที่ท่านกล่าวไว้แล้วว่า

อาจารย์น คณฺณมโก ทิวโธ :- อาสีสปุพฺพโก วัตตุปุพฺพโก ปณามปุพฺพโกติ.^{๑๕}

คัมภีร์มาลัยขัตติยปฏิภาณนี้ ผู้แต่งได้กล่าวคันถารัมภะในประเภทของปณาม-
ปุพพคันถารัมภะคือการนอบน้อมพระรัตนตรัยอันเป็นเบื้องต้นในคาถาที่ ๑ ว่า

“วณฺทิตฺวา สิริสา พุทฺธํ   ธีรมาลยธฺสํ
ธมฺมญฺจ นิมฺมลุตฺตมํ   คณฺณจาปิ นิรพฺพุทฺธํ

ส่วนคาถาที่ ๒ - ๓ ในคัมภีร์นี้ เป็นคำปฏิญาณของผู้แต่งคัมภีร์ คือการให้คำมั่น
สัญญาหรือการให้เหตุผลยืนยันสำหรับการแต่ง เพื่อต้องการให้ผู้ที่ศึกษาได้ทราบถึงจุดมุ่งหมายใน
การแต่งว่า

ปุพฺพพจฺจิริยสีหानํ   มตํ นิสฺสาย สาธุกํ
วกฺขิสฺสํ มาลยฺยทีปนี   สุขตฺถํ มนฺทพฺพุทฺธินํ

เช่น (๑๐๐/๕๕) หมายถึง บทที่ ๓ หน้าที่ ๑๐๐ เจริญธรรมที่ ๕๕ เป็นต้น

^{๑๕} สจฺจ.ปฏิภา ๑/๓๔๖.

ปรมวิจิตตนย-

สมนุณาคตมฺนุตฺตรํ

ปวรนฺรตฺตสํ

หิตฺสฺขาวหามภฺรตฺตนิยา”ติ.

สำหรับปฏิญญานั้น ผู้แต่งคัมภีร์นี้ได้แต่งไว้ต่อบทปณามเพื่อยืนยันจุดมุ่งหมายของการแต่ง ปฏิญญานั้นมีองค์ประกอบอยู่ ๕ ประการ คือ

- (๑) ตัญญา ชื่อของคัมภีร์ที่ตนจะรจนา
- (๒) นิमित เหตุที่ทำให้แต่งคัมภีร์ขึ้นมาใหม่
- (๓) กัตตา ผู้รจนา
- (๔) ปริมาณ ขนาดความสั้นหรือความยาวของคัมภีร์ที่ตนจะแต่ง
- (๕) ประโยชน์ ผลที่คาดหวังว่าจะได้จากการแต่งคัมภีร์นี้

อาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ประเภทฎีกามักจะกล่าวคำปฏิญญาไว้เป็นส่วนเบื้องต้นว่า

“สญฺญา นิमितฺตํ กตฺตา จ ปริมาณํ ปโยชนํ,

สพฺพาคมสฺส ปุพฺพเพว วตฺตพฺพํ วตฺตุมฺภิจฺจตา.”^{๑๖}

องค์ประกอบทั้ง ๕ ประการนี้ ผู้แต่งคัมภีร์มักแสดงไว้ในบทปฏิญญา ซึ่งปรากฏในคัมภีร์นี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอดังต่อไปนี้

(๑) ตัญญา คือ ชื่อของคัมภีร์ซึ่งผู้แต่งแสดงไว้ด้วยคำว่า “มัลลยวตฺตฎฺฐิปปนํ” ในคำนี้หมายถึง “มัลลยวตฺตฎฺฐิปปนํฎีกา” ผู้แต่งคัมภีร์แสดงชื่อคัมภีร์ไว้อย่างสั้น ๆ ด้วยความกำกวมในรูปแบบฉันทลักษณ์เบื้องต้น แต่กระนั้นชื่อคัมภีร์ไว้ในตอนจบภาคที่ ๑ และภาคที่ ๒ อย่างชัดเจนว่า “ปจฺจมมัลลยวตฺตฎฺฐิปปนํฎีกา ฯเปฯ สมตฺตธา”. และ “ทุตฺติยมัลลยวตฺตฎฺฐิปปนํฎีกา ฯเปฯ สมตฺตธา”.

(๒) นิमित คือ เหตุที่ต้องแต่งคัมภีร์ซึ่งผู้แต่งแสดงไว้ด้วยคำว่า “มนุทฺตพฺพทฺฐินํ”

(๓) กัตตา คือ ตัวผู้แต่งเอง ซึ่งท่านแสดงไว้ด้วยคำว่า “วฺกฺขิสฺสุตฺตํ” ซึ่งเป็นการแสดงชื่อของผู้แต่งไว้โดยอ้อม เพราะคำว่า “วฺกฺขิสฺสุตฺตํ” นี้ เป็นเอกวจนะ “อมฺห” ประโยค ระบุชื่อผู้แต่งซึ่งเป็นกัตตา คือ “อหํ” บทไว้

(๔) ปริมาณ คือ เนื้อหาของคัมภีร์ ท่านแสดงด้วยคำว่า “สุขตฺถํ” จากเนื้อความนี้ ทำให้ทราบถึงระยะเวลาและการศึกษาค้นคว้าคัมภีร์นี้ของนักศึกษาได้ว่า สามารถจะทำได้โดยสะดวกหรือโดยง่ายไม่ยากจนเกินกำลังความสามารถของนักศึกษา

(๕) ประโยชน์ คือ ความมุ่งหวังที่จะได้ประโยชน์จากการแต่งคัมภีร์นี้ ท่านแสดงไว้ด้วยคำว่า “หิตฺสฺขาวหามภฺรตฺตนิยา”

^{๑๖} พระวชิรพุทธเถระ, วชิรพุทธฎีกา (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๘), หน้า ๒.

จากเนื้อความนี้ ทำให้ทราบถึงความมุ่งหวังของผู้แต่งคัมภีร์ว่า คัมภีร์นี้จักเป็น
อุปการะ (สามารถรักษา) ต่อการศึกษาค้นคว้าและนำประโยชน์สุขมาให้ผู้ศึกษาเมื่อปฏิบัติตาม
หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ผู้แต่งได้นำเสนอแล้วสามารถจะทำให้ลูถึงพระนิพพานได้

ดังนั้น คัมภีร์มัลลยวัตตูปนิฎีกา จึงเป็นคัมภีร์ที่มีปณามคาถารวมทั้งคำ
ปฎิญาของผู้แต่งและไม่มีรายละเอียดเพิ่มมากนักซึ่งสุภาพร มากแจ้ง ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์
“มาเลขยเทวตฺเถรวตฺถุ : การตรวจชำระและการศึกษาวิเคราะห์” ว่า ปณามคาถาของคัมภีร์ที่
แต่งขึ้นในประเทศไทยมีการพัฒนาขึ้น มีลักษณะต่างกัน แบ่งออกเป็น ๒ สาย คือ

๑) สายลานนาไทย ได้แก่ กลุ่มต้นฉบับที่ไม่มีปณามคาถา เป็นคัมภีร์ที่
แต่งเสริมขึ้นในลานนาไทย โดยภิกษุชาวลานนาไทย

๒) สายสุโขทัย ได้แก่ กลุ่มต้นฉบับที่มีปณามคาถา ไม่มีรายละเอียด
เพิ่มเติมและมีคัมภีร์ฎีกาขยาย เป็นลักษณะของคัมภีร์ที่แต่งในประเทศไทยโดยทั่วไป ไวยากรณ์
ค่อนข้างถูกต้อง ไม่วิปลาสมาก เหมือนต้นฉบับทางสายลานนาไทย เรื่องราวกระชับรัดกุมไม่มี
รายละเอียดปลีกย่อยมากมายนัก^{๑๖}

ลักษณะของคัมภีร์มัลลยวัตตูปนิฎีกานี้ อยู่ในกลุ่มสายสุโขทัยซึ่งเป็นกลุ่มที่
มีปณามคาถา ดังนั้น ผู้วิจัยจะแยกประเด็นออกโดยการสังเกตจากปณามคาถาดังต่อไปนี้ คือ

(๑) ฉบับที่แต่งขึ้นด้วยคำว่า “นโม ตสฺสสตฺถุ” ฯลฯ เป็นต้นไป เป็นบทนอบ
น้อมพระรัตนตรัยก่อนจะแต่งปณามคาถา คือ ท. ๑, ๒, ๓, ล. ๑, ๒, และ ล. ๓

(๒) ฉบับที่แต่งเป็นปณามคาถาด้วยคำว่า “วณฺทิตฺวา สิริสา พุทฺธํ” ฯลฯ เป็นต้นไป
คือ ฉบับ ท. ๓, ๔, และท. ๕

(๓) ฉบับที่แต่งเป็นลักษณะร้อยกรองตั้งแต่เริ่มต้นด้วยคำว่า นโม ตสฺสสตฺถุ.
วณฺทิตฺวา สิริสา พุทฺธํ ฯลฯ เป็นต้นไป ซึ่งไม่ได้แสดงลักษณะของคาถาให้เห็น ลักษณะอย่าง
นี้มีปรากฏอยู่ในฉบับดังต่อไปนี้ คือ ล. ๔, ๕, และล. ๖

ลักษณะของปณามคาถา ในต้นฉบับตัวเขียนทั้ง ๑๔ ฉบับ มีดังต่อไปนี้ คือ

๑) ฉบับทองทิบ ไม้ประทับทองทิบ (ท.๑)

มีปณามคาถาและคำขึ้นต้นดังนี้

นโม ตสฺสสตฺถุ.

“วณฺทิตฺวา สิริสา พุทฺธํ ชีรมาลยธฺสํ

ธมฺมณฺจ นิมฺมลุตฺตมํ คณฺณจาปี นีรพฺพุทฺ

^{๑๖}สุภาพร มากแจ้ง, “มาเลขยเทวตฺเถรวตฺถุ : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”

ปุพฺพวจริยสีหํ มตฺถํ นิสฺสาย สาธุกํ
วกฺขิสฺสํ มาลยฺยทีปนี สฺขตฺถํ มนุทพฺพุทฺธินํ
ปรมวชิจิตฺตณย- สมมฺนาคตมฺนุคฺตรํ
ปวรนฺนิตฺตยํ หิตฺสฺขาวหมภฺริมณฺเฑยา”ติ.^{๑๘}

คำลงท้ายคัมภีร์ภาคที่ ๑ ดังนี้ คือ

“ปจฺจมาลยฺยวตฺถุทีปนีฎฺฐิกา ติโลกตฺติลกอนนฺตพฺพุทฺธสิริสทฺทมฺมกิตฺติมานนุทปฺลฺโยติ
นาเมน เถเรน กตา สมคฺคตา” แปลว่า มาลยฺยวตฺถุทีปนีฎฺฐิกาที่ ๑ พระเถระมีนามว่า พระ
ติโลกตฺติลกอนนฺตพฺพุทฺธสิริสทฺทมฺมกิตฺติมานนุทปฺลฺโยติ ได้แต่งไว้ จบแล้ว

คำลงท้ายคัมภีร์ภาคที่ ๒ ดังนี้ คือ

“ทฺุติยมาลยฺยวตฺถุทีปนีฎฺฐิกา พุทฺธวิลาสฺวหฺยเณ ตโยวสุสิเกน ลิกฺขิตฺตา สาสเน
ถาวรตฺถาย สมคฺคตา” (๑๕๐/๖๑๓) แปลว่า มาลยฺยวตฺถุทีปนีฎฺฐิกาผูกที่ ๒ พระพุทฺธวิลาส มี
พรรษา ๓ ได้ลิขิตไว้แล้ว เพื่อประโยชน์แห่งความถาวรในพระศาสนา จบแล้ว

๒) ฉบับทองทิบ ไม่ประกบลายก้ามระลอ (ท. ๒)

มีปณามคาถาและคำขึ้นต้นดังนี้

นโม ตสฺสตฺถุ.

วนฺทิตฺวา สิริสา พุทฺธํ ฯเปฯ

คำลงท้ายคัมภีร์ภาคที่ ๑ ดังนี้ คือ

“ปจฺจมาลยฺยวตฺถุทีปนีฎฺฐิกา ติโลกตฺติลกอนนฺตพฺพุทฺธสิริสทฺทมฺมกิตฺติมานนุทปฺลฺโยติ
นาเมน เถเรน กตา สมคฺคตา” แปลว่า มาลยฺยวตฺถุทีปนีฎฺฐิกาที่ ๑ พระเถระ มีนามว่าพระ
ติโลกตฺติลกอนนฺตพฺพุทฺธสิริสทฺทมฺมกิตฺติมานนุทปฺลฺโยติ ได้แต่งไว้ จบแล้ว

คำลงท้ายคัมภีร์ภาคที่ ๒ ดังนี้ คือ

“ทฺุติยมาลยฺยวตฺถุทีปนีฎฺฐิกา พุทฺธวิลาสฺวหฺยเณ ตโยวสุสิเกน ลิกฺขิตฺตา สาสเน
ถาวรตฺถาย สมคฺคตา” แปลว่า มาลยฺยวตฺถุทีปนีฎฺฐิกาผูกที่ ๒ พระพุทฺธวิลาส มีพรรษา ๓ ได้
ลิขิตไว้แล้ว เพื่อประโยชน์แห่งความถาวรในพระศาสนา จบแล้ว

๓) ฉบับทองทิบ วัชรราชโอรส ไม่ประกบลายทองจีน (ท. ๓)

มีปณามคาถาและคำขึ้นต้นดังนี้

วนฺทิตฺวา สิริสา พุทฺธํ ฯเปฯ

ฉบับนี้มีอยู่ ๑ ผูก คือ ผูกที่ ๑ เท่านั้น เนื้อหาของคัมภีร์ไม่สมบูรณ์ ดังนั้น
จึงมีเฉพาะคำท้ายของภาคที่ ๑ ว่า

^{๑๘} คูในวิทยานิพนธ์เล่มนี้. หน้า ๕๓/๕.

“อติ ปจรมมาลยวตฺถุทีปนีฎีกา ติโลกคิลกอนนตพุทฺธสิริสัทธมมกิตฺติ-
อานนุทปญฺโโลติ นามเนน เถเรน กตา สมตฺตา” แปลว่า มาลัยยวตฺถุทีปนีฎีกาที่ ๑ พระ
เถระ มีนามว่าพระ ติโลกคิลกอนนตพุทฺธสิริสัทธมมกิตฺติมานนทปญฺญา ได้แต่งไว้ จบแล้ว

๔) ฉบับทองทิบ ไม่ประกบทาร์ก (ท. ๔)

มีปณามคาถาและคำขึ้นต้นดังนี้

วณฺฑิตฺวา สิริสา พุทฺธํ ฯเปฯ

คำลงท้ายคัมภีร์ภาคที่ ๑ ว่าดังนี้คือ

“ปจรมมาลยวตฺถุทีปนีฎีกา ติโลกคิลกอนนตพุทฺธสิริสัทธมมกิตฺติมานนุทปญฺโโลติ
นามเนน เถเรน กตา สมตฺตา” แปลว่า มาลัยยวตฺถุทีปนีฎีกาที่ ๑ พระเถระ มีนามว่าพระ
ติโลกคิลกอนนตพุทฺธสิริสัทธมมกิตฺติมานนทปญฺญา ได้แต่งไว้ จบแล้ว

คำท้ายภาคที่ ๒ ว่าดังนี้คือ

“อติ พุคฺคิมมาลยวตฺถุทีปนีฎีกา พุทฺธวิลาสวฺหเยน ตโยวสุสิเกน ลิกฺขิตา
สาสเนน ถาวรคฺฤทาย สมตฺตา. พุทฺธํ สรณํ กจฺจามิ. ธมฺมํ สรณํ กจฺจามิ. สงฺฆํ สรณํ กจฺจามิ.”^{๘๕}
แปลว่า มาลัยยวตฺถุทีปนีฎีกาผูกที่ ๒ พระพุทฺธวิลาส มีพรรษา ๓ ได้ลิขิตไว้แล้ว เพื่อประโยชน์
แห่งความถาวรในพระศาสนา จบแล้ว ข้าพเจ้า ขอถึงพระพุทฺธเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง ข้าพเจ้า ขอถึง
ซึ่งพระธรรมว่าเป็นที่พึ่ง ข้าพเจ้า ขอถึงซึ่งพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง

ฉบับนี้มีความปรารภณาของผู้จารเพิ่มเติมเข้ามาด้วย เหมือนกับความปรารภณา
ในการทำบุญซึ่งมีอยู่ในหนังสือธรรมบท เช่น สา (อุตฺตรา) “ตุมฺเหหิ ทิฏฺฐธมฺมสุเสว ภาคินิ
อสฺสนฺติ ปตฺถนํ อกาสิ. เถโร เอวํ โหตุติ วตฺวา ฯเปฯ (ธ.ป. ๖/๑๖๗/๕)”^{๘๖} แปลว่า
อุบาสิกาชื่อนว่าอุตฺตรา ได้กระทำความปรารภณาว่า ขอข้าพเจ้าพึ่งเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่พระคุณ
เจ้าได้เห็นแล้วแล พระเถระจึงพูดว่า จงสำเร็จอย่างนั้นเถิด

๕) ฉบับทองทิบ ไม่ประกบธรรมดา (ท. ๕)

มีปณามคาถาและคำขึ้นต้นดังนี้

วณฺฑิตฺวา สิริสา พุทฺธํ ฯเปฯ

ฉบับนี้มีอยู่ ๑ ผูก คือ ผูกที่ ๑ เท่านั้น เนื้อหาของคัมภีร์ไม่สมบูรณ์ ดังนั้น
จึงมีเฉพาะคำท้ายของภาคที่ ๑ ว่า

^{๘๕} ดูในวิทยานิพนธ์เล่มนี้. หน้า ๑๕๐/๖๑๓.

^{๘๖} ตัวเลขในวงเล็บ หมายถึงตัวเลขที่อ้างถึงในหนังสือ “ธมฺมปทฺฐรคฺคา” ของมหาหมคฺฐราช-
วิทยาลัย เช่น (ธ.ป. ๖/๑๖๗/๕) หมายถึง ธรรมบท (ภาษาบาลี) ภาคที่ ๖ หน้าที่ ๑๖๗ บรรทัดที่ ๕.

“ปจรมมาลยวตฺถุทีปนีฎีกา ติโลกติลกอนนตพุทฺธสิริสทฺธมมกิตฺติมานนุทปญฺโฆติ
นาเมน เถเรน กตา สมตฺตา” แปลว่า มาลัยยวตฺถุทีปนีฎีกาที่ ๑ พระเถระ มีนามว่าพระ
ติโลกติลกอนนตพุทฺธสิริสทฺธมมกิตฺติมานนุทปญฺญา ได้แต่งไว้ จบแล้ว

๖) ฉบับทองทึบ ไม้ประดับธรรมคา (ท. ๖)

ฉบับนี้มีเนื้อหาไม่สมบูรณ์ขาดหายไปทั้งส่วนข้างหน้าและส่วนข้างท้าย ดังนั้น
จึงไม่มีปณามคาถา ไม่มีคำขึ้นต้นคัมภีร์และไม่มีคำลงท้ายคัมภีร์

๗) ฉบับทองทึบ ไม้ประดับทาสาด เขียนลายทอง (ท. ๗)

มีปณามคาถาและคำขึ้นต้นดังนี้

นโม ตสฺสตฺถุ.

วณฺหิตฺวา สิริสา พุทฺธํ ฯ

ฉบับนี้มีอยู่ ๑ ผูก คือ ผูกที่ ๑ เท่านั้น เนื้อหาของคัมภีร์ไม่สมบูรณ์ ดังนั้น
จึงมีเฉพาะคำท้ายของภาคที่ ๑ ว่า

“ปจรมมาลยวตฺถุทีปนีฎีกา ติโลกติลกอนนตพุทฺธสิริสทฺธมมกิตฺติมานนุทปญฺโฆติ
นาเมน เถเรน กตา สมตฺตา” แปลว่า มาลัยยวตฺถุทีปนีฎีกาที่ ๑ พระเถระ มีนามว่าพระ
ติโลกติลกอนนตพุทฺธสิริสทฺธมมกิตฺติมานนุทปญฺญา ได้แต่งไว้ จบแล้ว

๘) ฉบับล่องชาด ไม้ประดับธรรมคา (ล. ๑)

มีปณามคาถาและคำขึ้นต้นดังนี้

นโม ตสฺสตฺถุ.

วณฺหิตฺวา สิริสา พุทฺธํ ฯ

คำลงท้ายคัมภีร์ภาคที่ ๑ ดังนี้ คือ

“ปจรมมาลยวตฺถุทีปนีฎีกา ติโลกติลกอนนตพุทฺธสิริสทฺธมมกิตฺติมานนุทปญฺโฆติ
นาเมน เถเรน กตา สมตฺตา” แปลว่า มาลัยยวตฺถุทีปนีฎีกาที่ ๑ พระเถระ มีนามว่าพระ
ติโลกติลกอนนตพุทฺธสิริสทฺธมมกิตฺติมานนุทปญฺญา ได้แต่งไว้ จบแล้ว

คำลงท้ายคัมภีร์ภาคที่ ๒ ดังนี้ คือ

“ทุติยมาลยวตฺถุทีปนีฎีกา พุทฺธวิลาสวฺหเยน ตโยวสุสิเกน ลิกฺขิตา สาสเน
ถาวรตฺถาย สมตฺตา” แปลว่า มาลัยยวตฺถุทีปนีฎีกาผูกที่ ๒ พระพุทฺธวิลาส มีพรรษา ๑ ได้
ลิขิตไว้แล้ว เพื่อประโยชน์แห่งความถาวรในพระศาสนา จบแล้ว

๙) ฉบับล่องชาด ไม้ประดับธรรมคา (ล. ๒)

มีปณามคาถาและคำขึ้นต้นดังนี้

นโม ตสฺสตฺถุ.

วณฺหิตฺวา สิริสา พุทฺธํ ฯ

คำลงท้ายคัมภีร์ภาคที่ ๑ ดังนี้ คือ

“ปจรมมาลยชวตฤทีปนีฎีกา ติโลกติลกอนนตพุทฺธสิริสทฺธมฺมกิตฺติมานนุทฺปญฺโฆติ
นาเมน เถเรน กตา สมฺตฺตา” แปลว่า มาลัยชวตฤทีปนีฎีกาที่ ๑ พระเถระ มีนามว่าพระ
ติโลกติลกอนนตพุทฺธสิริสทฺธมฺมกิตฺติมานนุทฺปญฺญา ได้แต่งไว้ จบแล้ว

คำลงท้ายคัมภีร์ภาคที่ ๒ ดังนี้ คือ

“ทุติยมาลยชวตฤทีปนีฎีกา พุทฺธวิลาสฺวหฺยน ตโยวสุสิเกน ลิกฺขิตา สาสเน
ถาวรตุถาย สมฺตฺตา” แปลว่า มาลัยชวตฤทีปนีฎีกาผู้กที่ ๒ พระพุทฺธวิลาส มีพรรษา ๓ ได้
ลิขิตไว้แล้ว เพื่อประโยชน์แห่งความถาวรในพระศาสนา จบแล้ว

๑๐) ฉบับล่องชาด ไม่ประกบธรรมคา (ล. ๓)

มีปณามคาถาและคำขึ้นต้นดังนี้

นโม ตสฺสตุถ.

วณฺทิตฺวา สิริสา พุทฺธํ ฯเปฯ

คำลงท้ายคัมภีร์ภาคที่ ๑ ดังนี้ คือ

“ปจรมมาลยชวตฤทีปนีฎีกา ติโลกติลกอนนตพุทฺธสิริสทฺธมฺมกิตฺติมานนุทฺปญฺโฆติ
นาเมน เถเรน กตา สมฺตฺตา” แปลว่า มาลัยชวตฤทีปนีฎีกาที่ ๑ พระเถระ มีนามว่าพระ
ติโลกติลกอนนตพุทฺธสิริสทฺธมฺมกิตฺติมานนุทฺปญฺญา ได้แต่งไว้ จบแล้ว

คำลงท้ายคัมภีร์ภาคที่ ๒ ดังนี้ คือ

“ทุติยมาลยชวตฤทีปนีฎีกา พุทฺธวิลาสฺวหฺยน ตโยวสุสิเกน ลิกฺขิตา สาสเน
ถาวรตุถาย สมฺตฺตา” แปลว่า มาลัยชวตฤทีปนีฎีกาผู้กที่ ๒ พระพุทฺธวิลาส มีพรรษา ๓ ได้
ลิขิตไว้แล้ว เพื่อประโยชน์แห่งความถาวรในพระศาสนา จบแล้ว

๑๑) ฉบับล่องชาด ไม่ประกบธรรมคา (ล. ๔)

มีปณามคาถาและคำขึ้นต้นดังนี้

นโม ตสฺสตุถ. วณฺทิตฺวา สิริสา พุทฺธํ ฯเปฯ แต่งเป็นร้อยแก้วไปจนจบเรื่อง
ไม่มีวรรคไม่มีขึ้นตอนหรือสัญลักษณ์ให้รู้ แต่งเรียงกันไปเป็นพืดไม่สามารถจะกำหนดเนื้อหาของ
คัมภีร์ได้ ฉบับนี้มีอยู่ ๑ ผูก คือ ผูกที่ ๑ เท่านั้น เนื้อหาของคัมภีร์ไม่สมบูรณ์ ดังนั้นจึงมี
เฉพาะคำท้ายของผูกที่ ๑ ว่า

“อิติ ปจรมมาลยชวตฤทีปนีฎีกา ติโลกติลกอนนตพุทฺธสิริสทฺธมฺมกิตฺติ-
มานนุทฺปญฺโฆติ นาเมน เถเรน กตา สมฺตฺตา” แปลว่า มาลัยชวตฤทีปนีฎีกาที่ ๑ พระ
เถระ มีนามว่าพระ ติโลกติลกอนนตพุทฺธสิริสทฺธมฺมกิตฺติมานนุทฺปญฺญา ได้แต่งไว้ จบแล้ว

๑๒) ฉบับล่องชาด ไม่ประกบธรรมคา (ล. ๕.)

มีปณามคาถาและคำขึ้นต้นดังนี้

นโม ตสฺสสตฺถุ. วนฺทิตฺวา สิริสา พุทฺธํ เอวมมัลลยํสํกํ ฯเปฯ แต่งเป็น ร้อยแก้วไปจนจบเรื่องไม่มีวรรคไม่มีชั้นตอนหรือสัญลักษณ์ให้รู้ แต่งเรียงกันไปเป็นพืดไม่สามารถจะกำหนดเนื้อหาของคัมภีร์ได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงแยกออกเป็น ๒ ภาค ดังต่อไปนี้ คือ

คําลงทํายคัมภีร์ภาคที่ ๑ ดังนี้ คือ

“ปจฺจมมัลลยวตฺถุทีปนีฎีกา ติโลกติลลกอนนตฺพุทฺธสิริสทฺธมฺมกิตฺติอานนฺทปญฺญโลคินาเมน เถเรน กตา สมตฺตา” แปลว่า มัลลยวตฺถุทีปนีฎีกาที่ ๑ พระเถระ มีนามว่าพระ ติโลกติลลกอนนตฺพุทฺธสิริสทฺธมฺมกิตฺติมานนฺทปญฺญา ได้แต่งไว้ จบแล้ว

คําลงทํายคัมภีร์ภาคที่ ๒ ดังนี้ คือ

“ทฺตฺติยมัลลยวตฺถุทีปนีฎีกา พุทฺธวิลาสวฺหเยน ตโยวสุสิเกน ลิกฺขิตา สาสเนถาวรตฺถาย สมตฺตา.” นิพฺพานปจฺจโย โหติ.^{๘๐} แปลว่า มัลลยวตฺถุทีปนีฎีกาผูกที่ ๒ พระพุทฺธวิลาส มีพรรษา ๓ ได้ลิขิตไว้แล้ว เพื่อประโยชน์แห่งความถาวรในพระศาสนา จบแล้วของจึงเป็นปัจจัยแห่งพระนิพพานเถิด

ฉบับนี้มีปณิธานของผู้แต่ง คือขอให้เป็นปัจจัยแห่งพระนิพพาน การจารนั้น ไม่ได้บอกถึงชื่อของผู้จารไว้แต่ก็เห็นความพยายามที่เกิดจากการจารด้วยคำปณิธาน

๑๓) ฉบับล่องชาด ไม่ประทับธรรมดา (ล. ๖)

ฉบับนี้มีเนื้อหาไม่สมบูรณ์ขาดหายไปทั้งเนื้อหาส่วนข้างหน้า และส่วนข้างท้าย ดังนั้น จึงไม่มีปณามคาถา ไม่มีคำขึ้นต้นคัมภีร์และไม่มีคําลงทํายคัมภีร์

๑๔) ฉบับล่องชาด ไม่ประทับทองทิบ (ล. ๗)

มีปณามคาถาและคำขึ้นต้นดังนี้

นโม ตสฺสสตฺถุ. วนฺทิตฺวา สิริสา พุทฺธํ ฯเปฯ แต่งเป็นร้อยแก้วไปจนจบเรื่องไม่มีวรรคไม่มีชั้นตอนหรือสัญลักษณ์ให้รู้ แต่งเรียงกันไปเป็นพืดไม่สามารถจะกำหนดเนื้อหาของคัมภีร์ได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงแยกออกเป็น ๒ ภาค ดังต่อไปนี้ คือ

คําลงทํายคัมภีร์ภาคที่ ๑ ว่าดังนี้ คือ

“ปจฺจมมัลลยวตฺถุทีปนีฎีกา ติโลกติลลกอนนตฺพุทฺธสิริสทฺธมฺมกิตฺติอานนฺทปญฺญโลคินาเมน เถเรน กตา สมตฺตา” แปลว่า มัลลยวตฺถุทีปนีฎีกาที่ ๑ พระเถระ มีนามว่าพระ ติโลกติลลกอนนตฺพุทฺธสิริสทฺธมฺมกิตฺติมานนฺทปญฺญา ได้แต่งไว้ จบแล้ว

คําทํายภาคที่ ๒ ว่าดังนี้ คือ

ทฺตฺติยมัลลยวตฺถุทีปนีฎีกา สมตฺตา.

^{๘๐}ดูในวิทยานิพนธ์เล่มนี้. หน้า ๑๕๐/๖๑๓.

“อติปิ โส ภควา อรหิ สมนาสมพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมปนฺโน สุกโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺसानิ พุทฺโธ ภควา”ติ. กุสลา ฌมฺมา อกุสลา ฌมฺมา. มรณํ เม ภวิสฺสติ.”^{๔๒} แปลว่า แม้เพราะเหตุดังที่กล่าวมาแล้ว พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว เป็นผู้รู้แจ้งโลก เป็นผู้ยอดเยี่ยม เป็นนายสารถิฝึกบวชที่ควรฝึกได้ เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน จำแจกธรรมได้ กุศลธรรม อกุศลธรรม และอกุศลธรรม ความตาย จักมีแก่ข้าพเจ้า

ฉบับนี้ในผูกที่ ๒ นั้นไม่ได้ลิขิตหรือจารชื่อผู้จารหรือผู้แต่งไว้เหมือนกับฉบับอื่น ๆ แต่ในที่สุดแห่งคัมภีร์ก็มีนิคมคาถาของผู้จาร พร้อมทั้งจารสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้าไว้ด้วย

๒.๒.๒ นิคมคาถา

คัมภีร์มัลลยวัตตฺตฺที่ปณีตฺกานี้ ไม่มีนิคมคาถา ส่วนคำลงท้ายคัมภีร์นั้นมีปรากฏอยู่ทั้ง ๒ ภาค และมีอยู่ฉบับเดียวที่บอกคำลงท้ายและไม่บอกชื่อผู้แต่งคัมภีร์ไว้คือ ฉบับล่องชาด ไม้ประกับทองทิบ (ล. ๙) ว่า อติ พุติมาเลยวตฺตฺที่ปณีตฺกานิ สมนตฺตา. “อติปิ โส ภควา อรหิ สมนาสมพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมปนฺโน สุกโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺसानิ พุทฺโธ ภควา”ติ. กุสลา ฌมฺมา อกุสลา ฌมฺมา อกุสลา ฌมฺมา. มรณํ เม ภวิสฺสติ.” ข้อความนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าน่าจะเป็นความนอบน้อมของผู้จารซึ่งแต่งขึ้นทีหลัง เมื่อเปรียบเทียบนิคมคาถาของคัมภีร์ประเภทฎีกาที่มีลักษณะเหมือนกัน เช่น ในท้ายปกรณคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินีว่า

“รมฺเม ปฺลุตฺถนฺนเร นราริราชา

รณฺธา ปฺรกกุมภุเชน มหาภุเชน ฯเปฯ

ตฺตา กลฺยาณสฺงกปฺปา สีฆํ อิฆฺฉนฺตุ ปาณินฺนุ”ติ.^{๔๓}

จะเห็นว่ามีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ลักษณะนิคมคาถาในต้นฉบับตัวเขียนฉบับนี้น่าจะเป็นนิคมคาถาของผู้จารยุคหลัง ดังนั้นผู้วิจัยจึงไม่นับเป็นนิคมคาถาของผู้แต่งคัมภีร์ ส่วนต้นฉบับที่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นต้นแบบของการแต่งนิคมคาถาคือ ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา (ล. ๕) ซึ่งผู้จารแต่งไว้อย่างสั้น ๆ ว่า “นิพุพานปจฺจโย โหติ”. ทำให้ผู้จารยุคหลังได้ตัวอย่างจึง

^{๔๒} คูในวิทยานิพนธ์เล่มนี้. หน้า ๑๕๐/๖๑๓.

^{๔๓} อภิธัมมัตถวิภาวินี. (บาลี) หน้า ๒๗๘-๒๗๙.

จารตาม ๆ กันมา ในคัมภีร์มัลลยวัตตูปนิฎีกามีนิคมกาลาลักษณะเช่นนี้อีก คือ ฉบับทองทิพย์
ไม้ประกับทาร์ก (ท. ๔) มีนิคมกาลาว่า

พุทฺธิ์ สรณฺ คจฺฉามิ

ธมฺมํ สรณฺ คจฺฉามิ

สงฺฆมฺ สรณฺ คจฺฉามิ

ฉบับนอกจากนี้แล้ว มีคำลงท้ายทุกฉบับทั้ง ๒ ภาค ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในข้อ ๒.๒.๑ นั้น

๒.๒.๓ เนื้อหาโดยย่อ

เนื้อเรื่องของคัมภีร์มัลลยวัตตูปนิฎีกานี้ อธิบายขยายเนื้อหาสาระของคัมภีร์
มาเลขยเทวัตตเถระวัตตูปไปตามลำดับตั้งแต่ต้นจนจบประกอบด้วยสาระต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

- พรรณนาอธิบายประโยชน์ของการนมัสการพระรัตนตรัย โดยเฉพาะการแต่ง
คัมภีร์เรื่องนี้ว่ามีนัยอันวิจิตรต่าง ๆ

- ความหมายของศัพท์ว่า พุทฺธิ์ ธมฺมํ สงฺฆมฺ

- นัยอันวิจิตรของเรื่องพระมาลัย

- ความเป็นมาและความหมายของชื่อ มัลลยเทวเถระ

- ประวัติของเทพและประเภทของเทพ

- เปรียบเทียบอิทธิฤทธิ์ของพระมาลัยกับพระโมคคัลลานเถระ

- สัตว์นรกขอให้พระมาลัยช่วยบอกพวกญาติของตน ๆ ทำบุญอุทิศไปให้

- จำพวกของเปรตที่สามารถรับส่วนบุญและไม่สามารถที่จะรับส่วนบุญที่ญาติ

อุทิศไปให้

- ประเภทของทายกผู้ถวายทานว่า มีกี่ประเภท

- กาลทั้ง ๓ ในการถวายทาน

- ลักษณะฉานและอภิญา โดยเฉพาะฉานที่เกี่ยวกับพระมาลัยมีฤทธิ์เหาะขึ้น

ไปบนดาวดึงส์ได้

- อานิสงส์ของการถวายทานแก่บุคคลต่าง ๆ ตั้งแต่สัตว์ดิรัจฉานเป็นต้น

- ประวัติของบุคคลต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระศรีอริยะเมตไตรย เช่น

พระพุทฺธิ์บิดา, พระพุทฺธิ์มารดา และอัครสาวกทั้งสององค์ เป็นต้น

- อธิบายเรื่องสวรรค์ที่ได้ชื่อว่าดาวดึงส์ ซึ่งมีท้าวสักกะเป็นต้นเป็นหัวหน้า

- จบภาคที่ ๑ เรื่องมัลลยวัตตูปนิฎีกา

- ความหมายของคำว่า อริยะ

มณี

- พระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์เสด็จมายังสถานที่ประดิษฐานพระเศวแก้วจุฬา

- การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์

- บารมี ๓๐ ทศ

- เรื่องกัปต่าง ๆ

- พระโพธิสัตว์ผู้จะมาตรัสรู้ในอนาคต ๑๐ องค์

- การเป็นอยู่ของหมู่มนุษย์

- การให้มนุษย์ฟังมหาเวสสันดรชาดกจบในวันเดียวจะเกิดอานิสงส์ยิ่ง

- บุคคล ๕ ประเภท ที่ไม่ได้เกิดร่วมสมัยพระศรีอริยเมตไตรยเพราะเหตุอะไร

- บุคคลผู้ได้เกิดร่วมสมัยพระศรีอริยเมตไตรยเพราะเหตุอะไร

- มาตรการวัตรปฏิบัติ

- มหาวิโลกนะ ๕ ประการ

- อายุของมนุษย์

- โอมะ ๔ ประการ

- มหานรก ๘ ชุม

- ทิฎฐิ ๖๒ ประการ

- สัตว์ที่ประเสริฐและองอาจ ๔ ประเภท

- ปาฏิโมกขสังวร ๔ ประการ

- วิชา ๓ ประเภท อิทธิบาท ๔ ประการ ปฏิสัมภทา ๔ ประการ และสมาบัติ

๘ ประการ

- องค์ ๕ ประการของคนตรี

- การเห็นพระศรีอริยเมตไตรยจักได้สิ่งที่ปรารถนาและจักไม่ไปเกิดในอบาย

- จบภาคที่ ๒ เรื่องมัลลยวัตถุที่ปณีฎีกา

๒.๒.๔ จุดมุ่งหมายในการแต่ง

จากการศึกษาคัมภีร์มัลลยวัตถุที่ปณีฎีกา ผู้แต่งมีจุดมุ่งหมายซึ่งได้กล่าวไว้ใน

ปณามคาถาว่า

“วุกขิสฺสึ มัลลยฺทีปนี สุขตุถึ มนุทพฺพุชฺฉินฺ”

แปลว่า “ข้าพเจ้า จักกล่าวเรื่องมัลลยทีปนี

เพื่อความสะดวกของหมู่ชนที่มีปัญญาน้อย”

และในตอนท้ายของคัมภีร์ผู้แต่งยังได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายไว้ว่า เพื่อประโยชน์แห่งความมั่นคงในพระพุทธศาสนา “สาสนเน ถาวรตุถาย”

จากเนื้อหาของคัมภีร์มาลัยยัตถุทีปนีฎีกา จะเห็นได้ว่าผู้แต่งคัมภีร์มีจุดมุ่งหมายในด้านสาระอยู่ ๓ ประการคือ

๑) เพื่ออธิบายความหมายของคำและความ ในคัมภีร์มาเลย์ยทวิตถุให้ชัดเจนแจ่มแจ้งและเข้าใจง่ายขึ้น เช่น ปาปเก อกุสเล ฐมเม ฐนาตีติ ฐมโม. สตุเต นิพพานา ฐารตีติ ฐมโม. ปญชิตเทหิ ฐารียตีติ ฐมโม. (๕๘/๕)

๒) เพื่ออธิบายขยายสาระธรรมในพระพุทธศาสนาที่น่าสนใจสาระธรรมเหล่านี้แม้จะมีใช้สารธรรมระดับปรมัตถธรรมโดยตรง แต่ก็ยังเป็นสาระธรรมระดับความรู้พื้นฐานซึ่งเกี่ยวกับเรื่องการทำบุญให้ทาน ตลอดจนกระทั่งหลักศีลธรรมเพื่อให้ศาสนิกชนนำไปประพฤติปฏิบัติในการสร้างคุณงามความดีให้เกิดมีในตน แม้จะเป็นเกร็ดความรู้ที่ผู้แต่งมักนิยมนำมาขยายเพิ่มเติมเสริมแต่งคัมภีร์ขึ้นในยุคหลังพระไตรปิฎก เช่น โย หิ ตตฺถ อตฺตนา มฐุริ ญฺจชฺติ, ปเรถิ อมฐุริ ฐุขิ หินิ ลามกั เทติ, โส ทานสงฺฆาตฺตสฺส เทยฺยชฺมมฺสฺส ทาโส หุตฺวา เทติ นาม. (๑๐๓/๘)

๓) เพื่อส่งเสริมความเชื่อความเลื่อมใสของศาสนิกชนที่ยังไม่เกิดความเชื่อความเลื่อมใสให้เกิดความเชื่อความเลื่อมใส ศาสนิกชนที่มีความเชื่อความเลื่อมใสอยู่แล้วให้เกิดความเชื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไม่ให้หวั่นไหวคลอนแคลน และเพื่อสั่งสอนพุทธศาสนิกชนให้มีความเชื่อในเรื่องของผลกรรม คือ ละอายต่อความชั่วกลัวต่อบาปกรรมที่กระทำลงไปโดยการใช้ความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์มาเป็นแรงกระตุ้นให้คนทำความดีหวังการสร้างบุญ คือ การทำบุญให้ทาน การปฏิบัติธรรมระดับชาวบ้าน เช่น ให้ชาวบ้านตั้งใจฟังมหาเวสสันดรชาดกให้จบภายในวันเดียว พร้อมทั้งบูชาด้วยเครื่องบูชาสิ่งละพัน อันได้แก่ ประทีป โคมไฟ ฉัตร ธง และดอกไม้สีต่าง ๆ ชนิดกัน เป็นต้น แล้วพากันนำเอาเครื่องสักการะดังกล่าวมารวมกันบูชาพระธรรมเทศนามหาเวสสันดรชาดกจักพากันได้บรรลุพระอรหัตต์ พร้อมทั้งปฏิบัติสมาธิ นี้อานิสงส์ที่พระเมตไตรยโพธิสัตว์ได้ตรัสไว้ว่า จักมีแน่นอนในศาสนาของพระองค์ เมื่อพระองค์มาตรัสรู้แล้ว (๑๘๕/๖) นี้อีกถือว่าเป็นกุศโลบายในการชักชวนพุทธศาสนิกชนให้มีศรัทธามีจิตใจมั่นคง ซึ่งถือว่าเป็นการปฏิบัติธรรมระดับพื้นฐานคือให้มีจิตตั้งมั่นในการฟัง^{๔๔} เช่น ยถา ปน เอกัง มจฺจลเขตฺติ เอกทิวเสยว กสิตพฺพิ กสฺติ, น เกวถิ กสฺติเยว, อถ โข สมกฺรณพิชฺวาปวฺตุติกรณวเสน

^{๔๔}(๑) อสุตฺติ สฺมาติ (ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง), (๒) สุตฺติ ปริโยทเปติ (สิ่งที่เคยได้ฟัง ย่อมเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น), (๓) กขฺขั วิหนฺติ (แก้ข้อสงสัยได้), (๔) ทิฏฺฐิ อุกฺขุ กโรติ (ทำความเข้าใจให้ถูกต้องได้), (๕) จิตฺตมฺสฺส ปสิทฺติ (จิตของเขาขอมองใส). : อจ.ปญฺจก. (บาลี) ๒๒/๒๐๒/๒๓๖.

๔เปฯ สจจํ นิทานํ กตฺวา โสจจํ ปโมจนํ วิริยํ ฐรโชรฺยหํ โยคเขมาภิมุขํ กตฺวา
กสิกรมฺปรีโยसानว จตฺตพฺพิชสามณฺณผลสาธิตํ ภูณฺชิสุสนฺติ. (๑๒๕/๗)

๒.๒.๕ ลักษณะการประพันธ์ในคัมภีร์ประเภทฎีกา

๒.๒.๕.๑ ประวัติความเป็นมาและความหมายของวรรณคดีฎีกา

ในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ พระเถระชาวลังการูปหนึ่งชื่อว่า “พระมหากัสสปะ” (ชื่อพ้องกับพระมหากัสสปะเถระสมัยสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๑) ได้จัดทำสังคายนานี้ขึ้น นับว่าเป็นการทำสังคายนาครั้งที่ ๗ โดยมีพระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ เป็นองค์อุปถัมภ์ในครั้งนั้น ในการทำสังคายนาครั้งนี้ได้มีการแต่งคัมภีร์อธิบายอรรถกถา มีพระชาวลังกาสมัยนั้นหลายรูป ร่วมกันแต่งขึ้น จากนั้นมาการอธิบายอรรถกถาจึงกลายเป็นแบบอย่างของคัมภีร์ฎีกาและอนุฎีกาสืบ ต่อ ๆ กันมา ในสมัยหลังนี้ได้มีพระชาวพม่าหลายท่านได้เดินทางไปศึกษาที่คณะมหาวิทยาลัย ได้ ร่วมกันแต่งคัมภีร์ประเภทนี้ด้วย

ดังนั้น คัมภีร์ฎีกา ก็คือคัมภีร์อธิบายความของอรรถกถา (Sub - Commentary) เป็นคัมภีร์ที่เกิดขึ้นภายหลังอรรถกถา คำว่า ฎีกา แปลว่า วาจาเป็นเครื่องกำหนด เล็งนัยเฉพาะ คำพูด ความมุ่งหมายของฎีกา คือ การอธิบายคำในอรรถกถาที่ยากให้เข้าใจง่ายขึ้น ฎีกาจะเน้น เฉพาะข้อความที่ยากหรือไม่ชัดเจนมากกว่าแง่อื่น ๆ บางทีก็ใช้คำว่า ลินตลปกาสนา หรือ ลินตลปกาสินี นำหน้าคำว่า ฎีกา ซึ่งแปลความว่า การประกาศหรือเปิดเผยเนื้อความที่ซ่อนเร้น บางแห่งใช้ ลินตลโชตนา มีใจความทำนองเดียวกัน คือ การทำเนื้อความลึกลับให้สว่าง นอกจากนี้ คำเหล่านี้ยังมีคำที่ใช้แบบเดียวกัน คือ คณฺฐิ ซึ่งแปลว่า ปม หมายถึง คัมภีร์ที่ซับซ้อนหรือเงื่อนที่ สำคัญ คัมภีร์ที่ต่อท้ายด้วยคำนี้ เช่น จุพคณฺฐิ เป็นต้น อีกคำหนึ่งที่ควรกล่าวถึง คือคำว่า ทิปนี เป็นคำลงท้าย แปลว่า การอธิบายให้แจ่มแจ้งเหล่านี้ล้วนจัดอยู่ในประเภทฎีกาทั้งสิ้น

ดร. จีพี มาลาลาเซกรา (Dr. G.P. Malalakra) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า บ่อเกิด ของฎีกาแตกต่างจากอรรถกถา คือ มีบ่อเกิดที่ศรีลังกาแท้ ผู้แต่งรุ่นแรกเป็นปราชญ์ชาวลังกา^{๔๕}

คำว่า ฎีกา มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีต่าง ๆ คือในวรรณคดีบาลีบ้าง ในวรรณคดี สันสกฤต และวรรณคดีของศาสนาเชนบ้าง

ฎีกา ในวรรณคดีสันสกฤต เป็นการอธิบายความหมายของคำทุกคำในคัมภีร์ คำจำกัดความของคำว่า ฎีกา ในภาษาสันสกฤต มีดังต่อไปนี้ คือ

---

^{๔๕} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๑, (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๒๗๒.

ฎีกา นิรันดร์ วุษาขยา

ฎีกา คือ การอธิบายโดยไม่มีระหว่าง (หมายถึง อธิบายคำทุกคำไม่มีเว้น)

เหมจันทร ให้คำจำกัดความในทำนองเดียวกันว่า

“สุคมานา วิศมานาม จ นิรันดรา วุษาขยา ยสุยาม”

ดังนั้น “ฎีกา” ในวรรณคดีสันสกฤต คือการอธิบายความหมายของคำทุกคำ โดยพยายามที่จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายขึ้น เป็นหนังสือที่เหมาะสมสำหรับผู้แรกศึกษา

Winternitz ได้กล่าวถึง “ฎีกา” ในวรรณคดีของศาสนาเซนว่า เป็นหนังสือประเภทอธิบายอรรถกถาโดยเลือกคำหรือความที่ยากในอรรถกถาขึ้นอธิบายให้เข้าใจง่าย ไม่ใช่เป็นหนังสืออรรถกถา คือ เขียนเป็นภาษาสันสกฤตล้วน ในขณะที่งานอื่นเขียนเป็นภาษาถิ่น หรือสันสกฤตปนท้องถิ่น

ฎีกา ในวรรณคดีบาลีของภิกษุฝ่ายเถรวาท ก็คือหนังสือที่อธิบายอรรถกถาของพระไตรปิฎก แต่ภายหลังมีความหมายกว้างขึ้น คือ หมายถึงหนังสือที่อธิบายความหมายของหนังสือที่ไม่ใช่พระไตรปิฎก เช่น ฎีกาของพงสาวดารบาลี ฎีกาของตำราไวยากรณ์และการประพันธ์ฎีกาคัมภีร์มลินทปัญหา เป็นต้น^{๕๖}

การสร้างรูปศัพท์ของคำว่า “ฎีกา” ในวรรณคดีสันสกฤต และวรรณคดีของศาสนาเซน ยังกำกวมอยู่มาก

ในภาษาสันสกฤตมีธาตุ ฎีกฺ แปลว่า ไป พิจารณาตามรูปศัพท์แล้วน่าจะเป็นรากศัพท์ของคำว่าฎีกามาก แต่พิจารณาความหมายของธาตุนี้ เห็นได้ว่าไม่มีความหมายใกล้เคียงกับความหมายของคำว่า ฎีกา อย่างที่ใช้กัน ฎีกฺ ในภาษาสันสกฤต หมายถึง “ไป” ดังนั้น นักวิชาการส่วนใหญ่จึงไม่ยอมรับว่า คำว่า ฎีกา มาจากธาตุ ฎีกฺ

ในหนังสือ Etymological Dictionary, Mayrhofer สันนิษฐานว่า ฎีกาน่าจะมาจากคำว่า ฎิप्ปนฺน หรือ ฎิप्ปนก ส่วน Uhlenbeck สันนิษฐานว่ามาจากคำว่า ทิปิกา

นักภาษาชื่อ Wüst อธิบายว่าในภาษาอินโดอารยัน มีตัวอย่างของกลายเสียง ศ (Ś) เป็น ฎ (ṭ) มาก หรือบางที ศ ก็กลายเป็น ท (d) โดยอาศัยหลักฐานนี้ Wüst ได้อธิบายว่า คำว่า ฎีกา ควรมาจากคำว่า ศิกฺษา ที่แปลว่า ศิกษา เพราะ ศ ตัวหน้า ได้เปลี่ยนเป็น ฎ ตามหลักการกลายเสียงในภาษาอินโดอารยันข้างต้น ส่วน กฺษ มีการเปลี่ยนเสียง คือ กฺษ > กฺข > กุก > ก ทำนองคล้ายกับ ฤกฺษ เปลี่ยนเป็น อิกุก

---

^{๕๖} สุภาพรณ ฌ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, (กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๓๕๓ – ๓๕๔.

ใน Kannada - English Dictionary, Kittel ได้อธิบายว่าในภาษากันนาระ ซึ่ง เป็นภาษาหนึ่งของพวกดราวิเดียนทางใต้ของอินเดีย มีคำหลายคำซึ่งน่าจะมามีที่มาจากคันศัพท์ เดียวกันกับคำว่า ฎีกา เช่น

ฎีกีสู แปลว่า อธิบาย การตีความหมาย การทำให้ชัดเจน

ฎีกุ แปลว่า การเขียนอธิบายในรูปแบบอรรถกถา ความถูกต้อง ความเหมาะสม

ฎีกะ แปลว่า อรรถกถา หรือ สร้อยคอ

ใน Dravidian Etymological Dictionary จัดรวมโดย Burrow และ Emeneau ก็มีคำกริยา ตกฤตตุ หรือ ติกฤตติ แปลว่า อธิบายอย่างชัดเจน คำทั้งหมดนี้อาจจะมีที่มาจากคำว่า สึกษา ตามการสันนิษฐานของ Wüst ก็เป็นไปได้^{๘๓}

การพรรณานี้ความของบาลีและอรรถกถาทั้งสองอย่างนั้น เราเรียกว่า ฎีกา ก็อีกอย่างหนึ่ง ฎีกา มีอยู่ ๒ ประเภทคือ ฎีกาดั้งเดิม และอนุฎีกา ที่ชื่อว่าฎีกาดั้งเดิม เพราะท่าน แต่งขึ้นในเบื้องต้น ที่ชื่อว่าอนุฎีกา เพราะท่านแต่งขึ้นในภายหลัง เมื่อกาลเวลาผ่านไป การ ขยายหรืออธิบายความของพระไตรปิฎกอาจจะเรียกว่าไม่ทันยุคทันสมัยมาในยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง มี การแก้อรรถกถาอีก คือได้แก้อรรถกถาอธิบายเพิ่มเติม หรือมีความชี้ มีความเห็นไปอีกอย่างหนึ่ง ว่า ต้องเป็นอย่างนี้ เป็นไปอย่างนี้ ที่แก้พระบาลีขึ้นมาเป็นบทตั้ง ยกคำของอรรถกถาจารย์ ขึ้นมาพิจารณา แล้วขยายความจากพระสูตร จากอรรถกถาและจากพระบาลี นี้เรียกว่า ฎีกา คือ แก้ หรือขยายความจากอรรถกถาและพระบาลีซึ่งเป็นพระพุทธานุญาตของพระพุทธเจ้า^{๘๔}

๒.๒.๕.๒ ลักษณะการอธิบายความในคัมภีร์ประเภทฎีกา

๑) การอธิบายความก็คือการอธิบายบทตั้งและบทขยายความ

ก. บทตั้ง คือ คำที่มีลักษณะเป็นอุเทศ, มาติกา, สังเขปะ (หัวข้อ), วิเสสยะ (คำที่ถูกขยาย), นิทสเสตัพพะ (คำที่ถูกแสดง), และวิธี (คำที่ถูกแสดงก่อน)

ข. บทขยาย คือ คำที่ท่านอธิบาย มีลักษณะดังนี้คือ นิเทศ (คำแสดง), ปทภาษนี (คำอธิบายรูปศัพท์), วิถาระ (คำขยายความ), วิเสสนะ (คำชี้เฉพาะ), นิทสสนาการะ (คำแสดงความหมาย) และ อนุวาทะ (คำภายหลัง) ทั้งอรรถกถา ทั้งฎีกา มักไขรูปศัพท์ ความหมายก็คือ ทั้งรูปศัพท์และความหมายที่เข้าใจยากมักจะนำมาอธิบาย ฉะนั้น การอธิบาย ความใน อรรถกถา และฎีกา จึงมี วิธีการ อยู่ ๓ อย่างคือ^{๘๕}

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๕๔ - ๓๕๕.

^{๘๔} พระธรรมธีรราชมหามุนี, อรุโณทัยธรรม, (กรุงเทพฯ ๑ : อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

^{๘๕} พระธรรมโมลี, เวทย์ บรรณากรกุล (ตรวจชำระ), พระคันธสารากวีวงศ์ (เรียบเรียง),

(๑) ปทสังวรณนา คือ การอธิบายรูปศัพท์ เช่น เอโกติ อเหตุโยติ.

(๑๐๑/๑๑) คำว่า เอโก คือ ผู้ไม่มีเพื่อน

ในตัวอย่างนี้ คำว่า อเหตุโย นั้นบ่งถึงคำว่า เอโก คือ การอยู่ผู้เดียวไม่มีเพื่อน พ้อง หรือการหลีกออกไปจากกลุ่มเพื่อน ๆ ในที่นี้วิเคราะห์เป็น นบุพบทพหุพินิจว่า นคติ ตสฺส เอโกติ อเหตุโย และคำว่า อเหตุโย ก็หมายถึง ผู้ไม่มีเพื่อน การอธิบายรูปศัพท์ในลักษณะ อย่างนี้ เรียกว่า ปทสังวรณนา

(๒) อัถตสังวรณนา คือ การอธิบายความของรูปศัพท์ เช่น ผลนฺติ อายุวณฺณสุขพลปฏิภาณสงฺขาตํ อานิสฺสปลฺยจกฺ. (๑๑๓/๑) คำว่า ผล มีความว่า อานิสฺสทั้ง ๕ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุข พละ และปฏิภาณ

ในตัวอย่างนี้ คำว่า ผล นั้น ท่านหมายเอาอานิสฺสทั้ง ๕ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุข พละ และปฏิภาณ ดังนั้น ในรูปประโยคนี้ ท่านได้เปลี่ยนความหมายของคำนามว่า ผล นี้ เป็น อานิสฺส แสดงว่า ท่านได้ไขหรืออธิบายความหมายของคำนามนั้นแล้ว การอธิบาย รูปในลักษณะเช่นนี้เรียกว่า อรรถสังวรณนา

(๓) ปทตตสังวรณนา คือ การอธิบายรูปศัพท์และความหมาย เช่น สุรณรมหิณฺณฺติ เทวมนุสฺเสหิ ปุชฺเณยฺยิ. (๕๑/๕)

คำว่า สุรณรมหิณฺณฺติ มีความหมายว่า บุคคลที่พวกเทวดาและมนุษย์ฟังบูชา

ในตัวอย่างนี้ คำว่า เทวมนุสฺเสหิ ปุชฺเณยฺยิ บ่งถึงคำว่า สุรณรมหิณฺณฺติ ในที่นี้ วิเคราะห์เป็นตติยัตปปริสฺตมาสว่า เทวมนุสฺเสหิ ปุชฺเณยฺยิ สุรณรมหิณฺณฺติ และคำว่า มหิณฺณฺติ นั้น มีความหมายว่า ควรบูชา การอธิบายรูปศัพท์และความหมายในลักษณะเช่นนี้เรียกว่า ปทตต-สังวรณนา

นอกจากนี้ยังมีวิธีการอธิบายบทตั้งในสังวรณนานัยซึ่งท่าน แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

(๑) อุลลิกนัย คือ วิธีอธิบายบทตั้งโดยมี “อติ” ศัพท์ ที่บทตั้ง

(๒) วุตตินัย คือ วิธีอธิบายบทตั้งโดยไม่มี “อติ” ศัพท์ ที่บทตั้ง

(๓) สัมพันธนัย คือ วิธีอธิบายบทตั้งโดยไม่มี “อติ” ศัพท์ ที่บทตั้ง วิธีนี้มีคำว่า สมฺพนุโ ในที่สุดของประโยค^{๕๐}

(๑) อุลลิกนัย คือ วิธีอธิบายบทตั้งโดยมี “อติ” ศัพท์ ที่บทตั้ง เพื่อให้รู้ความเป็น บทตั้งได้ชัดเจน เพราะบทตั้งที่มี “อติ” ศัพท์ ย่อมจะปรากฏชัดกว่าบทตั้งที่ไม่มี “อติ” ศัพท์ วิธี นี้เป็นวิธีนิยมใช้ในการอธิบายบทตั้ง มีปรากฏใช้มากในอรรถกถาและฎีกา แต่มีใช้น้อยในพระบาลี

ตัวอย่างการอธิบายความของบทตั้ง เช่น อารภิสฺสฺสฺสฺ อารภิสฺสฺสฺ กถสฺสฺสฺ วา อตุโถ. (๕๕/๑) คำว่า อารภิสฺสฺสฺ มีความหมายว่า จักเริ่ม คือ จักบอก

ในตัวอย่างนี้ คำว่า อารภิสฺสฺสฺ บ่งถึงความในคำว่า อารภิสฺสฺ ซึ่งสำเร็จมาจาก อา เป็นบทหน้า + รก ธาตุ + สฺสฺ วิกัตติในหมวดกวิสสันติ ซึ่งมีความหมายว่า จักบอก นั้น ท่านได้อธิบายเพิ่มเติมเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นและเห็นรูปศัพท์ของหมวดกวิสสันติและเพื่อให้เห็นตัวธาตุได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นไม่ให้แปลไปเป็นวิกัตติหมวดอื่น แปลออกมาได้วิกัตติเดียว คือ กวิสสันติเท่านั้น การอธิบายความหมายของธาตุอาชยาดบท เรียกว่า อาชยาดธาตุสังวรณนา การอธิบายรูปศัพท์ในลักษณะนี้เรียกว่า อุลลึงคณัย

(๒) วุคตินัย คือ วิธีอธิบายบทตั้งโดยไม่มี “อติ” ศัพท์ที่บทตั้ง วิธีนี้เหมือน วุคติ หรือคำอธิบายสูตรในคัมภีร์ไวยากรณ์ที่มีสูตรทำตัวรูป เช่น คัมภีร์กัจจายนะ, คัมภีร์ปทรูป-สิทธิ, คัมภีร์นยาสะ เป็นต้น โดยทั่วไปบทตั้งมักมี “อติ” ศัพท์เป็นเครื่องสังเกตตามอุลลึงคณัย แต่มีบทตั้งในบางที่ไม่มี “อติ” ศัพท์เป็นเครื่องสังเกต วิธีนี้เหมือนกับคำอธิบายในคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีที่ท่านไม่นิยมใช้ “อติ” ศัพท์ที่บทตั้ง

๒.๑) วุคตินัยกับนามศัพท์

ในประโยคภาษาบาลีบางประโยคมี นาม ศัพท์ร่วมกับบทตั้งแทน “อติ” ศัพท์ วิธีนี้จัดว่าเป็นวุคตินัยเช่นกัน เช่น อาตตํ นาม จมฺมวินทุเชสุ เภริยาทีสุ ตเลกยฺตุตฺตํ กุมฺภณฺนททฺทริกาทิกํ. วิตตํ นาม อุภยตลํ มุทฺติกาทิกํ. อาตตวิตตํ นาม ตนฺติพทฺธิ ปรณฺทวาทิกํ ฆนฺนิ นาม สมตลาทิกํ. (๑๔๗/๘) แปลว่า บรรดาคนตรีเหล่านั้น กลองที่หุ้มหนังด้านเดียวคือกลองยาวและกลองร่ามะนา ชื่อว่า อาตต กลองตะโพนมีพื้นหน้าสองด้าน ชื่อว่า ตะโพน กลองเป็นต้นที่มัดด้วยเส้นเชือก ชื่อว่ากลองสองหน้า คนตรีที่มีพื้นเรียบเสมอกันเป็นต้น ชื่อว่าฆ้อง คนตรีมีสังข์รอบเป็นวงเป็นอาทิ ชื่อว่า ปี่

ในตัวอย่างนี้ คำว่า “อุภยตลํ มุทฺติกาทิกํ” นี้ บ่งถึงคำว่า อุภยตลมุทฺติกํ หมายถึง กลองที่มีหนังหุ้มทั้งสองด้าน อย่างเช่น ตะโพน หรือ โทน เป็นต้น ดังนั้น การอธิบายความของศัพท์ที่มุ่งแสดงถึงเช่นนี้ เรียกว่า อภิเชยยัตถสังวรณนา การอธิบายบทตั้งโดยไม่มี “อติ” ศัพท์ประกอบรวมในลักษณะเช่นนี้เรียกว่า วุคตินัย

๒.๒) วุคตินัยกับเหตุศัพท์

ในประโยคภาษาบาลีบางประโยคบางที่ท่านใช้เหตุบทเป็นเครื่องอธิบายบทตั้งที่ไม่มี “อติ” ศัพท์ ทั้งนี้เพื่อแสดงรูปวิเคราะห์บทตั้ง เช่น ปชาตตฺตา ปชา. (สมันตปาสาทิกา. ๑/๑๑๘) แปลว่า ชื่อว่า ปชา เพราะเป็นผู้เกิดแล้ว ด้วยกรรมและกิเลส

ในตัวอย่างนี้ คำว่า ปชาตตฺตา บ่งถึงคำว่า ปชา = ป บทหน้า + ชน ธาตุ

+ กวี ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า กम्मกิลเสหิ ซาตาติ ปชา. แปลว่า (สัตว์ใด) เกิดแล้ว เพราะกรรมและกิเลส เหตุนั้น (สัตว์นั้น) จึงชื่อว่า ปชา การแสดงรูปวิเคราะห์ เรียกว่า อภิชานัตต-สังวรณนา การอธิบายบทตั้งโดยไม่มี “อติ” ศัพท์ประกอบร่วมในลักษณะเช่นนี้ เรียกว่า วุตตินัย

๒.๓) วุตตินัยกับบทขยาย

ในภาษาบาลีบางประโยคก็มีบทขยายอยู่หน้าบทตั้งบ้าง ซึ่งมีอยู่ในวุตตินัยเท่านั้น วิธีดังกล่าวนี้มีใช้น้อยมากในวรรณกรรมบาลี เช่น เอก์ อารมฺมณฺ อิมฺสฺสาติ เอกฺคฺคิ. (อภิ. วิกาวินี. หน้า ๘๖) แปลว่า อารมณฺเดยวแห่งจิตดวงนี้เลิศ เหตุนั้น จิตนั้น ชื่อว่า เอก์คคะ

ในตัวอย่างนี้ คำในประโยคนี้ บ่งถึง เอก์คคะ ศัพท์ ซึ่งมีรูปวิเคราะห์ว่า เอก์ อารมฺมณฺ อุกฺคิ อิมฺสฺสาติ เอก์คฺคิ. ส่วนคำว่า อารมฺมณฺ บ่งถึงคำว่า อุกฺคิ ในที่นี้ เพราะมีความหมายว่า อารมณฺ เพราะ อุกฺค ศัพท์นั้นมีความหมายถึง ๕ ประการ คือ เบื้องต้น, เบื้องปลาย, ประเสริฐ, ส่วน, และอารมณฺ การแสดงรูปวิเคราะห์สมาส เรียกว่า สมาสปัตต-สังวรณนา การอธิบายความหมายของนามบท เรียกว่า นามปัตตสังวรณนา การอธิบายบทตั้งโดยไม่มี “อติ” ศัพท์เช่นนี้ เรียกว่า วุตตินัย

(๓) สัมพันธนัย คือ วิธีอธิบายบทตั้งโดยไม่มี อติ ศัพท์ ที่บทตั้ง วิธีนี้มีคำว่า สมฺพนฺโธ ในที่สุดของประโยค เพื่อแสดงความเกี่ยวเนื่องกันของบทในประโยคที่ไม่บริบูรณ์เพราะไม่มีกัตตา กรรม และกริยาเป็นต้นบ้าง ในประโยคที่มีบทเกี่ยวเนื่องกันแต่ถูกบทอื่นคั่นอยู่บ้าง หรือในประโยคที่มีวิเสสนะอยู่หลังวิเสสยะ การแสดงสัมพันธนัยมีในฐานะ ๓ อย่าง คือ^{๕๑}

๓.๑) ฐานะที่โยกบทอื่น (ปาฐุเสสสะ) คือ ฐานะที่โยกกัตตา กรรม หรือกริยาเป็นต้น เพื่อให้ได้ข้อความในประโยคชัดเจน เช่น สุรณรมหิณฺธิ พุทฺธเสฏฺฐิ นมิตฺวา สุกตฺปฺภวํ ฌมฺมํ นคฺวา สาธุํ สงฺฆณฺจ นคฺวา สกฺลชนปฺปสาทํ ปรมนยวิจิตฺตํ มาลยฺยํ นาม วคฺตุํ สมาสา อารภิสฺสฺนฺติ สมฺพนฺโธ. (๗๗/๓-๔) แปลว่า เชื่อมความว่า ข้าพเจ้า ขอนมัสการพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด ที่เทวดาและมนุษย์พึงบูชา นอบน้อมพระธรรมซึ่งเป็นแดนเกิดก่อนพระสุคต และพระอริยสงฆ์ที่ค้ำจาม แล้วจักปรารถนาเรื่องพระมาลัย ซึ่งมีนัยอันวิจิตรอย่างยิ่ง ที่ทำให้ประชาชนทั่วไปเกิดเลื่อมใส

ในตัวอย่างนี้ คำว่า “พุทฺธเสฏฺฐิ” ก็คือ “ฌมฺม” ก็คือ “สงฺฆ” ก็คือ “มาลยฺยํ นาม วคฺตุ” ก็คือ มีความสัมพันธ์เข้ากับ อารภิสฺสฺนฺติ เท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านจึงอธิบายประโยค โดยประกอบใช้คำว่า “สมฺพนฺโธ” ท้ายประโยค การอธิบายบทตั้งโดยมีคำว่า สมฺพนฺโธ ในลักษณะเช่นนี้ เรียกว่า สัมพันธนัย

^{๕๑} อ่างแล้ว.

๓.๒) ฐานะที่บทเกี่ยวเนื่องกันมีความห่างกัน คือ ฐานะที่บทเกี่ยวเนื่องกันโดยความเป็นกัตตาและกิริยาเป็นต้น มีความห่างกันในประโยคเนื่องจากมีบทอื่นคั่นอยู่ เช่น **เสฏฐสพฺพญญพุทฺเธหิ**ติ ปาโจ อตฺถิ ตสฺส ปทสฺส จ น สกฺกา ตาณิ วนฺณิตฺตุนฺติ ปเทน สมฺพนุโร. (๕๔/๑๔-๑๕) แปลว่า พระบาลีว่า อันพระสัพพัญญูพุทธเจ้าทั้งหลาย ดังนี้ มีการเชื่อมบทนั้นกับบทว่า อันพระสัพพัญญูพุทธเจ้าทั้งหลายไม่สามารถจะพรรณนาคุณเหล่านั้นของพระศรีอริยะเมตไตรยได้ ดังนี้

ในตัวอย่างนี้ คำว่า “เสฏฐสพฺพญญพุทฺเธหิ” ต้องสัมพันธ์เข้ากับคำว่า “น สกฺกา” ตามเนื้อความของพระบาลี ในประโยคนี้ จึงมีบทอื่นคั่นอยู่ ดังนั้น การอธิบายความจึงใช้คำว่า “สมฺพนุโร” ไว้ท้ายประโยค ซึ่งเป็นการอธิบายบทตั้งโดยมีคำว่า “สมฺพนุโร” ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า สัมพันธนัย

ในภาษาบาลีบางประโยคที่มีบทห่างกันเหมือนในประโยคนี้ ท่านถือว่าเป็นโทษที่เป็นเหตุให้ทำเข้าใจเนื้อความได้ยาก เพราะมีการสัมพันธ์กันอย่างชัดเจนไม่สับสน

๓.๓) ฐานะที่วิเสสสนะอยู่หลังวิเสสยะ คือ ฐานะที่ท่านวางบทวิเสสสนะ และ วิเสสยะสลับที่กันโดยวางวิเสสสนะอยู่หลังและวิเสสยะอยู่หน้า

ในตัวอย่าง เช่น อุตฺตมํ คณฺณติ สมฺพนุโร (นยาสะ. อธิบายคัมภีร์ภคคาถา) แปลว่า การสัมพันธ์ว่า ซึ่งหมู่พระอริยสงฆ์ผู้อุดม

คำว่า คณฺณมุตฺตมํ ตັคฺคปทํเป็น คณฺ และ อุตฺตมํ คำว่า คณฺ เป็นวิเสสยะ ส่วนคำว่า อุตฺตมํ เป็นวิเสสสนะ โดยปกติวิเสสสนะอยู่หน้าวิเสสยะ ทั้งนี้เพราะชาวมคธรับรู้ลักษณะพิเศษที่มีคำขยายได้กล่าวก่อนแล้วจึงรับรู้สิ่งที่ผู้กล่าวต้องการจะมุ่งแสดงถึง ในที่นี้ท่านกล่าวสลับที่กันเพื่อรักษาขณะฉันทน์ ฉะนั้น คัมภีร์นยาสะ จึงอธิบายประโยคนี้โดยประกอบใช้คำว่า “สมฺพนุโร” ท้ายประโยค การอธิบายบทตั้งโดยมีคำว่า สมฺพนุโร ในลักษณะเช่นนี้ เรียกว่า สัมพันธนัย

๒) ขยายความหมายทางไวยากรณ์ซึ่งยังไม่กระจ่างชัด

ในคัมภีร์ฎีกานั้นได้นำเอาความหมายของไวยากรณ์นั้นมาอธิบายเพื่อให้เข้าใจได้ง่าย เป็นการอธิบายความหมายของคำและความที่กำกวมเท่านั้นไม่มีวัตถุประสงค์ที่จะพรรณารวมหลายสิ่งหลายอย่างในเวลาเดียวกัน เช่น **ยถาอิจฺจาดิ** ยา ยา อิจฺจา ยถาอิจฺจา. อิจฺจานฺนุจฺจวิกิ อิจฺจานฺนุรูปฺนติ วุตฺติ โหติ. (๑๐๘/๕) แปลว่า บทว่า **ยถาอิจฺจา** คือ ความปรารถนาใด ๆ ชื่อว่าตามที่ปรารถนา มีอธิบายว่า เหมาะสมแก่ความปรารถนา คือ สมควรแก่ความปรารถนา

ในตัวอย่างนี้ คำว่า ยถาอิจฺจา นั้นผู้แต่งเน้นให้แปลเป็นบทกิริยาวิเสสสนะแปลเป็นวิภัตติอื่นไม่ได้ เพราะมีบทขยายอธิบายความหมายของคำไว้อีก

๓) คำที่ใช้แทนชื่ออาจารย์บางท่านหรือบางกลุ่มโดยไม่ระบุชื่อให้ชัดเจน

อาจารย์บางท่านบางกลุ่มที่ไม่ได้ระบุไว้อย่างชัดเจน กล่าวอ้างถึงด้วยคำว่า อปเร หรือ เกจิ เท่านั้น สันนิษฐานว่า อปเร และ เกจิ นี้ เป็นคำซึ่งคนในยุคนั้นเข้าใจกันว่า หมายถึงใคร แต่เมื่อเวลาผ่านไป คนในยุคหลังย่อมไม่เข้าใจว่า คำเหล่านี้แทนชื่อใคร ในฎีกาถือ ว่าคำเหล่านี้เป็นคำกำกวม ควรที่จะกล่าวให้ชัดเจน ดังนั้น เมื่อใดในอรรถกถามีคำว่า อปเร และ เกจิ ในฎีกาอธิบายไว้อย่างชัดเจน ว่า

อปเร ติ สารสมาสาจริย

เกจิติ อภยคีรีวาสิโน

เกจิติ อภยคีรีวาสิ - สารสมาสาจริย

เกจิติ อุตตรวิหารวาสิโน

เกจิติ อุตตรวิหารวาสิโน สารสมาสาจริย จ

โดยสรุปแล้วคำว่า เกจิ และ อปเร ที่ใช้แทนชื่อในอรรถกถานั้น หมายถึง ความคิดของพระภิกษุสงฆ์ ๓ กลุ่ม คือ

๑) สารสมาสาจารย์

๒) อภยคีรีวิหาร

๓) อุตตรวิหารวาสิ

การที่ชื่อเหล่านี้ จัดรวมเข้าด้วยกัน เช่น กล่าวถึงสารสมาสกับอภยคีรีวาสิคู่กัน สารสมาสกับอุตตรวิหารวาสิคู่กัน บ้างนั้น ทำให้อาจสันนิษฐานได้ว่าอาจารย์ทั้ง ๓ กลุ่ม นี้ เป็นสำนักในสายเดียวกัน คือ สายอภยคีรีวิหาร ซึ่งแยกตัวออกจากฝ่ายมหาวีหาร และคงจะเป็น ด้วยเหตุนี้ ที่ทำให้พระอรรถกถาจารย์ท่านอื่น ๆ ตกหลงทำสัญญากับฝ่ายมหาวีหารว่า จะเขียน อธิบายตามความคิดของฝ่ายนั้น เลี่ยงไม่กล่าวถึงความคิดของฝ่ายตรงข้ามกับมหาวีหารอย่างชัดเจน ด้วยการใช้คำว่า เกจิ และอปเร แทน^{๕๒}

๔) คำสรรพนาม

การใช้สรรพนามแทนค่านามที่เห็นว่าน่าจะแทนกันได้ วิธีนี้เป็นวิธีที่ใช้กัน ทั่วไป คำสรรพนามนั้นอาจมีความหมายกำกวม คือ มีความหมายได้หลายอย่างไม่แน่นอน ส่วน ในฎีกาจะอธิบายไว้อย่างชัดเจนว่า คำสรรพนามนั้นแทนคำอะไร เช่น สพุเพติ เอกถ หิ สปปเทสโต สพุพสพุโท ทฎฐพุโพ โน นิปปเทสโต ตสฺมา สพุเพ เต ปรัตตูปชีวิน เปตาติ อตุโถ. (๑๐๔/๓ - ๔) แปลว่า ก็ในคำว่า สพุเพ นี้ มีอธิบายว่า โดยความเป็นสถานที่

^{๕๒} ฎีกาพรรณณ ฦ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, หน้า ๓๖๑ - ๓๖๒.

อยู่ บัณฑิตพึงเห็น สัพพศัพท์อยู่ โดยไม่เป็นสถานที่อยู่ บัณฑิตจะไม่พึงเห็นสัพพศัพท์อยู่ เพราะฉะนั้น สัตว์นรกเหล่านั้นทั้งหมด จึงชื่อว่าปรตตูปชีวีเปรต ดังนี้

ในตัวอย่างนี้ มุ่งถึง สัพพ ศัพท์เท่านั้น เพราะคำว่า สัพเพ ในประโยคนี้เป็นสรรพนามที่มุ่งเฉพาะลงไปว่าต้องโยคนามนามที่เป็น ปรตตูปชีวีเปรตเท่านั้น ไม่ใช่ชื่อนามนามประเภทอื่น

๕) คำนามที่มีความหมายได้หลายอย่าง

คำนามที่ใช้นั้นอาจตีความหมายได้หลายอย่าง แต่ในฎีกาจะถือเป็นคำที่กำกวม เป็นคำที่จะต้องอธิบายความให้ชัดเจน เช่น นรนฺติ นยฺนตฺเถน เหตุภาเวน นรนฺติ นิพฺพตฺตฺนฺตฺติ นรา มนุสฺสา. ๗เปฯ ตํ สุรฺนรมฺหิณฺยํ. เอตฺถ ทิ สุรฺกฺกฺทฺเถน อินฺทฺเทวพฺรหฺมานํ อสุรฺกฺกฺทฺเถน ทิพฺพาสุราเปตฺตาสุรานํ นรฺกฺกฺทฺเถน มนุสฺสตีรฺจฺฉานานนฺจ กณฺโณ เวทิตฺตฺพํ. สุรฺนรมฺหิณฺยนฺติ เทวมนุสฺเสหิ ปุชฺเชนฺยํ. (๕๗/๔-๕) แปลว่า บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุริ มีวิเคราะห์ว่า ชื่อว่าสุรเทพ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ย่อมให้รุ่งโรจน์ คือ อุตฺติเทพ ๗๗ ก็ ในคำว่า สุรฺนรมฺหิณฺยํ นี้ บัณฑิตพึงทราบศัพท์ว่าพระอินทร์ เทพ และพรหม ด้วยศัพท์สุร พึงทราบศัพท์ว่าทิพพอสุร และเปรตต่อสุร ด้วยอสุรศัพท์ และพึงทราบศัพท์ว่ามนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานด้วยนรศัพท์ บทว่า สุรฺนรมฺหิณฺยํ แปลว่า หมู่เทวดาและมนุษย์พึงบูชา

ในตัวอย่างนี้ ผู้แต่งได้มุ่งอธิบายศัพท์ว่า นร นี้ พร้อมทั้งได้แสดงอรรถอธิบายความหมายของศัพท์ และแยกส่วนของศัพท์ออกให้เห็นอย่างชัดเจน เฉพาะ นร ศัพท์นี้ว่ามีความหมายอยู่กึ่งนี้

๖) คำที่ควรอธิบายขยายเพิ่มเติม

การอธิบายความหมายของคำทำให้เนื้อความชัดเจนยิ่งขึ้น และไม่ทำให้เกิดความเข้าใจผิดไปเป็นอย่างอื่น ซึ่งจะทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจได้ง่ายในด้านรูปศัพท์และลักษณะทางไวยากรณ์ได้ เช่น อารภิสฺสฺสฺนฺติ อารภิสฺสฺสามิ. กเถสฺสามิติ วา อตฺถโก. (๕๕/๑) แปลว่า บทว่า อารภิสฺสฺ ความว่า ข้าพเจ้า จักเริ่ม หรือ จักกล่าว

ในตัวอย่างนี้ คำว่า อารภิสฺสฺ นั้น เป็นวิกัตติหวมคภวิสสันติ อุตตมบุรุษเท่านั้น ดังนั้นในประโยคนี้ จึงมุ่งไปที่วิกัตติหวมคภวิสสันติเพื่อให้ผู้แปลแปลศัพท์ได้ถูกต้อง

๗) คำว่า อาทิ

ในการยกตัวอย่างมาประกอบคำอธิบาย จะไม่ได้ข้อความมาทั้งหมดแต่จะให้เพียงบางส่วน แล้วลงท้ายคำอธิบายว่า อาทิ เป็นต้น เช่น ยถา อมฺพวนํ นาควนนฺตฺยาทิ. (๑๐๐/๗) แปลว่า เหมือนคำเป็นต้นว่า สวานมะม่วง คือ ป่าไม้กาะทิง

๘) คัมภีร์อ้างอิงที่ไม่ได้ระบุชื่อ

การอ้างอิง หลักฐานยืนยันคำอธิบายต่าง ๆ โดยไม่ได้ระบุชื่อคัมภีร์หรือแหล่งที่มาของความคิดนั้น กล่าวแต่เพียงว่า “วุตฺติ เหน็ด” ส่วนในฎีกา จะระบุชื่อแหล่งที่มาขึ้นให้ชัดเจน เพื่อช่วยให้หลักฐานอ้างอิงนั้นมีน้ำหนักมากขึ้น และช่วยให้ผู้ที่ศึกษาที่สนใจหาอ่านเพิ่มเติมจากต้นฉบับเดิมเหล่านั้นได้ เช่น อธิ วุจฺจติ ปญญา. สว อสฺส อคฺคิตฺติ เถโรติ สททวุตฺติวณฺณนํ ยํ วุตฺติ.(๑๐๑/๓-๕) แปลว่า พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาสททวุตฺติว่า ปัญญา ท่านเรียกว่า อธิระ ปัญญานั้น มีอยู่แก่ผู้นั้น เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า เถระ

๕) คำที่มีความหมายยาก

การเลือกอธิบายคำเหล่านั้นขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของฎีกาจารย์เอง อย่างไรก็ตามในการอธิบายความหมายของคำที่มีความหมายยากนี้ โดยทั่วไป ได้ใช้วิธีการอธิบายแบบต่าง ๆ กัน เช่น การอธิบายความหมายของไวยากรณ์ การให้คำจำกัดความ การเปรียบเทียบแบบอุปมาอุปมัย เป็นต้น

๕.๑) การอธิบายความหมายทางไวยากรณ์ เช่น นมิตฺวา นตฺวาติ ปททวยํ ปน วิเสสนกิริยาทสฺสนํ. ปุพฺพกาลกิริยาติปี วทนฺติ. นมิตฺวา นตฺวาติ นมฺชาตุ ตฺวาปจฺจโย โหติ.(๕๕/๗) แปลว่า ส่วนสองบทว่า นมิตฺวา นตฺวา เป็นการแสดงบทกิริยาวิเสสนะ ฯ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า เป็นบุพพกาลกิริยาก็มี นมฺชาตุในสองบทว่า นมิตฺวา นตฺวา เป็นตฺวาปัจจัย ในคำว่า นมิตฺวา นตฺวา นี้ ท่านประสงค์เอาบุพพกาลกิริยา (แปลว่าแล้ว) ในอรรถทั้ง ๔ มีบุพพกาลกิริยาเป็นต้น

๕.๒) การให้คำจำกัดความ เช่น จตฺตารี สจฺจานิ สพฺพทมฺเม วา พุชฺฌติ อพฺชฺฌมิ พุชฺฌิสฺสตีติ พุทฺโธ. โปเชตา ปชายาติ วา พุทฺโธ.(๕๗/๗-๘) แปลว่า ชื่อว่า พุทฺธะ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ย่อมตรัสรู้ คือ ได้ตรัสรู้แล้ว ได้แก่จกตรัสรู้ซึ่งอริยสัจสี่ประการ หรือพระธรรมทั้งปวง อีกอย่างหนึ่งชื่อว่า พุทฺธะ เพราะอรรถวิเคราะห์ ให้หมู่มสัตว์ได้รู้ตาม

๕.๓) การเปรียบเทียบแบบอุปมาอุปมัย เช่น ยถาปี โมคฺคัลลาโน จ นาสตฺวา นรคฺคิตฺโย วุฏฺฐิธโร ปวตฺเตติ เทวตฺเถโร ตถา อโย.(๑๐๒/๒) แปลว่า ก็ พระโมคคัลลานะ ทำลายขุมนรกทั้งหลาย ให้ธารน้ำฝนตกไปทั่วแผ่นดินใด พระเทวตฺเถระนี้ก็ ฉะนั้น

๑๐) ข้อบกพร่องทางภาษาและไวยากรณ์ ผู้วิจัยได้พิจารณาต้นฉบับตัวเขียนทั้งหมดแล้วเห็นว่า ภาษาและไวยากรณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์นี้ มิใช่ภาษาและไวยากรณ์บาลีที่เป็นแบบฉบับ (Classical Pali) แต่เป็นลักษณะของภาษาบาลีที่ใช้กันอยู่ทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ลักษณะการซ้อนกัณฑ์ ลักษณะการผูกประโยคกัณฑ์ ล้วนใช้สำนวนภาษาและการใช้ศัพท์บางศัพท์ที่มีข้อผิดพลาดไม่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ภาษาบาลี ซึ่งพอจะแบ่งประเภทออกได้ดังนี้

(๑) การใช้ศัพท์ เช่น จตุตถาโรอุปาสกธมมุตสวนมฺหิ (๑๒๐/๑๕) คำว่า “จตุตถาโร” เป็นศัพท์สังขยาประเภทปกติสังขยา ซึ่งเป็นการนับแบบปกติ เมื่อแปลออกมาแล้วก็ไม่สามารถจะแต่งเป็น “จตุตถาโร” ควรจะแต่งเป็น “จตุตถุณฺโณ อุปาสกานํ” ถ้าจะแต่งเป็นศัพท์ประเภทสมาส ก็น่าจะแต่งว่า “จตุตถุอุปาสกธมมุตสวนมฺหิ” หรือ “จตุตถุอุปาสกธมมุตสวนมฺหิ” จึงจะถูกต้องตามหลักไวยากรณ์

- นารก (๘๕/๑๔) คำว่า นารก แปลว่า สัตว์นรก เป็นศัพท์ที่ไม่มีในพจนานุกรมบาลี - อังกฤษ ฉบับของริส เดวิดส์ คัมภีร์อรรถกถาและคัมภีร์พระไตรปิฎก มักใช้ “เนรยิก” เป็นส่วนมาก อย่างไรก็ตาม คัมภีร์อภิธานปิฎกามีคำว่า “นารก” (๖๕๘) และพจนานุกรมบาลี - อังกฤษฉบับของ ซิลเดอริส ก็มีคำนี้ด้วย

(๒) บทพร่องเรื่องสำนวนของภาษา มีลักษณะเป็นสำนวนการพูดแบบไทย ๆ แล้วเรียงเป็นภาษาบาลี มิใช่สำนวนภาษาบาลีที่เป็นแบบฉบับ เช่นสำนวนในคัมภีร์อรรถกถาและพระไตรปิฎก

ก. ใช้สำนวนแบบสำนวนในภาษาไทย เช่น

เตสํ หิ วตฺตมานานํ เนตฺวา อาท จญฺเฌตฺนํ “นารกา วาปี เปตา วา ทิสฺวา มายฺยุมมาคตํ วนฺทิตฺวา สาทเรเนว เอวมาหํสุ ตสฺส. (๑๐๒/๑๐) แปลว่า ก็ พระเถระ นำความเป็นไปของหมู่สัตว์นรกเหล่านั้นไปบอกแก่พวกญาติว่า พวกสัตว์นรกก็ดี พวกเปรตก็ดี เห็นพระมาลัยผู้มาแล้ว ให้อำนาจโดยความเคารพ แล้วพูดบอกท่านอย่างนี้ ๆ สำนวนลักษณะอย่างนี้ถือว่าเป็นการพูดคุยกันแบบไทย ลักษณะของการแต่งก็แต่งแบบไทยคือ แต่งกิริยาในระหว่างก่อนแล้วจึงแต่งคำพูดประเภทนามนามไว้ข้างหลังเหมือนกับภาษาไทย เช่น ท่านรับประทานอาหารหรือยัง ถ้าเป็นสำนวนบาลีแบบฉบับที่ใช้กันอยู่จะชื่อว่า เตสํ หิ ปวตฺตํ สุตฺวา ตโต อากนฺตฺวา กนฺตฺวา ตํ สาสนํ เตสํ เปตานํ ฌาตฺนํ อาโรเจสิ ปรโลเก นารกา วาปี เปตา วา มํ ตํ จานํ อากตํ ทิสฺวา สาทเรเนว วนฺทิตฺวา มํ เอวมาหํสุ.

ข. สำนวนไม่รัดกุม เช่น

สพฺพสมฺปตฺติ ชลาภกมฺ อนุภวิตฺวา ตสฺมี พุทฺธุปฺปาเท ตโต จุตฺวา จุตฺตปฺปการา สมฺปตฺติ อนุภวิตฺวา ภควโต อริยมตฺเตยฺยสฺส สนฺติเก อกฺขมฺมํ สุนฺติจฺวา อริยญฺมี ปาปฺณิสฺสฺสนฺติ. (๑๒๕/๘)

ศัพท์ว่า “สมฺปตฺติ อนุภวิตฺวา” ไม่ควรจะมี เพราะจะทำให้ประโยคทางภาษายืดเยื้อไม่รัดกุม สำนวนภาษาบาลีน่าจะชื่อว่า ทิพฺพสมฺปตฺติ ชลาภกมฺ อนุภวิตฺวา ตสฺมี พุทฺธุปฺปาเท ตโต จุตฺวา มนุสฺสโลเก นิพฺพตฺติตฺวา ภควโต อริยมตฺเตยฺยสฺส สนฺติเก อกฺขมฺมํ โสตุ ลภิสฺสฺส ลภิตฺวา จ ปน อริยญฺมี ปาปฺณิสฺสฺส.

(๓) การวางรูปประโยค เช่น

‘สเจ อมฺเห สินฺหกา ทานาทิปี ปุณฺณํ กตฺวา ผลํ กปฺเปถ โน อิธ, สุตฺวา สพฺเพ นมสฺสิตฺวา เทวตฺเถรี มหิตฺธิกํ ปตฺตปฺวาทิกปุณฺณํ กตฺวา กปฺเปนฺติ ตํ ผลํ. (๑๐๓/๖) การขยายความไม่ถูกต้องและใช้รูปศัพท์ตามความรู้สึกของไทย เช่น “ในเรา” ใช้เป็น “อมฺเห” ถือว่าไม่เข้าใจกฎเกณฑ์และหลักไวยากรณ์บาลี เพราะว่า อมฺห ศัพท์นี้ มีวิธีการแจกวิภัตติเฉพาะ ถ้าหากจะใช้เป็นสัตตมีวิภัตติฝ่ายเอกวจนจะต้องเป็น “มยิ” ฝ่ายพหูวจนจะต้องเป็น “อมฺหเส” ถึงจะถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ ถ้าจะใช้เป็นทุตติยาวิภัตติซึ่ง แปลว่า “ซึ่ง” ไม่สามารถที่จะแปลได้ เพราะ “สินฺหก”^{๕๓} ศัพท์ ถ้าเป็นศัพท์ประเภทนามนาม จะแปลว่า “เพื่อน” ก็จะแปลได้ความหมายว่า “เพื่อนซึ่งเรา” หรือ “เพื่อนในเรา” ก็ยังแปล ไม่ได้ความอยู่ดี ถ้าเป็นคุณนามที่เป็นณวปัจจัย ตามกฎเกณฑ์และหลักภาษาจะต้องแต่งเป็น นัญญิ วิภัตติ จึงจะแปลได้ความและถูกต้อง สำหรับสำนวนบาลีแบบฉบับที่ใช้กันอยู่จะใช้ว่า ‘สเจ อมฺหเส ปเมชชตา ทานาทิปี ปุณฺณํ กตฺวา อิธ โลกํ วิปากํ อมฺหากํ อุทฺทิสถาติ

(๔) การผูกศัพท์สมาส มีการนำเอาศัพท์ต่างหมวด ต่างกลุ่มมาไว้ใน หมวดเดียวกันและกลุ่มเดียวกัน ทำให้การเชื่อมความของศัพท์สมาสไม่ลงกันเพราะมีเนื้อความ แตกต่างกัน เช่น

อฏฺฐนินฺตุปฺลปฺปมฺมุจฺจนอถฺขาริกโสมนสฺสสทคตฺตณฺณณสมฺมุชฺชุต- กามาวจรกุสลเจตนาฯ. (๑๐๗/๑๔) ศัพท์นี้ที่ถูกคือต้องแยกออกเป็น ๒ ส่วน คือ อฏฺฐนินฺตุปฺล- ปฺปมฺมุจฺจน และ อถฺขาริกโสมนสฺสสทคตฺตณฺณณสมฺมุชฺชุตกามาวจรกุสลเจตนาฯ เพราะการถวาย ดอกอุบลเชียวนั้น ถือว่าเป็นเหตุให้คนเราได้ทำบุญเมื่อมีไทยธรรมพร้อมและปฏิคาหกผู้รับก็มี พร้อมสามารถที่จะทำได้เลย ส่วน กามาวจรกุสลเจตนาที่ประกอบด้วยญาณสัมปยุตซึ่งสทรคด้วย สุขเวทนาที่เป็นอสังขาริก ถือว่าเป็นผล ดังนั้นเมื่อผู้ถวายมีความพร้อมทั้ง ๒ สอง คือ มีไทย ธรรมกับกามาวจรกุสลเจตนาเกิดขึ้นพร้อมกันในขณะนั้นก็จะส่งความสุขไปที่จิต เมื่อพิจารณา ตามหลักบาลีไวยากรณ์แล้ว ดอกอุบลนั้นจัดอยู่ในกลุ่มของดอกไม้ ส่วนเจตนาอยู่นอกกลุ่มของ จิตใจ เปรียบเทียบกันแล้วเห็นชัดเจนยิ่งขึ้นว่า ดอกไม้เปรียบเสมือนรูปธรรมสามารถมองเห็น ได้ด้วยตาเปล่า ส่วนเจตนาเปรียบเสมือนนามธรรมไม่สามารถจะจับต้องได้แต่สามารถรับรู้ได้จาก ความสุขที่เกิดขึ้นทางใจเท่านั้น ศัพท์เหล่านี้ผู้แต่งไม่น่าจะนำมาไว้ในหมวดเดียวกันกลุ่มเดียวกัน ซึ่งถือว่าผิดกฎเกณฑ์ทางหลักภาษา

^{๕๓} พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ - ไทย, หน้า ๑๔๕. อธิบายว่า สินฺหก (ปู) เพื่อน (ผู้มีความรัก, ฯลฯ) ณว ปัจจัย.

(๕) บทพรรณานี้เรื่องกิริยาอาชญา คือ มักใช้ทั้งปัจจุบันกาล อดีตกาลและอนาคตกาลปะปนกัน

ก. กิริยาอาชญาที่ถึงเหตุการณ์ที่เป็นอดีตแต่ใช้กิริยาเป็นปัจจุบันกาล เช่น

ยถาปี โมคคัลลาโน จ นาเสตฺวา นรคตฺติโย วุฏฺฐิจิธโร ปวตฺเตติ
เทวตฺเตโร ตถา อัย. ยถาปี โมคคัลลาโน จ นาเสตฺวา โลหุมฺภิโย นาสติ อุจฺจกานิ
เถโร โส มาเลโย ตถา. ยถาปี โมคคัลลาโน จ ปาเตตฺวา สิมฺพลินฺนํ นาสติ ปพฺพตฺจการิ
เทวตฺเตโร ตถา อัย. (๑๐๓/๒-๖)

กิริยาศัพท์ตรงนี้ควรจะเป็น “ปวตเตติ, นาสติ” เพราะพูดถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว นำพระมาลัยเทวเถระมาเปรียบเทียบกับพระมหาโมคคัลลานเถระ

ข. กิริยาอาชญาใช้ผิดกาลและ ผิดบุรุษ จำนวนภษาชื่อยียดด้วย เช่น
“ตุมฺเห มม อิทฺ ๑เปฯ สพฺโพวาทำ กตฺวา อายุหฺปริโยसानะ
เทวโลเก นิพฺพตฺตีสฺส ๑เปฯ ภควโต อริยมตฺเตยฺยสฺส สนฺติเก อคฺคธมฺมํ สฺมุติวาทิ
อริยญฺมี ปาปฺณิสฺสสนฺติ.” (๑๓๐/๕-๑๑)

ศัพท์ว่า “นิพพตตีสฺส” ควรจะเป็น “นิพพตตีสฺสถ” จึงจะถูกกาลเพราะเนื้อเรื่องกำลังพูดการทำบุญ เมื่อสิ้นอายุขัยไปแล้วจะไปบังเกิดที่ไหน หลังจากได้เสวยทิพยสมบัติแล้วก็จะรอไปจุติอีกครั้ง เมื่อศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรยที่ตนเองปรารถนาจะเกิดร่วมสมัย มีปรากฏขึ้นในโลก ดังนั้น คำว่า “ปาปณิสฺสสนฺติ” น่าจะเป็น “ปาปณิสฺสถ” เพราะความตรงนี้ยังใช้ประธานตัวเดียวกันคือ ตุมฺเห สำหรับสำนวนบาลีแบบฉบับที่ใช้กันอยู่จะใช้ว่า “ตุมฺเห มม อิทฺ ๑เปฯ เทวโลเก นิพฺพตฺตีสฺสถ ๑เปฯ สฺมุติวาทิ อริยญฺมี ปาปฺณิสฺสถ”

ค. ใช้กิริยา ตฺวา ปัจจัยคุมพากย์ ซึ่งไม่ถูกต้องตามหลักการและกฎเกณฑ์ทางภาษาบาลีไวยากรณ์ เช่น

เย ชนา ทานาทินิ ปุณฺณานิ กตฺวา เต ตถฺจ สมิทฺธา สฺมุติวา
อภิริปา ทีฆายุกา อตฺตโน ปุณฺณเณ ชีวนฺติเยว เย ปน ปาณาติปาตาทินิ ปาปานิ
กตฺวา ปุณฺณมตฺตมฺปิ อชานิตฺวา เต สพฺเพปิ ทลิตฺทา ทฺกฺขิตฺทา วิรูปา อปฺปายุกา
อตฺตโน อตฺตโน ปาปฺกมฺเมน ชีวนฺติเยว. (๑๒๔/๑๓-๑๓) เฉพาะ “ตฺวา” ปัจจัย ที่ใช้เป็น
กิริยาคุมพากย์ได้นั้น มีข้อให้สังเกตดังต่อไปนี้ คือ บทประธาน บทแรกเป็นพหูวนะ บท
ประธานบทหลังเป็นเอกวนะ หรือประธานบทหน้าเป็นเอกวนะ บทหลังเป็นพหูวนะ มีกิริยา
ศัพท์ประกอบด้วย “ตฺวา” ปัจจัย อยู่หน้าประธานในบทหลัง ลักษณะเช่นนี้เรียก “ตฺวา” ปัจจัย

ว่าเป็นกิริยาประธานนัย ซึ่งแปลว่า “นัยแห่งประธานของกิริยา” เช่น เทว อิตฺติโย นหายมานา ตํ ภาชนํ อุทเทนนาหริยมานํ ทิสฺวา เอกา อิตฺติ “มยุหเมตํ ภาชนนฺติ อาห. (ธ.ป. ๘/๑๗๒/๑๒)

บทหน้าเป็นเอกวจนะ เช่น ภิกฺขุสฺตํ นิสินฺนภูจฺจเนยว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหฺตํ ปตฺวา เวหาลิ อพฺภุคฺคณฺตฺวา สพฺเพปิ เต ภิกฺขุ อากาเสเนว ฯเปฯ ปาเท วฺนทิสฺสุ. (ธ.ป. ๘/๗๗/๓)

ทั้งบทหน้า ทั้งบทหลังเป็นเอกวจนะ มีที่ใช้น้อยมาก เช่น สรีริ มฺขณฺเ ภิชฺชิตฺวา เอโก ภาโก โอริมตีเร ปติ. (ธ.ป. ๓/๑๘๗/๗-๘)

ทั้งบทหน้า ทั้งบทหลัง เป็นพหูวจนะ แต่มีการแยกความให้เห็นชัดเจน มีที่ใช้น้อย เช่น มนุสฺสา วตฺตสมฺปนฺเน ภิกฺขุ ทิสฺวา ฯเปฯ “ภนฺเต กุหิ อຍ္ယာ คจฺจนฺตိติ ปุจฺฉิตฺวา ฯเปฯ ปณฺทิตฺมฺนุสฺสา “วสุสวาสิ ฯลฯ คณฺเหຍ္ယามาติ อาหํสฺสุ. (ธ.ป. ๑/๗-๘/๒๑)

๒.๒.๖ วิธีการเสนอเนื้อหา

คัมภีร์มัลลยวัตตูปินิฎีกานี้ ผู้แต่งได้นำเอาปณามคาคาของคัมภีร์มาเลยยเทวัต- เณรวัตตุมายังขยายคือนำมาอธิบายถึงประโยชน์ของการนมัสการพระรัตนตรัย วิธีการแต่งคัมภีร์ทาง พระพุทธศาสนาที่มีนัยอันวิจิตรพิสดาร สาเหตุที่ทำให้ผู้แต่งแต่งเรื่องพระมัลลย การระบุชื่อของ คัมภีร์ไว้ในตอนต้นเรื่อง การวิเคราะห์ศัพท์ พร้อมทั้งได้อธิบายศัพท์ ความหมายของศัพท์ การให้ คำจำกัดความ การอธิบายลักษณะของไวยากรณ์ การแสดงความสัมพันธ์ของคำในประโยค และได้แสดงจุดมุ่งหมายของการแต่งไว้ในปณามคาคา พร้อมทั้งระบุชื่อของผู้แต่งคัมภีร์ไว้ด้วย ลักษณะการแต่งคัมภีร์อย่างนี้ ผู้แต่งใช้ลักษณะของ “ทีปนิ” และ “ฎีกา” มาแสดงไว้รวมกัน ดังตัวอย่าง เช่น

- คัมภีร์มาเลยยเทวัตตฺว เณรวัตตฺว ผู้แต่งใช้ลักษณะการพรรณนาเล่าเรื่องไป ตามลำดับเหตุการณ์ ไม่แสดงรายละเอียดของฉากและเหตุการณ์ไว้ เช่น อตีเต กิร ติรตฺน- ปติฏฺจฺจานฺนฺเต ลจฺกาทีปสงฺฆาเต ตามฺพปณฺณิทีเป ปรมิตฺฐิณาณฺเน ปากโก มาเลยยเทวัตตฺวโร นาม เอโก เณโร กมฺโพชคามิ นิสฺสาเย โรหชนปเท วิหาสิ. (๔๔/๘,๕,๑๐)

- ส่วน คัมภีร์มัลลยวัตตูปินิฎีกานี้ ผู้แต่งจะนำเนื้อหาสาระของคำศัพท์ที่ น่าสนใจมาอธิบาย เช่น เรื่องสถานที่อยู่ของพระเถระให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เช่น “ตามฺพปณฺณิ- ทีเป”ติ เอตฺถ อตีเต กิร เอกา อิตฺติ ตามฺพปณฺณิยิ ชาตา ลจฺกาทีเป ปากภา อโหสิ. ตสฺมา โส รุพฺพิวเสน “ตามฺพปณฺณิโย”ติ สมณฺณมฺนุภาวติ. (๑๐๐/๓-๔) หรือชื่อของพระเถระ ผู้ แต่งก็ได้้นำศัพท์มาอธิบาย เช่น “มาเลยยเทวัตตฺวโร”ติ เอตฺถ ปน “มาลโย”ติ ทีปฺเสตฺติ

อริวงษ์. มาลเย นิยุตโต เถโร มาลโย. “ทีพุดิขฺฌานสมาปตฺติหิ ผลํ กิเพติ รมตี”ติ เทโว.
“สีลกฺขณฺฐาทีหิ ธิรติ เตสุ วา ติฏฺฐตี”ติ เถโร. “มาลโย จ โส เทโว จา”ติ มาลยเทโว.
(๑๐๐/๔-๕)

จากนั้น ผู้แต่งได้นำเนื้อหาสาระของคัมภีร์มาเลยยเทวัตถะวัตถุทั้ง ๒ ภาค
คือ ภาคต้นและภาคที่ ๒ มาขยายอธิบายเนื้อความตามลำดับเหตุการณ์ แล้วจบลงด้วยการบอชื่อ
ผู้แต่งในภาคต้น และภาคที่สอง แต่ที่แตกต่างจากคัมภีร์มาเลยยเทวัตถะวัตถุ คือ ระบุชื่อผู้แต่งไว้
ในภาคต้น และภาคที่ ๒ ทำให้ง่ายต่อการสืบค้นหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ด้วย เช่น

- คัมภีร์มาเลยยเทวัตถะวัตถุ บอชื่อไว้อย่างสั้นในตอนจบภาคที่ ๑ ว่า เอว
ฯเปฯ ปจฺมมาเลยฺยวตฺถุ สฺมตฺตํ. (๕๔/๑๕) และตอนจบภาคที่ ๒ ว่า อิติ มาเลยฺยเทว
เอรสุส วณฺณนา นิฏฺฐิตา. (๖๗/๑๓)

- ส่วน คัมภีร์มาลัยวัตถุที่ปณีฎีกานั้น จะระบุชื่อผู้แต่งไว้อย่างชัดเจนในตอนจบ
ภาคที่ ๑ ว่า อิติ ปจฺมมาเลยฺยวตฺถุที่ปณีฎีกา ติโลกคิลกอนนตฺตพฺพุทฺธิสทฺธมฺมกิตฺติมานนฺทปฺปโยคิ
นาเมเน เถเรเน กตา สฺมตฺตา. และตอนจบภาคที่ ๒ ว่า อิติ พุติยมาลัยวตฺถุที่ปณีฎีกา
พฺพุทฺธิวลาสุวเฮเน ตโยวสุสิเกเน ลกฺขิตา สาสเน ธาวรรตฺถาย สฺมตฺตา.

โครงสร้างของคัมภีร์ที่มีปณามคาถาและสรุปจบเช่นนี้ ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่แต่ง
ขึ้นในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไทซึ่งเป็นยุคทองของวรรณคดีบาลีในสมัยสุโขทัย ส่วน
เนื้อหาสาระนั้น ผู้แต่งนำมาจากคัมภีร์และปกรณ์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก เป็นต้น ส่วนเนื้อหาที่
นำมาจากพระไตรปิฎกนั้นได้นำมาสอดคล้องแทรกเสนอไว้อย่างมีระบบดังนี้ คือ

๑) การให้ทาน ผู้แต่งก็นำมาเสนอในเรื่องกาลทั้ง ๓ การให้ทานของทายก คือ
“บุพฺเพว ทานา สุมนิ ททํ จิตฺตํ ปสาทเย
ทตฺวา อตฺตมโน โหติ เอสายถุณฺสุส สฺมปทา”ติ.^{๕๔}

๒) การฟังมหาเวสสันดรชาดกให้จบภายในวันเดียว ผู้แต่งได้นำเนื้อหาการ
ฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดกมาเปรียบเทียบกับการทำงานของชาวนาเพื่อให้เห็นเรื่องการทำนา เช่น
การไถ่ตะ ไถ่พวน แล้วก็หว่านพืชลงในนาเหมือนกันคือต้องทำให้เสร็จในวันเดียว ส่วน การฟัง
เทศน์มหาเวสสันดรชาดกนั้นเป็นการชำระความตระหนี่ถี่เหนียวของตนเอง ลำดับต่อจากนั้นต้องมี
ความละอายใจไม่กระทำความชั่ว มีสติ มีปัญญาแล้วจึงถวายทานด้วยศรัทธาซึ่งมีปัญญาเป็นฐาน
กำกับเพื่อจะกำจัดอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นในจิตสันดานของตนให้หมดไป คือ

“สทฺธา พิชฺชํ ตโป วุญฺชิ ปญฺญา เม ยฺคนนฺจลฺลํ
หิริ อีสํ มโน โยตฺตํ สติ เม ผาลปาจน.

^{๕๔} อจ. ญก. (บาลี) ๒๒/๓๗/๓๒๓.

กายคุตโต วจีคุตโต   อาหาร อูทเร ยโต
สจฺจํ กโรมิ นิตุทานํ   โสจรจํ เม ปโมจัน.
วีริยํ เม ชูโรชฺรยหํ   โยคเขมาธิวาหนํ
คจฺจติ อนิวตฺตนตํ ยตถ   คนฺตฺวา น โสจติ.
เอวเมสา กสิ กฏฺฐา   สา โหติ อมตฺปผลา
เอตํ กสิ กสิตฺวาน   สพฺพทฺฐกา ปมฺญจติ”ติ.^{๕๕}

๓) นำเสนอสาเหตุที่ทำให้มนุษย์ที่อยู่บนโลกนี้ตกไปสู่อบายภูมินั้นเกิดมาจากสาเหตุอะไร ทำกรรมอะไรไว้ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ คือ

“โย โลกา ปิตฺร หนติ   โทสา วา ปริสาธโม
ส กาสฺสฺสฺเต นิริเย   จิรฺรตฺตาย ปจฺจติ”ติ.^{๕๖}

พร้อมกันกันนั้นก็ได้พรรณาสภาพของนรกทั้ง ๘ ขุมให้เห็นอีก คือ

“สณฺชีโว กาสฺสฺสฺโต จ   สงฺฆาโต โรรุโว ตถา
มหาโรรุโว ปตาโป   มหาปตาโป อวิจิ
อิจฺเจเต อฏฺฐ นิริยา   อภฺขตา ทฺวติกฺกมา
อาภินฺณา ลุทฺทกฺกมฺเมห   ปจฺเจกา โสพฺสฺสฺสทา”ติ.^{๕๗}

จากนั้น ผู้แต่งได้นำเสนอเรื่องของพยาครุฑซึ่งเป็นสัตว์ที่น่าเกรงขามของผู้คนเมื่อได้พบเห็น คือ

“ครุโฬ ยถา โอปตติ   ปนนคํ ภกฺขมตฺตโน
สมนฺตฺตา โยชนสฺตํ   วิกฺโขภเกติ มหาสฺรํ
ปนนคํ โส คเหตุวาน   อโรสีสํ วิเหฏฺฐยํ
ตํ อาทาย ปกฺกมติ   เยนคามํ วิหฺงคโม”ติ.^{๕๘}

ส่วนในตอนท้ายนั้น ผู้แต่งได้นำเสนอเรื่องการเสียดสละประโยชน์ส่วนตนเพียงเล็กน้อยเพื่อรักษาประโยชน์ส่วนร่วมซึ่งเป็นธรรมชั้นสูงไว้ให้เท่ากับการรักษาชีวิตของตน คือ

“ธนํ จเช องฺควรฺสฺส เหตุ
องฺคํ จเช ชีวิตํ รกฺขมาโน
องฺคํ ธนํ ชีวิตญฺวาปี สพฺพํ

^{๕๕} พุ. ศุ. (บาลี) ๑๕/๑๕๔/๒๕๘.

^{๕๖} พุ.ชา.สฎฺฐิ. (บาลี) ๒๘/๑๐๓/๑๐๘.

^{๕๗} พุ.ชา.สฎฺฐิ. (บาลี) ๒๘/๘๓-๘๔/๓๓.

^{๕๘} อ.อป. (บาลี) ๓๒/๕๐๑-๕๐๒/๕๕.

จเซ นโร ฆมมฺนุสฺสรฺนุโต”ติ.^{๕๕}

เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับเรื่อง ทำให้มีอรรถรสของการแต่งกัมภีร์และทำให้สาระในกัมภีร์
มาลัยยวัตถุที่ปณีตูกามีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น

๒.๒.๗ ที่มาของเนื้อหา

จากการศึกษากัมภีร์มาลัยยวัตถุที่ปณีตูกา ผู้แต่งได้นำเนื้อหามาจากกัมภีร์เหล่านี้
คือ พระไตรปิฎก, อรรถกถา, ฎีกา และกัมภีร์ปกรณ์พิเศษต่าง ๆ ซึ่งพอจะแยกออกได้
ดังต่อไปนี้ คือ

ตอนที่ ๑. ว่าด้วย อารัมภกถา ความเป็นมาของเรื่อง การนิยามความหมาย
การให้คำจำกัดความของศัพท์และความหมายของชื่อพระมาลัยเทวเถระ การทำบุญให้ทานและ
อานิสงส์ของการทำบุญ พร้อมทั้งบอกถึงบุคคลที่จะได้รับและไม่ได้ผลบุญที่พวกญาติ ๆ อุทิศไป
ให้ จนกระทั่งการอธิบายขยายความเรื่องสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นต้น เนื้อหาที่ผู้แต่งนำมาจาก
กัมภีร์ต่าง ๆ เหล่านี้คือ

- อรรถกถาวินัย ชื่อว่า สมันตปาสาทิกา
- วิสุทธีมรรค
- สัททวุตติอรรถกถา
- อังคุตตรนิกาย นักกนิบาต
- ตีโรกฺขทฺเพตวตฺตอรรถกถา
- กุฎทั้นตฺสูตร
- สารัตถทีปนี
- อรรถกถาปฎฐาน
- วิสุทธีมรรคคณฐี
- ทักขินาวิกังคสูตร
- อรรถกถาทักขินาวิกังคสูตร

ตอนที่ ๒. ว่าด้วยความหมายของคำว่า “อริยะ” การบำเพ็ญบารมีของ
พระโพธิสัตว์ เปรียบเทียบการฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดกให้จบในวันเดียวกับการทำนาของ
ชาวนาในวันหนึ่งเท่านั้น ประเภทของบุคคลที่ทำบุญจะได้เกิดในศาสนายุคกาลของพระโพธิสัตว์
ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า มนุษย์ทั้งปวง ถ้าอยากพบข้าพเจ้าผู้จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตนั้น

^{๕๕} บุ.ชา.ม. (บาลี) ๒๘/๔๓๐/๑๒๒.

จงพากันฟังมหาเวสสันดรชาดกให้จบภายในวันเดียว จงบูชากัณฑ์เทศน์ด้วยเครื่องสักการะอย่างละ
หนึ่งพัน คือ ประทีป น้ำมันพันหนึ่ง ดอกบัวหลวงพันหนึ่ง ดอกบัวเขียวพันหนึ่ง ดอกบัวสีน้ำ
เงินพันหนึ่ง ดอกมณฑาทิพย์พันหนึ่ง ธงแผ่นผ้าพันหนึ่ง ฉัตรพันหนึ่ง เป็นต้น จงนำเครื่องสักการะ
ดังกล่าวมารวมกันบูชาพระธรรมเทศนามหาเวสสันดรชาดกก็จักพากันได้บรรลุระอรหัตพร้อมทั้ง
ปฏิบัติสัมภิตา ณ สถานที่ต่อหน้าข้าพเจ้าในอนาคต เมื่อข้าพเจ้าได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และ
บุคคลผู้ไม่ได้พบศาสนาของข้าพเจ้านั้นก็คือ ผู้ว่ากล่าวติเตียนนินทาพระอรียเจ้า คนผู้ประทุษร้าย
นางกสิณคนผู้ทำสังฆเภทของสงฆ์ให้แตกแยกกัน คนผู้กระทำอนันตริยกรรมมีผู้ฆ่ามารดาบิดา
เป็นต้น บุคคลผู้ขู่หรือพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุและตัดต้นศรีมหาโพธิ์ คนผู้ฆ่าพระ
โพธิสัตว์ผู้เป็นหน่อพุทธางกูร คนลักวัตตุสิ่งของอันเป็นของสงฆ์ คนผู้มีความตระหนี่ไม่บริจาค
ทาน คนผู้มีความประมาท พร้อมทั้งอธิบายความน่าสะพรึงกลัวของนรกแต่ละขุมว่ามีความน่า
สะพรึงกลัวขนาดไหน เมื่อถูกนายนิรบาลทรมานให้พวกมนุษย์ได้จินตภาพเห็นลักษณะของนรก
อย่างชัดเจน เนื้อหานี้ผู้แต่งได้นำมาจากคัมภีร์ต่าง ๆ เหล่านี้คือ

- หิมวันตอรรถกถา
- สมาสยาสุฎีกา
- สุตตนิบาต กสิณทวารสูตร
- กัจจายนสาระ
- อนาคตวงสสูตร
- ฎีกาวินัย
- สักกนิบาต สังกิจจชาดกอรรถกถา

จากการศึกษาที่มาเนื้อหาของคัมภีร์นี้พบว่า ผู้แต่งได้นำเนื้อหาจากคัมภีร์ต่าง ๆ

ใน ๒ ลักษณะด้วยกันคือ

๑) คัดลอกข้อความจากคัมภีร์นั้น ๆ โดยตรงไม่มีการตัดทอนหรือเพิ่มเติม
ข้อความใด ๆ ให้ผิดเพี้ยนไปจากต้นฉบับเดิม แต่การจารก็มีข้อผิดพลาดอยู่บ้าง เช่น

“สพฺธา พิชฺ ติโป วุฏฺฐิ	ปญฺญา เม ยุกนฺจฺคฺล
หิริ อีสํ มโน โยตุตฺ	สติ เม ผลาปาจน.
กายคุตฺโต วชิคุตฺโต	อาหาเร อุตฺเร ยโต
สจฺจํ กโรมิ นินฺททานํ	โสฺรจฺจํ เม ปโมจฺน.
วีริยํ เม ชฺฐโรชฺชยุหํ	โยคเขมาธิวาทนํ
กจฺจติ อนิวตฺตุนฺตํ ยตุถ	คนฺตุวานํ โสจติ.
เอวเมสา กสิ กุฏฺฐา	สา โหติ อมตฺปฺผลา

เอตฺถิ กสิ กสิตฺวาน สพฺพทฺทุกฺขา ปมฺมุจฺจติ”ติ.^{๑๐๐}

๒) เนื้อหาที่คัดลอกมาจากคัมภีร์ต่าง ๆ นั้นเป็นบางส่วนบางตอนเท่านั้น แล้วนำมาเรียบเรียงใหม่ให้เป็นสำนวนของผู้แต่งโดยใช้คำประพันธ์แบบร้อยกรองเพื่อการที่ จะเน้นเนื้อหาสาระหรือสรุปส่วนที่สำคัญให้กระชับและได้ความชัดเจนตรงตามเป้าหมายที่ต้องการ เช่น ยถา ภาว

“ปุพฺพเว ทานา สุมโน ทํ จิตฺตํ ปสาทเย

ทตฺวา อตฺตมโน โหติ เอสา ยญฺญสฺส สมฺปทา”ติ.^{๑๐๑}

ส่วนในคัมภีร์มัลลยวัตตอุทีปนีฎีกานี้ผู้แต่งแต่งขึ้นมาใหม่คือ

“ปุพฺพเว ทานา สุมโน ททฺถจิตฺตํ ปสาทยํ

ทตฺวา อตฺตมโน โหติ เอสา ปุญฺญสฺส สมฺปทา”ติ.

และมีความแตกต่างกันเรื่องเนื้อหาในฉบับทองทิพย์ วัชรราชโอรส ไม้ประดับลายทองจีน (ท. ๓) ผู้แต่งแต่งว่า

“ปุพฺพเว ทานา สุมโน ททฺถจิตฺตํ ปสาทยํ

ทตฺวา อตฺตมโน โหติ เอสา เม ปุญฺญสมฺปทา”ติ.

ข้อแตกต่างแหล่งที่มาของเนื้อหา ผู้แต่งนำมาเสนอในคัมภีร์นี้ ส่วนมากได้นำมา จากคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ตนได้ศึกษาค้นคว้ามาแล้ว มีความหลากหลายของเนื้อหาพอสมควร เช่น

พระไตรปิฎกว่า “พุทฺธน”ติ โย โส ภาว สยมฺภู อนาจรียโก ปุพฺเพ อนนฺตฺตฺเตสฺส ฐมฺเมสฺส สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌิ ตตฺถ จ สพฺพญญตฺตํ ปตฺโต พฺเลสฺส จ วสีภาวํ. “พุทฺโธ”ติ เณตฺถเณ พุทฺโธ. “พุชฺฌิตา สจฺจานิ”ติ พุทฺโธ. “โพเชตา ปชายา”ติ พุทฺโธ.^{๑๐๒}

สมันตปาสาทิกาและวิสุทธิมรรคว่า ยสฺมา วา จตฺตาริ สจฺจานิ อตฺตนาปิ พุชฺฌิ อญฺเญปิ สตฺเต โพเชติ ตสฺมา เอวมาทีหิปี การเณหิ พุทฺโธ. “อิมสฺส จ ปนตฺถสฺส วิญญาปนตฺถํ พุชฺฌิตา สจฺจานิ”ติ พุทฺโธ. “โพเชตา ปชายา”ติ พุทฺโธ.^{๑๐๓}

ส่วน คัมภีร์มัลลยวัตตอุทีปนีฎีกาว่า “จตฺตาริ สจฺจานิ สพฺพทฺมฺเม วา พุชฺฌติ อพุชฺฌิ พุชฺฌิสฺสตี”ติ พุทฺโธ. “โพเชตา ปชายา”ติ พุทฺโธ. (๕๓/๕-๑๑) หรือ

^{๑๐๐} บ. สุ. (บาลี) ๑๕/๑๕๔/๒๕๘.

^{๑๐๑} อ. จ. ก. ก. (บาลี) ๒๒/๓๗/๓๒๓.

^{๑๐๒} บ. จ. (บาลี) ๓๐/๕๔๖/๒๗๑.

^{๑๐๓} วิ. มหา. อ. (บาลี) ๑/๑๒๕-๑๓๐; วิ. สุ. (บาลี) ๑/๒๖๘.

สมันตปาสาทิกาและวิสุทธิมรรคว่า โสภณคมนตรี สุนทร จานี คตตดา
สมมา คตตดา สมมา จ คตตดา สุกโต. ๗๒๗ สุนทร เจส จานี คโต อมตํ นิพพานนฺติ
สุนทร จานี คตตดาปิ สุกโต.^{๑๑๔}

ส่วน คัมภีร์มัลลยวัตตูปินีฎีกานี้ว่า สุนทร นิพพานํ กจฺจตีติ สุกโต. สุนทร
สพฺพณฺตุ คโต ปตุโตติ สุกโต. (๕๘/๑-๒)

ผู้แต่งได้นำเสนอลักษณะของการแต่งไว้โดยการอธิบายศัพท์แบบสั้น ๆ กระชับ
เข้าใจง่ายในทุกคัมภีร์ที่นำมาอ้างอิง ดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วนั้น

๒.๒.๘ ลักษณะการประพันธ์ในคัมภีร์มัลลยวัตตูปินีฎีกา

ลักษณะการประพันธ์คัมภีร์มัลลยวัตตูปินีฎีกานี้ พอจะสรุปได้ว่า ผู้แต่งใช้
ลักษณะของ “ทีปนี^{๑๑๕} และ ฎีกา^{๑๑๖}” เข้ามาเป็นแบบวิธีการนำเสนอเนื้อหา

๑) ลักษณะของทีปนี เป็นการอธิบายขยายเนื้อหาจากในคัมภีร์มาเลยยเทวัตต-
วัตตฺ ซึ่งมามีวิธีการนำเสนอในรูปลักษณะ ๒ แบบ คือ

๑.๑) รูปแบบที่ ๑ การอธิบายพรรณนาเล่าเรื่อง เช่น

มาเลยยเทวัตตวัตตฺ เริ่มขึ้นด้วยปณามคาถา (เฉพาะสายสุโขทัย) กล่าวนมัสการ
พระรัตนตรัย และระบุชื่อเรื่องที่จะแต่ง ส่วนมัลลยวัตตูปินีฎีกานี้ ก็เริ่มขึ้นด้วยปณามคาถา
และขยายบทปณามคาถา อธิบายถึงประโยชน์ของการนมัสการพระรัตนตรัยโดยเฉพาะ ใน
ตอนต้นของการแต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา สาเหตุที่ทำให้ผู้แต่งแต่งเรื่องพระมัลลย
วิจิตรของเรื่องพระมัลลย

๑.๒) รูปแบบที่ ๒ การถาม - การตอบ เป็นการขยายเพิ่มเติมเนื้อหาเข้ามา
อีก เช่น

---

^{๑๑๔} วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๑๒๒; วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๒๕๕ - ๒๖๐.

^{๑๑๕} ดร. สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีอินเดียและลังกา, หน้า ๕๐๑. อธิบายว่า
ทีปนี หมายถึง การแสดง การส่องสว่าง การทำให้ชัดเจน

^{๑๑๖} บุญหนา สอนใจ, “สังขยาปกาสปกรณและฎีกา : การตรวจชำระและการศึกษาเชิง
วิเคราะห์” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (ภาควิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓),
หน้า ๒๓๔. อธิบายว่า ฎีกา เป็นคัมภีร์ที่วิเคราะห์ศัพท์และความหมายของศัพท์ อธิบายขยายความของคาถา
โดยถอดออกเป็นร้อยแก้ว ฎีกามีอยู่ ๒ ประเภท คือ (๑) ฎีกาที่อธิบายขยายความอรรถกถาตามลำดับชั้นที่ ๒
และ (๒) ฎีกาที่อธิบายขยายความของมูลปกรณ์ซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นที่ ๑

หากจะมีคำถามว่า เพราะเหตุอะไร ท่านจึงไม่ได้ประสงค์เอาบุพพกาลกิริยาทั้งสามบทนอกนี้ ตอบว่า เพราะท่านไม่ได้ประกอบเนื้อความไว้ หรือ มาเลยเขตต์เถรวัตถุเล่าเรื่องไว้อย่างสั้น ๆ ว่า พระมาลัยได้เหาะไปเมืองนรก แล้วนำความที่สัตว์นรกฝากมาบอกพวกญาติของสัตว์นรกเหล่านั้น ส่วนคัมภีร์มาลัยยัตถุที่ปณีตีกาจะนำมาขยายพรรณนาภาพมหานรกทั้ง ๘ ชุม ให้เห็นจินตภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับกรบรรยายอธิบายเฉย ๆ ว่า เมื่อคนทำดีแล้วจะรับความสุขความสบายในทุก ๆ ภพซึ่งมุ่งถึงผลของกุศลกรรม ส่วนผลของอกุศลกรรมนั้นจะนำไปสู่อบายภูมิซึ่งมีภาพของนรกที่น่าสะพรึงปรากฏอยู่ข้างหน้าให้เห็นประจักษ์แจ้ง

๒) ลักษณะฎีกา

ลักษณะฎีกาที่ใช้ในคัมภีร์นี้ คือ การยกคำหรือความในคัมภีร์มาเลยเขตต์เถรวัตถุขึ้นมาอธิบายโดยอาศัยการอธิบายที่สั้น ๆ กระชับ เข้าใจง่าย เช่น การแสดงอรรถวิเคราะห์ การให้คำจำกัดความ การอธิบายลักษณะไวยากรณ์ การแสดงความสัมพันธ์ของคำในประโยค เช่น

๒.๑) การแสดงอรรถวิเคราะห์ เช่น “ทิพฺพตฺติชฺฌมานสมฺมาปตฺติหิ ผลํ ทิเพตฺติมตฺติเต เทโว.” (๑๐๑/๒) แปลว่า พระโยคาวจรภิกษุรูปใด ย่อมเล่น คือ ย่อมเพลิดเพลินยินดีอยู่ด้วยฌมานสมบัตติ ๓ ประการ อันเป็นทิพย์ เพราะเหตุนั้น พระโยคาวจรภิกษุรูปนั้น ได้ชื่อว่า เทวะ

๒.๒) การให้คำจำกัดความ เช่น “ปาปเก อกุสเส ฆมฺเม ธฺมาตฺติ ฆมฺโม. สตุเต นิพฺพานํ วา ธาเรตฺติ ฆมฺโม. ปณฺฑิตฺเตหิ ธาเรตฺติ ฆมฺโม. โลกุตฺตโร จ ปริยตฺติ จ. (๕๘/๕-๗) แปลว่า สภาวะใดย่อมกำจัดเสียซึ่งกรรมทั้งหลายอันเป็นบาปอกุศล เหตุนั้น สภาวะนั้น ชื่อว่า ธรรม อีกอย่างหนึ่ง สภาวะใดย่อมทรงไว้ซึ่งหมู่สัตว์คือพระนิพพาน เหตุนั้น สภาวะนั้น ชื่อว่า ธรรม สภาวะใด อันบัณฑิตทั้งหลายย่อมทรงไว้ เหตุนั้น สภาวะนั้น ชื่อว่า ธรรม คือ โลกุตตระธรรม และ ปรียัตติธรรม

๒.๓) การอธิบายลักษณะไวยากรณ์ เช่น “พฺพุทฺเสฏฺฐํ ฆมฺมํ สฺงฺฆนฺตฺติ ปทตฺตยํ กมฺมฺนิทฺสฺสนํ. นมิตฺวา นตฺวาติ ปททวํ ปน วิเสสนกิริยานิทฺสฺสนํ. ปุพฺพกกาลกิริยาติปิ วทนฺติ. นมิตฺวา นตฺวาติ นมฺธาตุ ตฺวาปจฺจโย โหติ. (๕๕/๖-๘) แปลว่า สามบทว่า พุทธเสฏฐํ ฆมฺมํ สฺงฺฆํ เป็นคำที่แสดงกรรมไว้ ก็ สองบทว่า นมิตฺวา นตฺวา เป็นคำที่แสดงบทกิริยาวิเสสนะ แม้อาจารย์ทั้งหลายก็กล่าวไว้ว่า เป็นคำบุพพกาลกิริยา คำว่า นมิตฺวา นตฺวา คือ นมฺธาตุ ลงตฺวาปัจจย

๒.๔) การแสดงความสัมพันธ์ของคำในประโยค คัมภีร์มาลัยยัตถุที่ปณีตีกา ผู้แต่งได้แสดงการเชื่อมความของคำและความเกี่ยวข้องของคำต่าง ๆ ตามหลักสัมพันธ์ด้วยการ

เรียงลำดับคำนั้นใหม่ จัดคำที่มีความสัมพันธ์กันไว้ด้วยกัน รวมทั้งตัดคำใหม่ เพื่อให้เห็น ความสัมพันธ์อย่างชัดเจน เช่น สุรธรรมหิณฺย พุทฺธเสฏฺฐิ นมิตฺวา สุกตปฺปภาวํ ฌมฺมิ นตฺวา สาธุ สงฺฆณฺจ นตฺวา สกถชนปฺปสาทํ ปรมณยวิจิตฺตํ มาลยฺยํ นาม วตฺถุํ สมาสา อารกิสฺสณฺติ สมฺพนฺโธ. (๕๔/๑๔-๑๕) แปลว่า เชื่อมความว่า ข้าพเจ้า ขอนมัสการพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด ที่เทวดาและมนุษย์พึงบูชา นอบน้อมพระธรรมซึ่งเป็นแดนเกิดก่อนพระสุกต และพระอริยสงฆ์ที่ดี งาม แล้วจักปรารถนาเรื่องพระมาลัย ซึ่งมีนัยอันวิจิตรอย่างยิ่ง ที่ทำให้ประชาชนทั่วไปเกิดความ เลื่อมใส

๒.๒.๕ คติความเชื่อในคัมภีร์มาลัยยวัตตูปินิฎีกา

จากการศึกษาเนื้อหาสาระของคัมภีร์มาลัยยวัตตูปินิฎีกาแล้ว พบว่าคัมภีร์นี้ เน้นการสื่อสารเรื่องกรรมฝ่ายดีและกรรมฝ่ายชั่วให้คนได้รับทราบ โดยอาศัยผู้สื่อสารคือพระมาลัย เทวเถระ พระอรหันต์หลังพุทธกาลซึ่งมีฤทธานุภาพดังเช่นพระโมคคัลลานะ สามารถไปเยี่ยมและ ไปรดสัตว์ทั้งในนรกและสวรรค์ได้ ดังเช่นเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกขุททกนิกาย เปตวัตตุและวิมานวัตตุน^{๑๑๓} และเรื่องดังกล่าว คัมภีร์มหาวัสตุ ก็นำไปขยายความให้พิศดารจนไป ถึงการเยี่ยมชมโลกอีกด้วย^{๑๑๔} เนื้อหาสาระของคัมภีร์เล่มนี้ผู้แต่งได้แสดงเจตคติเรื่องของความ เชื่อเกี่ยวกับการทำกรรมฝ่ายดีและกรรมฝ่ายชั่วไว้ เพื่อสะท้อนสภาพของสังคมตลอดจน แนวความคิดความเชื่อให้เกิดขึ้นแก่กลุ่มคนต่าง ๆ ด้วย

ดังนั้น ผู้วิจัย จะแยกคติความเชื่อในคัมภีร์มาลัยยวัตตูปินิฎีกานี้ ออกเป็น ประเด็นดังต่อไปนี้ คือ

๑) ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องการทำบุญได้ไปสวรรค์ การทำความชั่วเป็น เหตุให้ไปนรก เมื่อได้ศึกษาจากคัมภีร์เล่มนี้ทำให้รู้เรื่องของการทำบุญว่าจะทำมากหรือน้อยก็ไม่ สำคัญเท่ากับเจตนาในการให้ซึ่งตรงตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาว่า การให้ทานจะ สัมฤทธิ์ผลตามกระบวนการของการให้นั้นผู้ให้ต้องมีเจตนาเป็นสำคัญ ซึ่งมีอยู่ ๓ ประการ คือ

ก. บุญพเจตนา คือ ความตั้งใจก่อนที่จะให้ทาน ผู้ให้มีความยินดี เริ่มตั้งแต่ คิดจะกระทำทานแล้วเตรียมสิ่งของต่าง ๆ ที่เป็นอุปกรณแห่งทาน ขณะที่จัดสรรสิ่งของนั้น จิตก็มีมีความยินดีว่า “เราจะทำการฝังขุมทรัพย์สมบัติที่จะติดตามคนไปในกาลทุกเมื่อ”

^{๑๑๓} ขุ.เปต. (ไทย) ๑๘/๑ - ๕๕/๑ - ๖๑.

^{๑๑๔} Jones, J.J., **Mahavastu Avadana**, 3 Vols. (London : Pali Text Society, 1950), p. 6-53.

ข. มุญจนเจตนา คือ ความตั้งใจในขณะที่กำลังให้ทาน ขณะที่ทายกกำลังให้ทานนั้นก็มิจิตผ่องใส บรรจงวางวัตถุทานลงที่มือของทักษิณชยบุคคล ทำจิตให้เลื่อมใสว่า “เรากำลังถือเอาสาระจากทรัพย์ที่ไม่มีสาระ”

ค. อปราปรเจตนา คือ ความตั้งใจหลังจากให้ทานแล้ว หมายถึง จิตของผู้ให้ทานมีความเบิกบาน เมื่อระลึกถึงการกระทำของตนคราวใดก็มีความอิ่มใจ เกิดปีติในทานนั้น “ทานที่ท่านผู้รู้บัญญัติไว้ เราได้กระทำตามแล้ว ทานของเราสำเร็จประโยชน์ด้วยดี”^{๑๑๕} เมื่อกล่าวถึงเจตนาของผู้กระทำทานดังกล่าวแล้ว อาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์นี้ได้ยกเอาพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ในสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาตขึ้นมาอ้างอิงว่า

“ในกาลก่อนแต่การให้ บุคคลก็พึงมีจิตใจดี เมื่อให้ก็ทำ
จิตให้เลื่อมใส ครั้นให้แล้ว ก็มีจิตใจเบิกบาน นี่เป็น
ความสมบูรณ์แห่งขัญ”^{๑๑๖} ดังนี้

เพื่อให้คนได้หมั่นทำบุญสร้างกุศลพร้อมกันนั้นยังได้พรรณานาณิสงส์ของการทำบุญสร้างกุศลในทักษิณาวិภังคสูตรและในอรรถกถาทักษิณาวิภังคสูตรว่า แม้จะให้ทานแก่สัตว์ดิรัจฉานมีกาเป็นต้น ยังได้อานิสงส์ตั้ง ๑๐๐ เท่า เมื่อหมดอายุขัยไปแล้วจะได้เกิดเป็นเทพบุตรและเทพธิดา ส่วนเรื่องของการทำความชั่ว ท่านก็ได้แต่งพรรณนาความน่าสะพรึงกลัวของนรกแต่ละขุมไว้ให้เห็นเป็นจินตภาพว่าเมื่อพวกสัตว์ตกไปอยู่ในนรกนั้นจะได้รับทุกขเวทนาสักเพียงใดพร้อมทั้งได้บรรยายถึงสัตว์นรกซึ่งถูกทรมานในแต่ละขุมให้เห็นเป็นฉาก ๆ พร้อมกับยกเอานรกขุมใหญ่ ๆ ทั้ง ๘ ขุมที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อฎฐกนิบาตชาดกขึ้นมาอ้างอิงเพื่อประกาศบอกไม่ให้คนฝ่าฝืนหรือกระทำความชั่ว เมื่อใครกระทำความชั่วย่อมได้รับผลคือต้องตกนรกไหม้อยู่ในนรกแต่ละขุมซึ่งมีการทรมานแตกต่างกันออกไป

๒) ความเชื่อเกี่ยวกับการอุทิศผลบุญ มีความเชื่อว่า เมื่อญาติพี่น้องทำบุญอุทิศไปให้ผู้วายชนม์แล้ว ถ้าหากว่าผู้วายชนม์ไปเกิดเป็นปรตตูปชีวีเปตก็สามารจรับผลบุญที่ญาติพี่น้องอุทิศไปให้มันได้ แต่ถ้าไปเกิดเป็นปรตเหล่าอื่น ก็ไม่สามารถจะรับผลบุญนั้นได้ แต่ถ้าหากญาติผู้วายชนม์ไม่ได้เกิดเป็นปรตหรือสัตว์ดิรัจฉานเลย ผลบุญนั้น จะมีผลานิสงส์อย่างไร อาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ก็ได้ยกเอาเนื้อหาสาระที่อยู่ในคัมภีร์มลินทปัญหามากล่าวไว้ว่า ข้าแต่ท่านนาคเสนผู้เจริญ ทายกเหล่านี้ ถวายทานอุทิศไปให้แก่ญาติที่ละโลกนี้ไปแล้วในกาลก่อน ผลกุศลนี้จะไปถึงพวกเขาไหม พวกสัตว์นรกเหล่านั้น จะได้รับผลบุญอะไรหรือไม่ พระนาคเสนตอบ

^{๑๑๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี แพล เล่ม ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ ฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓.

^{๑๑๖} อ.จ.ภ.ก. (ไทย) ๒๒/๓๓/๔๘๓.

ว่า คู่ก่อนมหาบพิตร เปรตบางจำพวกก็ได้รับ บางจำพวกก็ไม่ได้รับ พระราชาถามอีกว่า เปรตพวกไหนได้รับ พวกไหนไม่ได้รับ พระนาคเสนตอบว่า คู่ก่อนมหาบพิตร พวกที่เกิดในนครไม่ได้รับ พวกที่อยู่ในสวรรค์ไม่ได้รับ สัตว์ดิรัจฉานไม่ได้รับ ผู้เกิดเป็นมนุษย์ไม่ได้รับ บรรดาเปรตมีอยู่ ๔ จำพวก เปรต ๓ จำพวก คือ นิชฌามคณ्हิกเปรต ขุปปิปาสาเปรต กภาพักญชิกเปรต ไม่ได้รับ^{๑๑๑} ปรทัตตูปชีวีเปรตเท่านั้นได้รับ จากนั้นอาจารย์ผู้แต่งก็ได้ยกเอาเนื้อหาจากชาณุสโธณิสสูตรขึ้นมาเป็นหลักฐานอ้างอิงเพื่อให้เห็นว่า การทำบุญอุทิศไปให้ผู้วายชนม์ สามารถส่งผลบุญไปให้ได้จริงพร้อมทั้งแสดงอานิสงส์ของการทำบุญอุทิศ เช่น พราหมณ์ชาณุสโธณิ ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า พระโคตมผู้เจริญ ญาติสายโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วของพวกเขาไม่เข้าถึงฐานะที่จะรับผลบุญ และญาติสายโลหิตแม่เหล่าอื่นผู้ล่วงลับไปแล้ว ก็ไม่เข้าถึงฐานะที่จะรับผลบุญนั้น ใครจะได้เสวยผลบุญนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พราหมณ์ ฐานะที่จะพึงว่างเว้นจากญาติสายโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วโดยกาลช้านาน ไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาส ถึงอย่างไรเสีย ทายกที่ทำบุญอุทิศไปให้ก็จะเป็นผู้ไม่ไร้ผล (อานิสงส์) แน่นอน^{๑๑๒}

๓) ความเชื่อเกี่ยวกับการฟังมหาเวสสันดรชาดก การฟังเทศน์มหาชาติให้จบภายในวันเดียวจะได้ไปพบและเกิดในยุคสมัยของพระศรีอาริยมตไตรย และสามารถบรรลุถึงพระนิพพานได้ในยุคสมัยนี้ ด้วยเชื่อว่า พระศรีอาริยมตไตรยเทพบุตรผู้จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตต่อจากพระศรีศากยมุณี สมณะโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นี้ ซึ่งในขณะนี้เสด็จอุบัติอยู่ในเทวโลกชั้นดุสิตทรงมีเทวโองการสั่งพระมาลัยเถระผู้มีบุญญาภินิหารและฤทธานุภาพขึ้นไปเทวโลกสวรรค์ได้ ให้กลับมาบอกพวกมนุษย์ในโลกว่า ผู้ใดปรารถนาที่จะได้ประสบพบกับศาสนาของพระศรี-อาริยมตไตรย ซึ่งถือว่าเป็นสมัยที่มนุษย์จะได้รับ ความเจริญ มีความสุขเกษมอย่างยิ่งยวด เป็นต้นว่า จะเป็นผู้มีรูปร่างงามจนลงจากบันไดเรือนแล้ว ใคร ๆ ไม่สามารถจะจำหน้ากันได้ไม่มีการทำผิดศีล ๕ ประการ ปรารถนาสิ่งใดก็จะสมประสงค์ ด้วยมีต้นกัลปพฤกษ์สำหรับให้สิ่งที่ปรารถนา แผ่นดินจะราบเหมือนหน้ากลอง กล่าวกันว่า แม่น้ำในแม่น้ำก็เต็มเปี่ยมจนก้มดื่มได้ บุคคลผู้นั้นจงสดับมหาเวสสันดรชาดกอันประดับด้วยพระคาถา ๑,๐๐๐ ในวันและราตรีเดียวและให้บูชาด้วยประทีป รูป เทียน ธง นัตถ สารพัดดอกไม้ เช่น ดอกบัว ดอกผักสามหาว เป็นต้น ให้ครบจำนวนถ้วนสิ่งละพัน ด้วยอานิสงส์นั้นจะชักนำให้สมมโนรสตามที่ปรารถนา ผู้มุ่งหมายใครจะพบศาสนาพระศรีอาริยมตไตรย พึงตั้งใจบำเพ็ญตาม^{๑๑๓}

^{๑๑๑} มลินท (ไทย) ๔๒๖ - ๔๒๗.

^{๑๑๒} ขุ.สุ.อ. (ไทย) ๔๕/๕๐/๕๓ - ๕๖.

^{๑๑๓} สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ตำนานเทศน์มหาชาติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑ - ๑๘.

๔) ความเชื่อเกี่ยวกับการสวดพระมาลัยในงานแต่งงาน เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวไว้ใน “เรื่องประเพณีเรื่องแต่งงานบ่าวสาวของไทย” ว่า

ประเพณีไทยดั้งเดิมจะไม่ส่งตัวเจ้าสาวในวันแต่งงาน จะต้องรอจนกว่าจะถึงฤกษ์วันเรียงหมอน ซึ่งบางทีก็ต่อจากวันแต่งงานไปอีกหลายวัน ระหว่างนี้เจ้าบ่าวจะต้องนอนหอนอยู่คนเดียว ในตอนค่ำ เจ้าสาวจะส่งฝานุ่งมาให้ผืนหนึ่งเพื่อจะได้ผลัดนุ่งนอนเฝ้าหอ เจ้าบ่าวอาจจะนอนเฝ้าหอเป็นเวลา ๓ - ๗ คืน หรือมากกว่านั้น ในช่วงระยะเวลาที่เจ้าบ่าวนอนเฝ้าหอ นั้น บิดามารดาเจ้าบ่าว และเจ้าสาวจะช่วยกันจัดหาบัณฑิตฝ่ายละ ๒ คนมาสวด “มาลัยสูตร” ให้เจ้าบ่าวฟัง การสวดนั้น สวดเป็นทำนองลำต่าง ๆ อย่างโศครวญโหยหวน เป็นที่นิยมกันว่าไพเราะน่าฟัง การสวดพระมาลัยนี้มีข้อความสั่งสอนเจ้าบ่าวให้มีความประพฤติดีงาม มีกิริยามารยาท และมีวาจาน้ำใจให้บริสุทธิ์ รัฐบาล บุญ คุณ โทยะ ดังที่มีพรรณนาไว้ในบทสวดของพระมาลัยนั้น การสวดมาลัยสูตรจะมีสวดที่เรื่อนหอนทุกคืน เวลาได้ยามหนึ่งก็เลิก^{๑๑๔}

ปัจจุบันนี้ไม่มีการสวดมาลัยสูตรในพิธีแต่งงานแล้ว เพราะเอาไปสวดในงานศพแทนซึ่งก็เป็นที่หาได้ยาก เพราะงานศพโดยทั่วไปมักจะสวด “พระอภิธรรม” เท่านั้น

๕) ความเชื่อเกี่ยวกับการสวดพระมาลัยในงานศพ ในปัจจุบันนี้การสวดมาลัยสูตรยังมีอยู่แต่ไม่นิยมมากนัก การสวดนั้นใช้สวดหน้าศพเพียงอย่างเดียว นิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูปมาสวด เมื่อสวดอภิธรรมจบแล้ว จึงสวดมาลัยสูตร เพราะถือว่าเป็นการบำเพ็ญกุศลอุทิศให้ผู้ตาย และช่วยอยู่เป็นเพื่อนศพด้วย เดิมการสวดมาลัยสูตรมุ่งสอนคติธรรมเรื่อง บาป บุญ คุณ โทยะ โดยยึดเค้าเรื่องพระมาลัยจริง ๆ หลังจากนั้นได้มีการดัดแปลงวิธีการสวด เพื่อความรื่นเริงสนุกสนานคล้ายงานมหรสพ การเล่นสวดเชื่อว่าพระสงฆ์เป็นผู้ริเริ่มขึ้นก่อน ต่อมาจึงมีการสวดโดยฆราวาส ซึ่งเรียกว่า “สวดคฤหัสถ์” ใช้ฆราวาส ๔ คน สวดเลียนแบบทำนองสวดมาลัย โดยจะมีบทสนุกสนานแทรกสลับกับการสวดมาลัย มีการแต่งกายตามชุดที่แสดง เช่น ชุดสีบสอง ภาษา คือ แยก จีน มอญ ญวน ฯลฯ ขณะสวดผู้สวดจะถือตาลปัตรบังหน้า ขยับเนื้อตัวกระพุ่มงึงหวั่นไปด้วย บางครั้งก็ใช้ตาลปัตรตีกัน ทำให้การสวดมาลัยมีบรรยากาศสนุกสนาน^{๑๑๕}

^{๑๑๔} เสฐียรโกเศศ (นามแฝง), ประเพณีเรื่องแต่งงานบ่าวสาวของไทย, (พระนคร : กรมการศาสนา, ๒๕๑๔), หน้า ๒๖๗.

^{๑๑๕} วัฒนา ฒ นคร, “ลักษณะร่วมของพระมาลัยในวรรณกรรมพื้นบ้านและพระมาลัยคำ

๖) คติความเชื่อเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ (เหาะ) ในคัมภีร์มัลลยวัตตฤทนีฎีกานี้ได้กล่าวถึงเรื่องของการเหาะซึ่งเป็นฤทธาณภาพที่พระมัลลยเหาะลงไปโปรดสัตว์นรกหรือเหาะขึ้นไปบนสวรรค์เอาดอกบัวไปไหว้พระจุฬามณีแก้วมณีเหมือนกัน แต่ สำหรับนักบวชหรือนักพรตผู้เจริญสมถกัมมัฏฐานจนได้จตุตถฌานสามารถปฏิบัติจนเกิดเป็นวสีภาพแล้ว ย่อมสามารถที่ทำอิทธิปาฏิหาริย์ได้ ซึ่งถือว่าเป็นอภิญญา คือ ความรู้ความสามารถพิเศษอย่างยิ่งยวด นักบวชหรือนักพรตผู้ที่จะทำวิธีการแสดงอิทธิให้เกิดขึ้นในตนได้นั้นจะต้องเป็นผู้ทำภูมิ (ฌาน) ทั้ง ๔ คือ (๑) ปฐมฌาน (๒) ทุคตฌาน (๓) ตติยฌาน (๔) จตุตถฌาน ภูมิทั้ง ๔ แห่งฤทธิเหล่านี้เป็นไปเพื่อความได้ฤทธิ ฯลฯ เพื่อความกล้าแห่งฤทธิ^{๑๑๖} บท ๔ คือ (๑) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขาร (๒) เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิและปธานสังขาร (๓) เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิและปธานสังขาร (๔) เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิและปธานสังขาร บท ๔ แห่งฤทธิเหล่านี้ เป็นไปเพื่อความได้ฤทธิ ฯลฯ เพื่อความกล้าแห่งฤทธิ^{๑๑๗} บท ๘ คือ (๑) ภิกษุอาศัยฉันทะได้สมาธิ ได้ความที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ฉันทะมิใช่สมาธิ สมาธิมิใช่ฉันทะ (๒) ฉันทะเป็นอย่างหนึ่ง สมาธิก็เป็นอย่างหนึ่ง ฯลฯ (๓) ภิกษุอาศัยวิมังสาได้สมาธิ ได้ความที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง วิมังสามิใช่สมาธิ สมาธิมิใช่วิมังสา (๔) วิมังสาเป็นอย่างหนึ่ง สมาธิเป็นอย่างหนึ่ง บท ๘ แห่งฤทธิเหล่านี้ เป็นไปเพื่อได้ฤทธิ ฯลฯ เพื่อความกล้าแห่งฤทธิ^{๑๑๘} และมูล ๑๖ แห่งฤทธิ คือ (๑) จิตที่ไม่ยุบลง ชื่อว่าไม่หวั่นไหว เพราะความไม่หวั่นไหวด้วยความเป็นแห่งบุคคลผู้เกียจคร้าน ฯลฯ (๑๖) จิตที่ถึงความสว่างแล้ว ชื่อว่าไม่หวั่นไหว เพราะความไม่หวั่นไหวด้วยความมีดีคืออวิชา มูล ๑๖ แห่งฤทธิเหล่านี้ เป็นไปเพื่อความได้ฤทธิ ฯลฯ เพื่อความกล้าแห่งฤทธิ^{๑๑๙} ให้สมบูรณ์จนได้ฌานสามารถจะเหาะเหิรเดินอากาศได้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า อิทธิปาฏิหาริย์นี้เป็นเพียงโลกียอภิญญา คืออภิญญาระดับโลกีย์ ซึ่งมีความพัวพันเกี่ยวเนื่องอยู่ในโลก เป็นวิสัยของปุถุชน ยังข้องอยู่ในอำนาจกิเลส เช่นเดียวกับโลกียอภิญญาอื่น ๆทั้งหลาย คือ หูทิพย์ ตาทิพย์ การรู้ใจคนอื่น และการระลึกชาติได้ โลกียอภิญญาทั้ง ๕ อย่างนี้ มีคนทำได้ก่อนสมัยพุทธกาลอีก ดังนั้น พระพุทธองค์จึงไม่ทรงสรรเสริญอิทธิฤทธิชนิดนี้

หลวง” วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, (ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๑๔๒ - ๑๔๓.

^{๑๑๖} จุ.ป. (บาลี) ๓๑/๘/๔๑๓.

^{๑๑๗} จุ.ป. (บาลี) ๓๑/๘/๔๑๓.

^{๑๑๘} จุ.ป. (บาลี) ๓๑/๘/๔๑๓ - ๔๑๘.

^{๑๑๙} จุ.ป. (บาลี) ๓๑/๘/๔๑๘.

ผู้วิจัยจะลำดับอิทธิปาฏิหาริย์ว่าเกิดขึ้นอย่างไร ซึ่งสามารถอธิบายได้พอคร่าว ๆ (มิใช่ลำดับการเจริญสมถและวิปัสสนาที่ทำให้สิ้นกิเลสได้) ดังนี้

การเจริญสมถภาวนา → เกิดสมาธิ → เกิดสมาธิขั้นอัปปนาสมาธิ
→ ได้ฌาน (ปฐม - ทุติย - ตติย) → จตุตถฌาน → อภิญญาจิต → อิทธิปาฏิหาริย์

๒.๒.๑๐ คุณค่าของคัมภีร์มัลลยวัตตูปินฎีกา

ผู้แต่งคัมภีร์มัลลยวัตตูปินฎีกามีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะสั่งสอนหมู่มนุษย์ให้ละเว้นความชั่ว เว้นสิ่งที่ไม่ดีงามทั้งหลาย ให้พากันหมั่นสร้างบุญสร้างกุศลทำบุญให้ทาน ปฏิบัติตนอยู่ในหลักศีลธรรม ประกอบการงานที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนคนให้รู้จักเกรงกลัวต่อบาปด้วยการยกตัวอย่างขึ้นมาประกอบนานาประการ เช่น ผู้ใดเป็นคนต่ำช้าฆ่าบิดาเพราะความโลภหรือเพราะความโกรธ ผู้นั้นจะตกนรกหมกไหม้อยู่ตลอดกาลนาน อย่างนี้เป็นต้น

ผู้วิจัยจะแยกคุณค่าของคัมภีร์นี้ออกเป็นประเด็น ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

๑) คุณค่าทางด้านแนวความคิดและปรัชญา คัมภีร์มัลลยวัตตูปินฎีกานี้ ผู้แต่งได้แฝงแนวความคิดในแง่ปรัชญาศาสนาไว้อย่างดีเลิศ โดยอาศัยแนวความคิดและปรัชญาตามหลักพระพุทธศาสนา เช่น “การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” หลักปรัชญานี้ ผู้แต่งคัมภีร์ได้บรรยายไว้เป็นฉาก ๆ เช่น บรรยายการเป็นอยู่ของมนุษย์บนโลกว่า ถ้าผู้ใดหมั่นประกอบกรรมทำคุณงามความดีถวายไทยธรรมแก่ผู้ที่มีศีลพร้อมทั้งมีเจตนาครบทั้ง ๓ กาล ย่อมจะได้ผลานิสงส์อย่างมากมาย เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วผลแห่งการกระทำดีย่อมจะตอบสนองให้ได้รับความสุขอยู่ในสวรรค์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ถ้าหากผู้ใดประกอบกรรมทำความชั่ว ในขณะที่ตนเองยังมีชีวิตอยู่เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว ผลแห่งการทำความชั่วย่อมตอบสนองให้ได้รับทุกข์เวทนาในนรกอบเวจี เช่น ผู้ใดมีกิเลสหนา ฆ่ามารดาบิดา ฆ่าพระอรหันต์ กระทำพระโลหิตแม้เพียงการดื่มกินของแมลงวันที่พระบาทของพระตถาคตให้หื้อขึ้น ผู้นั้นย่อมตกนรกหมกไหม้ไปตามลำดับ เป็นต้น

๒) คุณค่าทางด้านคำสอน ในคัมภีร์มัลลยวัตตูปินฎีกานี้ ได้อธิบายถึงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาให้เห็นเหตุผลได้อย่างชัดเจน เช่น ในภาคที่ ๒ ซึ่งว่าด้วยเรื่องของการทำความเดือดร้อนให้ผู้อื่น ประทุษร้ายนางภิกษุณี ทำลายสงฆ์ให้แตกแยกกัน ทำลายพระสถูปตัดต้นโพธิ์ ฆ่าพระโพธิสัตว์ ลักของสงฆ์เพราะความตระหนี่ และความประมาทเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วย่อมตกไปอยู่ในอบายภูมิสถานที่ไม่เจริญทั้ง ๘ แห่ง มีอเวจีเป็นต้น เมื่อพูดถึงอเวจินรกคนเราจะไม่เห็นภาพอย่างชัดเจนและไม่น่าเชื่อว่านรกมีอยู่จริง คัมภีร์นี้ผู้แต่งได้อธิบายถึงนรกทั้ง ๘ ชุม ให้เห็นภาพอย่างชัดเจน พร้อมทั้งอธิบายถึงสาเหตุที่ทำให้มนุษย์ตกนรกเพราะทำกรรม

อะไรไว้ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ การอธิบายอย่างนี้ย่อมทำให้เกิดความน่าเชื่อถือน่าศึกษาสำหรับผู้ที่ไม่เคยศึกษาเรื่องนี้มาก่อน

๓) คุณค่าทางด้านภาษา

คัมภีร์มัลลยวัตตฺวทีปนีฎีกานี้ ผู้แต่งนิยมใช้ประโยคที่กระชับ รัดกุม พร้อมทั้งให้คำจำกัดความ และการแสดงความสัมพันธ์ของคำในประโยค ซึ่งในคัมภีร์มาเลยยเทวตฺเถรวัดถุนั้น ไม่มี การแต่งอย่างนี้ทำให้ทราบเรื่องราวที่ผู้แต่งนำเอามาขยายความได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น

- คัมภีร์มาเลยยเทวตฺเถรวัดถุ เริ่มด้วยปณามคาถา การกล่าวนมัสการพระรัตนตรัย และระบุชื่อเรื่องที่จะแต่ง เช่น

“สุรธรรมหิณฺยํ พุทฺธเสฏฺฐํ นมิตฺวา

สุคตปฺปภาวธมฺมํ สาธุสงฺฆมฺยจ นตฺวา

สกลปนปสาทํ มาลยํ นาม วตฺถุ

ปรมนยวิจิตฺตํ อารภิสฺสํ समाสาติ. (๑/๔๔)

- ส่วน คัมภีร์มัลลยวัตตฺวทีปนีฎีกา ได้ขยายความบทปณามคาถานั้นด้วยการอธิบายถึงประโยชน์ของการนมัสการพระรัตนตรัย เฉพาะตอนต้นของการแต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น

มธฺรโสตรสาณนมนนวเสถํ สกลชนปสาทชนนมิทํ ปกรณมารภฺนุโต ปจมนตฺวารดิชฺชนนตฺเถน จิตฺตติกาทิตฺตเถน จ รตนสมฺมตํ สกลภวทฺทกฺขนิวารณสมฺมตฺถํ ติกฺขวนกสรณํ พุทฺธาทิวตฺถุตฺถยํ นมสฺสิตฺตกาโมยมาจริโย ตสฺส วิสิฏฺฐจฺจนโยคทสฺสนตฺถํ “สุรธรรมหิณฺยํ พุทฺธเสฏฺฐจฺนตฺถยาทิมาย. (๕๔/๑๒)

- คัมภีร์มาเลยยเทวตฺเถรวัดถุ บรรยายคำศัพท์ไว้อย่างสั้น ๆ ว่า พุทฺธเสฏฺฐํ, สุคตปฺปภาวธมฺมํ, สาธุสงฺฆํ (๔๕/๔-๕)

- ส่วนคัมภีร์มัลลยวัตตฺวทีปนีฎีกานั้น ได้นำคำศัพท์เหล่านั้นมาอธิบายพร้อมทั้งวิเคราะห์ศัพท์ให้เห็นอย่างชัดเจนเช่น จตฺตารี สจฺจานิ สพฺพธมฺเม วา พุชฺชติ อพฺพชฺชติ พุชฺชติสฺสตีติ พุทฺโธ. โภเชตา ปชายาติ วา พุทฺโธ. อยฺยจ ปเสฏฺฐโ จ อยฺมิเมสํ วิเสเสน ปเสฏฺฐจฺตโรติ เสฏฺฐโ จ โส เสฏฺฐโ จาติ พุทฺธเสฏฺฐโ จ. (๕๗/๕-๑๒)

- คัมภีร์มาเลยยเทวตฺเถรวัดถุนั้น ไม่ได้แสดงลักษณะความเชื่อมโยง (สัมพันธ์) ของคำศัพท์ไว้ เช่น “สุรธรรมหิณฺยํ พุทฺธเสฏฺฐํ นมิตฺวา

ฯลฯ

ปรมนยวิจิตฺตํ อารภิสฺสํ समाสาติ. (๑/๔๔)

- คัมภีร์มัลลยวัตตฺวทีปนีฎีกา ได้แสดง “สมพฺนุช” คือการเชื่อมความของคำต่าง ๆ ไว้ตามหลักสัมพันธ์ด้วยการเรียงลำดับคำในคาถาคัมภีร์มาเลยยเทวตฺเถรวัดถุนั้นใหม่เป็น

ประโยคร้อยแก้ว จัดคำที่มีความสัมพันธ์กันไว้ด้วยกัน รวมทั้งตัดคำใหม่เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของคำอย่างชัดเจน เช่น

ศุรณรมหิณียิ พุทธเสฏฐิ นมิตวา สุกตปฏภวึ ฌมมึ นคฺวา สาธุ สงงมิ
นคฺวา สกถชนปปสาทึ ปรมณยวิจิตตึ มลลยึ นาม วตฺถึ สมาสสา อารภิสฺสนฺติ สมฺพนฺโร. (๕๔/
๑๔-๑๕)

ส่วน คำศัพท์ในประโยคนั้น ผู้แต่งคัมภีร์ก็ใช้คำสั้น ๆ ทำให้รู้ความหมายของคำ
ได้รวดเร็วยิ่งขึ้น ชวนให้น่าติดตาม ดังตัวอย่างในตารางต่อไปนี้

เปรียบเทียบคำศัพท์ในคัมภีร์มาเลย์ยเทวดเถรวัตถุกับคัมภีร์มาลัยยวัตถุที่ปณีฎีกา

มาเลย์ยเทวดเถรวัตถุ	มาลัยยวัตถุที่ปณีฎีกา
พุทฺธเสฏฐิ (๔๔/๔)	พุทฺธิ (๕๓/๕)
สุกตปฏภวฺฌมมึ (๔๔/๕)	ฌมมึ (๕๓/๖)
สาธุสงงมิ (๔๔/๕)	คณึ (๕๓/๖)
มลลยึ นาม วตฺถึ (๔๔/๖)	มลลยฺที่ปณี (๕๓/๘)
ตามฺพปณฺณิที่เป (๔๔/๘)	ตามฺพปณฺณิยิ (๑๐๐/๓)
มาเลย์ยเทวดเถโร (๔๔/๕)	มาลัยยเทวดเถโร (๑๐๐/๔)
สทฺธาติสุโสติ นามโก (๕๑/๑๓)	สทฺธาติสุสฺกฺมาโร (๑๑๓/๗)

คำศัพท์และประโยคที่ผู้แต่งนิยมใช้นั้นถือว่าเป็นความหลากหลายของสำนวน
ภาษาที่ผู้แต่งได้ค้นคว้ามาจากแหล่งต่าง ๆ นำมาเรียบเรียงลำดับเนื้อหาใหม่ ให้เป็นไปตามลำดับ
ความลึกซึ้งของภาษาแล้วนำมาเสนอไว้ในคัมภีร์เล่มเดียว ทำให้ผู้อ่านรู้ความหมายของศัพท์และ
ประโยคได้รวดเร็วยิ่งขึ้น คำศัพท์และสำนวนประโยคที่ปรากฏเช่นนี้นับว่าเป็นลักษณะของการแต่ง
คัมภีร์ภาษาบาลีในยุคนี้

บทที่ ๓

มัลลยวตฺถุทีปนีฎีกาคนฺธสฺส : วิจารณ์ยฺตุตปรีโสธฺนญฺเจว วีรมฺสายตฺตลิกฺขา จ

นโม ตสฺสตฺถุ.^๑

คฺนฺธารมฺภกฺกา

“วณฺทิตฺวา สิริสา พุทฺธํ ธีรมาลยธฺรฺสํ^๒
ธมฺมญจ นิมฺมลฺลตฺตมํ^๓ คณฺณจาปี นีรพฺพุทฺธํ^๔
ปฺพุพฺพาวจริยสีหानํ มตฺตํ นิสฺสาย สาธุกํ
วกฺขิสฺสํ มัลลยฺทีปนี^๕ สุขตฺถํ มนฺทพฺพุทฺธินํ^๖
ปฺรมวิจิตฺตณฺย- สมนฺนาคตมฺนฺตฺตรํ
ปฺรณิรติสฺยํ หิตฺสุขาวหฺมกิริมณฺธิยา”ติ.^๗

คฺนฺธารมฺภกฺกาวณฺณนา

มธฺรฺโสธฺรสาณยฺนมนวเสถํ สกฺลชนปฺสาทชนนมิทํ ปฺกรณมฺารภฺนุโต^๘ ปฺจมนฺดาว^๙
รติชนนตฺถเณน จิตฺตคฺกตาทือตฺถเณน^{๑๐} จ รตฺนสมฺมตฺตํ สกฺลภวทฺทกฺขนิวาร์ณสมฺมคฺถํ ตีภวเนกสฺรณํ

^๑ล. ๒, ท. ๓, ๔, ๕ : นโม ตสฺสตฺถุติ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๒ล. ๑ : มัลลธฺรฺสํ. ล. ๒ : ธีรมาลยธฺรฺสํ. ล. ๔, ๕ : เวมมัลลยธฺรฺสํ. ล. ๗ :
เอวมมัลลยธฺรฺสํ. ท. ๑ : ธีรมาลยธฺรฺสํ.

^๓ท. ๒ : นิมฺมลฺลตฺตมํ.

^๔ท. ๔ : นีรพฺพุทฺธํ. ท. ๗ : นีรพฺพุทฺธํ. ล. ๗ : นีรพฺพุทฺธํ.

^๕ล. ๒, ๓, ๔, ๗ ท. ๓, ๔ : มัลลยทีปนี. ท. ๒ : มัลลยํ ทีปนี.

^๖ล. ๗ : มนฺทพฺพุทฺธินํ. ท. ๒, ล. ๒ : มนฺทพฺพุทฺธินํ.

^๗ท. ๑, ๒, ๓, ๕, ๗, ล. ๑, ๓ : -กิริมณฺธิยา. ล. ๔, ๗ : ปฺรณิรติสฺยหิตํ -กิริมณฺธิยา.
ล. ๕ : ปฺรณิรติสฺยหิตฺสุขาวหฺมกิริมณฺธิยา.

^๘ท. ๑, ๒, ๓, ๕, ๗, ๑, ๓, ๔, ๕, ๗ : ปฺกรณมฺารภฺนุโต.

^๙ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : ปจมนฺดาว.

^{๑๐}ท. ๒, ๓, ๕, ๗, ล. ๑ : จิตฺตคฺกตาทือตฺถเณน. ท. ๑ : รติชนนตฺถเณน จิตฺตคฺกตาทือตฺถเณน.

พุทธชาติวตถุคตย์ นมสฺสิตุกาโมยมาจริโย ตสฺส วิสิฏฺฐคฺคณโยคทสฺสนคฺคํ^{๑๑} สุรณรมหิณฺธิยํ
 พุทฺธเสฏฺฐจฺจนฺตยาทิมานห. วิสิฏฺฐคฺคณโยเคน หิ ปณามารหฺภาโว^{๑๒} ปณามารเหว กโต ปณา
 โม ยถาธิปฺเปตคฺคํ สิทธิทโร^{๑๓} โหติตฺติ. เอตฺถ จ รตนคฺคตฺยปฺปณามกรณปฺปโยชนํ ตตฺถ
 ตตฺถ พุทฺธา ปปฺพลฺเจนฺตฺติ^{๑๔} อจาริยา. วิเสเสน ปน อนฺตรายภยวิฆาณฺณมิจฺจนฺตฺติ. ตถา หิ
 วุตฺตํ อฏฺฐกถาจริเยหิ นิปฺจฺจการสฺสเสตสฺส กตสฺส รตนคฺคตฺเย อานูภาเวน โสเสตฺวา อน
 ตฺราเย อเสสโตตฺติ. รตนคฺคตฺยปณามो^{๑๕} หิ ปรมตฺถโต กามาจรฺกสฺสเจตนา. ส
 จ ปจฺมชฺวณจิตฺตสมฺปยุตฺตา^{๑๖} อธิปฺเปตา. สหิ วนฺทเนยฺยวฺนทกานํ^{๑๗} เจตฺตสมฺปทาย
 อชฺฌาตฺยสมฺปทาย จ ทิฏฺฐชฺมมเวทนิยา ชาตา โปราณกฺกุสฺลกมฺมสฺส พฺลานุปฺปทานวเสน
 ปุริมกมฺมนิพฺพตฺติตฺตสฺส วิปាកสนฺตานสฺส อนฺตรายกรานิ อุปฺปิปฺพกฺุจฺเจทกสฺสงฺฆาตานิ^{๑๘}
 อกฺกุสฺลกมฺมานิ วิฆาณฺตฺวา ตนฺนิตานโรคาทีอุปฺททวสฺสงฺฆาตานิ อนฺตรายานํ อนินิพฺพตฺตีกํ
 กโรตฺติ. ตสฺมา รตนคฺคตฺยปณามกรณํ อตฺตนา สมารกิตฺตสฺส ปกรณสฺส อนนฺตรายเณ
 สิขณฺตคฺคํ สิขฺสาณฺตฺตีสฺสานํ ปณามปฺพุพฺพกฺมาเย ปฏฺิปปตฺติยา อนนฺตรายเณ
 อุกฺคหฺรณฺธาทีสิขณฺตคฺคํ จ. อยเมตฺถ ปน อวยวคฺุโธ. อยเมตฺถ สมฺมทายคฺุโธ.
 สุรณรมหิณฺธิยํ พุทฺธเสฏฺฐจํ นมิตฺวา สฺกตปฺปภวํ ชมฺมํ นตฺวา สหฺจํ สงฺฆมฺลฺลจํ นตฺวา^{๑๕}
 สกฺลชนปฺปสทฺทํ ปรมนยวิจิตฺตํ มาลยฺยํ^{๒๐} นาม วตฺถุํ สมาสสา อารกิตฺตสนฺตฺติ สมฺพนฺนุโธ.
 วากฺยตฺถสฺมทฺทาโยยํ. มาลยฺยกถาจริโย^{๒๑} กตฺวา ปณามํ รตนคฺคตฺยํ อิติ อหํ นมิตฺวา
 พุทฺธเสฏฺฐจํ กิฏฺฐิตํ สุรณรมหิณฺธิยํ จ น เกวลเมว พุทฺธเสฏฺฐจํ นมิตฺวา อหํ นตฺวา

^{๑๑}ท. ๑, ๒, ๔, ๕, ๗, ๘, ๑๑ : วิสิฏฺฐจ-. ท. ๑ : วิสิฏฺฐคฺคณโยคทสฺส ชานนคฺคํ.
^{๑๒}ล. ๑, ๕, ท. ๔, ๕ : ปณามารหฺภาโว. ล. ๒ : ปณามารหฺภาโว. ล. ๗ :
 ปณามารหฺภาโว. ท. ๑, ๒, ๗, ๘, ๑๑ : ปณามารหฺภาโว.
^{๑๓}ล. ๕ : สิทธิทสฺสนคฺคํ กโร. ท. ๑, ๘, ๑๑ : ยถาธิปฺเปตคฺคํสิทธิทโร.
^{๑๔}ล. ๑ : มปฺพลฺเจนฺตฺติ. ล. ๒ : ปฺพลฺเจนฺตฺติ. ท. ๔ : ปปฺพลฺเจนฺตฺติ.
^{๑๕}ล. ๑ : รตนคฺคตฺยปณามโม. ล. ๒ : รตฺตณคฺคตฺยปณามโม.
^{๑๖}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗, ๘, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๗ : ปจฺมชฺวณจิตฺตสมฺปยุตฺตา.
^{๑๗}ท. ๑ : วนฺทเนยฺยวฺนทกานํ.
^{๑๘}ท. ๔, ๕ : อุปฺปิปฺพกฺุจฺเจทกสฺสงฺฆาตานิ. ท. ๑, ๒, ๓, ๕, ๗, ๘, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕,
 ๑๗ : อุปฺปิปฺพกฺุจฺเจทกสฺสงฺฆาตานิ. ล. ๑ : อุปฺปิปฺพกฺุจฺเจทกสฺสงฺฆาตานิ.
^{๑๕}ล. ๗ : นตฺวาน.
^{๒๐}ล. ๒ : มาลยฺยํ. ท. ๑, ๔, ๕ : มาลยฺยํ.
^{๒๑}ล. ๒ : มาลยฺยกถาจริโย. ท. ๑, ๔, ๕, มาลยฺยกถาจริโย.

ฌมฺมี กิฏฺฐํ สุกตปฺปภวํ จ น เภวลเมว ฌมฺมี นตฺวา^{๒๒} อหํ นตฺวา^{๒๓} สงฺฆํ กิฏฺฐํ สาธุ
 อริยสปฺปริสฺสวตฺถํ จตฺตมกฺคผลภูจฺจํ. เอวํ รตนตฺตยปณามานุภาเวน หตฺนตฺตราโย หุตฺวา อารภิสฺสํ
 สมาสฺมา มลลยฺยํ^{๒๔} นาม อิมํ วตฺถุํ กิฏฺฐํ ปรมนยวิจิตฺตํ สกฺลชนปฺปสาทํ สกฺลสฺส
 อนุปฺปนฺนสทฺธาชนสฺส^{๒๕} สทฺธาชนนํ อนุปฺปนฺนสทฺธาชนสฺส ภิกฺขุโย ภาวาย สทฺธาชนนฺนติ
 อตฺถโยชนา. ตตฺถ สฺตรนรมหิณฺณิยํ สุกตปฺปภวํ สาธุญฺติ ปทตฺตยํ ยถากมฺมํ วิเสสนํ.
 พุทฺธเสฏฺฐจฺจ ฌมฺมี สงฺฆนฺนติ^{๒๖} ปทตฺตยํ กมฺมณิสฺสสนํ. นมิตฺวา นตฺวาติ ปททฺทวํ ปน
 วิเสสนกิริยานิสฺสสนํ.^{๒๗} ปุพฺพกาลกิริยาติปิ วทฺนติ. นมิตฺวา นตฺวาติ นมฺรธาตุ ตฺวาปจฺจโย
 โหนฺติ.^{๒๘} ปุพฺพกาลาทิจตฺตสฺสเวคฺเคสุ ปุพฺพกาโล อิทฺธาธิปฺเปโต. น อิตฺรตฺตยํ.^{๒๙} กสฺมาติ เจ.
 อยฺยตฺตตฺตา. ยถิ หิ อปรกาเล ปกฺรณโต ปจฺจลา นมฺสฺสนํ^{๓๐} ภเวยฺย. ยถิ สมาสฺนกาเล
 เอกกฺขณฺเณ กิริยาทฺทวํ ภเวยฺย. ยถิ เหตุมฺหิ วทฺนฺนโตเอว^{๓๑} ปกฺรณํ ภเวยฺย โน กรุณฺณาโต.
 อยฺมาจฺริโย^{๓๒} หิ สํสาเร สมฺพุทฺธาภาวา มุญฺจิกฺคฺมสฺสโกณฺเต สดฺตณฺนิกายํ ทิสฺสา กรุณฺณํ
 อนุปฺปาเทติ กถํ ปนฺนิเม สดฺตตา ภวสํสารวินิมุคฺตา สกฺลโมกฺขปฺปตฺตา ภเวยฺยญฺนติ.
 ตสฺมา กรุณฺนาย โจทิตฺตตฺตา อิทํ ปกฺรณํ กโรติ น วทฺนฺนโต. วทฺนฺนํ ปน กิ^{๓๓}
 ปโยชนนฺนติ. วทฺนฺนํ ปน อนุตฺตรายวิฆาณฺนตฺถนฺนติ^{๓๔} นนฺ อโวจฺจมหาติ. ตฺวาปจฺจโย

^{๒๒}ท. ๓ : อหํ นมิตฺวา ฌมฺมี กิฏฺฐํ สุกตปฺปภวญฺจ น เภวลเมว พุทฺธเสฏฺฐจฺจ นตฺวา.
 ท. ๔ : ฌมฺมี นตฺวา อารภิสฺสํ.

^{๒๓}ล. ๗ : นมิตฺวา.

^{๒๔}ล. ๒ : มลลยฺยํ. ท. ๓, ๔, ๕ : มลลยฺยํ.

^{๒๕}ท. ๔ : อนุปฺปนฺนสทฺธาชนนํ. ล. ๒ : อนุปฺปนฺนสทฺธาชนํ. ล. ๔ : อนุปฺปนฺนสทฺธา-
 ชนสฺส สทฺธาชนํ. ล. ๕ : อนุปฺปนฺนสฺส สทฺธาชนสฺส.

^{๒๖}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗, ๘, ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : สํฆนฺนติ.

^{๒๗}ท. ๑, ๓, ๕, ๗, ๘, ๑, ๒, ๓, ๕ : วิเสสนกิริยาทฺทวํ. ท. ๒ : มทฺทวํ
 วิเสสนกิริยาทฺทวํ.

^{๒๘}ท. ๓ : ทฺทวโต ตฺวาปจฺจยา โหนฺติ.

^{๒๙}ล. ๕ : อิตฺรตฺตโย. ท. ๓ : อิตฺรตฺตเย.

^{๓๐}ล. ๔ : ทฺทวโต. ท. ๓ : ปณามกฺรณํ ปจฺจลา นมฺสฺสนํ.

^{๓๑}ล. ๑ : วทฺนฺนโตเอว.

^{๓๒}ล. ๑ : อยฺมาจฺริยาโย.

^{๓๓}ท. ๑, ๓, ๕, ๗, ๘, ๑, ๒, ๔ : กิ ปโยชนนฺนติ.

^{๓๔}ท. ๔ : อนุตฺตรายวิฆาณฺนตฺถนฺนติ.

ปน ตีสานนวางโก ตีสู สาธเนสฺ กตฺตฺสาธนมฺริชาธิปฺเปตฺ โน อิตฺรทฺวยํ.^{๓๕} กสฺมาติ เจ. อตฺถายตฺตฺโต. ยฺหิ หิ กมฺมสาธนวางโก จ ภเวยฺย พุทฺธเสฏฺฐนฺตฺยาธิปฺเทหิ สมฺพนฺโธ น ยฺชชฺติ. กสฺมาติ เจ.^{๓๖} พุทฺธเสฏฺฐนฺตฺยาธิปฺทานํ อวฺตฺตกมฺมตฺตา. กถํ วิญฺญาตฺติ เจ. ทฺติยาวิภตฺติยา ทสฺสนโต. ทฺติยาปี อวฺตฺเตว โหตฺติ. กถํ วิญฺญาตฺติ เจ. กมฺมนิ ทฺติยายํ กุโธติ^{๓๗} วจนโต. วุตฺเต ตฺว ปจฺมา โหติ อวฺตฺเต ทฺติยาทโยติ วจนโต จ ยฺหิ ภาวสาธนํ ภเวยฺย ตทา กมฺมํ น สมฺพนฺธิยํ^{๓๘} สฺยา. ยฺหิ กมฺมํ อิจฺเจยฺย. ตทา ญฺฐิ จิ กมฺมเมว สฺยา ตสฺมา กตฺตฺสาธนนฺติ ทฺฐจฺพฺพ. อถวา อารภิสฺสนฺติ^{๓๙} กตฺตฺวาจเกน กิริยาปฺเทน สมานาธิกรณภาวโต ตสฺเสว วิเสสนภาวโต จ กตฺตฺวาจโกติ ทฺฐจฺพฺโพ. นนฺ จ สามณฺญํ วิเสสยํ^{๔๐} เกทกํ วิเสสนนฺติ วจนโต อารภิสฺสนฺติ ปทํ วิเสสนํ^{๔๑} ภวิตฺพฺพ. นมิตฺวาติ กิริยาปฺทสฺส สาธนตฺตฺยวาทกตฺตา ตฺวาทิจฺจยสฺส จ ปุพฺพกาลาทิสฺส ปวตฺตตฺตา สามณฺญํ ชาตํ.^{๔๒} อารภิสฺสามีติ ปทสฺส ปน กตฺตฺวตฺตฺเถว^{๔๓} วาทกตฺตา เอกนฺตาปรกาทิกตฺตา^{๔๔} จ เกทกํ ชาตฺนฺติ. สจฺจเมตฺ. ตถาปี น เอวมฺิ ทฺฐจฺพฺพ. อึช ปน อารภิสฺสนฺติ วิเสสยํ. อารภิสฺสนฺติ วุตฺตํ หิ ญฺควา วา สยิตฺวา วา คนฺตฺวา วา ยงฺกิลฺยิ^{๔๕} ปุพฺพกมฺมํ กตฺวา อารภิสฺสนฺติ อนฺยมิตํ^{๔๖}

^{๓๕} ล. ๑ : อิทฺรทฺวยํ.

^{๓๖} ท. ๓ : อตฺถายตฺตฺโต. ยฺหิ หิ ฯลฯ ยฺชชฺติ. กสฺมาติ เจติ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^{๓๗} กจฺจ. : ๖๒๖/๑๕๑; รูป : ๖๓๔/๓๐๗. ล. ๑, ๔, ท. ๓, ๔, ๕ : ทฺติยายตฺโกติ.

ท. ๒ : ทฺติยาย กโธติ. ล. ๓ : กมฺมณิ.

^{๓๘} ล. ๑ : สมฺพนฺธิยํ.

^{๓๙} ท. ๓ : อารภิสฺสํ, อารภิสฺสามีติ เขภฺยฺเยน ปาจา ทิสฺสนฺติ.

^{๔๐} ท. ๑, ๒, ๓, ๕, ๗, ล. ๒ : วิเสสยํ.

^{๔๑} ล. ๕ : วิเสสนนฺติ นมิตฺวาตฺยาทึหิ กิริยาปฺททฺวยํ สาธนวางกตฺตา. ท. ๓ : วิเสสนนฺติ. นมิตฺวาตฺยาทึหิ กิริยาปฺททฺวยํ สาธนตฺตา วาทกตฺตา.

^{๔๒} ล. ๔ : สามณฺญชาตํ. ท. ๓ : ปุพฺพกาลาทิจตฺนฺนญจ ปาทานํ วาทกตฺตา สามณฺญชาตฺตา. ล. ๕ : ปุพฺพกาลาทิจตฺนฺนญจ ปาจนานํ -.

^{๔๓} ท. ๑, ๒, ๕, ๗, ล. ๒, ๕ : กตฺตฺตฺเถว. ล. ๓ : กตฺตฺตฺเถว. ท. ๓, ท. ๔ : กตฺวตฺตฺเถว.

^{๔๔} ท. ๓ : ปทตฺตกาติกจฺจ.

^{๔๕} ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : ยงฺกิลฺยิ.

^{๔๖} ล. ๑ : อนฺยมิตํ. ท. ๓ : อญฺมามิตํ.

โหด. นมิตฺวาติ วุตเต หิ เสสฺ^{๔๗} สพุพฺ ปรุพฺกิริยํ นีวตฺตตีติ.^{๔๘} วุตฺตํ เหนฺตํ
 สทฺทวิทฺฐุ หิ ตฺวาน เตนาภิธิขฺยมาณา^{๔๙} กิริยา กามปี ยถา วา ภูตา ตถา วา ภูตาปี
 อปรุปรานา ภวนฺตี^{๕๐} ตาติ.^{๕๑} วจนฺตุโถ ปเนตฺถ กาทพุโพ. ตตฺถ สฺรณฺนฺติ โชเตนตีติ
 สฺรรา อปรุปรตีเทวา. นรณฺนฺติ นยนตฺถเนน เหตุภาเวน นรณฺนฺติ นีพฺพตฺตณฺตีติ นรา มนุสฺสา.
 สฺรรา จ อสุรรา จ นรา จาติ สฺรราสุรรา. เตหิ มหิตพุโพ ปรุชิตพุโพติ สฺรณฺนรฺมहिณฺนีโย.^{๕๒}
 ตํ สฺรณฺนรฺมहिณฺนียํ. สฺรราสุรณฺนรฺมहिณฺนียฺนฺติ วตฺตพุเพ.^{๕๓} ตถาปี มชฺฌลอปวเสน สฺรณฺนรฺมहिณฺนียฺนฺติ
 วุตฺตํ. อสุรสทฺทสฺส โลโปตฺยตฺถโถ. สฺรณฺนรฺมहिณฺนียฺนฺตีปี^{๕๔} ปาโร.^{๕๕} อยเมวตฺถโถ. เอตฺถ
 หิ สฺรคฺคหณฺเนน อินฺทเทวพุรฺหฺมานํ อสุรคฺคหณฺเนน ทิพฺพาสุรราเปตาสุรราณํ นรคฺคหณฺเนน^{๕๖}
 มนุสฺสตีรจฺจานานนฺจ คหณฺนิ เวทิตพุพฺ. สฺรณฺนรฺมहिณฺนียฺนฺติ เทวมนุสฺเสหิ ปรุชเนยฺยํ. จตฺตาริ
 สจฺจานิ สพุพฺมเม วา พุชฺฌติ อพุชฺฌิ พุชฺฌิสฺสตีติ พุทฺโธ. โโพเชตา ปรุชยาติ วา
 พุทฺโธ.^{๕๗} อยนฺจ ปสฺตฺถโถ^{๕๘} อยนฺจ ปสฺตฺถโถ อยมิเมสํ วิเสเสน ปสฺตฺถโถติ
 เสฏฺโฐ.^{๕๙} พุทฺโธ จ โส เสฏฺโฐ จาติ พุทฺธเสฏฺโฐ. ตํ พุทฺธเสฏฺโฐ. เสฏฺฐสทฺท-
 โยเคน หิ ปจฺเจกพุทฺธสาวเก^{๖๐} นีวตฺตณฺตี. สฺมมาสมฺพุทฺธนฺติ วุตฺตวจนํ วิย. นมสฺสตีตฺถนาติ

^{๔๗}ล. ๔ : วิเสสํ. ท. ๓ : นมิตฺวาติ วุตเต ปทเสสํ.

^{๔๘}ท. ๔ : นีวตฺตตีติ.

^{๔๙}ท. ๓ : ตฺวาน เตนาภิธิขฺยมาณา. ท. ๑, ๒, ๔, ๕, ๗, ๘, ๑๒, ๑๕ : สทฺทวิทฺฐุ หิ. ตฺวาน เตนาภิธิขฺยมาณา.

^{๕๐}ล. ๕ : โหนฺตี. ท. ๓ : ยถา วา ตถา ภูตา, โหด. ท. ๑, ๒, ๔, ๕, ๗, ๘, ๑๑, ๑๓, ๑๖ : อปรุปรานา.

^{๕๑}รูป. : ๖๔๐/๔๖๕.

^{๕๒}ล. ๗ : สฺรณฺนรฺมहिณฺนียา.

^{๕๓}ท. ๓ : วตฺตพุเพ อสุรคฺคหณฺเนน มนุสฺสตีรจฺจานา ยถา ตถาปี.

^{๕๔}ท. ๔ : สฺรราสุรณฺนรฺมहिณฺนียฺนฺตีปี.

^{๕๕}มาเลย. (บาลี) ๑/๔๔/๔.

^{๕๖}ท. ๓ : ทิพฺพาสุรราเปตาสุรราณํ นรคฺคหณฺเนนาติ ปาจา น ทิสฺสนฺตี.

^{๕๗}วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๑๒๕-๑๓๐; วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๖๕.

^{๕๘}ล. ๔, ๗ : ปสฺตฺถโฐ, ปสฺตฺถจฺตโรตี.

^{๕๙}รูป. : ๓๕๒/๒๕๓.

^{๖๐}ท. ๔, ๘, ๗ : ปจฺเจกพุทฺธสาวกา. ล. ๕ : - ทฺวาโยเคน หิ ปจฺเจกพุทฺธสาวกา. ท. ๓ : เสฏฺฐสทฺทสฺสปโยเคน หิ ปจฺเจกพุทฺธสาวกา.

นมิตฺวา. กายวจิมโนสงฺขาเตหิ ปริสุทฺเธหิ ทวารตฺตเยหิ นมิตฺวาติ อุตฺโต. สุนฺทรี นิพฺพานํ
 กจฺจตีติ สฺกโต. สุนฺทรี สพฺพณฺณตฺ^{๖๐} คโต ปตฺโตติ สฺกโตติ^{๖๒} เกจิ วทฺนติ.
 อยมตฺถ สงฺเขโป. วิตุถาโร^{๖๓} ปน วิสุทฺธิมคฺเค^{๖๔} พุทฺธานุสฺสตีตฺตวณฺณนํ สมฺนตฺปาสาทิกา-
 วินยสํวณฺณนํ^{๖๕} จ โอลเกตฺพุโพ ตทตฺถิเกหิ. สุกตฺมฺหา ปกาวตีติ สุกตฺปฺปกโว. สฺกโต
 ปกโว อสฺสาตี^{๖๖} สุกตฺปฺปกโวตีปิ วิคฺคโห. อุภเยนาปี รมฺโมเยว. ปาปกเ อกฺุสเส
 รมฺเม ฐนาตีติ รมฺโม. สตฺเต นิพฺพานํ วา ธารตีติ รมฺโม. ปณฺฑิตฺเตหิ ธารียตีติ
 รมฺโม. โลกุตฺตโร จ ปรียตฺติ จ. ตํ รมฺมํ. สตฺตานํ หิ เต ธารตีติ ธารุ สงฺโฆ.
 ธารฺณฺติ ภาวนปฺุสฺกนฺติ เกจิ วทฺนติ. เอวํ สนฺเตปี สงฺฆนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ กสฺมา น
 วุตฺตนฺติ ปุจฺฉิตฺพุพฺ. ตสฺมา ตํ สงฺฆสทฺเทน^{๖๗} ตฺลยฺชาธิกรณํ ยุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺ.
 ทิฏฺฐิสีตฺสามณฺเเวหิ สหตี^{๖๘} สมคฺคํ วา รมฺมํ สมฺปคฺจจฺตีติ^{๖๙} สงฺโฆ ปรมตฺถสงฺโฆ จ
 สมฺมตฺติสงฺโฆ^{๗๐} จ. ตํ สงฺฆํ. นมิตฺฺนาติ นมิตฺฺวา. กถิตฺพุโพ สงฺขยาตฺพุโพตี^{๗๑} กโธ. กเถน
 สห วตฺตตีติ สกโธ.^{๗๒} สกโธ จ โส ชโน จาติ สกถฺชโน. ตสฺส สกถฺชนสฺส.
 ปรมา^{๗๓} จ เต นยา จาติ ปรมนยา. ปรมนเยหิ วิจิตฺตํ ปรมนยวิจิตฺตํ. นนฺทียาวฏฺฏ-
 ติปุทฺขลสึหวิกิพิตฺตฺกุสฺสทิสฺสาโลจนนยาทิสฺงฺขาเตหิ^{๗๔} ชินวจฺนानฺรูเปหิ^{๗๕} ปรมนเยหิ วิจิตฺตํ

^{๖๐} ล. ๑, ท. ๔ : สพฺพณฺณตฺ. ท. ๑, ๒, ล. ๒, ๓ : สพฺพณฺณตฺ.
^{๖๒} วิมฺหา.อ. (บาลี) ๑/๑๒๒; วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๕๕-๒๖๐.
^{๖๓} ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ล. ๑, ๒, ๓ : วิฏฺฐาโร.
^{๖๔} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๖๘. ๑/๒๕๕-๒๖๐.
^{๖๕} วิมฺหา.อ. (บาลี) ๑/๑๒๕-๑๓๐. ๑/๑๒๒.
^{๖๖} ล. ๑ : อสฺโสตี. ล. ๔ : สุกตฺโต ปกโว อสฺสาตี.
^{๖๗} ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖ : สํฆสทฺเทน.
^{๖๘} ล. ๔, ๕, ๖ : สหตี. ท. ๓ : ทิฏฺฐิสีเถน สามณฺเเวหิ สหตฺตเถน สมคฺคกมฺมํ.
^{๖๙} ล. ๓, ๔, ๖ : สมฺปคฺจจฺตีติ.
^{๗๐} ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๖, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖ : ตํโฆ, ปรมตฺถตํโฆ, สมฺมตฺติตํโฆ.
^{๗๑} ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖ : สํขยาตฺพุโพตี.
^{๗๒} ล. ๕ : สกเถน สห วตฺตตีติ สกโธ.
^{๗๓} ท. ๓ : ปโม.
^{๗๔} ท. ๑, ๔, ล. ๑, ๕, ๖ : นนฺทียาวตฺตตฺิปุทฺขลสึหวิกิพิตฺตฺกุสฺสทิสฺสาโลจนนยาทิสํขาเตหิ.
 ท. ๓ : นนฺทียาวตฺตมํ กุสฺสึหวิกิพิตฺตํ กุสฺสทิสฺสาโลจนนยาทิสํขาเตหิ.
^{๗๕} ล. ๑ : ชินวจฺนानฺรูเปหิ.

โสภิตนุติ วุฑฒ์ โหติ. อารภิสฺสนุติ อารภิสฺสามิ กเถสฺสามิติ วา อตุโถ. กเถมีติ^{๗๖} วา ปาโจ. เต หิ วุตฺตมานสฺมิ ปตฺตา วุตฺตมานโวหารเ โวหารนฺตฺติ. เอตฺถ จ สฺรณรมหิณียํ ๗เป๗ นตฺวาติ เอเตน รตนตฺตยปณาม^{๗๗} ทสฺเสติ. อารภิสฺสนุติ ปเทน กตฺตาริ ทสฺเสติ. มลยฺยํ นาม วตฺถุนุติ ปเทน สลยฺยํ ทสฺเสติ. เอตฺถ จ นามสทฺโท สลยฺวาโชตกนิปาโตยฺ. ^{๗๘} นิมิตฺตํ ปน ทฺวิธํ โหติ อพฺภนฺตรํ พาทิริ วา. ^{๗๙} ตตฺถ จ อพฺภนฺตรภูตา อจฺริยสฺส กรุณา อพฺภนฺตรนิมิตฺตํ นาม. ตํ อารภิสฺสนุติ ปเทน สามตฺถิยโต ทสฺสิตํ จ. ^{๘๐} อจฺริยสฺเสว กรุณาย อารมฺมณฺญโต สกฺลชนสมฺโห พาทิรนิมิตฺตํ ^{๘๑} นาม. ตํ จ สกฺลชนปฺปสาทฺหนุติ ปเทน ทสฺสิตํ. สกฺลชนปฺปสาทฺหนุติ เอเตเนว ปโยชนมฺปิ ทสฺเสติ. เอตฺถ จ รตนตฺตยปณามปโยชนํ วุฑฒ์เยว. กตฺตารทสฺสนํ ปน สพฺยาปารตฺตทสฺสนตฺถํ สลยฺวาทสฺสนํ โวหารสฺสขตฺถํ อวิญฺญาตสฺลยฺสส คณฺจสฺส โวหาราสฺสิขฺฆนโต ^{๘๒} นิมิตฺตทสฺสนํ สปฺปฺริสฺสทสฺสนตฺถํ ปริมาณทสฺสนํ วิญฺญนํ จิตฺตารานตฺถํ คณฺจาทิรฺกานุกฺคหณตฺถํ จ. ปโยชนทสฺสนํ ปณฺชิตสฺสายํ รมฺโม นายํ รมฺโม ทฺพปฺลยฺสฺสาติ ^{๘๓} วจนโต สกฺคโมกฺขตฺถิกานํ ปณฺชิตชฺชนานํ ^{๘๔} สวณุกฺคหณปนตฺถํ. ตํ ปฺลยฺลลกฺขณณฺญาปนตฺถํ ^{๘๕} ตํ จ ยถาธิปฺเปตตฺถสิขฺฆนตฺถนฺติ.

ปจฺจมาลยฺยวตฺถุทีปนีฎีกากนฺตฺถวณฺณนา

เอวํ รตนตฺตยปณามํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ มลยฺยํ ^{๗๖} นาม วตฺถุ อารภิสฺสนุติ ปฏฺิณฺณวาทคณฺจมารภฺนโต อาน อตีเตตฺตยาหิ. ตตฺถ อตฺถิกมฺม อิโต กโต ปวตฺตโตตฺตยาตีโต ^{๗๗}

^{๗๖} ล. ๕ : กเถสฺสามิติ. ท. ๓ : กเถมีติ อปร.

^{๗๗} ล. ๓ : รตนตฺตยปณามํ.

^{๗๘} ล. ๑ : สลยฺโวโชตกนิปาโตยฺ.

^{๗๙} ท. ๓ : พาทิรญจ.

^{๘๐} ท. ๓ : ทสฺสิตลยฺจ.

^{๘๑} ล. ๑ : พาทิรนิมิตฺตํ.

^{๘๒} ล. ๑, ๔, ๗, ท. ๓ : โวหาราสฺสิขฺฆนโต.

^{๘๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๔๕๑/๑๒๕.

^{๘๔} ล. ๗ : สกฺคโมกฺขตฺถิกานํ ปณฺชิตชฺชนานํ.

^{๘๕} ล. ๔ : ตํ ปฺลยฺยํ ลกฺขณณฺญาปนตฺถํ.

^{๘๖} ท. ๓ มลยฺยชฺชนาม. ท. ๔ : มลยฺย.

กาลโ. ตสุมี อตีเต กาล. อตีตสททโยเคน หิ กาลสทโท^{๘๘} ปโยคั อahrti. กิราติ นิปาโต.
 โส จ วิหาสีติ กิริยาปนเณ สมุโขคมปิ โหติ.^{๘๙} ตามุพณฺณิทีเปติ^{๙๐} เอตุล อตีเต กิร เอกา อิตฺถิ
 ตามุพณฺณิย ชาตา^{๙๑} ลุงกาทีเป ปากฎา อโหสิ. ตสุมา โส รุพฺหิวเสน ตามุพณฺณิโยติ^{๙๒} สมณ
 ญมนุภาวติ.^{๙๓} มलयเทวตุเถโรติ^{๙๔} เอตุล ปน มลโยติ ทีปเสคั อธิวณฺ. ตสุมี หิ^{๙๕} ทีเป เขภฺยเยน
 โลहितจนฺทนสงฺฆาตา มलयรฺกษา^{๙๖} สลฺยชานฺติ. อตุลโต^{๙๗} โส เขภฺยยฺวตุติยา วเสน มาเลยฺโย
 ติ^{๙๘} สมณญมนุภาวติ. ยถา อมฺพวนฺ^{๙๙} นากวนฺนตุยาที. ตถา เถโร ตพฺพหฺลวฺตุติยา ยถา วนจร
 โโก^{๑๐๐} สงฺกามาวจโรตุยาที.^{๑๐๑} ตตุราชั วจนฺตุโธ. มलय^{๑๐๒} นียฺตุโต เถโร มลโย. มาเลยฺโยติปิ^{๑๐๓}
 ปาโร.^{๑๐๔} อยเมวตุโธ. เอตุล จ ณ รากา เตน รคฺคั ตสุเสทมณฺญตฺเตสุ จาติ^{๑๐๕} สุตฺตวจนฺ
 ณปจฺโย มาเมณ นียฺตุโต มาโส มาโฆติ ยถา. ทิพฺพคิซฺฆานสมฺปาตฺติหิ ผลั กิเพติ

^{๘๗}ล. ๑ : ปวโตตุยาตีโต.

^{๘๘}ล. ๑ : กาลเสทโท. ล. ๓ : อตีตสททโยเคน หิ.

^{๘๙}ล. ๗ : รหติ.

^{๙๐}ล. ๑, ๓, ๔, ๗ : ตามุพณฺณิทีเปติ. ท. ๓ : ตมฺพณฺณิทีเปติ. ท. ๑, ๒, ๔, ๕,
 ๗, ล. ๕ : ตามุพณฺณิยทีเปติ.

^{๙๑}ท. ๓, ล. ๔ : ตมฺพณฺณิชาตา สกฺลทีเป. ล. ๓ : ตามุพณฺณิย.

^{๙๒}ล. ๑, ๓, ๔, ๗ : ตามุพณฺณิโยติ. ท. ๓ : ตมฺพณฺณิโยติ.

^{๙๓}ท. ๑, ๒, ล. ๒, ๕ : สณฺญมนุภาวติ.

^{๙๔}ท. ๓, ล. ๔, ๕ : มलयเยเทวตุเถโรติ- มलयโยติ. ล. ๗ : มलयเยเทวตุเถโรติ - มาเลยฺโย.

^{๙๕}ท. ๔ : ตสุมี กิร. ท. ๒, ๓, ๕, ๗, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : ตสุมี หิ กิร.

^{๙๖}ท. ๔ : มलयรฺกษา.

^{๙๗}ท. ๑ : อโต. ท. ๓, ล. ๔, ๕, ๗ : อตุโธ.

^{๙๘}ท. ๔ : มลโยติ. ท. ๓, ล. ๔ : มलयโยติ.

^{๙๙}ล. ๑ : อมฺพวจนฺ.

^{๑๐๐}ล. ๑ : วจนฺจโรโก.

^{๑๐๑}ล. ๑ : สงฺกามาวจโรตุยาที. ท. ๓ : สกฺกามาวจโรตุยาที.

^{๑๐๒}ล. ๔, ๗ : มาเลยฺเย - มาเลยฺโย. ล. ๕ : มาเลยฺเย - มलयโย. ท. ๓ : มาเลยฺเย
 - มलयโย.

^{๑๐๓}ล. ๑, ท. ๓ : มलयโยติปิ.

^{๑๐๔}มาเลยฺเย. (บาลี) ๑/๔๔/๕.

^{๑๐๕}กัจจ : ๓๕๒/๑๑๖.

รมตติ^{๑๐๖} เทโว. โส ติวโร สมมตเทโว อุปตติเทโว วิสุทฺธิเทโว. เตสุ วิสุทฺธิเทโว อิธาธิป
 เปโต. สีสกฺขนฺธาทีหิ ถิริติ เตสุ วา ติวฺจตฺติ เถโร. อถวา ถิริ^{๑๐๗} วุจฺจติ ปญฺญา. สา
 อสฺส อตฺถิติ เถโรติ สทฺทวฺจฺจติวณฺณนํ^{๑๐๘} วุคฺคํ. มาลยฺโย^{๑๐๙} จ โส เทโว จาติ มาลยฺยเทโว
^{๑๑๐} โสเอว เถโรติ ตถา. เอโก อุกฺโข เสฏฺโฐ อุกฺกผลปฺปตฺโต^{๑๑๑} มหาจีณาสโวตฺตยฺยโก. เอกสทฺ
 โท เหตุถ เสฏฺฐปริยาโย. สุวาสนเณ กิเลสฺ โส เอโก สทฺเพ นิฆาธิยาตีอาทีสุ วิย. เตน วุคฺคํ
 โส หิ เถโร มหาปฺญฺโย มหาฌาณ^{๑๑๒} มหายโส มหาจีณาสโว เสฏฺโฐ สนฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 มานโส ปากฺกฺโข ฌาณอิทธิหิ คคณเ วิย^{๑๑๓} จนนฺติมาติ. ยํ ปน เกหิจิ วุคฺคํ ปรมิตฺติฌาณน
 ปากฺกฺโขติ วุคฺคเต ตสฺส อุกฺกผลปฺปตฺตฺตฺตฺต^{๑๑๔} สิบฺขมตฺติ. เอโกติ อทฺติโยติ.^{๑๑๕} อตฺถโก ยฺชฺชตฺติ.
^{๑๑๖} ตํ น คเหตุทฺพํ วิเสสากาวโต. กมฺโพทฺทคํ นิสฺสยาติ กมฺโพทฺทคํ โคจรคํ กตฺวา.
 นารกานํ^{๑๑๗} ปวฺคฺติ อหริตฺวาติ เอตถ โส ปน กิริ เถโร สดฺदानํ อุปการโก มหาโมคฺค
 ลานตฺเถโร วิย. เตน วุคฺคํ เถโร คนฺตฺวา อภิภฺขณํ ฌาตุํ นารเก^{๑๑๘} วุคฺคมานกํ ยถาปี
 โมคฺคฺลลาโน จ เทเสตฺวา ฌมฺมมฺคตฺมํ นารกานํ ปโมเจตุํ เทวตฺเถโร ตถา อัย.
 ยถาปี โมคฺคฺลลาโน นาสตฺวา นรกกตฺติโย^{๑๑๙} วุจฺจิสฺสาร์ ปวฺสเสสิ^{๑๒๐} เทวตฺเถโร ตถา อัย.

^{๑๐๖}ท. ๔, ถ. ๕ : กิพฺติ รมตฺติ. ท. ๑, ๒, ๕, ๖, ๗, ถ. ๑, ๒, ๓, ๔ : กิเพติ
 รมมตฺติ. ท. ๓ : ทิพฺพฆานสมมาปฺตติผลํ กิพฺติ รมตฺติ.

^{๑๐๗}ท. ๓ : ถิริธา.

^{๑๐๘}สาริปฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต, สทฺทวฺจฺจติปฺรณญฺเฐกา, (ถ้าปาง : โรงพิมพ์สุธรรมวดี, ๒๔๗๑), (บาลี)
 หน้า ๔๕.

^{๑๐๙}ถ. ๑ : มาลยฺโย. ท. ๔, ถ. ๕ : มาลโย.

^{๑๑๐}ถ. ๑, ๔ : มาลยฺยเทโว. ท. ๔ : มาลยเทโว. ท. ๓, ถ. ๕ : มาลยโย จ
 โส เทโว เอว เถโรติ ตถา.

^{๑๑๑}ท. ๓ : มกฺกผลปฺปตฺโต.

^{๑๑๒}ท. ๓ : มหาปฺญฺโย ปญฺญามณิ.

^{๑๑๓}ถ. ๕ : คคณเ วิย.

^{๑๑๔}ท. ๓ : มกฺกผลปฺปตฺตฺตฺต.

^{๑๑๕}ถ. ๑ : อทฺติโย.

^{๑๑๖}ถ. ๕ : ยฺชฺชตฺติ.

^{๑๑๗}ถ. ๑ : นการนํ. ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ถ. ๒, ๓, ๔ : นรกานํ.

^{๑๑๘}ท. ๑, ๒, ๓, ถ. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖ : นรเก.

^{๑๑๙}ถ. ๑ : นรกกตฺติโย.

ขลาลี โมคคูลลาโน จ นาสควา^{๑๒๐} โลหภูมิโย นาสสิ อูรจุกานี เถโร โส มาลยโย^{๑๒๑}
 ตถา. ขลาลี โมคคูลลาโน จ ปาเตควา สิมพลินัน นาสสิ^{๑๒๒} ปพพตงการ์ เทวตุเถโร ตถา
 อัย. ขลาลี โมคคูลลาโน จ กตุวา ขารนที มัญญุ ปายสิ อมต^{๑๒๓} สกุเค เทวตุเถโร
 ตถา อัย. ขลาลี โมคคูลลาโน จ เนตวา นารกเปสนัน^{๑๒๔} กเถสิ ฌาตเก เนสั เทวตุ
 เถโร ตถา อัย. ตสฺมา มลลยฺยเทวตุเถโร^{๑๒๕} สพฺพตฺต ปากโฏ อิทฺธินิพฺพุโต^{๑๒๖} โมคคูลลาโน
 จ เทวตุเถโร ธิโต^{๑๒๗} ปติ พหุคฺโณ นารกานัน เทวานัน จ พหุคฺโณ. เตสั หิ วคฺตมา
 นานัน เนตวา อาห จญฺญาตึนัน นารกา วาปี เปตา วา ทิสฺวา มลลยฺยมาคต^{๑๒๘} วญ
 ทิตฺวา สารเทเนว^{๑๒๙} เอวมาหิสฺส ตสฺส จ ภนฺเต สตฺตฺตฺตฺตปการา^{๑๓๐} จ คนฺดูวาน
 อสุกั นาม นิกม^{๑๓๑} เอวนามา^{๑๓๒} จญฺญาตึกา กเถถ วคฺตมานานัน กโรถ พหุค
 สุกั สารถ พุทฺธาทิกฺุณ กปฺเปถ สผลญจ โน อนฺนาทิ-

^{๑๒๐}ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๕ : ปวตฺเตติ.

^{๑๒๑}ถ. ๑ : โน เสตฺวา.

^{๑๒๒}ถ. ๑, ๓ : มลลยฺโย. ท. ๔ : มลลโย.

^{๑๒๓}ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๕ : นาสสิ.

^{๑๒๔}ท. ๓ : อมเต.

^{๑๒๕}ท. ๓ : นรคสาสนัน.

^{๑๒๖}ถ. ๑, ๓ : มลลยฺยเทวตุเถโร. ท. ๔ : มลลยเทวเถโร. ถ. ๖ : มลลยเทวเถโร.

^{๑๒๗}ถ. ๑, ๓ : อิทฺธินิพฺพุโต. ท. ๔ : อิทฺธินิพฺพุโต. ถ. ๖ : อิทฺธินิพฺพุโต.

^{๑๒๘}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ถ. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖ : ธิโต.

^{๑๒๙}ถ. ๑, ๓, ๔, ๖ : มลลยฺยมาคต. ท. ๔ : มลลยมาคต.

^{๑๓๐}ถ. ๑ : สารเทเนว.

^{๑๓๑}ถ. ๑ : ฌาตฺติโก. ท. ๓ : กตฺตฺตฺตปการา.

^{๑๓๒}ท. ๑, ๒, ถ. ๑, ๓, ๕ : นิกุมม.

^{๑๓๓}ท. ๑, ๒, ถ. ๒, ๖ : เอวนาม.

ทานมตฺตมฺปิ ทตฺวา วาปี สหตฺถนา^๑ ปเรสฺ วานฺโมทนฺตา^๒ กปะเปถ สผลลฺยจ โน
 สุตฺวา เตสฺ กถิ เถโร กนฺตฺวา ตํ เตหิ ยาจิตฺ ынฺเตหิ กถิตฺ วาจํ เตสฺ ฌาติ
 กานมาห^๓ จ. เอวฺนาโม จ ปุริโส เอวฺนามา จ อิตฺถิกา พหุปาปกรา โลก
 จิตา^๔ อชฺช อวิจิเย^๕ เอวฺนาโม จ ปุริโส เอวฺนามา จ อิตฺถิกา พหุปาปกรา
 โลก เปตา โหนฺติ อิทานิ จ ทิสฺวา มํ เอวมาหฺสุ สพฺเพ โรทฺปรายนา เอว
 นามา จ ฌาติกา เอวฺนามา มาตาปีตา เอวฺนามา ปุตฺตทารา สเจ อมฺเห
 สินฺหกา ทานาทิปี^๖ ปุณฺณํ กตฺวา ผลํ กปะเปถ โน อิท สุตฺวา สพฺเพ นมสฺ
 สิตฺวา เทวตฺเถโร มหิตฺธิกํ ปตฺตปฺวาทิกปุณฺณํ^๗ กตฺวา กปะเปติ ตํ ผลํ. สพฺเพ
 เต อนุโมทิตฺวา ตํ ปุณฺณํ ฌาติกปะปีตํ มุณฺจิตฺวา เต ตโต ทุกฺขา นิพฺพตฺตีสุ
 สุรालเย. ตสฺมา หิ มาเลยฺยเทวตฺเถโร^๘ นาม มหิตฺธิโก อตฺตโน กตฺถิจฺโจ จ
 สตฺตทานมุปการโคติ.^๙ ตตฺถ อนุโมทิตฺวาติ สมปะฏิจฺจิตฺวา. ตํ ปุณฺณนฺติ ตํ ปุณฺณผลํ.
 ตตฺถ สียา ยทิ เอวํ สนฺเต^{๑๐} ตํ ปุณฺณผลํ สมปะฏิจฺจนฺติ. อิทํ วิรุชฺฌติ. กนฺ
 เต นาคเสน อิเม ทายกา ทานํ ทตฺวา ปุพฺพเปตานํ อุกฺทิสฺสนฺติ. อิทํ เตสฺ
 ปาปฺณาตฺติ.^{๑๑} ก็ เต ตโตนิทานํ กิลฺยจि ผลํ ลภนฺตีติ.^{๑๒} เกจิ มหาราช ปฏิลภนฺติ
 เกจิ นปะปฏิลภนฺตีติ. เก เต ปฏิลภนฺติ. เก เต นปะปฏิลภนฺตีติ. นิริยูปปฺนนา

^๑ท. ๑, ๒, ล. ๒, ๕ : สหตฺถนา. ท. ๓ สหตฺถตฺตนา.

^๒ท. ๑, ๒, ล. ๒, ๕ : วานฺโมทนฺโต.

^๓ล. ๓, ๔, ๗, ท. ๔ : ฌาตินมาห.

^๔ท. ๑, ๒, ๓, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๗ : ถิตา.

^๕ท. ๓ : ถิตา อชฺช อวิจิโย.

^๖ล. ๑, ๓, ท. ๔ : ทานาทิปี ปุณฺณํ. ล. ๔, ๕, ๗ : ทานาทิปุณฺณานิ. ท. ๓ :
 ทานทมฺปิ ปุณฺณํ.

^๗ล. ๑, ๓, ๗ : ปตฺตปฺวาทิกปุณฺณํ. ท. ๔ : สตฺตปฺวาทิกํ ปุณฺณํ. ท. ๓, ล. ๔ :
 ปตฺตปฺวาทิกํ ปุณฺณํ.

^๘ท. ๔, ล. ๕ : มาลยเทวตฺเถโร. ท. ๓ : มาลยฺยเทวตฺเถโร.

^๙ล. ๔ : สตฺตทานมุปการโคติ.

^{๑๐}ล. ๔, ๗ : เอวฺนเต.

^{๑๑}ล. ๗ : ปาณาตฺติ.

^{๑๒}ล. ๑ : ภนฺตีติ. ท. ๓ : ลภนฺตีติ.

มหาราช นปปฏิภนติ. สกคคตา นปปฏิภนติ. ตีรจจนานโยนิกตา^{๑๗} นปปฏิภนติ.
 มนุสเส อุปปนา นปปฏิภนติ. จตุนัน เปตานิ ตโย เปตา นปปฏิภนติ^{๑๘}
 นิชฌามตณ्हิกา ขุปปีปาสา กาลกณชิกาคี.^{๑๕} ปรัตตูปชีวินเฮว ปฏิภนติ เต. เตปี
 สรमानาเฮว ปฏิภนตีตี.^{๑๖} วุจเต. สพเพติ เอตุถ หิ สปปเทสโต สพพสทโท ทฏ
 จพโพ โน นปเทสโต. ตสฺมา สพเพ เต ปรัตตูปชีวิน เปตาคี อตุถ. อถวา
 ยถาลาภนยโต ยถา มจฺจคฺคฺมพมปี สขรกถมปี จรณตมปี ติฏฺฐจฺจนตมปีตี^{๑๗} เอตุถ หิ
 มจฺจคฺคฺมพาเปกฺขาย จรณกิริยา โยชยติ จรณโยคโต เอว อิธาปี โย ลทฺขพโพ
 โสว คนฺตพโพ. อปโร นโย. เตปี สรमानาเฮวาคี เอตุถ ปิสทโท วุตฺตาเปกโข
 เต นิรยุปปนา สรमानาเฮว ปฏิภนตีตี^{๑๘} วุตฺตํ โหติ. อปีจ นิรยุปปนา น
 ปฏิภนตีตี อิทํ เยภฺยยวุตฺติยา วเสน วุตฺตนฺติ ทฏฺจพฺพํ. ตีโรกฺขทฺท
 เปตวตฺตวณฺณนาย^{๑๕} ปน อิทํ วุตฺตํ. เอตุถาห กิ ปน เปตฺตวิสฺยุปปนาเอว ฌ
 ชาติ^{๑๖} เหตุสมฺปตฺติโย ภนฺติ อุทาหุ อญฺเฬปีตี. น เจตุถ อมฺเหหิ วตฺตพฺพํ อตุถ
 ภควตา เอว พฺยาถคตฺตตา.^{๑๗} วุตฺตํ เหติ มยฺมสฺสุ โภ^{๑๘} โคตม พฺราหฺมณฺนา นาม^{๑๙}
 ทานานิ เทม ปุณฺณานิ กโรม อิทํ ทานํ เปตานิ ฌาติสาลอหิตานํ อุปกปฺปตฺ
 อิทํ ทานํ เปตา ฌาติสาลอหิตา ปรีกฺขชฺนตฺติ กจฺจิ ตํ โภ โคตม ทานํ
 เปตานิ ฌาติสาลอหิตานํ อุปกปฺปติ กจฺจิ เต^{๒๔} เปตา ฌาติสาลอหิตา ทานํ
 ปรีกฺขชฺนตีตี. จาเน^{๒๕} โข พฺราหฺมณฺน อุปกปฺปติ โน อฏฺฐาเนติ. กตมํ ปน

^{๑๗}ล. ๗ : ตีรจจนานโยนิกตา.

^{๑๘}ท. ๑, ๒, ๓, ๕, ๗, ๘, ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : น ปติภนติ.

^{๑๕}ท. ๑, ๒, ๓, ๕, ๗, ๘, ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : ขุปปีปาสา กาลกณชิกาคี.

^{๑๖}มิลินฺท. (บาลี) ๑/๔/๓๐๔. ท. ๑ : ปรัตตูปชีวิน สรमानาเฮว.

^{๑๗}ที.สี. (บาลี) ๕/๑๓๘/๑๑๑.

^{๑๘}ล. ๔, ๗ : ภนตีตี.

^{๑๕}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๘, ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : ตีโรกฺขเปตวตฺตวณฺณนาย.

^{๑๖}ล. ๗ : เอวณฺณชาติ. ท. ๑, : เปตวิสฺยุปปนา เอว ฌาติ.

^{๑๗}ล. ๑ : พฺยาถคตฺตตา. ล. ๗ : เอวณฺณพฺยาถคตฺตตา.

^{๑๘}ท. ๑, ๒, ๔, ๘, ๑, ๒, ๓, ๕ : โภติ ปาโจ น ทิสฺสตี.

^{๑๙}ท. ๑ : กิ ปน เปตวิสฺยุปปนา ๆเปฯ โคตม พฺราหฺมณฺนาติ ปาจา น ทิสฺสตี.

^{๒๔}ท. ๑, ๒, ๓, ๘, ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : กจฺจิ ตํ.

^{๒๕}ล. ๔, ๕, ๗ : ฉาน. ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗, ๘, ๑, ๒, ๓ : ฉาน.

โคตม จาน^{๒๖} กตม^{๒๖} อฏฺฐานนุตติ. อิธ พุราหุณณ เอกจฺโจ ปาณาติปาตี โหติ มิจฺฉาภิภูจิกโก โหติ โส กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺนา นิริยํ อุปฺปชฺชติ^{๒๗} โย เนรยิกานํ สตุตฺตานํ อหาโร เตน โส ตตฺถ ยาเปติ เตน โส ตตฺถ ติฏฺฐติ อิํ ไซ พุราหุณณ อฏฺฐานํ ยตฺถ จิตฺตสฺส^{๒๘} ตํ ทานํ น อุปกฺกปฺปติ. อิธ พุราหุณณ เอกจฺโจ ปาณาติปาตี^{๒๙} โหติ มิจฺฉาภิภูจิกโก โหติ กายสฺส เกทา^{๓๐} ปรมฺมรณฺนา^{๓๑} ติริจฺจณโยนิยํ อุปฺปชฺชติ โย ติริจฺจณโยนิยํ^{๓๒} สตุตฺตานํ อหาโร เตน โส ตตฺถ ยาเปติ เตน โส ตตฺถ ติฏฺฐติ อิํ ไซ พุราหุณณ อฏฺฐานํ ยตฺถ จิตฺตสฺส ตํ ทานํ น อุปกฺกปฺปติ อิธ พุราหุณณ เอกจฺโจ ปาณาติปาตา ปฏฺวิโรโต^{๓๓} โหติ สมฺมาภิภูจิกโก โหติ โส กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺนา มนุสฺसानํ สหพฺพตฺตํ^{๓๔} อุปฺปชฺชติ โย มนุสฺसानํ อหาโร เตน โส ตตฺถ ยาเปติ เตน โส ตตฺถ ติฏฺฐติ อิํ ไซ พุราหุณณ อฏฺฐานํ ยตฺถ จิตฺตสฺส ตํ ทานํ น อุปกฺกปฺปติ^{๓๕} อิธ พุราหุณณ เอกจฺโจ ปาณาติปาตา ปฏฺวิโรโต โหติ สมฺมาภิภูจิกโก โหติ โส กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺนา เทวานํ สหพฺพตฺตํ อุปฺปชฺชติ โย เทวานํ อหาโร เตน โส ตตฺถ ยาเปติ เตน โส ตตฺถ ติฏฺฐติ อิํ ไซ พุราหุณณ อฏฺฐานํ ยตฺถ จิตฺตสฺส ตํ ทานํ น อุปกฺกปฺปติ อิธ พุราหุณณ เอกจฺโจ ปาณาติปาตี โหติ มิจฺฉาภิภูจิกโก โหติ โส กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺนา ปิตฺติวิสยํ อุปฺปชฺชติ โย ปิตฺติวิสยิกานํ^{๓๖} สตุตฺตานํ อหาโร เตน โส ตตฺถ ยาเปติ เตน โส ตตฺถ ติฏฺฐติ ยํ วา ปนสฺส อิตฺโต

^{๒๖}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖ : โคตมจฺาน.

^{๒๗}ท. ๒, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘ : อุปฺปชฺชติ. ท. ๑ : อุปฺปชฺช.

^{๒๘}ท. ๓ : ตตฺถจฺิตฺตสฺส. ท. ๑, ๒, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖ : ยตฺถจฺิตฺตสฺส.

^{๒๙}ท. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖ : ปาณาติปาตี.

^{๓๐}ล. ๑ : ภา. ล. ๕ : โส กายสฺส เกทา.

^{๓๑}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔ : ปรี มรณ. ล. ๑ : ปรี ปรี.

^{๓๒}ล. ๔ : อุปฺปชฺชติ โย ติริจฺจณโยนิยํ.

^{๓๓}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖ : ปิตฺติโรโต.

^{๓๔}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖ : สหพฺพตฺตํ. ล. ๑ : มนุสฺसान.

^{๓๕}ท. ๓ : อิธ พุราหุณณ เอกจฺโจ ๑เป๑ ตํ ทานํ น อุปกฺกปฺปติตี ปาจา น ทิสฺสนุตติ. ท. ๑, ล. ๑ : อุปกฺกปฺปติ.

^{๓๖}ล. ๔, ๖ : ปิตฺติวิสยิกาน. ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖ : ปิตฺติวิสยิกาน.

อนุปเวจฺจนฺติ มิตฺตา วา อมจฺจา^{๓๗} วา ฅาติสาโลหิตา วา เตน โส ตตฺถ
 ยาเปติ เตน โส ตตฺถ ติฏฺฐติ อิทํ โข พุราหุณฺณ อฏฺฐาณ^{๓๘} ยตฺถ จิตฺตสฺส
 ตํ ทานํ อุปกปฺปตีติ. สเจ ปน โภ โคตม โส เปโต ฅาติสาโลหิต^{๓๙} ตํ จาน
 °^{๔๐} อนุปฺปนฺโน โหติ โภ ตํ ทานํ ปรีกฺขชฺชตีติ. อญฺเฅปีสุส พุราหุณฺณ เปตา ฅาติ
 สาโลหิตา ตํ จานํ อุปฺปนฺนา โหนฺติ^{๔๑} เเต ตํ ทานํ ปรีกฺขชฺชตีติ. สเจ โภ
 โคตม โส เจว เปโต^{๔๒} ฅาติสาโลหิต ตํ จานํ อนุปฺปนฺโน โหติ โภ ตํ
 ทานํ ปรีกฺขชฺชตีติ. อญฺเฅปีสุส พุราหุณฺณ เปตา ฅาติสาโลหิตา ตํ จานํ อุปฺปนฺ
 นา โหนฺติ เเต ตํ ทานํ ปรีกฺขชฺชตีติ อฏฺฐาณํ โข พุราหุณฺณ อนวกาโส ยนฺต^{๔๓}
 วิวิตฺตํ อสุส อิมินา ทีฆเณ อทฺฐนา ยทิตํ เปเตหิ ฅาติสาโลหิตีหิ^{๔๔} สนนฺนิฏฺฐาณ
 เมตฺถ คนฺตพฺพนฺติ. เถรสฺส หตฺถเเต ทตฺวาติ เถรสฺส หตฺถเเต จเปตฺวา.^{๔๕} **ปณฺธิชานํ**
กโรนฺโตติ^{๔๖} ปฏฺฐนํ ปฏฺฐเปนฺโต.^{๔๗} กรรธาตุ หิ สพฺพยาปี.^{๔๘} วุตฺตํ เจตํ พาลาว
 ตารการเก ภู-กรรา สพฺพชฺชาตฺตวตฺเตเสว^{๔๙} สนฺตีติ.^{๕๐} อิมินา ปุปฺฟพทานเณนาติ อนเณน อฏฺฐนํ
 ลุปลปฺฟพทานเณนาติ วทนฺติ อจฺริยา. อถวา ลิงฺควิปฺลลาสมเเสน อิมาย อฏฺฐนํลุปลปฺฟพ
 มุญฺจนอสฺงขาริก-โสมนสุสสทคตฺถญฺจณสมฺปยุตฺตคามาวจรกุสลเจตนาชาติ. อมฺหากํ ชนฺติ.
 นิปฺปรียายโต หิ เจตนา ทานํ นาม วตฺถุ ปรียายโตติ. ปจฺฉิมิ อตฺถวิกปฺโป สุนฺทรรต

^{๓๗}ท. ๑, ๒, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : มจฺจา.

^{๓๘}ล. ๔ : ฅานํ.

^{๓๙}ท. ๑, ๒, ๕, ๗, ๘, ๑, ๒ : ฅาติสาโลหิตา.

^{๔๐}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗, ๘, ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : ตฏฺฐาณํ

^{๔๑}ท. ๓ : โหติ.

^{๔๒}ท. ๑, ๒, ๓, ๔ : เปตา.

^{๔๓}ท. ๓ : ยนฺตฺนฺติ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๔๔}อง. ทสก. (บาลี) ๒๔/๑๗๗/๒๒๑; ขุ.เปต. อ. (บาลี) ๒๖/๑๘/๒๕ - ๓๑.

^{๔๕}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗, ๘, ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : ฅเปตฺวา. ล. ๑ : ฅเปตฺวา

^{๔๖}ท. ๓ : ปณฺธิชานํ กโรนฺโตติ เเตฏฺฐปฏฺฐนํ กโรนฺโต.

^{๔๗}ล. ๔ : ปฏฺฐนํ ฅเปนฺโต.

^{๔๘}ล. ๔, ๗ : สพฺพยาปี.

^{๔๙}ล. ๑ : พาลาวตารการเก ฯเปฯ สพฺพชฺชาตฺตวตฺเตเสว. ท. ๓ : วุตฺตํเป เจตํ พาลาวตารการ.

^{๕๐}พระธรรมกิตติ (แต่ง), พระคัมภีร์สาราถวิงศ์ (ชำระ), พาลาวตาร, พิมพ์ครั้งที่ ๑,

(ถ้าปาง : จิตวัฒนการพิมพ์, ๒๕๔๑), (บาลี) หน้า ๑๐๘.

โร คเหตุพโพ. ยัม ญนฺติ อนิยมทุทเสวจัน. เตน ยงกัญจิ เทยฺยชฺมมชาต^{๕๑} ทาดพฺพํ
 กหิตเมว โหติ. ลูขํ มชฺฌิมํ ปณฺธิตํ วาติ วุตฺตพฺเพ ฉนฺทหานิภยา มชฺฌิมสทฺทสฺส โโล
 โป กโต. เตน ก็ วุตฺตํ โหติ. ตตฺถ หิ ปจฺมํ ทานสงฺฆาตสฺส เทยฺยชฺมมสฺส
 ทาสภูตानํ ลูขหีนลามกชฺฌมาสยปฺกคฺถานํ ทุคฺคิยนุตฺตเสว สหายภูตानํ มชฺฌิมชฺฌมาสยานํ
 ตติยํ ปน ตสฺส ปติสสามิสฺสรภูตानํ ปณฺธิตฺตฺตรชฺฌมาสยานํ สปฺปริสฺสานํ วเสน
 วุตฺตนนฺติ ที่ปิตํ โหติ. ทายโก หิ ติวโร เทยฺยชฺมมสฺส วเสน ทานทาโส ทานสหา
 โย ทานปติติ. โย หิ ตตฺถ อุตฺตนา มรฺฐํ ภูณฺชติ ปเรสํ อมรฺฐํ ลูขํ หีนํ
 ลามกํ เทติ โส ทานสงฺฆาตสฺส^{๕๒} เทยฺยชฺมมสฺส ทาโส หุตฺวา เทติ นาม. โย
 จ ยํ ยํ อุตฺตนา ภูณฺชติ ตํ ตเวท เทติ โส ตสฺเสว สหาโย หุตฺวา เทติ
 นาม. โย ปน อุตฺตนา ยํ วา ตํ วา ภูณฺชติ ปเรสํ มรฺฐํ ปณฺธิตํ อุตฺตมตฺร
 เทติ โส ตสฺส ปติ เชฏฺฐโก สามิ หุตฺวา เทติ นาม. เตน วุตฺตํ
 ภูมฺมสงฺกहे^{๕๓} ทานทาโส สหาโย จ ทานปติ จ ทายโก กถิโต ติวโรเยว
 ญฺญทฺนเต^{๕๔} มहेสินาคิ. เทตฺติติ เทยฺยชฺมมํ สนฺชาย. จชฺตีติ เจตนาชฺมมํ สนฺชาย.
 ปริโยทเปติ วิสุทฺธิ กโรตฺติติ อตฺถโธ. ปญฺจทานตฺถกถายปี^{๕๕} วุตฺตํ ทานํ ทตฺวาติ
 เทยฺยชฺมมํ จชฺตฺวา.^{๕๖} ยาย วา โส ทิยฺยติ สา^{๕๗} เจตนา ทานํ. ทตฺวาติ ตํ
 เจตนํ^{๕๘} ปริโยททาเปตฺวา วิสุทฺธิ^{๕๙} กตฺวาติ.^{๖๐} อถวา ทตฺวาติ โลภาทิ

^{๕๑}ท. ๑, ๒, ๖, ๗, ๘. ๑, ๒, ๓ : เทยฺยชฺมมํ ชาตํ.

^{๕๒}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๖, ๗, ๘. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : ทานสงฺฆาตสฺส.

^{๕๓}อง.ปญจก.ฎีกา (บาลี) ๓/๓๔-๓๕.

^{๕๔}ที.สี. (บาลี) ๕/๒๒๔/๑๘๑.

^{๕๕}อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๓/๔๐๔/๕๐๐.

^{๕๖}ถ. ๑, ๓, ๔, ๗ : จชฺชิตฺวา. ท. ๓ : ปชฺชิตฺวา. ท. ๑ : ปฏฺฐิตฺวา.

^{๕๗}ถ. ๑ : โส. ท. ๑, ๔, ๘. ๗ : ทิยฺยติ.

^{๕๘}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๗, ๘. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : ตํ เจตนนนฺติ ปาจา น ทิสฺสนนฺติ.

^{๕๙}ถ. ๗ : วิสุทฺธิ.

^{๖๐}อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๓/๔๐๔/๕๐๐.

ปาปชมเมหิ ปริโสเชตวา ปริสุทฐาเปตวาติ^{๖๑} อตุโธ. ปสนุนมานโสติ ตีสู กาเลสสุ
ปสนุนจิตโต หุตฺวา. ยถา ภาควา^{๖๒}

“ปุพฺพเว ทานา สุมโน ททํ จิตฺตํ ปสาทเย
ทตฺวา อคตฺมโน โหติ เอสา ขณฺณสุส สมฺปทา”ติ.^{๖๓}

ยถาอิจฺฉาติ ยา ยา อิจฺฉา ยถาอิจฺฉา. อิจฺฉานุจฺฉวิกํ อิจฺฉานุรูปฺนติ วุตฺตํ โหติ.^{๖๔}
สมิขฺมตฺตีติ^{๖๕} สมฺปทํ สาเชติ.^{๖๖} สมิขฺมตฺตีปิ ปาโธ.^{๖๗} ตสฺสตุโธ น วิจาริตฺ.
สมจินฺเตสฺสีติ มโนทฺวาเรเยว จิตฺตํ อุปฺปาเทสิ. กุหิณฺติ กตรสฺมี ปุชฺณียญฺจานวิเสเส.
อาโรเปสฺสามิติ ปติฏฺฐาเปสฺสามิ. ปุชฺสสามิติ อตุโธ. อุทฺทาหฺติ วิตกฺกนตฺเถ นีปาโต.
อภิณฺญาปาทกฺกนฺติ เอตฺถ อภิวีเสเสนญฺญาเยตีติ อภิณฺญา. สา จ ปญฺจวิธา โหติ
อิทฺธิวิธิ ทิพฺพโสถํ ปริจิตฺตวิชานนํ ปุพฺพเพนิวาसानุสฺสติ ทิพฺพจกฺขฺติ. วุตฺตํปิ เจตฺ
อนุรฺทฺธาจริเยน

“อิทฺธิวิธา^{๖๘} ทิพฺพโสถํ ปริจิตฺตวิชานนา
ปุพฺพเพนิวาसानุสฺสติ ทิพฺพจกฺขฺติ ปญฺจธา”ติ.^{๖๙}

ตาสฺ ปน อนิลปถตลํ อุลลํขิตฺวาติ^{๗๐} วุตฺตตฺตา อิทฺธิวิธิญฺญาณเมว^{๗๑}

^{๖๑}ท. ๓ : ปริสุทฐาติ.

^{๖๒}ล. ๕ : ภาควา.

^{๖๓}อ.จ.ภ.ก. (บาลี) ๒๒/๓๗/๓๒๓. ท. ๑, ๒, ๔, ๕, ๗, ๘, ๑๐, ๑๒, ๑๓, ๑๔,

๕, ๗ : “...ททญฺจิตฺตํ ปสาทยํ
...เอสา ขณฺณสุส สมฺปทา”ติ.

ท. ๑ : “...เอสา เม ขณฺณสมฺปทา”ติ.

^{๖๔}ท. ๓, ล. ๕ : อิจฺฉานุจฺฉวิกํ อิจฺฉานุรูปํ โหติ.

^{๖๕}ท. ๑ : สมฺปชฺมตฺตีติ. ล. ๔ : สมิขฺมตฺตีติ สมฺปสาเชติ.

^{๖๖}ล. ๗ : สมฺปสาเทติ.

^{๖๗}ท. ๑, ๒, ๔, ๕, ๗, ๘, ๑๐, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๕, ๗ : ปาโธ.

^{๖๘}ท. ๒, ๔, ๕, ๗, ๘, ๑๐, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๕, ๗ : อิทฺธิวิธิ. ท. ๑ : อิทฺธิวิธ.

^{๖๙}สงฺคห. (บาลี) ๕/๕๔.

^{๗๐}ท. ๔, ล. ๗ : อุลลํขิตฺวาติ. ท. ๑, ๒, ๓, ๕, ๗, ๘, ๑๐, ๑๒, ๑๓, ๑๔,

๕ : อุลลํขิตฺวาติ.

^{๗๑}ล. ๔, ๗ : อิทฺธิวิธิญฺญาณเมว. ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗, ๘, ๑๐, ๑๒, ๑๓ :

อิทฺธิวิธิญฺญาณเมว.

อิทธิปฏิเปตัง. ปชชติ ปาปณิสยิตี^{๑๒} เอเตน ฆาเนน^{๑๓} อภิญญาเนนาติ ปาทัง. ตเวท
 ปาทกั. กิณตัง. จตุตถชฌมานัง. อภิญญาภิรียา. อภิญญาบาย อาสนุนการณนุติ^{๑๔} อตโถ. อภิญ
 ญาปาทกนุติ อภิญญาบาย ปติฏฐจานภูตุนคฺยิ^{๑๕} สารตถทีปนิย^{๑๖} วุตตัง. จตุตถชฌมานนุติ
 จตุนนัง ปุรณ^{๑๗} จตฺตถัง ปจฺจนิกธมเม ฆาเปติ ฆายนุติ^{๑๘} วา เอเตน โยคิโนติ ฆาน^{๑๙}
 โคจรั จินฺเตนตฺติติ อตโถ. สยั วา ฆายติ อุปนฺนิชฌายตฺติติ ฆานัง. อุปนฺนิชฌายนลกฺขณ
 ฆานนุติ^{๒๐} วุตตัง โหติ. ตเทตัง ปน อารมฺมณฺณูปนฺนิชฌานัง ลกฺขณฺณูปนฺนิชฌานนุติ ทูวิธัง โห
 ติ. ตตฺถ อารมฺมณฺณูปนฺนิชฌานนุติ สห อุปจาเรณ อฏฺฐ สมาปตฺติโย วุจฺจติ.^{๒๑} กสฺมา.
 กสิณารมฺมณฺณูปนฺนิชฌานโต. ลกฺขณฺณูปนฺนิชฌานนุติ เอตฺถ วิปสฺสนามคฺคผลานิ วุจฺจติ. กสฺมา
 ลกฺขณฺณูปนฺนิชฌานโต. เอตฺถ ทิ วิปสฺสนา อนิจฺจลกฺขณาทินิ อุปนฺนิชฌายติ. วิปสฺสนา
 อุปนฺนิชฌายนกิจฺเจเน มคฺเคน สีชฌตฺติติ มคฺโค ลกฺขณฺณูปนฺนิชฌานนุติ วุจฺจติ. ผลัง ปน
 นิโรธสฺส ตถลกฺขณัง อุปนฺนิชฌายติ ตสฺมา ลกฺขณฺณูปนฺนิชฌานนุติ วุจฺจติ. อิมสฺมี ปเนตฺถ
 อารมฺมณฺณูปนฺนิชฌานเมว ฆานนุติ อธิปฏิเปตัง. อิทัง ปน จตุตถชฌมานัง เกสลฺลจฺจิ จิตฺเตกคฺคกฺกุญฺจา
 โหติ เกสลฺลจฺจิ วิปสฺสนาปาทกั โหติ เกสลฺลจฺจิ อภิญญาปาทกั โหติ เกสลฺลจฺจิ นิโรธปาทกั
 โหติ เกสลฺลจฺจิ ภวโกกมณฺณญฺจา ยิ โหติ. ตตฺถ จ จีณาสวานัง จิตฺเตกคฺคกฺกุญฺจา ยิ โหติ. เต ทิ
 สมาเป็นตฺติ สมาเป็นตฺติ อเอกคฺคจิตฺตา สุขวิหารัง วิหริสฺสามาติ อิจฺเจว^{๒๒} กสิณปริกมฺม
 กตฺวา อิมัง สมาเป็นตฺติ นิพฺพตฺเตนุติ เตสํ จิตฺเตกคฺคกฺกุญฺจา ยิ โหติ.^{๒๓} เสขปฺปญฺชชานัน

^{๑๒}ล. ๕ : สชชติ ปาปณิสยิตติ. ล. ๗ : ปชจติ.

^{๑๓}ล. ๑ : เอตฺถนชฌานเนน.

^{๑๔}ท. ๑, ๒, ๓, ๕, ๗, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕ : อภิญญาภิรียาภิญญาบาย.

^{๑๕}สารตฺถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑/๑๗๕.

^{๑๖}ล. ๑ : สารตฺถทีจทียัง. ล. ๕ : ปติฏฐจานภูตุนนุติ ปทสารนียัง. ท. ๓ : สารนินปนิย.

^{๑๗}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : ปุรณ.

^{๑๘}ท. ๔ : ฆาเปติ ฆายนุติ.

^{๑๙}ท. ๔ : โยคิโนติ ฆาน.

^{๒๐}ล. ๑ : อุปนฺนิชฌายนลกฺขณชฌานนุติ.

^{๒๑}ล. ๕ : วุจฺจติ.

^{๒๒}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : อิจฺเจว.

^{๒๓}ท. ๓ : โหตฺติติ.

สมาบัติโต ฐฎาย สมหิเตน^{๘๔} จิตฺเตน วิปัสสิสฺสสมาติ นิพฺพตฺเตนฺตํ วิปัสสนาปาทกํ
 โหติ. เย ปน อฏฺฐ สมาบัติโย นิพฺพตฺเตตฺวา อภิญญาปาทกฺขมานํ สมาปชฺชิตฺวา
 สมาบัติโต ฐฎาย เอโกปี หุตฺวา พุทฺธา โหตีติ วุตฺตเนน อภิญญาโย นิพฺพตฺเตนฺติ
 เตสํ อภิญญาปาทกํ โหติ. เย ปน อฏฺฐ สมาบัติโย นิพฺพตฺเตตฺวา^{๘๕} นิโรธสมาบัติ
 สมาปชฺชิตฺวา สตฺตาหํ อจิตฺตา หุตฺวา ทิฏฺฐเจว ฌมฺเม นิพฺพานํ ปตฺวา สุขวิหารี
 วิหริสฺสสมาติ นิพฺพตฺเตนฺติ เตสํ นิโรธปาทกํ โหติ. เย ปน อฏฺฐ สมาบัติโย
 นิพฺพตฺเตตฺวา อปรินิหฺนชฺฌานา^{๘๖} พุทฺหมโลเก อุปฺปชฺชิสฺสสมาติ^{๘๗} นิพฺพตฺเตนฺติ เตสํ
 ภวอกฺกมณฺญายิ โหติ. ภควโต^{๘๘} ปนินํ จตฺตถฺขมานํ โพธิมฺมุเล นิพฺพตฺติตํ ตํ ตสฺส
 วิปัสสนาปาทกญฺเจว อโหสิ. อภิญญาปาทกํ จ นิโรธปาทกญฺจ สพฺพกิจฺจสารกํ
 สพฺพโลกิยโลกุตฺตรคฺคณฺทายกนฺติ เวทิตฺพุทฺ. อิมสฺส มัลลยเทวเถรสฺส^{๘๙} ปนินํ จตฺตถฺข-
 อภิญญาปาทกปฺปโหนกํ^{๙๐} ตสฺมา อภิญญาปาทกํ จตฺตถฺขมานนฺตฺยิทํ วุตฺตํ. จตฺตถฺข-
 อภิญญาปาทกนฺตฺยิทํ^{๙๑} จตฺตถฺกนฺยเทสฺนาย วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพุทฺ. ปญฺจกนฺยเทสฺนาย^{๙๒} हि ปญฺจมชฺ-
 ฌานเมว นาม ปจฺมทฺตฺยตฺติเยสฺส^{๙๓} ฌานेषฺ ปน อภิญญาปาทกกิจฺจ^{๙๔} นตฺถิติ วุตฺตํ
 จตฺตถฺขมานนฺติ. สมาปชฺชิตฺวาติ ปวตฺเตตฺวา ปวิสิตฺวา.^{๙๕} ภวฺงฺเคहि อโวกฺกิณฺณํ กตฺวา
 ฌานปฺปตฺติเยว^{๙๖} हि สมาปชฺชนํ นาม. ตโตติ ตโต สมาปนฺนชฺฌานโต. ฐฎายาติ
 ฐฎายิตฺวา อโต ฌานโต นินฺวตฺติตฺวา ภวฺงฺเค จตฺวาติ อตฺถโ. ภวฺงฺคปฺปตฺติเยว हि ฐฎาย

^{๘๔}ท. ๔ : สหิเตน.

^{๘๕}ท. ๓ : อภิญญาปาทกขมานํ สมาปชฺชิตฺวา ๑เปฯ เย ปน อฏฺฐ สมาบัติโย
 นิพฺพตฺเตตฺวาติ ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

^{๘๖}ท. ๑, ๒, ๕, ๗, ๘, ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : อปรินิหฺนชฺฌานโน.

^{๘๗}ท. ๑ : อุปฺปชฺชิสฺสสมาติ.

^{๘๘}ท. ๔ : ภควตา.

^{๘๙}ล. ๔, ๗ : มัลลยเทวเถรสฺส.

^{๙๐}ล. ๑ : อภิญญาปาทกปฺปโหนกํ. ท. ๓ : อภิญญาปาทกปฺปโหนกํ โหติ.

^{๙๑}ล. ๕ : เวทิตฺพุทฺ. อิมสฺส ๑เปฯ วุตฺตํ จตฺตถฺขมานนฺติทนฺติ ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

^{๙๒}ล. ๔ : ปญฺจกนฺยเทสฺนา.

^{๙๓}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๘, ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : ปจฺมทฺตฺยตฺติเยสฺส.

^{๙๔}ท. ๓, ๘ : อภิญญาภิจฺจ.

^{๙๕}ท. ๓ : วิเสสิตฺวา.

^{๙๖}ท. ๔ : ฌานปฺปตฺติเยว.

านัน นาม. **อภิญาปาทกั สมาสชิตวาติ** อัย กโม. อาทิว เทว ภวงคจลนา เอกั
 อวชชนัน จตุตโร^{๕๗} ชวนา เตสั อนนเต อภิญาปาทกสงขาตั จตุตถชฌานัน สมาสช
 ชิตวา วุญจาย จตุภวงควารา อนนตานิ^{๕๘} เตสั อนนเต เทว ภวงคจลนา เอกั อวช
 ชชนัน ตโต อิมินา มกุเคน คมิสสามิติ ปริวิตกณัน นาม. สตุต ชวนา ตทนนตรา
 ภวงคา ปุน ชวนา. อถ ปริกมมาวसाने ภวงคจลนา เอกั อวชชนัน จตุตโร ปุพพ
 ภาคชวนา^{๕๙} เตสั อวसाने อธิญานสงขาตั อภิญาจตุตถชฌานัน สมาสชติ. อัย
 นิยมตยิทั วิสุทฺธิมกुकคณธิปเท^{๖๐} วุตตัง. อจฺจราสงฆามตฺตเมว^{๖๑} จุพามณิเจตियงฺกณเ ปาตุ
 รโหสิตี สมพฺนุโร. สตุตฺรตน ๗๗๗ นกรมชฌเ สกคสุรคณานัน ปุชนตฺถาย ปสาทปติญฺจ
 าบิตนฺติ สมพฺนุโร. เตน การณน อิทั คาทาพฺนุชนวจัน โปราณเอหิ วุตตัง. **สมาสชิตวาติ**
^{๖๒} วุตตพฺเพ คาทาพฺนุชนสฺส ลหุปลฺยจวมเสน อาการรสฺสตุตติ สมาสชิตวา อิจฺเจว
 วุตตัง. ขคฺคั พฺนุชิตวา มโตคฺยาทีสุ วิย. วุตตปิ เจตัง

“ปลฺยจมิ ลหุ สพฺพคฺค สตุตมัม ทฺวิจตุตฺติสุ

ณฺญจนฺตฺตฺ คฺรุ ปาทานัน เสสา อนิยมา มตา”ติ.^{๖๓}

อุคฺคมฺมาติ อพฺภูกคฺคฺนตฺวา. ตาวเทวติ ตสฺมี ขณ. **ปลฺยจปติญฺจิตฺเตนาติ**

เทวชานุกาเทวคปฺปรนลาญสงฆาเตน^{๖๔} ปลฺยจคปติญฺจิตฺเตน. **อณฺตโรติ** นามโกตฺตวเสน อปากโณ.
 กาคติ เอกคฺค สมปทานคฺค^{๖๕} ญมวจัน. กาคสฺสาติ อคฺโถ. **มรณฺนเตติ** มรณกาลเ มรณา
 สนนกาลเติ อคฺโถ. เตน วุตตฺนคฺคยคฺโถ^{๖๖} เยน การณน ทกฺขินาวิงฺกคฺคสุตฺเต ตฺตรานนท
 ติรจฺจานคฺคเต ทานัน เทติ สตุคฺคณา ทกฺขินา ปาญฺจิกจิตฺตพฺพาติ^{๖๗} วุตตัง ภควตา เตน การณน

^{๕๗} จตุโร

^{๕๘} อนนตา

^{๕๙} ล. ๔, ๕, ๖ : ปุพพภาเค ชวนา.

^{๖๐} พระสารทสี่, และพระสัทธัมมโชติปาละ (รจนา), ร.ต. ทวี จันทอง (ปริวรรต),
วิสุทฺธิมกुकคณธิปท, (กรุงเทพฯ ๗ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๓), (บาลี) หน้า ๒๒.

^{๖๑} ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖ : อจฺจรํสํฆามตฺตเมว.

^{๖๒} ล. ๖ : สมาสชิตวา อิติ.

^{๖๓} มิตินท.ฎีกา (บาลี) ๗/๓๑.

^{๖๔} ล. ๔, ๕ : เทวชานุกเทวคปฺปรนลาต-

^{๖๕} ล. ๑ : สมปโทนคฺค.

^{๖๖} ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕ : วุตตัง คฺคยคฺโถ.

^{๖๗} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๕/๓๒๔. ล. ๑, ๓, ๔, ๖ ท. ๔ : ปาญฺจิกจิตฺตพฺพาติ.

อิทํ คาลาพนฺธนฺวณํ วา โปราณเหหิ อจาริเยหิ วุคฺคํ กถิตํ. กากาทิเก ติริจฺจฺวานเหติ เอตฺถปิ^{๑๐๘}
 สมฺปทานตฺเถ ภูมฺมวณฺณํ. กากาทิกสฺส ติริจฺจฺวานสฺสชาติ วุคฺคํ โหติ. ตสฺเสว ทานสฺส ผลนฺติ^{๑๐๙} เอตฺส
 เอว ทานสฺส आयอาทิปญฺจานิสฺสํ. สตฺนฺติ สตฺชาติสฺส อตฺตภาเวสฺส วา. ทกฺขิณาวิภงฺกสฺสคฺคฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
 วุคฺคํ. สตฺก
 วนฺณสฺสํ สฺวสฺสํ พลสฺสํ ปฏิกฺก
 เทหิ. आयสฺสํ นาม อตฺตภาวสฺสเอว आयํ
 เทหิ ตถา วนฺณํ สฺวํ พลํ ปฏิกฺก
 เทหิตฺติ.^{๑๑๐} เตน วุคฺคฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
 เยน การณฺนํ ตํ วณฺณํ
 ทกฺขิณาวิภงฺกสฺสคฺคฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
 ปุณฺณชนทฺตฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ทานํ เทหิ สทฺสทฺสคฺคฺกฺก
 ทกฺขิณา ปาฏิกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
 วุคฺคฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
 สเมหิ เตน การณฺนํ อิทํ คาลาพนฺธนํ โปราณาจาริเยหิ วุคฺคํ. อสฺสฺสฺสฺส
 นิสฺสฺสฺสฺส.^{๑๑๑} เตน ปาป
 โภปาล-เกวณฺณมฺมจฺจพฺพชฺชาทโย ปรีปฺพาย จีวิตํ กปฺเปตาโร ชเน สงฺกมฺมหนฺติ.^{๑๑๒}
 สสฺสํ วุคฺคฺกฺกฺกฺก
 เตน วุคฺคฺกฺกฺกฺก
 เยน การณฺนํ ทกฺขิณาวิภงฺกสฺสคฺคฺก
 ปุณฺณชนสฺสฺสฺสฺส
 ทานํ เทหิ ทสฺสทฺสคฺคฺก
 ทกฺขิณา ปาฏิกฺกฺกฺก
 วณฺณํ ภาวตา วุคฺคํ เตน การณฺนํ อิทํ วณฺณํ โปราณเหหิ
 วุคฺคํ. ปุณฺณชน สฺสฺสฺสฺส
 สามณฺเณํ สนฺนชฺชาท. ทกฺขิณาวิภงฺก
 กฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
 ปน ปุณฺณชนสฺสฺส
^{๑๑๖} ปุณฺณชนสฺสฺส
 นามโต สฺสฺสคฺคฺก
 โหติ อสฺส
 อมายาวิ จ ปรี อปีเพตฺวา รมฺเม
 สเมน กสิยา วณฺณิชาเย^{๑๑๗} จ จีวิตํ กปฺเปตาโร^{๑๑๘} จ วุคฺคํ. ตํ อวิเสสน
 วุคฺคฺก
 ทกฺกฺก
 ทสฺสทฺสคฺคฺก^{๑๑๙} ทสฺสทฺสคฺคฺก
 ชาตีสฺส อตฺตภาเวสฺส วา. ผลนฺติ
 आयวณฺณสฺวพลปฏิกฺก
 สวณฺณํ อา
 นิสฺสํปญฺจกํ. ปิณฺณทปาทิกฺก
 โนติ^{๑๒๐} ปทเมว สนฺนชฺชาท
 กิกฺก
 วุคฺคํ. กิกฺก
 ยจิตฺตพฺพนฺติ^{๑๒๑}

^{๑๐๘}ท. ๑, ๔, ๗, ๑. ๑, ๗ : เอกถปิ.

^{๑๐๙}ท. ๑, ๒, ๕, ๗, ๑. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕ : ตสฺเสว ทานผลนฺติ.

^{๑๑๐}ท. ๑, ๑. ๑ : ปติภานํ.

^{๑๑๑}ม.อุ.อ. (บาลี) ๔/๓๗๕/๒๒๕.

^{๑๑๒}ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๓๗๕/๓๒๔.

^{๑๑๓}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗, ๑. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : นิสฺสฺส.

^{๑๑๔}ม.อุ.อ. (บาลี) ๔/๓๗๕/๒๒๕. ๑. ๔, ๗ : สํกมฺมหนฺติ.

^{๑๑๕}ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๓๗๕/๓๒๔.

^{๑๑๖}ท. ๑, ๑. ๔ : ปุณฺณชนสฺสฺสวตฺตีติ ปาโง น ทิสฺสตี.

^{๑๑๗}ท. ๑, ๒, ๕, ๗, ๑. ๒, ๕, ๖, ๗ : กสิวณฺณิชาเย. ท. ๓ : วิจริ
 อปีเพตฺวา... กสิวณฺณิชาเย จ.... ๑. ๔ : กสิวณฺณิชาเย.

^{๑๑๘}ม.อุ.อ. (บาลี) ๔/๓๗๕/๒๒๕. ท. ๑, ๔ : กปฺเปตาโรติ.

^{๑๑๙}๑. ๑, ๗ : ทสฺสทฺสคฺคฺก. ๑. ๑ : ทสฺสทฺสคฺคฺก ปาโง น ทิสฺสตี.

^{๑๒๐}ท. ๑, ๒, ๓, ๕, ๗, ๑. ๓ : ปิณฺณทปาทิกฺก
 โนติ. ๑. ๔, ๕, ๗ :

ภิกขุ. อนุนาทิวตถุ.^{๑๒๒} สกคมากโตติ ปฏิสันฐิวเสน สกคั ตาวตีสกวน^{๑๒๓} อากโต. วิสสุโตติ ปากโก. หริตาโลติ คามสเสตัง นามัง. ตสุมัง กิร โส วสติ เตน จ คามเนน ลทุชานาโม หริ ตาโล มหาเสฏฐีติ ทฎฐพุโพ. ขถา กิร ราชคหโก^{๑๒๔} เสฏฐีติ เอตถ วิย. อภยทฎฐสส ภาตาทิ กากวณณตีสสรณโณ ปุตตสส อภยทฎฐสส คามินิกุมารสส กนิฏฐโธ สนุชชาติสสกุมาโร. โส กิร เมตเตชยนาถสส ทุติยคูกสาวโก^{๑๒๕} กวิสสตีติ. สการโวติ^{๑๒๖} นิจจุตติสมปติโส^{๑๒๗} วา. ปณจสีลั นิจจุตติวเสน วุตตัง. อฏฐงกุโปสทอนุติ ปทสสตุตัง ปน ทุติยมาลยชวณณายัง^{๑๒๘} วกขิส สาม. อภยทฎฐโธติ กากวณณตีสสรณโณ เชฏฐปุตโต อภยทฎฐคามินี นาม. ตัง สนุชชาย วุตต เมตัง อภยทฎฐโธติ นามเนนาติ. โส กิร เมตเตชยสส ภควโต ปธมคูกสาวโก^{๑๒๙} กวิสสตีติ. ทกขินนุติ สมปติหิ ทกขนุติ วทณนุติ^{๑๓๐} เอเตเนนาติ ทกขินัง. อนุนาทิตะยวตถุ. ทุกคตสส กุเล ติ ทลิตทกเก.^{๑๓๑} ปราชินเนนาติ ปเรตัง ภตติกมมเนน.^{๑๓๒} วจิเกเทนาคี^{๑๓๓}

ปิณฑปาติกสส ภิกขุโนติ.

^{๑๒๑}ล. ๑ : ยาทพพนุติ. ท. ๓ : ภิกขาทพพนุติ. ล. ๓ : ยาจิตพพนุติ ภิกขุ.

^{๑๒๒}ล. ๑, ๗ : อทินนาทิวตถุ. ท. ๓ : อนุนาทิวตถุ.

^{๑๒๓}ท. ๓ : ตาวตีสกวนัง.

^{๑๒๔}ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๗ : ราชคหโก. ล. ๔ : ราชคหิตโต.

^{๑๒๕}ล. ๓ : ทุติยคูกสาวโก.

^{๑๒๖}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : สการโวติ.

^{๑๒๗}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕ : นิจจุตติสมปติโส.

^{๑๒๘}ท. ๔ : ทุติยมาลยชวณณายัง. ล. ๔, ๗ : ทุติยมาลยชวณณายัง.

^{๑๒๙}ล. ๓ : ปธมคูกสาวโก.

^{๑๓๐}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : วณนุติ.

^{๑๓๑}ท. ๑, ๒, ๔, ๕, ๖, ๗, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : ทลิตทกเก. ท. ๓ : ทลิตทกเก. กุเล.

^{๑๓๒}ล. ๑ : ภตติกมมเนน. ท. ๑, ๒, ๕, ๗, ล. ๒, ๓, ๔, ๕ : ภตติกมมเนน.

ล. ๗ : ปราชินเนนาติ.

^{๑๓๓}ท. ๓ : วจิตทวารเนนาติ.

วจิกมเมน. กณฺณิกาเรนาติ กณฺณิกการปฺปเณน. จกฺขุทฺทวยปทีเปนาติ จกฺขุทฺทวยํ ปทีปสทิสํ^๑
 กตฺวา ปุชฺชียิตฺติ อตฺถโถ. เอวํ เสเสสฺสุปี. วิญฺญูหิตฺวานาติ พฺยูหิตฺวา ราสี กตฺวา. สุมฺโนติ
 สุนฺทรมโน. ปิตฺติโสมนสฺสชาโตติ อตฺถโถ. สฺส
 อตฺถโถ. หทยงฺคฺมฺนฺติ หทยเย จิตฺเต กตฺ.^๒ สีสฺลวฺนฺเต ภาริตฺวานาติ^๓ สีสฺลวฺนฺเต
 ปลิตฺวา อฺป
 ยถารํ ลทฺฐนฺติ อตฺถโถ. ติทฺสาลเยติ เอตฺถ ทส จ ทส จ ทส จ ทส จ ทส จ ทส
 จ ติทฺส.^๔ อถฺวา ตีหิ คฺคณฺติตา ทส ติทฺส. ติทฺส ปริมาณฺนา เอเตสฺสนฺตีติ
 ทส. ติตฺทิสฺสาติ วตฺตพฺเพ เอโก ติสฺส
 ภาติ อาลโย. อถฺวา อากฺนฺตฺวา ลยฺนฺติ นิสฺสีทฺนฺติ เอตฺถภาติ อาลโย. อุกฺเขนาปิ
 โอโลเกตฺพุทฺเฬว. ติทฺสํ อาลโย ติทฺสาลโย ดาวตฺีสา. สฺสา หิ ทสฺสฺสฺสฺส
 โยชนปฺมาณฺนา สกฺกาทํ เตตฺตีสนฺนํ นิวาสา โหตฺตีติ. ตสฺมี ติทฺสาลเย.
 ดาวตฺีสฺกฺวเนติ อธิปฺปาโย. โสปีติ เอตฺถ ปิสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 หิ ปิกาโร ปจฺมากเต^๕ เทวปฺตฺเต อเปกฺขเตว. ตทฺนฺตฺเรติ ตสฺส ปจ
 มนฺนฺตฺราคตฺสฺส^๖ เทวปฺตฺตฺสฺส อนนฺตฺรฏฺฏาเน เตสํ อนนฺตฺเร วา. นิสฺสีทฺติ
 เทวตฺานฺภาเวน คมนฺนฺริยาปถํ ปจฺฉินฺนฺทิตฺวา นิสฺสินฺนฺริยาปถํ^๗ กโรตฺตีติ.

^๑ล. ๑ : ปทีปทิสํ.

^๒ล. ๔ : หทยเย กตฺ. ล. ๕ : หทยํคฺมฺนฺติ หทยเย กตฺ. ล. ๗ : หทยํคฺมฺนฺติ.

^๓ล. ๓, ๔ : ภาริตฺวานาติ.

^๔ล. ๑, ท. ๓ : ยนาติ ปาโจ น ทิสฺสฺสฺส.

^๕ล. ๔ : ตีส.

^๖ท. ๓ : รมนฺติ. ท. ๑, ๔, ล. ๗ : รมนฺนฺติ.

^๗ล. ๑ : วุตฺตาเจกฺขโต.

^๘ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๗ : ปจฺมากเต. ล. ๕ : ปโร.

^๙ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : ปจฺมนฺนฺตฺราคตฺสฺส.

^{๑๐}ล. ๑ : นิสฺสินฺนฺริยาปถํ. ท. ๓ : ฉินฺนฺทิตฺวา นิสฺสินฺนฺริยาปถํ.

อิติ ปฐมมาลยวตฺถุทีปนีฎีกา^{๑๑} ติโลกคิลกอนนตพุทฺธสิริสทฺธมฺมกิตฺติ-
 มานนุทฺปนฺนุทฺติ^{๑๒} นามน เถเรน กตฺตา สมตฺตา.^{๑๓}

---

^{๑๑}ท. ๑, ๒, ถ. ๒, ๓ : ปฐมมาลยวตฺถุทีปนีฎีกา. ถ. ๑, ท. ๓ : มาลย ปถ-
 มาลย- ท. ๔ : ปฐมมาลย- ถ. ๕ : ปฐมมาลยวตฺถุทีปนีฎีกา. ถ. ๔, ๗ :
 ปฐมมาลยวตฺถุทีปนีฎีกา. ท. ๗ : ปฐมมาลยวตฺถุทีปนีฎีกา.

^{๑๒}ท. ๑ : - กิตฺติมานนุทฺปนฺนุทฺติ. ถ. ๕ - กิตฺติอานนุท-.

^{๑๓}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗, ถ. ๑, ๒, ๓, ๗ : สมตฺตา.

มัลลยวตถุทีปนีฎีกาคณตสุต : วิจารณ์ยตุตวิโสชนญเจว วิมังสยตตลิกขา จ

ทุดิยมัลลยวตถุทีปนีฎีกาคณตญณนา

เอว ทูวาทสหิ เทวปุตเตหิ อุปลภจิติ ปจมมัลลยวตถุ^{๑๔} ทสเสตวาททนนตริ ทุดิยมัลลยวตถุ^{๑๕} ทสเสตฺ ตทา อริยเมตเตยโยคฺยาทิมาน. ตตถ ตทาทิตสฺมี กาลเอว สตสหสฺสปริวาสสฺส เทวปุตตสฺส นิสินฺนกาลเอติ อตุโถ. อิธาปิตสทฺโท ปกุกนตฺวิสโยติ ทฏฺจพฺโพ.^{๑๖} อถวา ยทา สตสหสฺสปริวาโร ปจฺจมาอาคตเทวปุตโต นิสินฺโน โหติ ตทาเยว อริยเมตเตยโย โปธิสฺสโต ๆเปฯ นิสิตฺติ อตุโถ. ตสทฺโท ยสทฺทมเปกฺขตฺติ^{๑๗} วุตฺต. เตน สทฺทวิฑู อาหุ

“ยฺนติ สุตฺวา ตฺนติ ปทํ ตฺนติ สุตฺวา ยฺนติ ปทํ

โยเชยฺย ยตสทฺทานํ นิจฺจํ สมพฺนุชภาวโต”ติ.^{๑๘}

อริโยติ^{๑๙} อริหิ อารกตฺตา โลกชฺมเมสุ อกฺมปฺนโต วา อริโย. อถวา อริโยติ อุตฺตโม. จตฺตฺส อริยเกเทศฺ อจารอริโย อิธาธิปฺเปโต. โส หิ อุตฺตมาจารสมฺปนฺโน^{๒๐} อริโยติ วุจฺจติ. อริยสีลวโต หิ โสติ ปเท วิย. อริยสีลวโตติ อริเยน สีลวเตน อริยาย จ อจารสมฺปฺตฺติยา สมฺนฺนาคโต.^{๒๑} หิมวณฺตฏฺจกถาย^{๒๒} ปน อยมตฺโต โอลเกตพฺโพ. เตน จ ตสฺส อนนฺตาปริमितสีลาทิสปฺปฺริสฺสคฺณ-สมฺปฺตฺติ^{๒๓} ทสเสติ. เมตเตยโยติ เอตถ มิตฺตตาย พฺราหฺมณฺิยา อปฺจฺจํ ปุตฺตฏฺโถ เมตเตยโย.

^{๑๔}ท. ๔ : ปถมมัลลยวตถุ. ล. ๗ : ปถมมัลลยวตถุ. ท. ๑, ๒, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕ : ปถมมัลลยวตถุ.

^{๑๕}ท. ๕ : ทุดิยมัลลยวตถุ. ล. ๗ : ทุดิยมาลยวตถุ.

^{๑๖}ท. ๓ : ทฏฺจพฺโพ.

^{๑๗}ท. ๓, ล. ๗ : ตสทฺโท ยสทฺทมเปกฺขตฺติ.

^{๑๘}กเวสิตพฺโพ.

^{๑๙}ล. ๓ : อริโย อิธาธิปฺเปโต. ล. ๗ : อริโยติ อริหิ อารกโต.

^{๒๐}ท. ๓ : อุตฺตมปฺริสสมฺปนฺโน.

^{๒๑}พฺ.ช.ม.อ. (บาลี) ๒๒/๑๖๘๖/๓๐๔. ท. ๑ : อริยสีลพฺพโต ๆเปฯ อริยสีลพฺพโตติ อุตฺตเมน อริยสีลพฺพเตน สมฺนฺนาคโต.

^{๒๒}พฺ.ช.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๖๘๖/๓๐๔.

^{๒๓}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๗ : - กุณฺคณสมฺปฺตฺติ.

ปุพฺพโฆหารวเสน ปนํยํ วุคฺคโต กสฺมา อิมสฺมึ อุตฺตภาเว โอบุปา
 ดิกปฏิสนฺธิกตฺตา.^{๒๔} อริโย จ โส เมตฺเตยฺโย จาติ อริยมตฺเตยฺโย. สาเปกฺขเต.^{๒๕}
 สติปิ กมกตฺตา.^{๒๖} สมาส ภาวติ. อญฺญ อริยปุคฺคตฺตยาทีสุ วีย. จตุสฺส อริยมคฺเคสฺส
 โพธิมฺหิ สชฺชตีติ โพธิสคฺคโต. **ปาจันนิกาภาเคติ** เจตียสฺส ปุพฺพทิสภาเส. เทวโลเก
 จนฺทิมสฺสุริยา นตฺถิ ปาจันนิกาภาเคติ ปน วตฺตพฺพนฺติ โจทฺนา.^{๒๗} อิมสฺมึ เทวโลเก
 มนุสฺสโลกสงฺเกตวเสน.^{๒๘} มนุสฺสา หิ อมฺหากํ มนุสฺสโลกे จนฺทิมสฺสุริยานํ วเสน
 ปุพฺพทิสานฺทิสสงฺเกต.^{๒๙} โหติ เทวโลเกปิ.^{๓๐} ตาทิส ทิสสงฺเกต ภาวิสฺสตีติ สลฺลภ
 เชนฺติ ตสฺมา เทวโลเก จนฺทิมสฺสุริยาปิ น โหนฺติ มนุสฺสโลกे สงฺเกตเนว.^{๓๑} ปาจันนิกา
 ภาเคติ วุคฺคตฺตํ ทญฺญพฺพํ. นิญฺจเมตฺตํ คณฺตพฺพํ. เตน การณฺน อิทํ คาทาพฺนฺธํ
 โปราณนํ อจฺริเยหิ วุคฺคตํ. อิมินา อจฺริเยน ธรรมสงฺคาหกาทโย.^{๓๒} ปรมฺปราจฺริเย สนฺชย
 วุคฺคตํ เตน วุคฺคตฺตยิทํ.^{๓๓} อมฺหากํ ขนฺติ. เอกจฺเจ อจฺริยา ปน อิมํ
 ลกฺขณํ อชานิตฺวา อณฺณตา เตน วุคฺคตฺตํ ปทตฺถํ วทฺนฺติ. กถฺนฺติ เจ. เตน
 อิทํ คาทาพฺนฺธํ มาลยฺยการกาจฺริเยน.^{๓๔} วุคฺคตํ. เอวํ อลทฺฐปฺปเทสา.^{๓๕} เอกจฺเจ
 อจฺริยา เตน วุคฺคตฺตํ ปทตฺถํ วทฺนฺตีติ. ตํ น กเหตุพฺพํ. **โกฎฺฐีหีติ** เอตฺถ
 อุตฺตรปทโลโป. โกฎฺฐิตตสฺสเสหีติ อตฺถโก. สत्ตํ กถฺนฺตฺวา สत्ตํ ตฺรณฺเทวจฺจรา เจว
 ตฺรณฺเทวปฺปตฺตา จ. เสเสสฺสปี เอเสว นโย. อิตฺรธา โกฎฺฐิตตสฺสสุรยฺวติ สฺสรปฺต
 เตหิ น สเมติ. ยทิ เอวํ

---

^{๒๔}ล. ๗ : โอบุปาตฺติกปฏิสนฺธิวเสน.
^{๒๕}ล. ๑ : โสเปกฺขเต. ล. ๗ : สาเปกฺขเต.
^{๒๖}ล. ๕ : กมกตฺตา.
^{๒๗}ล. ๕ : โจทฺโน.
^{๒๘}ท. ๑ : อิมสฺมึ มนุสฺสโลกวเสน.
^{๒๙}ล. ๗ : ปุพฺพทิสานฺทิสสงฺเกต.
^{๓๐}ล. ๑, : เทวโลโกปิ.
^{๓๑}ท. ๑, ๒, ล. ๒ : สงฺเกตคเตเนว.
^{๓๒}ล. ๑, ท. ๔ : ธรรมสงฺคาหกาทโย.
^{๓๓}ล. ๑ : วุคฺคตฺตยิทํ.
^{๓๔}ท. ๔ : มาลยฺยการกาจฺริเยน. ล. ๗ : มาลยฺยการกาจฺริเยน.
^{๓๕}ล. ๑ : ธรรมปฺปเทสา. ล. ๗ : อลทฺฐปฺปเทสา.

“ปุโรโต จ สติ กณณา ฯเปฯ วามโต อจฺจราสตนุ”^{๓๖}

อิมินา จตุสตี อจฺจราสทิตา เสตสุรยวติ สุรปุตฺตา ปน กณฺณติ. วุจฺเจเต. เตปี จตุธา กตฺวา ปุโรโต นวสตี จตุสทสตี วิสตีสทสตี^{๓๗} โหนฺติ ตถา ปจฺจโต ทกฺขิมโต วามโต จาติ เอเกกสฺมี โกฎฺจาเส^{๓๘} สตี สตี ปกฺขิปิตฺวา ปณฺจสทสสาริกํ วิสตีสทสตี ฆวนฺตีติ เวทิตพฺพา.^{๓๙} เกจิ ปน สตนฺติ อนนฺกสตนฺติ วทนฺติ. ตํ น กเหตุพฺพํ. **จฺนุทิมมาติ** ปรีปฺณณจฺนุทมนฺทโล. **วิโรจตีติ** ปาเสโส.^{๔๐} **รัสสีหิตี** สรีร์รัสสีหิ.^{๔๑} สพฺพเทวานํ หนี ปกคิยา สรีโรภาโส ทฺวาทสโยชนํ ฝรติ. **โกฏฺจฺนุทปฺปภา** วิยาติ โกฎฺจฺนุทนํ รัสสีโย วิย. โกฎฺจฺนุทสทสสุรยวติ สุรปุตฺเตหิติ เหมฺจฺจา วุตฺตตฺตา กสฺมา เถเรน เทวราช เอตา เทวกณฺณา เมตฺเตยฺยสฺส ปุโรโต อากตฺตาติ วุตฺตนฺติ เจ. เทวจฺจราพหุตฺตรตฺตา. สุรยวติสุรปุตฺเตสฺส หนี^{๔๒} สุรยวติโย พหุตรา^{๔๓} โหนฺติ ตสฺมา เขภฺยฺยณยวเสน เทวราช เอตา เทวกณฺณา เมตฺเตยฺยสฺส ปุโรโต อากตฺตาติวํ วุตฺตี. **อุโปสทมฺหิ ทิวเสติ** เอตฺถ โโก อุโปสททิวโสติ วุจฺจตีติ. ยสฺมี ทิวเส อฏฺจฺนุทสมนฺนาคตี อุโปสทสตีลํ สมาทียติ โสเยว อุโปสททิวโสติ วุจฺจติ. ยถา น โลเก วิสุํ ฆณฺทิวโส นาม อตฺถิ ยตฺถ ปน โลโก ฆณฺ อฺนุโกติ โส ฆณฺทิวโสติ วุจฺจติ เอวํ น มาสาทิสฺส ปาฏฺฐิปาทโย วิย วิสุํ อุโปสททิวโส นาม อตฺถิ ยตฺถ ยตฺถ ปน อตฺถกามา อุโปสตี อุปวสนฺติ เต เต อุโปสททิวสาติ วุจฺจนฺติ. ยสฺมี ทิวเส อฏฺจฺนุทสมนฺนาคตี อุโปสทสตีลํ สมาทียติ โสเยว อุโปสททิวโสติ วุจฺจตีติ วุตฺตตฺตา **อุโปสทมฺหิ ทิวเสติ**^{๔๔} อุโปสทสทฺทิวสทมาทานทิวเสติ อตฺถโถ กเหตุพฺพโ. **พฺพุทฺเสฏฺฐสฺส ภิกฺขุโนติ** พฺพุทฺปฺมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส. **ภิกฺขุโนติ** เอตฺถ หนี พฺพุทฺเสฏฺฐสฺสาติ วุตฺตพฺเพ คาทาพฺนชวเสน ภิกฺขุโนติ วุตฺตี. อปีจ **พฺพุทฺเสฏฺฐสฺส ภิกฺขุโนติ** พฺพุทฺเสฏฺฐสฺส ภิกฺขุณฺณจ. จสทฺโท สมฺมจฺยตฺถโ. กสฺมา น ปยฺตุโตติ เจ.

^{๓๖} มาเลยฺย. (บาลี) ๒/๕๕/๔.

^{๓๗} ท. ๔ : นวสตจตุสทสตีวิสตีสทสตี.

^{๓๘} ล. ๓ : โกฎฺจาโส.

^{๓๙} ล. ๕ : กาวตพฺพา.

^{๔๐} ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖ : ปาเสโส.

^{๔๑} ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖ : สรีร์รัสสีหิ.

^{๔๒} ล. ๕ : สุรปุตฺเตหิ.

^{๔๓} ล. ๑ : พหุตรา.

^{๔๔} ท. ๑ : ทิวโสติ.

อตุลสุเสว คมยมานตุตา. **เสฏฐสุตติ** สททนต์รสนุทธาเนน^{๕๕} สพุพญญพุทโธเยว
 อิธาธิปเปโต น ปจเจกพุทโธ. **ปุณณกมฺเมนาติ** ทานาทิกุสลกมฺเมเน. **สัยมาติ**
 ปาณาติปาตาธิปโปโต^{๕๖} สัยมา. **ตัมวิภาคาคติ** ทานสัวิภาครตา. ทานํ **สมาทาน**^{๕๗} ภาเชนุ
 ติโยติ อตุโธ. **สัยมาติ** ปเทเน สีสสมปทาภาวํ ทสฺเสติ. **ตัมวิภาคาคติ**มิมินา^{๕๘} ทาน
 จิตฺตสมฺปทา ทสฺเสติ. **ติณฺณนฺนุติ** ปทสฺส โปธิสตุตตานนฺนุติมิมินา ปเทเน สมฺพนฺนุ
 เวทิตพุโพ. **ติณฺณ** โปธิสตุตตานนฺนุติ อตุโธ. **ทสปรามิตี** ทานสึลาทิกุณฺณวิเสสโยเคน
 สตุตฺตมฺตาย^{๕๙} ปรมมา มหาสตุตา โปธิสตุตา. เตสํ ภาโว กมฺมํ วา ปรามิ. กา สา
 ทานาทิกิริยา. อถวา ทานาทโย कुณฺเน ปฺรติ ปาเลติ ปุเรติ วาติ^{๕๐} ปฺรโม. ปรมสฺส
 สพุพญญโปธิสตุตฺตสฺส ภาโว กมฺมํ วา ปรามิ ทานาทิกิริยา ว. อปิจ ปรี สตุตฺต อตุตฺตนิ
 มวติ^{๕๑} พนฺนุติ कुณฺณวิเสสโยเคน ปรี วา อธิกตฺรํ มชฺชติ สุขฺขติ สงฺกิลेสมลโต ปรี วา
 เสฏฺฐํ นิพฺพานํ มยติ กจฺจติ ปรี วา โลกํ ปมาณญฺเตเน ฌาณวิเสเสน อิธโลกํ
 วิย มฺนาติ ปฺริจฺฉินฺนุทติ ปรี วา อติวิย สึลาทิกุณฺณคณฺณํ อตุตฺตโน สนนฺตाने มิโนติ
 ปกฺกขิปตี^{๕๒} ปรี วา อตุตฺตญฺโต ธรรมกายโต อญฺฉํ ปฏฺธิปกฺกขํ วา ตทนตุถกฺริ
 กิลेสโจรคณฺณํ มิณาติ หึสตีติ ปฺรโม. โโก โส โปธิสตุโต. ปรมสฺส อัย ภาโว กมฺมํ
 วา ปรามิ^{๕๓} ทานาทิกิริยาเยว.^{๕๔} **ทสปรามิตี** วุตฺตตุตา ทานสึลเนกขมฺมปญฺญาวิริยขฺนฺติ-
 สจฺจาธิญฺจานเมตฺตูปกฺกขาสงฺขตา^{๕๕} ปรามิโย ปรามิตี เวทิตพุพา. **ทสอุปปรามิตี**

^{๕๕}ล. ๕ : สททนต์รสนุทธาเนน.

^{๕๖}ล. ๕ : ปาณาติปาตาธิโปโต.

^{๕๗}ล. ๖ : ทานสมาทาน.

^{๕๘}ล. ๗ : ตัมวิภาคาคติมิมินา.

^{๕๙}ล. ๖ : สตุตฺตมฺตาย.

^{๕๐}ล. ๑ : อิติติ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๕๑}ล. ๕ : ปฺรติ

^{๕๒}ล. ๑ : ปกฺกขิปตีติ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๕๓}ล. ๑ : ทานาทิกิริยาเยว. ทส ปรามิตี ปาจา น ทิสฺสนฺนุติ.

^{๕๔}จุ.จริยา.อ. (บาลี) ๔๑/๓๒๔ - ๓๒๕.

^{๕๕}ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖ : ทานสึล...สัฆาตา.

ปารมีโต อุป อธิกา ปารมี อุปปารมี ตาเยว ทานาทิกา ทส อุปปารมี นาม.
 ทสปรมตฺตปารมีติ ปรม โอม อุตฺตโม อุตฺโต ปรมตฺโต.^{๕๖} ปรมตฺโตเอว ปารมี
 ปรมตฺตปารมี. ทานาทิสภาโว ปรมตฺตปารมี นาม. หินุกฺกฏจฺตรวเสน^{๕๗} สมตฺตีสปารมีโยติ
 หิ วุตฺตํ. ตาสฺ หิ ทานปารมี ตาว ชนปริจฺจาโค ปารมี นาม อญฺคปริจฺจาโค
 อุปปารมี นาม ชีวิตปริจฺจาโค ปรมตฺตปารมี นาม. เอวํ เสสาสุ ปารมีสุปิ. อิติ
 สมตฺตีสปารมีโย โหนตฺติตฺติ ทฏฺฐพฺพํ. เตน วุตฺตํ สมฺปตฺติ ปารมีเจว อญฺคณฺจ อุปปารมี
 ชีวิตํ ปรมตฺตณฺจ ตีสปารมีโย มตฺตติ. โพรธิตฺตณฺนติ นิตฺถารณ ญฺญูจฺ. นิตฺถารณ
 จาติ^{๕๘} สุตฺตวจนน ญฺญูจฺวิภุตฺติ โหติ. ปณฺฑิตานํ ปวโร สุตฺตาทิ อาทิสุ วिय. คา
 ถายํ ปน วินิจฺฉโย เวทิตฺตพฺโป. หิ สจฺจํ. โพรธิตฺโต เมตฺเตยฺโย อกาสิ
 ปุณฺณานิ สมฺโพธิปจฺจนา นิ ทานสีลาทีนํ กุสลกมฺมานิ อนนฺทชา อนนฺทปฺปกาเรน
 อนนฺทานิ วา. เสฏฺฐสพฺพณฺณพฺพุโร หิ อนนฺทเต เหนฺสสฺติ น สกฺกา ตานิ วณฺณิตฺตุนฺติ
 สมฺพนฺโร. เสฏฺฐสพฺพณฺณพฺพุโร หิติ ปาโจ หิ สุนฺทโร. หิสทฺโท เอวตฺโต ทฏฺฐพฺโป.
 เสฏฺฐสพฺพณฺณพฺพุเรหิติ^{๕๙} ปาโจ^{๖๐} อตฺถิ. ตสฺส ปทสฺส จ น สกฺกา ตานิ วณฺณิ
 ตุนฺติ ปเทน สมฺพนฺโร. อิมสฺมี ปน ปิสทฺโท อahrtitฺตพฺโป. เสฏฺฐสพฺพณฺณพฺพุเรหิปี น
 สกฺกา วณฺณิตฺตํ ตานิ เมตฺเตยฺยสฺส ปเทว มยาติ อตฺโต. ทวีสุ ปาเจสุ เสฏฺฐ
 สพฺพณฺณพฺพุโร หิติ ปาโจ อติปฺสฺสิตฺตพฺโป. อนนฺตํ พุทฺธานํ ฅานํ ยาวตํ ฅ
 านํ ตาวตํ ฅเยยฺย ฅานปริยฺยนฺตํ ฅเยยฺย ฅเยยฺยปริยฺยนฺตํ ฅานนฺติ^{๖๑} วจนโต สพ
 เพสํ ฅเยยฺยธมฺมานํ นีรวเสสโต โจรภาวํ อากจฺจนฺติ. พุทฺธานํ อวิสโย นาม
 นตฺถิ พุทฺธานํ อชานนํ นาม นตฺถิตฺติ^{๖๒} เสฏฺฐสพฺพณฺณพฺพุโร หิติ^{๖๓} เสฏฺฐ
 สพฺพณฺณพฺพุเรหิติปี^{๖๔} ยุตฺตํ วिय ทิสฺสติ. ฅมฺมปเท จตฺตารโอุปาสกธมฺมสฺสวณฺณตฺตุมฺหิ เอวํ

^{๕๖}ล. ๕ : ปรมญฺโโจ.

^{๕๗}ล. ๗ : หินุกฺกฏจฺตรวเสน.

^{๕๘}กจฺจ : ๓๐๔/๑๕๒, รุป. : ๓๒๒/๑๓๕.

^{๕๙}ล. ๕ : เสฏฺฐสพฺพณฺณพฺพุโร หิติ.

^{๖๐}มาเลยฺย. (บาลี) ๒/๕๗/๑๑.

^{๖๑}ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๑๖๑/๘๖. อญฺ.เอกก.อ. ๑/๒๓๗/๔๐๘. อภิ.วิ.อ. ๒/๘๐๕/๔๖๑.

^{๖๒}ล. ๗ : อชาน นามนฺตฺถิตฺติ.

^{๖๓}ล. ๕ : เสฏฺฐสพฺพณฺณพฺพุโร หิติ วุตฺตํ.

^{๖๔}ล. ๑, ท. ๔ : เสฏฺฐสพฺพณฺณพฺพุโร หิติ.

อนนตรา อุปชชนุตตส อุปตติโย^{๖๕} สัพพญุตตนาณนปี น สกกา ปริจฉินฺทิตฺตุน
 ติ^{๖๖} วจนโต เสฏฺฐสพฺพญฺพุทฺโธ หีติปิ^{๖๗} วุตฺตํ. ปุริมปาเจ^{๖๘} ปน มยา อิติ ปท
 เสโส. สหสฺสเนตฺเตน เทวานมฺินฺเทน มยา น สกกา วณฺณิตฺตํ ตานิ เมตฺเตยฺยสุ
 สาคิ อตุโธ. วณฺณิตฺตุนฺติ กเถตฺตํ. นีรวเสสโตติ วิเสสิตพฺพํ. กสมฺมาติ เจ. ปรรนฺตร
 กาถายี^{๖๙} เอกเทเสน วุตฺตานิติ วุตฺตตฺตา. อนฺนโรติ ทฺวิจกฺขฺนฺโร. อนนฺตาคิ อนนฺตา
 นิ. อถวา ปรรปเท อนปฺปกปฺเป สมฺภาเรติ วุตฺตตฺตา อนนฺตฺสุ^{๗๐}
 ภเวสุ ปวตฺตานิติ อนนฺตานิ. อปริมาณกาคิ ปทปิ เอสเว นโย. สมฺภาเรติ สมนฺมา
 ภรฺนฺติ^{๗๑} โปเสนฺติ ปรีปาเจนฺตีติ สมนฺภารา. สมนฺมา ภริยฺนฺตีติ วา สมนฺภารา. อุป
 การณฺภูตาคิ อตุโธ. สมนฺสนฺยาสฏฺฐีกายมฺปิ^{๗๒} ตเถว วุตฺตํ. สมนฺภาริตฺตฺวานาคิ สมนฺมา สฏฺฐุ
 วา ปรีปาเจตฺวา. อิทานิ โทชิตฺตฺตฺตฺตํ นานตฺตํ ทสฺเสนฺโต ตโย หีติอาทิมฺหา.
 ฅามาริโกติ ฅามา อชฺคา ยสฺส โสยฺ ฅามาริโก. ฅามาติ วิริยฺสฺเสตฺตํ อชฺวณฺ.
 วิริยฺชฺริโกติ อตุโธ. มโตติ มนฺตพฺโพ ฅาตพฺโพ ฅาสิตพฺโพ วา. กปฺปสฺตสฺสทฺธานีติ
 ฅेतฺถ ฅेतฺตกํ สํวจฺจริ ฅेतฺตโก ทิวโส วาติ กปฺปติ คณฺนํ น ปาปฺณาตีติ
 กปฺโป.^{๗๓} โโก โส กาโล. เตน วุตฺตํ
 “สํตํ วสฺเสกเมกญฺจ^{๗๔} โจมฺพฺทฺสฺเสหิ^{๗๕} มชฺชติ
 ปมชฺชติ^{๗๖} นีรวเสสํ ขลกปฺโปติ วุจฺจติ.

^{๖๕}ท. ๑, ๒, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๗ : อุปชชนุตตส อุปตติโย.

^{๖๖}มหามกุฏราชวิทยาลัย, ฅมฺมปทฺฐกถา (สฺตฺตโม ฅาโร), (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕.

^{๖๗}ท. ๔ : เสฏฺฐสพฺพญฺพุทฺธเหหีติ.

^{๖๘}ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๗ : ปุริมปาเจ.

^{๖๙}ท. ๔ : อนนฺตรกาถายี.

^{๗๐}ถ. ๑, ๒ : อนนฺตฺนฺเตสุ.

^{๗๑}ถ. ๑, ๒ : ภรฺนฺติ. ท. ๔ : สมนฺภาเร อิติ ภรฺนฺติ.

^{๗๒}พระสทฺธมฺมสิริ (รจนา), นฺยาสฏฺฐีกา, (ฉบับอักษรพม่า ภาษาบาลี) ม.ป.ส.,ม.ป.ด.,
 (บาลี) หน้า. ๓. (เอกสารอัคราณา)

^{๗๓}ถ. ๑ : กปฺปปา.

^{๗๔}ท. ๒ : สทฺวสฺเสกเมกญฺจ.

^{๗๕}ถ. ๕ : โจมฺพฺทฺสฺเสหิ.

^{๗๖}ถ. ๕, ๗ : มชฺชติ สมนฺชฺชติ.

นกร โยชนุเพร^{๗๑} วิตถารน^{๗๒} จตุพพิ
 สดี วสุเสกเมกญจ สาสเปหิ ปริปริต
 ปุณปุณฺนี หาเปตวาน สาสปกโปติ วุจตี”ติ.^{๗๓}

อสงเขยยานีติ น สงขยาวเสน อสงเขยยานิ. คณนาปถิ อติกกนฺตานิ
 อสงเขยยานีติ อตุโถ. ตถา हि วุตตี

“สกลา ตีณิ วสุธานี จกฺกวาพากิปรุขี^{๗๔}
 ปินฺทญจ พินฺธุวสุสญจ อสงเขยยชาติ วุจตี”ติ.^{๗๕}

อถวา

“จตุตาลีสสตี สุลล^{๗๖} อสงเขยยนิ วุจตี.
 ตถา हि คณนาปถิ อตีตตุตา ตถา มตา”.^{๗๗}

คณนาตีตาสงเขยยขี อธิธาปเปตี. คณนาวิเสตี อสงเขยยนิ เกจิ ปจฺนติ.
 สทฺธาธิโกติ สทฺธา อธิกา ยสุส โพรสิตตสุส โส สทฺธาธิโก. ปญฺญาธิโกติ เอตฺถาปี
 เอเสว นโย. กปฺปสตสทฺสุธานี จตุตารี อสงเขยยานีติ อิทํ ลทฺทพฺยากรณโต ปญฺจาย
 เวทิตพฺพ. เตน วุตตี

“จินฺตตี สตตสงเขยยขี นวสงเขยยวาจกั^{๗๘}
 จตุสงขยฺ สตสทฺสุตี พุทฺทตตี สมฺปาเคมี”ติ.^{๗๙}

สทฺธาธิโกพรสิตโต อริยมตฺเตยโยติ เกจิ ปจฺนติ.^{๘๐} ตํ วิจาเรตพฺพ. อิทานิ
 สพฺพญญฺโพรสิตตานิ วิริยสทฺธาปญฺญาเวเสน นานตตี ทสฺเสตฺวา วิริยาธิโก

^{๗๑}ถ. ๓ : นกรโยชนุเพร.

^{๗๒}ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖ : วิฏฺจาเรน.

^{๗๓}คเวสิตพฺพ.

^{๗๔}ท. ๒, ถ. ๑, ๒, ๖ : จกฺกวาพากิปรุขี.

^{๗๕}คเวสิตพฺพ.

^{๗๖}ท. ๑, ๒, ถ. ๑, ๖ : ปุณฺณ. ถ. ๕ : จตุตาลีสสตี สุลล.

^{๗๗}ถ. ๒ : มตฺตา.

^{๗๘}ท. ๒ : สตตสงเขยย วาจกั. ท. ๑, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖ : สตตสงเขยย,
 นวสงเขยย, จตุสงขย.

^{๗๙}พระสัทธัมมโชติปาละ (รจนา), สีมวิโสธนึปาส, (ฉบับอักษรพม่า ภาษาบาลี), ม.ป.ศ.,
 ม.ป.ต., (บาลี) หน้า ๗. (เอกสารอรรถสํานา)

^{๘๐}ถ. ๖ : ปจฺนติ.

อริยมฤคเตยโยติ นียมมตุ มฤคเตยโย โพธิสตุโต หิตยาทิมหา. **ปุเรตวา ปารมี**
สพฺพชาติ วุตตตตา มฤคเตยโยปี อุมหากิ โพธิสตุตสฺส เวสฺสนฺตรภาวสทิสเส อุตฺตภาเว
 จตฺวา มหาทานิ ปวตฺเตตฺวา สตุตฺกขตฺตํ ปจฺจวี^{๘๗} กมฺเปตฺวา อิตฺโต จวิตฺวา
 ตฺสฺสิตฺเทวโลเก เทวปฺปชฺชิตฺโต วิสฺเสสเทวปฺปชฺชิตฺโต ชาโต โหติ. ตสฺมา ตฺสฺสิตฺเต^{๘๘} อุปฺปชฺชตีติ
 วุตฺตํ. **สมฺโพธิณฺตี**^{๘๙} เอตฺถ สยํ พุชฺชติ พุชฺชณฺตี วา เตน ตํสมงฺกิโนติ
 โพธิมฺกุโ ค สพฺพพฺพญฺญตฺตวณฺนิ วา. สมฺมา สามญฺจ โพธิ สมฺโพธิ. อถฺวา สฺนุทฺร
 ปเสฏฺฐิ^{๙๐} วา โพธิ สมฺโพธิ. อธิ ปน สพฺพพฺพญฺญตฺตวณฺนิ คหิตํ. **ปาปฺณิสฺสตีติ**
 อนาคเต ปาปฺณิสฺสตี. เตน วุตฺตํ

“มฤคเตยโย อุตฺตโร ราโม ปสฺเสโน โกสฺสโลภฺภู
 ทิมชฺงฺมิ จ สฺโสนิ จ สฺสุโก ตฺโตเทยฺยพฺรหฺมโณ
 นาลาสิริ ปาลีเลยฺโย^{๙๐} โพธิสตุตา อิม ทสฺ อญฺญ
 กเมน สมฺโพธิ ปาปฺณิสฺสณฺตี อนาคเต”ติ.^{๙๒}

สกกมฺเมน ชีวิตฺติ เอตฺถ เย ชนา ทานาทินิ ปุญฺญานิ กตฺวา เต ตตฺถ สมิทฺธา สฺสุจิตฺตา อภิรฺ
 ปา ทิมายุกา อุตฺตโน ปุญฺญเณน ชีวนฺตีเยว เย ปน ปาณาติปาทาทินิ ปาปานิ กตฺวา ปุญฺญ
 มตฺตมฺปิ อชานิตฺวา เต สพฺเพปิ ทลิตฺทา^{๙๓} ทฺถจฺฉิตฺตา วิรูปา อปฺปายุกา อุตฺตโน อุตฺตโน ปาปกมฺ
 เมน ชีวนฺตีเยวติ อิมมคฺคํ สฺนุชฺชาย เถโร เต สพฺเพ มนุสฺसानิ ตตฺถ สกกมฺเมน ชีวิตฺติ
 อาท. **สกกมฺเมน ชีวิตฺติ** อุตฺตโน กมฺเมน ปวตฺตา นิพฺพตฺตา วา. **ปุญฺญมตฺตมฺปิ**ติ ยงฺกิลฺย
 กมฺมํ โลเกน สมฺมตํ. **ตฺถุหํ ปญฺญเณตี** โพธิยตี เต สพฺเพ สพฺพพฺพญฺญตฺตวณฺนิภูชฺชนกาลเ^{๙๔} ตฺถุหํ
 สาสเน นิพฺพตฺตีตฺตํ ปญฺญเณตี ปญฺญันํ กโรนฺตี. อิทานิ เถโร มนุสฺसानิ ปณฺธิชานํ ทสฺเสนโต
 อิมินา กตฺปุญฺญเณนาตฺตยาทิมหา. **ทสฺเสนญฺจ ลภามฺหเสตี** มฤคเตยฺยพฺรหฺมสฺส สนฺตีเก **ปจฺจมี** นิพฺพพานทฺ

^{๘๗}ล. ๗ : ปถวิ.

^{๘๘}ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖ : ตฺสฺสิตฺเต.

^{๘๙}ล. ๒ : สมฺโพธิณฺตี.

^{๙๐}ท. ๔, ล. ๗ : ปเสฏฺฐิ.

^{๙๑}ล. ๕ : ปาเลยฺโย. ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓ : อุตฺตโร, ทิมชฺงฺมิ, สฺสุโก,
 นาลาสิริ, ปาลีเลยฺโย. ล. ๗ : ทิมสฺสทฺธิ จ, ถักิ จ, ปาลีเลยฺโย.

^{๙๒}ผ่าน วงศ์อ้วน, **คัมภีร์อนาคตวงศ์ อุเทศที่ ๑ - ๑๐** : การตรวจชำระและศึกษาเชิง
 วิเคราะห์, **อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**, (ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 ๒๕๒๒), (บาลี) หน้า ๘๐.

^{๙๓}ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖ : ทลิตฺทา.

^{๙๔}ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๓, ๖ : สพฺพพฺพญฺญตฺตวณฺนิภูชฺชนกาลเ.

สนตฺเถน นยสทสฺสปฏิมณฺฑิตํ โสตาปตฺติมกฺคณฺเฒาณสฺงขาตํ ทสฺสนํ ลเกยฺยาม เมตฺเตยฺยนาถสฺส
 ทสฺสนมตฺตํ วา ลภิตฺวาน ขถารุจฺจํ ปณฺธิธานํ กรเยยฺยาม. มหาเวสฺสณฺตรชาตํ^{๕๕} เอกทิวเสยฺว สฺถนฺน
 ตฺตฺติ เอตฺถายํ ลินฺนตฺรโจทฺนา นนฺ จ โภ มหาเวสฺสณฺตรชาตํ สฺถนฺนตฺตฺติ กสฺมา วุตฺตํ.
 ตทลฺลํ สุตฺตํ สตฺตปฺปการณาทิ กิณฺนุ โข น โสตพฺพนฺติ. วุจฺเจต. โสตพฺพเมว. ตณฺหิ นิ
 ปุณฺํ สณฺหํ ทฺททสฺส^{๕๖} อติคฺมกฺกิรํ คมฺภีรณฺเฒาโณคาพฺหํ น สกฺกา ทฺทปฺปญฺเฒหิ ปุพฺเพ อนฺนปฺจิต
 ปฺปญฺเฒสฺมาเรหิ^{๕๗} โอลกาพฺหิตฺตํ น จ เน สมตฺถาภิสฺมโย โหติ. ยทฺธิปฺปิ ปาณมตฺตเมว^{๕๘} สวณฺ
 มหปฺพลํ มหานิถํสเมว. ปญฺจสตา วคฺคฺลิตฺโยปิ หิ ปพฺพการ โอลมพฺพตา กณฺหปฺกขํ สุกฺกปฺกขํ^{๕๙} อชา
 นิตฺวา ทฺวินฺนํ อภิชฺมมิกภิกฺขุณฺํ อภิชฺมมํ สขฺฆายนฺตานิ รมฺโม เอโสติ สเร นิมิตฺตํ กเหตฺวา
 สเร นิมิตฺตคาหมตฺตเกเนว กาลํ กตฺวา จุตฺวา^{๖๐} เทวโลเก นิตฺทพฺตฺตีสฺส.^{๖๑} มนฺุสฺสา ปน อนฺธพาลา
 สฺถนฺนตา อตฺถํ อนภิสฺมพฺพชฺฉิตฺวา อิทํ อมรฺุ อมโนหรนฺิยฺนฺติ ปมาทํ อาปชฺชิตฺวา อปายคามิ
 โน โหนฺติ ๕เปตฺวา ปณฺจทิตฺเต ชเนติ อิทํ การณํ ทิสฺวา อริยเมตฺเตยฺโย โพรสิตฺตโต
 อาห มหาเวสฺสณฺตรชาตํ สฺถนฺนตฺตฺติ. อปฺิจ เวสฺสณฺตรโร โลกนาโถ เอวํ ชาเรถ ชาตกนฺติ อิทํ
 นาม อนฺุสฺสริตฺวา เอวมาห. เอตฺถ จ ตฺมเห เอตฺรหิ มม สาสเน โลกุตฺตรธฺมมํ^{๖๒} อนภิสฺม
 พฺพชฺฉิตฺวา ตทฺทตฺตริ สํสารมโหสมํ^{๖๓} ตริตฺตฺกามา อนาคเต เมตฺเตยฺยสมพฺพทฺธํ ทฺทจฺจํ ปญฺเฒนา เอวํ

^{๕๕}ล. ๑, ๒, ท. ๒, ๔, ล. ๕ : มหาเวสฺสณฺตรชาตํ.

^{๕๖}ล. ๗ : สณฺหิ ทฺททสฺสํ. ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๕ : นิปุณฺณํ,
 ทฺททสฺสํ.

^{๕๗}ล. ๗ : อนฺนปฺปิจฺจตฺปฺปญฺเฒ-

^{๕๘}ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๖, ๗ : ปาณมตฺตเมว.

^{๕๙}ท. ๔, ล. ๗ : กณฺหสฺกฺกํ ปกฺขํ. ท. ๑, ล. ๑ : กณฺหสฺกฺกปฺกขํ.

^{๖๐}ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๖, ๗ : อภิชฺมมิกภิกฺขุณฺํ สขฺฆายนฺตานิ ๗เปฯ
 นิมิตฺตํ กเหตฺวา จุตฺวา.

^{๖๑}อภิ.สฺง.อ. (บาลี) ๑/๒๘.

^{๖๒}ล. ๑ : โลกุตฺตรธฺมเม.

^{๖๓}ล. ๑ : สํสารมโหสมํ. ล. ๕ : สฺงสารมโหสมํ.

มยา วุตตนเณ กาสทหสฺสปฏิมณฺหิตํ มหาเวสฺสนฺตรชาตกํ^๑ ชาเรถ โยนิโส อุปฺชา
 เรตฺวา สุณฺณถ สุณฺนิตฺวา จ ปน เตน กุสเลน เมตฺเตยฺยสฺส สาสเน ทุกฺขสฺสนฺตํ
 กริสุตฺถาติ ปกาสิโตยมฺคฺโต. เตมียมหาชนกชาตกาทีนึ^๒ โสตพฺพานิปี. ปริยต
 ดิอนฺตรชานกาเล ปน ปฏิโลมโต อนฺตรชยิสฺสตี ทสฺสุ ชาตเกสฺสุ ปจฺมํ มหา
 เวสฺสนฺตรชาตกํ อนฺตรชยิสฺสตีติ ทิสฺวา เอวมาท เอกทิวเสยฺวาติ กสฺมา นิยโม
 กโต นนฺ ตทฺตฺตฺรี ทิวเสปี สฺมฺนฺตา ภิโยโยโส มตฺตาย มหนฺตํ ปุณฺณผลํ
 ปฏิลภฺนตีติ. เอกทิวเสยว โสตุํ ปโหนกภาวโต. ยถา ปน เอกํ มจฺจลเขตฺตํ
 เอกทิวเสยว กสิตพฺพํ กสตี น เกวล์ กสตีเยว อถโข สมกรรมพีชวปฺวตฺติกรรมวเสน
 สพฺพปี กตฺตพฺพกิจฺจํ^๓ ตทเหว นิฏฺฐาเปติ เอวเมว เอกทิวเสยว โสตพฺพํ มหา
 เวสฺสนฺตรชาตกํ สฺมฺนฺตา อตฺตโน จิตฺตสนฺตฺนเขตฺตํ กสิตฺวา ปญฺณามยํ ย
 คนฺจกฺลํ^๔ หิริมยฺยจ อีสํ มโนมเยน โยคฺเตน เอกาทฺทฺธํ กตฺวา ปญฺณานจฺจเล
 สตีผลํ อาโกฏฺตฺวา^๕ ปญฺญาเยว วิริยพลิตฺทฺเต โยเชตฺวา สตีปาจเนน วิชฺฌิตฺวา
 สทฺธาพีชํ^๖ วปฺปีตฺวา ตโปวฺภูจิชฺยา อนฺนคฺคหิตํ ราคาทิกุสฺลธมฺมโต มหิสฺมิกคณฺเห
 นานปฺปการกุสฺลสฺสฺสานํ อวิสุปฺปนตฺถํ กายวจีอาหารคฺคตฺติมเยน ติวิชฺปฺริกฺเขเปน โทเปตฺวา
 สจฺจํ^๗ นิทฺทานํ กตฺวา โสฺรจฺจํ ปโมจฺนํ วิริยํ ชฺรูโรเรยฺหํ^๘ โยคฺเขมาภิมุจํ กตฺวา กสิ
 กมฺมปฺริโยसानเว จตฺพฺพิชสามญฺยผลสาลีผลํ ญฺญชฺิสฺสนฺตีติ. วุตฺตํ เหนฺตํ ภควตา
 สุตฺตนิปาเต กสิการทฺวาชฺสุตฺเต

“สทฺธา พีชํ ตโป วฺภูจิชฺ ยปญฺญา เม ยฺคนจฺกฺลํ
 หิริ อีสํ มโน โยคฺตํ สตี เม ผลปาจนํ.
 กายคฺคโต วจีคฺคโต อาหารเร อฺทฺเร ยโต
 สจฺจํ กโรมิ นิทฺทานํ โสฺรจฺจํ เม ปโมจฺนํ.

^๑ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖ : -ปติมณฺหิตํ มหาเวสฺสนฺตรชาตกํ.
^๒ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๗ : เตมียมหาชนกชาตกาทีนึ.
^๓ท. ๒ : กตฺตพฺพํ กิจฺจํ.
^๔ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๗ : ยฺคนจฺกฺลํ.
^๕ถ. ๒ : อาภาฏฺตฺวา.
^๖ท. ๑, ๒, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๗ : สทฺธาพีชํ.
^๗ท. ๒, ถ. ๕ : นิจฺจํ. ท. ๑, ถ. ๑, ๒, ๓, ๖, ๗ : นิสจฺจํ.
^๘ท. ๑, ๒, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : ชฺรูโรเรยฺหํ.

วีริย์ เม ชูโรไชยหิ^๕ โยคเขมาธิวาหน
 กจจติ อนิวตตนตํ ยตถ คนตฺวา น โสจติ.
 เอวเมสา กสิ กุจฺจา สา โหติ อมตปฺผลา
 เอตํ กสิ กสิตฺวาน สพฺพทฺฤชา ปมฺุจฺจติ^๖ติ^๖”

เอวสทฺโท นิยมตฺโถ เตน ทิวสภาคสฺส นิยมํ ทสฺเสติ. กถํ.

“อติตรคฺคิยา ยาโม ปจฺฉิมมุตฺตมมฺุสฺส^๗ วา
 ภาวินิยาธิปฺปหาโร ตททฺฒ^๘ วาชฺช เตหฺยโห^๙ติ^{๑๐}”

กจฺจายนสฺสเร วุตฺตํ. สหสฺสปฺตีเปน วาติ เอตถ ปน กสฺมา นิยมํ กโต น ตโต โอนํ
 อธิกนฺติ นนฺ วุตฺตํ ภควตา ยถาสฺสติ ยถาพลํ ทานํ เทถ ยถารหนฺติ. วุจฺเจ. อิทํ
 หิ อนุรूपปฺุชาวจนํ. กสฺมาติ เจ. ตํ วริ ททนฺโต อิมสฺมี กถาสหสฺสปฏิมณฺฑิตเ
 มหาเวสฺสนฺตรชาตเก ปจฺฉิมํ กถมาหาติ วจนฺโต ตทนฺรूपวเสน สงฺขยาวจนํ วุตฺตนฺติ^{๑๑}
 เวทิตพฺพํ. วากาโร สมฺุจฺจยตฺโถ. เตน สหสฺสปฺตีเปน วา สพฺพํ อหริตฺวาติ วุตฺตํ โหติ.
 ฐมฺมณฺติ มหาเวสฺสนฺตรฐมฺมเทสนํ. ตํ ปน สฺถนฺนฺเตนปี สาธุกํ สฺถนิตพฺพํ. กถนฺเตนปี
 ปทพฺยลฺลชนํ อหาเปตฺวา สาธุกํ กถेतพฺพํ. กาทพฺยวเสน ปน จิตฺตกฺขริ จิตฺตพฺยลฺลชนํ
 กตฺวา กถेतํ น วฏฺฏตีติ. อรหตฺตณฺติ อคฺคผลสฺเสตํ อธิวจนํ. ตํ ปฏฺิพฺพชฺฉนฺตฺตตีติ
 อตฺโถ. ปฏฺิณฺนฺติ อริยฺูปวาทกมฺมํ. ภิกฺขุณีทฺฐนฺติ ภิกฺขุณีนํ สีลนาสนกมฺมํ.
 กุสฺสโกตฺยาทีสุ วิย. สงฺฆเภทกนฺติ^{๑๒} เอตถ โย ปน ภิกฺขุ สมานสํวาสโก ปกตคฺคโต
 สมานสํมาย จิตฺโต^{๑๓} ปญฺจหิ การณฺหิ สงฺฆํ ภินฺทิตฺวา กมฺเมน วา อุทฺเทเสน วา
 โวหารน วา อนุสาวเนน วา สลากคาเหน วา. โส สงฺฆเภทโก เทวทฺคฺคโต วิย
 กปฺปฏฺิจิโก เนรยิโก ตสฺส กมฺมํ สงฺฆเภทกมฺมํ นาม โหติ. ปญฺจานนฺตริยกมฺมณฺติ มา
 ตฺจมาภาทีนํ ปญฺจานนฺตริยกมฺมานิ. โย หิ ปุณฺณชฺชโน มนุสฺสภฺภูโต มนุสฺสภฺภูตํ มาตริ วา

^๕ท. ๑, ๒, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : ชูโรไชยหิ.

^๖บ.สุ. (บาลี) ๑๕/๑๕๗ - ๑๕๘/๒๐๗. ท. ๑, ๔ : ปมฺุจฺจติติ.

^๗ท. ๑, ๒, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖ : ปจฺฉิมมุตฺตมมฺุสฺส. ถ. ๗ : มณฺิมมฺุสฺสกาวิ.

^๘ถ. ๑ : ตททฺฒ. ถ. ๗ : ตทฺฒ. ท. ๑, ๔, ถ. ๕ : ภาวินิยาธิปฺปหาโร.

^๙กจฺจ.สาร : ๒๔.

^{๑๐}ท. ๒ : สฺถนฺตณฺติ. ท. ๑, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : สํขยาวจนํ.

^{๑๑}ท. ๔ : สํฆํ เภทกนฺติ.

^{๑๒}ถ. ๑, ๒, ๓, ๖ : สมานสํมายภฺภูจิตฺโต.

ปีตรี วา อปปริวตฺตลึงค์ ชีวิตา โวโรเปติ มนุสฺสญฺติ อรหนฺตํ จ ตถาคตฺตสฺส ปาทะ
 อุตฺตมกฺกชิกาย ปิวนมตฺตมปี โลหิตํ อุปฺปาเทติ โส ยถากมฺมํ กโต. มาตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ปีตฺต
 อุตฺต กมฺมํ อนนฺตเรเววตฺตภาเว วิปฺจจนกตฺตา อนนฺตริยกมฺมํ นาม โหติ. ตานิ ปน
 สจฺจเมทกมฺเมน สทฺธิํ ปณฺจ โหนฺติ.^{๑๔} **อฺปนฺนุติ** เจตฺยิ. เย ปน ธนโลภาทิเหตุ สธา
 ตฺกํ วา อธาตฺกํ วา เจตฺยิ ภิณฺหนฺติ วา ขณฺนุติ วา อุตฺตรนฺนุติ วา ตโต
 จวิตฺวา อวิจิมฺหิ นิพฺพตฺตา ปจฺจมานา เมตฺเตยฺยํ พุทฺธํ^{๑๕} ทฺวํ จ น ลภนฺติ. **โพธิสฺส**
^{๒๐} **เมทกนฺนุติ** เอตฺถ ปน รุกฺโข **โพธิสฺส**^{๒๐} **เวทิตฺตฺตฺตฺต**.^{๒๒} เย हि ภควโต **โพธิรูกฺข**
 ภงฺกโปสาทินิ กมฺมานิ กโรนฺติ เต จวิตฺวา อวิจิมฺหิ นิพฺพตฺตา ปจฺจมานา เมตฺเตยฺย
 พุทฺธสฺส สนฺต
 จินฺนฺนุติ ธาตฺต
 สธาตฺกํ ปน อฺปนํ วา ปญฺจิมํ วา พาทิยมาณํ **โพธิสาขํ** จินฺนฺนุติ วุทฺถนฺติ. สเจปี
 ตตฺถ นิสินฺนา สกฺกฺกา เจตฺเตยฺย วจฺจํ ปาเตนฺนุติ จินฺนฺนุติ วุทฺถนฺติเยว. ปริโภคเจตฺยโต हि
 สรรีเจตฺยิ มหนฺตตฺต
 ธิตฺต
 จินฺนฺนุติ น วุทฺถนฺติ. **โพธิสฺส**ตฺถํ हि เคหํ น เคหตฺถํ. **โพธิสาสนนฺน**มเรปี **เอเสว** นโย.
 ยสฺมี ปน **อาสนนฺน**มเร ธาตฺต
 วุทฺถนฺติ. **โพธิสฺส**คฺคนตฺถํ โອชาหฺรณสาขํ วา ปฺตฺติจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
 สรรีปฺป
 พุทฺธจฺจ
 ฆาณฺนฺนุติ. **อลทฺตฺตฺตฺต**พฺยากรณํ हि **โพธิสฺส**ตฺตฺตา นียเมน สมฺโพธิํ ปาปฺปฺปฺป

^{๑๓}ท. ๑, ๒, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๗ : มุสฺสตี.

^{๑๔}ล. ๑ : โหติ.

^{๑๕}ท. ๔, ๕, ๖ : เมตฺเตยฺยํพุทฺธํ.

^{๒๐}ท. ๑, ๒, ๕, ๖ : **โพธิสฺส**ตฺต
เมทกนฺนุติ. ล. ๖ : **โพธิสฺส** สตฺตฺตฺตฺต

^{๒๑}ล. ๑ : โธโพธิสฺส.

^{๒๒}ล. ๕ : เวทิตฺตฺตฺต.

^{๒๓}ล. ๒ : ภาวียํ กมฺมํ.

^{๒๔}ล. ๕ : นิสิตา.

น สกโกนฺตี. เตสํ จ อลทฺทพฺยากรณํ โปธิสฺตคานํ วิปริตภาโว^{๒๕} โหติ ตสฺมา
 ลทฺทพฺยากรณํ โปธิสฺตคํ ฆาณฺเณตีติ^{๒๖} อตุโธ เวทิตพฺโพ. สนฺตุํ สงฺฆสฺส หารกาตี^{๒๗}
 สงฺฆสนฺตุํ เณกา. มจฺเจราตี อาวาสาทิมจฺจรีโน.^{๒๘} ปมาทาตี กามคฺเณ จิตฺตสฺส
 โวสฺสคฺคา. สตีวิริทิสฺงขาเตน ปมาเทน สมฺนาคตาตี อตุโธ. เอตฺถ हि สตีวิริหา
 จตฺตาริ อกุสลกฺขนฺธา ปมาโทตี เวทิตพฺพา. จสทฺโท สมฺมจฺจยตุโธ. เตน हि
 นียตฺมิจฺฉาทิฏฺฐิเก สงฺคณฺหาตี. อธิ เอตฺตคเมว วุตฺตํ

“ปฏฺฐิํ ภิกฺขุณีทฺฐสํ ฯเปฯ มม สนฺติเก”ติ.^{๒๙}

อนาคตฺวเส^{๓๐} ปน วุตฺตํ เต ปน อริยมคฺเตยฺยํ น ปสฺสนฺติ กปฺปฏฺฐโง เทวทตฺโตตี
 วุตฺตตฺตา เสสานนฺตริยกมฺมํ กตฺวา ภิกฺขุณีทฺฐสา สงฺฆเภทกา สงฺฆหารกา โปธิสฺตคฺส
 มารกา มาตฺฐาฎฺฐกา ปิตฺฐาฎฺฐกา ฎฺฐํ โปธิณฺจ เณกา มจฺเจรา จ ปมาทา จ
 อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺตา เต น ปสฺสนฺติ. นียตฺมิจฺฉาทิฏฺฐิกา อริยฺปฺวาทกา สงฺฆสฺส
 กปฺปิตฺตวตฺตคฺคาทกา^{๓๑} อฏฺฐอกฺขณฺเณ นิพฺพตฺตา เต น ปสฺสนฺติ. อวเสสา
 สตฺตา ทินฺนทานา รกฺขิตฺตีลา ภาวิตภาวนา อุปวสีตฺอุโปสธา ปฺริตพฺรหฺมจฺริยา
 เจตฺยโปธิปฺติฏฺฐาปิตา อารามโรปาวนโรปา เสตฺถการกา สขฺชิตฺตมคฺคา ปติฏฺฐาปิตาสาลา
 ขณฺตีทฺทกปาณา อมฺหากํ ปคฺคหิตฺตาสนา ฆมฺมกถิกานํ มณฺฑปํ ฆมฺมาสนํ สขฺเขตฺวา
 วิชฺณีวิตานทฺสฺสรตฺนคฺคณฺธมาลาธูปาทิ^{๓๒} ปุเชตฺวา สกฺกจฺจํ ฆมฺมสฺสวนา อปฺปมตฺตา
 ตตฺถเวว อามิสฺสาทีหิ สงฺฆสฺส กตฺปูชา มาตฺฐปฏฺฐานปิตฺฐปฏฺฐานกุลฺเชฏฺฐาปจฺจายิกกมฺมํ
 กตฺวา สลากปฺกจิกอุโปสถิกภตฺตทินฺนกา ทสฺปฺญณฺกิริยาวตฺตฺตฺตฺตา ภควโต ทสฺสนตฺถิ^{๓๓}
 ปฏฺฐเจตฺวา ปสฺสนฺติ ปฺตฺตํ วา อณฺยสฺส ปฺตฺตํ วา ปพฺพาเชตฺวา ปสฺสนฺติ
 มหาเวสฺสนฺตฺรชาตํ เอกทิวเสยว สฺสณฺตี สหสฺสปทีเปน วา สหสฺสยณฺเณน วา

^{๒๕}ล. ๒ : วิปริตภาโว.

^{๒๖}ท. ๔ : ฆาณฺเณตีติ.

^{๒๗}ล. ๕ : หารณาตี.

^{๒๘}ท. ๒ : อาสวาทิมจฺจรีโน.

^{๒๙}มาเลยฺย. (บาลี) ๒/๖๐/๑-๔.

^{๓๐}ผ่าน วงศ์อ้วน, คัมภีร์อนาคตวงศ์ อุเทศที่ ๑ - ๑๐ : การตรวจชำระและศึกษาเชิง
 วิเคราะห์, หน้า ๔๗ - ๔๘.

^{๓๑}ล. ๕ : สัมมสฺส กปฺปิตฺตวตฺตคฺคาทกาตี ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^{๓๒}ล. ๕ : วิชฺณีวิตานทฺสฺส-. ล. ๖ : วิชฺนีอุปทานทฺสฺสรตฺนคฺคณฺธมาลาธูปาทินิ.

^{๓๓}ท. ๒ : ทสฺสทตฺถิ.

สหสฺสพฺพเมณ วา สหสฺสอุมฺมารปฺพเพณ วา สหสฺสนิลุปฺพลเนน วา สหสฺสมณฺจการเวณ วา
 ฐเชณ วา วิตานิณ วา วุตฺเตณ วา อนฺเนน วา ปาเนน วา สพฺพปรีกฺษาเรณ วา
 ปุเชตฺวา ภควโต ทสฺสนตฺถํ ปตฺเตตฺวา ปสฺสนตฺติ^{๓๔} เจตฺยิ วา พุทฺธปฏฺิมี^{๓๕} วา
 ปุหิ กโรนฺตา อนฺตมโส มุฏฺฐิกมฺมาลญฺจ เอกปทีปญฺจ อาโลปมตฺตญฺจ
 ทสฺเสตฺวา^{๓๖} อญฺเฒสํ กตฺปญฺญกมฺมานิ อนฺุโมทฺิโน ปสฺสิตฺสฺสนตฺติ ตสฺมา ทฺลล
 ฏฺุปฺตฺติโน^{๓๗} อริยมตฺเตยฺยสฺส สพฺพญฺญพฺพทฺธสฺส ทสฺสนตฺถาย ตุมฺเห มม อิธ
 สาสเน จตฺวา อุกฺกิมฺมานสา^{๓๘} หุตฺวา วุตฺตปฺปการาทีปญฺญํ ยํ อตฺตโน ทสฺ
 สนตฺถาย อายสฺมโต^{๓๙} มาเลยฺยเทวเถรสฺส อริยมตฺเตยฺยโพธิสฺสเดเน วุตฺตํ สพฺ
 โปวาที^{๔๐} กตฺวา อายฺหปรีโยसाने เทวโลเก นิพฺพตฺติสฺส^{๔๑} สพฺพสมฺปตฺติ
 ยถากมฺิ อนฺุภวิตฺวา ตสฺมี พุทฺธปฺปาเท ตโต จตฺวา ยถาวุตฺตปฺปการา สมฺปตฺติ
 อนฺุภวิตฺวา ภควโต อริยมตฺเตยฺยสฺส สนฺตฺติเก อคฺคธมฺมี สฺมุติตฺวา อริยญฺมี
 ปาปฺมุติสฺส^{๔๒} ตถา ปาปฺมุติตฺถุ อสฺกโกนฺตา สกฺเค นิพฺพตฺติสฺสธาดิ. เอวํปี
 อนาคตฺวเส^{๔๓} อากตฺนโย เวทิตฺพุโพ. อาวาโห วิวาโหติ อาทานํ ทาปนํ. อตฺตโน
 ปญฺจวสฺสติกทารกสฺส ปเรสํ ปญฺจวสฺสติกทาริกิ อาทานํ^{๔๔} ปเรสํ จ ปญฺจวสฺสติกทารกสฺส
 อตฺตโน ปญฺจวสฺสติกทาริกิ ทาปนนฺติ^{๔๕} วุตฺตํ โหติ. สตฺถนฺตรกปฺโปติ. เอตฺถ ติวิธา
 อนฺตรกปฺปา พุทฺธิกฺขนฺตรกปฺโป โรคนฺตรกปฺโป สตฺถนฺตรกปฺโปติ. ยथा हि โลเก

^{๓๔}ท. ๔ : เณกา. มจฺเจรธาติ อาวาสาทิมจฺจโรโน ๆเปฯ ภควโต ทสฺสนตฺถํ ปตฺเตตฺวา
 ปสฺสนตฺติติ ปาจา น ทิสฺสนตฺติ.

^{๓๕}ท. ๑, ๒, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๗ : พุทฺธปตฺติม.

^{๓๖}ถ. ๑, ท. ๔ : ทตฺวา. ถ. ๗ : ทินฺนา.

^{๓๗}ท. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๗ : ทฺลลพฺพฏฺุปฺตฺติโน.

^{๓๘}ท. ๑, ๒, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๗ : จตฺวา อุกฺกิมฺมานสา.

^{๓๙}ถ. ๑ : อายสฺมตา.

^{๔๐}ถ. ๑ : สพฺโโปวาที.

^{๔๑}ถ. ๗ : นิพฺพตฺติ. ท. ๑, ๒, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖ : นิพฺพตฺติสฺ.

^{๔๒}ถ. ๗ : ปาปฺมุติสฺส. ท. ๑, ๒, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖ : ปาปฺมุติสฺสนตฺติ.

^{๔๓}ท. ๑, ๒, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๗ : อนาคตฺวเส

^{๔๔}ถ. ๑, ๒, ท. ๔ : อาทา.

^{๔๕}ผ่าน วงศ์อ้วน, คัมภีร์อนาคตวงศ์ อุทฺธที่ ๑ - ๑๐ : การตรวจชำระและศึกษาเชิง

สตตานํ โลกิ อุตฺตมนุ โหติ ตทา ทฺพกิกฺขนฺตฺรกฺปโป โหติ. ยทา หิ
 โมโห อุตฺตมนุ ตทา โรคนฺตฺรกฺปโป โหติ. ยทา โทโส อุตฺตมนุ โหติ
 ตทา สตฺตมนฺตฺรกฺปโป โหติ. ตตฺถ เย ทฺพกิกฺขนฺตฺรกฺเปณ วินฺญา^{๕๖} สตฺตา
 เปตฺวิสเย นีพฺพตฺตฺนฺติ. โรคนฺตฺรกฺเปณ วินฺญา สตฺตา ยกฺขญฺเต นีพฺพตฺตฺนฺติ.
 สตฺตมนฺตฺรกฺเปณ วินฺญา สตฺตา นีรเย นีพฺพตฺตฺนฺติ. กสฺมา อลฺลณฺมณฺลํ
 พลวณฺโต วิฆาณฺจิตฺตฺตฺตา^{๕๗} นีรเย นีพฺพตฺตฺนฺติ. อิมฺสฺส ปน ตีสุ อนฺตฺรกฺปเปสฺส
 อีธ สตฺตมนฺตฺรกฺโปติ เวทิตฺตฺโป. **ปมาทฺมาปชฺชิสฺสฺสนฺติ** นีรยทฺกขํ นาม กิทิสํ
 โหติ กทา อมฺหากํ มรณํ ภวิสฺสฺตีติ วตฺวา ปมาทํ อापชฺชิสฺสฺสนฺติ.^{๕๘}
สมิทฺโชนฺติ วตฺถาลงฺการาทิหิ สมฺปนฺโน. **ปาทฺปาติ**^{๕๙} รุกฺขา. เตหิ ภริโตติ อตุโธ.
สาลีติ สุทฺธฺสาลี. **อโรปีตฺาติ**^{๕๐} เกณฺจि อโรปีตฺา. **เทว สกฺกฺสฺตฺานีติ** เอตฺถ
 เอเกกสกฺกฺปฺมาณํ ทฺกฺขจฺพํ. จตฺตฺสฺโส หิ มฺกฺกฺจโย เอโก กฺขทฺโว จตฺตฺาโร
 กฺขทฺวา^{๕๑} เอโก ปตฺุโธ จตฺตฺาโร ปตฺุถา เอโก อापฺุหโก จตฺตฺาโร อापฺุหกา
 เอกํ โทณํ จตฺตฺาริ โทณานิ เอกา มานิกา จตฺตฺุโส มานิกา เอกา
 ขาริ วิส ขาริกา เอโก วาโห ตเทว เอกํ สกฺกํ โหติ.^{๕๒}
 วินยฺกฺกาทิสฺสฺ^{๕๓} ตเถว วุตฺตํ. **อมฺพณฺนฺติ** ฐณฺณภาชนํ. **ตณฺฑุถานิ** ปชายเรติ
 สพฺพานิ ตณฺฑุถผลานิ ปชายนฺติ. เอเกกสฺมี หิ พีเช^{๕๔} **สตฺสทฺสฺสฺองฺกุโร**^{๕๕} เอ
 เกกสฺมี องฺกุเร **สตฺสทฺสฺसानิ** กจฺจฺมานิ เอเกกสฺมี กจฺจฺเส **สตฺสทฺสฺสฺสีสานิ**

^{๕๖}ล. ๒ : วิญา. ท. ๑, ล. ๕ : วินตฺตา.

^{๕๗}ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๖, ๗ : พลวา ฆาณฺจิตฺตฺตฺตา.

^{๕๘}ล. ๒ : อापชฺฉิสฺสฺสนฺติ.

^{๕๙}ล. ๒ : ทาทฺปาติ.

^{๕๐}ล. ๑, ๒ : อารोปีตฺาติ.

^{๕๑}ท. ๒, ๔ : กฺขทฺุโพ, กฺขทฺุพฺวา, ปฺกฺกฺโธ, ปฺกฺกฺธา. ท. ๑, ล. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖ :
 กฺขทฺุโพ, กฺขทฺุพฺวา, ปฺกฺกฺโธ, ปฺกฺกฺธา. ล. ๗ : กฺขทฺุพฺวา, กฺขทฺุพฺวา, ปฺกฺกฺโธ, ปฺกฺกฺธา.

^{๕๒}สารตฺถ. กฺกฺกา (บาลี) ๑/๗๖/๑๘๕.

^{๕๓}ม.ม.กฺกฺกา (บาลี) ๒๕๒/๑๑๖; สารตฺถ.กฺกฺกา (บาลี) ๑/๗๖/๑๘๕; วิมตฺติ.กฺกฺกา (บาลี) ๒๕.

^{๕๔}ล. ๗ : พีเช.

^{๕๕}ท. ๒ : สตฺสทฺสฺสฺองฺกุโร.

เอเกกสูมี สีเส เทว นาฬโย^{๕๖} ตณฺหุลพลานี โหนฺติ. อธิ มलयิวตฺตุมหิ เอตุ
ตกเมว วุฑฺฒิ

“ยथा สาลี เอกพีชาฯเปฯ ตณฺหุลานี ปชายเร”ติ.^{๕๗}

อนาคตวิเส ปน วุฑฺฒิ

“อโรปีติ สยิ ชาติ ปุณฺณกมฺเมน ชนฺตุนิ
อกณฺิ^{๕๘} อณฺิสฺ สุกฺขิ สุกฺนฺธิ ตณฺหุลปฺพลํ
อกณฺฺรปากิมํ สาลี ปริณฺุชฺชนฺติ มานุสา^{๕๙}
เทว สกณฺฺสทสฺตานี เทว สกณฺฺสตานี จ
สกณฺฺยา เทว สตฺตติ จ อมฺพณฺิ โสฬสํ ภเว
อโถปี เทว จ ตุมฺพานิ ตณฺฺหุลานี ปวฺจฺจเร
เอกพีเช สมฺปฺปนา ปุณฺณกมฺเมน ชนฺตุนนฺ”ติ.^{๖๐}

กาลเทศทีปกุลมตายุสงฆาตานี ปญฺจวิโลกนานิ วิโลเกตฺวาติ เอตุถ สพฺพโพธิสฺตฺตานํ
ธมฺมตาวเสน สยิ ตานี วิโลเกติ. ตถา หิ วุฑฺฒิ

“กาลํ เทสญฺจ ทีปญฺจ กุลํ มาตฺรเมว จ
เอเต ปญฺจ วิโลเกตฺวา อุปฺปชฺชนฺติ ตถาคตา”ติ.^{๖๑}

ตตฺถ กาลโถติ อายุกาโล. วสฺสสทสทสโต หิ อุทฺธิ วฑฺฒิตอายุกาโล^{๖๒}
พุทฺธรูปาทกาโล นาม น โหติ. กสมฺมาติ เจ. ตทา สตฺตฺตานํ ชรามรณานํ
อปฺลยฺฆาณตฺตา. พุทฺธานํ ปน ธมฺมเทสนา นาม ติลกฺษณฺเหหิ วิมฺุตตา นตฺถิ เตถํ
อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตาติ กถฺนฺตฺตานํ สุตฺวา ก็ นาม กถฺนฺตฺติ น โสตพฺพํ มลฺยณฺฺติ
น สทฺธหิตฺตุ มลฺยณฺฺติ ตโต อภิสมฺโย น โหติ ตสฺมี อสตี^{๖๓} นียฺยานิกํ สาสนํ
น โหติ. ตสฺมา โส อกาโล. วสฺสสโต โอนายกาโลปี พุทฺธรูปาทกาโล นาม
น โหติ. กสมฺมาติ เจ. ตทา สตฺตฺตา อุตฺสนฺนิกิเลสา โหนฺติ อุตฺสนฺนิกิเลสานญฺจ

^{๕๖} ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : นาลิโย.

^{๕๗} มาเลยฺย. (บาลี) ๒/๖๒/๕.

^{๕๘} ท. ๒ : อุกกณฺิ. ท. ๑, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : อกณฺิ.

^{๕๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๑๒/๒๑๓.

^{๖๐} มาเลยฺย. (บาลี) ๒/๖๒/๕.

^{๖๑} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๘/๕๐.

^{๖๒} ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : วฑฺฒิตอายุกาโล.

^{๖๓} ถ. ๒ : สตี.

ทินโนวาโท โอวาทภูจําเน น คัญจติ อุทเท ทณฺชราชิ วิย จิปปิ วิคจฺจติ^{๖๔}
 ตสฺมา โส จ อกาโล นาม. วสฺสตตสทสฺสโต เหฏฺฐา วสฺสตโต ปฏฺจาย อุทฺธ
 อายุกาโล พุทฺธูปาทกาโล นาม โหติ. อถ อัยปิ เมตฺเตยฺโย อัย นิพฺพตฺตกาโลติ
 อสฺตีวสฺสทสฺสกาลิ^{๖๕} วิโลเกตฺวา ตโต ทิปิ โอโลเกนฺโต สปริวาระ จตฺตาริ มหา
 ทิปิ วิโลเกสิ. ติสฺสุ หิ ทิปิเสฺว พุทฺธา น นิพฺพตฺตุนฺติ ชมฺพุทฺธิเปยฺเว นิพฺพตฺตุนฺติ
 ตทา อัย ปน อิมสฺมี ชมฺพุทฺธิเป นิพฺพตฺติสฺสามิติ ชมฺพุทฺธิปิ วิโลเกตฺวา ตโต เทสํ
 วิโลเกนฺโต มชฺฌิมเทสํ^{๖๖} ปสฺสิสฺสติ. เอกสฺมี มชฺฌิมเทเส พุทฺธา ปจฺเจกพุทฺธา
 อคฺคสาวกา อสฺตีมหาสาวกา จกฺกวตฺติราชาโน อญฺเณ จ กตฺปญฺญา มหเสทฺฐา
 ขตฺติยพฺรหฺมณคหปติมหาสาธา อุปฺปชฺชนฺติ ตทา มนุสฺसानํ เทววสฺสตาเยกกาเล
 พาราณสีนคฺริ นาม ภวิสฺสติ. ตโต ปริ ปน อนุกฺกเมน มนุสฺสา ชมฺมํ จรฺนฺตา เตน
 กุสลสมฺปโยเคน ตึณิ จตฺตาริ ปญฺจสฺตตอฏฺฐจฺจนวสฺสํ เทวติจฺตปญฺจทสฺวิตฺตีส-
 จตฺตافیสฺปญฺญาสสฏฺฐิจตฺตาสีตินฺวตฺติวสฺสทสฺสายุกา ภวิสฺสนฺติ. ตทา พาราณสีนคฺริ
 ปริวตฺเตตฺวา อุปฺปถนคฺริ นาม ภวิสฺสติ ฉโยชนปฺมาณํ. อถ มนุสฺเสสุ อติเรกตฺริ^{๖๗}
 ชมฺมํ จรฺนฺเตสุ วสฺสตตสทสฺสํ อายุ ภวิสฺสติ ตทาปี อุปฺปถนคฺริ ปริวตฺเตตฺวา
 สตฺตโยชนปฺมาณํ ปทุมํ นาม นคฺริ ภวิสฺสติ ตโต อติเรกตฺริ ชมฺมํ จรฺนฺเตสุ
 วสฺสโกฏฺฐิตสทสฺสํ อายุ ภวิสฺสติ ตโต อสงฺเขยฺยํ. ตทา ตํ ปทุมนคฺริ
 ปริวตฺเตตฺวา ทฺวาทสโยชนิกํ มณฺฑารวิ นาม นคฺริ ภวิสฺสติ. ตทา สตฺตानํ ชรามรณํ น
^{๖๘} ปญฺญาติ. อปญฺญาymanชรามรณา สตฺตวา ปุณฺปิ ปมาทํ อาปชฺชิสฺสนฺติ. เตสุ
 ปมาทมาปชฺชนฺเตสุ อสงฺเขยฺยโต आयุ^{๖๙} ปริหายิตฺวา วสฺสโกฏฺฐิตสทสฺสํ. ตโตปี ปริ
 หายิตฺวา นวตฺติวสฺสทสฺสํ ตโตปี ปริหายิตฺวา อสฺตีวสฺสทสฺสํ คัญฺจติ. ตทา มนุสฺสา
 อสฺตีวสฺสทสฺสายุกา ภวิสฺสนฺติ. ตทา กाले มณฺฑารวณคฺริ ปริวตฺเตตฺวา อายาเมน
 ทฺวาทสโยชนิกํ วิตฺถารโต สตฺตโยชนิกํ วุตฺตปฺปการสมฺปตฺติสมฺปนฺนํ เกตฺวมตี นาม
 นคฺริ ภวิสฺสติ. อัยปิ เมตฺเตยฺโย อัย เกตฺวมตี ราชธานี ตตฺถ มยา นิพฺพตฺติตฺตพฺพนฺติ
 เกตฺวมตีนคฺริ ปสฺสิสฺสติ. ตโต กุลํ อนฺวิโลเกสิ. พุทฺธา นาม โลกสมฺมเต กุเล

^{๖๔}ล. ๑ : คจฺจติ. ล. ๕ : นิคจฺจติ.

^{๖๕}ท. ๔ : อสฺตีวสฺสทสฺสกาลิ.

^{๖๖}ล. ๑ : มชฺฌิมเทสํ.

^{๖๗}ล. ๗ : ฉโยชนํ อถ อติเรกตฺตริ.

^{๖๘}ท. ๔ : นาติ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๖๙}ล. ๑ : आय. ล. ๒, ท. ๒, ๔ : आय.

นิพพุตุนติ เวสตุกุล วา สุตกุล^{๑๐} วา น นิพพุตุนติ โลกสมมตํ ปน ขตฺติยกุฬํ
 วา พุราหุณฺณกุฬํ วา ทวีสุ กุเลสฺ ยํ กุฬํ เสฏฺฐํ ปวริ อโหสิ ตทา อิํ
 ทวีสุ โลกสมมตฺส กุเลสฺ โลกสมมตํ พุราหุณฺณกุฬํ ตตฺถาหํ นิพพุตฺติสฺสามิ
 สงฺขรณฺโวลุ ปุโรหิตุ นาม พุราหุณฺโณ มม ปิตา ภวิสฺสตีติ พุราหุณฺณกุฬํ
 ปสฺสตีสฺสตี.^{๑๑} ตโต มาตริ วิโลเกสิ. พุทฺธมาตา นาม โลกาสุรารุตฺตา^{๑๒} น โหติ
 กปฺปสฺตสฺสพฺริตฺปารมี ชาตีโต ปญฺจาย อชฺชชฺชปญฺจสีลา โหติ. อถ อัยปี
 ปุโรหิตสฺส สฺพุทฺธพฺพุราหุณฺณสฺส ภริยา พุทฺธมาตี นาม พุราหุณฺณิ มม
 มาตา ภวิสฺสตี ตา จ มม ชาตทิวสโต ปญฺจาย สตฺตเม ทิวเส จวนชฺชมาตี
 มาตายุ วิโลเกสฺสตี. กสฺมา ตํ วิโลเกตีติ เจ. พุทฺธานํ ชฺชมตฺตตฺตา.^{๑๓} พุทฺธมาตุ กพฺ
 โภ หิ เจตฺติยกพฺโภ วีย พุทฺธชาตฺตุนิทานารโห อญฺเฒอํ อสาชฺชารโณ โหติ ตสฺมา
 ปจฺฉิมภวิสฺส พุทฺธสฺสชฺชชาตทิวสโต ปญฺจาย สตฺตเม ทิวเส ตา มาตา จุตฺตา
 เทวโลเก นิพพุตฺติ อัย พุทฺธมาตุ ชฺชมตฺตา. มนุสฺสโลกํ คมิตฺสสามีตี เอตฺถ กถํ
 ชานิตพฺพ. อัย หิ เมตฺเตยฺโย พุทฺธสฺสชฺชชาตทิวสโต อญฺจ วสฺสสฺสชฺชชานี อการี^{๑๔} วสฺสชฺช
 จตุโร นิมิตฺเต ทิสฺวา ปาสาเทน นิกฺขมิตฺวา สตฺตทาหํ ปชานจาริ จริตฺวา
 อปฺปราชิตปฺปลงฺเก^{๑๕} พุทฺธิมุเล สมฺโพธิ พุชฺฉิมิตฺสตี. เตน วุตฺตํ อญฺจ วสฺสสฺสชฺชชานี
 อการิ โส วสฺสชฺชตี^{๑๖} จตฺตาโร นิมิตฺเต ทิสฺวา ปาสาเทน นิกฺขมิตฺวา
 สตฺตทาหํ ปชานจาริ จริสฺสตี^{๑๗} จ โส ชินอ ปฺปราชิตปฺปลงฺเก^{๑๘} พุทฺธิมุเล
 พุชฺฉิมิตฺสตี โพธิ ตสฺส ภควโต นาคกรุโขติ วุจฺจตีติ. คาถาสฺว วินิจฺฉโย เวทิตพฺโพ.
 รจิตฺวาตี โสเชตฺวา. ทานกนฺติ อนฺนปานาทิทานวตฺถุ.^{๑๙} ทานเมว ทานกํ. เอตฺถ

^{๑๐}ท. ๑, ๒, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : สุตกุล.

^{๑๑}ท. ๒ : ปสฺสตี.

^{๑๒}ท. ๒ : โลกาสุรารุตฺตา.

^{๑๓}ท. ๔ : ชฺชมตฺตตฺตา.

^{๑๔}ถ. ๒ : อการี.

^{๑๕}ท. ๑, ๒, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : อปฺปราชิตปฺปลงฺเก.

^{๑๖}ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : วสฺสชฺชตี.

^{๑๗}ถ. ๕ : ปชานํ จริตฺวา อปฺปราชิตปฺปลงฺเก พุทฺธิมุเล สมฺโพธิ พุชฺฉิมิตฺสตี
 คมิตฺสตี, สตฺตทาหํ ปชานํ จริสฺสตี.

^{๑๘}ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : อปฺปราชิตปฺปลงฺเก.

^{๑๙}ท. ๑, ๒, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖ : อนฺนปานาทิทานวตฺถุ.

สวตเถโก นทโกตยาทีสุ วย. สพฺพณฺณตฺนฺติ สพฺพ ชานาตีติ สพฺพณฺณ ภควา. สพฺพณฺณโน ภาโว สพฺพณฺณตฺ. กิณฺตํ ฌาณํ. วิกฺลฺงฺกาติ เอตฺถ อํงฺกนฺติ หตฺถปาทาทิกํ มหนฺตงฺกํ. ปจฺจงฺกนฺติ อํงฺกฺลิจฺจกฺขมฺภกาทิกํ ชุทฺททงฺกํ. อํงฺกณฺจ ปจฺจงฺกณฺจ อํงฺกปจฺจงฺกํ. คาถาพฺนฺชวเสน อุตฺตรปทโลปํ^{๔๐} กตฺวา วิกฺลฺงฺกาติ วุตฺตํ. วิกฺลํ วิกฺลํ วิกฺลํ^{๔๑} ลามกํ วา อํงฺกํ เอเตสนฺติ วิกฺลฺงฺกา. ตทาติ ปทเสโส. กปฺปโกฏฺฐิสเตสุ จาติ อนนฺกปฺปโกฏฺฐิสฺ จ. สตสทฺโท หิ อนนฺกตฺถวาจโก. กปฺปโกฏฺฐิสเตหิปีติปิ ปาโง. โส จ วจนฺเกโท นาม อตฺถโต. อนฺธาติ ทฺวิจฺกฺขุ อนฺธา. อํงฺกปจฺจงฺกเตติ^{๔๒} มหนฺตอํงฺก ชุทฺททอํงฺก จ. วิกฺลฺงฺกาติ^{๔๓} วุตฺตตฺถํเยว. อยํ ปนฺ คาถา อตฺถโน อชฺชตฺติกทานานฺภาเวน มนฺุสฺसानปี รุปสมฺปตฺตี สนฺชาย ปฺน เมตฺเตยฺเยน วุตฺตา.^{๔๔} ยาจกานํ กถฺนฺติ ยาจกานํ ยาจนฺกถํ.^{๔๕} พฺริธาติ โสตปสาทวิกฺลา. สีสวณฺเตติ สีสสมฺปนฺเน สมณฺพฺราหฺมณฺ. ยาจ เกติ อณฺเณ จ ยาจกวนฺนิพฺพเก.^{๔๖} กายนฺติ สรรี. อุชฺชาติ^{๔๗} ปิฏฺฐจิวฺงกา. โอสถํ เทมิ สตฺตทานนฺติ วุตฺตตฺถา. ภยฺนฺติ โรคาทิกฺขํ. มาราติ มารพฺลนิกายา. มนาเปนาติ สฺทฺธาจิตฺ เตน. สมิทฺธาติ อนฺนปานาทิสมฺปนฺนา. สฺรูปาติ สฺนฺทรรูปา. พนฺชนาติ สฺงฺขลิกา ทิพนฺชนา^{๔๘} ตณฺหาพฺนฺชนา วา. ปิเยสฺสุติ เปมฺนิเยสฺ สฺมิตฺตสฺหฺเชสฺ.^{๔๙} อปิเยสฺสุติ อมิตฺเต สฺ. มหิตฺลาติ มํงฺกลเกริตฺตสฺทิสฺสา สกฺลปจฺวิตฺลา.^{๕๐} จตฺุโรฆฺเมสฺสุติ กาโมโฆ ภโวโฆ ทิฏฺฐโฆ โฆ อวิชฺโชโฆติ จตฺุสฺ โอฆฺเสสฺ. โลกนฺติ สทฺทวํ โลกํ. ชมฺมณาวาย นิพฺ พานํ สนฺตารยิสฺสนฺติ สมฺพนฺโร. ตณฺหาตฺกฺกรเสวิเตติ ตณฺหาโจรวิเสวิเต. ตํสฺสารทิสฺสมฺพฺเหติ ตํสฺสारे จ ฉสฺ ทิสฺสาสฺ จ สมฺพฺเห. เตน วุตฺตํ

^{๔๐}ท. ๒ : อุตฺตรปทโยปํ.

^{๔๑}ท. ๑ : รุปํ. ถ. ๗ : วิกฺล วิกฺล.

^{๔๒}ถ. ๑ : อํงฺกปจฺจงฺกเตติ ปาโง น ทิสฺสติ.

^{๔๓}ท. ๔ : วิกฺลฺงฺกาติ.

^{๔๔}ถ. ๕ : วุตฺตํ.

^{๔๕}ถ. ๒ : ยาจกถํ.

^{๔๖}ท. ๔, ถ. ๗ : ยาจกวนฺนิพฺพเก. ท. ๑, ๒, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕ : ยาจกวนฺนิพฺพเก.

^{๔๗}ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ท. ๔ : ชุชฺชาติ.

^{๔๘}ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : สฺงฺขลิกาทิพนฺชนา.

^{๔๙}ท. ๑, ๒, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : เปมฺนิเยน สฺมิตฺตสฺหฺเชสฺ.

^{๕๐}ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : สกฺลปจฺวิตฺลา.

“มาตาปิตา ทิสา ปุพฺพา อัจริยา ทกฺขิณา ทิสา
 ปุตฺตทารา ทิสา ปจฺจนา มิตฺตามจฺจา จ อุตฺตรา
 ทาสกมฺมกรา เหฏฺฐา อุทฺธิ สมณพฺราหฺมณา
 เอตา ทิสา นมสฺเสยฺย อลฺมตฺโต กุเล ทิหี”ติ.^{๕๑}

โมกฺขมกฺขณฺติ^{๕๒} นิพฺพานคมนํ ทสฺกุสลกมฺมปถํ ปสฺสิตฺวาติ อahrtitพฺโพ.^{๕๓}

กิลฺเลสปงฺกมกฺขิตฺเตติอาทิสฺส จตฺตถยตฺเถ อุปโยคพฺหุวณฺํ. กิลฺเลสปงฺกมกฺขิตฺตานํ สตฺตานนฺติ
 อตฺถโธ. ทฺวีสุ ปเทสุ เอเสว นโย. เอวํ สติ อเทสยฺนติ สมฺพนฺโร. อปีจ
 กิลฺเลสปงฺกมกฺขิตฺเตติอาทิสฺส ภาวลกฺขณฺเ สตฺตมฺมี เอกวณฺํ โหติ. ตตฺถ สลฺยชีเวติ^{๕๔}
 สลฺยชีวณามเก นีรเย. ตสฺส วจนฺตฺโถ สํวจฺจรสทฺสสฺสานิ พฺหุ นินฺตปหฺตาปี สตฺตา
 สลฺยชีวณฺติ เอตฺถาติ สลฺยชีโว.^{๕๕} เย ปน สตฺตา โทสโมหาทิกฺกุตา ปาณํ
 หนฺตฺวา^{๕๖} ผรุสา ปาปทารุณา โหนฺติ เต ตตฺถ ปจฺจนฺติ. เต น วุตฺตํ

“โทสโมหาทิกฺกุเตน ปาณฆาฏํ กโรนฺติ ये

เต นรา ผรุสา ปาปา สลฺยชีเว อุปปชฺชเร”ติ.^{๕๗}

กาฬสฺสฺสฺสฺสฺสฺส^{๕๘} นีรยฺปาเลหิ^{๕๙} ปชฺชชฺลิตานิ นานาวุชานิ คเหตุวา ชลิตาย อยฺปจฺวิยา^{๖๐}
 เนรยิกเก อปรารปี อนฺุพนฺุชิตฺวา ปหฺริตฺวา ชลิตอยฺปจฺวิยํ ปติเต ชลิตกาฬสฺสฺสฺสฺส
 ปาเตตฺวา ชลิตผรุสฺสุ คเหตุวา สยํ อุนฺนทฺนฺตา มหนฺเตน อฏฺฐสทฺเทน วิรวนฺเต
 อฏฺฐสฺเส โสฬสฺเส^{๖๑} กโรนฺตา เอตฺถ กจฺจนฺตีติ กาฬสฺสฺสฺสฺส^{๖๒} วุตฺตํ เหนฺตํ โปราณ
 หิ

^{๕๑} พุ.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๕๕/๔๕๒. ท. ๒ : กุเลหิติ. ท. ๑, ๔, ถ. ๑, ๒,

๕, ๗ : อลฺมตฺโต กุเล ทิหีติ.

^{๕๒} ท. ๒ : โมกฺขมกฺขณฺติ.

^{๕๓} ถ. ๕ : อahrtitพฺพา.

^{๕๔} ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : สลฺยชีเวติ.

^{๕๕} พุ.ชา.สญฺจ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๒/๑๑๑.

^{๕๖} ท. ๑, ๒, ถ. ๕, ๖ : หนฺตฺวา.

^{๕๗} กเวสิตฺพพฺ.

^{๕๘} ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : กาฬสฺสฺสฺสฺส.

^{๕๙} ถ. ๒, ท. ๔ : ปาณาลาหิ. ท. ๑ : นีรยฺपालาหิ.

^{๖๐} ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : อยฺปจฺวิยา.

^{๖๑} ถ. ๗ : มหนฺเตนฺเตน อชฺชสทฺเทวิน วิรวนฺ อฏฺฐสฺเส โสฬสฺเส.

“มาตาปิตุสฺ มิตเตสฺ คุณานุเตสฺ พุสกา
 นรา อสจฺจวาทเก กภาพสฺสตุตฺมฺหิ ชายเร”ติ.^{๑๐๓}
 สภฺกฺจฺนิปาเต สภฺกฺจฺจชาตเก^{๑๐๔} พุรหฺมทตฺตปฺตฺตสฺส โปธิสฺสตุเตน วุตฺตํ
 “โย โลภา ปิตฺรํ หนฺติ โทสา วา ปุริสาธมฺ”^{๑๐๕}
 ส กภาพสฺสตุเต นิริเย จิรฺรตฺตาย ปจฺจตี”ติ.^{๑๐๖}
 ตาปเนติ นิจฺจกาลे สฺสตุเต ตปฺตีตี^{๑๐๗} ตาปโน.^{๑๐๘} อิมสฺมี กิร นิพฺพตฺตสฺสตุเต
 ตาลขณฺฐปฺมาเณ ชลิตอยสฺสเถ นิสฺสีทาเปนฺติ. ตโต เหนฺจฺจา ปจฺจวี^{๑๐๙} ชลตี สฺสํ ชลตี.^{๑๑๐}
 สฺสตุตา ชลนฺติ. เอวํ โส นิริโย นิจฺจกาลํ สฺสตุเต ตปฺตี.^{๑๑๑} เก ปน ตตฺถ
 นิพฺพตฺตนฺตีตี เจ. วุจฺจเต.

“ทายาทิทฺยฺหนเน ทาหํ ปาณานํ วิทฺฐธาดิโย
 โสชฺลชฺชเลน”^{๑๑๒} ชนฺตุ ตปฺปเน ตาปเน รุทฺน”ติ.^{๑๑๓}

ปตาปเนติ อตีวีย ตาเปตีตี ปตาปโน. ตสฺมี กิร นิพฺพตฺตสฺสตุเต ชลนฺเตหิ อาวูเรหิ
 ปหริตฺวา ชลิตอยปฺพพฺตํ อาโรเปนฺติ. เตสํ ปพฺพตฺตมคฺคเก จิตฺกาลे กมฺมปจฺจโย
 วาโต ปหริตี. เต ตตฺถ สณฺจฺจารคฺคํ อสภฺกฺโกนฺดา^{๑๑๔} อุทฺธปาทา อวิสิรา
 ปตฺนตี. อถ เหนฺจฺจา อยปจฺจวิตโต ชลิตานิ อยสฺสุทานิ อุฏฺฐหนฺติ.^{๑๑๕} เตสํ

^{๑๐๒} พุ.ชา.สภฺกฺจฺ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๒/๑๑๒.

^{๑๐๓} พุ.ชา.สภฺกฺจฺ. (บาลี) ๒๘/๑๐๒/๑๐๘.

^{๑๐๔} ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : สภฺกฺจฺปณฺฑิตชาตเก.

^{๑๐๕} ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : ปุริสาธมฺโม.

^{๑๐๖} พุ.ชา.สภฺกฺจฺ. (บาลี) ๒๘/๑๐๓/๑๐๘.

^{๑๐๗} ถ. ๑ : ตาเปตีตี.

^{๑๐๘} ท. ๔ : ตาปโน.

^{๑๐๙} ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : ปถวี.

^{๑๑๐} ถ. ๕ : ชาลนฺตี.

^{๑๑๑} พุ.ชา.สภฺกฺจฺ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๒/๑๑๓.

^{๑๑๒} ถ. ๕ : โสชฺลชฺชเลน. ถ. ๗ : เทว ทิพฺพยฺหนเน พฺยาหํ.

^{๑๑๓} พุ.ชา.สภฺกฺจฺ. (บาลี) ๒๘/๑๐๓/๑๐๘.

ถ. ๔ : ตปฺปเน. ถ. ๕ : ตาปเน รุทฺนตีตี ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^{๑๑๔} ถ. ๒ : อสภฺกฺโกนฺดา.

^{๑๑๕} ถ. ๑, ๒ : อุฏฺฐหนฺตี.

มตถเกแนว อสสาเทควา เตสุ วินิวิทฐสรีรา ปชฌนตา ปจจนติ. เอวมสฺส อติวีย
 ปตาเปติ.^{๑๑๖} มิจฺฉาทิฏฺฐิกา ปน นตฺถิ ยิฏฺฐิ^{๑๑๗} นตฺถิ หุตฺนตฺถยาทิฏฺฐิ^{๑๑๘} คณฺหฺนตา
 ตตฺถ ปจจนติ. เตน วุตฺติ สลาถุสสทกมฺมํ นตฺถิตฺติ เย ปกาสรเ อจฺเจททิฏฺฐิ^{๑๑๙}
 คณฺหฺนตา สตฺถา ตาเปนฺติ เต ปน วิปลาสํ คาทาเปนฺติ นิริเย^{๑๒๐} ปตาปเน
 วิปจฺจเรติ.^{๑๒๐} อวิจฺฉินิเรติ เอตฺถ ชาลันํ วา ปน สตฺถานํ วา เตสํ ทุกฺขสฺส
 วา วิจฺฉิ อนุตฺตรํ นตฺถิ เอตฺถสฺสาคิ อวิจฺฉิ. นตฺถิ อโยสุขํ เอตฺถาคิ นิริโย
 ทุกฺขญฺจานปเทโส. อวิจฺฉเภา นิริโย อวิจฺฉินิริโย. อิทฺถ ปน มหาอวิจฺฉินิริโย อธิปฺเปโต.
 มหนฺโต อวิจฺฉิตฺติ มหาอวิจฺฉิตฺติ วิคฺคโห. ตตฺถ หิ กิร ปุรตฺถิมทิสาทิหิ กิตฺติหิ
 ชาลา อจฺจุทิตฺวา ปจฺฉิมทิสาทิสฺส ปฏฺฐิหณฺณตฺติ ตา จ กิตฺติโย วินิวิชฺฉิตฺวา ปุรโต
 โยชนสฺสตี^{๑๒๑} คณฺหฺนาคิ เหฏฺฐา อจฺจุทิตฺวา ชาลา อฺปฺริ ปฏฺฐิหณฺณตฺติ อฺปฺริ อจฺจุทิตฺวา
 ชาลา^{๑๒๒} เหฏฺฐา ปฏฺฐิหณฺณตฺติ. เอวํ ตตฺถ ชาลันํ วิจฺฉิ นาม นตฺถิ. ตสฺส ปน
 อนุโต โยชนสฺสทญฺจานํ จิรวลฺลปิฏฺฐสฺส ปุริตนาฬิ^{๑๒๓} วีย สตฺเตหิ นิรฺนตฺตรํ ปุริตํ
 จตฺตุหิ อิริยาปเถหิ ปจจนฺตानํ สตฺถานํ ปมาณํ นตฺถิ. น จ อณฺณมณฺณํ
 สมฺพาเรนฺติ สกฺกญฺจานเภา ปจจนติ เอวมตฺถ สตฺถานํ วิจฺฉิ นาม นตฺถิ. ยถา ปน
 ชิวฺหคฺเค มรฺฐพินฺทุนิ สตฺถมสฺส ตามฺพโลหพินฺธุโน อนุทหนฺพลวตฺถาย อพฺโพหาริกานิ
 โหนฺติ ตถา ตตฺถ อนุทหนฺพลวตฺถาย เสสา อกฺขลวิปากฺกเปกฺขา อพฺโพหาริกา
 โหนฺติ.^{๑๒๔} ทุกฺขเมว นิรฺนตฺตรํ ปณฺณายตฺติ เอวมสฺส ทุกฺขสฺส วิจฺฉิ นาม
 นตฺถิ. สุวายํ สห กิตฺติหิ วิกฺขมฺภโต อจฺจุรสาริกโยชนสฺสโต อวญฺญโต

^{๑๑๖} พุ.ชา.สฎฺฐิ.อ. (บาลี) ๓๑/๑๓๒/๑๑๓.

^{๑๑๗} ล. ๓ : ยิตฺถํ.

^{๑๑๘} ที.สี. (บาลี) ๕/๕๕/๗๒.

^{๑๑๙} ล. ๗ : วิปลาส คาทา นิริเย.

^{๑๒๐} กเวสิตฺตพฺพ.

^{๑๒๑} ท. ๑ : โยชนสฺสตี.

^{๑๒๒} ท. ๔ : อจฺจุทิตฺวา.

^{๑๒๓} ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : ปุริตนาฬิ.

^{๑๒๔} ล. ๕ : ยถา ปน ชิวฺหคฺเค ฯเยฯ อกฺขลวิปากฺกเปกฺขา อพฺโพหาริกา โหนฺติตี ปาจา
 น ทิสฺสนฺติ.

จตุปณณาสาธกติโยชนสโต สห อุตสเทหิ ทสโยชนสทสฺสานิ. เอวมสฺส มหนตฺตา
เวทิตพฺพา.^{๑๒๕} วุตฺติ เหติ

“กตฺวา คุณาธิเก โทสํ ฆาณฺยิตฺวาน เตปิ จ
มาตาปิตฺตฺตฺรฺสุ จ อวิจิมฺหิ ภวนฺติ เต”ติ.^{๑๒๖}

ตาปเน จาติ เอตถ ปน จสทเทเน สงฆาณฺโรรวมหาโรรวฺสงฺขาเต^{๑๒๗} ตโย มหานิรเย
สงฺคณฺหาติ. มหานิรยา^{๑๒๘} หิ อญฺจวิธา โหนฺติ. เตน วุตฺติ

“สณฺชีโว กาทฺสฺสฺสโต จ สงฆาณฺโณ โรรวฺโว ตถา
มหาโรรวฺโว ปตาโป มหาปตาโป อวิจิ
อิจฺเจเต อญฺจ นิรยา^{๑๒๙} อกฺขตา ทฺรตฺติกมา
อาภินฺณา ลุทฺทมเมหิ ปจฺเจกา โสพฺสฺสฺสทา”ติ.^{๑๓๐}

ตตถ ปจฺเจกา โสพฺสฺสฺสทาติ^{๑๓๑} เอเตสํ นิรยานํ เอเกกสฺส จตฺตฺส ทฺวารสฺส
เอเกกสฺมี จตฺตฺวาโร กตฺวา โสพฺส อุตฺสทาติ^{๑๓๒} สทฺเพปิ สตํ อญฺจวิสติ
อุตฺสทฺนิรยา.^{๑๓๓} เตหิ จ สทฺธี อญฺจมฺหานิรยํ นตฺตีสฺนิรยสตํ โหติ.

“สณฺชีเว ๆ เป ๆ อวิจินิรเย ปจฺจนฺเต นิพฺพตฺเต
สตฺเต ทิสฺวา สกฺคฺมคฺคํ อเทสยี อหนฺ”ติ^{๑๓๔}

ปทโยชฺนา.

สกคฺมคฺคนฺติ สกฺเค กมนฺเหตฺ ทสฺกฺสทกฺมฺมปถิ. อญฺญาณพฺนฺชนาติ
โมหพฺนฺชนา. เณฺตฺวาติ ญาณาสินา ฉินฺนิตฺตฺวา. มิจฺฉาทิฏฺฐิกฺวาเตนาติ
มิจฺฉาทิฏฺฐิกฺสงฺขาเตน กวาเตน.^{๑๓๕} มิจฺฉาทิฏฺฐิ หิ สกฺคโมกฺขปิทฺทหนกฺิจจํ

^{๑๒๕} พุ.ชา.สฺมฺม.อ. (บาลี) ๓๑/๑๓๒/๑๑๒ - ๑๑๓.

^{๑๒๖} กเวตฺติตพฺพ.

^{๑๒๗} ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : สัฆาณฺโรรวมหาโรรวฺสงฺขาเต.

^{๑๒๘} ถ. ๑ : มหานิรโย.

^{๑๒๙} ถ. ๑ : นิรโย. ถ. ๕ : นิรียา.

^{๑๓๐} พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๘๓ - ๘๔/๑๓. ท. ๔ : โสพฺสฺสฺสทาติ. ถ. ๕ : โสพฺสทาติ.

ถ. ๗ : สัฆาโต, เทว จโรสุ วา อจาปโร. ท. ๑ : ลุทฺทมเมหิ.

^{๑๓๑} ท. ๔ : โสพฺสฺสฺสทาติ. ถ. ๕ : โสพฺสทาติ.

^{๑๓๒} ถ. ๑, ๒, ท. ๔, ถ. ๕ : อุตฺสทาติ.

^{๑๓๓} ถ. ๒, ท. ๔, ถ. ๕ : อุตฺสทฺนิรียา.

^{๑๓๔} มาเลชฺย. (บาลี) ๒/๖๔/๒-๓. ท ๑, ถ. ๑, ๗ : อาหนนฺติ.

สาธติ ทวารกวาโต วย ทวารปีทหนักัจฉิ ตสฺมา มิจฺฉาทิฏฺฐิกวาทেনาติ
วุดฺติ.

ทวารสฏฺฐิทิฏฺฐิอคฺคพฺพติ ทวารสฏฺฐิทิฏฺฐิวิปริตฺเตว^{๑๓๖} กวตมฺภิกฺกั. ทวารสฏฺฐิทิฏฺฐิ เวทิตพฺพา
จตุตฺตารุ สสฺสตฺตวาทา จตุตฺตารุ เอกจฺจสสฺสตฺตวาทา จตุตฺตารุ อนฺตฺตานนฺตฺติกา
จตุตฺตารุ อมฺราริกฺเขปิกกา เทว อธิจฺจสมฺบุปฺปนฺนิกา โสฬส สลฺยวาทา อฏฺฐ
อสลฺยวาทา อฏฺฐ เนวสลฺยวาทาสลฺยวาทา สตฺต อฏฺฐเนทฺตวาทา^{๑๓๗} ปญฺจ
ทิฏฺฐชฺชมฺมนิพฺพานวาทาติ เอตานิ ทวารสฏฺฐิทิฏฺฐิกตฺตานิ โหนฺติ. ตถา हि วุดฺติ จตุตฺตารุ
สสฺสตฺตวาทา จตุตฺตารุ เอกจฺจสสฺสตฺตวาทา อนฺตฺตานนฺตฺติกา จตุตฺตารุ อมฺราริกฺเขปิกกา
เทว อธิจฺจสมฺบุปฺปนฺนิกา สลฺยวาทา จ โสฬส อสลฺยวาทา อฏฺฐเจว
เนวสลฺยวาทาสลฺยวาทา จ สตฺต อฏฺฐเนทฺตวาทา จ ปญฺจ ทิฏฺฐชฺชมฺมนิพฺพานวาทาติ. เตสํ
ทิฏฺฐิกานํ ปน วจนฺตฺโต. อตฺตจ โลโก จ สสฺสโตติ วาทา สสฺสตฺตวาทา. สตฺตเตสฺสุ
วา สํสาเรสฺสุ วา เอกจฺฉิ สสฺสตฺตนฺตฺติ ปวตฺตารุ เอกจฺจสสฺสตฺตวาทา. อนฺโต จ
อนฺนฺโต จาติ เอวํ อนฺตฺตานนฺตฺติ อารพฺภ ปวตฺตจตุตฺตารุ วาทา. อนฺตฺตานนฺตฺเตสฺสุ
นินฺยตฺตวาทา อนฺตฺตานนฺตฺติกา. น มรฺตติ น อุปฺจฺฉิขฺชฺตฺติ อมฺราริ. กา สา. เอวฺมปิเม โน
ตถापิเม โนติอาทินา ปวตฺตวาทา ทิฏฺฐิ เจว วาจา จ. ตสฺสา วิกฺเขโป อมฺราริกฺเขโป.
โส เอเตสนฺติ อมฺราริกฺเขปิกกา. อถวา อมฺราริ นาม มจฺฉชฺชาติ ทฺคฺคหา โหติ. ตสฺสา
อมฺราริ วย^{๑๓๘} วิกฺเขโป เอเตสนฺติ อมฺราริกฺเขปิกกา. **อธิจฺจสมฺบุปฺปนฺนิกาติ**^{๑๓๙} เอตฺถ
อธิจฺจยํ กิณฺจิ การณํ อนฺเปกฺขิตฺตวาทา สมฺบุปฺปนฺโน อตฺตจ โลโก จาติ วาทา
นินฺยตฺตวาทา อธิจฺจสมฺบุปฺปนฺนิกา. **สลฺยวาทา** วาทา ยะสนฺเต สลฺยวาทา. เอวํ
อสลฺยวาทา เนวสลฺยวาทาสลฺยวาทาติ เอตฺถापิ กายสฺส เกทา สตฺโต อุปฺจฺฉิขฺชฺตฺติ
เอวํ อฏฺฐเนทฺตวาทา. **ทิฏฺฐชฺชมฺมาติ** ปจฺจกฺโข ยถาสกํ อตฺตภาโว.
ตสฺมีเยว ยถากามํ ปญฺจกามคฺคณฺปริโถเคน นิพฺพานํ ทฺคฺคยฺสํ^{๑๔๐} วาทนฺตฺติ

^{๑๓๕} ล. ๑ : วาเคน.

^{๑๓๖} ล. ๑, ๕ : ทวารสฏฺฐิทิฏฺฐิวิปริตฺ. ท. ๔ : ทวารสฏฺฐิวิปริตฺ. ท. ๑, ๒, ล. ๒, ๗ :
ทวารสฏฺฐิวิปริตฺเตว.

^{๑๓๗} ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : สตฺตอฏฺฐเนทฺตวาทา.

^{๑๓๘} ท. ๒ : วยาติ ปาโห น ทิสฺสติ.

^{๑๓๙} ท. ๑, ๒, ล. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : อธิจฺจสมฺบุปฺปนฺนิกาติ.

^{๑๔๐} ล. ๑ : ทฺคฺคยฺสํ.

ทัญจธมมนิพพานวาทาคี.^{๑๔๑} อัญจกิกมกคตาเพนาคี เอตถ สมมาทัญจิ สมมาสงกปโป
 สมมาวาจา สมมากมมนุโต สมมาอาชีโว สมมาวาชาโม สมมาสติ สมมาสมาธิติ
 อัญจ อังคานิ อวยวา อัญจกั. ตทสตุตถิติ อัญจกิกโก.^{๑๔๒} สมุททัญจโต มคโค.
 ปรมตถโต อวยวา วินิมุตตสส สมุททสส อภาโว อัญจกานเว มคโคติ
 วุจจนติ. อัญจกิกมคโค ทิ ปรมตถโต นิพพานทวาริ วิวณกัจจิง สาเชติ.^{๑๔๓}
 ตาพญจิกั วิย กวาททวารวิวณกัจจิง ตสฺมา อัญจกิกมกคตาเพนาคี วุตตัง.
 กัญจาปี อวิเสสโต อัญจกิกโก มคโคติ วุตตัง วิเสสโต ปนฺธ โสตาปตติมคโค
 อธิปเปโต. กสมมาติ เจ. ทฺวาสนัญจิทัญจิกคานัน โสตาปตติมคเคน ปหาตพพตฺตา.
 วิศาลนฺติ วิตุถาริ.^{๑๔๔} อชรามรณฺติ อชรํ จ อมรํ จ. ตถายํ ปทโยชนา
 ภนฺเต อหํ วิวริสฺสามิ ทฺวาสนัญจิทัญจิกคคคํ ปิททิตฺวา มิจฺจนาทัญจิกวาเตน
 อัญจกิกมกคตาเพน วิวริตฺวา จ ปน ทสฺเสสฺสามิ นิพพานนฺครทวาริ ปาณินํ นิพพุตตัง
 วิศาลํ อชรามรณฺติ.^{๑๔๕} รากโทสโตมฺนทฺรหฺตเนตฺตทานนฺติ รากโทสโตมฺนทฺรหฺตณฺณานานํ.
 นยฺนนฺติ จกฺขุ. ฌานนฺติ อตฺถโถ.

“อปาเยสุ จ ปตฺนเต ๆเปฯ ทสฺเสสฺสามิ ปฺรายนนฺติ”^{๑๔๖}

เอตถ สียา

“ปฏฺฐิณํ ๆเปฯ น โหนฺติ มม สนฺติเก”^{๑๔๗}

เหฏฺฐา วุตตตฺตา ปฺน วุตตโทโส^{๑๔๘} อปาชฺชตีติ. ยถา สเจปี นทติ สีโห น ภายามิ
 วเน วสํ สิงฺกาลสทฺทํ สุตฺวา น ภายามิ สพฺพทา วเนติ ลหุกมฺมํ สนฺชาย
 วุตตตฺตา ตสฺมี ทิ สมเย เตสํ ปาปี ภยํ ภวิสฺสติ. ตตฺถ อปาเยสุติ
 นิริยอสุรกายเปตวิสยติรจฺจานาติ จตฺสู อปาเยสุ. ปฺรายนนฺติ สกฺคโลกํ นิพพานํ วา.
 เอวญฺจ ปนาติ นิปาตสมฺมทาโย. อิมินา นยฺนนาติ อตฺถเถ ปวตฺตติ. สาสนฺนฺติ อตฺตโน

^{๑๔๑} ที. ส. อ. (บาลี) ๑/๑๗๒ - ๑๘๑.

^{๑๔๒} ท. ๑ : อัญจกิกโก.

^{๑๔๓} ท. ๔ : โสเชติ.

^{๑๔๔} ล. ๑ : วิริ. ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : วิจุจาร์.

^{๑๔๕} ล. ๗ : กัญจํ วิศาลํ อชรามรณฺติ.

^{๑๔๖} มาเลยฺย. (บาลี) ๒/๖๔/๑๕-๑๖.

^{๑๔๗} มาเลยฺย. (บาลี) ๒/๖๐/๑-๔.

^{๑๔๘} ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : รุตตโทโส.

วจน์. ทสนขสโมธานสมุชชลดกรมกุลโติ เอตุถ ทสนนุ นขานัน สโมธานัน สมุปินุทนนัน
 ทสนขสโมธานัน. ทสนขสโมธานเนน สมุชชลัน ทสนขสโมธานสมุชชลัน. เตน กรมกุลัน
 เอตสฺสชาติ ทสนขสโมธานสมุชชลดกรมกุลโ. อถวา กโรติ หตุโ.^{๑๔๕} กโรติ เอเตนาติ
 กโรติ วิคฺคโ. เอวิ สติ หิ กโร จ โส มกุลโ จาติ กรมกุลโ.
 ทสนขสโมธานสมุชชโล กรมกุลโ ยสฺส โสยํ ทสนขสโมธานสมุชชลดกรมกุลโ. เถริ
 อปุจฺจติวาติ ฆนฺเต มหาปุณฺณ คจฺจามหนฺติ เทวเถริ อาทริ อปุจฺจติวา. เอวนฺติ
 อิมินา การณฺเน. อนมวณฺโณติ อนุปมสรีรวณฺโณ. อถวา วณฺณสทฺโท कुณวาจโกปิ
 อตุเถว. อนมกุณฺโณติ อตุโ. ปุณ วนฺทิตฺวาติ ทฺติยมฺปิ วนฺทิตฺวา. อถวา
 อฏฺฐทิสาสฺ วนฺทิตฺวา ปณฺจางคปฏฺฐิจฺเจเตน^{๑๕๐} วนฺทิตฺวาติ เหนฺจฺจา วุตตตฺตา
 ปุณฺปุณฺนํ วนฺทิตฺวาติปิ อตุโ เวทิตฺพุโ. ปุณฺณมายํ ยถา จนฺโทติ เอตุถ สุริโย
 กภาพกุโปสเถ^{๑๕๑} จนฺเทน สหเว กนฺตฺวา ตโต ปริ ปาฐฺปิททิวเส โยชนานัน
 สตสฺสทฺสฺสํ จนฺทมนฺฑลํ^{๑๕๒} โอหาย กจฺจติ อตุตโน สีมฺคามิตาย. อถ จนฺทเลขา^{๑๕๓}
 ปณฺณายติ ตโต ปริปิ ปกุขสฺส ทฺติยาย โยชนานัน สตสฺสทฺสฺสํ จนฺทมนฺฑลํ
 โอหาย กจฺจติ เอวิ ทิวเส ทิวเส ยาว สุกฺกุโปสถทิวสา^{๑๕๔} สตสฺสทฺสฺสํ
 สตสฺสทฺสฺสํ โอหาย กจฺจติ อถ จนฺโท อนุกฺกเมน วทฺติติวา^{๑๕๕} อุโปสถทิวเส
 ปริปฺณฺโณ หอติติ. วุตฺตํ^{๑๕๖} ปุณฺณมายํ ยถา จนฺโทติ. สรเทติ สรทกาลสมาโยเก.
 สโรติ สีหา จตุพฺพิธา โหนฺติ ตินฺสีโ กภาพสีโ^{๑๕๗} ปณฺฑุสีโ เกสรสีโติ.
 เตสุ หิ ตินฺสีโ กโปตวณฺณคาวิสทิวโส ตินฺภกฺโข โหติ. กภาพสีโ กภาพคาวิสทิวโส^{๑๕๘}

^{๑๔๕} ล. ๕ : อตุโ.

^{๑๕๐} ล. ๑ : ปณฺจางคปฏฺฐิจฺเจเตน.

^{๑๕๑} ท. ๑, ๒, ล. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : กาลปกุขโปสเถ.

^{๑๕๒} ท. ๑, ๒, ล. ๕ : จนฺทมนฺฑลํ.

^{๑๕๓} ล. ๗ : จนฺโท เลขิ วิย.

^{๑๕๔} ท. ๑ : สุกฺกุโปสถทิวโส.

^{๑๕๕} ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : วตฺติติวา.

^{๑๕๖} ท. ๔ : เตน วุตฺตํ.

^{๑๕๗} ท. ๑, ๒, ล. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : กาลสีโ.

^{๑๕๘} ล. ๒ : กาลคาวิสทิวโส.

ดิณภโกโยเยว. ปณฺฑุสึโห^{๑๕๕} ปณฺฑุปลาสวณฺณคาวิสทิสโย มัสภโกโย. เกสรสึโห ปน
 ลาหารสปริกมฺมกเตเนว มุเขน อคฺคนงฺกุญฺเจน จตุหิ จ ปาทปรียนฺเตหิ สมฺนฺนาคโต.
 มตฺตกโตปัสส ปญฺจาย ลาชาตฺติกาย กตา วีย ติสฺโส ราชโย ปญฺจิมชฺเฌน
 คนฺตุวา อนฺตรสฺตฺติมฺหิ ทกฺขินฺนาวตฺตา หุตฺวา จิตา. ขนฺธ ปนสฺส
 สตสฺสสฺสคฺคณฺนิกรตฺตคฺคมฺพลปริกฺเขโป วีย เกสรภาโร โหติ. อวเสสญฺจานํ
 ปริสฺสทฺสสาธิปฺญฺจสงฺขจฺฉณฺปิฉฺฉณฺ^{๑๖๐} โหติ. โส อตฺตโน วสนญฺจานโต สวณฺณกุหโต
 รชฺฌมณฺธิผลิกมโนสฺสิลาคุหโต वा นิกฺขมิตฺวา สวณฺณรชฺฌมณฺธิผลิกมโนสฺสิลาณํ वा อญฺจตรสฺมิ
 เทว ปจฺฉิมปาเท สมํ ปตฺติญฺจาเปตฺวา^{๑๖๑} ปุริมปาเท ปุโรโต ปสาเรตฺวา สรรีรสฺส
 ปจฺฉาภากํ อากทฺธิตฺวา^{๑๖๒} ปุริมภากํ อภิสฺสฺหริตฺวา ปญฺจิจฺ โอนาเมตฺวา คิวํ อุกฺขิปิตฺวา
 อสฺสูนีสทฺทํ กโรนฺโต วีย นาสปฺญฺยานิ โปเถตฺวา สรรีรสฺสคฺคํ^{๑๖๓} รชํ วิชฺชนฺโต วิชฺมกฺติ.
 วิชฺมกฺนญฺมียํ จ ปน ตฺรณฺวจฺจกา วีย อปราปริ ชวติ.^{๑๖๔} ชวโต ปนสฺส สรรี
 อุนฺธการเ ปริพฺภมฺนตํ อลาตํ วีย ขายติ. เอวํ วิชฺมกิตฺวา^{๑๖๕} ติกฺขตฺตํ
 สีนฺนาทํ นทติ. โส นทสฺสทฺโท สมฺนฺดา ติโยชนปฺปเทสํ เอกนินฺนาทํ กโรติ.
 ตมสฺส นินฺนาทํ สุตฺวา ติโยชนพฺภนฺตรคฺคา ทฺวิปทจฺตปทสฺตคฺคณา ยถาญฺจानเ
 จาตฺตํ อสฺสกุโณตฺวา^{๑๖๖} อิทานิ โน อากนฺตุวา คณฺหิสฺสตีติ ภิตา มคฺคํ โอโลเกนฺติ.
 พิลวาสิโน อหินฺกุลโลธาทโย พิล^{๑๖๗} ปวิสฺนฺติ. อุกทวาสิโน มจฺจกจฺจปาทโย อุกทํ
 ปวิสฺนฺติ.^{๑๖๘} วนฺวาสิโน หตฺถิสฺสโคณฺมิคาทโย วนํ ปวิสฺนฺติ. อากาส^{๑๖๙} ปกฺขิน
 ภขฺนฺติ. เยปี คามนิกมราชธานีสุ ทพฺุเหหิ จมฺมมยรชฺชฺหิ พหิ พนฺธา หตฺถินาคา

^{๑๕๕} ท. ๒, ถ. ๑, ๖, ๗ : ปณฺฑุสึโห.

^{๑๖๐} ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗ : -สงฺขจฺฉณฺปิฉฺฉณฺ.

^{๑๖๑} ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๖, ๗ : ๓เปตฺวา.

^{๑๖๒} ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : อากทฺธิตฺวา.

^{๑๖๓} ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗ : โสเรตฺวา สรรีรสฺสคฺคํ.

^{๑๖๔} ถ. ๕ : ยาคิ.

^{๑๖๕} ถ. ๒ : วิชฺมกิตฺวา.

^{๑๖๖} ท. ๑, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : อสฺสกุโณโต.

^{๑๖๗} ถ. ๑ : พิล ปวิสฺนฺติ. ท. ๑, ๔ : อหินฺกุลโลธาทโย.

^{๑๖๘} ถ. ๑ : อุกท ปวิสฺนฺติ.

^{๑๖๙} ถ. ๑ : อากาส.

เตปี ตานี พนุธานี^{๑๗๐} ฉินุทิตวา ภีตา มุตตกรีส จขมานา^{๑๗๑} เยน วา เตน วา^{๑๗๒}
 ปลายนุติ. เอว สีสหส มิกรณโย นาท สุตวา พหู ภาชนุติ. เก ปน เต
 อภีตาคี.^{๑๗๓} สมสีโห หตถาษานิโย อสุสาษานิโย อุตถาษานิโย ปุริสาษานิโย
 ชีณาสโวติ. กสมุปปี เต น ภาชนุติ. สมสีโห ตาว ชาติโคตตกุลสุรภาเวหิ
 สมปนโนสมีติ น ภาชนุติ. หตถาษานิยาทโย อตตโน สกกายทิกุจิจพลวตตะ.^{๑๗๔}
 น ภาชนุติ. ชีณาสโว สกกายทิกุจิจยา^{๑๗๕} ปหีนตตะ.^{๑๗๖} น ภาชนุติ. โส ปน
 วิชมนนุณมีย จตวา ทกขิมโต วา วามโต วา ปจฉิมโต วา เจ
 อุปปนโต อุตถมตติ อุปปติ. อุทัง อุปปนโต จตตาริปิ อฏฐปี อุตถานิ
 อุปปติ สมภูจानเน อุปปนโต^{๑๗๗} อุทัง ปกขนุทโต โสพสุสมตตมปิ
 วิสตีอุตถมตตมปิฏจัน ปกขนุทติ ถลา^{๑๗๘} วา ปพพตา วา ปกขนุทโต
 สฏฐิอุตถมตตมปิ อสตีอุตถมตตมปิฏจัน ปกขนุทติ. อนตรามกเค รุกัง วา ปพพต
 วา ทิสวา ตัม ปรีหรนโต วามโต วา ทกขิมโต วา อุทัง อุตถมตติ
 อปกกมติ. โส ตติย สีนานา นทิตวา เตเนว สทธี ติโยชนภูจानเน
 ปญญาติ ติโยชนั กนตวา นีวตติตวา จิต อตตโน มหานาทสส อนุนาท์
 สุนาติ.^{๑๗๙} เอว สุรภาวาทีหิ กุณเหิ ตินณมปิ เสตสีหานัน เกสรสีโห เสฏฐโจ
 อคุโค. อธิ ปน มิคมชเณติ วุตตตตะ เกสรสีโหว อธิปเปโต. อุตโภติ เอตถ
 อุตถสทโท เสฏฐจวโก. โคณเสฏฐฏโต หิ พลิตุโรติ อตุโธ. กรุโภติ
 สุปณนราชา. โส หิ ทิยจตุโยชนสตีโก ตสส ทกขิมปกุโจ ปญญาสโยชนโก
 โหติ. ตถ วามปกุโจ ปญจวธิ^{๑๘๐} สฏฐิโยชนโก^{๑๘๑} คีวา ตีสโยชนิกา^{๑๘๒} มุข

^{๑๗๐}ล. ๑ : พนุธานีติ ปาโจ น ทิสติ.

^{๑๗๑}ท. ๑, ล. ๒, ๖, ๗ : จขมานา.

^{๑๗๒}ล. ๑ : วาติ ปาโจ น ทิสติ.

^{๑๗๓}ล. ๕ : เก ปนเตติ.

^{๑๗๔}ท. ๔ : สกายทิกุจิจพลวตตะ.

^{๑๗๕}ท. ๔ : สกายทิกุจิจยา

^{๑๗๖}ล. ๕ : กิเลสปหีนตตะ.

^{๑๗๗}ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗ : อุปปนโต.

^{๑๗๘}ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗ : ชลา.

^{๑๗๙}ล. ข. อ. : ๒/๓๘/๓๑๑-๓๑๓.

^{๑๘๐}ล. ๑ : ปญจวธิ. ท. ๔ : ปญจวติ. ล. ๗ : มิจจวต.

นวโยชนิกั ปาทา ทวาทสโยชนิกา. ตสฺมี สุปณฺเณ วาดี กาคู อารทุเช
 สตุตฺตญฺโยชนสตุ จานั^{๑๔๗} นปฺโปโหติ. วุตฺตํ เหน็ด
 “ครุโฬ ยทา โอปตติ ปนฺนคั^{๑๔๘} ภกฺขมตฺตโน
 สมฺนตา โยชนสตุ วิกุโฆเกติ มหาสรุ
 ปนฺนคั โส กเหตุวาน อโรสีสิ วิเหฏฺจยั^{๑๔๙}
 ตั อาทาย ปกฺกมติ เยนกามั วิหฺงฺคโม”ติ.^{๑๕๐}

นคฺมชฺเณติ^{๑๕๑} ยุกฺนฺชโร อีสินฺชโร กรวิโก สุตฺตสฺสโน เนมินฺชโร วินตโก
 อสฺสกณฺโณติ สตุตฺตนฺนํ ปริวารปฺพุตฺตานิ มชฺเณ. เตนาหุ ปฺโรธานา
 “จตุราสีติ สหสฺसानิ อชฺโฆคาพฺุโห มหณฺณเว
 อชฺโฆคาพฺุโหคฺคตา ทิพฺพา นานารตฺนวิจิตฺตา
 ยุกฺนฺชโร อีสินฺชโร กรวิโก สุตฺตสฺสโน
 เนมินฺชโร วินตโก อสฺสกณฺโณ^{๑๕๒} คิริพฺุรหา
 เอเต สตุตฺต มหาเสลา สีเนรุตฺต สมฺนตฺโต
 มหาราชาณมวาวาสา เทวยฺกฺขนิเสวิตา”ติ.^{๑๕๓}

สตุตฺตรตฺนมณฺุฑิโตติ สุวณฺณาทีหิ สตุตฺตรตฺเนหิ ปฏฺิณฺณฑิโต. นรมชฺเณติ
 จาคฺมุมาหาทีปวาสีนํ มนุสฺसानํ เวมชฺเณ. จกฺกวตฺตตีติ จกฺกรตฺนนวนุโต ราชาชิปฺติราชา.
 ยนุโตติ กจฺจณฺุโต ปตฺโต^{๑๕๔} วา. ปโมทตีติ อตฺตนา^{๑๕๕} กตฺปญฺญณฺกมฺเมณ
 ปุณฺปุณฺนํ โมทติ. ยถาวุตฺเตน กาลเณนติ มนุสฺसानํ อสีติสหสฺสาชฺยูกาเลเยว.

^{๑๔๗}ท. ๔ : สฎฺจโยชนิกา.

^{๑๔๘}ล. ๒, ท. ๒ : ตีสโยชนิกอ.

^{๑๔๙}ท. ๔ : สตุตฺตญฺโยชนสตุตฺตานิ.

^{๑๔๘}ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗ : ครุทฺโฆ ยทา อุปตฺตํ ปนฺนคั.

^{๑๔๙}ล. ๗ : ปนฺนตฺโต, อโรสีสิญฺญยั.

^{๑๕๐}พ.อุป. (บาลี) ๓๒ / ๕๐๑ - ๕๐๒ / ๕๕.

^{๑๕๑}ท. ๒ : นคฺมชฺเณติ. ล. ๗ : นคฺมชฺเณ.

^{๑๕๒}ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : การวิโก, วินตโก, อสฺสกณฺ.

^{๑๕๓}วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๖๓-๒๖๔. ล. ๑ : เทวยฺกฺขนิเสวิติตี.

^{๑๕๔}ล. ๑ : ปโนโต. ล. ๒ : ปโต.

^{๑๕๕}ท. ๒, ล. ๕ : อตฺตโน.

สมโพธิ์ติ ปทเสโต. ตสุมี ขณเยวติ ตสุมี อริยเมตเตยสุส คตขณเอา.
 ทสตัวจจรปมาณกาโล^{๑๕๒} ขโณ นามาคี หิ วุตต. ปรมปาฏิโมกขสัวร ๆเปฯ
 สมลจกโตติ เอตถ ปาฏิโมกข สัวโร ปาฏิโมกขสัวโร โสเยว สี่ล
 ปาฏิโมกขสัวรสี่ล. ตํ สิกขาปทปญจตติยานุโลมปฏิปตตีติ ทฎฐพพ. จกขุณฺหุริยาหิ สัวโร
 อินฺหุริยสัวรสี่ล นาม. เวชชกมฺมาทิกาย อนนสนาย วา กุหนา ลปนา เนมิตตักตา
 ลาภน ลาภํ นิชชีตตาคี^{๑๕๓} เอวรฺเปน มิจฺจาศีเวน อุปฺปาทิตฺเตปี จตฺตาคโร ปจฺจเย
 วชฺเชตฺวา ฐมฺเมน สมนน อุปฺปาทิตฺเทหิ จตฺตาคโร ปจฺจเยหิ อาชีโว โส
 สมฺมาอาชีวปาริสฺสุทฺทสี่ล นาม. อนนสนํ ปหาย มิจฺจาศีวํ วชฺเชตฺวา ฐมฺเมน
 สมนน อุปฺปาทิตฺเต ปฏิสงฺขา โยนิโส จีวรํ ปฏิเสวามีตฺยาหิ วุตฺตนนฺน จตฺตาคโร
 ปจฺจเย ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริกฺขชฺชตี. ตสฺเสว เต ปจฺจเย สนนฺิสฺสตี สี่ล
 ปจฺจยสนนฺิสฺสตีสี่ล นาม.^{๑๕๔} อปีเจตํ วุตฺตํ

“นว โภกฺกิสหสฺสานิ อสี่ติ สตโภกฺกียो
 ปญฺญาสสตสหสฺสานิ จตฺตีสา จ ปฺนนาปเร
 เอเต สัวรวินยา สมฺพุทฺเธน ปกาสิตา
 เปยฺยาลมฺมุเจน นิตฺติฏฺฐา สิกฺขา วินยสัวเร”ติ.^{๑๕๕}

เอวํ คณนวเสน สปริยฺนตฺมฺปิ อุปสมฺปนฺนสี่ล อนนวเสสวเสน^{๑๕๖} สมฺมาชานภาวํ
 ลาภยสฺมาติอจฺจชิวิตฺวเสน อทิฏฺฐปปริยฺนตภาวญฺจ สนฺธาย อปริยฺนตปาริสฺสุทฺตี
 เวทิตฺพพ.^{๑๕๗} ตสฺสตี อุตฺทาหรณํ. จีวรคฺคฺมพฺวาสิกอมฺพขาทกฺมมหาตีสฺสตุเถรสฺส^{๑๕๘} สี่ลเมว.
 โส หายสฺมา

“ชนํ จเช อจฺจวรสฺส เหตุ

^{๑๕๒}ล. ๑, ๕ : ทสจจรปมาณกาโล. ล. ๒, ท. ๒, ๔ : ทสตัวจจรปมาณกาโล.

^{๑๕๓}ล. ๑ : ชชีตตาคี. ท. ๑, ๒, ล. ๒, ๓, ๕, ๖ : เนมิตตักตา, ชชีตตาคี.
 ล. ๗ : เนมิตตักตา, ชชีตตาคี.

^{๑๕๔}วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๑๕.

^{๑๕๕}พ.อ.ป.อ. ๒/๕๕/๓๑๑, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๕๗.

^{๑๕๖}ล. ๑ : อนนวเสสวเสน. ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : ปริยฺนตฺมฺปิ
 อุปสมฺปนฺนสี่ล อนนวเสสวเสน.

^{๑๕๗}ท. ๔ : เวทิตฺพพ. ท. ๑, ๒, ล. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : เวทิตฺพพ.

^{๑๕๘}ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : จีวรคฺคฺมพฺวาสิกอมฺพขาทกฺมมหาตีสฺสตุเถรสฺส.

องศ์ จเช ชีวิต รกขมาโน^{๑๕๕}

องศ์ ฐน ชีวิตญาปี สพพ์

จเช นโร ฐมมมนุสสรนุโต”ติ.^{๒๐๐}

อิม สปุริสานุสสตี อวิขหนุโต^{๒๐๐} ชีวิตัสสเยปี สิกขาปท อวีติกุมม^{๒๐๒} ตเทว
อปริญตปารีสุทฐสตีล นิสสาย อุปาสกสส ปฎิจิโต อรหตต์ ปาปุณิ. เถโร กิร
ทุพภิกขกกาเล มคคิ คจจนุโต ภตตจเจเทน มคคกิลมตเถน จ กิลนตกาโย ทุพพโล
อญจตรสส ผลิตสส อมพสส มุเล นิปชช. พหุณี อมพผลานิ ตหํ ตหํ ปติตานิ
โหนติ. ตตเถโก วุฑฒตโร^{๒๐๓} อุปาสโก เถรสส สนตักิ กนตุวา ปริสสมิ ญตวา
อมพพานํ ปาเยตวา อตฺตโน ปฎิจิ อโรเปตวา วสนญฺจานํ เนติ. เถโร

“น ปีตา น มิตุโต น มาตา น ญาติ นปี พนฺชวา^{๒๐๔}

กโรเต ตาทิสํ กิจฺจํ สีลวนตสส การณา”ติ^{๒๐๕}

อตฺตานิ โอวทิตวา สมมสนํ อารภิตวา วิปสฺสนํ วฑฒตวา^{๒๐๖} ตสส ปฎิจิโตว
มคคปฎิปาฎิยา อรหตต์ สจฺจกาสิ. ยถา.

“สํเวคํ ฌนยิตฺวาน สมมสิตฺวาน โยนิโส

ตสส ปฎิจิโต สนุโต อรหตต์ อปาปุณิ”ติ.^{๒๐๗}

อยมว สงฺเขโป. วิตถาโร ปน วิสุทฺธิมคฺเค โอโลเกตพุโพ. จตฺตปารีสุทฺฐสตีลาทีติ เอตถ
อาทิสทฺเทน ปน สมาริขณฺธาโย สงฺกณฺหาติ. ปรมสทฺโทปิธ ปจฺเจกํ โยเชตพุโพ.
อติวีย ทารุณราคะตฺตมฺหามิจฺจาทิฏฺฐาทีติ เอตถ ปน อาทิสทฺเทน โทสโมหาทโย วุฑฺฒาเยว.
ชรามรณาทีทุกฺขปฺปภาวสํสارมทฺธานมตฺติกฺกนุโตติ ชรา จ มรณญฺจาติ ชรามรณํ. ตํ
อาทิ เยสํ โสกาทีนํ เต ชรามรณาทโย. ตํ ชรามรณาทีเอว ทุกฺขํ ชรามรณาทีทุกฺขํ.
ชรามรณาทีทุกฺขสฺส ปภโว อุปฺปตฺติเตโสติ. ตปุริโส น โส พหุพฺพิหิ. กสฺมาติ เจ.

^{๑๕๕} ติ. ๑, ๒ : รกขมานา.

^{๒๐๐} พุ.ชา.ม. (บาลี) ๒๘/๔๓๐/๑๒๒.

^{๒๐๑} ติ. ๑ : หนุโต. ท. ๑, ๒, ๔, ติ. ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : อวิขหนุโต.

^{๒๐๒} ท. ๑, ติ. ๑, ๒, ๗ : อวีติกุมม.

^{๒๐๓} ท. ๑, ๒, ๔, ติ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : วุฑฒตโร.

^{๒๐๔} ท. ๑, ๒, ๔, ติ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : พนฺชโว.

^{๒๐๕} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๕๘.

^{๒๐๖} ท. ๑, ๒, ติ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : วฑฒิตวา.

^{๒๐๗} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๕๘. ท. ๑ : อปาปุณิ.

ตตถ

อาดตํ นาม จมฺมาว- นทฺเรสุ เภริยาทีสุ
 ตเลกยฺตุตํ กุมภ- ฉุนททฺทริกาทิกํ.^{๒๒๒}
 วิตตํ นาม อุกยตลํ มุทิงฺกาทิกํ. อาตตวิตตํ นาม ตนฺติพทฺธํ ปณฺวาทิกํ.^{๒๒๓}
 ฉมนํ นาม สมตลาทิกํ.^{๒๒๔} สฺสูสิริ นาม วัสสงฺขาทิกํ.^{๒๒๕} ปญฺจวณฺณานีติ
 นีลาทิปญฺจวณฺณานิ. เทวณฺครนฺติ เอดถ ตาวตีสฺกวนเมว^{๒๒๖} อธิปฺเปตํ น ยามาทิกํ.
 ภายคณฺโธ^{๒๒๗} สรีรคณฺโธ. ยาวชฺชตฺตนาเยวติ ยาว อชฺชกาเลเยว. ปุณฺพทเวปี ตํ
 ปุณฺณนฺติ^{๒๒๘} โส อฺปฺปลทเวปฺตุโต เทวโลกโต จวิตฺวา ปุณฺพทเวปี มนฺุสฺสตฺตํ อากโต
 ตํ อฏฺฐนฺติลฺปฺลทานผลํ^{๒๒๙} อนฺุโกสฺสติ เมตฺเตยฺยสฺเสว สนฺติเก อิทานิ ทิปฺพสฺขณฺจ
 ภูณฺชิตฺวา จิริ สกฺเค ปโมทตีติ. โยติ อนฺิยมุทฺเทโส โย^{๒๓๐} ยาทีโสติ อตฺถโถ. ยํ
 ยนฺติ เยน เยนปฺปการณ. โพธิสฺตตฺนฺติ^{๒๓๑} ตติยตฺถ เจตํ อฺปโยคจณฺํ. โพธิสฺตเตน
 อิจฺเจวํ วุตฺตํ โหติ. โพธิสฺตตติปิ ปาโจ. วณฺณสฺถานุสฺสริโนติ ภูณฺเต สพฺเพ ชนา มํ
 สพฺพณฺณตฺตปฺตํ^{๒๓๒} ทฏฺฐิ^{๒๓๓} ปฏฺฐเจนฺตา มหาเวสฺสสนฺตรชาตํ เอกทิวเสเยว สฺชนนฺตฺติ
 เมตฺเตยฺยโพธิสฺตเตน เภฏฺฐา^{๒๓๔} วุตฺตวณฺณสฺส อณฺุสฺสรณฺสีลาติ^{๒๓๕} อตฺถโถ. โนติ

^{๒๒๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕๑ ภาคที่ ๑๔๐. ท. ๒ : ตเลกยฺตุตํกุมภฉุนททฺทริกาทิกํ.

ท. ๑, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : กุมภฉุนททฺทริกาทิกํ.

^{๒๒๓} ท. ๑, ๒, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : ปณฺจวณฺณานีติ.

^{๒๒๔} ถ. ๑ : สมตลาทิกํ.

^{๒๒๕} ถ. ๒ : วัสสงฺขาทิกํ. ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๓, ๕, ๖, ๗ : วัสสงฺขาทิกํ.

^{๒๒๖} ถ. ๕ : ตาวตีสฺกวนคฺริเยว.

^{๒๒๗} ท. ๑ : ภายคณฺโธ.

^{๒๒๘} ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ : ปุณฺพทเวปี ตํ ปุณฺณํ.

^{๒๒๙} ถ. ๑ : อฏฺฐนฺติลฺปฺลทานผลํ.

^{๒๓๐} ถ. ๑ : ยา. ถ. ๗ : อนฺิยมุทฺเทโส โย.

^{๒๓๑} ถ. ๒ : โพธิสฺตตฺนฺติ.

^{๒๓๒} ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖ : สพฺพณฺณตฺตปฺตํ.

^{๒๓๓} ถ. ๒, ท. ๒ : ทฏฺฐิ.

^{๒๓๔} ถ. ๗ : เภฏฺฐา.

^{๒๓๕} ท. ๔ : อณฺุสฺสรณฺสีลาติ.

นิปาทมคฺคํ. โส โส จ ตํ ตํ^{๒๓๖} เตน เตนปฺปกาเรน มหาเวสฺสนฺตรชาตกสฺวนาทิกํ^{๒๓๗}
 ปุณฺณกมฺมํ กโรติ. เมตฺเตยฺยทสฺสนํ วรํ ลภิสฺสตีติ เอตถ เมตฺเตยฺยนาถสฺส สนฺติเก ป
 จมนิพฺพานทสฺสนตฺเถน นยสทสฺสปฏิมณฺฑิตํ โสตาปตฺติมคฺคสํขาทํ^{๒๓๘} ทสฺสนํ วรํ
 สํสารทฺกฺขโต มุณฺจิตฺกามาหิ ตทตฺถิเกหิ อาพาธทฺกฺขโต มุณฺจิตฺกาโม อุตฺตโมสํ
 กเวสนฺโต พาพฺหิลาโน วีย ทานสึลภาวนาเวสน กุสลกมฺเมสฺส สฺสูเตหิ
 เอกนตฺสสมาทิกฺกุชฺสีเกหิ ปณฺฑิตเทวนเรหิ วริตพฺพิ ปฏฺเจตพฺพิ อาสํสิตพฺพิ ลภิสฺสตี
 พุชฺฉิสฺสตี ติลกฺขณภาวนาเวสน. อถวา โส โส จ พุทฺธปจฺเจกพุทฺธพุทฺธ-
 สวากสมฺปตฺตีสุ อณฺุตรํ ปฏฺยชนฺโต อปริปฺนฺณสงฺกปโป เมตฺเตยฺยพุทฺธ
 ปสฺสิตฺตุมิจฺฉนฺโต มหาเวสฺสนฺตรชาตกสฺวนาทิกํ ปุณฺณํ กโรติ. กตฺวา จ ปน
 ตสฺसानุภาเวน เมตฺเตยฺยนาถสฺส ทสฺสนมคฺคํ ลภิสฺสตี. ลภิตฺวา จ ปน ตสฺส สาสเน
 ทานปารมีอาทโย อูจฺฉินฺตฺวา^{๒๓๙} วรํ สพฺพณฺุตฺถณฺาณมาทิกํ อตฺตนา ปฏฺจิตฺ^{๒๔๐} ตํ
 สมฺปตฺตี ลภิสฺสตี อนาคเต น อิตฺถ อนปฺปกปฺเปสฺส ตทนฺุรปฺวาเสน อณฺุตรสฺมี
 อาคเต กปฺเป. อถวา เมตฺเตยฺยนาถสฺส ทสฺสนมคฺคํ ลภิตฺวา จ ปน
 ตสฺसानุภาเวน ตสฺส สาสเน ทานสึลาทิกํ กโรนฺโต ยํ ยํ สมฺปตฺตี วรํ
 วรรณฺโต ปฏฺเจนฺโต^{๒๔๑} ตํ ตํ ลภิสฺสตีติ อตฺถ. ทฺกฺขสฺสนตํ กริสฺสตีติ
 นิพฺพานารมฺมณํ มคฺคปรมฺปราย สกฺลสฺส สํสารทฺกฺขสฺส อนฺุตฺทริยญฺุตํ อรหตฺตมคฺคํ
 ปฏฺิพฺพชฺฉิสฺสตี. ยาว เมตฺเตยฺยสฺส สนฺติเก นิพฺพานํ อปฺปตฺวา ตาว อปาเย^{๒๔๒} น
 คมฺิสฺสตี. มนุสฺสโลกโต เทวโลกํ เทวโลกโต มนุสฺสโลกํ สํสรนฺโตติ อธิปฺปาโย.
 ตสฺมา วุคฺคํ สํสारे สํสรนฺโตปิ อปาเย น คมฺิสฺสตีติ. ตตฺถ ปิสทฺโท
 สมฺภาวนตฺถโต ทฏฺจพฺโ. สํสรนฺโตติ ปฏฺิสนฺุทฺธิวเสน อนมตฺถเก^{๒๔๓} สํสารภเว
 สํสรนฺโตปิ ปุณฺุชฺชโน ทานาทิปุณฺุชฺชเตเชน นิริยาทิกเก จตฺุราปาเย น คมฺิสฺสตีติ
 อธิปฺปาโย.

^{๒๓๖} ล. ๒ : ปตฺตํ ตํ.

^{๒๓๗} ท. ๑, ๒, ล. ๑, ๒, ๓, ๖ : มหาเวสฺสนฺตรชาฏกํ สฺวนาทิกํ.

^{๒๓๘} ท. ๒ : โสตาปตฺติมคฺคสํขาทํ. ท. ๑, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, ๗ :
 โสตาปตฺติมคฺคสํขาทํ.

^{๒๓๙} ท. ๑, ๒, ๔, ล. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗ : อูจฺฉินฺตฺวา.

^{๒๔๐} ล. ๕ : ปตฺิจฉิตฺ. ล. ๗ : ปตฺิติต.

^{๒๔๑} ล. ๒ : เจนฺตา.

^{๒๔๒} ล. ๕ : อปาโย.

อติ พุติยมาลยวตฺถุทีปนีฎีกา พุทฺธิวิลาสาธุเขน ตโยวสุตฺติเกน
 ลกฺขิตา สาสเน ถาวรตุถาย สมตฺตา.^{๒๔๔}

^{๒๔๓}ท. ๑ : มตฺตคฺเค. ถ. ๗ : อนมิตฺตสํสารภเว.

^{๒๔๔}ท. ๑, ๒, ๔, ถ. ๑, ๒, ๓, ๖ : สมมตฺตา. ถ. ๗ : อติ พุติยมาลยวตฺถุ-
 ทีปนีฎีกา. ท. ๔ : พุทฺธิ สรณํ คจฺฉามิ, ฌมมํ สรณํ คจฺฉามิ, สํฆํ สรณํ
 คจฺฉามิติ ปาจา ทิสฺสนฺติ. ถ. ๕ : นิพฺพานปจฺจโย โหติติ ปาจา ทิสฺสนฺติ.
 ถ. ๗ : อติปิ โส ภคฺควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชาจรณสมฺปนฺโน
 สุขโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสชฺชมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺโธ ภควาติ.
 กุสลา ฌมฺมา อกุสลา ฌมฺมา อกุสลา ฌมฺมา. มรณํ เม ภวิสฺสตีติ ปาจา
 ทิสฺสนฺติ.

บทที่ ๔

มัลลยวัตถุทีปนิฎฐิกา : การตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์

ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

คันทารัมภกถา

“ข้าพเจ้า (พระธรรมกิตติมหาสามี) จักขอนมัสการ พระพุทธเจ้าผู้มีพระปัญญาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ ซึ่งพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทรงบูชาแล้ว และหม่อมพระอรียสงฆ์ผู้ปราศจากกิเลส อาศัย ความดีงามที่บูรพาจารย์ผู้กล้าหาญรู้แล้วกล่าวเรื่องมัลลย- ทีปนิ อันประกอบไปด้วยนัยอันวิจิตรยิ่ง ยอดเยี่ยม ประเสริฐหาที่ติมิได้ นำประโยชน์สุขมาให้ เพื่อความชื่น ชมยิ่ง เพื่อความสะดวกโดยง่ายแก่คนที่มีปัญญาน้อย”ดังนี้

คันทารัมภกถาวรรณนา

ท่านอาจารย์^๑ รูปนี้ เมื่อเริ่มต้นปกรณัมนี้ อันมีส่วนเหลือจากนัยแห่งอรรถรสที่ ไพเราะ ให้ประชาชนทั่วไปเกิดความเลื่อมใส ลำดับแรกก่อน ต้องการจะนมัสการพระรัตนตรัย^๒ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ซึ่งเป็นแดนสลัดออกจากภพทั้ง ๓ สามารถป้องกันทุกข์ในภพทั้งสี่นั้น ซึ่งสมมติว่าเป็นรัตนะ เพราะอรรถว่าให้เกิดความยินดี และเพราะอรรถว่ากระทำความยำเกรง เป็นต้น เพื่อแสดงการประกอบคุณวิเศษของพระรัตนตรัยนั้น จึงกล่าวคำว่า **สุรธรรมหิณียิ พุทธเสฏฐัง** เป็นต้น ก็ เพราะการประกอบคุณวิเศษไว้ ความเป็นผู้ควรแก่ความนอบน้อม ท่าน แต่งไว้ด้วยความเป็นผู้ควรแก่การนอบน้อมแล้ว ความนอบน้อม ชื่อว่ากระทำเนื้อความตามที่

---

^๑ คือผู้แต่งคัมภีร์มาเลขยเทวัตถะวัตถุ ตันนิษฐานว่า เป็นพระเถระในรัชสมัยของพระเจ้า ปรักกมพาทูที่ ๑ รูปใดรูปหนึ่งแต่งคัมภีร์นี้ ก็คือ พระสุมังคละ, พระสังฆรักขิต, พระพุทธานาคะ, พระเมธังกร, และพระวาจิสสระ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของพระสารีบุตร (ชื่อพ้องกับพระสารีบุตรเถระในสมัย พุทธกาล) ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙.

^๒ รัตนตรัยหมายถึง แก้ว ๓ ประการ, สิ่งมีค่าและเคารพบูชาสูงสุดของพุทธศาสนิกชน ๓ อย่างคือ พระพุทธ, พระธรรม, พระสงฆ์ : พุ.พ. (บาลี) ๒๕/๑/๑.

ประสงค์ให้สำเร็จได้แล ก็ ในข้อนี้ การกระทำความนอบน้อมพระรัตนตรัย และประโยชน์ ท่านอาจารย์^๓ทั้งหลายกล่าวให้พิสดารเป็นอย่างมากในคานานั้น ๆ แต่ว่า โดยพิเศษ ท่านอาจารย์ทั้งหลาย ย่อมปรารถนาจะป้องกันภัยอันตราย สมจริง ดังคำที่พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย^๔ ได้กล่าวไว้ว่า เพราะอานุภาพพระรัตนตรัยที่บุคคลไว้ที่พึ่งกระทำความนอบน้อมอันตรายอันตรายชานไปได้ โดยไม่แปลกกัน

ความจริง การนอบน้อมพระรัตนตรัย ว่าโดยปรมาตม์ ก็คือกามาวจรกุศลเจตนา ก็คือกามาวจรกุศลเจตนาที่ประกอบด้วยชวนจิตดวงที่หนึ่งนั้นท่านประสงค์เอาแล้ว แต่ว่า กามาวจรกุศลเจตนาเป็นเหตุให้เสวยผลในปัจจุบัน เพราะความสมบูรณ์ด้วยเขตและอภัยาศัย แก่บุคคลทั้งหลายผู้ไหว้พระรัตนตรัยที่ควรไหว้ ย่อมป้องกันอกุศลกรรมคืออุปปีพกรรมและอุปเจตกรรม อันกระทำอันตรายความสืบทอดแห่งวิบาก ซึ่งกรรมมีในก่อนให้บังเกิดแล้วด้วยอำนาจสนับสนุนกำลังแก่กุศลกรรมเก่า กระทำไม่ให้อันตรายคืออุปัทวะมีโรคคืออกุศลกรรมนั้นเป็นต้นเหตุเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น การกระทำความนอบน้อมพระรัตนตรัย ก็เพื่อปรกณที่ตนเริ่มแล้ว ให้สำเร็จลุกลงไป โดยปราศจากอันตราย และเพื่อความสำเร็จจึงมีการเรียนและการทรงจำเป็นต้น โดยปราศจากอันตรายแก่เหล่าศิษยานุศิษย์ เพราะการปฏิบัติมีการนอบน้อมพระรัตนตรัยเป็นประธาน ส่วนเนื้อความโดยย่อในข้อนี้มีเพียงเท่านี้ เนื้อความโดยพิสดารในข้อนี้มีดังต่อไปนี้ เชื่อมเนื้อความว่า ข้าพเจ้า ขอนมัสการพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด ที่เทวดาและมนุษย์พึงบูชา นอบน้อมพระธรรมซึ่งเป็นแดนเกิดก่อนพระสุคต และพระอริยสงฆ์ที่ดิงาม แล้วจักปรารถนาเรื่องพระมาลัยมีนัยอันวิจิตรอย่างยิ่ง ซึ่งทำให้ประชาชนทั่วไปเกิดเลื่อมใส โดยย่อ นี้เป็นการรวมความเข้าด้วยกัน อาจารย์ผู้แต่งเรื่องพระมาลัย กระทำความนอบน้อมพระรัตนตรัยว่า ข้าพเจ้า ขอนมัสการพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุด ชื่อว่าเป็นอะไร และผู้อันเทวดาและมนุษย์พึงบูชา ข้าพเจ้า ขอนมัสการพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุด อย่างเดียวเท่านั้น หามิได้ ข้าพเจ้า ขอนอบน้อมพระธรรม ชื่อว่าเป็นอะไร และเป็นแดนเกิดก่อนพระสุคต ข้าพเจ้า ขอนอบน้อมพระธรรมอย่างเดียวเท่านั้นก็หามิได้ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์ ชื่อว่าเป็นอะไร คือ ผู้ดิงามได้แก่ ผู้เป็นสัตว์บุรุษประเสริฐ ดำรงอยู่ในมรรค ๔ และผล ๔^๕ มีวาจาประกอบความว่า ด้วยอานุภาพแห่งความนอบน้อมพระรัตนตรัย ขอข้าพเจ้าปลอดอันตราย จักเริ่มกล่าว เรื่องชื่อว่า

^๓ หมายถึงอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์มาเลขยเทวดาคฤ.

^๔ พระอรรถกถาจารย์ มีชื่อเสียงปรากฏเด่นชัดมีอยู่ ๓ ท่าน คือ พระพุทธโฆสะ, พระพุทธทศตะ, และพระธรรมปาละ.

^๕ มรรค ๔ ประการ คือ (๑) โสดาปัตติมรรค, (๒) สกทาคามิมรรค, (๓) อนาคามิมรรค, (๔) อรหัตตมรรค ผล ๔ ประการ คือ (๑) โสดาปัตติผล, (๒) สกทาคามิผล, (๓) อนาคามิผล, (๔) อรหัตตผล : อภ.วิ. (บาลี) ๓๕/๘๓๗/๔๕๓.

พระมาลัยนี้ โดยย่อ ชื่อว่าเป็นอะไร มีนัยอันวิจิตรอย่างยิ่ง ให้ประชาชนทั่วไปเกิดความเลื่อมใส คือให้ประชาชนทั่วไปที่ยังไม่เลื่อมใสเกิดความเลื่อมใส ให้ประชาชนที่เลื่อมใสแล้วเกิดความเลื่อมใสโดยยิ่งโดยประมาณ

บรรดาบทเหล่านั้น สามบทว่า **สุรธรรมหิณียํ สุกตปฺปภวํ สาธุ** เป็นบทวิเสสณะ ตามลำดับ สามบทว่า **พุทฺธเสฏฺฐํ ธรรมํ สงฺฆํ** เป็นทุตติยาวิภคฺติ (แปลว่าซึ่ง) ส่วน สองบทว่า **นมิตฺวา นตฺวา** เป็นการแสดงบทกิริยาวิเสสณะ อาจารย์บางพวกก็กล่าวว่าเป็นบุพพกาล กิริยาก็มี นมฺหาคฺ ในสองบทว่า **นมิตฺวา นตฺวา** เป็นความปัจจัย ในคำว่า **นมิตฺวา นตฺวา** นี้ ท่านประสงคฺเอาบุพพกาลกิริยา (แปลว่า แล้ว) ในอรรถทั้ง ๔ มีกิริยาที่เป็นอดีตกาลเป็นต้น ท่านไม่ได้ประสงคฺเอากิริยาบททั้ง ๓ นอกนี้ หาก มีคำถามว่า เพราะเหตุอะไร ท่าน ไม่ประสงคฺเอากิริยาบททั้ง ๓ นอกจากนี้ ตอบว่า เพราะว่าท่านไม่ได้แต่งไว้ ก็ถ้า จะพึงมีการนมัสการ ในกาลอื่นคือในกาลภายหลังปรกณฺ์ไซริ์ ถ้า จะพึงมีกิริยาบท ๒ บท ในกิริยาบทที่เสมอกัน คือ ในขณะเดียวกัน ถ้า ปรกณฺ์จะพึงมี ก็เพราะการกราบไหว้ ในเพราะเหตุนี้แหละ ไม่ใช่เพราะความกรุณา

ความจริง ท่านอาจารย์รูปนี้ เห็นหมู่สัตว์ที่ไม่สามารถจะเปลื้องตนเองให้หลุดพ้นเพราะลุ่มหลงแล้วในสังสาร ทำให้เกิดความกรุณาว่า ก็ สัตว์เหล่านี้ พึ่งหลุดพ้นจากสังสารคือภพและลู่ถึงสวรรค์และนิพพานได้อย่างไร เหตุฉะนั้น ท่านอาจารย์จึงแต่งปรกณฺ์นี้ เพราะกรุณาตักเตือน ไม่ได้แต่งปรกณฺ์นี้ไว้ เพราะการกราบไหว้ ถาว่า การกราบไหว้ มีประโยชน์อย่างไร ตอบว่า ก็ การกราบไหว้ ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วว่า เพื่อป้องกันอันตรายดังนี้ มิใช่หรือ

ส่วน ความปัจจัย บ่งบอกถึงสาธนะทั้ง ๓ บรรดาสาธนะทั้ง ๓ ในคำว่า **นมิตฺวา นตฺวา** นี้ ท่านประสงคฺเอาถกฺตสาธนะเท่านั้น ไม่ได้ประสงคฺเอาสาธนะทั้ง ๒ นอกนี้ หาก มีคำถามว่า เพราะเหตุอะไร ตอบว่า เพราะเนื้อความประกอบกันไม่ได้ ก็ถ้า ความปัจจัยบอกถึงกัมมสาธนะ การเชื่อมความกับบทว่า **พุทฺธเสฏฺฐํ** ดังนี้ เป็นต้น ย่อมไม่ถูกต้อง หาก มีคำถามว่า เพราะเหตุอะไร ตอบว่า เพราะบทว่า **พุทฺธเสฏฺฐํ** ดังนี้ เป็นต้น เป็นอวุตถกัมมะ (แปลว่าซึ่ง) หาก มีคำถามว่า ท่านรู้ได้อย่างไร ตอบว่า เพราะท่านแสดงทุตติยาวิภคฺติไว้ แม้ทุตติยาวิภคฺติก็มีได้กล่าวไว้แล้วแล หาก มีคำถามว่า ท่านรู้ได้อย่างไร ตอบว่า เพราะคำว่า

^๖สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**, (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๓๖๒. อธิบายว่า เกจิ หมายถึง อาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ฝ่ายอภิธรรมกิริยวิหาร.

เมื่ออรอดแห่งกัมมะในทศยาวิภคตีมียู่ ลง กุด ปัจจัย หลังจากธาตุในกัตตุ^๑ และเพราะคำว่า ก็ เมื่อท่านกล่าวแล้ว ชื่อว่าเป็นปฐมวิภคตติ เมื่อไม่ได้กล่าวไว้ ชื่อว่า เป็นทศยาวิภคตติ เป็นต้น หาก จะฟังเป็นภวสาธนะไซริ์ ลำดับนั้น ทศยาวิภคตติ จะไม่ฟังเชื่อมความกัน ถ้า ท่านต้องการเป็นทศยาวิภคตติ ที่นั้น จักฐวิภคตติ ฟังใช้เป็นทศยาวิภคตติได้ เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงเห็นว่า เป็นกัตตุสาธนะ อีกอย่างหนึ่ง บัณฑิตพึงเห็นว่า เป็นกัตตุจาก เพราะเป็น อธิกรณสาธนะที่เสมอกันกับกิริยาบทที่เป็นกัตตุจากว่า อารภิสฺส และเพราะเป็นวิเสสนะของ กิริยาบทนั้นนั่นเอง ก็ เพราะคำว่า ความที่กิริยาบทมีความเสมอกัน เป็นบทวิเศษ คือบทที่ แปรลกกัน ได้แก่ บทวิเสสนะ มิใช่หรือ ดังนี้ บทว่า อารภิสฺส ฟังเป็นบทวิเสสนะ เพราะ กิริยาบทที่ว่า นมิตฺวา เป็นบทที่บ่งบอกถึง ๓ สาธนะ และเพราะตฺวาปัจจัยเป็นต้นใช้เป็นบุพ พกาลกิริยาเป็นอาทิ กิริยาบท ชื่อว่ามีความเสมอกัน ก็ เพราะบทว่า อารภิสฺส เป็นบทที่ บ่งถึงเนื้อความแห่งกัตตุจาก และเพราะเป็นกิริยาที่ล่วงไปแล้วอย่างเดียว กิริยาบท ชื่อว่า ต่างกัน ข้อนั้นเป็นความจริงหรือ แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น บัณฑิต ไม่พึงเห็นกิริยาบทอย่างนั้น ในข้อนี้

ก็ ในคำนี้ บทว่า อารภิสฺส เป็นบทวิเสสนะ ก็ ท่านกล่าวบทว่า อารภิสฺส นั้นไว้เป็นบทที่ไม่แน่นอน เพราะคำว่า ข้าพเจ้า บริโภคแล้ว นอนแล้ว หรือไปแล้วเริ่ม กระทำกรรมในกาลก่อน อย่างไรอย่างหนึ่ง ก็ เมื่อท่านกล่าวว่า นมิตฺวา บทที่เหลือ คือ ทั้งหมด จะใช้เป็นบุพพกาลกิริยา สมจริง ดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า ก็ ท่านอาจารย์ ผู้รู้ศัพทศาสตร์ทั้งหลาย กล่าวไว้ว่า กิริยาที่ท่านกล่าวไว้ด้วยตฺวาปัจจัย จะไม่เป็นประธานตามที่ จะเป็น แม้ก็จริง^๒ ถึงอย่างนั้น เนื้อความแห่งคำในข้อนี้ บัณฑิตพึงกระทำดังที่จะกล่าว ต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุริ มีวิเคราะห์ว่า ชื่อว่าสุรเทพ เพราะอรอดวิเคราะห์ ว่า ย่อมให้รุ่งเรือง คือ ชื่อว่าอุบัติเทพ บทว่า นริ มีวิเคราะห์ว่า ชื่อว่านระ เพราะอรอด วิเคราะห์ว่า ชื่อว่าย่อมแนะนำได้ คือให้บังเกิด เพราะอรอดว่าเป็นเครื่องแนะนำ ได้แก่ เพราะ เป็นสภาพแห่งเหตุ คือ ชื่อว่ามนุษย์ ชื่อว่า สุราสุรนระ เพราะอรอดวิเคราะห์ว่า สุรเทพ อสุรเทพ และหมู่มนุษย์ ชื่อว่าผู้ที่เทวดาและมนุษย์พึงบูชา เพราะอรอดวิเคราะห์ว่า อันสุรเทพ

^๑ กจ. : ๖๒๖/๑๕๑; รุป. ๖๓๔/๓๐๗.

^๒ พัฒน์ เฟื่องผลา, ประวัติวรรณคดีบาลี, (กรุงเทพฯ ฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๔) หน้า ๒๕๒ – ๒๕๘. อธิบายว่า อาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ประเภทไวยากรณ์ มีชื่อเสียงปรากฏเด่นชัดอยู่ ๓ ท่านคือ พระมหากัจจายนะ, พระโมคคัลลายนเถระ, พระอัครกัจจายะ.

^๓ รุป. (บาลี) : ๖๔๐/๔๖๕.

อสุรเทพ และหมู่ชนพืงนับถือ คือ พืงบุชา ซึ่งพระพุทธรเจ้าพระองค์นั้นที่อสุรเทพ อสุรเทพ และหมู่ชนพืงบุชา เมื่อควรจะกล่าวว่ สุราสุรธรรมหิณย์ อนึ่ง ท่านกล่าวว่ สุรธรรมหิณย์ ด้วยการลบบทในท่ามกลางเสีย อธิบายว่ ลบอสุรศัพทเสีย บาลีว่ สุรธรรมหิณย์ ก็มี เนื้อความแห่งพระบาลีนี้ มีเพียงเท่านี้ ก็ ในคำว่ สุรธรรมหิณย์ นี้ บัณจิต พืงทราบศัพทว่พระอินทร์เทพและพรหม ด้วยอสุรศัพท พืงทราบศัพทว่อสุรทิพยและเปรต อสุร ด้วยอสุรศัพท และพืงทราบศัพทว่ามนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานด้วยนศัพท บทว่ สุรธรรมหิณย์ แปลว่ หมู่เทวดาและมนุษย์พืงบุชา

ชื่อว่าพุทธร เพราะอรรถวิเคราะห้ว่ ย่อมตรัสรู้ คือ ได้ตรัสรู้แล้ว ได้แก่ จักตรัสรู้ซึ่งอริยสัจสี่ประการ หรือพระธรรมทั้งปวง อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่ พุทธร เพราะอรรถวิเคราะห้ว่ ใหห้หมู่สัตว์ได้รู้ตาม^{๑๑} ชื่อว่ ประเสริฐที่สุด เพราะอรรถวิเคราะห้ว่ ท่านผู้นี้ ประเสริฐที่สุดและท่านผู้นี้ประเสริฐที่สุด ท่านผู้นี้ชื่อว่เป็นผู้ประเสริฐกว่ากว่าชนเหล่านี้ โดยคุณวิเศษ^{๑๒} พระพุทธรเจ้าพระองค์นั้นด้วย ผู้ประเสริฐที่สุดด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่พระพุทธรเจ้าผู้ประเสริฐที่สุด ซึ่งพระพุทธรเจ้าผู้ประเสริฐที่สุดพระองค์นั้น ก็ เพราะการประกอบเสฏฐศัพทเข้าด้วยจึงใช้รวมถึงพระปัจเจกพุทธรเจ้า พระพุทธรเจ้า และพระสาวก เหมือนกับคำที่ท่านกล่าวไว้ว่ สมมาสมพุทธร ดังนี้ บทว่ นมสฺสิตฺตุน แปลว่ น้อมนอบแล้ว อธิบายความว่ น้อมนอบด้วย ทวารทั้ง ๓ คือ กายทวาร วจิตวาร และมนทวาร อันบริสุทธี ชื่อว่พระสุคต เพราะอรรถวิเคราะห้ว่ เสด็จไปสู่ว่ที่ดี คือ พระนิพพาน อาจารย์บางพวกกล่าวไว้ว่ ชื่อว่พระสุคต เพราะอรรถวิเคราะห้ว่ เสด็จไป คือ ลูถึงสถานที่ดี ได้แก่บรรลุลความเป็นพระสัพพัญญู^{๑๓} ในข้อนี้ มีความสังเขปเพียงเท่านี้ ส่วน ความพิสดารผู้ที่มีความต้องการเนื้อความนั้น พืงค้นดู ใน อรรถกถาพุทธานุสสติในวิสุทธีมรรค และในอรรถกถาวินัยชื่อว่สมันตปาสาทิกาเถิด^{๑๔} พระธรรมชื่อว่เป็นแดนเกิดก่อนพระสุคต เพราะอรรถวิเคราะห้ว่ เป็นแดนเกิดก่อนพระสุคต มีวิเคราะห้ว่ ชื่อว่เป็นแดนเกิดก่อนพระสุคต เพราะอรรถวิเคราะห้ว่ พระสุคตเป็นแดนเกิดแห่งพระธรรมนั้น พระธรรมเท่านั้นมีอยู่แต่โดยบททั้ง ๒ ชื่อว่ธรรม เพราะอรรถวิเคราะห้ว่ ว่า ย่อมกำจัดบาปธรรม คือ อกุศลธรรม ชื่อว่ธรรม เพราะอรรถวิเคราะห้ว่ ย่อมทรงไว้ซึ่ง หมู่สัตว์ หรือพระนิพพาน ชื่อว่ธรรม เพราะอรรถวิเคราะห้ว่ สภาวะที่บัณจิตทรงไว้ คือโลกุตตรธรรม และพระปริยัติธรรม ซึ่งพระธรรมนั้น ชื่อว่พระที่ดี คือ พระสงฆ์ เพราะ

^{๑๑}วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๒๒๑; วิสุทธี. (ไทย) ๑/๒/๒๗๕.

^{๑๒}รูป. : ๑๕๒/๒๕๓.

^{๑๓}วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๕๕; วิสุทธี. (ไทย) ๑/๒/๒๖๑.

^{๑๔}วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๕๕; ๑/๒๒๑; วิสุทธี. (ไทย) ๑/๒/๒๖๑; ๑/๒/๒๗๕.

อรรถวิเคราะห์ว่า ย่อมให้ธรรมเหล่านั้นสำเร็จแก่หมู่สัตว์ บทว่า **สาธุ** อาจารย์บางพวกกล่าวว่า เป็นภาวณุปุสกสิงค์ แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ควรถามว่า เพราะเหตุอะไร ท่าน จึงไม่กล่าว บทที่เป็นวิเสสนะของบทว่า **สงฺฆ** บทนั้นบัณฑิตพึงเห็นว่า เป็นศุลาธิกรณพหุพิหิสมาส ประกอบแล้วด้วยสังฆศัพท์ เพราะเหตุแห่งบทว่า **สงฺฆ** นั้น ชื่อว่าพระสงฆ์ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ย่อมเสมอกันด้วยคุณเครื่องแห่งความเป็นสมณคือทฎฐิและศีล หรือย่อมถึงพร้อมซึ่ง การงานที่มีความพร้อมเพียงกัน ดังนี้ คือ พระอริยสงฆ์ และสมมติสงฆ์ ซึ่งพระสงฆ์นั้น บทว่า **นมิถุน** แปลว่า นอบน้อม ชื่อว่ากละ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า อันท่านพึงคำนวน คือ พึง นับ ชื่อว่าสกละ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ย่อมเป็นไปกับด้วยการนับ ชนนั้นด้วย ทั้งหมดด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าชนทั้งหมด แก่ชนทั้งหมดนั้น นัยเหล่านั้นด้วย อันยังด้วย เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่ามีนัยอย่างยิ่ง อันวิจิตรด้วยนัยอย่างยิ่ง ชื่อว่ามีนัยอันวิจิตรอย่างยิ่ง มีคำอธิบายว่า ชื่อว่าวิจิตร คือองคมาด้วยนัยอย่างยิ่งเหมาะสมกับพระพุทธรพจน์กล่าวคือมีนัยดังการเวียนแห่ง ตัณหาชื่อนั้นนทียะ มีนัยอันองคมาด้วยส่วน ๓ มิโลกเหตุเป็นต้น ในสังกิเลสและส่วน ๓ มิโลกเหตุเป็นต้นในโฆทาน มีนัยลีลาการแสดงธรรมดังราชสีห์ และมีนัยดังพระนัยน์เนตรอัน เหลือบแลไปทั่วทุกทิศเป็นต้น

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **อารภิสฺส** อธิบายความว่า ข้าพเจ้าจักเริ่ม คือ จักกล่าว อีก อย่างหนึ่ง พระบาลีว่า ข้าพเจ้าจะกล่าว ก็มี^{๑๔} เพราะว่า กิริยาศัพท์เหล่านั้นใช้เป็นปัจจุบันกาล ย่อมเปล่งเสียงเป็นปัจจุบันกาลได้ ก็ ในข้อนี้ ท่านอาจารย์ แสดงความนอบน้อมพระ รัตนตรัยด้วยบทว่า **สุรนมหิณิ** นตุวา ด้วยบทว่า **อารภิสฺส** ท่านอาจารย์ แสดง เป็นกัตตา ด้วยบทว่า **มาลยฺย** นาม **วตุถุ** ท่านอาจารย์ แสดงชื่อไว้ ก็ นามศัพท์นี้ เป็น สัญญาโชคกนิบาต ในคำว่า **มาลยฺย** นาม **วตุถุ** นี้ ส่วน นิमितมีอยู่ ๒ อย่างคือ นิमितภายใน และนิमितภายนอก ก็ บรรดานิमितทั้ง ๒ อย่างนั้น ความกรุณาของอาจารย์ที่มีอยู่ภายใน ชื่อว่านิमितภายใน และบทนั้น ท่านอาจารย์แสดงไว้โดยบทที่มีความสามารถด้วยบทว่า **อารภิสฺส** การประชุมแห่งหมู่ชนทั้งสิ้นเป็นอารมณ์แห่งความกรุณาของอาจารย์แท้ ชื่อว่านิमित ภายนอก และบทนั้น ท่านอาจารย์แสดงไว้ด้วยบทว่า **สกลชนปฺปสาท** ท่านอาจารย์ แสดงแม้ประโยชน์ด้วยบทว่า **สกลชนปฺปสาท** นี้เท่านั้น ก็ ในคำว่า **สกลชนปฺปสาท** นี้ การ นอบน้อมพระรัตนตรัย และประโยชน์ ท่านอาจารย์ได้กล่าวไว้แล้ว แต่ การแสดงกัตตาไว้ ก็ เพื่อจะแสดงความชวนชวนอย่างดี การแสดงชื่อไว้ ก็เพื่อสะดวกในการเรียก และเพื่อจะปลด เปลื้องข้อสงสัยซึ่งมีชื่อยังไม่ปรากฏ การแสดงนิमितไว้ ก็เพื่อจะแสดงความเป็นสัตบุรุษ การ แสดงปริมาณไว้ ก็เพื่อที่จะให้จิตของวิญญูชนรื่นเริง และเพื่อจะสงเคราะห์ชนที่หวาดกลัวต่อข้อ

^{๑๔} มาเลขย. (บาลี) ๑/๔๔/๔.

สงสัย การแสดงประโยชน์มิไว้เพื่อจะให้บัณฑิตชนผู้มีความต้องการสวรรค์และนิพพานได้ฟัง และได้เรียนเอา เพราะพระบาลีว่า นี้ เป็นธรรมของผู้มีปัญญา นี้ ไม่ใช่ธรรมของคนผู้ทราหมปัญญา^{๑๕} การแสดงประโยชน์นั้น มิไว้เพื่อให้คนได้รู้ลักษณะแห่งบุญ และการแสดงประโยชน์นั้น มิไว้เพื่อที่จะให้เนื้อความตามที่ประสงค์สำเร็จ

การพรรณนาคัมภีร์มัลลยวัตถุที่ปณีตูกาที่ ๑

ท่านอาจารย์ ครั้นแสดงการนอบน้อมพระรัตนตรัยอย่างที่กล่าวมาแล้วนั้น บัดนี้ เมื่อจะปรารภข้อสงสัยที่ปรากฏว่า มัลลย นาม วตุฏฺฐ อารภิสฺสฺส จึงกล่าวคำว่า อดีต ดังนี้เป็นต้น บรรดาบทเหล่านั้น มีวิเคราะห์ดังต่อไปนี้ กาลใดกล่าวล่วง ดำเนินไป คือ เป็นไปจากที่นี้ เพราะเหตุนั้น กาลนั้นชื่อว่ากาลที่ล่วงแล้ว ในอดีตกาลนั้น ก็ เพราะประกอบเข้ากับอดีตศัพท์ กาลศัพท์ย่อมนำเอาประโยคเข้ามา ศัพท์ว่า กิร เป็นนิบาต ด้วยกิริยาบทว่า โส จ วิหาลิ เป็นสัมปวาปุนิยกันมะ ในคำว่า ตามุพฺพลุณฺณิทีเป นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ได้ยินข่าวว่า ในอดีตกาล มีสตรีคนหนึ่ง เกิดแล้วที่เกาะตามพินฉนิ คือ ได้ปรากฏที่เกาะลังกา เพราะฉะนั้น เกาะนั้น ได้ชื่อว่าตามพินฉนิ ด้วยอำนาจแห่งการงอกขึ้นในท่ามกลางแม่น้ำ

ก็ ในคำว่า มัลลยเทวตฺตฺเตโร นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ คำว่า มัลลย นั้น เป็นชื่อของเกาะ ก็ ได้ยินว่า ในเกาะนั้น ต้นไม้จันทน์ คือต้นจันทน์แดง เกิดขึ้นมากมาย เกาะนั้น ว่าโดยเนื้อความ ได้ชื่อว่า มาเลยยะ ด้วยอำนาจความเป็นไปโดยมาก เหมือนกับคำว่า ป่ามะม่วง ป่าไม้กาะทิง ดังนี้ เป็นต้น พระเถระได้ชื่อว่า มัลลย ด้วยอำนาจความประพฤติเป็นไปมากอย่างนั้น เหมือนคำว่า พรานป่า นักรบ ดังนี้ เป็นต้น ในคำว่า มัลลยเทวตฺตฺเตโร นั้น มีเนื้อความแห่งคำดังต่อไปนี้ พระเถระเกิดแล้วที่เกาะมัลลย ชื่อว่า มัลลย พระบาลีว่า มาเลโย ก็มี^{๑๖} เนื้อความมีเพียงเท่านี้ ก็ ในคำว่ามาเลยยะนี้ ณ ปัจจัย ประกอบแล้วด้วยมาหस्थ्यโดยสูตรว่า ลง ณ ปัจจัย จากราคา ศัพท์ ในอรรถว่า “ย่อมแล้วด้วยวัตถุนี้” ว่า “วัตถุนี้ของบุคคลนั้น” และในอรรถเหล่านี้บ้าง^{๑๗} เหมือนกับคำว่า เดือนมาฆะ ผู้ใดยอมเล่น คือ ย่อมยินดีซึ่งผลด้วยฉานสมาบัติ ๓ ประการ อันเป็นทิพย์ เพราะเหตุนี้ ผู้นั้นชื่อว่าเทพ เทพนั้น มีอยู่ ๓ ประเภท คือ สมมติเทพ อุปัตติเทพ วิสุทธิตถเทพ บรรดาเทพทั้ง ๓ ประเภทเหล่านั้น วิสุทธิตถเทพ ท่านประสงค์เอาในที่นี้ ผู้ใด ตั้งมั่นด้วยกองศีล

^{๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๕๑/๒๗๖.

^{๑๖} มาเลย. (บาลี) ๑/๔๔/๕.

^{๑๗} กจ. : ๓๕๒/๑๑๖.

เป็นต้น หรือ ดำรงอยู่ในกองศีลเป็นต้นเหล่านั้น เพราะเหตุนั้น ผู้ที่นั้น ชื่อว่าเถระ อีกอย่างหนึ่ง พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาสัททนต์ว่า ปัญหา ท่านเรียกว่า ธีระ ปัญหา นั้น มีอยู่แก่ผู้หนึ่ง เหตุนั้น ผู้ที่นั้น ชื่อว่าเถระ^{๑๕} มาลัยด้วย เทพนั้นด้วย เพราะเหตุนี้ชื่อว่า มาลัยเทพ เหมือนกับคำว่า พระเถระ คือพระมาลัยเทพนั้น อธิบายว่า พระเถระรูปหนึ่ง คือ ผู้เลิศ ได้แก่ ผู้ประเสริฐสุด คือ ผู้บรรลอรหัตผล ผู้เป็นพระมหาจีณาสพ ก็ เอกศัพท์ ในคำว่า เอโก นี้ มีความประเสริฐสุดเป็นเครื่องหมายให้แปลกกัน เหมือนในคำว่า ท่านรูปเดียวกำจัดกิเลสพร้อมทั้งวาสนาทั้งหมดได้ เพราะเหตุนี้ ท่านได้กล่าวไว้แล้วว่า ก็ พระเถระรูปนั้น มีปัญญามาก มีความรู้มาก มีศรัทธาใหญ่ เป็นมหาจีณาสพ ประเสริฐที่สุด สันโดษ มีใจสงบ ปรากฏด้วยญาณและฤทธิ์ เปรียบเสมือนพระจันทร์วันเพ็ญลอยเด่นอยู่บนท้องฟ้าจะนั้นแล ก็เมื่อคำที่อาจารย์บางพวกกล่าวไว้ว่า พระเถระปรากฏแล้วด้วยการรู้ฤทธิ์อย่างอื่น ดังนี้ ท่านย่อมสำเร็จเพราะท่านบรรลอรหัตผล ดังนี้แล บทว่า เอโก แปลว่า ไม่มีสหาย เนื้อความ ย่อมถูกต้องแล คำนั้น บัณฑิตไม่ควรถือเอาเพราะไม่มีความต่างกัน สองบทว่า กมฺโพชคามํ นิสฺสาย แปลว่า อาศัยกัมโพชคามกระทำให้เป็นสถานที่โคจร

ในชื่อว่า นารากนํ ปุตุตฺติ อหริตฺวา นี้มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ก็ ได้ทราบข่าวว่า พระเถระรูปนั้น เป็นผู้มียุบัติการต่อหมู่สัตว์ เหมือนกับพระมหาโมคคัลลานะ เพราะเหตุนี้ ท่านได้กล่าวไว้แล้วว่า พระเถระไปนรกอยู่เนื่อง ๆ เพื่อที่จะให้หมู่สัตว์นรกมีความเป็นไป ก็ พระเทวตเถระนี้ เหมือนกันกับพระโมคคัลลานะแสดงธรรมอันยอดเยี่ยมเพื่อปลื้มทุกข์ให้หมู่สัตว์นรก ก็ พระโมคคัลลานะ ทำลายขุมนรกทั้งหลาย ให้ธารน้ำฝนตกไปทั่วแม้ฉนฺได พระเทวตเถระนี้ ก็ฉนฺได พระโมคคัลลานะ ทำลายกระทะทองแดง ทำลายกงจักร แม้ฉนฺได พระมาลัยเถระก็ฉนฺไดเหมือนกัน ก็ พระโมคคัลลานะ ล้มป่าไม้จิวทำลายถ่านเพลิงดังเช่นภูเขา แม้ฉนฺได พระเทวตเถระนี้ ก็ฉนฺได ก็ พระโมคคัลลานะ กระทำสายน้ำอันเสวยร้อนให้ฉนฺได ปานน้ำผึ้งให้หมู่สัตว์นรกดื่มกินสุขสบายในสวรรค์ แม้ฉนฺได พระเทวตเถระนี้ ก็ฉนฺได ก็ พระโมคคัลลานะ นำข่าวสารจากสัตว์นรก ไปบอกพวกญาติของสัตว์นรกเหล่านั้น แม้ฉนฺได พระเทวตเถระนี้ ก็ฉนฺได เพราะฉะนั้น พระมาลัยยเทวตเถระปรากฏแล้วในที่ที่ทั้งปวงเหมือนกับพระโมคคัลลานะ ผู้มีฤทธิ์บังเกิดขึ้นแล้ว ผู้ดำรงอยู่แล้ว เป็นใหญ่ มีคุณมหาศาลต่อหมู่สัตว์นรกและหมู่เทวดา เพราะว่า เมื่อหมู่สัตว์นรกและหมู่เทวดาเหล่านั้น ยังมีชีวิตอยู่ พระเถระมีคุณมาก นำความเป็นไปของหมู่สัตว์นรกเหล่านั้นไปบอกแก่พวกญาติว่า พวกสัตว์นรกก็ดี พวกเปรตก็ดี เห็นแล้ว ไหว้พระมาลัย ผู้มาแล้ว โดยความ

^{๑๕} พระสาริปุตตตเถระ, สทฺทพฺทตฺติปุราณกฺกิกา, (ลํปาง : โรงพิมพ์สุธรรมวาทิ, ๒๔๗๑), (บาลี) หน้า ๔๕.

เคารพ บอกท่านอย่างนี้ว่า ก็ ท่านผู้เจริญ ท่านผู้มีอุปการะต่อสัตว์ ไปนิคมซื้อโน้น จงบอก พวกญาติผู้มีชื่ออย่างนี้ เมื่อพวกเขายังมีชีวิตอยู่ พวกท่านจงกระทำความดีให้มาก จงระลึกถึง พระพุทธรูปเป็นต้น จงอุทิศทานแม้เพียงการถวายข้าวเป็นต้น ซึ่งมีผลให้แก่พวกข้าพเจ้า ถวาย ด้วยมือตนเองก็ดี อนุโมทนาให้ต่อผู้อื่นก็ดี จงอุทิศทานซึ่งมีผลให้แก่พวกข้าพเจ้าด้วย พระเถระ ครั้นได้ฟังถ้อยคำของพวกสัตว์เหล่านั้นแล้ว ไปบอกถ้อยคำที่สัตว์เหล่านั้นอ่อนวอน และที่พวกเขาบอกมาแล้ว ไปบอกแก่พวกญาติของเขาเหล่านั้นว่า บุรุษผู้มีชื่ออย่างนี้ สตรีผู้มี ชื่ออย่างนี้ กระทำบาปไว้มากในโลกมนุษย์ ในวันนี้ ดำรงอยู่ในอเวจินรก บุรุษผู้มีชื่ออย่างนี้ สตรีผู้มีชื่ออย่างนี้ กระทำบาปไว้มากอยู่ในโลกมนุษย์ ละโลกไปแล้ว และในกาลบัดนี้ ครั้นเห็น เรา พวกเราบอกอย่างนี้ว่า ญาติผู้มีชื่ออย่างนี้ มารดาบิดาผู้มีชื่ออย่างนี้ บุตรและภรรยาผู้มีชื่อ อย่างนี้ทั้งหมด ร้องให้คร่ำครวญอยู่ร่ำไป ถ้า พวกท่าน มีความรักในตัวเรา จงพากันทำบุญมี ทานเป็นต้นอุทิศผลบุญไปให้พวกเราในสถานที่นี้ พวกญาติทั้งหมด พอได้ฟังแล้ว กราบไหว้ พระเทวทัต-เถระผู้มีฤทธิ์มาก กระทำบุญอุทิศไปให้เป็นต้น อุทิศผลบุญนั้นไปให้ พวกสัตว์ เหล่านี้ทั้งหมด อนุโมทนาผลบุญนั้นที่ญาติอุทิศไปให้ เปลื้องตนเองออกจากทุกข์นั้น แล้ว บังเกิดในสุราลัยได้ เพราะฉะนั้นแล ธรรมดาพระมาลัยยเทวทัตเถระผู้มีฤทธิ์มาก ตนเองได้ กระทำกิจเสร็จแล้ว และชื่อว่าเป็นผู้มีอุปการะต่อหมู่สัตว์ ดังนี้แล

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนุโมทิตฺวา แปลว่า รับแล้ว สองบทว่า ตํ ปุณฺณํ แปลว่า ผลบุญนั้น ในคำว่า ตํ ปุณฺณํ นั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ถ้า ผลบุญนั้น จะพึงมีไซ้ร เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกสัตว์นรกเหล่านั้นย่อมได้รับผลบุญนั้น คำนี้ว่า ข้าแต่ท่านนาคเสนผู้เจริญ ทายกเหล่านี้ ถวายทานอุทิศให้แก่ญาติที่ละโลกนี้ไปแล้วในกาลก่อน ผลกุศลนี้ จงถึงแก่พวก ญาติที่ละไปแล้วในกาลก่อนเหล่านั้น ดังนี้ ย่อมคิด พวกสัตว์นรกเหล่านั้น จะได้บุญอะไร ๆ ซึ่งมีผลกุศลนั้นเป็นเหตุหรือ ดังนี้

พระนาคเสน คุก่อนมหาบพิตร เปรตบางจำพวกก็ได้รับ บางจำพวกก็ไม่ได้รับ

พระราชา ก็ พวกไหน ได้รับ พวกไหน ไม่ได้รับ

พระนาคเสน คุก่อนมหาบพิตร พวกที่เกิดในนรกไม่ได้รับ พวกที่อยู่ในสวรรค์ ไม่ได้รับ สัตว์ดิรัจฉานไม่ได้รับ ผู้ที่เกิดเป็นมนุษย์ไม่ได้รับ บรรดาเปรต ๔ จำพวก เปรต ๓ จำพวก คือ นิชฌามตัมหิกเปรต ขุปปิปาสาเปรต กาฬกัญชิกเปรต ไม่ได้รับ ปรทัตตูปชีวีเปรต จึงจะได้รับ ท่านกล่าวไว้ว่า เปรตเหล่านั้น ระลึกขึ้นได้ จึงจะได้รับ^{๑๕}

ก็ ในคำว่า สัพฺเพ นี้ มีอธิบายว่า โดยความเป็นสถานที่อยู่ บัณฑิตพึงเห็น สัพพัตถ์ที่อยู่ โดยความไม่เป็นสถานที่อยู่ บัณฑิตจะไม่พึงเห็นสัพพัตถ์ที่อยู่ เพราะฉะนั้น

^{๑๕} มิลินท. (ไทย) หน้า ๔๒๖ - ๔๒๗.

สัตว์นรกเหล่านั้นทั้งหมด ชื่อว่าปรทัตตูปชีวีเปรต ดังนี้ อีกอย่างหนึ่ง ตามนัยที่จะหาได้ ก็ ในคำว่า ผุ่ปลาก็ดี กระเบื้องหรือก้อนกรวดก็ดี เทียวไปอยู่ก็มี หยุดอยู่ก็มี ดังนี้ กิริยาถือ การเทียวไปเพราะเพ่งถึงผุ่ปลาค^{๒๐} อาจารย์ท่านประกอบไว้ เพราะประกอบด้วยการเทียวไป ฉันทใด แม้ในข้อนี้ ก็ฉันทนั้น บัณฑิตพึงเข้าใจสัพพัตถ์ที่ตนจะพึงได้เท่านั้น นัยอื่นอีก ปิศัพท์ในคำว่า เติปิ สรमानาเยว นี้ เพ่งถึงคำที่ท่านกล่าวไว้แล้ว มีคำอธิบายว่า เปรต เหล่านั้น เกิดในนรก ระลึกได้เท่านั้น จึงจะได้รับ อีกอย่างหนึ่ง คำว่า เปรตที่เกิดในนรก ไม่ได้รับ ดังนี้ นี้ บัณฑิตพึงเห็นว่า ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจความเป็นไปโดยมาก ดังนี้ ก็ พระอรธรรคณาจารย์ ได้กล่าวคำนี้ไว้แล้ว ในอรธรรคณาติโรกฤษาเปตวัตถุ^{๒๑} ในข้อนี้ อาจารย์ ผู้ท้วง^{๒๒} ถามว่า ก็ ญาติทั้งหลายที่เกิดในวิสัยแห่งเปรตเท่านั้น ย่อมได้รับเหตุสมบัตติ หรือว่า สัตว์แม่เหล่าอื่น จะได้รับเหตุสมบัตติ ก็ ในข้อนี้ ไม่มีคำที่พวกเราจะพึงกล่าว เพราะพระผู้มี พระภาคทรงพยากรณ์ไว้แล้วอย่างนี้

สมจริงดังคำที่ท่านกล่าวไว้แล้วว่า พระโคตมผู้เจริญ พวกข้าพระองค์แล ชื่อ ว่าพราหมณ์ ย่อมให้ท่านทั้งหลาย ย่อมกระทำบุญทั้งหลายที่เชื่อแล้วกระทำ อุทิสว่า ขอทานนี้ จงสำเร็จแก่ญาติสาโลหิตทั้งหลายผู้ล่วงลับไปแล้ว ขอญาติสาโลหิตทั้งหลาย ผู้ล่วงลับไปแล้วจง บริโภคทานนี้ พระโคตมผู้เจริญ ท่านนั้น ย่อมสำเร็จแก่ญาติสาโลหิตทั้งหลายผู้ล่วงลับไปแล้ว ได้แลหรือ ? ญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วเหล่านั้น ย่อมบริโภคทานนั้นแลหรือ ?

พระผู้พระภาค ตรัสว่า พราหมณ์ ท่านย่อมสำเร็จได้ ในฐานะแล ย่อมไม่ สำเร็จ ในอัฐฐานะ

พราหมณ์ พระโคตมผู้เจริญ ก็ฐานะเป็นไหน ? อัฐฐานะเป็นไหน ?

พระผู้มีพระภาคเจ้า พราหมณ์ คนบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีปกติทำสัตว์มีชีวิตให้ ตกล่วงไป ฯลฯ เป็นผู้มีความเห็นผิด ผู้นั้น เบื้องหน้า แต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงนรก อาหารใด สำหรับสัตว์นรก เขาย่อมยังอรรถภาพให้เป็นไปในนรกนั้น ด้วยอาหารนั้น เขาดำรงอยู่ ได้ในนรกนั้นด้วยอาหารนั้น พราหมณ์ ท่านนั้น ย่อมไม่สำเร็จแก่เขาผู้ดำรงอยู่ในฐานะใด ฐานะแม้นี้แล เป็นอัฐฐานะ พราหมณ์ ก็ คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีปกติทำสัตว์มีชีวิตให้ตก ล่วงไป ฯลฯ ผู้นั้นเบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อาหารใด สำหรับสัตว์ทั้งหลายผู้เกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เขาย่อมยังอรรถภาพให้เป็นไปในกำเนิดสัตว์

^{๒๐} ที.สี. (ไทย) ๘/๑๓๘/๓๘.

^{๒๑} พุ.สุ.อ. (ไทย) ๔๘/๕๐/๕๓-๕๖.

^{๒๒} สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, หน้า ๓๖๒.

อธิบายว่า หมายถึง อาจารย์ฝ่ายอุตรวิหารวาสี.

ดิรัจฉานนั้น ด้วยอาหารนั้น ฯลฯ ฐานะเมื่อนี้แล เป็นอัญฐานะ พรหมณ์ ก็ คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ เป็นผู้มีความเห็นชอบ ผู้นั้น เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของมนุษย์ทั้งหลาย อาหารใดสำหรับพวกมนุษย์ เขาย่อมยังอรรถภาพให้เป็นไปในมนุษย์โลกนั้นด้วยอาหารนั้น เขาย่อมดำรงอยู่ในมนุษย์โลกด้วยอาหารนั้น พรหมณ์ ทานนั้น ย่อมไม่สำเร็จแก่เขาผู้ดำรงอยู่ในฐานะใด ฐานะเมื่อนี้แล เป็นอัญฐานะ พรหมณ์ ก็ คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ ผู้นั้น เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดา อาหารใด สำหรับเทวดา เขาย่อมยังอรรถภาพให้เป็นไปใน เทวโลกนั้นด้วยอาหารนั้น ฯลฯ ฐานะเมื่อนี้แล เป็นอัญฐานะ พรหมณ์ ก็ คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มียกติทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป ฯลฯ เป็นผู้มีความเห็นผิด ผู้นั้น เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงเปรตวิสัย อาหารใดสำหรับสัตว์ผู้เกิดในเปรตวิสัย เขาย่อมยังอรรถภาพนั้นให้เป็นไปในเปรตวิสัยนั้นด้วยอาหารนั้น เขาย่อมดำรงอยู่ได้ในเปรตวิสัยนั้นด้วยอาหารนั้น อีกอย่างหนึ่ง มิตรและ อำมาตย์ หรือญาติสาโลหิตของเขา ตามส่งให้ซึ่งทานใดแก่มนุษย์โลกนี้ เขาย่อมยังอรรถภาพให้เป็นไปในเปรตวิสัยนั้นทานนั้น เขาย่อมดำรงอยู่ได้ในเปรตวิสัยนั้นด้วยอาหารนั้น พรหมณ์ ทานนั้น ย่อมสำเร็จแก่เขาผู้ดำรงอยู่ในฐานะใด ฐานะนี้แล เป็นฐานะ

พรหมณ์ พระโคตมผู้เจริญ ก็ ถ้า ญาติสาโลหิตนั้น ผู้ล่วงลับไปแล้ว ไม่เข้าถึงฐานะนั้นไซ้ ใครจะบริโภคนั้น

พระผู้มีพระภาคเจ้า พรหมณ์ ญาติสาโลหิตของเขาแม่เหล่าอื่น ผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นผู้เข้าถึงฐานะนั้น พวกเขาย่อมบริโภคนั้น

พรหมณ์ พระโคตมผู้เจริญ ก็ ถ้า ญาติสาโลหิตนั้นนั้นแลผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นผู้ไม่เข้าถึงฐานะนั้น และญาติสาโลหิตของเขาแม่เหล่าอื่นผู้ล่วงลับไปแล้ว ก็ไม่เข้าถึงฐานะนั้น ใครจะบริโภคนั้น

พระผู้มีพระภาคเจ้า พรหมณ์ ฐานะที่จะพึงว่างจากญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยกาลช้านานนี้ เป็นอัญฐานะแล ไม่ใช่โอกาส พรหมณ์ อย่างไรเสีย แม้ทายก ก็เป็นผู้ไม่ไร้ผล^{๒๓} เพราะเหตุดังที่กล่าวมา บัณฑิตพึงถึงการสันนิษฐานในข้อนี้แล

ชื่อว่า เอรุสส หตุเต ทตุวา แปลว่า วางไว้บนมือของพระเถระ สองบทว่า ปลิธานํ กรุหนุโต แปลว่า ตั้งความปรารถนาไว้ ความจริง ธรรมดา เป็นไปในความซึมซับใน

^{๒๓} พุ.สุ.อ. (ไทย) ๔๕/๕๐/๕๑ - ๕๖

หมวดธาตุทั้งปวง สมจริง ดังคำที่ท่าน^{๒๔} กล่าวไว้ในคัมภีร์พาลาวดารการกว่า ภูอักษรมีอยู่ในเนื้อความแห่งธาตุทั้งปวง^{๒๕} สอนบทว่า อิมินา ปุพฺพทาเนน พวกอาจารย์ ย่อมกล่าวว่า ด้วยการถวายดอกกุบล^{๒๖} สีเขียว ๘ ดอกนั้น มีอธิบายความว่า ด้วยกามาวจรกุศลเจตนาที่เป็นญาณสัมปยุตสทรคด้วยโสมนนัสเวทนาอันเป็นอสังขาริกคือการเสียดละดอกกุบลสีเขียว ๘ ดอกนี้ด้วยอำนาจลิงควิปลาต พวกเรามีความชอบใจยิ่ง ว่าโดยความไม่แปลกกัน เจตนา ชื่อว่า ทานว่าโดยความแปลกกัน วัตถุ ชื่อว่า ทาน ดังนี้แล บัณฑิตพึงถือเอาการกำหนดเนื้อความข้างหน้าที่ดีกว่าเถิด คำว่า ยัม ยัม เป็นคำที่แสดงเนื้อความไม่แน่นอน เพราะเหตุนี้ ทายกนั้นพึงให้ไทยธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ทานที่ตนถือเอาแล้วแท้ เมื่อควรจะกล่าวว่า **อุปั มขุณิมิ ปณิตฺ ว** ดังนี้ ท่าน ทำการลบศัพท์ที่อยู่ท่ามกลางทิ้งเสีย เพราะกลัวว่าฉันท์จะเสียความหมาย เพราะเหตุนี้ คำอะไร ๆ ท่าน ได้กล่าวไว้แล้ว ก็ บรรดาทานเหล่านั้น ทานครั้งที่ ๑ เป็นอันท่านแสดงไว้แล้วว่า อาจารย์กล่าวไว้ด้วยอำนาจแห่งบุคคลผู้มีอชยาศัยที่ทราวม เลว และต่ำ ชื่อว่าเป็นทาสแห่งไทยธรรมคือทาน ทานครั้งที่ ๒ เป็นอันท่านแสดงไว้แล้วว่า อาจารย์กล่าวไว้ด้วยอำนาจแห่งบุคคลผู้มีอชยาศัยปานกลาง ชื่อว่าเป็นสหายแห่งไทยธรรมคือทานนั้น ทานครั้งที่ ๓ เป็นอันท่านแสดงไว้แล้วว่า อาจารย์กล่าวไว้ด้วยอำนาจแห่งสัตว์บุรุษผู้มีอชยาศัยประณีตอย่างยิ่ง ชื่อว่าเป็นใหญ่เป็นเจ้าของ และเป็นนายแห่งไทยธรรมคือทานนั้น

ก็ ทายกมีอยู่ ๓ ประเภท คือ ทายกผู้เป็นทาสแห่งทาน ทายกผู้เป็นสหายแห่งทาน ทายกผู้เป็นเจ้าของแห่งทาน ด้วยอำนาจแห่งไทยธรรม ก็ ในบรรดาทานเหล่านั้น ผู้ใดบริโภคทานที่เลิศด้วยตนเอง ให้ทานที่ไม่ดี ทราวม เลว และหยาบแก่ผู้อื่น ผู้นั้น ชื่อว่าเป็นทาสแห่งไทยธรรมคือทาน ให้ ก็ ผู้ใด บริโภควัตถุใดใด ด้วยตนเอง ให้วัตถุนั้น ๆ เท่านั้น ผู้นั้น ชื่อว่า เป็นสหายแห่งไทยธรรมคือทานนั้น ให้ ก็ ผู้ใด บริโภควัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยตนเอง ให้วัตถุที่ดี ประณีต และยอดเยี่ยมกว่า แก่ผู้อื่น ผู้นั้น ชื่อว่าเป็นเจ้าของ เป็นใหญ่ เป็นนาย แห่งไทยธรรมคือทานนั้น ให้^{๒๗}

^{๒๔} หมายถึง พระธรรมกิตติ. พระคันธสาราภิงส์ อธิบายว่า พระธรรมกิตติ พำนักอยู่ที่ วัดคชลาเทณี ใกล้เมืองเสฉันทเสละ มณฑลมายา ภาคกลางของประเทศศรีลังกา ในรัชสมัยของพระเจ้าปราคัมพาหุที่ ๒ (พ.ศ. ๑๗๗๕-๑๘๑๑).

^{๒๕} พระธรรมกิตติ (แต่ง), พระคันธสาราภิงส์ (ชำระ), พาลาวตาร, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (ลำปาง : จิตวัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๑), (บาลี) หน้า ๑๐๘.

^{๒๖} ดอกปทุม ๕ ชนิดคือ นิลุปปัลล, รตukupปัลล, เสตุปปัลล, ปทุม, ปุณฺฑริก : ม.ม.อ. (บาลี) ๗/๒๖๖/๓๗๕

^{๒๗} อ.บุญจก.อ. (ไทย) ๓๖/๓๔/๗๘-๗๙.

เพราะเหตุนี้ ท่านได้กล่าวไว้แล้วในกุ่มมสังคหะ^{๒๘}ว่า พระมหาสีเจ้าตรัสไว้ใน
 ฎกัณฑ์ตสุต^{๒๙}ว่า ทายกมีอยู่ ๓ ประเภท คือ ทายกผู้เป็นทาสแห่งทาน ทายกผู้เป็นสหายแห่ง
 ทาน ทายกผู้เป็นเจ้าของแห่งทาน บทว่า **เทติ** คือ ท่านกล่าวหมายถึงไทยธรรม บทว่า **จขติ**
 ท่านกล่าวหมายถึงเจตนาธรรม อธิบายว่า ให้หมดจดโดยรอบ คือ กระทำให้บริสุทธิ์ ใน
 อรรถกถาปฏิฐาน^{๓๐} ท่านได้กล่าวไว้แล้วว่า สองบทว่า **ทานิ ทตฺวา** แปลว่า สละแล้วซึ่งไทย
 ธรรม หรือว่า ทายกถวายไทยธรรมนั้นด้วยเจตนาใด เจตนาที่ชื่อว่าทาน บทว่า **ทตฺวา**
 แปลว่า ชำระเจตนาให้หมดจด คือ กระทำเจตนาให้บริสุทธิ์^{๓๑} อีกอย่างหนึ่ง บทว่า
ทตฺวา แปลว่า ชำระให้หมดจด คือ ให้บริสุทธิ์หมดจดจากบาปกรรมมีโลกเป็นต้น บทว่า
ปสนฺนมานโส แปลว่า ในกาลทั้ง ๓ เป็นผู้มิใจเลื่อมใสแล้ว เช่นกับพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

“ในกาลก่อนแต่การให้ บุคคลพึงมีจิตใจดี เมื่อให้ก็ทำจิต
 ให้เลื่อมใส ครั้นให้แล้ว ก็มีจิตใจเบิกบาน นี่เป็นความ
 สมบูรณ์แห่งขัญ” ดังนี้^{๓๒}

บทว่า **ยถาจิจฺจา** แปลว่า ความต้องการใดใด ชื่อว่าตามที่ต้องการ มีคำอธิบาย
 ว่า เหมาะสมแก่ความต้องการ คือ สมควรแก่ความต้องการ บทว่า **สมิขุณฺติ** แปลว่า ให้
 สมบัติ สำเร็จ พระบาลีว่า **สมิขุณฺตุ**^{๓๓} เนื้อความแห่งคำว่า **สมิขุณฺตุ** ท่านไม่ได้วิจารณ์ไว้
 บทว่า **สมจิณฺเตสิ** แปลว่า ทำจิตให้เกิดขึ้นเฉพาะในมโนทวารเท่านั้น บทว่า **กุหิ** แปลว่า ใน
 สถานที่อันพิเศษควรแก่การบูชาแห่งไหน บทว่า **อาโรเปตฺตฺวา** แปลว่า จักให้ประดิษฐานไว้
 อธิบายว่า จักบูชา บทว่า **อุทฺทาหุ** เป็นนิบาตใช้ในอรรถว่าตรีครอง

ในคำว่า **อภิณฺญาปาทกํ** นี้ มีวิเคราะห์ว่า ชื่อว่า อภิณฺญา เพราะอรรถ
 วิเคราะห์ว่า รู้โดยความพิเศษยิ่ง ก็ อภิณฺญานนั้นมีอยู่ ๕ ประการ คือ อิททวิธะ
 (แสดงฤทธิ์) ทิพยโศตะ (หุทิพย์) ปรจิตตวิชานนะ (รู้แจ้งจิตของผู้อื่น) ปุพเพนิวาสานุสสติ

^{๒๘} อ.ป.ญจก.ฎีกา (บาลี) ๓/๓๔-๓๕.

^{๒๙} ที.สี. (ไทย) ๘/๒๒๔/๑๖๐.

^{๓๐} อภิ.ป.ญจ.อ. (ไทย) ๘๕/๔๕๕/๔๑๔.

^{๓๑} อภิ.ป.ญจ.อ. (ไทย) ๘๕/๔๕๕/๔๑๔.

^{๓๒} อ.ญ.ก.ก. (ไทย) ๒๒/๓๗/๔๘๗.

^{๓๓} มาเลขย. (บาลี) ๑/๔๕/๑๓.

(ระลึกชาติก่อน) ทิพยจักขุ (ตาทิพย์) สมจริงดังคำที่ท่านพระอนุรุทธาจารย์^{๓๔} กล่าวไว้ว่า
อภิญญามีอยู่ ๕ ประการ คือ

“อิทธิวิระ (แสดงฤทธิ์) ทิพยโศตะ (หูทิพย์)
ปรจิตตวิหานนะ (รู้จักของผู้อื่น) ปุพเพนิวาสานุสสติ
(ระลึกชาติก่อน) และทิพยจักขุ (ตาทิพย์)” ดังนี้^{๓๕}

ก็ บรรดาอภิญญา ๕ ประการเหล่านั้น เฉพาะญาณคืออิทธิวิธีเท่านั้น ท่าน
ประสงค์เอาในข้อนี้ เพราะท่านกล่าวไว้ว่า เหาะขึ้นไปสู่ท้องฟ้า ท่านย่อมละบาทนั้น คือ
บาทอันท่านยอมถึง ด้วยฌาน คือ ด้วยอภิญญานั้น เพราะเหตุนี้ ฌานนั้น ชื่อว่าบาท บาท
นั้นแหละ ชื่อว่า ปาทกะ ฌานที่ชื่อว่าปาทกะอะไรนั้น จตุตถฌาน การกระทำให้แจ้งด้วย
อภิญญา อธิบายว่า มีเหตุใกล้อภิญญา ท่านกล่าวคำนี้ไว้ในสารัตถทีปนี^{๓๖} ว่า บทว่า
อภิญญาปาทกั เป็นที่ตั้งแห่งอภิญญา บทว่า จตุตถุฌานั แปลว่า ความเต็มแห่งฌานทั้ง
๔ ชื่อว่าฌานที่ ๔ อธิบายว่า ธรรมชาติใด ย่อมเผ้าธรรมที่เป็นข้าศึก หรือ ภิกษุทั้งหลายยอม
เพ่งด้วยธรรมชาตินั้น เหตุนี้ ธรรมชาตินั้น ชื่อว่าฌาน อธิบายว่า ย่อมคิดถึงอารมณ์ที่จรเข้า
มา อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชาติใดยอมเพ่ง คือ ย่อมเข้าไปเพ่ง เพราะเหตุนี้ ธรรมชาตินั้น
ชื่อว่าฌาน มีคำอธิบายว่า ฌานมีการเข้าไปเพ่งเป็นลักษณะ

ก็ ฌานนี้นั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คืออาร์มมณูปนิชฌาน และลักษณูปนิชฌาน^{๓๗}
บรรดาฌานทั้ง ๒ อย่างนั้น สมบัติ ๘^{๓๘} ประการพร้อมกับอุปจาร ท่านเรียกว่า
อาร์มมณูปนิชฌาน ถามว่า สมบัติ ๘ ประการ พร้อมกับอุปจาร ท่านเรียกว่า
อาร์มมณูปนิชฌาน เพราะเหตุอะไร ตอบว่า เพราะการเข้าไปเพ่งกสิณเป็นอารมณ์ ในคำว่า
ลักษณูปนิชฌาน นี้ วิปัสสนา มรรคและผล ท่านเรียกว่า ลักษณูปนิชฌาน ถามว่า วิปัสสนา

^{๓๔} หมายถึงพระอนุรุทธาจารย์ ชาวอินเดียได้ เกิดที่เมืองท่ากาเวรี เมืองกัญจิปุระ
แคว้นโจพะ ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๖.

^{๓๕} สจก. (ไทย) ๑๐๐/๕.

^{๓๖} สารตถ.ฎีกา (ไทย) ๑/๓๑๕/๕๖๕.

^{๓๗} ฌาน ๒ ประการ คือ (๑) อาร์มมณูปนิชฌาน คือการเพ่งอารมณ์ได้แก่สมบัติ ๘
คือ รูปฌาน ๔ และอรูปฌาน ๔, (๒) ลักษณูปนิชฌาน คือ การเพ่งลักษณะ ได้แก่ วิปัสสนา มรรค และ
ผล วิปัสสนา. : อจ.ทุก.อ. (บาลี) ๑/๕๓๖.

^{๓๘} สมบัติ ๘ ประการ คือ รูปฌาน ๔ ประการ คือ (๑) ปฐมฌาน ฌานที่ ๑,
(๒) ทุติยฌาน ฌานที่ ๒, (๓) ตติยฌาน ฌานที่ ๓, (๔) จตุตถฌาน ฌานที่ ๔. : ม.มู. (บาลี) ๑๒/
๑๐๒/๗๒. อรูปฌาน ๔ ประการ คือ (๑) อากาสันัญจายตนะ, (๒) วิญญานัญจายตนะ, (๓)
อากิญจัญญายตนะ, (๔) เนวสัญญานาสัญญายตนะ. : ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๓๕/๒๓๕.

มรรคและผล ท่านเรียกว่า ลักษณะปนิชฌาน เพราะเหตุอะไร ตอบว่า เพราะเข้าไปเพ่งลักษณะเป็นอารมณ์ ก็ ในคำว่า **ลักษณะปนิชฌาน** นี้ วิปัสสนายอมเข้าไปเพ่งลักษณะมีอนิจจลักษณะเป็นต้นเป็นอารมณ์ วิปัสสนา ย่อมสำเร็จได้ด้วยมรรคอันมีการเข้าไปเพ่งเป็นหน้าที่ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกมรรคว่า ลักษณะปนิชฌาน ก็ ผล ย่อมเข้าไปเพ่งลักษณะเช่นนั้นแห่งนิโรธ เพราะฉะนั้น ผลนั้น ท่าน เรียกว่า ลักษณะปนิชฌาน ก็ ในเพราะเนื้อความนี้ ท่านประสงค์เอาเฉพาะฌานที่เข้าไปเพ่งอารมณ์เท่านั้นว่า เป็นฌาน ก็ จตุตถฌานนี้เป็นที่ตั้งแห่งจิตอันเลิศดวงเดียวของพระโยคีบางพวก บางพวกมีวิปัสสนาเป็นบาท บางพวกมีอภิญาเป็นบาท บางพวกมีนิโรธ เป็นบาท บางพวกมีจตุตถฌานเป็นที่ตั้งแห่งการก้าวลงสู่ภพก็ บรรดาพระโยคีเหล่านั้น สำหรับพระชีवासพ มีฌานอันเป็นที่ตั้งแห่งจิตอันเลิศดวงเดียวความจริง พระโยคีเหล่านั้น เข้าสมาบัติแล้ว มีจิตอันเลิศดวงเดียว คิดว่า พวกเราจักอยู่สำราญ ดังนี้ แล้วกระทำการบริกรรมกสิณดังได้กล่าวมาแล้วนั้น ให้สมาบัตินี้บังเกิดขึ้น พระโยคีเหล่านั้นชื่อว่า มีฌานเป็นที่ตั้งแห่งจิตอันเลิศดวงเดียว

สำหรับพระเสขะปุณฺณ ออกจากสมาบัติแล้ว คิดว่า พวกเราจักทำวิปัสสนาด้วยจิตอันมั่นคง ดังนี้ ให้สมาบัติบังเกิดขึ้น ฌานนี้ ชื่อว่า เป็นบาทแห่งวิปัสสนา ก็ พระโยคีเหล่าใด ให้สมาบัติ ๘ ประการบังเกิดขึ้น เข้าฌานมีอภิญาเป็นบาท ออกจากสมาบัติแล้ว ให้อภิญาบังเกิดขึ้นโดยนัยที่ท่านกล่าวไว้ว่า แม้จะเป็นคนคนเดียวก็เป็นมากคนได้ สำหรับพระโยคีเหล่านั้น ชื่อว่ามีฌาน มีอภิญาเป็นบาท ก็ พระโยคีเหล่าใด ให้สมาบัติ ๘ ประการบังเกิดขึ้น เข้านิโรธสมาบัติ เป็นผู้ไม่มีจิตอยู่ตลอด ๗ วัน บรรลุพระนิพพานในปัจจุบันเท่านั้น ให้นิโรธสมาบัติบังเกิดขึ้นด้วยคิดว่า พวกเราจักอยู่สำราญ ดังนี้ สำหรับพระโยคีเหล่านั้น ชื่อว่ามีฌาน มีนิโรธเป็นบาท พระโยคีเหล่าใด ให้สมาบัติ ๘ ประการบังเกิดขึ้นด้วยคิดว่า พวกเรามีฌานไม่เสื่อมแล้ว จักอุบัติในพรหมโลก ดังนี้ ให้สมาบัติบังเกิดขึ้น สำหรับพระโยคีเหล่านั้น ชื่อว่ามีฌานเป็นที่ตั้งแห่งการก้าวลงสู่ภพ

ก็ จตุตถฌานนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ให้บังเกิดขึ้นที่โคนแห่งต้นโพธิ์ จตุตถ-ฌานนั้นของพระผู้มีพระภาค บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นบาทแห่งวิปัสสนา เป็นบาทแห่งอภิญา เป็นบาทแห่งนิโรธ ให้สำเร็จกิจทุกอย่างได้ และเป็นฌานที่ให้โลกียะคุณและโลกุตระคุณทั้งหมดแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ก็ สำหรับพระมาลัยเทวเถระองค์นี้ มีจตุตถฌานนี้เพียงพอที่จะเป็นบาทแห่งอภิญา เพราะฉะนั้น ฌานนี้ ท่านจึงกล่าวว่า จตุตถฌานที่เป็นบาทแห่งอภิญา คำว่า **จตุตถุชฌาน** นี้ บัณฑิตพึงเห็นว่า ท่านกล่าวไว้ด้วยการแสดงนัยมีหมวด ๔ ก็ ด้วยการแสดงนัยมีหมวด ๕ ฌานนั้น ชื่อว่า ปัญจฌานเท่านั้น ก็ ในบรรดาฌานที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓ จตุตถฌาน ท่านกล่าวว่า ไม่มีกิจคือฌานที่เป็นบาทแห่งอภิญา บทว่า **สมาปชฺชิตฺวา** แปลว่า ให้เป็นไปแล้ว คือ เข้าไปแล้ว ความ

จริง การกระทำตามไม่ให้ปะปนกันกับภวังคจิตแล้วให้มานเกิดขึ้นเท่านั้น ชื่อว่า การเข้าฌาน บทว่า ตโต แปลว่า จากฌานที่เข้าถึงพร้อมแล้วนั้น บทว่า วุฏฺฐาย แปลว่า ออกแล้ว คือ กลับจากฌานนี้ คือ ดำรงอยู่ในภวังคจิต

คำนี้ ท่านกล่าวไว้ในบทแห่งคัมภีร์วิสุทธิธรรมรคคณฐีว่า ความจริง การให้ภวังคจิตเกิดขึ้นเท่านั้น ชื่อว่าการออก ลำดับนี้ว่า เข้าถึงพร้อมซึ่งฌานที่เป็นบาทแห่งอภิญาชื่อว่าความปริวิตกว่า เบื้องต้นเท่านั้น มีภวังคจลนจิต ๒ ดวง มีอวัชชนะจิตดวงเดียว มีชวนะจิต ๔ ดวง ในที่สุดแห่งชวนะจิต ๔ ดวงเหล่านั้น เราเข้าจตุตถฌานซึ่งเป็นบาทแห่งอภิญาแล้วออก จักไปโดยทางนี้จากวาระแห่งภวังคจิต ๔ ดวง เป็นที่สุด ในที่สุดแห่งวาระแห่งภวังคจิต ๔ ดวงเหล่านั้น มีภวังคจลนจิต ๒ ดวง มีอวัชชนะจิตดวงเดียว ชวนะจิต ๗ ดวง ในลำดับต่อจากชวนะจิต ๗ ดวงนั้น จะเป็นภวังคจิต ต่อจากนั้น จะเป็นชวนะจิต ๗ ดวงอีก เมื่อเป็นอย่างนั้น ในที่สุดแห่งการบริกรรม ภวังคจลนจิต อวัชชนะจิตดวงเดียว ชวนะจิตในเบื้องต้น ๔ ดวง ในที่สุดแห่งชวนะจิตเหล่านั้น พระโยคียอมเข้าจตุตถฌานซึ่งเป็นบาทแห่งอภิญาคือการอธิษฐาน ลำดับนี้ชื่อว่าแน่นอน ดังนี้^{๓๕}

เชื่อมความว่า ท่านเข้าฌานเพียงชั่วลัดนิ้วมือเดียวเท่านั้น ปรากฏที่พระเจดีย์จุฬามณี สัมพันธ์กับบทว่า ไปถึงลานแห่งองค์พระจุฬามณีเจดีย์ อันแล้วด้วยแก้วอินทนิล ซึ่งยังใจให้รื่นเริง ท้าวสักกเทวราช ทรงรับพระเมาลีอันประเสริฐอย่างยิ่งของพระผู้มีพระภาคซึ่งพระองค์ทรงตัด ด้วยพระขรรค์ที่ทรงถือ ด้วยพระกรอันวิจิตรด้วยตาข่ายมีพื้นอ่อนนุ่มเหมือนปูยฝ้ายแล้วไม่ให้ตกลงบนพื้นดิน ทรงโยนขึ้นไปบนอากาศ พร้อมกับทรงอธิษฐานว่า ถ้าเราจักบรรลุพระสัมโพธิญาณอย่างยิ่ง ด้วยการบรรพชา^{๓๖} เป็นพระพุทธเจ้าไซ้ ขอพระเมาลีของเราจงอย่าตกไปบนพื้นดิน ดังนี้ ด้วยชอบทองอันประเสริฐแล้ว ทรงนำไปด้วยพระเศียรของพระองค์เอง ประดิษฐานพระเมาลีด้วยความเอื้อเฟื้อ ณ ท่ามกลางเทพนครบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งตกแต่งด้วยรัตนะ ๗ ประการ มีพื้นและภูมิภาคทั้งดงาม เพื่อให้เหล่าเทวดาทั้งสิ้นได้บูชา เพราะเหตุนี้ คำอันเป็นคาถาประพันธ์นี้ พระโหราณาจารย์^{๓๗} ได้กล่าวไว้แล้ว เมื่อควรจะกล่าวว่า **สมาปชฺชิตฺวา** การรัสสะอาอักษรด้วยอำนาจคาถาประพันธ์ซึ่งมีลหุเป็นที่ ๕ ท่านกล่าวไว้แล้วว่า เข้าถึงแล้ว เหมือนในคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า **ขลฺลํ พนฺธุตฺวา มโต** ดังนี้ เป็นต้น

^{๓๕} พระสารทสี่ หรือปูพพาราม สยาคอ, และพระสัทธัมมโชติปาละ (รจนา), ร.ต. ทวีจันทอง (ปริวรรต), **วิสุทธิธรรมคคณฐีปท**, (กรุงเทพฯ ฯ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๓), (บาลี) หน้า ๒๒.

^{๓๖} หมายถึง อาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถาทั้งฝ่ายอภัยกิริวิหารและอุตตริวารวาสี.

สมจริง ดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า

“มีลหุเป็นที่ ๕ ในคาถาทั้งปวง มีครุเป็นที่ ๗ ใน
บาทคาถาที่ ๒ และที่ ๔ มีครุเป็นที่ ๖ แห่งบาท
คาถาทั้งหลาย บาทคาถาที่เหลือ ท่านกล่าวไว้ไม่
เจาะจง” ดังนี้^{๔๑}

บทว่า อुकุมม แปลว่า เหาะขึ้นไป บทว่า ดาวเทว แปลว่า ในขณะที่
นั้น บทว่า ปลฺลยปติฏฺฐิตเณ แปลว่า ด้วยเบญจางคประดิษฐ์คือเข้าทั้ง ๒ สอกทั้ง ๒
หน้าผาก ๑ บทว่า อญฺยตโร แปลว่า ไม่ปรากฏ ด้วยอำนาจชื่อและโคตร สัตตมวิภักติ
ในคำว่า กากะ นี้ ใช้ในอรรถแห่งจตุตถวิภักติ (แปลว่าแก่) อธิบายว่า แก่กา คำว่า มรณญฺเต
แปลว่า ในกาลอันเป็นที่ตาย คือ ในเวลาใกล้ตาย เนื้อความว่า เตน วุฑฺฒํ พระ
โหราจารย์ทั้งหลาย กล่าวไว้แล้ว คือ บอกคำอันเป็นคาถาประพันธ์นี้ เพราะเหตุที่พระผู้
พระภาค ตรัสไว้แล้วในทักษิณาวិภังคสูตรว่า คู่ก่อนอาณนํ ในทานนั้น ทายกถวายทานให้แก่
สัตว์ดิรัจฉาน เขา พึงหวังทักษิณาได้ ๑๐๐ เท่า ฉะนั้น^{๔๒} สัตตมวิภักติ แม้ในคำว่า กากาภิ
เก ทิรจฺจฺจฺจฺนํ นี้ ใช้ในอรรถแห่งจตุตถวิภักติ มีอธิบายว่า แก่สัตว์ดิรัจฉานมีกาเป็นต้น ชื่อ
ว่า ตสฺสเสว ทานสฺส ผลํ แปลว่า แห่งทานนั้นนั้นแล มีอานิสงส์ ๕ ประการมีอายุเป็นต้น บท
ว่า สติ แปลว่า ใน ๑๐๐ ชาติ หรือในหลายอภิปภาพ แม้ในอรรถกถาในทักษิณาวิภังคสูตร
^{๔๓} ท่านได้กล่าวไว้แล้ว บทว่า สตคฺคฺคา แปลว่า มีอานิสงส์ ๑๐๐ เท่า บทว่า ปาฏิกงฺกจิตฺตพ
พา แปลว่า อันบุคคลพึงปรารถนา มีคำอธิบายดังต่อไปนี้ ทักษิณานี้ ให้อานิสงส์ ๕
ประการคือ ให้อายุ ๑๐๐ เท่า วรรณะ ๑๐๐ เท่า สุขะ ๑๐๐ เท่า พละ ๑๐๐ เท่า ปฏิภาณ
๑๐๐ เท่า ทักษิณาให้อายุใน ๑๐๐ อภิปภาพ ชื่อว่า มีอายุ ๑๐๐ เท่า เหมือนกันคือ ทักษิณาให้
อายุ ๑๐๐ เท่า วรรณะ ๑๐๐ เท่า สุขะ ๑๐๐ เท่า พละ ๑๐๐ เท่า ปฏิภาณ ๑๐๐ เท่า
ดังนี้แล^{๔๔} สองบทว่า เตน การณเณ แปลว่า พระโหราจารย์ทั้งหลายได้กล่าวคำอัน
เป็นคาถาประพันธ์นี้ไว้ เพราะเหตุที่ คำนั้นสมกับด้วยพระคำรัสที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ใน
ทักษิณาวิภังคสูตรว่า ทายกให้ทานแก่ปุถุชนผู้ทุศีล เขาพึงหวังทักษิณาได้ ๑,๐๐๐ เท่า ฉะนั้น^{๔๕}
บทว่า อสิเต แปลว่า ผู้ไม่มีศีล เพราะเหตุฉนั้น ย่อมสงเคราะห์คนที่เลี้ยงชีวิตด้วยการเบียดเบียน

^{๔๑} มิตินท.ฎีกา (บาลี) ๑๑/๗.

^{๔๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๕/๔๒๘.

^{๔๓} ม.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๓๐๖/๔๐๕.

^{๔๔} ม.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๓๐๖/๔๐๕.

^{๔๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๕/๔๒๘.

ผู้อื่น มีคนเลี้ยงโค ชาวประมง และนักโทษผู้ชั่วช้าเป็นต้น^{๔๖} คำที่เหลือมีเนื้อความตามที่ท่านกล่าวไว้แล้ว สองคำว่า **เตน การณ** แปลว่า คำนี้ พระโบราณจารย์ ได้กล่าวไว้แล้ว เพราะเหตุที่ พระผู้มีพระภาค ตรัสไว้ในทักขิณาวิภังคสูตรว่า ทายกให้ท่านแก่ ปุณฺณผู้มีศีล เขาพึงหวังทักษิณาได้ ๑๐,๐๐๐ เทา ฉะนั้น^{๔๗} พระผู้มีพระภาคตรัสหมายเอาสามเณรในคำว่า **ปุณฺณ** **สิลนุเต** ด้วย ส่วน ในอรรถกถาทักขิณาวิภังคสูตร ท่านกล่าวไว้ว่า บทว่า **ปุณฺณสิลนุเต** แปลว่า ชื่อว่า ปุณฺณผู้มีศีล โดยชื่อเป็นผู้มีชาติแห่งผู้มีศีล ไม่โอ้อวด และผู้ไม่มีมายา ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เลี้ยงชีวิตด้วยกสิกรรมและพานิชกรรม โดยธรรม โดยสม่าเสมอ^{๔๘} คำนั้น บัณฑิตพึงเห็นว่า ท่านกล่าวไว้โดยความไม่แปลกกัน บทว่า **ทตฺตหตฺต** แปลว่า ใน ๑๐,๐๐๐ ชาติ หรือใน ๑๐,๐๐๐ อัฏฐภาพ บทว่า **ผล** แปลว่า หมวด ๕ แห่งอานิสงส์คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ และปฏิภาณ^{๔๙} คำว่า ภิกษาหาร ท่านกล่าวหมายเอาเฉพาะบทว่า **ปิณฺฑปาติกภิกฺขุโน** (แปลว่า แก่ภิกษุผู้เที่ยวไปบิณฑบาตเป็นปกติ) ชื่อว่าอาหาร คือวัตถุมิข้าวน้ำเป็นต้น เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ภิกษุพึงขอ คือ พึ่งร้องขอ บทว่า **สกุคฺคมาโต** แปลว่า มาสู่สวรรค์ คือ สู่ภพชั้นดาวดึงส์ด้วยอำนาจแห่งการปฏิสนธิ บทว่า **วิสุตฺโต** แปลว่า ปราภว คำว่า หริตถาล นั้น เป็นชื่อของหมู่บ้าน ได้ยินว่า พระเถระอยู่ในหมู่บ้านนั้น บัณฑิตพึงเห็นว่า มหาเศรษฐีได้ชื่อว่าหริตถาล เพราะหมู่บ้านนั้น เหมือนในคำนี้ว่า ได้ยินว่า เหมือนเศรษฐีผู้อยู่ในเมืองราชคฤห์เป็นปกติ

บาทคาถาว่า **อภยทฺฐจฺจสฺส** **ภคตา** แปลว่า สัทธาติสสะกุมาร^{๕๐}
 ผู้เป็นน้องชายผู้น้อยที่สุด ของพระเจ้าอภัยทฺฐคามินีกุมาร^{๕๑} ผู้เป็นพระราชโอรสของ

^{๔๖} ม.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๓๐๖/๔๐๔.

^{๔๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๓๕/๔๒๕.

^{๔๘} ม.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๓๐๖/๔๐๔.

^{๔๙} ม.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๓๐๖/๔๐๔.

^{๕๐} พัฒน์ เพ็งผลา, **ประวัติวรรณคดีบาลี**, (กรุงเทพฯ ฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๔), หน้า ๒๑๓. อธิบายว่า กษัตริย์ผู้ครองราชย์ในลำดับที่ ๑๕ ของพระมหากษัตริย์ลังกา ระหว่าง พ.ศ. ๔๐๖ - ๔๒๔. และ พระมหานาม, **มหาวิโส (ปจฺโหม ภค)**, (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๒๖. คาถาที่ ๔ ว่า ทฺฐจฺจคามณีภคตา โต สทฺธาติสฺโส ตทจฺเจย
 รชฺช การสาลิสฺสโต อฏฺฐารสสมาสโม.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๑๓. กษัตริย์ผู้ครองราชย์ในลำดับที่ ๑๔ ของพระมหากษัตริย์ลังกา ระหว่าง พ.ศ. ๓๘๒ - ๔๐๖. เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๗๗. คาถาที่ ๗๕ ว่า
 เอวํ ทฺวตฺตีส ทมิพ- ราชานอ ทฺฐจฺจคามณี
 กณฺหิตฺวา เอกคฺคเตน ลจฺการชฺชวมกาลิ โส.

พระเจ้ากาคัณณะติสสะ^{๕๒} ได้ยินว่า พระกุมารนั้น จักเป็นอัครสาวกองค์ที่ ๒ ของ พระ-เมตไตรยนาถะเจ้า ชื่อว่า **สการโว** แปลว่า ผู้มีปรกติอ่อนนุ่มเป็นนิจหรือ สีล ๕ ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจแห่งนิจศีล ก็ เพื่อที่จะแสดงบทบาทว่า **อภฺรฺจฺกุโปสฺถิ** ข้าพเจ้า จัก พรรณนาไว้ ในอรรถกถาแห่งเรื่องพระมาลัยส่วนที่ ๒^{๕๓} คำว่า **อภฺยทฺฐุโ** คือ พระเชษฐาโอรสของพระเจ้ากาคัณณะติสสะ พระนามว่าอภฺยทฺฐุคามินี คำว่า **อภฺยทฺฐุโ** ติ นามน นั้น ท่าน กล่าวหมายเอาพระเจ้าอภฺยทฺฐุคามินีพระองค์นั้น ได้ยินว่า พระเจ้า อภฺยทฺฐุคามินีนั้น จักเป็นอัครสาวกองค์ที่ ๑ ของพระผู้มีพระภาคพระนามเมตไตรย บท ว่า **ทกฺขิณฺ** มีวิเคราะห์ว่า ชนทั้งหลาย ย่อมประสพ คือ ย่อมเจริญด้วยสมบัติทั้งหลายเพราะ วัตถุนั้น เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่าทกฺขิณฺ คือ วัตถุที่ควรให้มีข้าวเป็นต้น ชื่อว่า **ทกฺขตฺตสฺส กฺกุล** แปลว่า ในตระกูลที่ขัดสน บทว่า **ปฺราธินน** แปลว่า ด้วยทำงานรับจ้างผู้อื่นเลี้ยง ชีวิต บทว่า **วชิเณทน** แปลว่า ด้วยวจิกรรม บทว่า **กณฺณิการน** แปลว่า ด้วยดอก กรรมกร^{๕๔} บทว่า **จกฺขุทฺวยปฺทีปน** แปลว่า ทายก บูชาจักขุทั้งสองดวงให้เป็นเช่นกับดวง ประทีป ในคำที่เหลือ ก็เป็นอย่างทีกล่าวมาแล้วนั้น บทว่า **วฺยฺยหิตฺวาน** แปลว่า เกลี้ย คือ กระทำให้เป็นกอง บทว่า **สุมน** แปลว่า มีใจดีงาม อธิบายว่า เกิดปีติและโสมนัส บทว่า **สุสุภํ** แปลว่า ดีอย่างมาก คือ งามเหลือเกิน บทว่า **ททยจฺกมฺ** แปลว่า อยู่ในหทัย คือ ในจิตใจ ชื่อว่า **สีลวณฺต ภริทฺวาน** แปลว่า เลี้ยงดู คือ อุปัฏฐากท่านผู้มีศีล ชื่อว่า **ยถาลทฺ** แปลว่า สิ่ง ใด ๆ ที่บุคคลใด ๆ ได้แล้ว ชื่อว่าตามที่ได้แล้ว คือ ได้แล้วตามสมควร ในคำว่า **ติทฺสาลเณ** นี้ มีวิเคราะห์ดังต่อไปนี้ สถานที่ที่อยู่อาศัย สิบ สิบ สิบ และสิบ สามและสิบ ชื่อว่า ติทฺสะ อีก อย่างหนึ่ง สถานที่ที่อยู่อาศัย สิบคูณด้วยสาม ชื่อว่า ติทฺสะ ชื่อว่า ทสสะ เพราะอรรถวิเคราะห์ ว่า สถานที่ที่อยู่อาศัยเหล่านั้น มีจำนวน สิบคูณสามครั้ง (สิบยกกำลังสาม) เมื่อควรจะกล่าว ว่า **ติติทฺสะ** ท่าน ลบดิศัพท์ทั้งเสียศัพท์หนึ่ง

^{๕๒} อ่างแล้ว. กษัตริย์ผู้ครองราชย์ในลำดับที่ ๕ ของพระมหากษัตริย์ลังกา ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๖-๓๐๖. อ่างแล้ว. หน้า ๑๔๘. ภาถาที่ ๑๑ ว่า

โคจาทยสุโต กาก- วณฺณติสุโตติ วิสุสุโต
ตทจฺเจย ตตฺถ รชชํ โส อการยิ ขคฺคฺติโย.

^{๕๓} มาเลขุย. (บาลี) ๒/๕๕/๑๕.

^{๕๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทนานมีบุคส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔. อธิบายว่า ชื่อต้นไม้ขนาดเล็ก *Nyctanthes arbortristis* L ในวงศ์ Oleaceae ใบคล้าย ดอกหอม กลีบขาว หลอดดอกสีแสด ใช้ย้อมผ้า, เขียนเป็น กณิการ์ หรือ กรรมกรก็มี.

ชื่อว่าอาลัย เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นสถานที่ที่บุคคล ติด คือ หลง อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า อาลัย เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นสถานที่ที่บุคคลติดพัน คือเข้าไปนั่งซิด อาลัย บัณฑิตพึงตรวจดูโดยคำแม่ทั้งสอง สถานที่อยู่ของเทพบุตร ๓๐ องค์ ชื่อว่า สถานที่อยู่แห่ง เทพบุตร ๓๐ องค์ คือ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ความจริง สวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น มีอยู่ประมาณ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ เป็นสถานที่อยู่ของเทวดา ๓๐ องค์ มีท้าวสักกะเป็นต้น ในสถานที่อยู่ของ เทพบุตร ๓๐ องค์นั้น อธิบายว่า ในภพชั้นดาวดึงส์นั้น ปีศาจในคำว่า โสปี นี้ มีเนื้อความ ที่ท่านเพ่งถึงคำที่ท่านกล่าวไว้ข้างหน้า ก็ ปีศาจนั้น เพ่งถึงเทพบุตรที่มาถึงก่อน บทว่า ตทนนุเร แปลว่า ในสถานที่อันเป็นลำดับที่เทพบุตรผู้มาถึงเป็นลำดับแรกนั้น หรือ ในระหว่างแห่งเทพบุตรเหล่านั้น บทว่า นิสิติ แปลว่า ด้วยอำนาจแห่งเทวดา ท่านตัด อิริยาบถแห่งการไป กระทำเฉพาะอิริยาบถแห่งการนั่ง

มาลัยยวัตฤทีปนีฎีกา ที่ ๑ พระเถระมีนามว่า ติโลกติลกอนันตพุทธสิริ- สัทธรรมกิตติมานันตปัญญา แต่งไว้ จบแล้ว ด้วยประการฉะนี้

มัลลยวัตตูปนิฎฐิกา : การตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์

การพรรณนาคัมภีร์มัลลยวัตตูปนิฎฐิกาที่ ๒

ท่านกรั้นแสดงเรื่องพระมัลลยตอนที่ ๑ ซึ่งกำหนดด้วยเทพบุตร ๑๒ องค์ตั้งที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น เพื่อที่จะแสดงเรื่องพระมัลลยตอนที่ ๒ ในลำดับต่อจากเรื่องพระมัลลยตอนที่ ๑ นั้น จึงกล่าวคำว่า ตทา อริยเมตฺเตโย ดังนี้เป็นต้น

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตทา แปลว่า เฉพาะในเวลานั้น คือ ในเวลาที่เทพบุตรมีบริวาร ๑๐๐,๐๐๐ องค์ มานั่งแล้ว ตศัพท์แม้ในคำว่า ตทา นี้ บัณฑิตพึงเห็นว่า ล่วงเลยวิสัยไปแล้ว อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า ในกาลใด เทพบุตรผู้มาในภายหลังมีบริวาร ๑๐๐,๐๐๐ องค์ เป็นผู้นั่งแล้ว ในกาลนั้นนั่นแหละ พระอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ เสวยทิพย์สมบัติในสวรรค์ชั้นดุสิต ฯลฯ เสด็จไปนั่งด้านทิศตะวันออก ท่านกล่าวไว้ว่า ตศัพท์ย่อมเพ่งถึงยศัพท์ด้วย เพราะเหตุนี้ อาจารย์ผู้รู้ศัพทศาสตร์ทั้งหลายกล่าวไว้แล้วว่า

“ท่านพึงประกอบบทว่า ตํ เข้าด้วยเพราะฟังคำว่า ยํ หรือฟังประกอบบทว่า ยํ เข้าด้วยเพราะฟังคำว่า ตํ เพราะว่ายศัพท์ และตศัพท์ มีความเชื่อมกันอยู่เนื่องนิจ”^{๕๕}

บทว่า อริโย แปลว่า ชื่อว่า อริยะ เพราะเป็นผู้ห่างไกลจากข้าศึก (คือกิเลส) หรือเพราะไม่หวั่นไหวในโลกธรรมทั้งหลาย อีกอย่างหนึ่ง บทว่า อริโย แปลว่า ชื่อว่าผู้สูงสุด ท่าน ประสงค์เอาอาจารย์อันประเสริฐสุด ในประเภทแห่งความประเสริฐ ๔ อย่าง ในคำว่า อริโย นี้ ก็ ท่าน ถึงพร้อมด้วยอาจารย์อันยอดเยี่ยม บัณฑิตเรียกว่า อริยะ เหมือนคำในบทว่า ก็ ท่านผู้มีศีลและวัตรอันประเสริฐ ฉะนั้น บทว่า อริยสีลวโต แปลว่า ผู้ประกอบด้วยศีลและวัตรอันสูงสุด^{๕๖} ก็ ในอรรถกถาหิมวันตสูตร^{๕๗} บัณฑิตพึงตรวจสอบเนื้อความนี้ ก็ เพราะเหตุนี้ ท่านพระอาจารย์ จึงแสดงคุณสมบัติของสัตบุรุษมีศีลอันนับประมาณไม่ได้

ในคำว่า เมตฺเตโย นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ เหล่ากของนางพราหมณ์ชื่อว่า มิตฺตา ชื่อว่า เมตไตรยผู้เป็นบุตร ก็ ด้วยอำนาจแห่งการเรียกในกาลก่อน ท่านได้กล่าว

^{๕๕} ในขณะวิจัยยังหาที่มาไม่พบ.

^{๕๖} พุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๕๘/๒๖๑.

^{๕๗} พุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๕๘/๒๖๑.

เนื้อความว่า เมตเตโย นี้ไว้ ถามว่า ท่านได้กล่าวคำว่า เมตเตโย นี้ไว้ เพราะเหตุอะไร
ตอบว่า เพราะเป็นผู้ถือกำเนิดในโอปปาติกสัตว์^{๕๔} ในอรรถาพนี้ พระเมตไตรยนั้นด้วย ผู้
ประเสริฐสุดด้วย เหตุนั้น จึงชื่อว่า พระอริยมตไตรย แม้เมื่อมีเนื้อความเพ่งถึง ย่อมเป็นสมาส
เพราะเป็นสถานที่ไป เหมือนในคำเป็นต้นว่า พระอริยะบุคคล ๘ จำพวกจะนั้น ผู้ใด ย่อม
ดำเนินไปในอริยมรรค ๔ ประการ ที่ต้นโพธิ์ เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า พระโพธิสัตว์

บทว่า ปาจันทิสภาเค แปลว่า ในโอกาสทางทิศตะวันออกแห่งพระเจดีย์
การทักท้วงว่า ก็ ควรจะกล่าวคำว่า พระจันทร์และพระอาทิตย์ไม่มีในเทวโลก ในทิศตะวันออก
ด้วยอำนาจแห่งการกำหนดโลกมนุษย์ในเทวโลกนี้ บัณฑิตพึงเห็นการสันนิษฐานว่า ก็ พวก
มนุษย์ ย่อมกำหนดว่า ในมนุษย์โลกของพวกเรา มีการกำหนดทิศตะวันออกและทิศ
ตะวันออกเฉียงเหนือ ด้วยอำนาจแห่งพระจันทร์และพระอาทิตย์ แม้ในเทวโลก จักมีการ
กำหนดทิศเช่นนั้น เพราะฉะนั้น แม้พระจันทร์และพระอาทิตย์จะไม่มีในเทวโลกก็ตาม
ท่านกล่าวไว้ว่า ในโลกมนุษย์มีพระจันทร์และพระอาทิตย์ขึ้นในทิศตะวันออกด้วยการกำหนด
ทิศแท้ บัณฑิตพึงถึงการปลงใจเชื่อ ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น เพราะเหตุนี้ คำเป็นคาถาประพันธ์
นี้ พระโหราจารย์ ได้กล่าวไว้แล้ว

คำว่า เตน วุตฺตํ นี้ ท่านอาจารย์รูปนี้ กล่าวหมายถึงอาจารย์รุ่นก่อน ๆ มี
พระธรรมสังคหจารย์^{๕๕} เป็นต้น พวกเรามีความชอบใจยิ่ง ก็ อาจารย์บางพวก ไม่รู้ลักษณะ
เช่นนี้ ย่อมกล่าวเนื้อความแห่งบทว่า เตน วุตฺตํ ไว้โดยประการอื่น หาก มีคำถามว่า ท่านกล่าว
ไว้อย่างไร ? ตอบว่า เพราะเหตุนี้ พระอาจารย์ผู้แต่งเรื่องพระมาลัย ได้กล่าวคาถาประพันธ์
นี้ไว้แล้ว อาจารย์บางพวก ผู้ไม่ได้ข้ออ้างอย่างนั้น ย่อมกล่าวเนื้อความแห่งบทว่า เตน วุตฺตํ
ดังนี้ คำของอาจารย์บางพวกนั้น ไม่ควรเชื่อถือ ในคำว่า โกฎฺฐิ นี้ มีการลบบทเบื้องต้น
อธิบายว่า ด้วย ๑๐๐,๐๐๐ โกฎฺฐิ สองบทว่า สตฺ กญฺญา ความว่า นางเทพอัปสรรุ่น ๑๐๐
องค์ และเทพบุตรหนุ่ม ๑๐๐ องค์ แม้ในคำที่เหลือ ก็มีนัยนี้ เมื่อว่าโดยประการอื่น เทพธิดา
รุ่น ๑๐๐,๐๐๐ โกฎฺฐิ ย่อมไม่สมกันกับด้วยพวกเทพบุตรหนุ่ม ผิดว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เทพธิดา
ที่เหลือซึ่งกำหนดว่าเป็นนางอัปสร ๔๐๐ องค์ ด้วยคานานี้ว่า

“คือ ด้านหน้า มีนางเทพอัปสรงามชดช้อย นับได้ ๑๐๐

โกฎฺฐิเป็นบริวาร ด้านหน้า มีนางเทพอัปสรนับได้ ๑๐๐

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์
ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพฯ ฯ : บริษัท เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๘. อธิบาย
ว่า โอปปาติกสัตว์ คือสัตว์เกิดผุดขึ้น ได้แก่ เทวดา, สัตว์นรก, มนุษย์บางพวก, และเปรตบางพวก, ท่าน
กล่าวว่า เกิดและตายไม่ต้องมีเชื้อหรือซากปรักถู.

^{๕๕} หมายถึงพระอรรถกถาจารย์มีพระพุทธโฆสาจารย์เป็นต้น.

โกฏิเป็นบริวาร ทางด้านขวา มีนางเทพอัปสร ๑๐๐ โกฏิ
เป็นบริวาร ทางด้านซ้าย มีนางเทพอัปสร ๑๐๐
โกฏิ เป็นบริวาร” ดังนี้^{๖๐}

ส่วนเทพบุตรหนุ่มจะกำหนดอย่างไร ? ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลยต่อไป เทพบุตรหนุ่มเหล่านั้น มีอยู่ ๒๔,๕๐๐ องค์ อยู่ข้างหน้าแบ่งออกเป็น ๔ พวก เช่นเดียวกันคือเทพบุตรหนุ่มเหล่านั้น ฟังทราบว่า มีอยู่ ๒๕,๐๐๐ องค์ เพราะเพิ่มเข้าไปทีละ ๑๐๐ องค์ ในส่วนหนึ่ง ๆ คือ ข้างหน้า ข้างขวา และข้างซ้าย ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า บทว่า สติ แปลว่า มากกว่า ๑๐๐ องค์ คำของอาจารย์บางพวกนั้น ไม่น่าเชื่อถือ ชื่อว่า จันทิมา คือ ดวงจันทร์วันเพ็ญ ศัพท์ว่า วิโรจติ เป็นพระบาลีที่เหลือ บทว่า รสีหิ แปลว่า ด้วยพระรัศมีแห่งพระวราห ความจริง ตามปกติของพวกเทวดาทิ้งปวง แสงสว่างจากสรีระแผ่ไปไกลได้ ๑๒ โยชน์ ชื่อว่า โกฏิอนุทปุปกา วิย แปลว่า เหมือนรัศมีแห่งดวงจันทร์โกฏิดวง

หาก มีคำถามว่า มหาบพิตร เพราะเหตุอะไร พระเถระจึงกล่าวไว้ว่า นางเทพ อัปสรเหล่านั้น เดินมาข้างหน้าพระอริยมตไตรย เพราะท่านกล่าวไว้ข้างหน้าแล้วว่า เทพธิดารุ่น ๑๐๐,๐๐๐ โกฏิ ไม่สมกันกับพวกเทพบุตรหนุ่ม ตอบว่า เพราะนางเทพอัปสรมี จำนวนมากกว่า ก็ บรรดาเทพธิดารุ่นและเทพบุตรหนุ่ม มีเทพธิดารุ่นจำนวนมากกว่า เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวคำนี้ว่า มหาบพิตร นางเทพอัปสรเหล่านั้น เดินมาข้างหน้าพระ เมตไตรย ด้วยอำนาจแห่งนัยมากมาย ในคำว่า อุโปสถมุหิ ทิวเส มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ วันอะไร ท่านเรียกว่า วันอุโปสถ วันที่พวกมนุษย์พากันสมทานอุโปสถศีลที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ท่านเรียกว่า วันอุโปสถ วันคুমหรสพไม่ได้มีแยกอยู่ต่างหากในโลกอันใด ในวันใด ชาวโลกคুমหรสพ วันนั้นท่านเรียกว่า วันคুমหรสพ ชื่อว่า วันอุโปสถไม่มีแยกอยู่ต่างหาก เหมือนวันปาฏิบตเป็นต้นในทุก ๆ เดือนเป็นอาทิ ฉะนั้น วันทั้งหลายที่พวกมนุษย์ผู้ปรารถนา ประโยชน์ เข้าจำอุโปสถ ท่านเรียกว่า วันอุโปสถ เพราะท่านกล่าวไว้แล้วว่า เฉพาะวันที่พวก มนุษย์ พากันสมทานอุโปสถศีลที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ท่านเรียกว่า วันอุโปสถ บัณฑิตพึงถือเอาเนื้อความว่า ชื่อว่า อุโปสถมุหิ ทิวเส แปลว่า ในวันที่สมทานสิกขาบทแห่ง อุโปสถ ชื่อว่า พุทธเสฏฐส ภิกขุโน แปลว่า แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข

ก็ ในคำว่า ภิกขุโน นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ เมื่อควรจะกล่าวว่า พุทธเสฏฐส ท่านกล่าวไว้ว่า ภิกขุโน ด้วยอำนาจแห่งการประพันธ์คำตา อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า พุทธเสฏฐส ภิกขุโน แปลว่า แก่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุด และแก่พวกภิกษุ จ ศัพท์ เป็นสมุจยัตถะ หาก มีคำถามว่า จ ศัพท์ท่านไม่ได้ประกอบไว้ เพราะเหตุอะไร

^{๖๐} มาเลขย. (ไทย) ๒/๒๐๕/๑๕.

ตอบว่า เพราะเนื้อความยังดำเนินไปอยู่ ท่านประสงค์เอาเฉพาะพระสัพพัญญูพุทธเจ้าในข้อนี้ ด้วยเพิ่มศัพท์ไว้ในระหว่างว่า **เสฏฐสูต** ไม่ได้ประสงค์เอาพระปัจเจกพุทธเจ้า บทว่า **ปุลฺลณฺกมฺเมน** แปลว่า ด้วยกุศลกรรมมีทานเป็นต้น บทว่า **สยฺมา** แปลว่า สำรวมด้วยดี จากบาทมีปามาติบาตเป็นต้น บทว่า **สวีกาตา** แปลว่า ยินดีในการจำแนกทาน อธิบายว่า จัดแจงการให้ คือ การสมทาน ท่านอาจารย์แสดงความถึงพร้อมแห่งศีล ด้วยบทว่า **สยฺมา** นี้ ท่านอาจารย์แสดงความถึงพร้อมแห่งทานและจิตใจด้วยบทว่า **สวีกาตา** นี้ บัณฑิตพึงเห็นการเชื่อมความแห่งบทว่า **ติณฺณ** ด้วยบทนี้ว่า แก่พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ดังนี้ อธิบายว่า แก่พระโพธิสัตว์ ๓ จำพวก

ชื่อว่า บารมี ๑๐ ประการ^{๖๐} คือ มหาสัตว์ ได้แก่ พระโพธิสัตว์ ชื่อว่าเป็นยอด เพราะเป็นผู้สูงสุดกว่าสัตว์ โดยการประกอบคุณวิเศษมีทานและศีลเป็นต้น ภาวะหรือการกระทำแห่งพระโพธิสัตว์เหล่านั้น ชื่อว่าบารมี บารมีคืออะไรนั้น บารมีคือการกระทำกุศลมีทานเป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง ผู้ใด บำเพ็ญ คือ รักษา หรือให้กุศลมีทานเป็นต้นเต็มเปี่ยม เหตุนี้ ผู้ นั้น ชื่อว่า ผู้ยอดเยี่ยม ภาวะ หรือ การกระทำแห่งพระสัพพัญญูโพธิสัตว์ผู้ยอดเยี่ยม ชื่อว่าบารมี คือ เฉพาะการกระทำกุศลมีทานเป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง ผู้ใดย่อมมัด ย่อมผูกสัตว์ที่สูงกว่าไว้ ไกล่ตน อีกอย่างหนึ่ง ผู้ใด ย่อมสะอาด คือ ย่อมชำระให้หมดจด ยอดเยี่ยมกว่าคือยิ่งกว่าการประกอบคุณวิเศษ หรือ ผู้ใด ย่อมลูถึง คือ ไปถึงพระนิพพานอันยอดเยี่ยมกว่าคือ ประเสริฐที่สุด กว่ามลทินคือความเศร้าหมอง หรือ ผู้ใด ย่อมขจัด คือ ย่อมกำหนดตัดโลกอื่นด้วยความรู้ อันพิเศษมีประมาณอย่างยิ่ง เหมือนกำหนดตัดโลกนี้ระนั้น หรือ ผู้ใด ย่อมใส่ คือ ย่อมซัดเข้าไปซึ่งกองแห่งคุณมีศีลเป็นต้น อย่างยิ่งในสันดานของตน หรือ ผู้ใด ย่อมกำจัด คือ ย่อมทำลายเข้าศึกหรือหมุ่ใจคือกิเลส ที่กระทำสิ่งที่ไม่ใช่ประโยชน์นั้นอย่างอื่น จากพระธรรมกายอันเป็นตัวตนอย่างดียิ่ง เพราะเหตุนี้ ผู้ นั้น ชื่อว่าผู้ยอดเยี่ยม ไกร เป็นผู้ยอดเยี่ยมอย่างนั้น คือพระโพธิสัตว์ ภาวะนี้ คือ การกระทำของผู้ยอดเยี่ยม ชื่อว่า บารมี คือ เฉพาะกิริยาแห่งกุศลมีทานเป็นต้น เพราะท่านกล่าววว่า **ทส ปารมี** บารมี คือ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมะบารมี ปัญญาบารมี วิริยะบารมี ขันติบารมี สัจจะบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นบารมี ดังนี้ ชื่อว่า อุปบารมี ๑๐ ประการ คือ บารมี ที่เข้าไปคือยิ่งกว่าบารมี ชื่อว่า อุปบารมี กิริยาแห่งกุศลมีทานเป็นต้นแห่งบารมีนั้น ชื่อว่า อุปบารมี ๑๐ ประการ ชื่อว่า ปรมัตถบารมี ๑๐ ประการ คือ ประโยชน์ที่ ยอดเยี่ยม คือ

^{๖๐} บารมี คือคุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งยวด ๑๐ ประการ (๑) ทาน, (๒) ศีล, (๓) เนกขัมมะ, (๔) ปัญญา, (๕) วิริยะ, (๖) ขันติ, (๗) สัจจะ, (๘) อธิษฐาน, (๙) เมตตา, (๑๐) อุเบกขา บารมีนั้นจะต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์ครบทั้ง ๓ ชั้น คือ (๑) บารมี ระดับสามัญ, (๒) อุปบารมี ระดับรอง หรือจวนจะสูงสุด (๓) ปรมัตถบารมี ระดับสูง. ขุ.จริยา. (บาลี) ๓๓/๓๖/๕๕๖.

สูงสุด ชื่อว่าประโยชน์อันยอดเยี่ยม บารมี คือประโยชน์อันยอดเยี่ยม ชื่อว่า ปรมัตถะบารมี สภาวะแห่งกุศลมีทานเป็นต้น ชื่อว่า ปรมัตถะบารมี ก็ คำนี้ ท่านกล่าวว่า ด้วยอำนาจแห่งบารมีที่ต่ำและสูงสุดกว่า บารมีจึงมีอยู่ ๓๐ ประการถ้วน ความจริง บรรดาบารมี ๓๐ ประการเหล่านั้น อันดับแรก ทานบารมี คือ การบริจาคทรัพย์ ชื่อว่าบารมี การบริจาคอวัยวะ ชื่อว่าอุปบารมี การบริจาคชีวิต ชื่อว่าปรมัตถะบารมี แม้ในบารมีที่เหลือก็อย่างที่กล่าวมาแล้วนั้น บัณฑิตพึงเห็นว่าเป็นบารมี ๓๐ ประการถ้วน ด้วยประการฉะนี้^{๖๒}

เพราะเหตุนี้ ท่านได้กล่าวไว้แล้วว่า ทรัพย์สมบัติ ท่านเรียกว่าบารมี ส่วนแห่งอวัยวะ ท่านเรียกว่าอุปบารมี และชีวิต ท่านเรียกว่า ปรมัตถะบารมี ทั้งหมดท่านรวมเรียกว่า บารมี ๓๐ ประการถ้วน บทว่า โภธิสตุตานิ เป็นฉกฺขวิวัตติ ใช้ในอรรถแห่งนิทธารณะ (แห่งหนา) บทนั้น เป็นฉกฺขวิวัตติ เพราะกล่าวถึงพระสูตรในชื่อว่า นิทธารณะ จ^{๖๓} เหมือนในประโยคเป็นต้นว่า พระศาสดาผู้ประเสริฐกว่าบัณฑิตทั้งหลาย ก็ บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยในกาลาเถติ หิศัพท์ แปลว่าจริงอยู่ พระโพธิสัตว์เมตไตรย ได้บำเพ็ญบุญ คือ การบำเพ็ญความเป็นพระโพธิสัตว์ ได้แก่ กุศลกรรม มีทานและศีลเป็นต้นไว้อย่างมากมาย คือหลายประการ หรือมีใช้น้อยเลย ความจริง พระสัพพัญญูพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุด จักอุบัติขึ้นในอนาคต มีการเชื่อมความว่า พระสัพพัญญูพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุด ไม่สามารถจะพรรณานบุญบารมีเหล่านั้นของพระเมตไตรยโพธิสัตว์ได้ ก็ พระบาลีว่า เสฏฺฐสพฺพญฺญุพุทฺโธ หิ เป็นพระบาลีที่งดงามแท้ บัณฑิตพึงเห็นเนื้อความ คือ หิศัพท์ด้วย พระบาลีว่า เสฏฺฐสพฺพญฺญุพุทฺเธหิ ก็มี^{๖๔} มีการเชื่อมบทว่า เสฏฺฐสพฺพญฺญุพุทฺเธหิ นั้น กับบทว่า อันพระสัพพัญญูพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุด ไม่สามารถจะพรรณานบุญบารมีเหล่านั้นของพระเมตไตรยโพธิสัตว์ได้หมด ก็ ปิศัพท์ ในคำว่า เสฏฺฐสพฺพญฺญุพุทฺเธหิ นี้ บัณฑิตพึงนำเข้ามาด้วย อธิบายว่า แม้พระสัพพัญญูพุทธเจ้าผู้ประเสริฐทั้งหลาย ไม่สามารถจะพรรณานบุญบารมีเหล่านั้นของพระเมตไตรยโพธิสัตว์ได้ จะกล่าวไปไปถึงข้าพเจ้าเล่า พระบาลีว่า เสฏฺฐสพฺพญฺญุพุทฺโธ หิ ในพระบาลีทั้ง ๒ แห่ง บัณฑิตพึงสรรเสริญอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมบรรลุธรรมที่จะพึงรู้ทั้งปวงเป็นอารมณ์โดยความเป็นธรรมที่ไม่มีส่วนเหลือลง เพราะพระบาลีว่า พระญาณของพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มีที่สุด พระญาณมีอยู่ประมาณเพียงใด ธรรมที่พระองค์จะพึงรู้ก็มีประมาณเพียงนั้น ธรรมที่พระองค์จะพึงรู้มีพระญาณเป็นที่สุครอบ พระญาณมีธรรมที่พระองค์จะพึงรู้เป็นที่สุครอบก็เช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้า

^{๖๒} พุ.จริยา.อ. (ไทย) ๗๔/๓/๕๗๐ - ๕๗๒.

^{๖๓} กจ. : ๓๐๔/๑๕๒.

^{๖๔} มาเลขย. (บาลี) ๒/๕๗/๑๑.

ทั้งหลาย ชื่อว่าไม่มีวิสัย ก็ไม่ใช่ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าไม่มีความรู้ ก็ไม่ใช่ เช่นกัน^{๖๕} เพราะเหตุนั้น คำว่า **เสฏฐสพฺพญฺญุพุทฺโธ** นี้ ย่อมปรากฏเหมือนกับคำที่ ประกอบแล้วว่า **เสฏฐสพฺพญฺญุพุทฺเธติ** ดังนี้ ท่านกล่าวว่า **เสฏฐสพฺพญฺญุพุทฺโธ** นี้ เพราะพระบาลีว่า การอุบัติขึ้นของบุคคลผู้เกิดขึ้นในระหว่างอย่างนั้น ในการฟังธรรมของ อุบาสก ๔ ท่าน ในธรรมบท แม้พระสัพพัญญุตญาณก็ไม่สามารถที่จะกำหนดได้^{๖๖} ก็ ในพระ บาลีเบื้องต้น ข้าพเจ้าได้กล่าวบทที่เหลือไว้แล้ว ด้วยประการฉะนี้ อธิบายว่า ข้าพเจ้า ผู้เป็น ท้าวสหัสเสนทร ผู้เป็นจอมแห่งเทพ ไม่สามารถที่จะพรรณานาบุญบารมีเหล่านั้นของพระ เมตไตรยโพธิสัตว์ได้ บทว่า **วณฺณคตฺ** แปลว่า เพื่อการกล่าว บทว่า **นิรวเสสโต** ควรให้ เป็นบทที่พิเศษ หาก มีคำถามว่า เพราะเหตุอะไร ตอบว่า เพราะข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วว่า บุญบารมีทั้งหลาย ท่านกล่าวไว้ โดยเอกเทศในคาถาอันเป็นลำดับต่อจากคาถาอื่น บทว่า **อนุโธ** แปลว่า มีจักขุทั้ง ๒ บอด บทว่า **อนนฺตนา** คือ **อนนฺตนา** (แปลว่า ไม่มีที่สุด)

อีกอย่างหนึ่ง บุญบารมีเหล่าใด เป็นไปแล้ว ในภพทั้งหลายหาที่สุดไม่ได้ เพราะท่านกล่าวไว้ในบทข้างหน้าว่า ย่อมสังสมบุญสมภารไว้หลายกัปปี เหตุนั้น บุญบารมี ทั้งหมด ชื่อว่าไม่มีที่สุด (หาที่สุดไม่ได้) แม้ในบทว่า **อปริมานกกา** ก็นัยนี้เหมือนกัน บทว่า **สมฺภารา** มีวิเคราะห์ว่า ชื่อว่า สัมภาระ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ย่อมเลี้ยง คือ ย่อมบำรุง ได้แก่ ย่อมปรนปรีอ โดยชอบ อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าสัมภาระ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า อันเขา ย่อมเลี้ยงดูโดยชอบ อธิบายว่า เป็นเครื่องอุปการะ พระภิกษุจารย์^{๖๗} ได้กล่าวไว้แล้วอย่างนั้น ในสมาสนยาสฎีกานั้นแล^{๖๘} บทว่า **สมฺภาริตฺวาน** แปลว่า บำรุงโดยชอบ หรือ ด้วยดี บัดนี้ ท่านอาจารย์แสดงเวลาที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายแตกต่างกัน จึงกล่าวคำว่า **ตโย** นี้ ดังนี้เป็นต้น บทว่า **ถามาริโก** มีวิเคราะห์ดังต่อไปนี้ ผู้ใดมีความเพียรยิ่งกว่า ผู้นั้นนั้น ชื่อว่ามีความเพียรยิ่ง คำว่า **ถามา** นั้น เป็นชื่อของความเพียร อธิบายว่า ผู้ยิ่งด้วยความเพียร บทว่า **มโต** แปลว่า บัณฑิต ฟังรู้ คือ ฟังทราบ หรือ ฟังกล่าว ในคำว่า **กปฺปสฺตสฺสทฺตฺตานิ** นี้ มีวิเคราะห์

^{๖๕} ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๕/๒๔๗; อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๓๓/๑๕๗; อภิ.วิ.อ (ไทย) ๑๕/

๖๘๕.

^{๖๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกถา แปล ภาค ๗, (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๓๕.

^{๖๗} หมายถึงพระสัทธัมมสิริหรือพระท้าวานาคราชครู พระชาวพม่า ผู้แต่งคัมภีร์นยาสฎีกา.

^{๖๘} สทุทฺธมฺมสิริ (จรรยา), นยาสฎีกา, (อักษรพม่า ภาษาบาลี), ม.ป.ส., ม.ป.ด., (บาลี) หน้า ๓. (เอกสารอัคราณา)

ดังต่อไปนี้ ชื่อว่ากัปป์^{๖๕} เพราะอรรถว่า ย่อมสำเร็จ คือ ย่อมไม่ถึงการนับว่า ประมาณเท่านี้ เป็น ๑ ปี หรือ ประมาณเท่านี้ เป็น ๑ วัน ถามว่า อะไรเป็นกาลนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านกล่าวไว้แล้วว่า

“ก็ ๑๐๐ ปี แต่ละครั้ง ๆ เทวดาเอาผ้าเนื้อดีของ ชาวเมืองพาราณสี มาเช็ดคือมากวาดขูดภูเขาหนหนึ่ง ไม่ให้เหลือเลย ท่านเรียกว่า ขลกัปป์ พระนคร มีกำแพง สูงประมาณหนึ่งโยชน์ ว่าโดยส่วนกว้างยาวประมาณ ๔ โยชน์ บรรจุเต็มด้วยเมล็ดพันธ์ฝักกาด ๑๐๐ ปี แต่ละ ครั้ง ๆ เทวดานำเอาเมล็ดพันธ์ฝักกาดไปเม็ดหนึ่งให้ ลดลง ๆ จนจืดพื้นดินราบ ท่านเรียกว่า สาสกัปป์”^{๖๖}

ชื่อว่า อสงเขยยานิ แปลว่า ไม่ใช่ล่วงไปด้วยอำนาจแห่งการนับ ชื่อว่า อสงไชย^{๖๗} อธิบายว่า กัปป์ที่ล่วงเลยส่วนแห่งการนับไป ชื่อว่าอสงไชย จริงอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า

“ฝนตกทั้งกลางวันกลางคืนตลอด ๓ ปีมิได้ขาดสาย เม็ดฝนและหยาดฝนเม็ดใหญ่เม็ดน้อยให้น้ำเต็มขอบแห่ง จักรวาล นับเม็ดฝนและหยาดฝนเม็ดใหญ่และเม็ดน้อย ได้เท่าไร ท่านเรียกว่า อสงไชย”^{๖๘}

อีกอย่างหนึ่ง

“สุญญกัปป์^{๖๙} ประมาณ ๔,๐๐๐ เรียกว่า อสงไชย จริงอย่างนั้น สุญญกัปป์ท่านเรียกว่า อสงไชยกัปป์ เหมือนกัน เพราะล่วงเลยส่วนแห่งการนับไป”^{๗๐}

^{๖๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๐๗. อธิบายว่า กัปป์ คือ ระยะเวลาอันยาวนานที่ไม่สามารถจะคาดคะเนได้ ในศาสนาฮินดูถือว่าเป็นระยะเวลา ระหว่างสร้างโลกจนโลกบรลัยไป เป็นวัฏจักรแห่งกาลเวลาที่แทนกลางวันและกลางคืนของพระพรหม.

^{๖๖} ในขณะวิจัยยังหาที่มาไม่พบ.

^{๖๗} แปลว่า นับไม่ได้ เป็นชื่อของสังขยาจำนวนมากที่สุด คือ โกฏิยกกำลัง ๒๐ ตัว.

^{๖๘} ในขณะวิจัยยังหาที่มาไม่พบ.

^{๖๙} อริยธรรม ป., ฐิติภิกขุเทวสูตร, (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์สี่แยงเชียงจงเจริญ, ๒๕๒๑), หน้า ๒๐๓. อธิบายว่า สุญญกัปป์ คือ กัปป์ที่ว่างเปล่าจากพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิทั้งหลาย ดังนั้น จึงถือว่าเป็นกัปป์ที่ว่างเปล่าจากผู้มีบุญทั้งหลาย.

^{๗๐} ในขณะวิจัยยังหาที่มาไม่พบ.

อสงไขย ที่ล่วงเลยการนับไป ท่านประสงค์เอาในคำว่า **อสงเขยยานิ** นี้ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า หนึ่งในอสงไขยที่แตกต่างไปจากการนับ บทว่า **สทฺธาธิโก** มีวิเคราะห์ดังต่อไปนี้ ศรัทธาของพระโพธิสัตว์พระองค์ใด ยิ่ง พระโพธิสัตว์พระองค์นั้น ชื่อว่าผู้ยิ่งด้วยศรัทธา แม้ในคำว่า **ปญฺญาธิโก** นี้ ก็นัยนี้เหมือนกัน คำว่า ๔ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัปปี ดังนี้ บัณฑิตพึงทราบตั้งแต่กาลที่พระโพธิสัตว์ได้รับพยากรณ์แล้ว เพราะเหตุนั้น ท่าน^{๑๕} ได้กล่าวไว้แล้วว่า

“พระโพธิสัตว์อริยมตไตรย ได้เข้าถึงความเป็นพุทธะ
๔๕๗,๐๐๐ อสงไขย ซึ่งท่านคิดกันแล้ว”^{๑๖}

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า พระโพธิสัตว์ผู้ยิ่งด้วยศรัทธา ชื่อว่า อริยมตไตรย กำนัน บัณฑิต พึงพิจารณาเถิด บัดนี้ ท่านอาจารย์ ครั้นแสดงเวลาที่พระสัมพันธัญญโพธิสัตว์ทั้งหลายมีความต่างกันด้วยอำนาจแห่งวิริยะศรัทธาและปัญญา กล่าวคำว่า **เมตฺเตยโย โพธิสฺสโต** หิ เป็นต้น เพื่อกำหนดเฉพาะว่า พระอริยมตไตรยผู้ยิ่งด้วยวิริยะ เพราะท่านกล่าวไว้แล้วว่า **ปุเรตฺวา ปารมี สพุเพ** ดังนี้ แม้พระเมตไตรยโพธิสัตว์ ดำรงอยู่ในพระอัทธภาพอันเป็นเช่นกับคราวที่พระโพธิสัตว์ของพวกเราเป็นพระเวสสันดร ให้มหาทานเป็นไปให้แผ่นดินหว่านไหวถึง ๗ ครั้ง จุตจากอัทธภาพนี้แล้ว ไปบังเกิดเป็นวิเสสเทพบุตร ที่เทวคาพากันบูชาแล้วในเทวโลกชั้นดุสิต เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า จะอุบัติขึ้นในเทวโลกชั้นดุสิต

ในคำว่า **สมฺโพธิ** มีวิเคราะห์ดังต่อไปนี้ พระโพธิสัตว์ย่อมตรัสรู้เอง หรือ ผู้ประกอบด้วยองค์แห่งมรรคนั้น ย่อมตรัสรู้ด้วยมรรคเป็นเครื่องตรัสรู้นั้น เหตุนี้ ชื่อว่า มรรคเป็นเครื่องตรัสรู้ หรือ พระสัมพันธัญญญาณ มรรคเป็นเครื่องตรัสรู้โดยชอบ และโดยพระองค์เอง ชื่อว่า สัมโพธิ อีกอย่างหนึ่ง มรรคเป็นเครื่องตรัสรู้ดี หรือ ที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงสรรเสริญ ชื่อว่า สัมโพธิ ก็ ในคำว่า **สมฺโพธิ** นี้ ท่านประสงค์เอาพระสัมพันธัญญญาณเท่านั้น บทว่า **ปาปฺณิสฺสตี** แปลว่า จักบรรลุนิพพาน เพราะเหตุนี้ ท่าน^{๑๗} ได้กล่าวไว้แล้วว่า

“พระโพธิสัตว์ เหล่านี้ คือ พระเมตไตรย ผู้ยอดเยี่ยม
พระราม พระปัสเสนะ พระโกสโลภิกู พระทิมขังฆี
พระโสณะ พระสุโภ โตเทยพราหมณ์ ช้างนาพาคีรี

^{๑๕} หมายถึงพระสัทธัมมโชติपालะเป็นชาวพม่า ผู้แต่งคัมภีร์สีมาวิโสธนฎีกา.

^{๑๖} พระสัทธัมมโชติपालะ (รจนา), **สีมาวิโสธนฎีกา**, (ฉบับอักษรพม่า ภาษาบาลี), ม.ป.ศ., ม.ป.ต., (บาลี) หน้า ๗. (เอกสารอัคราณา)

^{๑๗} หมายถึงพระญาณวิลาสชาวล้านนา ผู้แต่งคัมภีร์อนาคตวงศ์.

และข้างปารีเลชกะ รวมเป็น ๑๐ พระองค์ จักมาตรัสรู้

พระสัมโพธิญาณในอนาคตโดยลำดับ” ดังนี้^{๗๔}

ในคำว่า สกกมฺเมน ชีวิตา นี้ พระเถระหมายเอาเนื้อความนี้ว่า พวกมนุษย์ พวกกันทำบุญมีทานเป็นต้น เป็นผู้มั่งคั่ง มีความสุข มีรูปร่างสวยงาม มีอายุยืน เป็นอยู่ด้วยบุญของตน ๆ เท่านั้น ในโลกมนุษย์นั้น ส่วน พวกมนุษย์ ที่พากันทำบาป มีปาณาติบาตเป็นต้น ไม่รู้แม้คุณเพียงบุญ แม้ทั้งหมด เป็นผู้ขี้ดสน ทุกข์ยาก มีรูปร่างขี้เหร่ มีอายุน้อย เป็นอยู่ด้วยบาปกรรมของตน ๆ เท่านั้น ดังนี้ แล้วกล่าวคำว่า มนุษย์ทั้งหมดเหล่านั้น เป็นอยู่ด้วยการงานของตน ๆ ในโลกมนุษย์นั้น ดังนี้ ชื่อว่า สกกมฺเมน ชีวิตา แปลว่า เป็นไป หรือบังเกิดด้วยกรรมของตน บทว่า ปุณฺณมตฺตมุปี แปลว่า กรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ชาวโลกสมมติขึ้น ชื่อว่า ตฺยุหํ ปุณฺณเจตฺติ โพรธิยา ความว่า มนุษย์ทั้งหมดเหล่านั้น ย่อมปรารถนา คือกระทำความปรารถนา เพื่อที่จะบังเกิดในศาสนาของท่าน ในกาลเป็นที่ตรัสรู้เฉพาะพระสัมโพธิญาณ บัดนี้ พระเถระ เมื่อจะแสดงพระปณิธานแก่พวกมนุษย์ กล่าวคำว่า อิมินากตปุณฺณเณน ดังนี้ เป็นต้น ชื่อว่า ทสฺสนนฺจ ลภามฺหเส ความว่า พวกเรา ฟังได้การเห็นกล่าวคือการตรัสรู้โศคาปัตติมรรคที่ประดับด้วยนัยพินหนึ่ง เพราะอรรถว่าเห็นพระนิพพาน ในสำนักของพระเมตไตรยพุทธเจ้า อันดับแรก หรือครั้งได้เพียงการเห็นพระเมตไตรยนาถเจ้าแล้ว ฟังกระทำปณิธานตามความชอบใจ

ในคำว่า มหาเวสฺสฺสนฺตรชาฎกํ เอกทิวเสยว สฺถนฺนตฺตฺตํ นี้ มีคำถามดังต่อไปนี้ ท่านกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ก็ พวกมนุษย์จึงพากันฟังมหาเวสสันดรชาดกเกิด มิใช่หรือ เพราะเหตุอะไร พระสูตรอื่นจากมหาเวสสันดรชาดกนั้น มีอภิธรรม ๗ คัมภีร์เป็นต้น มีอยู่ พระสูตรอะไรหนอแล ไม่ฟังฟัง ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลย อภิธรรม ๗ คัมภีร์เป็นต้น ฟังฟังได้แท้ก็ อภิธรรม ๗ คัมภีร์^{๗๕} เป็นต้นนั้น นุ่มนวล ละเอียด รู้ได้ยาก ลึกซึ้ง มีการหยั่งลงสู่ญาณอันลึกซึ้ง ผู้มีปัญญาทรม ไม่สามารถที่จะหยั่งรู้ได้ง่าย ผู้มีบุญสมภารอันตนได้สั่งสมไว้ในกาลก่อน สามารถหยั่งรู้ได้ และการตรัสรู้ตามความสามารถของตน ใคร ๆ ไม่สามารถจะหยั่งรู้พระสูตรและพระอภิธรรมเหล่านั้นได้ง่ายเหมือนกัน แม้หากว่า การฟังเพียงพระบาลีเท่านั้น มีผลมาก

^{๗๔} ผ่าน วงศ์อ้วน, คัมภีร์อนาคตวงศ์ อุเทศที่ ๑-๑๐ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์, อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, (ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๒๒๕.

^{๗๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๖๑ - ๖๒. อธิบายว่า อภิธรรมปิฎก คือหลักธรรมและคำอธิบายที่เป็นหลักวิชาล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับบุคคลหรือเหตุการณ์ แบ่งเป็น ๗ คัมภีร์ คือ ชัมมสังคณี, วิภังค์, ชาตุกถา, ปุคคลบัญญัติ, กถาวัตถุ, ยมก, ปัญญา หรือมหาปกรณ์.

มีอานิสงส์มากแล ก็ แม่ค้ำควา ๕๐๐ ตัว ที่ห้อยตัวอยู่ในถ้ำ ไม่รู้ข้างแรมและข้างขึ้น เมื่อ ฤกษ์นกอภิศรรณ ๒ รูป สาธยายมนต์อยู่ จับนิมิตในเสียงว่า นี่เป็นธรรม ดังนี้ จูติจากอัถภาพ นั้นแล้วไปบังเกิดในเทวโลก^{๘๐} พระอริยะเมตไตรยโพธิสัตว์ เห็นเหตุนี้แล้วว่า ก็ พวกมนุษย์ผู้ ทั้งบอดทั้งเขลา เมื่อฟัง ไม่เข้าใจเนื้อความย่อความประมาทว่า นี่ไม่ไพบเราะ ไม่กินใจ ดังนี้ ย่อมเป็นผู้ไปสู่อบายเป็นปกติ เว้นพวกชนที่เป็นบัณฑิต ดังนี้ แล้วกล่าวว่า มหาเวสสุทร- ชาติกัม สุณนุตุ อีกอย่างหนึ่ง พระเวสสันดร ผู้เป็นที่ฟังของชาวโลกกล่าวว่า พวกท่านจงทรง จำชาดกไว้อย่างที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ดังนี้ ได้ระลึกถึงชาดกชื่อนี้ ได้กล่าวไว้แล้วอย่างนี้

ก็ ในคำว่า มหาเวสสุทรชาติกัม สุณนุตุ นี้ ท่านได้ประกาศเนื้อความนี้ไว้ แล้วว่า พวกท่าน ยังไม่ได้ตรัสรู้โลกุตตรธรรมในศาสนาของเราในกาลบัดนี้ ปรารถนาที่จะข้าม พ้นห้วงน้ำใหญ่^{๘๑} คือ สังสาร^{๘๒} ที่ยิ่งไปกว่านั้น ในอนาคตปรารถนาที่จะเห็นพระ เมตไตรยสัมพุทธเจ้า จงทรงจำมหาเวสสันดรชาดกซึ่งประดับด้วย ๑,๐๐๐ พระคาถา^{๘๓} ตามนัยที่ ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วนั้น จงพิจารณาโดยแยกคายฟังมหาเวสสันดรชาดกเถิด ก็แล ครั้น ได้ฟังแล้ว จักกระทำที่สุดแห่งทุกข์ในศาสนาของพระเมตไตรยพุทธเจ้าด้วยกุศลนั้น แม้แต่มิย- ชาติกัมและมหาชนกชาดกเป็นต้น^{๘๔} บัณฑิตก็ฟังฟัง ก็ ในการอันตรธานไปแห่งพระปริยัติ ชาติกัมอันตรธานไปโดยปฏิโลม ในบรรดาชาดกทั้ง ๑๐ ชาดก มหาเวสสันดรชาดกจัก

^{๘๐} อภิศง.อ. (ไทย) ๓๕/๓๕-๔๐.

^{๘๑} หมายถึง โสมะ คือ สภาวะอันเป็นดุจกระแสน้ำหลากท่วมใจสัตว์ กิเลสคือน้ำท่วมพา ผู้ตกไปให้พินาศ คือ (๑) กาม, (๒) ภพ, (๓) ทิฏฐิ, (๔) อวิชชา. ที.ปา. ๑๑/๒๕๘/๒๔๒.

^{๘๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๗๖. อธิบายว่า สังสาร หมายถึง ภพที่เวียนเกิดเวียนตาย, การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลก.

^{๘๓} เวสสันดรชาดก เป็นชาดกที่ว่าด้วยการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรแต่งเป็น คาถามีทั้งหมด ๑,๐๐๐ พระคาถา มีเนื้อหาทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ คือ (๑) ทศพร มี ๑๕ พระคาถา, (๒) หิมพานต์ มี ๑๓๔ พระคาถา, (๓) ทานกัณฑ์ มี ๒๐๕ พระคาถา, (๔) วนปเวสน์ มี ๕๗ พระคาถา, (๕) ชูชก มี ๑๕ พระคาถา, (๖) จุลพน มี ๑๕ พระคาถา, (๗) มหาพน มี ๘๐ พระคาถา, (๘) กุมาร มี ๑๐๑ พระคาถา, (๙) มัทรี มี ๕๐ พระคาถา, (๑๐) สักกพรพ มี ๔๓ พระคาถา, (๑๑) มหาราช มี ๖๕ พระคาถา, (๑๒) ฉกษัตริย์ มี ๑๖ พระคาถา, (๑๓) นครกัณฑ์ มี ๔๘ พระคาถา.

^{๘๔} คือ ทศชาดกที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญพระบารมีในพระชาติต่าง ๆ คือ (๑) พระเตมีย์ใบ้ บำเพ็ญเนกขัมมบารมี, (๒) พระมหาชนก บำเพ็ญวิริยบารมี, (๓) สุวรรณสาม บำเพ็ญเมตตาบารมี, (๔) พระเนมิราช บำเพ็ญอริยฐานบารมี, (๕) พระมหอสถบัณฑิต บำเพ็ญปัญญาบารมี, (๖) พระกฐินัด บำเพ็ญ ศีลบารมี, (๗) พระจันทกุมาร บำเพ็ญขันติบารมี, (๘) พระนารถกัศสปะ บำเพ็ญอุเบกขาบารมี, (๙) พระ วิรุทธบัณฑิต บำเพ็ญสังขารบารมี, (๑๐) พระเวสสันดร ทรงบำเพ็ญทานบารมี : พุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๓๕๔ - ๑๒๖๕/๑๐๒ - ๓๑๘.

อันตรธานไปเป็นอันดับแรก เพราะเหตุนี้ พระเถระ เห็นเหตุการณ์นั้นแล้ว ได้กล่าวไว้แล้ว
 อย่างนี้ ในชื่อว่า เอกทิวเสยว มีคำถามว่า ท่านได้ทำการกำหนดเวลาเจาะจงไว้ เพราะเหตุ
 อะไร แม้ในวันที่ยิ่งขึ้นไปกว่าการกำหนดนั้น พวกมนุษย์ เมื่อฟัง ย่อมได้เฉพาะผลแห่งบุญอัน
 ใหญ่โดยยิ่งโดยประมาณ มิใช่หรือ ตอบว่า เพราะเป็นชาดกที่เพียงพอเพื่อจะฟังได้ในวันเดียว
 นั้นแล

เหมือนอย่างว่า ชาวนายอ้อมไถนาที่อุคสมบูรณแห่งหนึ่ง ซึ่งจะฟังได้ในวัน
 เดียวเท่านั้น จะไถนาที่อุคสมบูรณอย่างเดียวกันนั้นหาไม่ได้ โดยที่แท้ ชาวนายจะกระทำการงาน
 ที่จะต้องทำแม้ทั้งหมดด้วยสามารถการไถนา การพวนดินและการหว่านพืชให้สำเร็จได้ในวันนั้น
 เท่านั้น ฉะนั้น พวกมนุษย์เมื่อฟังมหาเวสสันดรชาดกที่ควรฟังในวันเดียวเท่านั้น ไถนาคือจิต
 สันดานของตน แต่งแอกและไถอันแล้วด้วยปัญญา งอนไถอันแล้วด้วยหิริ ให้เนื่องเป็นอัน
 เดียวกันกับเชือกอันแล้วด้วยใจ ตบแต่งผลคือสติในเพราะไถคือปัญญา เทียมโคพลีพัทท์คือ
 ความเพียร ในเพราะแอกคือปัญญา แวงด้วยปลูกคือสติ หว่านพืชคือศรัทธาลงไป รักษาอัน
 ฝนคือความเพียรสงเคราะห์แล้วเพื่อที่จะไม่ให้กระบือและหมู่นื้อเข้าไปเหยียบย่ำข้าวกล้าคือกุศล
 อันมีประการต่าง ๆ จากอกุศลธรรมมีรากเป็นต้น ด้วยเครื่องแวงล้อม ๓ ประการอันแล้วด้วย
 การคุ้มครองคือกายวาจาและอาหาร ตั้งสัจจะอธิษฐานให้เป็นเบื้องต้น กระทำโสรัจจะให้เป็น
 เครื่องปลดปล่อยกิเลส กระทำวิริยะให้เป็นอันนำธุระไปเพื่อธุระให้มีหน้าเฉพาะต่อแดนเกษม
 จากโยคะ ในเวลาเสร็จกิจกรรม จักได้บริโภคนผลแห่งข้าวสาธิตคือคุณเครื่องแห่งความเป็นสมณะ
 ๔ ประการ ฉะนั้น ดังนี้แล สมจริงดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในกสิการทวาชสูตร
 สุตตนิบาตว่า

“ศรัทธาของเรา เป็นพืช ความเพียรของเรา เป็นฝน
 ปัญญาของเรา เป็นแอกและไถ หิริของเรา เป็นงอนไถ
 ใจของเรา เป็นเชือก สติของเราเป็นผลและเป็นปลูก
 เรา คุ้มครองกายคุ้มครองวาจาได้แล้ว ตำรวมในการ
 บริโภคอาหาร เราคายหญ้า (คือวาจาลับ) ด้วยคำ
 สัตย์ โสรัจจะของเราช่วยนำธุระไปให้ถึงความเกษมจาก
 โยคะ นำไปไม่ถอยหลัง นำไปถึงที่สุดซึ่งบุคคลไปแล้ว
 ไม่เศร้าโศก เราทำนาอย่างนี้ นาที่เราทำนั้น ชื่อว่ามีผล
 เป็นอมตะ บุคคลครั้งไถนาอย่างนั้นแล้ว ย่อมพ้นจาก
 ทุกข์ทั้งปวง” ดังนี้^{๘๕}

^{๘๕} พ.ศ. (ไทย) ๑๕/๑๕๔/๒๘๔.

เอศัพท^{๘๖} มีเนื้อความเจาะจง เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงแสดงการเจาะจงส่วนแห่งวันไว้
ท่านอาจารย์^{๘๖} ได้กล่าวไว้ในกัจจายนสารว่า

“ยามสุดท้ายแห่งราตรีที่ล่วงแล้วก็ดี ครึ่งของยามสุดท้ายนั้นก็ดี
ยามแรกแห่งราตรีที่กำลังจะมาถึงก็ดี ครึ่งของยามแรกนั้นก็ดี
เวลากลางวันพร้อมด้วยยามเหล่านั้น ชื่อว่า วันนี้” ดังนี้^{๘๗}

ก็ ในชื่อว่า สหสฺสปทีเปณ วา นี้ ท่านได้กระทำการเจาะจงเวลาไว้แล้ว มิใช่
กระทำให้หย่อนไหย่ไปกว่านั้น เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสไว้แล้วว่า พวกท่านจง
ถวายทานตามความสามารถ ตามกำลัง คือตามสมควร ดังนี้ มิใช่หรือ ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลย ก็
คำนี้ เป็นการกล่าวถึงการบูชาที่เหมาะสม หาก มีคำถามว่า เพราะเหตุอะไร ? ตอบว่า บัณฑิต
พึงทราบว่า ท่านกล่าวถึงคำที่จะนับด้วยอำนาจแห่งคำที่เหมาะสมนั้น เพราะคำว่า พระเถระ
เมื่อจะให้พรนั้น กล่าวแล้วซึ่งกาลที่ ๑ ไว้ ในมหาเวสสันดรชาดกอันประดับด้วย ๑,๐๐๐
พระกาลานี้ วาอักษร เป็นสมุจยัตถะ มีคำอธิบายว่า นำสิ่งของทั้งหมดมาถวายด้วยเครื่อง
ประทีป ๑,๐๐๐ นั้นหรือ บทว่า **สมฺม** แปลว่า การแสดงพระธรรมคือมหาเวสสันดรชาดก ก็
สาธุชน เมื่อฟังมหาเวสสันดรชาดกพึงตั้งใจฟังอย่างดีเถิด แม้เมื่อกล่าว ไม่ควรให้บัพพัญญุชชะ
เสียหายกล่าวอย่างดีเถิด ก็ ด้วยอำนาจแห่งกาพย์กลอน บัณฑิตไม่ควรกล่าวให้วิจิตรด้วยอักษร
ให้วิจิตรด้วยพยัญชนะ คำว่า **อรหตุต** นั้น เป็นชื่อแห่งอรหัตผล อธิบายว่า พวกมนุษย์จักได้
บรรลุอรหัตผลนั้น คำว่า **ปฏินฺ** แปลว่า กรรมคือการว่าร้ายพระอริยบุคคล คำว่า **ภิกษุณีทุส**
แปลว่า กรรมคือการทำลายศีลของพวกภิกษุณีให้เสียหาย เหมือนในคำเป็นต้นว่า ผู้เข้าไป
ประทุษร้ายตระกูล ดังนี้

ในคำว่า **สังฆเภท** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ก็ ภิกษุรูปใด มีสังวาสเสมอกัน
เป็นปกติตตภิกษุ อยู่ในสีมาเดียวกัน ทำลายสงฆ์ด้วยเหตุ ๕ ประการเหล่านี้ คือ ด้วยกรรม
ด้วยอุเทศ ด้วยโฆหาร ด้วยอนุสาวนา หรือด้วยการจับสลาก ภิกษุรูปนั้น ชื่อว่าเป็นผู้ทำลาย
สงฆ์ ดำรงอยู่ตลอดกัปปี เป็นสัตว์นรก เหมือนพระเทวทัต ฉะนั้น การกระทำของภิกษุนั้น
ชื่อว่าเป็นกรรมคือการทำลายสงฆ์ ชื่อว่า อนันตริยกรรม ๕ ประการ^{๘๘} คือ อนันตริยกรรม ๕
ประการ มีการฆ่ามารดาเป็นต้น ก็ ชนใด มีกิเลสหนา เป็นมนุษย์ ปลงชีวิตมารดา หรือบิดาผู้

^{๘๖} หมายถึงพระมหากัจจายนเถระผู้แต่งคัมภีร์ไวยากรณ์กัจจายนสาระ.

^{๘๗} กจ.สาร. : ๒๔.

^{๘๘} คือ (๑) มาตุฆาต ฆ่ามารดา, (๒) ปิตุฆาต ฆ่าบิดา, (๓) อรหันตฆาต ฆ่าพระ
อรหันต์, (๔) โลหิตุปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงพระโลหิตหือขึ้นไป, (๕) สังฆเภท ทำลายสงฆ์ :
อ.ป.ญจก. (บาลี) ๒๒/๑๒๕/๑๖๕.

เป็นมนุษย์ไม่ให้ปลอมตัวหนีไป และฆ่าพระอรหันต์ผู้เป็นมนุษย์ ทำพระโลหิตแม่เพียงการดื่มกินของแมลงวันที่พระบาทของพระตถาคตให้หื้อขึ้น ผู้นั้น ตกไปสู่ตกนรกตามลำดับ ผู้ที่ฆ่ามารดา ผู้ที่ฆ่าบิดา ผู้ที่ฆ่าพระอรหันต์ หรือผู้ที่ทำพระโลหิตของพระพุทธเจ้าให้หื้อขึ้น ย่อมต้องอนันตริยกรรมทั้งหลายแน่ กรรมของผู้นั้น ชื่อว่าเป็นอนันตริยกรรมเพราะเป็นกรรมที่แผดเผาในอัทธภาพอันเป็นลำดับถัดไป ๆ ก็ กรรมเหล่านั้น ร่วมกับกรรม คือการทำลายสงฆ์ให้แตกแยกกัน มีอยู่ ๕ ประการ บทว่า ฐปฺ เปลว่า เจตีย์ ก็ มนุษย์เหล่าใด ทำลาย ขุด หรือรื้อเจตีย์ที่มีพระธาตุก็ตาม ไม่มีพระธาตุก็ตาม เพราะเหตุแห่งความโลภในทรัพย์เป็นต้น จุตจากอัทธภาพนั้นแล้ว ไปบังเกิดใหม่อยู่ในอเวจี ไม่ได้พบเห็นพระเมตไตรยพุทธเจ้า

ก็ ในคำว่า โภธิสตุตฺส เภทกฺ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ต้นไม้บังจิตพึงทราบว่าเป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ ความจริง มนุษย์เหล่าใด กระทำกรรมมีการทำลายและหักรานต้นไม้ โภธิมนุษย์เหล่านั้นจุตแล้วไปบังเกิดใหม่อยู่ในอเวจี ไม่ได้อยู่ใกล้พระเมตไตรยพุทธเจ้า ก็ ถ้าว่าเมื่อพระผู้มีพระภาค ปรีณิพพานแล้ว พวกมนุษย์พากันทำลายเจตีย์ หรือตัดต้นไม้ โภธิ ย่อมพยายามทำลายในพระธาตุ กรรมของพวกมนุษย์เหล่านั้น เป็นอย่างไร กรรมนั้น เป็นกรรมอันหนักแท้ เป็นเช่นกับอนันตริยกรรม ส่วน พวกมนุษย์พากันตัดแต่งกิ่งต้นไม้ โภธิ ที่พาดเกี่ยวพระสถูป หรือพระปฏิมาที่มีพระธาตุอยู่ สมควรแท้ แม้ถ้า พวกนกจับอยู่บนกิ่งต้นไม้ โภธิ นั้น อูจจาระรดเจตีย์ พวกมนุษย์จะพากันตัดแต่งกิ่งต้นไม้ โภธิ สมควร เพราะ ว่าโดยบริโภคเจตีย์แล้ว ตัวเจตีย์เป็นเจตีย์ที่ยิ่งใหญ่ และเป็นเจตีย์ที่ประเสริฐกว่า พวกมนุษย์ พากันตัดกิ่งของต้นไม้ โภธิ ซึ่งยื่นไปทำลายตัวเจตีย์ที่รากต้นไม้ โภธิ นำออกไปเสีย ย่อมควร ส่วนกิ่งของต้นไม้ โภธิ กิ่งใด พาดเกี่ยวเรือนไม้ โภธิ พวกมนุษย์จะตัดกิ่งไม้ โภธิ นั้นเพื่อรักษาเรือนไม้ควร

ความจริง เรือนไม้ต้นไม้เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้เป็นเนื้อหา ไม่ใช่เรือน มีเรือนเป็นเนื้อหา แม้ในเรือนอันใกล้ต้นไม้ โภธิ ก็นัยนี้เหมือนกัน ก็ พระธาตุ ที่บุคคลเก็บไว้ในเรือนใกล้ใด พวกมนุษย์พากันตัดกิ่งไม้ โภธิ เพื่อที่จะรักษาเรือนใกล้นั้น ย่อมควร พวกมนุษย์พากันตัดกาฝาก หรือกิ่งที่เนาเสียดอก เพื่อรักษาต้นไม้ โภธิ ควรแท้ ก็ การทำอย่างนั้นย่อมได้บุญ เหมือนกับการทำบุญในการชำระพระวรกายของพระผู้มีพระภาค ฉะนั้น

ชื่อว่า โภธิสตุตฺ จ มาเรนฺติ ความว่า พวกมนุษย์พากันฆ่าพระโภธิสัตว์คือหน่อเนื้อแห่งพระพุทธเจ้า ที่ได้รับการพยากรณ์แล้ว เพราะว่า พระโภธิสัตว์ที่ยังไม่ได้รับการพยากรณ์ไม่สามารถที่จะบรรลุพระสัมโพธิญาณได้โดยตรง ก็ ความที่พระโภธิสัตว์เหล่านั้นไม่ได้รับการพยากรณ์มีความเปลี่ยนแปลงได้ เพราะฉะนั้น บังจิตพึงทราบเนื้อความว่า พวกมนุษย์ย่อมฆ่าพระโภธิสัตว์ที่ได้รับการพยากรณ์แล้ว ชื่อว่า สนฺตฺ สขฺมฺสฺส หารกา ความว่า ลักขโมยสิ่งของอันเป็นของสงฆ์ ชื่อว่า มจฺเจรา เปลว่า มีความตระหนี่ในที่พิกอาศัยเป็นต้น บทว่า ปมาทา ผู้มีจิตใจหยั่งลงในกามคุณ อธิบายว่า ผู้ประกอบด้วยความประมาทคือการอยู่

ปราศจากสติ ก็ ในคำว่า ปมาทา นี้ อกุศลขันธ์ ๔ กอง บัณฑิตพึงทราบว่ ความประมาท เพราะการอยู่ปราศจากสติ จศัพท เป็นสมุจยัตถะ เพราะเหตุนี้ ท่าน ย่อมสงเคราะห์ชนผู้เป็น นียตมิจฉาทิฎฐิเข้าด้วย ในคำว่า ปมาทา นี้ ท่าน^{๘๕}กล่าวไว้เฉพาะคำมีประมาณเท่านั้นว่า

“ผู้ที่กระทำความเดือดร้อน ประทุษร้ายภิกษุณี ทำสงฆ์ ให้แตกแยกกัน ทำอนันตริยกรรม ๕ ประการ ทำลาย สถูป ตัดต้นโพธิ์ ฆ่าพระโพธิสัตว์ ลักขณที่เป็นของสงฆ์ เพราะความตระหนี่ และความประมาท ย่อมไม่มีในสำนัก ของเรา” ดังนี้^{๘๖}

ก็ ท่านกล่าวไว้ในอนาคตวงศ์แล้ว^{๘๗} เพราะท่านกล่าวไว้แล้วว่า ก็ มนุษย์ เหล่านั้น จะไม่ได้พบพระอริยมตไตรย เหมือนกับพระเทวทัต ผู้ดำรงอยู่ตลอดกับปีะนั้น คือ ผู้ที่กระทำอนันตริยกรรมที่เหลือ ผู้ประทุษร้ายภิกษุณี ผู้ทำสงฆ์ให้แตกแยกกัน ผู้ลักขณที่เป็นของสงฆ์ ฆ่าพระโพธิสัตว์ ผู้ฆ่ามารดา ผู้ฆ่าบิดา ผู้ทำลายพระสถูป และตัดต้นโพธิ์ ผู้มีความตระหนี่ และผู้มีความประมาท บังเกิดแล้วในอเวจี มนุษย์เหล่านั้น จะไม่ได้พบเห็นพระอริยมตไตรย พวกมนุษย์ผู้เป็นนียตมิจฉาทิฎฐิ ผู้ว่าร้าย (กล่าวดู) พระอริยบุคคล ผู้เลี้ยวกินสิ่งของที่เขากุทิส ให้แก่สงฆ์ บังเกิดแล้วในสถานที่ที่ไม่เจริญ ๘ แห่ง พวกเขาจะไม่ได้พบเห็นพระอริยมตไตรย หมูสัตว์ที่เหลือ ให้ท่าน รักษาศีล เจริญภาวนา เข้าไปอยู่จำอุโบสถ ประพฤติพรหมจรรย์ให้ บริบูรณ์ สร้างเจดีย์และต้นโพธิ์ สร้างอาราม ปลูกสวนดอกไม้ สร้างสะพาน ตระเตรียม ทางเดิน สร้างศาลา ขุดบ่อน้ำดื่ม ยกย่องพระศาสนาของพวกเขา ตระเตรียมมณฑปและ ธรรมาสน์เพื่อพระธรรมกถึก บูชาด้วยเครื่องสักการะมีพัดลม เพดาน ผ้า รัตนะ ของหอม ดอกไม้ธูปและเทียนเป็นต้นแล้ว ฟังธรรมโดยเคารพ เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว กระทำการบูชา พระสงฆ์ด้วยอามิสเป็นต้นในสถานที่นั้นนั้นแล กระทำการบำรุงมารดาบิดาและการทำงานคือ ความประพฤดิอ่อนน้อมต่อบุคคลผู้เจริญที่สุดในตระกูล ผู้ถวายสลากภัตตร ปักขิกภัตตร และ อุโบสถิกภัตตร บำเพ็ญบุญกิริยาวัตร ๑๐ ประการ^{๘๘}จนเต็มเปี่ยม ปรารถนาจะเข้าเฝ้า พระผู้มีพระภาค จะได้เข้าเฝ้า ให้บุตรของตนเอง หรือบุตรของผู้อื่นบวช จะได้พบเห็น

^{๘๕} หมายถึง อาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์มาลยเขตเตรวตฤ.

^{๘๖} มาลย. (ไทย) ๒/๒๑๐/๑ - ๓.

^{๘๗} ผ่าน วงศ์อ้วน, คัมภีร์อนาคตวงศ์ อุเทศที่ ๑ - ๑๐ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์, หน้า ๑๘๐ - ๑๘๑.

^{๘๘} ๑) ทานมัย, ๒) สิลมัย, ๓) ภาวนามัย, ๔) อปจายนมัย, ๕) เวชยาวัจจมัย, ๖) ปัตติ-ทานมัย, ๗) ปัตตานุโมทนามัย, ๘) ธัมมัสสวนามัย, ๙) ธัมมเทศนามัย, ๑๐) ทิฎฐชุกกัมม : ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๑๐๖

พระอริยมตไตรย จะฟังมหาเวสสันดรชาดกจบในวันเดียวเท่านั้น หรือบูชาด้วยดวงประทีป ๑,๐๐๐ ดวง เครื่องบูชาัญญ ๑,๐๐๐ อย่าง ดอกปทุม ๑,๐๐๐ ดอก ดอกสามหาว (ผักตบชวา) ๑,๐๐๐ ดอก ดอกนิลอุบล (ดอกอุบลสีเขียว) ๑,๐๐๐ ดอก ดอกมณฑา ๑,๐๐๐ ดอก ชง ฉัตร และธงปลูก อย่างละ ๑,๐๐๐ ข้าว น้ำดื่มอย่างละ ๑,๐๐๐ หรือบูชาด้วยเครื่องบริวารทั้งหมด ปรารถนาจะเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค จะได้เข้าเฝ้า สร้างเจดีย์ หรือพุทธปฏิมาบูชา โดยที่สุด แสดงกำแห่งดอกไม้กำหนึ่ง ประทีปหนึ่งดวง และแสดงเพียงแสงสว่างเท่านั้น อนุโมทนาบุญที่คนเหล่านี้กระทำให้ จักได้พบเห็นพระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น เพราะฉะนั้น เพื่อต้องการที่จะพบเห็นพระอริยมตไตรยสัพพัญญูพุทธเจ้าผู้อุบัติขึ้นได้โดยยาก พวกท่าน จักดำรงอยู่ในศาสนาของเรา เป็นผู้มีจิตใจหวาดหวั่น แล้วพากันทำบุญมีประการตามที่กล่าวไว้แล้วเป็นต้น ให้เป็นคำสั่งสอนทั้งหมด ซึ่งพระอริยมตไตรยโพธิสัตว์ได้บอกแก่ท่านพระมาลัยยเทวเถระไว้ เพื่อต้องการที่จะให้พบเห็นพระองค์ได้ ในเวลาหมดอายุขัยแล้ว จักไปบังเกิดในเทวโลก เสวยสมบัติทั้งปวงตามลำดับ จุดจากอัฐภาพนั้น ในพุทธรูปบาทนั้น จักเสวยสมบัติ โดยประการตามที่ท่านกล่าวไว้แล้ว ได้ฟังธรรมอันเลิศในสำนักของพระผู้มีพระภาคอริยมตไตรย จักบรรลุมิแห่งพระอริยะเจ้า เมื่อไม่สามารถที่จะบรรลู่ได้ จักบังเกิดในสวรรค์เช่นกัน

บัณฑิตพึงทราบนัยที่มาแล้วในอนาคตวงศ์เมื่อนั้นเกิด^{๕๓} การพาเอา ชื่อว่า อวาทะ การให้บุคคลอื่นให้ ชื่อว่า วิวาหะ มีคำอธิบายว่า การที่เด็กชายมีอายุ ๕ ขวบของตนเอง นำเอาเด็กหญิงผู้มีอายุ ๕ ขวบของหมู่ชนเหล่านี้มาอยู่ด้วย ชื่อว่า อวาทะ และการที่บุคคลอื่นนำเอาเด็กหญิงผู้มีอายุ ๕ ขวบของตนให้ไปอยู่กับเด็กชายผู้มีอายุ ๕ ขวบของหมู่ชนเหล่านี้ ชื่อว่า วิวาหะ

ในคำว่า สตถุนตรกัปป์ นี้ มีวินัยฉัยดังต่อไปนี้ อันตรกัปป์ มีอยู่ ๓ ประเภท คือ พุทธิกัณฑ์กัปป์ โรคนตรกัปป์ สัตถันตรกัปป์ ก็ ในกาลใด ความโลภของหมู่สัตว์มีมากขึ้น ในกาลนั้น กัปป์ ชื่อว่า พุทธิกัณฑ์กัปป์ ก็ ในกาลใด โมหะมีมากขึ้น ในกาลนั้น กัปป์ ชื่อว่า โรคนตรกัปป์ ในกาลใด โทสะมีมากขึ้น ในกาลนั้น กัปป์ ชื่อว่า สัตถันตรกัปป์ ในบรรดากัปป์ทั้ง ๓ ประการนั้น หมู่สัตว์ที่พินาศไปด้วยพุทธิกัณฑ์กัปป์ จะบังเกิดในเปรตวิสัย หมู่สัตว์ที่พินาศไปด้วยโรคนตรกัปป์ จะบังเกิดในวิสัยแห่งยักษ์ หมู่สัตว์ที่พินาศไปด้วยสัตถันตรกัปป์ จะบังเกิดในนรก ก็ เพราะเหตุอะไร หมู่สัตว์มีกำลังรุนแรง จะบังเกิดในนรก เพราะเป็นผู้มีจิตที่อาฆาตกันและกัน ก็ ในบรรดาอันตรกัปป์ ๓ ประการเหล่านี้ ในข้อนี้ บัณฑิตพึงทราบกัปป์ที่ ๓ ว่า เป็นสัตถันตรกัปป์ ชื่อว่า

^{๕๓} ผ่าน วงศ์อ้วน, คัมภีร์อนาคตวงศ์ อุเทศที่ ๑ - ๑๐ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์, หน้า ๑๘๑.

ปมาทมาปชฺชิสฺสูสนฺติ ความว่า หมูสัตว์ กล่าวว่่า ขึ้นชื่อว่า ความทุกข์ในนรก เป็นเช่นไร ความตายของพวกเราจักมีปรากฏเมื่อไร ดังนี้ แล้ว จักพากันถึงความประมาท ชื่อว่า **สมิทฺุโ** แปลว่า เพียบพร้อมด้วยผ้าและเครื่องประดับเป็นต้น ต้นไม้ ชื่อว่า ปาทปา อธิบายว่า ผู้ที่ ต้นไม้เหล่านั้นเป็นต้นเลี้ยงดูแล้ว ข้าวสาธิตฺุบริสุทฺุธิ ชื่อว่า ข้าวสาธิต ชื่อว่า **อโรปีตา** แปลว่า อันใคร ๆ ไม่ได้ปลูกไว้

ในคํ่าว่า **เทว สกฺกุสฺตานิ** นี้ บัณฑิตพึงเห็นประมาณแห่งเกวียนหนึ่ง ๆ ก็ ๔ คํ่ามือ เป็นหนึ่งกุฑุวะ, ๔ กุฑุวะ เป็นหนึ่งปัตตะ, ๔ ปัตตะ เป็นหนึ่งอาพหกะ, ๔ อาพหกะ เป็นหนึ่งโทณะ, ๔ โทณะ เป็นหนึ่งมานิกะ, ๔ มานิกะ เป็นหนึ่งขาริ, ๒๐ ขาริ เป็นหนึ่ง วาหะ, หนึ่งวาหะนั้นนั้นแล เป็นหนึ่งเกวียน^{๕๔} พระภิกฺุจาจารย์กล่าวไว้แล้วอย่างนั้นในภิกฺุกาแห่ง วินย^{๕๕}เป็นต้น ภาชนะแห่งข้าวเปลือก ชื่อว่า อัมพะณะ ชื่อว่า **ตณฺุฑุลาณี ปชายเร** แปลว่า เมล็ดข้าวสารทั้งหมดย่อมเกิดขึ้น ก็ ในต้นพืชแต่ละต้น มีหน่ออยู่ ๑๐๐,๐๐๐ หน่อ ในหน่อ แต่ละหน่อ มีกออยู่ ๑๐๐,๐๐๐ กอ ในกอแต่ละกอ มีรวงข้าวอยู่ ๑๐๐,๐๐๐ รวง ในรวงข้าว แต่ละรวง มีเมล็ดข้าวสารอยู่ ๒ ทะนาน ในคํ่านี้ ท่านกล่าวคํ่ามีประมาณเท่านี้ไว้ในเรื่องพระ มาลัยว่า

“เมื่อข้าวสาธิตฺุเมล็ดเดียว เกิดเอง บุคคลนำมาปลูกจะได้ผล เป็นข้าวสาร ๒,๒๗๒ เกวียน ๑๖ หาบ ๒ ทะนาน พระคุณเจ้าผู้เจริญ ในกาลนั้น ข้าพเจ้า ฟังคํ่าอ่อนวอน ของพวกเทพ และพวกพรหม ผู้อยู่ในหมื่นจักรวาล ตรวจสอบหาวิโลกณะ ๕ ประการ คือ กาล ประเทศ ทวีป ตระกูล และอายุของมารดา แล้วจักอุปบัติขึ้นใน มนุษย์โลกเป็นพระพุทฺุทธเจ้า” ดังนี้^{๕๖}

ก็ ท่านได้กล่าวไว้แล้วในอนาคตวงศ์ว่า

“พวกมนุษย์ ย่อมบริโภคข้าวสาธิตฺุที่ไม่ได้หุงด้วยไฟฟืน เป็นเมล็ดข้าวสารไม่มีรำ ไม่มีแกลบ บริสุทฺุธิมีกลิ่นหอมที่ ใคร ๆ ไม่ได้ปลูกเกิดขึ้นเอง ด้วยบุญกรรมของหมูสัตว์^{๕๗}

^{๕๔} สารตฺุถ.ภิกฺุกา (บาลี) ๑/๗๖/๑๘๕.

^{๕๕} ม.ม.ภิกฺุกา (บาลี) ๒๕๒/๑๓๖; สารตฺุถ.ภิกฺุกา (บาลี) ๑/๗๖/๑๘๕; วิมฺุติ.ภิกฺุกา (บาลี) ๒๕.

^{๕๖} มาเลยฺย. (ไทย) ๒/๒๑๒/๒๖.

^{๕๗} ที.ป.า. (ไทย) ๑๑/๒๑๒/๑๕๒.

ข่าวสารนับได้ ๒,๒๓๒ เกวียน ๑๖ หาบ ๒ ทะนาน
เกิดขึ้นในพีชตันเดียวด้วยบุญกรรมของหมู่สัตว์” ดังนี้^{๕๘}

ในข้อว่า กาลเทศที่ปกฺลมาตายุสงฺขาทานิ ปญฺจวิโลกนานิ วิโลเกตุวา นี้ มี
วินิจฉัยดังต่อไปนี้ พระโพธิสัตว์ย่อมตรวจดูมหาวิโลกนะ ๕ ประการเหล่านั้นด้วยพระองค์เอง
ตามธรรมคาของพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ สมจริงดังคำที่ท่าน^{๕๙} กล่าวไว้แล้วอย่างนั้นว่า

“พระตถาคตทุกพระองค์ ย่อมพิจารณาหาวิโลกนะ ๕
ประการเหล่านี้คือ กาล ประเทศ ทวีป ตระกูล และ
มารดา แล้วจึงอุบัติขึ้น” ดังนี้^{๖๐}

บรรดาบทเหล่านั้น กาลแห่งอายุ ชื่อว่ากาล ก็ ในเบื้องต้นแต่ ๑๐๐,๐๐๐ ปี กาล
แห่งอายุที่เจริญขึ้น ไม่ชื่อว่าเป็นกาลอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า หาก มีคำถามว่า เพราะเหตุอะไร
ตอบว่า เพราะความแก่และความตายของหมู่สัตว์ไม่ปรากฏในกาลนั้น ก็ ธรรมดา การแสดง
ธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่พ้นวิเศษจากไตรลักษณ์ เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น
ตรัสว่า ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มนุษย์ทั้งหลายฟังแล้ว ย่อมไม่ใส่ใจถึงคำที่ควรฟัง
ว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตรัสเรื่องอะไร ดังนี้ ย่อมไม่ปักใจเลื่อมใส ในลำดับนั้น จะไม่มีการ
ตรัสรู้ธรรม เมื่อไม่มีการตรัสรู้ธรรมนั้น คำสั่งสอน ที่จะนำสัตว์ออกจากทุกข์ย่อมไม่มี
เพราะฉะนั้น กาลนั้น ย่อมเป็นกาลที่ไม่เหมาะสม แม้กาลแห่งอายุที่ต่ำกว่าร้อยปี ชื่อว่าไม่เป็น
กาลแห่งการอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า หาก มีคำถามว่า เพราะเหตุอะไร ตอบว่า ในกาลนั้น
หมู่สัตว์มีกิเลสหนาขึ้น และ โอวาทที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายให้แก่หมู่สัตว์ที่มีกิเลสหนา ย่อมไม่
ดำรงอยู่ในฐานะแห่งโอวาท คือ ย่อมผ่านไปเร็วพลัน เหมือนทอนไม้ในน้ำวนที่หมุนไปเร็วพลัน
ฉะนั้น เพราะฉะนั้น กาลนั้น ย่อมเป็นกาลที่ไม่เหมาะสม กาลแห่งอายุ ในเบื้องต้น จำเดิม
ตั้งแต่ ๑๐๐ ปี เบื้องหลังตั้งแต่ ๑๐๐, ๐๐๐ ปี ชื่อว่าเป็นกาลอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า อนึ่ง
พระเมตไตรยแม้พระองค์นี้ ทรงตรวจดูกาลแห่งอายุ ๘๐,๐๐๐ ปีว่า นี้เป็นกาลที่จะอุบัติขึ้น
ต่อจากนั้น ทรงพิจารณาอุทวิป ตรวจดูอย่างดีซึ่งมหาทวีปทั้ง ๔ แห่ง^{๖๑} พร้อมทั้งบริวาร

^{๕๘} มาเลยฺย. (ไทย) ๒/๒๑๒/๒ -๓.

^{๕๙} หมายถึงพระพุทธโฆสาจารย์ผู้แต่งพุทธกนิชายธรรมบทวรรคกถา.

^{๖๐} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๘/๑๑๓

^{๖๑} พระโมคคัลลานเถระ (รจนา), พระมหาสมปอง มุทิโต (แปลเรียบเรียง), **กัมภีร์
อริธานวรรณนา**, (กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๔๗. คาถาที่ ๑๘๓.

ปุพฺพวิเทโห จาปร- โคยานํ ชมฺพฺพทีโป จ
อุตุตฺตกรูโร เจติ สิริํ จตุตาโรเม มหาทีปา.

ความจริง บรรดาทวีปทั้ง ๓ แห่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลาย จะไม่อุบัติขึ้น จะอุบัติขึ้นเฉพาะในชมพูทวีปเท่านั้น ก็ ในครั้งนั้น พระอริยมตไตรยพระองค์นี้ ทรงพิจารณาชมพูทวีปแล้วว่า เราจักอุบัติขึ้นในชมพูทวีปนี้ ต่อจากนั้น ทรงพิจารณาประเทศ จักพิจารณาเฉพาะมัชฌิมประเทศ ในมัชฌิมประเทศแห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอัครสาวก พระอสีติมหาสาวก พระเจ้าจักรพรรดิ และผู้ได้ตั้งสมณญูไว้ ผู้มีศักดิ์ใหญ่ ขัตติยมหาศาล พราหมณ์มหาศาล และคหบดีมหาศาล จะอุบัติขึ้น ในครั้งนั้น ในเวลาที่พวกมนุษย์มีอายุได้ ๒๐๐ ปี จักมีพระนครชื่อว่าพาราณสี ก็ ต่อจากนั้นไป พวกมนุษย์จะพากันประพฤติธรรมโดยลำดับ เพราะการประกอบกุศลนั้น จักมีอายุ ๓๐๐ ปี, ๔๐๐ ปี, ๕๐๐ ปี, ๖๐๐ ปี, ๗๐๐ ปี, ๘๐๐ ปี, ๙๐๐ ปี, ๑,๐๐๐ ปี, ๒,๐๐๐ ปี, ๓,๐๐๐ ปี, ๔,๐๐๐ ปี, ๕,๐๐๐ ปี, ๖,๐๐๐ ปี, ๑๐,๐๐๐ ปี, ๒๐,๐๐๐ ปี, ๓๐,๐๐๐ ปี, ๔๐,๐๐๐ ปี, ๕๐,๐๐๐ ปี, ๖๐,๐๐๐ ปี, ๗๐,๐๐๐ ปี, ๘๐,๐๐๐ ปี, ๙๐,๐๐๐ ปี ในครั้งนั้น พระนครพาราณสี จักเปลี่ยนชื่อเป็นอุบลนคร กว้างยาวประมาณ ๖ โยชน์ ลำดับนั้น เมื่อพวกมนุษย์พากันประพฤติธรรมอย่างยิ่งยวดขึ้น ๑๐๐,๐๐๐ ปี จักเป็นอายุของพวกมนุษย์ ในครั้งนั้น จักเปลี่ยนอุบลนคร เป็นปทุมนคร กว้างยาวประมาณ ๗ โยชน์ เมื่อพวกมนุษย์พากันประพฤติธรรมให้ยิ่งขึ้นกว่านั้นอีก ๑๐๐,๐๐๐ โกฎิปี จักเป็นอายุ ต่อจากนั้นไป เมื่อพวกมนุษย์พากันประพฤติธรรมให้ยิ่งขึ้นอีกหนึ่งอสงไขย จักเป็นอายุ ในครั้งนั้น จักเปลี่ยนปทุมนคร เป็นมณฑารวะนคร กว้างยาวประมาณ ๑๒ โยชน์ ในครั้งนั้น ความแก่และความตายจะไม่ปรากฏแก่พวกสัตว์ พวกสัตว์ผู้มีความแก่และความตายไม่ปรากฏ จักถึงความประมาทเมื่ออีกครั้ง เมื่อสัตว์เหล่านั้นถึงความประมาท อายุ จะลดถอยจากหนึ่งอสงไขย มาเป็น ๑๐๐,๐๐๐ โกฎิปี อายุ จะลดถอยจาก ๑๐๐,๐๐๐ โกฎิปี มาเป็น ๕๐,๐๐๐ ปี ลดถอยลงจาก ๕๐,๐๐๐ ปีมาดำรงอยู่ ๘๐,๐๐๐ ปี ในครั้งนั้น พวกมนุษย์ จักมีอายุ ๘๐,๐๐๐ ปี ในกาลนั้น จักเปลี่ยนมณฑารวะนคร เป็นเกตุมดีนคร ซึ่งสมบูรณด้วยทรัพย์สมบัติตามที่กล่าวมาแล้ว ยาว ๑๒ โยชน์ กว้าง ๗ โยชน์

พระเมตไตรยแม่พระองค์นี้ จักทรงพิจารณาเกตุมดีนครว่า เกตุมดีนี้เป็นราชธานี เราพึงอุบัติขึ้นในเมืองเกตุมดีนั้น ต่อจากนั้น พระองค์ ทรงพิจารณาทุกอย่างดีถึงตระกูลธรรมดา พระพุทธเจ้าทั้งหลาย จักบังเกิดในตระกูลที่ชาวโลกสมมติแล้ว คือ จักไม่บังเกิดในตระกูลแพศย์ หรือ ในตระกูลศูทร ส่วน บรรดาตระกูลทั้ง ๒ ตระกูล คือ ตระกูลกษัตริย์หรือตระกูลพราหมณ์ ที่ชาวโลกสมมติกันแล้ว ตระกูลใด เป็นตระกูลที่ประเสริฐ เป็นตระกูลที่ดี ในกาลนั้น พระอริยมตไตรยพระองค์นี้ ทรงตรวจดูตระกูลพราหมณ์ชาวโลกสมมติกันในบรรดาตระกูลทั้ง ๒ ตระกูลที่ชาวโลกสมมติแล้วคิดว่า เราจักบังเกิดในตระกูลแห่งพราหมณ์นั้น พราหมณ์ชื่อว่า สุพรหมพราหมณ์ ผู้เป็นปุโรหิตของพระราชานามว่าสังขะ จักเป็นพระบิดาของเรา ดังนี้ จักพิจารณาตระกูลของพราหมณ์ ต่อจากนั้น พระองค์ ทรงพิจารณา

พระมารดาแล้ว ธรรมดา พระพุทธมารดา เป็นผู้ไม่มีความโลภไม่เป็นนักเลงสุราและไม่เป็นนักเลงหญิง เป็นผู้ได้บำเพ็ญบารมีมา ๑๐๐,๐๐๐ กัปป์ ตั้งแต่เกิดมา มีศีลไม่ขาด อนึ่ง พระอริยมตไตรยแม่พระองค์นี้ จักพิจารณาอายุแห่งพระมารดาว่า นางพราหมณี ชื่อว่า พรหมวดี ผู้เป็นภริยาของสุพรหมพราหมณ์ผู้เป็นปุโรหิต จักเป็นพระมารดาของเรา และ ในวันที่ ๗ จำเดิมแต่วันที่เราประสูติแล้ว พระนางจะมีการจุติไปเป็นธรรมดา

หาก มีคำถามว่า เพราะเหตุอะไร ท่าน จึงพิจารณาอายุแห่งพระมารดาด้วยตอบว่า เพราะเป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ความจริง ภารกิจแห่งพุทธมารดา ควรแก่การบรรจุพระธาตุแห่งพระพุทธเจ้า ไม่ทั่วไปแก่พระธาตุเหล่าอื่น เหมือนเจดีย์ครุฑจะนั้น เพราะฉะนั้น ในวันที่ ๗ จำเดิมแต่วันที่พระโพธิสัตว์ผู้เกิดในภพสุดท้ายประสูติแล้ว พระมารดานั้น จุติแล้วบังเกิดแล้วในเทวโลก นี้เป็นธรรมดาแห่งพุทธมารดา

ในคำว่า เราจักไปสู่โลกมนุษย์ ดังนี้ คำนี้ ฟังทราบได้อย่างไร ? ก็ พระเมตไตรยโพธิสัตว์พระองค์นี้ อยู่ครองเรือน ๘,๐๐๐ ปี ทอดพระเนตรนิमित ๔ ประการ^{๑๐๒} เสด็จออกจากปราสาท ไปประพาศบำเพ็ญเพียรอยู่ ๗ วัน จักตรัสรู้พระสัมโพธิญาณที่โคนต้นโพธิ์ซึ่งมีบัลลังก์อันไม่ปราศัยแล้ว เพราะเหตุนั้น ท่านได้กล่าวไว้แล้วว่า พระโพธิสัตว์นั้น จักอยู่ครองเรือน ๘,๐๐๐ ปี ทอดพระเนตรนิमित ๔ ประการแล้ว เสด็จออกจากปราสาท จักประพาศบำเพ็ญความเพียรอยู่ ๗ วัน และพระพุทธชินะเจ้า จักตรัสรู้พระสัมโพธิญาณที่โคนแห่งต้นโพธิ์มีบัลลังก์ที่ไม่ปราศัยแล้ว ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้แห่งพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เรียกว่า ต้นกาคะทิง

บัณฑิตฟังทราบวินิจฉัย ในกาลาทั้งหลายดังต่อไปนี้ บทว่า **รจิตฺวา** แปลว่า ให้หมดจด บทว่า **ทานกั** แปลว่า ทานวัตถุข้าวและน้ำเป็นต้น คือ การให้ทานนั้น ชื่อว่า ทานกะเหมือนในคำที่ท่านกล่าวไว้แล้วว่า ในที่นี้ เช่นไร มีเรืออยู่ ชื่อว่าที่มีน้ำอยู่ ชื่อว่า **สพฺพญฺณุตฺ** มีวิเคราะห้ดังต่อไปนี้ พระโพธิสัตว์พระองค์ใดทรงรู้เรื่องราวทั้งหมด เหตุนั้น พระโพธิสัตว์พระองค์นั้น ทรงพระนามว่า ภควา ผู้ทรงรู้เรื่องราวทั้งหมด ภาวะแห่งพระสัพพัญญู ชื่อว่า สัพพัญญูตะ สัพพัญญูตะอะไร คือ ญาณนั้น

ในคำว่า **วิกฺลฺงฺกา** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ บทว่า **องฺคฺ** คือ อวัยวะส่วนที่ใหญ่ มีมือและเท้าเป็นต้น บทว่า **ปจฺจฺงฺคฺ** คือ อวัยวะส่วนเล็ก ๆ มีนิ้วมือ ตาและนิ้วเป็นต้น อวัยวะส่วนที่ใหญ่ และอวัยวะส่วนเล็ก ๆ ชื่อว่า อังคปัจจังคะ ด้วยอำนาจแห่งกาลาประพันธ์ ท่าน

^{๑๐๒} หมายถึง เครื่องกำหนดที่พระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นอันเป็นเหตุปรารถนาที่จะเสด็จออกบรรพชา ๔ ประการ คือ (๑) ชินฺณะ คนแก่, (๒) พยาศิตะ คนเจ็บ, (๓) กาลกตะ คนตาย, (๔) ปพฺพชิตะ นักบวช : ขุ.พุทธ. (บาลี) ๑๓/๒๖/๕๔๔.

กล่าวว่า **วิกฤษคา** เพราะทำการลบบพหน้าเสีย อวัยวะที่วิกฤษ ผิดรูปหรือพิการ ของมนุษย์ เหล่านั้น เหตุนี้มนุษย์เหล่านั้น ชื่อว่ามีอวัยวะวิกฤษ บทว่า **ตทา** เป็นบทที่พิเศษ บาทกาลาว่า **อปฺปโกฏฺฐิตฺสฺส จ** ความว่า และในหลายโกฏฺฐิกัปปี สดศัพทฺ บอกลึงเนื้อความที่มี อยู่มากมาย พระบาลีว่า แม้ด้วยหลายโกฏฺฐิกัปปี ดังนี้ ก็มี^{๑๐๓} ก็ พระบาลีนั้น ชื่อว่าเป็นความ แตกต่างแห่งคำ เมื่อว่าโดยเนื้อความ บทว่า **อนฺธา** แปลว่า มีจักขุทั้ง ๒ บอด บทว่า **องฺคฺปจฺจฺจฺก** คือ ที่อวัยวะส่วนที่ใหญ่ และอวัยวะส่วนเล็ก ๆ บทว่า **วิกฤษคา** มีเนื้อความ ตามที่ท่านกล่าวไว้แล้วนั้นแล ส่วน กาลานี้ พระเมตไตรยโพธิสัตว์กล่าวซ้ำไว้หมายเอารูป สมบัติ แม้ของพวกมนุษย์ ด้วยอานุภาพแห่งทานที่มีอยู่ภายในตนเอง บทว่า **ยาจกานํ** ถล ความ ว่า ถ้อยคำอ่อนวอนขอของพวกคนขอทาน บทว่า **พริธา** แปลว่า ผู้สูญเสียทางประสาทที่ สำหรับรับเสียง บทว่า **สีลฺวนฺเต** แปลว่า สมณะและพราหมณ์ ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล บทว่า **ยาจเก** แปลว่า คนขอทานและวณิพกเหล่าอื่น บทว่า **กายํ** แปลว่า ร่างกาย บทว่า **อุชฺชา** คือ คนมีหลังโค้ง เพราะท่านกล่าวไว้ว่า ข้าพเจ้าจะให้โอสถแก่พวกสัตว์ ดังนี้ บทว่า **ภยํ** แปลว่า ภัยมีโรคเป็นต้น บทว่า **มารา** แปลว่า กำลังพลของมาร บทว่า **มนาปน** แปลว่า ด้วยจิตใจอัน บริสุทธิ์ บทว่า **สมิรฺฐา** แปลว่า ถึงพร้อมด้วยข้าวและน้ำเป็นต้น บทว่า **สุรฺรปา** แปลว่า มีรูปร่างงดงาม บทว่า **พฺนฺธนา** แปลว่า มีโชตรวนเป็นต้นเป็นเครื่องผูก หรือว่ามีต้นหาเป็น เครื่องฟัวพัน บทว่า **ปิเยสุ** แปลว่า ในมิตรและสหายผู้ใจดี ที่น่ารัก บทว่า **อฺปิเยสุ** แปลว่า ในศัตรู บทว่า **มหิตฺตา** พื้นดินทั้งหมดราบเช่นกันกับพื้นนังกลองมมงคล บทว่า **จตุโรเมสุ** แปลว่า ในห้วงน้ำ ๔ ประเภท คือ ห้วงน้ำคือกาม ห้วงน้ำคือภพ ห้วงน้ำคือทญฺญิ ห้วงน้ำคือ อวิชชา บทว่า **โลกํ** แปลว่า โลกพร้อมทั้งเทวโลก เชื่อมความว่า ข้าพเจ้า จักข้ามพระ นิพพานด้วยเรือคือพระธรรม บาทกาลาว่า **ตณฺหาตฺกฺกรเสวิต** แปลว่า ผู้อันใจคือต้นหาสอง เสพแล้ว บาทกาลาว่า **ตฺสฺสารทิสฺสฺมฺพฺเห** ความว่า ผู้หลงแล้วในสังสาร และในทิสทั้ง ๖ เพราะเหตุนี้ ท่านได้กล่าวไว้แล้วว่า

“ทิสเบื้องหน้าคือ มารดาบิดา ทิสเบื้องขวาคืออาจารย์ ทิส
เบื้องหลังคือบุตรและภรรยา ทิสเบื้องซ้ายคือมิตรสหาย
ทิสเบื้องต่ำคือ บ่าวไพร่ ทิสเบื้องบนคือ สมณะ
พราหมณ์ ฤๅษีผู้มิตนอันสมควร ฟิงนอบน้อมทิส
เหล่านี้” ดังนี้^{๑๐๔}

^{๑๐๓} มาเลยฺย. (บาลี) ๒/๖๒/๒๐.

^{๑๐๔} พุ.ม.อ. (ไทย) ๖๖/๘๘๕/๖๔๔.

บทว่า โมกขมคฺคิ แปลว่า หนทางบรรลุพระนิพพาน บัณฑิตพึงนำมาเชื่อมเข้ากับบทว่า เห็นกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ^{๑๐๕} ในคำเป็นต้นว่า กิเลสปฏมกฺขิตฺเต เป็นทิวติยาวิภคติฝ่ายพหุพจน์ใช้ในอรรถแห่งจตุตถวิภคติ อธิบายว่า แก่หมู่มสัตว์ที่ถูกเปลื้องคมคือกิเลสเปราะเปื้อนแล้ว ในบททั้ง ๒ ก็นัยนี้เหมือนกัน เชื่อมความว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ข้าพเจ้าได้แสดงไว้แล้ว อีกอย่างหนึ่ง ในคำเป็นต้นว่า กิเลสปฏมกฺขิตฺเต เป็นสัตตมวิภคติฝ่ายเอกพจน์ใช้ในอรรถแห่งภาวะลักษณะ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สญฺชิวะ คือ ในนรกชื่อว่า สัญชีวะ เนื้อความที่กล่าวถึง สัญชีวนรคนั้นมีดังต่อไปนี้ หมู่มสัตว์เป็นอันมากแม้ถูกประหัตต์ประหารหลายพันปี ย่อมอยู่ในนรกนี้ เหตุนี้ นรกนี้ชื่อว่า สัญชีวะ ก็ หมู่มสัตว์ซึ่งถูกโทษและโมหะครอบงำมา สัตว์มีลมปราณ หยาบช้า ลามก โหดร้าย ย่อมไหม้ในสัญชีวะนรกนั้น^{๑๐๖} เพราะเหตุนี้ท่านได้กล่าวไว้แล้วว่า

“นรชนเหล่านั้นใด ฆ่าสัตว์ที่มีลมปราณให้ตกลงไป
เพราะถูกโทษและโมหะครอบงำ หยาบช้า เลวทราม
ย่อมเกิดในสัญชีวะนรก” ดังนี้^{๑๐๗}

ในบทว่า กภาพฺสุตฺเต มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ นายนิรยบาลถืออาวุธต่าง ๆ ที่ไฟลุกโพลงแล้ว คิดตามประหัตต์ประหารสัตว์นรกผู้กำลังวิ่งหนีไป ๆ มา ๆ ให้หมู่มสัตว์นรกผู้ยืนบนพื้นเหล็กที่ไฟลุกโพลงล้มลงไปบนพื้นเหล็กซึ่งไฟลุกโพลงแล้ว ตกลงไปสู่กาฬสุตตนรกอีก ถือขวานที่ไฟติดแล้วพากันบันลือโห่ร้องคิดกันไม่ขาดระยะด้วยตนเอง สับหมู่มสัตว์นรกที่พากันร้องระงมด้วยเสียงอันน่าเวทนาเป็นอย่างมาก ให้ขาดเป็น ๘ ท่อนบ้าง ๑๖ ท่อนบ้าง เดินไปมาในนรกนี้ เหตุนี้ นรกนี้ ชื่อว่า กภาพฺสุตฺตนรก^{๑๐๘} สมจริงดังคำที่พระโบราณจารย์กล่าวไว้ว่า

^{๑๐๕} กุศลกรรมบถ คือ ทางแห่งกุศลกรรม, ทางทำความดี ๑๐ ประการคือ ก. กายกรรม (การกระทำทางกาย) ๓ ประการ (๑) ละการฆ่า การเบียดเบียน, (๒) ละอทินนาทาน, (๓) ละการประพฤตินอกใจ ไม่ล่วงละเมิดประเพณีทางเพศ ข. วชิกรรม (การกระทำทางวาจา) ๔ ประการคือ (๑) ละการพูดเท็จ, (๒) ละการพูดคำต่อเสียด, (๓) ละคำหยาบ, (๔) ละการพูดเพื่อเจ้อ, ค. มโนทวาร (การกระทำทางใจ) ๓ ประการคือ (๑) ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น, (๒) ไม่มีจิตคิดร้าย, (๓) มีความเห็นชอบ เช่น ทานมีผล การบูชามีผล ผลวิบากของกรรมดีกรรมชั่วมีเป็นต้น. : ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๘๕/๕๒๓; อ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๑๖๕/๒๘๗.

^{๑๐๖} บุ.ชา.สกุ.อ. (ไทย) ๖๒/๑๘๐.

^{๑๐๗} ในขณะวิชัยยังหาที่มาไม่พบ.

^{๑๐๘} บุ.ชา.สกุ.อ. (ไทย) ๖๒/๑๘๐.

“นรชนที่ประทุษร้ายในมารดาบิดา มิตร หรือผู้มีคุณ
ทั้งหลาย ย่อมเกิดในกาฬสุตตนรกซึ่งเป็นนรกที่กล่าวคำ
ไม่เป็นจริง” ดังนี้^{๑๐๕}

ในสังกัจจชาดก ในสัททนีนิบาต พระโพธิสัตว์บอกแก่บุตรของพระเจ้าพรหมทัตว่า
“ผู้ใดเป็นคนต่ำช้าฆ่าบิดาเพราะความโลภ หรือ เพราะ
ความโกรธ ผู้นั้นจะไหม้ในกาฬสุตตนรกตลอดตราตรีกาล
นาน” ดังนี้^{๑๐๖}

บทว่า ตาปเน มีวิเคราะห์ดังต่อไปนี้ นรกใดย่อมเผาหมู่มสัตว์ไม่ให้กระดิกตัวได้เลย เหตุอัน
นรกนั้น ชื่อว่า ตาปนะนรก ได้ยินว่า พวกนายนิรยบาล ให้หมู่มสัตว์ที่บังเกิดในตาปนะนรกนี้
นั่งอยู่บนหลาวเหล็กที่ลุกโพลงแล้ว มีขนาดเท่าลำต้นตาล ข้างล่างตาปนะนรกนั้น พื้นดิน มี
หลาวเหล็กที่ลุกโพลงแล้ว ลุกโพลงอยู่เสมอ หมู่มสัตว์ ย่อมลุกเป็นเปลวเพลิง นรกนั้นย่อมเผา
หมู่มสัตว์ไม่ให้กระดิกได้ ด้วยประการฉะนี้ หาก มีคำถามว่า ก็ หมู่มสัตว์เหล่าไหน ย่อมบังเกิด
ในนรก ชื่อว่าตาปนะนั้น^{๑๐๗} ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลย ท่านกล่าวว่า

“ในทนายาทัยหนะ หมู่มสัตว์ย่อมคร่ำครวญในตาปนะนรก
ซึ่งเป็นสถานที่เผาหมู่มสัตว์ให้ไฟลุกโพลงย่อยยับเป็นจุณไป”
ดังนี้^{๑๐๘}

บทว่า ปตาปเน มีวิเคราะห์ดังต่อไปนี้ นรกใดย่อมเผาหมู่มสัตว์ให้เร่าร้อน
อย่างยิ่ง เหตุอัน นรกนั้น ชื่อว่าปตาปนะ ได้ยินว่า พวกนายนิรยบาล ประหารหมู่มสัตว์ที่
บังเกิดในปตาปนะนรกนั้นด้วยอาวุธที่ติดไฟลุกโพลงแล้ว จับโยนขึ้นภูเขาเหล็กที่ไฟลุกโพลง
ในเวลาที่หมู่มสัตว์เหล่านั้นยืนอยู่ที่ยอดภูเขา ลมอันมีกรรมเป็นปัจจัย จะประหารเอาหมู่มสัตว์
เหล่านั้นไม่สามารถที่จะยืนอยู่ที่ยอดเขาเหล่านั้นได้ มีเท้าซีฟ้า มีหัวปักลงข้างล่างตกลงไป ลำดับนั้น
หลาวเหล็กที่ไฟลุกโพลง ย่อมลุกขึ้นจากแผ่นดินเหล็กข้างล่าง สัตว์นรกเหล่านั้นเอาศีรษะของ
พวกมันเองกระแทกหลาวเหล็กเหล่านั้น มีร่างกายถูกเสียบเข้าไปที่หลาวเหล็กเหล่านั้น ลุก
โพลงไหม้อยู่ นรกชื่อว่าปตาปนะให้สัตว์นรกนั้นเร่าร้อนอย่างยิ่งอย่างนั้น ส่วน มีจกาทิฏฐิก-
บุคคล ถือเอาความเห็นว่าการบูชาขัญญไม่มีผล การเช่นสรวงไม่มีผล ดังนี้เป็นต้น^{๑๐๙} ย่อม

^{๑๐๕} จุ.ชา.สกุ.จ. (ไทย) ๒๘/๑๐๒/๕๐.

^{๑๐๖} จุ.ชา.สกุ.จ. (ไทย) ๒๘/๑๐๓/๕๐.

^{๑๐๗} จุ.ชา.สกุ.จ.อ. (ไทย) ๖๒/๑๘๒.

^{๑๐๘} จุ.ชา.สกุ.จ. (ไทย) ๒๘/๑๐๓/๕๐.

^{๑๐๙} ที.สี. (ไทย) ๕/๕๕/๕๐.

ใหม่ ในปตาปนนรกนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านกล่าวไว้แล้วว่า สัตว์เหล่าใดประกาศว่า กุศลกรรม และอกุศลกรรมไม่มีผล ดังนี้ ถือเอาความเห็นว่าเขาตถุญ ย่อมเดือดร้อนเอง ก็ สัตว์เหล่านั้นได้ ถือเอาความวิปลาสาไป ย่อมใหม่ในปตาปนนรก^{๑๑๔}

ในคำว่า อวิจินรยะ นี้ มีวิเคราะห์ดังต่อไปนี้ ก็ ไม่มี เปลวไฟในระหว่าง แห่งเปลวไฟแห่งสัตว์หรือแห่งทุกข์ของพวกสัตว์เหล่านั้นของนรกนั้น เหตุนี้ นรกนั้น ชื่อว่า อเวจี ไม่มีความสุขอันเกิดแต่เหล็ก ในอเวจีนี้ เหตุนี้ อเวจีนี้ ชื่อว่านรก คือ ที่ตั้งแห่งความ ทุกข์ นรกคืออเวจี ชื่อว่า อเวจินรก ก็ ในคำว่า มหาอวิจินรโย นี้ ท่านประสงก์เอามหาอเวจิน รก ชื่อว่า มหาอเวจี เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ความไม่มีเปลวไฟอันใหญ่ ได้ยินมาว่า ก็ ใน อเวจินรกนั้น เปลวไฟตั้งขึ้นแต่ฝาด้านทิศตะวันออกเป็นต้น ย่อมกลับมากกระทบที่ฝาด้าน ตะวันตกเป็นต้น และทะลุผาเหล่านั้นออกไปข้างบนถึง ๑๐๐ โยชน์ได้ เปลวไฟลุกขึ้นจาก ข้างล่าง กลับไปกระทบข้างบนได้ เปลวไฟลุกออกจากข้างบนไปกระทบข้างล่างได้ ขึ้นชื่อว่า เปลวไฟ แห่งไฟทั้งหลาย ในอเวจินรกนั้นไม่มีระหว่างเลยดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ก็ ที่ประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ในภายในแห่งอเวจินรกนั้น ชัดเหยียดด้วยหมู่สัตว์ไม่มีช่องว่าง เหมือนดัง ทะนานที่เต็มด้วยน้ำมันและเป้งฉะนั้น ประมาณแห่งหมู่สัตว์ซึ่งถูกเผาอยู่ ย่อมไม่มีด้วยอิริยาบถ ทั้ง ๔ และหมู่สัตว์นรกย่อมไม่เบียดเสียดกันและกัน ย่อมใหม่อยู่เฉพาะในสถานที่ของตน ๆ เท่านั้น ชื่อว่า เปลวไฟ ย่อมไม่มีแก่หมู่สัตว์ในอเวจินรกนี้ ด้วยประการฉะนี้ เหมือนอย่างว่า หยาดน้ำผึ้ง ที่ปลายลิ้น ย่อมเป็นอัพโพหาริก^{๑๑๕} เพราะหยาดน้ำอันเกิดจากโลหะทองแดงอันเป็น ส่วนที่ ๗ มีกำลังตามแผดเผาอยู่เนื่อง ๆ ฉะนั้น อุเบกขาฝ่ายอกุศลวิบากที่เหลือ ย่อมเป็น อัพโพหาริก เพราะทุกข์ในอเวจินรกนั้นมีกำลังตามแผดเผาอยู่เนื่อง ๆ ฉะนั้น ทุกข์เท่านั้นย่อม ปรากฏไม่มีช่องว่าง ขึ้นชื่อว่าเปลวไฟ แห่งความทุกข์นั้นไม่มีแก่สัตว์นั้นในอเวจินรกนี้ อเวจิน รกนี้นั้น รวมทั้งฝาดังกล่าวไว้ทั้งหมด วัดโดยส่วนกว้างมีประมาณ ๑๑๘ โยชน์ วัดโดยส่วนยาว มี ประมาณ ๓๕๔ โยชน์ รวมกับอุสสทนรกด้วย มีประมาณ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ บัณฑิตพึงทราบ ว่าอเวจินรกนั้นกว้างใหญ่ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น^{๑๑๖} สมจริง ดังคำที่ท่านกล่าวไว้แล้วว่า

^{๑๑๔} บุ.ชา.สฎจ.อ. (ไทย) ๖๒/๑๘๒.

^{๑๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๔๑-๓๔๒. อธิบายว่า อัพโพหาริก คือ กล่าวไม่ได้ว่ามี, มีแต่ไม่ปรากฏ จึงไม่ได้ไวยาหารว่ามี, มีเหมือน ไม่มี เช่นสุราที่เขาใส่อาหารบางอย่างเพื่อฆ่าควาหรือขุรส เป็นต้น

^{๑๑๖} บุ.ชา.สฎจ.อ. (ไทย) ๖๒/๑๘๑.

“บุคคลเหล่านั้น ก่อโทษะกะผู้ที่ยังช่วยคุณ และฆ่าผู้ที่
ยังช่วยคุณแม่เหล่านั้นในบรรดามารดาบิดาและครู ย่อม
ไหม้อยู่ในอเวจีนรก” ดังนี้^{๑๑๓}

ก็ ด้วยจศัพท ในคำว่า ตาปะเน จ นี้ ท่านสงเคราะห์เอานรกขุมใหญ่ ๓
ขุม คือสังฆานรก โรรวนรก และมหาโรรวนรกเข้าด้วย ความจริง นรกใหญ่ มีอยู่ ๘ ขุม
เพราะเหตุนี้ ท่านได้กล่าวไว้แล้วว่า

“คือ สัตยชีวนรก ๑, กภาพุตตะนรก ๑, สังฆานรก ๑,
โรรวนรก ๑, มหาโรรวนรก ๑, ปตาปะนรก ๑, มหาป
ตาปะ ๑, อเวจี ๑, นรกเหล่านี้ มี ๘ ขุม บัณฑิตกล่าวไว้
แล้วว่า ก้าวพ้นได้ยาก เคลื่อนกล่นด้วยหมู่มืดผู้มีกรรม
หยาบช้า แต่ละ ๆ ขุม มีอุสสตะนรก ๑๖ ขุมเป็น
บริวาร” ดังนี้^{๑๑๔}

บรรดาบทเหล่านั้น ชื่อว่า ปญจกาทิสัพพสุตทา ความว่า อุสสตะนรก ๑๖
ขุม แบ่งนรกเหล่านั้นในแต่ละขุมเป็น ๔ ขุม ในแต่ละขุมมีช่องประตูอยู่ ๔ ช่อง เหตุนี้
อุสสตะนรกแม่ทั้งหมด รวมเป็น ๑๒๘ ขุม และมหานรก ๘ ขุม รวมกับอุสสตะนรกเป็น
๑๒๘ ขุม รวมทั้งหมดเป็นนรก ๑๓๖ ขุม บัณฑิตพึงทำการประกอบบทว่า

“ข้าพเจ้าเห็นหมู่มืดถูกไหม้ บังเกิดแล้ว ในสัตยชีวนรก
กภาพุตตะนรก ปตาปะนรก มหาปตาปะนรก และอเวจี
ได้แสดงหนทางแห่งสวรรค์ให้” ดังนี้^{๑๑๕}

บทว่า สกคฺคมคฺคิ แปลว่า กุศลกรรมบอล ๑๐ ประการ เพราะเหตุแห่งการไปใน
สวรรค์ บทว่า อญฺญานพฺพชฺชา แปลว่า มีโมหะเป็นเครื่องผูกพัน บทว่า เจตฺวา แปลว่า ตัด
แล้วด้วยมีดคือญาณ

บทว่า มิจฺฉาทิฏฺฐิกฺวาเตน แปลว่า ด้วยช่องหน้าต่าง ก็เป็นมิจฉาทิฏฐิ ก็
มิจฉาทิฏฐิ ให้สำเร็จกิจคือการปิดหนทางสวรรค์และนิพพาน เหมือนช่องประตูให้สำเร็จกิจคือ
การปิดประตู ฉะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า มิจฉาทิฏฐิกวาเตน ดังนี้ บาท
คาถาว่า ทฺวาตฺถุจฺฉิฏฺฐิจฺจคฺคหิ ความว่า กลอนประตูที่ผิดแปลกไปจากทิฏฐิ ๖๒ ประการ

^{๑๑๓} ในขณะวิจัยยังหาที่มาไม่พบ.

^{๑๑๔} บุ.ชา.สฎฺฐิ. (ไทย) ๒๘/๘๓-๘๔/๔๗.

^{๑๑๕} มาเลขย. (ไทย) ๒/๒๑๓/๑๔.

บัณฑิตพึงทราบทฤษฎี ๖๒ ประการ^{๑๒๐} ดังต่อไปนี้ ทฤษฎีเหล่านี้ คือ วาพะว่าด้วยความเที่ยง ๔ ประการ วาพะว่าด้วยความเที่ยงบางอย่าง ๔ ประการ วาพะว่าด้วยความมีที่สุดและไม่มีที่สุด ๔ ประการ วาพะว่าด้วยการขัดค้านวาทะที่ว่าไม่ตาย ๔ ประการ วาพะว่าด้วยการอุบัติขึ้นโดยปราศเหตุปัจจัย ๒ ประการ วาพะว่าด้วยความมีสัญญา ๑๖ ประการ วาพะว่าด้วยความไม่มีสัญญา ๘ ประการ วาพะว่าด้วยความมีสัญญาก็ไม่ใช่ความไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ๘ ประการ วาพะว่าด้วยการขาดสูญ ๗ ประการ วาพะว่าความเป็นพระนิพพานในปัจจุบัน ๕ ประการ รวมเป็นทฤษฎี ๖๒ ประการ สมจริงดังคำที่กล่าวไว้ว่า วาพะว่าด้วยความเที่ยง ๔ ประการ วาพะว่าด้วยความเที่ยงบางอย่าง ๔ ประการ วาพะว่าด้วยความมีที่สุดและไม่มีที่สุด ๔ ประการ วาพะว่าด้วยการขัดค้านวาทะที่ว่าไม่ตาย ๔ ประการ วาพะว่าด้วยการอุบัติขึ้นโดยปราศเหตุปัจจัย ๒ ประการ วาพะว่าด้วยความมีสัญญา ๑๖ ประการ วาพะว่าด้วยความไม่มีสัญญา ๘ ประการ วาพะว่าด้วยความมีสัญญาก็ไม่ใช่และความไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ๘ ประการ วาพะว่าด้วยการขาดสูญ ๗ ประการ และวาพะว่าความเป็นพระนิพพานในปัจจุบัน ๕ ประการ ก็ เนื้อความที่กล่าวถึงคำของมิจฉาทฤษฎีบุคคลเหล่านั้นมีดังนี้ วาพะว่า ตนด้วยโลกด้วย เป็นความเที่ยง ชื่อว่า สัสสตะวาพะ วาพะที่เป็นไปว่า ความเป็นของเที่ยง บางอย่างในหมู่มสัตว์ หรือในสังสาร ชื่อว่า เอกัจจสัสสตะ วาพะ วาพะ ๔ ประการ ที่เป็นไปปรารถถึงที่สุดและไม่มีที่สุดอย่างนี้ว่า ที่สุดด้วย ไม่มีที่สุดด้วย วาพะที่ประกอบในความมีที่สุดและไม่มีที่สุด ชื่อว่าอันตานันติกะวาพะ วาจาชื่อว่า ไม่ตาย เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ย่อมไม่ตาย คือ ย่อมไม่ขาดสูญ ความเห็นนั้น อะไร ความเห็นด้วยนั้นเทียว วาจาด้วย เป็นไปแล้วโดยนัยเป็นต้นว่า วาพะแม้เหล่านี้หาเป็นอย่างนี้ไม่ วาพะแม้เหล่านี้หาเป็นอย่างนั้นไม่ การคัดค้านความเห็นและวาทะนั้น ชื่อว่าการคัดค้านวาทะที่ว่าไม่ตาย การคัดค้านวาทะที่ว่าไม่ตายนั่นแห่งวาพะเหล่านั้น เหตุนั้น วาพะเหล่านั้น ชื่อว่าอมราวิกเขปิกะวาพะ อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า วาจาไม่ตาย คือ วาจาที่มีความเกิดขึ้นจากความมัวมาเป็นอันถือเอาไม่ได้ การคัดค้านวาทะที่มีความเกิดขึ้นเพราะความมัวมานั้นแห่งวาพะเหล่านั้น เหมือนการคัดค้านวาทะที่ว่าไม่ตายจะนั่นเหตุนั้น วาพะเหล่านั้น ชื่อว่าอมราวิกเขปิกะวาพะ

ในคำว่า อธิจจมุปปนิกา นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ วาจาประกอบด้วยวาพะว่า ตนด้วย โลกด้วย เกิดขึ้นไม่ได้เพ่งเล็งถึงเหตุปัจจัย คือ เหตุการณ์อะไร ๆ ที่ล่วงเลยไป ชื่อว่า อธิจจมุปปนิกะวาพะ วาพะว่า ตนเองมีความสำคัญ ดังนี้ แห่งอาจารย์เหล่าใด

^{๑๒๐}ทฤษฎี ๖๒ ประการ คือ สัสสตะวาพะ ๔, เอกัจจสัสสตะวาพะ ๔, อันตาอันติกะ ๔, อมราวิกเขปะ ๔, อธิจจมุปปนิกะ ๒, สัญญีวาพะ ๑๖, อสัญญีวาพะ ๘, เนวสัญญีนาสัญญีวาพะ ๘, อจเฉทวาพะ ๗, ทิฏฐธัมมนิพพานวาพะ ๕. : ที.สี.อ. (บาลี) ๔/๑๕๔.

อาจารย์เหล่านั้น ชื่อว่า มีวาทีว่ามีความสำคัญ ในคำว่า ผู้มีวาทีว่าไม่มีสัญญา วาทีว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ อย่างนั้นนี้ มีวินิจัยดังต่อไปนี้ อาจารย์ทั้งหลายย่อมกล่าวถึงการขาดสัญญาอย่างนี้ว่า เพราะกายแตกสลาย สัตว์ย่อมขาดสัญญา ดังนี้ เพราะเหตุนี้ อาจารย์เหล่านั้น ชื่อว่า มีวาทีว่าขาดสัญญา บทว่า **ทิกฺขุณฺณมมา** แปลว่า อตภาพ ที่ประจักษ์แจ้ง คือที่เป็นของตน ในคำว่า **ทิกฺขุณฺณมมา** นั้นเท่านั้น อาจารย์เหล่าใดย่อมกล่าวถึงนิพพาน คือการเข้าสู่บรรณทุกข ด้วยการปริโศกคามคุณ ๕ ประการ ตามความต้องการในอตภาพนั้นนั่นแล เหตุนี้ อาจารย์เหล่านั้น ชื่อว่ามีวาทีว่าถึงนิพพานในปัจจุบัน^{๑๒๐}

ในคำว่า **อภฺยฺยจฺจิมกฺกตฺตาเพน** นี้ มีวิเคราะห์ดังต่อไปนี้ องค์ ๘ ประการ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ คือ ส่วนประกอบ ชื่อว่า องค์ ๘ ประการ องค์ ๘ ประการแห่งมรรคนั้นมีอยู่ เหตุนี้ มรรคนั้น ชื่อว่าประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ มรรคที่เป็นองค์ประกอบ ว่าโดยปรมัตถ์ องค์ประกอบ ท่านเรียกว่า องค์ ๘ ประการนั่นเอง ความไม่มีองค์รวมที่พิเศษแล้ว ท่านเรียกว่า มรรค ความจริง มรรคที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ว่าโดยปรมัตถ์ ย่อมให้สำเร็จกิจคือการเปิดประตูพระนิพพาน เหมือนลูกดาลให้สำเร็จกิจคือการเปิดประตูช่องลมเข้า ฉะนั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **อภฺยฺยจฺจิมกฺกตฺตาเพน** คำว่า **อภฺยฺยจฺจิมกฺกตฺตาเพน** ท่านกล่าวไว้แล้วว่า มรรคที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ โดยไม่แปลกกันแม้ก็จริง ถึงอย่างนั้น ว่าโดยความพิเศษ ท่านประสงค์เอาโศดาปัตติมรรค ในคำว่า **อภฺยฺยจฺจิมกฺกตฺตาเพน** นี้ หาก มีคำถามว่า เพราะเหตุอะไร ตอบว่า เพราะทิฏฐิ ๖๒ ประการท่านจะได้ด้วยโศดาปัตติมรรค

บทว่า **วิสาถํ** แปลว่า กว้างขวาง บทว่า **อชฺรามํ** แปลว่า ไม่แก่ด้วย ไม่ตายด้วย มีวาจาประกอบบทในคำว่า **อชฺรามํ** นั้น ดังต่อไปนี้ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าจักเปิดปิดสายยูคือทิฏฐิ ๖๒ ประการ ด้วยบานประตูคือมิจฉาทิฏฐิ ก็แล ข้าพเจ้า ครั้นเปิดสายยูคือทิฏฐิ ๖๒ ประการ ด้วยกุญแจคือมรรคมีองค์ ๘ ประการแล้ว จักแสดงประตูเมืองคือนิพพานที่เย็นแล้ว กว้างขวาง ไม่แก่ไม่ตาย แก่หมู่สัตว์ บทว่า **ราคโทสฺตโมนทฺทหฺตเนตฺตานํ** ได้แก่ ผู้มีญาณซึ่งถูกความมืดคืออราคะ โทสะ และโมหะบดบังแล้ว กำจัดแล้ว บทว่า **นยฺนํ** แปลว่า ซึ่งจักขุ อธิบายว่า ซึ่งญาณ

^{๑๒๐}ที่.ส.อ. (ไทย) ๑๑/๒๕๐ - ๓๓๐.

จะฟังมีคำถามในคำว่า ข้าพเจ้าจักถอนสัตว์โลกผู้ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีเครื่องยึดเหนี่ยว ผู้ตกอยู่ในอบายออกจากอบายแล้วจักแสดงเครื่องยึดเหนี่ยวให้ดังนี้ โทษที่ท่านกล่าวไว้ย่อม ถูกต้อง เพราะท่านกล่าวไว้ข้างหน้าว่า

“ผู้ที่กระทำความเดือดร้อน ประทุษร้ายภิกษุณี ทำสงฆ์ ให้แตกแยกกัน ทำอนันตริยกรรม ๕ ประการ ทำลาย สถูป ตัดต้นไม้โพธิ์ ฆ่าพระโพธิสัตว์ ลักของที่เป็นของสงฆ์ เพราะความตระหนี่ และความประมาท ย่อมไม่มีในสำนัก ของเรา” ดังนี้แล^{๑๒๒}

เพราะท่านกล่าวหมายถึงลหุกรรมว่า แม้อัน ราชสีห์จะบันลือ ฉันทใด ข้าพเจ้า จะไม่กลัวอำนาจในป่า ฉันทนั้น ข้าพเจ้าจะไม่กลัวเพราะฟังเสียงสุนัขจิ้งจอกในป่า ในกาลทุกเมื่อ ดังนี้ ก็ ในสมัยนั้น บาป คือ ที่สุดแห่งความกลัวของสัตว์เหล่านั้น จักมีดังที่กล่าวมาแล้วนั้น บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปาเยสุ** ได้แก่ ในอบาย ๔ คือ นรก อสุรกาย เปตวิสัย และ ดิรัจฉาน บทว่า **ปรายณ** ได้แก่ โลกสวรรค์ หรือนิพพาน ศัพท์ว่า **เอวญฺ ปน** เป็นการรรม นิบาต คำว่า **เอวญฺ ปน** ใช้ในความหมายของคำว่า **อิมินา นยฺน** บทว่า **สาสน** ได้แก่ คำพูดของตน

ในคำว่า **ทสฺนขสโมธานสมุชฺชกรมกุโ** นี้ มีวิเคราะห์ดังต่อไปนี้ การประชุมพร้อม คือ การประมวณมาซึ่งเล็บทั้ง ๑๐ ชื่อว่าการประชุมพร้อมซึ่งเล็บทั้ง ๑๐ อวัยวะที่ รุ่งเรืองด้วยการประชุมพร้อมซึ่งเล็บ ๑๐ ชื่อว่ารุ่งเรืองด้วยการประชุมพร้อมซึ่งเล็บ ๑๐ เพราะ เหตุนั้น กระพุ่มมือแห่งอวัยวะที่รุ่งเรืองด้วยการประชุมพร้อมซึ่งเล็บ ๑๐ นั้น เหตุนั้น ชื่อว่า กระพุ่มมือแห่งอวัยวะที่รุ่งเรืองด้วยการประชุมพร้อมซึ่งเล็บ ๑๐ อีกอย่างหนึ่ง มือ ชื่อว่า กร ชื่อว่ากร เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องกระทำ ก็ เมื่อเป็นอย่างนั้น กรด้วย กระพุ่มมือนั้นด้วย เหตุนั้น ชื่อว่า กรและกระพุ่มมือ กรและกระพุ่มมือที่รุ่งเรืองด้วยการประชุมพร้อมซึ่งเล็บ ๑๐ ของผู้ใด ผู้นั้นนั้น ชื่อว่ามีกรและกระพุ่มมือที่รุ่งเรืองด้วยการประชุมพร้อมซึ่งเล็บ ๑๐ สอง บทว่า **เถรี อปุญฺจิตฺวา** ความว่า ถ้ามพระเทวเถระอย่างเอื้อเฟื้อว่า ท่านผู้มีบุญมากผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะไป ดังนี้ บทว่า **เอว** ได้แก่ ด้วยเหตุอย่างนี้ บทว่า **อนมวณฺโณ** ได้แก่ ผู้มีผิวพรรณ แห่งร่างกายหาที่เปรียบเทียบกับมิได้ อีกอย่างหนึ่ง วัฒนศัพท์ แม้บ่งบอกถึงคุณลักษณะแน่นอนมี อยู่ อธิบายว่า มีคุณอันเปรียบเทียบกับมิได้ บทว่า **ปุน วนฺทิตฺวา** คือ กราบไหว้เป็นหนที่สอง

^{๑๒๒} มาเลขย. (ไทย) ๒/๒๑๐/๑-๓.

อีกอย่างหนึ่ง บัณฑิตพึงทราบเนื้อความว่า ไหว้แล้วบ่อย ๆ เพราะท่านกล่าวไว้ข้างหน้าว่า ไหว้
ทั้ง ๘ ทิศ ไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์

ในคำว่า ปุณฺณมัยฺย ยถา จนฺโท นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ในวันอุโบสถข้างแรม
พระอาทิตย์ขึ้นไปพร้อมกับพระจันทร์ ต่อจากนั้น ในวันแรม ๑ ค่ำ จะดวงจันทร์ไปไกล
๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ เพราะตนเองไปได้รวดเร็ว ถ้า ดวงจันทร์เท่านั้น ปรากฏ แม้ต่อจากนั้นไป ใน
วันแรม ๒ ค่ำ แห่งปัจจุ พระอาทิตย์จะดวงจันทร์ไปไกลถึง ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ ในทุก ๆ วัน
ที่กล่าวมาแล้วนั้น เพียงไรแต่วันอุโบสถข้างขึ้น พระอาทิตย์จะดวงจันทร์ออกไปไกลถึง
๑๐๐,๐๐๐ ๆ โยชน์ ถ้า พระจันทร์ขึ้นไปโดยลำดับ เต็มดวงในวันอุโบสถ ดังนี้แล เพราะเหตุ
นั้น ท่าน ได้กล่าวไว้แล้วว่า เปรียบเสมือนพระจันทร์วันเพ็ญ บทว่า สรเท ได้แก่ ในกาลที่
ประกอบพร้อมด้วยฤดูใบไม้ร่วง

บทว่า สีโห คือ ราชสีห์ ๔ จำพวก ได้แก่ ดินราชสีห์ กาพราชสีห์
ปัทมราชสีห์ ไกรสรราชสีห์ ก็ บรรดาราชสีห์เหล่านั้น ดินราชสีห์ เป็นเช่นโคตัวสีเทา กิน
หญ้าเป็นอาหาร กาพราชสีห์เป็นเช่นโคตัวสีดำ กินหญ้าเป็นอาหารเหมือนกัน ปัทมราชสีห์
เป็นเช่นโคตัวมีสีคล้ายใบไม้เหลืองกินเนื้อเป็นอาหาร ส่วน ไกรสรราชสีห์ ประกอบด้วย
ลักษณะคือมีดวงหน้า (ที่สวयงาม) เหมือนมีคนเอาน้ำครั้งสดมาแต่งเติมไว้ มีปลายหางเรียวยาว
และปลายเท้าเรียบทั้ง ๔ เท้า จำเดิมตั้งแต่ศิระของไกรสรราชสีห์นั้นไป มีแนวปรากฏอยู่ ๓
แนว เป็นเหมือนคนเอาน้ำครั้งสด สีชาด และสีหิงคุมาเต็ม เรียงผ่านตรงไปกลางหลัง มีวง
ทักษิณาวัดต์ ตั้งอยู่ในระหว่างโคนขา ที่คอของไกรสรราชสีห์นั้น มีแผงขนสร้อยคอ เป็น
เหมือนล้อมด้วยผ้ากำพลสีแดงมีค่า ๑๐๐,๐๐๐ บาทฉะนั้น อวัยวะส่วนที่เหลือ เป็นสีขาว
บริสุทธิ์เช่นกับก้อนแป้งข้าวสาลีและผงจุนฉน์แห่งสังข์ ไกรสรราชสีห์นั้น เมื่อจะออกจากที่อยู่
จากถ้ำทอง หรือจากถ้ำเงินถ้ำแก้วมณีและถ้ำแก้วผลึก วางเท้าหลังทั้งสองที่ถ้ำทอง ถ้ำเงิน ถ้ำ
มณีและถ้ำแก้วผลึกแห่งใดแห่งหนึ่ง อย่างสม่าเสมอเหยียดเท้าหน้าทั้งสองไปข้างหน้า กู้เก็บ
ส่วนด้านหลังตัวเองไว้ ยึดเฉพาะส่วนหน้าออกไป น้อมหลังลงยกคอขึ้น ชำระโพลงจมูกเลียฝุ่น
ละอองที่อยู่ติดตัวออก เหมือนเสียงฟ้าผ่า ชื่อว่าข่อมเยื้องกรายไป ก็แล ในภาคพื้นสำหรับเยื้อง
กราย ไกรสรราชสีห์ ข่อมวิ่งไป ๆ มา ๆ เร็วมาก เหมือนลูกวัวหนุ่มฉะนั้น ส่วน ร่างกาย
ของไกรสรราชสีห์นั้น เมื่อจะวิ่งไปนั้น ข่อมปรากฏในที่มืด เหมือนท่อนฟืนที่ถูกขว้างหมุนไป
อยู่ ฉะนั้น มัน เยื้องกรายอย่างนั้นแล้ว ข่อมบันลือเสียงกระหึ่มเพียงดังราชสีห์ ๓ ครั้ง เสียง
บันลือนั้น เปล่งเสียงกระหึ่มครั้งเดียวไปไกลถึง ๓ โยชน์ หมู่สัตว์ ๒ เท้า และหมู่สัตว์ ๔
เท้า อยู่ในระยะ ๓ โยชน์ ได้ฟังเสียงกระหึ่มนั้นของไกรสรราชสีห์นั้น ไม่สามารถที่ยืนอยู่ใน
ที่ที่ตนยืนอยู่ได้ คิดว่า บัดนี้ มัน จักมาจับพวกเรา ดังนี้ กลัวแล้ว ข่อมมองดูหนทาง สัตว์ที่อยู่

ในรูปเป็นปรกติมีงู พังพอนและเหี้ยเป็นต้น ย่อมเลื้อยลงรูไป สัตว์ที่อยู่ในน้ำเป็นปรกติ มีปลา และเต่าเป็นต้น ย่อมว่ายน้ำหนีไป สัตว์ที่อยู่ในป่าเป็นปรกติ มีช้าง ม้า โคนและเนื้อเป็นต้น ย่อมวิ่งหนีเข้าป่าไป นกที่บินอยู่ในท้องฟ้า ย่อมหยุดบิน แม้ช้างตัวประเสริฐ ผูกไว้ข้างนอก ด้วยเชือกหนังอย่างมั่นคงอยู่ในคามนิคมและราชธานี ย่อมทำลายเครื่องผูกเหล่านั้น ก้าวตาย ปล่อยอุจจาระและปัสสาวะหนีตายไปทางใดทางหนึ่ง สัตว์เป็นอันมาก ย่อมกลัวตายเพราะได้ ฟังเสียงบันลือของพระยาราชสีห์อย่างทีกล่ามาแล้ว ถ้ามว่า ก็ สัตว์เหล่านั้นเหล่าไหน ไม่กลัวพระยาราชสีห์ ตอบว่า สัตว์เหล่านี้คือ ราชสีห์ที่เสมอกัน ช้างอาชาไนย ม้าอาชาไนย โคอุสกาอาชาไนย บุรุษอาชาไนย พระจิณาสพ ย่อมไม่กลัวพระยาราชสีห์ ถ้ามว่า เพราะเหตุอะไร สัตว์เหล่านั้น จึงไม่กลัว ตอบว่า ลำดับแรก ราชสีห์ที่เสมอกัน ย่อมไม่กลัวด้วยคิดว่า เราถึงพร้อมด้วยชาติ โศทร ตระกูลและความเป็นสัตว์กล้าหาญ สัตว์มีช้างอาชาไนยเป็นต้น ย่อมไม่กลัวเพราะตนเองมีสักกายทิฏฐิ^{๑๒๓} รุนแรงเหมือนกัน พระจิณาสพ ย่อมไม่กลัว เพราะตนเองละสักกายทิฏฐิได้แล้ว ส่วน ไกรสรราชสีห์นั้น ยืนอยู่บนภาคพื้นสำหรับเอียง กราย หากกระโจนไปทางด้านขวา ด้านซ้าย หรือด้านหลัง จะกระโจนไปถึงพื้นที่ได้ ประมาณ ๑ อูสกะ^{๑๒๔} เมื่อกระโจนขึ้นไปข้างบน จะกระโจนไปได้ ๔ อูสกะบ้าง ๘ อูสกะบ้าง เมื่อจะวิ่งตรงไปข้างหน้าบนพื้นที่สม่ำเสมอ จะวิ่งไปได้ตลอดพื้นที่ประมาณเพียง ๑๖ อูสกะบ้าง เพียง ๒๐ อูสกะบ้าง มันวิ่งลงแม่น้ำหรือจากภูเขา จะวิ่งไปถึงสถานที่นั้นได้ ประมาณเพียง ๖๐ อูสกะบ้าง เพียง ๘๐ อูสกะบ้าง มันเห็นต้นไม้ หรือภูเขาในระหว่างทาง เมื่อจะหลบหลีกต้นไม้และภูเขานั้น ก็จะหลบหลีกไปเพียง ๑ อูสกะ ในเบื้องบน ด้านซ้าย หรือด้านขวา มัน พอบันลือสีหนาทครั้งที่ ๓ จะปรากฏตัวในที ๓ โยชน์พร้อมกับเสียง บันลือนั้นที่เดียว วิ่งไปได้ไกลถึง ๓ โยชน์ กลับมาแล้ว ยืนอยู่ จะได้ยินเสียงบันลือสะท้อน แห่งเสียงบันลืออย่างดังของตนเองได้^{๑๒๕} บรรดาราชสีห์ที่เหลือ แม้ทั้ง ๓ ชนิด ไกรสรราชสีห์ ประเสริฐที่สุดคือเลิศด้วยคุณมีความเป็นสัตว์กล้าหาญ ก็ ในคำ สีโห นี้ ท่านประสงค์เอาเฉพาะ ไกรสรราชสีห์เพราะท่านกล่าวไว้ว่า ในท่ามกลางเนื้อ อูสกะศัพท์ในคำว่า อูสโก นี้ บ่งบอกถึง สัตว์ที่ประเสริฐที่สุด อธิบายว่า ก็ โคพลีพัทธ์เป็นโคที่ประเสริฐที่สุด พระยาครุฑ ชื่อว่า

^{๑๒๓} สักกายทิฏฐิ คือ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน ความเห็นที่ยังติดแน่นในสมมติว่า เป็น ตัวตน เราเขา เป็นนั่นเป็นนี่ มองไม่เห็นสภาพความจริงที่สัตว์บุคคลเป็นเพียงองค์ประกอบต่าง ๆ มาประจุม กันเข้าทำให้เห็นแก่ตัวในขั้นหยาบ และความรู้สึกกระทบกระทั่งบีบคั้นเป็นทุกข์. : ต.ม. (บาลี) ๑๕/๑๔๕/ ๕๐.

^{๑๒๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๓๕๐. อธิบายว่า อูสกะ หมายถึง ชื่อมาตราวัดความยาวของอินเดียโบราณเท่ากับ ๑ เส้น ๕ วา

^{๑๒๕} ต.ข.อ. (ไทย) ๒๗/๑๕๗/๑๗๑ - ๑๗๗.

ครุฑ ความจริง พระยาครุฑนั้น ตัวใหญ่ ๑๕๐ โยชน์ ปีกข้างขวาของพระยาครุฑนั้น ยาว ๕๐ โยชน์ ปีกซ้ายก็เหมือนกัน พวงขนหางยาว ๖๐ โยชน์ คอยาว ๓๐ โยชน์ ปากยาว ๕ โยชน์ เท้า ยาว ๑๒ โยชน์ เมื่อพระยาครุฑนั้น เริ่มที่จะบิน สถานที่ ๑๐๐ - ๘๐๐ โยชน์ ย่อมไม่พอบิน สมจริงดังคำที่ท่านกล่าวว่า

“เมื่อใด พญาครุฑ โฉบลงจับนาคซึ่งเป็นอาหารของตน ย่อมทำน้ำในสระใหญ่ให้นั้นให้กระเพื่อมไปไกลถึง ๑๐๐ โยชน์ โคยรอบได้ เมื่อนั้น พญาครุฑนั้น จับนาคได้แล้ว เบียดเบียนนาคให้ห้อยหัวลง จับเอานาคแล้วพาบินขึ้นไป ได้ตามความปรารถนา” ดังนี้^{๑๒๖}

บทว่า **นคฺมขุณฺณ** ความว่า ในท่ามกลางภูเขาลูกที่เป็นบริวารทั้ง ๗ ลูก คือ ยุกนธร อิศินธร กรวิก สุทิสสนะ เนมินธร วินตกะ อัสสกันณะ เพราะเหตุนี้ พระโหราจารย์^{๑๒๗} กล่าวแล้วว่า

“ภูเขาใหญ่ทั้งหลาย คือ ยุกนธร อิศินธร กรวิก สุทิสสนะ เนมินธร วินตกะ อัสสกันณะ หยั่งลึกลงใน มหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์ อันตระการไปด้วยรัตนะ หลากหลายชนิด ราวกะว่าภูเขาทิพย์ หยั่งลึกลงไป ใน มหาสมุทร แต่ ภูเขาใหญ่ทั้ง ๗ ลูกนั้น ตั้งอยู่โดยรอบ ๆ ภูเขาติเนรุ เป็นที่อาศัยอยู่ของพวกท้าวมหาราช แม้เทวดา และยักษ์ก็อาศัยอยู่” ดังนี้^{๑๒๘}

บาทกาลาว่า **สตฺตฺรตฺนมนุทฺติโต** ความว่า ประดับด้วยรัตนะ ๗ ประการ^{๑๒๙} มีทองเป็นต้น บทว่า **นรมฺขุณฺณ** แปลว่า ในท่ามกลางหมู่มนุษย์ผู้อยู่ในทวีปใหญ่ทั้ง ๔ เป็นปกติ ชื่อว่า พระเจ้าจักรพรรดิ คือ พระราชาผู้มีจักรแก้ว ชื่อว่าพระราชายิ่งกว่าพระราชา

^{๑๒๖} พุ.อป. (ไทย) ๑๒/๕๐๑ - ๕๐๒/๑๕ - ๑๖.

^{๑๒๗} หมายถึงพระพุทธรูปที่ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค.

^{๑๒๘} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒/๒๖๗ - ๒๖๘.

^{๑๒๙} โมคคูลลานเถร (รจนา), พระมหาสมปอง มุฑิตโต (แปลเรียบเรียง), อภิธานวรรณนา, หน้า ๖๐๔. กาลาที่ ๔๕๐.

“สุวรรณ รชต์ มุคฺตา มณี เวฬุริยานิ จ
วชิร จ ปวาพนฺติ สตฺตาหุ รตนานิเม”.

บทว่า **ยฺนฺโต** แปลว่า ไป หรือ ถึงแล้ว บทว่า **ปโมทติ** แปลว่า ย่อมบันเทิงด้วยบุญกรรมที่ตนกระทำแล้วบ่อย ๆ บทกาลาว่า **ยถาธุตฺเตน** กาลเน ความว่า ในกาลที่พวกมนุษย์มีอายุ ๘๐,๐๐๐ ปีเท่านั้น พึงเชื่อมบทที่เหลือว่า **สมุโพธิ** (แปลว่า ครั้นรู้แล้วในกาลที่พวกมนุษย์มีอายุ ๘๐,๐๐๐ปี) สองบทว่า **ตสฺมี** **ขณฺเวย** ความว่า ในขณะที่พระอรหันต์ไตรยเสด็จไปแล้วนั้นเท่านั้น ความจริง ท่านกล่าวไว้แล้วว่า เวลาประมาณ ๑๐ ปี ชื่อว่าขณะ

ในข้อว่า **ปรมปาฏิโมกฺขสํวร** ฯลฯ **สมลฺงฺโกโต** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ ชื่อว่า ปาฏิโมกข์สังวร ศิล คือปาฏิโมกข์สังวร ชื่อว่า ปาฏิโมกข์สังวรศิล ปาฏิโมกข์สังวรศิลนั้น บัณฑิตพึงทราบว่าการปฏิบัติที่อนุโลมตามการบัญญัติสิกขาบท ความสำรวมในอินทรีมีจักขุนทรีเป็นต้น ชื่อว่า อินทรีสังวรศิล การเว้นปัจจัย ๔ ประการที่ทำให้เกิดขึ้นด้วยการแสวงหาอันไม่ควรมีเวชกรรมเป็นต้น หรือด้วยมิจฉาชีพ เห็นปานนี้ว่า การล่อลวง (กุหนฺนา) การปล่อย (ลปนา) การทำไ้ (เนมิตฺติกตฺตา) การแสวงหาลาภด้วยลาภ (ลาภฺเนน ลาภํ นิฉิคฺคิตฺตา) แล้วเลี้ยงชีพด้วยปัจจัย ๔ ประการที่ทำให้เกิดขึ้นโดยธรรมโดยสม่ำเสมอ อาชีวะนั้น ชื่อว่า สัมมาอาชีวะปาริสุทธิศิล ภิกษุ พิจารณาปัจจัย ๔ ประการที่ตนละการแสวงหาอันไม่ควรเว้นมิจฉาชีพแล้ว ให้เกิดขึ้นโดยธรรมโดยสม่ำเสมอตามที่ท่านกล่าวไว้แล้วว่า ข้าพเจ้าพิจารณาโดยแยกคายแล้วย่อมใช้สอยจิวร ดังนี้เป็นต้น แล้วจึงใช้สอยศิลที่ภิกษุรูปนั้นนั้นแหละอาศัยปัจจัยเหล่านั้น ชื่อว่า ปัจจัยสันนิสิตศิล^{๑๐๐} อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระดำรัสว่า

“สิกขาบททั้งหลาย ที่เป็นเครื่องสังวร และเป็นวินัยเหล่านี้มี (จำนวนนับได้ถึง) เก้าพันโกฏิข้อ กับแปดสิบร้อยโกฏิข้อ กับอีกห้าสิบแสนข้อ และอื่น ๆ อีกสามสิบลหกข้อ (รวมเป็นหนึ่งหมื่นเจ็ดพันโกฏิห้าล้านสามสิบลหกข้อ) อันพระสัมพุทธเจ้าทรงประกาศแล้ว (แต่) ในคัมภีร์วินัยท่านได้นิเทศไว้โดยมุขคือเปยยาล” ดังนี้^{๑๐๑}

ศิลของอนุปลัมบัน พึงทราบว่า เป็นสปริยัตปาริสุทธิศิล เพราะมีที่สุด (แห่งจำนวน) ด้วยอำนาจแห่งการนับ และบัณฑิตพึงทราบว่า เป็นสปริยัตปาริสุทธิศิล เพราะมุ่งเอาภาวะคือการสมาทานโดยความเป็นศีลไม่มีส่วนเหลือและด้วยความเป็นศีลมิใช่ศีลมีความเห็นแก่ลาภ ยศ ญาติ อวัยวะ และชีวิตเป็นที่สุด ข้อนี้ เป็นอุทาหรณ์แห่งปัจจัยสันนิสิตศิล เหมือนศีล

^{๑๐๐}วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๑๕.

^{๑๐๑}วิสุทฺธิ. (ไทย) ๑/๑/๕๕.

ของพระมหาตีสสระเถระผู้ฉันทมะม่วงซึ่งพำนักอยู่ที่จิวรคุมพวิหารฉะนั้น จริงอย่างนั้น ท่านผู้มีอายุนั้น ไม่ได้ละอยู่ซึ่งความระลึกถึงสัตว์บุรุษนี้ว่า

“นรชน ฟังสละทรัพย์ เพราะเหตุ แห่งอวัยวะอัน
ประเสริฐกว่า เมื่อจะรักษาชีวิต ฟังสละอวัยวะเสีย เมื่อ
ระลึกถึงกรรมฟังสละอวัยวะ ทรัพย์ และแม้ทั้งชีวิตเสีย
ทั้งหมด” ดังนี้^{๑๓๒}

แม้เมื่อความสังสัยในชีวิตมีอยู่ ก็ไม่ล่วงสิกขาบท อาศัยอุปธิยันตปาริสุทธิศีล
นั้นแล อยู่บนหลังของอุบาสก ได้บรรลुพระอรหัต ดังได้สดับมา ในคราวทุกภิกขภัย พระ
มหาตีสสระเถระนั้น เดินทางไป มีกายลำบากอ่อนแรง เพราะขาดอาหาร และเพราะลำบากใน
หนทาง จึง (แวะ) นอนที่โคนต้นมะม่วงซึ่งผลัดผลต้นหนึ่ง ผลมะม่วงเป็นอันมากหล่นอยู่ในที่
นั้น ๆ ครั้งนั้น อุบาสกเฒ่าคนหนึ่งไปยังสำนักพระเถระ รู้ความเมื่อยล้า จึงให้พระเถระค้ำน้ำ
มะม่วงแล้วยกขึ้นสู่หลังของตน นำไปสู่ที่อยู่ (ของท่าน) พระเถระสอนตนว่า

“อุบาสกนี้ มิใช่บิดา มิใช่มารดา มิใช่ญาติ มิใช่พวก
พ้องของท่าน เขาทำกิจเช่นนั้น เพราะเหตุแห่งท่านมีศีล”
ดังนี้^{๑๓๓}

แล้วเริ่มพิจารณา เจริญวิปัสสนาอยู่บนหลังของอุบาสกนั้นนั่นเอง ได้กระทำให้แจ้งแล้วซึ่งพระ
อรหัต ตามลำดับแห่งมรรค เหมือนอย่างที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

“พระเถระให้ความสังเวชเกิดแล้ว พิจารณา (สังขาร) โดย
แยกคาย ทั้งที่อยู่บนหลังของอุบาสกนั้น ได้บรรลุพระ
อรหัตแล้ว” ดังนี้^{๑๓๔}

ความสังเขป มีเพียงเท่านี้ ส่วน ความพิสดาร บัณฑิต ฟังตรวจดู ในคัมภีร์
ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคเถติ ก็ ในคำว่า จตุปาริสุทธิสภาติ นี้ ท่านสงเคราะห์เอากองแห่ง
สมาธิเป็นต้น ด้วยอาทิสัพพท์เข้าด้วย แม้ปรมัตถ์ บัณฑิตฟังประกอบไว้ต่างหากในข้อนี้

ก็ ในข้อว่า อติวิย ทารุณราคตณฺหามิจฺฉาทิฏฺฐาทิ นี้ ท่านกล่าว ถึง
อกุศลธรรม มิโทสะและโมหะเป็นต้น ด้วยอาทิสัพพท์นั้นแล ข้อว่า ขรามรณาทิ-
ทุกขุปฺภวถสฺสารมทุฆานติกุกฺกุโถ ความว่า ข้ามพ้นความแก่และความตาย คือ ความแก่ด้วย
ความตายด้วย ความแก่และความตายเป็นเบื้องต้น แห่งสภาวะธรรมเหล่าใด มีความโสภเป็นต้น

^{๑๓๒} พุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๔๓๐/๑๓๓.

^{๑๓๓} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๑/๕๖.

^{๑๓๔} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๑/๕๖.

สภาวะธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า มีความแก่และความตายเป็นเบื้องต้น ทุกข์คือมีความแก่และความตายเป็นเบื้องต้นนั้น ชื่อว่าความทุกข์ คือมีความแก่และความตายเป็นเบื้องต้น แคนเกิดก่อน คือสถานที่เกิดขึ้นแห่งทุกข์ คือมีความแก่และความตายเป็นเบื้องต้นแล เป็นต้ปปริสสมาส ไม่ใช่เป็นพหุพินีสมาส หาก มีคำถามว่า เพราะเหตุอะไร ตอบว่า เพราะแม้มีความแก่และความตายเป็นเบื้องต้นท่านพึงถือเอาโดยความเป็นองค์ที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้น เหมือนอย่างที่ท่านกล่าว ว่า สังสารนั้นเท่านั้น กาลยาวนาน คือกาลยี่ดียวที่เป็นไปในสังสารนั้น ชื่อว่ากาลอันยาวนานที่เป็นไปในสังสารอันเป็นแคนเกิดก่อนทุกข์มีความแก่และความตายเป็นเบื้องต้น อธิบายว่า ก้าวล่วงกาลอันยาวนานที่เป็นไปในสังสารอันเป็นแคนเกิดก่อนทุกข์มีความแก่และความตายเป็นเบื้องต้นนั้น บทว่า **ติวิชชา** แปลว่า วิชชา ๓ ประการ คือ ทิพยจักขุญาณ ปุพเพนิวาสญาณ อาสวขญาณ^{๑๑๕} ท่านอาจารย์กล่าวหมายถึงอิทธิวิธี ในฉานที่ ๔ ด้วยอำนาจแห่งจตุกกนัยว่า **จตุตถชฎานวิจิตตปโก** ชื่อว่า อิทธิบาท ใต้แก่ อิทธิบาท ๔ ประการ คือ อิทธิบาทคือฉันทะ อิทธิบาทคือจิตตะ อิทธิบาทคือวิริยะ อิทธิบาทคือวิมังสา^{๑๑๖} ชื่อว่า วิโมกข์ ๘ ประการ^{๑๑๗} คือ สมบัติ ๘ ประการ ใต้แก่ รูปาวจรฉาน ๔ และอรุปาวจรฉาน ๔ ชื่อว่า ปฏิสัมภิตาญาณ ใต้แก่ ปฏิสัมภิตา ๔ ประการ คือ อตตปฏิสัมภิตาญาณ ชัมมปฏิสัมภิตาญาณ นิรุตติปฏิสัมภิตาญาณ ปฏิภาณปฏิสัมภิตาญาณ^{๑๑๘} บทว่า **สุรินุทท์** ใต้แก่ ท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเทพ บทว่า **สกุคโต** ใต้แก่ จากภพชั้นดาวดึงส์ บทว่า **เหมหังโส** ใต้แก่ เหมือนพระยาหงส์ทองจะนั้น บทว่า **มานุส** แปลว่า มนุษย์ชาวชมพูทวีปเท่านั้น

ในชื่อว่า **ปญจางุคติกุริยสงฆุญเจ** นี้ มีวินัยนัยดังต่อไปนี้ กลองยาว ตะโพน กลอง

^{๑๑๕} วิชชา คือ ความรู้แจ้ง, ความรู้วิเศษ; วิชชา ๓ คือ (๑) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ, (๒) ทิพยจักขุญาณ, (๓) อาสวักขญาณ. : ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๒๘/๒๓๒ ; อัง.ทสก. (บาลี) ๒๔/๑๐๒/๒๕๕.

^{๑๑๖} อิทธิบาทคือ คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, หมาย ๔ ประการคือ (๑) ฉันทะ, (๒) วิริยะ, (๓) จิตตะ, (๔) วิมังสา. : ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๓๑/๒๓๓ ; อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๕๐๕/๕๕๒.

^{๑๑๗} คือ ความหลุดพ้น มีอยู่ ๘ ประการ คือ (๑) ผู้มีรูป มองเห็นรูปทั้งหลายได้, (๒) ผู้มีรูปสัณญายาในมองเห็นรูปทั้งหลายภายนอกได้, (๓) ผู้โน้มใจจึงไปว่า “งาม” (๔) เพราะล่วงเสียซึ่งรูปสัญญา, (๕) เพราะล่วงเสียซึ่งอากาสนัญญาตนะ, (๖) เพราะล่วงเสียซึ่งวิญญานัญญาตนะ, (๗) เพราะล่วงเสียซึ่งอากัญญาตนะ, (๘) เพราะล่วงเสียซึ่งเนวสัญญานาสัญญาตนะ. : ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๕๐/๒๓๖ ; อัง.อญจก. (บาลี) ๒๓/๑๖๓/๓๑๕.

^{๑๑๘} ปฏิสัมภิตา คือ ปัญญาแตกฉาน ๔ ประการ (๑) อตตปฏิสัมภิตา, (๒) ชัมมปฏิสัมภิตา, (๓) นิรุตติปฏิสัมภิตา, (๔) ปฏิภาณปฏิสัมภิตา. : อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๑๒/๒๑๖ ; ชุ.ป. (บาลี) ๓๑/๒๖๘/๑๑๕ ; อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๗๘๔/๔๐๐.

สองหน้า ม้องและปี นี้แต่เป็นองค์ ๕ แห่งดนตรีนั้น เหตุนั้น ดนตรีนี้ชื่อว่าม้องค์ ๕ องค์ ๕ นั้นแล ท่านเรียกว่า ดนตรีอันประกอบด้วยองค์ ๕ จริงอย่างนั้น ท่าน^{๑๓๕} กล่าวไว้ว่า

“เครื่องดนตรีท่านกล่าวว่าม้องค์ ๕ คือ กลองยาว ตะโพน กลองสองหน้า กรับหรือทับ และเครื่องเป่ามี่ปี่ และขลุ่ยเป็นต้น”^{๑๔๐}

“บรรดาดนตรีเหล่านั้น มีกลองใหญ่เป็นต้นที่ขึงด้วยหนัง ตริ่งแน่นหนา กลองสี่เหลี่ยมจัตุรัสและกลองใหญ่มีรู กลวงเป็นต้นซึ่งมีหน้าด้านเดียว ชื่อว่าอาดตะ กลอง ตะโพนมีพื้นหน้าสองด้าน ชื่อว่า ตะโพน”^{๑๔๑}

ดนตรีมีกลอง ๒ หน้า ขนาดเล็ก ผูกด้วยเส้นเชือก ชื่อว่ากลองที่หุ้มด้วยหนัง ทั้ง ๒ หน้า ดนตรีที่มีพื้นเรียบเสมอกันเป็นต้น ชื่อว่าฉิ่ง ดนตรีมีขลุ่ยและสังข์รอบเป็นอาทิ ชื่อว่า ปี่

บทว่า **ปลงจวณฺณานิ** แปลว่า สี ๕ อย่าง มีสีเขียว^{๑๔๒}เป็นต้น ในคำว่า **สกลทวนคร** นี้ ท่านประสงค์เอาเฉพาะภพชั้นดาวดึงส์เท่านั้น ไม่ได้ประสงค์เอาภพมีชั้น ยามาเป็นต้น กลิ่นจากร่างกาย ชื่อว่ากลิ่นกาย บทว่า **ยวชฺชุตตนาเยว** ได้แก่ ทรายเท่า ทุกวันนี้ บาทกาลาว่า **ปุนทุเวปี ตํ ปุณฺณ** ความว่า อุบลเทพบุตรนั้น จุดจากเทวโลกแล้วมา เกิดเป็นมนุษย์ในภพใหม่อีก จักเสวยผลแห่งการถวายดอกอุบลเขียว ๘ ดอกนั้น ในสำนักของ พระอริยมตไตรย และในกาลบัดนี้ เสวยสุขอันเป็นทิพย์ รื่นเรงในสวรรค์สิ้นกาลนาน ศัพท์ว่า **โย** นั้น เป็นศัพท์ที่แสดงความไม่แน่นอนไว้ อธิบายว่า เช่นใดใด บทว่า **ยํ ยํ** แปลว่า โดย ประการใด ๆ ก็ คำว่า **โพธิสตุต** นั้น เป็นทศยวิภคติใช้ในอรรถแห่งตศยวิภคติ มี คำอธิบายอย่างนี้ว่า **โพธิสตุต** ดังนี้ พระบาลีว่า **โพธิสตุตา** ดังนี้ ก็มี^{๑๔๓} บาทกาลาว่า **วจนฺตฺตานุสฺสริโน** ความว่า ผู้มีปรกติระลึกถึงถ้อยคำที่พระเมตไตรยโพธิสัตว์ตรัสไว้แล้ว ข้างหน้าว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ชนทั้งปวง ปรรณนาที่จะเฝ้าเราผู้ได้บรรลุพระสัพพัญญูญาณ

^{๑๓๕} หมายถึง พระโมคคัลลานเถระ ชาวลังกา พำนักอยู่ในวัดมหาเชตะวัน เมืองปลัดถิ.

^{๑๔๐} พระโมคคัลลานเถระ (รจนา), พระมหาสมปอง มุทิโต (แปลเรียบเรียง), **คัมภีร์ อภิธานวรรณนา**, หน้า ๑๕๑. กาลาที่ ๑๓๕.

^{๑๔๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕๑. กาลาที่ ๑๔๐.

^{๑๔๒} ที.สี. (บาลี) ๕/๓๑๓/๑๐๑ : นีล, ปีต, โลหิต, โอทาท, ปรณฺฑ.

^{๑๔๓} มาเลขย. (บาลี) ๒/๖๗/๑๐

จงฟังมหาเวสสันดรชาดกในวันเดียวเท่านั้นเถิด คำว่า โน เป็นเพียงนิบาต และบุคคลนั้น ๆ จะกระทำบุญกรรมมีการฟังมหาเวสสันดรชาดกนั้น ๆ คือ โดยประการนั้น ๆ

ในคำว่า เมตเตยฺยทสฺสนํ วรํ ลภิสฺสตี นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องเห็นพระนิพพานเป็นลำดับที่หนึ่ง ในสำนักของพระเมตไตรยนาถเจ้า บุคคลจักได้ คือ จักตรัสรู้การเห็นอันประเสริฐคือโศดาปัตติมรรคซึ่งประดับด้วยนัย ๑,๐๐๐ เทวดาและนรชน ผู้เป็นบัณฑิตผู้ต้องการที่พ้นจากทุกข์คือสังสารผู้มีความต้องการโศดาปัตติมรรคนั้น ผู้ได้ฟังแล้ว ก็เป็นผู้มีความเห็นชอบโดยส่วนเดียวในกุศลกรรมทั้งหลายด้วยอำนาจแห่งทานศีลและภาวนา ที่พึงอยากได้ ฟังปรารภนา คือฟังหวัง ด้วยอำนาจแห่งการภาวนาไตรลักษณ์ เหมือนกับบุคคลที่ป่วยหนัก ต้องการที่จะเปลื้องตนเองจากทุกข์คืออาพาธแสวงหายาชั้นเยี่ยมมารักษา ฉะนั้น อีกอย่างหนึ่ง ก็ บุคคลนั้น ๆ ปรารภนาสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาสมบัติคือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และสาวกแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีคำริยังไม่สมบูรณ์ ปรารถนาที่จะพบพระเมตไตรยพุทธเจ้า จะกระทำบุญมีการฟังมหาเวสสันดรชาดกเป็นอาทิได้ ก็แล ครั้นกระทำแล้ว จักได้เพียงการเห็นพระเมตไตรยพุทธเจ้าด้วยอานุภาพแห่งบุญนั้น ก็แล ครั้นได้แล้ว จักเลือกทานบารมีเป็นต้นในศาสนาของพระเมตไตรยพุทธเจ้าพระองค์นั้นแล้ว ได้สมบัติอันอันประเสริฐที่ตนปรารถนาแล้ว มีพระสัพพัญญูญาณเป็นต้น ในอนาคต มิใช่จักได้สมบัติในกัปใดกัปหนึ่ง ซึ่งมาแล้วด้วยอำนาจที่เหมาะสมกับสมบัตินั้น ในหลาย ๆ กัป ต่อจากกัปนี้ อีกอย่างหนึ่ง ก็แล ครั้นได้เพียงการเห็นพระเมตไตรยนาถเจ้าแล้ว กระทำบุญมีทานและศีลเป็นต้นในศาสนาของพระเมตไตรยพุทธเจ้า ด้วยอานุภาพแห่งบุญนั้น อยากได้คือ ปรารถนาสมบัติใด ๆ อันประเสริฐ จักได้สมบัตินั้น ๆ

บาทกาลว่า **ทุกขสฺสนต์ กริสฺสตี** ความว่า จักตรัสรู้เฉพาะซึ่งอรหัตมรรคมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ อันกระทำที่สุดแห่งทุกข์คือสังสารทั้งสิ้นได้ ในลำดับต่อจากมรรค บุคคล ยังไม่บรรลุพระนิพพานในสำนักพระเมตไตรยพุทธเจ้าเพียงใด จักไม่ไปสู่อบายเพียงนั้น อธิบายว่า ท่องเที่ยวไปจากมนุษย์โลกสู่เทวโลก จากเทวโลกสู่มนุษย์โลก ดังนี้ เพราะฉะนั้น ท่าน ได้กล่าวไว้แล้วว่า แม้ท่องเที่ยวยู่ในสังสาร จักไม่ไปสู่อบาย ดังนี้ ปิศพท์ในคำว่า **สฺสฺสนุโตปิ** นั้น บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นสัมภวานัตถะ บทว่า **สฺสฺสนุโต** ความว่า ด้วยอำนาจแห่งการปฏิสนธิ ปุถุชนแม้ท่องเที่ยวยู่ในภพคือสังสารอันหาที่สุดมิได้ จักไม่ไปอบาย ๔ มีนรกเป็นต้น ด้วยเดชแห่งบุญมีทานเป็นอาทิ

มาลัยยัตถุทีปนีฎีกาที่ ๒ พระภิกษุผู้มีพรรษา ๓ นามว่า พุทธวิลาส ได้ลิขิตไว้ จบแล้ว เพื่อประโยชน์แห่งความมั่นคงในพระศาสนา ด้วยประการฉะนี้

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุป

คัมภีร์มัลลยวัตตูปนิฎีกา ผู้วิจัยได้ปริวรรตและตรวจสอบชำระจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอม เป็นภาษาบาลีไทย พร้อมทั้งแปลเป็นภาษาไทยสมบูรณ์แล้ว ทำให้ทราบความเป็นมาของคัมภีร์ วิธีการจารลงในใบลาน วัตตนาการความเป็นมาของการคัดลอกและการจารต้นฉบับ ความผิดพลาดในการจาร ส่วนเนื้อหาของคัมภีร์นั้นมีการเชื่อมโยงเอาเรื่องหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า แนวความคิด และวิทยาการต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วให้เชื่อมต่อกับบุคคล ซึ่งทำให้ผู้อ่านได้รับอรรถรสจากการศึกษาค้นคว้า ผู้แต่งคัมภีร์นี้คือพระภิกษุชาวไทย เชื่อว่าพระพุทธสิริสัตถธรรมกิตติมหาสามี มีชีวิตอยู่ในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไท กรุงสุโขทัย ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๕๗ - พ.ศ. ๑๘๑๒ ท่านนำเนื้อหาสาระของคัมภีร์มาเลखเทว-เถรวัตต มาอธิบายขยายเนื้อความแบบ ๒ ลักษณะคือ ๑. การอธิบายพรรณนาเล่าเรื่อง ๒. การยกคำขึ้นมาขยายบทที่เห็นว่าเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง โดยใช้วิธีการอธิบายแบบสั้น ๆ กระชับให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่าย พร้อมทั้งนิยามความหมาย อธิบายไวยากรณ์ และการเชื่อมโยงอย่างรัดกุม ที่มาของเนื้อหาทั้งหมดมาจาก ๓ แหล่งใหญ่ คือ ๑. พระไตรปิฎก ๒. อรรถกถา ๓. ฎีกาและปกรณ์วิเสส มีลักษณะการประพันธ์แบบร้อยแก้วเกือบทั้งหมด บางแห่งบางที่ก็นำเอาบทประพันธ์แบบร้อยกรองมาลงไว้เพื่อให้เกิดความหนักแน่นในการอ้างอิงจากคัมภีร์อื่น ๆ ด้วย

คัมภีร์นี้ อธิบายถึงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเรื่อง บุญ บาป นรก และสวรรค์ ซึ่งเป็นหลักจริยธรรมให้คนทำความดี (บุญ) ละเว้นความชั่ว (บาป) เน้นหนักในเรื่องการทำความดี พร้อมทั้งพรรณนาความน่าสะพรึงกลัวของการทำความชั่วว่า เมื่อคนเราละจากโลกนี้ไปแล้วจะต้องไปชดใช้การกระทำในนรกอย่างทุกข์ทรมานเป็นอย่างยิ่ง ส่วนความดีที่เน้นมากที่สุดในการนี้คือ ทานบารมี ได้แก่ การให้ทาน การรักษาศีล และการเลี้ยงดูมารดาบิดา เป็นต้น นอกจากนั้น อาจารย์ผู้แต่งท่านได้แสดงความคิดและแสดงความเชื่อเรื่องการทำบุญไว้ อย่างชัดเจนว่า การทำบุญจะได้บุญมากหรือน้อยนั้น ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้กระทำมิใช่อยู่ที่จำนวนของวัตถุที่ให้ ต่อจากนั้นท่านก็ได้ยกเอาศัพท์ที่มีเนื้อความเกี่ยวเนื่องกันมาอธิบายขยายเพิ่มเติม พร้อมทั้งชี้แจงให้ผู้อ่านได้ตระหนักถึงโทษของการทำความชั่วนานาประการ ใน

ขณะเดียวกัน ท่านยังได้แนะนำการทำความดี การสร้างกุศล เช่น การทำบุญให้ทานและการฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดก เป็นต้น การทำบุญให้ทานแม้จะให้เพียงเล็กน้อย ผลบุญกุศลดังกล่าวจะส่งผลให้ผู้นั้นไปเกิดเป็นเทวดาบนสวรรค์ได้ ส่วนในภาคที่ ๒ ผู้แต่งจะเน้นบุญบารมีของพระศรีอริยเมตไตรยเป็นสำคัญ พร้อมทั้งอธิบายภาพของนรกให้ปรากฏชัดเจนแก่หมู่มสัตว์และบอกวิธีการให้บุคคลปฏิบัติตามเพื่อจะได้เกิดทันในยุคสมัยของพระองค์แก่หมู่มสัตว์ ซึ่งมีพระมาลัยเทวเถระเป็นสื่อ นำชาวสารมาบอกให้ทราบ

เนื้อหาในคัมภีร์นี้ มีจุดประสงค์เพื่อสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อมั่นในเรื่องผลแห่งกรรมโดยอาศัยสื่อคือความเชื่อเรื่อง บุญ บาป นรก และสวรรค์มาเป็นแรงกระตุ้นให้คนทำความดี (บุญ) ละเว้นความชั่ว (บาป) ซึ่งในสังคมปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้ามาก แต่ความเชื่อเรื่องเหล่านี้กลับเสื่อมถอยลงไปเรื่อย ๆ ทำให้ผู้คนขาดความขำเกรงและไม่ละอายต่อบาปกรรมที่ตนกระทำเลย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากผู้วิจัย ได้กำหนดขอบเขตในการวิจัยไว้โดยจะตรวจสอบชำระต้นฉบับคัมภีร์มาลัยขัตตฤททิปนิฎีกา ที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ๑๔ ฉบับเท่านั้น ซึ่งเป็นต้นฉบับจารด้วยอักษรขอมภาษาบาลีทั้งสิ้น ดังนั้น ผู้ที่มีความสนใจในคัมภีร์นี้ อาจค้นคว้าวิจัยเพิ่มเติมในหัวข้อต่อไปนี้ คือ

๑. ค้นคว้าต้นฉบับที่จารด้วยอักษรธรรมลานนา ทางภาคเหนือมาตรวจชำระเพื่อให้ได้คัมภีร์มาลัยขัตตฤททิปนิฎีกา ฉบับภาคเหนือหรือฉบับลานนาที่ถูกต้อง

๒. ค้นคว้าต้นฉบับที่จารด้วยอักษรธรรมอีสาน (อักษรไทยน้อย) ทางภาคอีสานมาตรวจชำระเพื่อให้ได้คัมภีร์มาลัยขัตตฤททิปนิฎีกา ฉบับภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ถูกต้อง

๓. ศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างทางด้าน เนื้อเรื่อง จำนวนภาษาและลักษณะทางไวยากรณ์ ระหว่างฉบับภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง เพื่อจะได้ทราบลักษณะทางไวยากรณ์และจำนวนภาษาตลอดจนแนวความคิด คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของประชาชนในแต่ละภาคของประเทศ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณคดีบาลีและวรรณคดีพระพุทธศาสนาในประเทศไทยให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ การค้นคว้าวิจัยที่อาจทำได้อีกทางหนึ่งคือ การตรวจสอบชำระคัมภีร์ภาษาบาลีอักษรขอมที่มีอยู่ในประเทศไทย ที่ยังไม่เคยมีการตรวจชำระและตีพิมพ์ขึ้น โดยใช้ต้นฉบับคัมภีร์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแผนกตัวเขียนและจารึก กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรได้

_____ .“มาลัยยวตฤทีปนิฎฐิกา”. ฉบับไม้ประดับทาชาด เขียนลายทอง พระยาศรีสหเทพ (เพ็ง) เลขที่ ๓๖๖๒/ ง /๑ ผู้ ๑๘ ชั้น ๑ มี ๑ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ศ. (คัมภีร์โบราณ).

_____ .“มาลัยยวตฤทีปนิฎฐิกา”. ฉบับทองทึบ ไม้ประดับทองทึบ สมเด็จพระศรีสุรลัย ทรงสร้าง เลขที่ ๓๗๐๒/ ก /๑ - ๒ ผู้ ๑๘ ชั้น ๓ มี ๒ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ศ. (คัมภีร์โบราณ).

_____ .“มาลัยยวตฤทีปนิฎฐิกา”. ฉบับทองทึบ ไม้ประดับธรรมดา เลขที่ ๖๘๐๐/ ข / ๒ ผู้ ๑๒๘ ชั้น ๑/๒ มี ๑ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ศ.,ม.ป.ป.,ม.ป.ต. (คัมภีร์โบราณ).

_____ .“มาลัยยวตฤทีปนิฎฐิกา”. ฉบับทองทึบ ไม้ประดับธรรมดา เลขที่ ๕๒๒๔/ ข / ๑ ผู้ ๑๓๒ ชั้น ๖/๓ ต. มี ๑ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ศ.,ม.ป.ป.,ม.ป.ต. (คัมภีร์โบราณ).

_____ .“มาลัยยวตฤทีปนิฎฐิกา”. ฉบับทองทึบ ไม้ประดับทาร์ก เลขที่ ๖๐๘๖/ ก /๑ - ๒ ผู้ ๑๒๖ ชั้น ๔/๓ มี ๒ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ศ.,ม.ป.ป.,ม.ป.ต. (คัมภีร์โบราณ).

_____ .“มาลัยยวตฤทีปนิฎฐิกา”. ฉบับทองทึบ ไม้ประดับลายกำมะลอ พระยาพิศาลสร้าง พ.ศ. ๒๔๑๑ เลขที่ ๕๔๕๔/ ง /๑ - ๒ ผู้ ๑๗๓ ชั้น ๔/๓ ต. มี ๒ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ศ. (คัมภีร์โบราณ).

_____ .“มาลัยยวตฤทีปนิฎฐิกา”. ฉบับล่องชาด ไม้ประดับธรรมดา เลขที่ ๘๗๕๕/ จ /๑ ผู้ ๕๕ ชั้น ๑/๓ มี ๑ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ศ.,ม.ป.ป.,ม.ป.ต. (คัมภีร์โบราณ).

_____ .“มาลัยยวตฤทีปนิฎฐิกา”. ฉบับล่องชาด ไม้ประดับธรรมดา เลขที่ ๕๑๗๔/ ก /๒ ผู้ ๑๗๒ ชั้น ๔/๒ ต. มี ๑ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ศ.,ม.ป.ป.,ม.ป.ต. (คัมภีร์โบราณ).

_____ .“มาลัยยวตฤทีปนิฎฐิกา”. ฉบับล่องชาด ไม้ประดับทาชาด เลขที่ ๑๒๕๑๕/๑ - ๒ ผู้ ๓/๓๗ ชั้น ๒ มี ๒ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ศ.,ม.ป.ป.,ม.ป.ต. (คัมภีร์โบราณ).

_____ .“มาลัยยวตฤทีปนิฎฐิกา”. ฉบับล่องชาด ไม้ประดับธรรมดา เลขที่ ๒๐๐๖/ข /๑ - ๒ ผู้ ๕ ชั้น ๓/๑ มี ๒ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ศ.,ม.ป.ป.,ม.ป.ต. (คัมภีร์โบราณ).

_____ .“มัลลยวตฺถุทีปนีฎีกา”. ฉบับทองที่บวัดราชโอรส ไม่ประทับลายทองจีน เลขที่ ๑๑๖๖/ ง /๑ หิ้ง ๖ ชั้น ๒/๑ มี ๑ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ศ.,ม.ป.ป,ม.ป.ต. (คัมภีร์โบราณ).

ข. ภาษาไทย :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๕๑ เล่ม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

๒. ข้อมูลวิทยุภูมิ :

ก. ภาษาบาลี

พระอัครกวีสังเคราะห์. **สัททนีติปกรณ์ สุตตมาลา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๒๒.

_____ . **สัททนีติปกรณ์ ธาตุมาลา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๒๓.

_____ . **สัททนีติปกรณ์ ปทมาลา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๒๑.

ข. ภาษาไทย

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. **ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี.** ภาค ๑. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๕.

จันทบุรีนฤนาถ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระ. **ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

จำลอง สารพัตนีก. **พจนานุกรม บาลี -ไทย สำหรับนักศึกษา.** กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทประยูร-วงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๓๘.

ฉลาด บุญลอย. **ประวัติวรรณคดีบาลี. ตอนที่ ๑ -๒.** กรุงเทพฯ ฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๕ - ๐๖.

น้ำ ทองคำวรรณ. **สันนิษฐาน เทียบการเขียนอักษรไทยกับอักษรขอม ในสมัยพ่อขุนรามคำแหง.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ ฯ : เพื่อนพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๒.

- _____ . **หลักภาษาเขมร**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๔.
- ชินวรสิริวัฒน์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวง. **คัมภีร์อภิธานปฎิปปิกา** หรือ พจนานุกรม ภาษาบาลีแปลเป็นไทย. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- ทอง สหชาติ. **เอกสารอัตตดำเนินา ดำเนินพระศรีอารย์**. กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๑๕.
- ธรรมาธิเบศร์, เจ้าฟ้า. **พระมาลัยคำหลวง**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๕.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระยา. **ตำนานคณะสงฆ์**. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๔.
- เดือน คำดี. **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑.
- เด่นดาว ศิลปานนท์. **พระมาลัยในศิลปกรรมไทย**. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๖.
- นาคประทีป. **ปาลี – สยาม อภิธาน ของนาคประทีป**. กรุงเทพฯ ฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- ประยูรช สิริพิพันธ์. **ประวัติศาสตร์มหาดำเนินไทย**. สมุทรปราการ : บริษัทพิพิธการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๒๗.
- ประทีป ชุมพล. **วรรณกรรมภาคใต้**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศึกษาสัมพันธ์, ๒๕๑๕.
- ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรม มคธ -ไทย**. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักวัดปากน้ำจัดพิมพ์, ๒๕๔๐.
- พระมหากัจจายนเถระ. **กัจจายนพุทธกรรม**. กรุงเทพฯ ฯ : วิริยะพัฒนาโรงพิมพ์, ๒๕๔๐.
- พระคันธสารวิภาวดี. **วุดโตทัยมัญชรี**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๔๔.
- พระเทพสิทธิมุณี, (โชคก ฅานสิทธิ). **พระมาลัยลงไปโปรดสัตว์นรก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ ฯ : เขียวบุคพับลิชเชอร์, ๒๕๒๕.
- พระธรรมธีรราชฆาหมุณี. **อรุโณทัยธรรม**. กรุงเทพมหานคร : อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๒.
- พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระอัครวิงสเถระ. **สัททนีติปทมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์**. พระธรรมโมลี (สมศักดิ์อุปสโม ป.ช.๕, M.A., Ph.D.) ตรวจชำระ พระมหานิมิตร ธรรมสาโร ป.ช.๕ จำรูญธรรมชดาแปล. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๖.

_____ . สัททนีติสุดตมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์. พระธรรมโมลี ตรวจชำระ
พระมหานิมิตร ธรรมสารโร ป.ช.๕ จำรูญ ธรรมธาดา แปล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.

พัฒน ฝั่งผลา. ประวัติวรรณคดีบาลี. กรุงเทพฯ ฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๔.

พุทธทาสภิกขุ. กัลปพฤกษ์ในศาสนาพระศรีอาริยมฤตไตรย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . โลกพระศรีอาริย์อยู่แค่ปลายจมูก. กรุงเทพฯ ฯ : นิวไวด์เคการพิมพ์, ๒๕๒๒.

พระธรรมกิตติมหาสามี. สัทธมมสังคโห. กรุงเทพฯ ฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), รศ.ดร. จำลอง สารพัตนีก. พจนานุกรม บาลี – ไทย.

กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๓๘.

พระมหานาม. มหาวิโส (ปรโม ภาโค). กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๐.

พระพุทธรูปยมหาเถระ. ปทรูปสิทธิ. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

พระพุทธรูปโยธาจารย์. ฌาโณทยปกรณ. พระนคร : โรงพิมพ์การรถไฟ, ๒๕๐๖.

พระสารีบุตรเถระ. สัททวุตติปุราณฎีกา. ลำปาง : โรงพิมพ์สุขัฒมวดี, ๒๔๙๑.

พระสารทสี่ (รจนา), ร.ต. ทวี จันทอง (ปริวรรต). วิสุทธิมคคณฐิปท. กรุงเทพฯ ฯ : โรง
พิมพ์กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๓.

พระมหาสมปอง มุทิโต. คัมภีร์อภิธานวรรณนา. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระวชิรพุทธิเถระ. วชิรพุทธิฎีกา. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๘.

มณี พยอมยงค์. ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย. เชียงใหม่ : ส. ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

มณีพันธ์ จารุคุล และคณะ. แบบเรียนอ่านและเขียน อักษรขอม อักษรธรรมล้านนา อักษร
ธรรมอีสาน อักษรมอญ อักษรพม่า อักษรสิงหล อักษรโรมัน.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ, ๒๕๒๔.

โมทยากร (นามแฝง). พระราชประวัติพระราชวงศ์และ ๑๓๐ เจ้าฟ้าไทย. กรุงเทพฯ ฯ :
สำนักพิมพ์พิทยาการ, ๒๕๑๖.

มรกต. นิทานพระมลัย. ธนบุรี : โรงพิมพ์อมรการพิมพ์, ๒๕๑๕.

ยอร์ช เซเดส์. ตำนานอักษรไทย ตำนานพระพิมพ์ ขุนคันทน์พงศีก ๗๑ และศิลปสุโขทัย.
พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัท
นานมีบุคส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๒.

ศิลปากร, กรม. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ ฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๗.

สนิท ตั้งทวี. **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
ไอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗.

สำนักนายกรัฐมนตรี. **ชุมนุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยาภาคที่ ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๑.

_____ . **ตำนานเทศน์มหาชาติ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ
นายกรัฐมนตรี, ๒๕๔๒.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **ไวยากรณ์บาลี**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๓๘.

_____ . **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่
๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สวาท เหล่าอุดม. **เอกสารอัดสำเนา มาลัยสูตร**. กรุงเทพมหานคร : กองหอสมุดแห่งชาติ
กรมศิลปากร, ๒๕๔๑.

สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, ดร. **ศาลานต**. ฉบับที่ ๕, ฉบับที่ ๖. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทคอมแพคท์
พริ้น จำกัด, ๒๕๔๕.

เสฐียร พันธงชัย. **ศาสนาโบราณ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๔.

เสฐียร โกเศศ และนาคประทีป. **ลัทธิของเพื่อน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร : สำนักพิมพ์แพรว
พิทยา, ๒๕๐๐.

_____ . **ประเพณีเรื่องแต่งงานบ่าวสาวของไทย**. พระนคร : กรมการศาสนา, ๒๕๑๔.

แสง มนวิฑูร. **รสวาทินี**. พระนคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๓.

หลวงเทพดรณานุศิษฏ์ (ทวี ธรรมธัช ป. ๘). **ธาตุบุปที่ปีกา**. กรุงเทพฯ ฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๓๕.

อริยธรรม ป. **ฎีกามาลัยสูตร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๒๑.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

ชฎาลักษณ์ สรรพานิช. “พระมาลัย : การศึกษาเชิงวิเคราะห์”. **วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต**. แผนกวิชาภาษาไทย คณะโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔.

- บุญหนา สอนใจ. “สังขยาปกาสกปรกณ์และฎีกา : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.
- ผ่าน วงศ์อ้วน. “คัมภีร์อนาคตวงศ์ อุเทศที่ ๑ - ๑๐ : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.
- วัฒนา ณ นคร. “ลักษณะร่วมของเรื่องพระมัลลย์ในวรรณกรรมพื้นบ้านและพระมัลลย์คำหลวง”.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.
- สุภาพร มากแจ้ง. “มาเลยยเทวตฺเถรวตฺถุ : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. “พุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.
ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘.
- อรอนงค์ พัดพาดิ. “พระนิพนธ์ประเภทคำหลวงของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์”. วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย (หมวดวรรณกรรม) บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

ค. ภาษาอังกฤษ :

1. Books :

- Bode, M.H. **Pali Literature of Burma**. London : Royal Asiatic Society, 1909.
- Childers, Robert Caesar. **A Dictionary of Pali Language**. Rangoon : Buddha Sasana Press,
1974.
- Eugène Denis. **Braḥ Māleyyadevattheravattum**. Thèse Soutenue devant L' Université de La
Sorbonne Le 31, mai 1963.
- Geiger, Wilhelm. **Pali Literature and Language**. Delhi : Orientat Books Reprint
Corporation, 1968.
- _____. **Pali Literature and Language**. English Version Translated From Pali
literature and Sprache by Batakrishna Ghosh. Second Edition. Delhi; Taj
Offset Press, 1968.

- Jones, J.J. **Mahavastu Avadana**. 3 Vols. London : pali Text Society, 1950.
- Law, B.C. **A History of Pali Literature**. 2 Vols. New Delhi; Taj Offset Press, 1968.
- Macdonell, Arthur A. **A Sanskrit Grammar**. London : Oxford University Press, 1973.
- Malalasekera, G.P. **A Dictionary of Pali Proper Names**. 2 vols. London : The Pali Text Society, 1960.
- _____. **The Pali Literature of Ceylon**. Colombo : M.D. Gunaserna & Co., LTD., 1958.
- Norman K.R.. **Pāli Literature**. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1983.
- Rhys Davids T.W., and Stede, William (ed). **The Pali text Society's Pali text English Dictionary**. London : The Pali text society, 1959.
- Saddhatissa, Ven. Hammalawa, Dr. **Pali Literature of South-East Asia**. Singapore Buddhist Meditation Centre, 1905.
- Warder, A.K. **Pali Metre**. London : Messers, Luzac And Company Ltd., 1967.
- Withney, William Dwight. **Sanskrit Grammar**. 5th Edition. Delhi : Shri Jainendra Press, 1983.
- _____. **The Root Verb – Forms and Primary Derivatives of the Sanskrit Language**. Varanasi : Motilal Banarsidass, 1963.

2. Thesis :

- Likhitanon, Likhit. **The Pali Literature of Thailand**. Ph.D. Thesis Submitted to Faculty of Arts, Magadh University, 1969.

3. Article :

- Minajeff, J. (ed.). **“The Gandhavamsa” Journal of the Pali Text Society**. London : The Pali Text Society, 1886.

ภาคผนวก

นิคมกาลา

โย หิ “มาลยยวตฤทีปนีฎีกาคณตสฺส วิจารณยุตตปริโสชนณเจว วิมฺสยตตติกา
จา”ติ ลทฺธนาโม รจนาวิสโย มยา เทสิโต โหติ วิมฺสโต นิฎฐาปีโต. ตตฺรารํ สงฺเขโป.

ปจฺมปริจฺเฉโท

อิมฺสมิณฺหิ ทฺยฺยรฎฺฐเ จ ปาฎฐพฺุทฺธสาสนํ ยสฺมา ตตฺถ ตตฺถเว รฎฺฐวาสิโน
มนุสฺสา พฺุทฺธา ว หุตฺวา ตสฺมี สาสนธฺมเม อภิสทฺธา อภิปฺปสนฺนา พฺุทฺธสาสนํ สกฺกริสฺสุ
ครุกริสฺสุ มาเนลฺลํ ปฺุเชลฺลํ ตเมว อตฺตโน อตฺตโน ปเทสสฺส ฐํ วย กตฺวา ปคฺคณฺหิสฺสุ
ปรมฺปราย จ พฺุทฺธนํ ชนํ หิตาย สุขาย สาสนธฺมมํ ปกาเสลฺลํ ตสฺมา มตฺตตาย
ภิกฺขุโยโส อนฺุพฺุเพน วิปฺฟารมคฺคมาสิ. พฺุทฺธสาสนํ จสฺส โย โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพฺุทฺโ
อาทิกฺลฺยาณํ มชฺุณเณกฺลฺยาณํ ปรีโยสานกฺลฺยาณํ เกวลปรีปฺุณฺณํ ปกาเสสิ อุตฺตมสําร
อติเรกปฺุณฺณสตาธิกสํวจฺจรสทฺสํ โลเก ฝริตฺวา ปากฺกํ อโหสิ สฺุปฺติฎฺฐิตํ. ยํ อิมฺสมิมฺปน
ทฺยฺยรฎฺฐเ พฺุทฺธสาสนิกา ปฺุพฺุปรีสยฺุคโต ปฏฺุจาย ตเมว สกฺกริสฺสุ ครุกริสฺสุ มาเนลฺลํ ปฺุเชลฺลํ
รฎฺฐสฺส เจว รฎฺฐวาสิณฺเจว สิรินฺทรํ อโหสิ รฎฺฐสิริปาลกํ นานาสิปฺุพฺุทฺธธฺมมํกรํ วณฺณคฺคิ-
อายตฺนญฺุติ จ.

ตโต ทีฆมทฺธานสฺสจฺเจเนน ทฺยฺยิกา กุลปฺุตฺตา พฺุทฺธา ว พฺุทฺธสาสนเ อภิสทฺธา
อภิปฺปสนฺนา อการสฺมา อนการิยํ ปพฺุพฺุชิสฺสุ “คณฺฐรฎฺฐเจว วิปฺปสนฺนารฎฺฐจา”ติ เทว ฐฺุณํ
ปฺุรยมาณา. เตสฺส เอกจฺเจ ปาวจนสฺสคฺคหณฺตถาย ลงฺกาทีปํ คณฺดูวา ตตฺถเว พฺุทฺธสาสนฺนคฺคหิตา
สาฎฺฐจกถาฎฺฐิํ ปาลี สมหาริตฺวา อาทาย สกฺกรญฺุจํ ปจฺจาคนฺมิสฺสุ ตโต ตํ ตํ สีหพฺุทฺธริจฺติ
ปรีวตฺเตตฺวา สฺยามกฺขลิจฺติ มาคธภาสิ อโรเปลฺลํ.

อถาปฺรภาเค ทฺยฺยิกา ภิกฺขุ สีหพฺุทฺธริจฺติ อายาจิตฺวา ลงฺกาทีปโต เต ทฺยฺยรฎฺฐํ อานตฺวา
ตสฺมีเยว สิรินฺทรานคเร นีวาสาเปลฺลํ. ये สีหพฺุทฺธริจฺติ เจว ทฺยฺยิกา จ ภิกฺขุ สีหพฺุทฺธริจฺติ
เจว กมฺโพทฺทกฺขเรหิ ลิจฺติคณฺถญฺุเต เตปฺุฎฺฐเ พฺุทฺธตา อहेลฺลํ ปฏฺุพฺุลา เต ตตฺถ ตตฺถเว ทฺหริภิกฺขุ
เตปฺุฎฺฐสงฺขาตํ พฺุทฺธสาสนํ อคฺคณฺหาเปลฺลํ. เต ทฺหริภิกฺขุ พฺุทฺธสาสนฺนคฺคหิตา หุตฺวา เขภฺุยฺเยน
เตปฺุฎฺฐสงฺขาเต พฺุทฺธสาสนเ พฺุทฺธตา อहेลฺลํ ปฏฺุพฺุลา ปณฺุชิตา. ตโต ปรี ทฺยฺยิกา เถรา
พฺุทฺธสฺสตา ธฺมมวินยชฺธา สาสนจิริฎฺฐจฺติมาภฺุจฺจมาณา ตาลโปฏฺุจเ สาฎฺฐจกถาฎฺฐิํ เตปฺุฎฺฐคฺคตฺย
ลิจาเปลฺลํ. เยปิ สกฺสมยสมยฺนตฺรสทฺทวิฏฺุ อहेลฺลํ พฺุทฺธสฺสตา สฺุทฺธรา สฺุทฺธสนฺนิจยา เต

ปัจฉิมชนตฤาย สทุมมปฏิรูปสฺส เจว ปฏิฆาตย วิปลาสภาวสฺส จ ปหานาย นานาคนฺธ เกวลปริสุทฺธํ ปริปฺณณํ กาคฺคํ ปิฎกตฺตยภฺจกถาภิกาสงฺขาเต คนฺธเถ ลีขาเปสฺส. ยะ ปเนเต คนฺธา “กมุโพชกฺขร - รามณฺณกฺขรา”ติ อิมเหิ เจว “อักษรธรรมถ้านนา - อักษร ธรรมอิสาน” อิติ ทฺยภาสาย จ ลทฺธนาเมหิ อกฺขเรหิ รจิตา ลีจิตา. เต นานาจาณโต อาทาย เอตฺรหิ สฺยามรภฺจสฺส มหาปณฺณาการะ สมหาภูวา โหนฺติ ปติภฺจจาปีตา รกฺขิตา โคปีตา ทฺยภฺจวาสีนํ ลีกฺขากาฆานํ ปริยตฺตอิตฺถํ น สาเรณฺติ. เตสฺส โย มาลยฺวตฺตฺ- ทิปณีภิกฺกาคนฺโถ กมุโพชกฺขเรนเวว ลีจิตโต โหติ โส ว เยน เกณจิ เวนะ ปริวตฺติตปฺพุโพ โหติ น วิโสธิตปฺพุโพ น ทฺยภาสํ อาโรปีตปฺพุโพ. ตสฺมา ตํ ทฺยภฺจกฺขรํ กตฺวา วิโสธิตฺวา ทฺยภาสํ อาโรเปสฺสิ เตสํ ทฺยภฺจวาสีนํ ลีกฺขากาฆานํ ลีกฺขชนตฤาย.

“กมุโพชกฺขรลิจิตมาลยฺวตฺตฺทิปณีภิกฺกาคนฺธสฺส ทฺยภฺจกฺขรลิจิตมาลยฺวตฺตฺทิปณี- ภิกฺกาคนฺธํ กระทบเจวะ ปริโสธชนฺธจ ทฺยภาสาโรปนณฺจา”ติ เจว “มาลยฺวตฺตฺทิปณีภิกฺกาย การกปวตฺตฺติรจนาสมยสรีรอุดรจนาลกฺษณภาสาโวหารเลขนวิธึ”ติ จ วิจยวิสโย หิ มยา จปีโต โหติ อิจฺฉิตโต ปตฺถิตโต.

มาลยฺวตฺตฺทิปณีภิกฺกาคนฺโถ หิ ยสฺส มาลยฺยเทวตฺตฺเถรวตฺตฺคนฺธสฺส สงฺเขปตฺถํ วทฺเตตฺตฺวา ปริวตฺเตตฺตฺวา กโต โสปี เอตฺรหิ สฺยามรภฺจสฺส มหาปณฺณาการะ อตฺถิ. “สุภพร มากแจ้ง” อิติ อิตฺถนฺนามโคตฺตา ปน อฺปาสิกา สยามรภฺจสฺส มหาปณฺณาการะ มาลยฺยเทวตฺตฺเถรวตฺตฺคนฺธํ กเหตุวา กมุโพชกฺขรลิจิตมาลยฺยเทวตฺตฺเถรวตฺตฺคนฺธํ ทฺยภฺจกฺขรลิจิต- มาลยฺยเทวตฺตฺเถรวตฺตฺคนฺธํ กตฺวา ปริวิโสธิตฺวา พุทฺธปริณิพฺพานโต ปณฺจสตาธิกานํ ทฺวินฺนํ วสฺสสหฺสฺสานมฺปริ เอกวิสตีเม วสฺเส มุทฺทาเปสฺสิ. “ดร. เคนีส” อิติ อิตฺถนฺนามโคตฺโต ปน ธีโร “ฝรั่งเศส” อิติ ลทฺธนามสฺส รภฺจสฺส มหาปณฺณาการะ กมุโพชกฺขรลิจิตมาลยฺยเทวตฺตฺเถรวตฺตฺคนฺธํ อิงฺคฺลิสกฺขร- ลิจิตมาลยฺยเทวตฺตฺเถรวตฺตฺคนฺธํ กตฺวา ปริวิโสธิตฺวา พุทฺธปริณิพฺพานโต ปณฺจสตาธิกานํ ทฺวินฺนํ วสฺสสหฺสฺสานมฺปริ อภฺจเม วสฺเส มุทฺทาเปสฺสิ. “สวาท เหล่าอู๊ด” อิติ อิตฺถนฺนามโคตฺโต ปน ธีโร สยามรภฺจสฺส มหาปณฺณาการะ มาลยฺยเทวตฺตฺเถรวตฺตฺคนฺธํ กเหตุวา กมุโพชกฺขรลิจิต- มาลยฺยเทวตฺตฺเถรวตฺตฺคนฺธํ ทฺยภฺจกฺขรลิจิตมาลยฺยเทวตฺตฺเถรวตฺตฺคนฺธํ กตฺวา ปริวิโสธิตฺวา พุทฺธปริณิพฺพานโต ปณฺจสตาธิกานํ ทฺวินฺนํ วสฺสสหฺสฺสานมฺปริ เอกจตฺตาพีสเม วสฺเส มุทฺทาเปสฺสิ.

ตฺตรายมฺปน วิจยวิธึ. ปรมนฺตาวาหํ มาลยฺวตฺตฺทิปณีภิกฺกาคนฺธํ ปริยเสตีวา คเวเสตฺตฺวา สฺยามรภฺจสฺส มหาปณฺณาการะเยว จุทฺทส มาลยฺวตฺตฺทิปณีภิกฺกาคนฺธเถ ปสฺสตีวา กเหตุวา กมุโพชกฺขรลิจิตมาลยฺวตฺตฺทิปณีภิกฺกาคนฺธํ ทฺยภฺจกฺขรลิจิตมาลยฺวตฺตฺทิปณีภิกฺกาคนฺธํ

กตฺวา ปรีโสเชตฺวา ทฺยภาสํ อโรเปสึ. ตโต ปจฺจมา มลฺยยวตฺถุทีปนีฎีกาคณฺดสฺส การกปวตฺตฺริจนาสมยสรีโรตฺตรจนาถกฺขณภาสาโวหารเลขนวิธโย อนุสฺสึกฺขิตฺวา โยนิโส มนสิกริตฺวา อิมสฺมี รจนาวิสเย ทสฺเสสึ.

อธิปฺเปตพฺพตฺโต ปนายํ. “ทฺยภุขรลิจิตฺโต เจว มลฺยยวตฺถุทีปนีฎีกาคณฺโถ ทฺยภาสาโรปีโต จ มลฺยยวตฺถุทีปนีฎีกาคณฺโถ อาทิกฺลฺยาโณ สียา มชฺฌกฺลฺยาโณ ปรีโยสถานกฺลฺยาโณ เกลวปรีปฺญโณ ปรีสุทฺโธ สาคฺโถ สพฺยลฺชโน”ติ เจว มลฺยยวตฺถุทีปนีฎีกาคณฺดสฺส การกปวตฺตฺริจนาสมยสรีโรตฺตรจนาถกฺขณภาสาโวหารเลขนวิธโย ปญฺญาณนฺตี”ติ จ อยมตฺโต อธิปฺเปตพฺพโต.

ทฺติโย ปรีจฺเฉโท

“มลฺยยวตฺถุทีปนีฎีกา”ติ.

ตตฺถ “มลฺยยวตฺถุ”ติ สฺงฺเขโป. ยถาห ปณฺนามคาคายํ

“วณฺทิตฺวา สิริสา พุทฺธํ	ธีรมลฺยธํสํ
ธมฺมมฺลจ นิมฺมลุตฺตมํ	กณฺณจาปี นีรพฺพุทฺธํ
ปฺพุทฺธจริยสีหानํ	มตฺตํ นิสฺสาย สาธุกํ
วกฺขิสฺสํ มลฺยยทีปนี	สุขตฺถํ มนฺทพฺพุทฺธินํ
ปรมวิจิตฺตนย-	สมนฺนาคตฺมมฺตฺตรํ
ปวรนฺนิตฺสยํ	หิตฺสุขาวหฺมภฺริมณฺเฑยา”ติ.

ตฺตรายมฺปน. โส กิร ลฺงกาทีโป นทิมชฺฌเณ รุพฺพิวเสณ “ตามฺพปณฺณโย”ติ สมณฺณมณฺเฑวติ. “มลฺยโย”ติ ปนสฺส ทีปสฺเสตํ อธิวณฺณํ. อตฺถโต โส ชมฺพุทีปวาสิณํ เขภฺยยวตฺติยา วเสณ “มลฺยโย”ติ สมณฺณมณฺเฑวติ. เถโร หิ ยสฺมา ตสฺมี ทีเป เขภฺยเยน โลहितจฺนฺทนสฺงฺขาคา มลฺยยรฺกฺขา สลฺชชานนฺติ ตสฺมา “มลฺยโย”ติ สมณฺณมณฺเฑวติ. โส หิ ยสฺมา “ทีพฺพตฺติชฺฌานสมาปตฺติหิ ผลํ กิเปตฺติ รมตี”ติ เทโว นาม ตสฺมา “เทโว”ติ สมณฺณมณฺเฑวติ. โส หิ ยสฺมา “สีลกฺขนฺธาทีหิ ธิรติ เตสฺสุ วา ติฏฺฐตฺติ เถโร นาม. อถวา “ธีรํ วุจฺจติ ปญฺญา สา อสฺส อตฺถิ”ติ เถโร นาม ตสฺมา “เถโร”ติ สมณฺณมณฺเฑวติ. มลฺยเย นียุตฺโต เถโร มลฺยโย นาม. “มลฺยโย จ โส เทโว จา”ติ มลฺยยเทโว นาม. “มลฺยยเทโว เจว โสเอว เถโร จา”ติ มลฺยยเทวตฺถุโร นาม. ตสฺมา ปเนส ยาวชฺชตฺตนา ตตฺถ ตตฺถเว รกฺขเณ เขภฺยยวตฺติยา วเสณ โลกสมฺมเตน โวหารเณ “มลฺยยเทวตฺถุโร”ติ ลทฺธนาโม โหติ.

“ทีปนีฎีกา”ติ สฺงฺเขโป.

ตตถ หิ ปกรณํ นาม ปาลีอฏฐกถาฎีกาทพฺพินิมุตฺตวเสน จตฺตพฺพิชฺ ्हโหติ.
 ตตถ มุลปฺปกรณํ สงฺคีตฺตยารุพหิ “ปาลี”ติ วุจฺจติ. ตสฺสา อตฺถวณฺณนา “อฏฐกถา”ติ วุจฺจติ.
 ตทฺทกฺขอตฺถวณฺณนา “ฎีกา”ติ วุจฺจติ. อวเสสฺสิ ตพฺพินิมุตฺตํ นาม. ตทฺทกฺขอตฺถวณฺณนา ปน
 ฎีกา นาม ทฺวิธา ्हโหติ มุลฎีกา เจว อนุฎีกา จ. ปุพฺเพ กตา มุลฎีกา. ปจฺจนา กตา
 อปฺราปี “อนุฎีกา”ติ วุจฺจติ. วินยฎฐกถาย สารตฺถทีปนี มุลฎีกา วิมตฺติวินอนฺทนี “อนุฎีกา”ติ
 เวทิตพฺพา. ตสฺมา มालยฺวตฺถทีปนีฎีกากนฺโถ พุณฺชนโต พุทฺธสาสเน กุสลาकुสลกมฺมเทสโถ
 ्हโหติ อตฺถโต รฎฐสฺส เจว รฎฐวาสินญจ นานาสิปฺปวฺตุตฺติธมฺมากโร เจว ्हโหติ
 วณฺณคคิตายตฺนญโต จ.

มालยฺวตฺถทีปนีฎีกากนฺถกรสฺส หิ อวฺหโย เอตฺรหิ ตสฺมีเยว ตคฺยปฺริจฺเจเท
 สฺปฺริโสชิตสฺส เจว ทยฺยกฺขโรปีตสฺส จ มालยฺวตฺถทีปนีฎีกากนฺถกรสฺส ปฺริโยसाने
 “ติโลกคิตกอนนตฺตพฺพทฺธสิริสทฺธมฺมกิตฺติมานนฺทปญฺญโย”ติ ปากโฏ ्हโหติ. เอวเมวมน ชีรา
 ปณฺชิตา พยตฺตา ปฎิพลา ตสฺส ปวตฺตี อฺทฺทเทสฺสิ.

“ลิจิต ลิจิตานนํ” อิติ อิตฺถนฺนามโคตฺโต ปน ชีโร เอว สนฺนิฎฺฐานมกาสี
 “มालยฺวตฺถทีปนีฎีกากนฺโถ พุทฺธปฺรินิพฺพานโต พาวีสตฺติเมเยว วสฺสสเท อຍုชฺฌมยฺนคฺรวาสินา
 กิกฺขุณา กโต ภวิสฺสตี”ติ. “สุภာพร มากแจ่ง” อิติ อิตฺถนฺนามโคตฺตา ปน อฺปาสิกา เอว
 สนฺนิฎฺฐานมกาสี พุทฺธปฺรินิพฺพานโต นวสตาธิกานํ วสฺสสทฺสสถานมฺปฺริ เถณฺนปญฺญาสเม วสฺเส
 สฺวโขทฺยนคฺรวาสินา พุทฺธวิลาสาวฺหเยน เถเรน กโต ภวิสฺสตี”ติ. “สาสตราจารยฺ ร.ต.ท. แสง
 มนวิฑูร” อิติ อิตฺถนฺนามโคตฺโต ปน ชีโร เอว สนฺนิฎฺฐานมกาสี “มालยฺวตฺถทีปนีฎีกากนฺโถ
 พุทฺธปฺรินิพฺพานโต ทฺวิสตาธิกานํ วสฺสสทฺสสถานมฺปฺริ โสพฺสเม วสฺเส มรฺมมฺรฎฐวาสินา กิกฺขุณา
 กโต ภวิสฺสตี”ติ. “สวาท เหล่าอูด” อิติ อิตฺถนฺนามโคตฺโต ปน ชีโร เอว สนฺนิฎฺฐานมกาสี
 “มालยฺวตฺถทีปนีฎีกากนฺโถ พุทฺธปฺรินิพฺพานโต ทฺวินนํ วสฺสสทฺสสถานมฺปฺริ สฏฺฐจฺิเม วสฺเส
 นวปฺรณคฺรวาสินา กิกฺขุณา กโต ภวิสฺสตี”ติ. “รศ. ดร. สุภာพฺรรณ ฌ บางช้าง” อิติ
 อิตฺถนฺนามโคตฺตา ปน อฺปาสิกา เอว ทฺวิธา ตสฺสตฺถปฺปตฺตี ปฺริทีเปติ “อัย คนฺโถ
 สฺวโขทฺยนคเร ลิจิตปฺรารณปณฺเณ ปากโฏ พุทฺธปฺรินิพฺพานโต นวสตาธิกานํ วสฺสสทฺสสถานมฺปฺริ
 เถณฺนปญฺญาสเม วสฺเส สฺวโขทฺยนคฺรวาสินา พุทฺธวิลาสาวฺหเยน เถเรน กโต ภวิสฺสตี”ติ
 เจว “พระธาตุศรีสองรักษ์เมืองด่านซ้าย” อิติ ทยฺยกาสาย ลทฺธนาเม ปฺรารณเจตฺติเย
 ปากโฏ ลิจิตปฺรารณปณฺณํ พุทฺธปฺรินิพฺพานโต สตาธิกานํ ทฺวินนํ วสฺสสทฺสสถานมฺปฺริ
 ตคฺติเย วสฺเส มหาราชธิปฺติราชกาเล พุทฺธวิลาสาวฺหเยน เถเรน กตํ ภวิสฺสตี”ติ เทวเยว
 คนฺถา ทฺวีหิ เถเรหิ อภินวคฺนถภาเวน กตา ภวิสฺสตี”ติ.

อิมสฺมิมฺปนาหํ มालยฺวตฺถทีปนีฎีกากนฺถปฺริวตฺตนปฺริวิโสธนวิมฺสยตฺตลิกฺขาเย

สุยามภุจสุส มหาปณณาการ วิชขมานกมโฆชกขรลิจิตมัลยวตฺตฺถุทีปนีฎีกาคณฺเถ ปริเยสิตฺวา
 ปรีคฺคเหตฺวา อุจฺจินิตฺวา จตฺตทฺทส มัลยวตฺตฺถุทีปนีฎีกาคณฺเถ ลภี. เตสุ หิ “ฉบับทองที่บ
 ไม้ประกับทองที่บ สมเด็จพระศรีสุรลัย ทรงสร้าง เลขที่ ๓๓๐๒/ค/๑-๒ คู่ ๑๘ ชั้น ๓” อิติ
 ทฺยภษาสย ลทฺธนามมัลยวตฺตฺถุทีปนีฎีกาคณฺถํ อาทาย ปรีวตฺเตตฺวา กมโฆชกขรลิจิต-
 มัลยวตฺตฺถุทีปนีฎีกาคณฺถํ ทฺยภกขรลิจิตมัลยวตฺตฺถุทีปนีฎีกาคณฺถํ กตฺวา ปรีวิโสเชตี.

ตโต ปรี ปรีวิโสชิตลทฺธนามมัลยวตฺตฺถุทีปนีฎีกาคณฺถํ อาทาย สุยามภุจสุส
 มหาปณณาการ วิชขมานนํ “ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา เลขที่ ๔๕๐๔/ข/๑-๒ คู่
 ๑๗๒ ชั้น ๑/๑, ฉบับล่องชาด ไม้ประกับทองที่บ เจ้าครอกข้างใน สร้าง พ.ศ. ๒๓๗๕ (ร.๓)
 เลขที่ ๓๖๕๖/ข/๑-๒ คู่ ๑๘ ชั้น ๓, ฉบับทองที่บ ไม้ประกับทาร์ก เลขที่ ๖๐๘๖/ค/๑
 -๒ คู่ ๑๒๖ ชั้น ๔/๓, ฉบับทองที่บ ไม้ประกับลายกำมะลอ พระยาพิศาลสร้าง พ.ศ. ๒๔๑๑
 เลขที่ ๕๔๕๔/ง/๑-๒ คู่ ๑๗๓ ชั้น ๔/๓ ต., ฉบับล่องชาด ไม้ประกับทาชาด เลขที่
 ๑๒๕๔๕/๑-๒ คู่คำ / ๓๗ ชั้น ๒, ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา เลขที่ ๗๑๖๓/ข/๑
 คู่ ๑๒๖ ชั้น ๖/๑, ฉบับทองที่บ ไม้ประกับทาชาด เขียนลายทอง พระยาศรีสเทพ (เพ็ง)
 เลขที่ ๓๖๖๒/ง/๑ คู่ ๑๘ ชั้น ๑, ฉบับทองที่บ ไม้ประกับธรรมดา เลขที่ ๖๘๐๐/ข/๒ คู่
 ๑๒๘ ชั้น ๑/๒, ฉบับทองที่บ ไม้ประกับธรรมดา เลขที่ ๕๒๒๔/ข/๑ คู่ ๑๓๒ ชั้น ๖/๓ ต.,
 ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา เลขที่ ๘๓๕๕/จ/๑ คู่ ๕๕ ชั้น ๑/๓, ฉบับล่องชาด ไม้
 ประกับธรรมดา เลขที่ ๕๑๗๔/ก/๒ คู่ ๑๗๒ ชั้น ๔/๒ ต., ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา
 เลขที่ ๒๐๐๖/ข/๑-๒ หึ่ง ๕ ชั้น ๓/๑, ฉบับทองที่บ วัชรราชโอรส ไม้ประกับลายทองเงิน
 เลขที่ ๑๑๖๖/ง/๑ หึ่ง ๖ ชั้น ๒/๑” อิติ ทฺยภษาปากฎุหิ มัลยวตฺตฺถุทีปนีฎีกาคณฺเถหิ
 สนฺทสฺเสตี เจว โอสารเสตี จ, นานามัลยวตฺตฺถุทีปนีฎีกาคณฺเถสุ วิสทิสทฺยภษณานํ
 ปรีวิโสเชตฺวา อโรลปิวงนํ เทเสตี.

มัลยวตฺตฺถุทีปนีฎีกาคณฺถปรีวตฺตนปรีวิโสชนวิมฺสยตฺตฺถุทฺถุชย ปนํหํ วิชยการี
 มัลยวตฺตฺถุทีปนีฎีกาคณฺถํ โยนิโส มนสิการน วิจารตฺวา ตํ ตํ วิจาริตํ ทสฺเสมิ.
 สพฺพมฺปนตํ หิ อิมสฺมี ปรีวิโสชิตมัลยวตฺตฺถุทีปนีฎีกาคณฺเถ ทฺติยปรีจฺเจเท ปญฺญาติ.

“ปณณาคาธา”ติ เจว, “อนุปฺพุพิถลา”ติ จ, ปจฺมมัลยวตฺตฺถุทีปนีฎีกาคณฺเถ
 มัลยวตฺตฺถุทีปนีฎีกาคณฺเถ มลฺลทฺตฺถุทีปนีฎีกาคณฺเถ เจว เทยฺขมฺมวตฺตฺถุทฺถุชย ปนํหํ วิชยการี
 มัลยวตฺตฺถุทีปนีฎีกาคณฺเถ เมตฺเตยฺยสุส นาม โภชิตตฺตฺถุทีปนีฎีกาคณฺเถ ตีสปารมมิกาวนํ เจว
 ปญฺจมหาวิโลกนํ จสฺส ยฺเย จ มนฺนุสฺสานํ ชนนาชนนภวสฺส เจว เอกทิวเสยว
 มหาเวสฺสสนฺตรชาตกสวานนํสฺสวณฺณ วณฺณนา จาติ จ, “มัลยวตฺตฺถุทีปนีฎีกา นิฎฺฐิตา”ติ
 จา”ติ อิมานํ ปญฺจ อุทฺถานานํ อตฺถสฺส สฺชกคณฺถํ มยา ปญฺจตฺตานํ โหนฺติ.

มัลลยวตฺถุทีปนีฎีกาคณฺถโร หิ มาลยฺยทเวตฺถวตฺถุคณฺถ ปณามคากาย เจว
อนุปฺพุทฺธิคากาย จตฺถํ กเหตุว มาลยฺยวตฺถุทีปนีฎีกาคณฺถ สงฺเขปโต อกาสิ.

ตฺตรายํ สงฺเขปโต.

ปฺรมมัลลยวตฺถุทีปนีฎีกาคณฺถ มาลยฺยทเวตฺถวตฺถุปฺวตฺติวณฺณา

อยมฺปนฺนตฺถสฺส ปฺวตฺติ. อตีเต กิร พุทฺธปริพุพฺพานโต จตฺสตาธิเก
ทเวจตฺตาฬีสาย สํวจฺจเร ทฺฐุจคามณฺเฌภเย นาม รณฺเญ ติรตฺนปตฺติจฺจานญฺจาย
ลฺงกาทีปสงฺฆาตฺตาย ตามฺพปณฺณิยํ รชฺชํ การนฺเต ปรมิทฺธิวณฺเณน ปากโฏ
มัลลยฺยทเวตฺถโร นามโก เถโร กมฺโพชคามิํ นิสฺสาย โรหณชนปเท วิहाสิ. ตตฺถ
ตฺถเวตฺถสฺส กิตฺติสทฺโท ปากโฏ อโหสิ วิสฺสุโต อพฺภุคฺคโต. โส จ มหาวาโณ
อโหสิ มหายโส มหาจिณาสโว คคเณ วิย จนฺทิมายิ ฌานอิทฺธิหิ ปากโฏ
มหาโมคฺคัลลฺลานตฺถโร วิย สตฺตทานํ อุปการโก. ตถา โส ปุณฺปุณฺนิํ นิรยํ ปจฺจมานานํ
นารกานํ ปวตฺติ อหริตฺวา เตสํ ฌาตฺกานํ กเหตุว ทานาทีนํ ปุณฺณานิ การาเปตฺวา เตสํ
อุทฺทิสฺส ปุณฺณานูโมทเนน ลทฺทฺปุณฺณผลเนน ทเวโลกปรายเนน สตฺเต กโรนฺโต ตตฺถเว
วิहाสิ. โส จ ปรมิทฺธิวณฺณสงฺฆาเตน อิทฺธิพลเนน ทเวโลกญฺเจว ยมโลกญฺจ อคมาสิ.

เทยฺยธมฺมวตฺถุทธานานิสํสวณฺณา จ.

ตฺตร หิ จาคเจตนา ทานํ นาม. วิรติ ทานํ นาม. เทยฺยธมฺโม ทานํ นาม.

เอวํ อโลภสฺหิตา อนฺนทานิวตฺถุกา ทานเจตนา อิธ ทานํ นาม. ทานญฺหิ นาม
ติสฺโส เจตนา ปรีปฺณณา กาคํ สกฺโกนฺตสฺเสว มหปฺผลเมว โหติ มหานิสํสํ. ยถาห ภควา

“ปุพฺพเวทฺ ทานา สุมโน ทํ จิตฺตํ ปสาทเย

ทควา อตฺตมโน โหติ เอสา ยณฺณสฺส สมฺปทา”ติ.

ยา อยํ “ปุพฺพเจตนา มุญฺจนเจตนา อปฺราปรเจตนา”ติ อิมาสํ กมฺม-
ผลสฺสทฺธานุคฺคทานํ โสมนสฺสปริภุคฺคิตานํ ติวิชาเน เจตนาเน ปารีปฺริ เอสา ทานสฺส
ปรีปฺณณา นาม.

เตสฺส จ กากาทิสฺส ติรจฺจานกตฺสส ทินฺนทานํ “อตฺตภาวสเต อายํ เทติ ตถา
วณฺณํ สุขํ พลํ ปฏฺฐิภาณํ เทตี”ติ ปญฺจานิสํสสทฺทายกตฺตา สตฺถุณํ นาม. ปุณฺชชนทฺทสฺสิลสฺส
ทินฺนทานํ สหสฺสคฺคณํ. ปุณฺชชสีลวโต ปน ทินฺนทานํ สตฺสสทฺทคฺคณํ. กมฺมวาที-
โลกิยปญฺจาภิชฺโช ตาปโส พาหิโร กามสฺส วิตราโค นาม ตสฺส ทินฺนทานํ
โกฏิสตฺสทฺทคฺคณํ. “โสตาปตฺติผลตฺถาย ปฏฺฐิปนฺนสฺส โสตาปฺนฺนสฺส ฯเยฯ อรหตฺตผลตฺถาย
ปฏฺฐิปนฺนสฺส อรหโต ปจฺเจกพุทฺธสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา”ติ อิมสํ ทสนฺนํ ทินฺนทานํ
ผลโต อสฺงฺเขยฺยํ.

เตส ปน โย ทานสีลตาย ทายโก ปุคโคโล โส ทานเน ปวตติเกเทน “ทานทาโส ทานสหาโย ทานปตี”ติ ติปุปกโร โหติ โย หิ ตตถ อตตนา มธูริ ภูยชติ ปรสั อมธูริ ลูขั หีนั ลามกั เทติ โส ทานสงฆตสส เทยชมมสส ทาโส หุตวา เทติ นาม. โย จ ยั ยั อตตนา ภูยชติ ตั ตเทว เทติ โส ตสเสว สหาโย หุตวา เทติ นาม. โย ปน อตตนา ยั วา ตั วา ภูยชติ ปรสั มธูริ ปณิธั อุตตมตริ เทติ โส ตสส ปตี เขฏจโก สามิ หุตวา เทติ นาม.

อิมสมิณปน ปจมมาลยวตถุทีปนีฎีกากนเถ มालยยเทวตเถรวตถุปวตติยา เทยชมมวตถุทานานิสัสนัน จ วณณา นิฎิจิตา.

เมตเตยยสส นาม โหิสตตสส สมตีสปารมีกาวนาวณณา

เตส จ “ทส ปารมี”ติ ทานสีลาทีคุณวิเสสโยเคน สตตตตมตาย ปรมา มหาสตุตา โหิสตตตา. เตสั ภาวัว กมมัว วา ปารมี. กา सा ทานาทิกิริยา. อถวา “ทานาทโย คุณเ ปรติ ปาเลติ ปุเรติ วา”ติ ปรมโ. ปรมสส สพพญญโหิสตตตสส ภาวัว กมมัว วา ปารมี ทานาทิกิริยา ว. อปัจ “ปริ สตุตั อตตนิ มวติ พนุชติ คุณวิเสสโยเคน ปริ วา อธิกตริ มชชติ สุขุชติ สงกิลสมลโต ปริ วา เสฎุจ นิพพานั มยติ กจจติ ปริ วา โลกั ปมาณญเคน ฌาณวิเสเสน อธิโลกั วิย มุนาติ ปริจจินุทติ ปริ วา อติวิย สีลาทีคุณคณั อตตโน สนุตานเ มิโนติ ปกขิปติ ปริ วา อตตญุตโต ฌมมกายโต อญณั ปกขิปกขั วา ตทนตถกรั กิลเสโจรคณั มินาติ หีสตี”ติ ปรมโ. โโก โส โหิสตตุโต. ปรมสส อัย ภาวัว กมมัว วา ปารมี ทานาทิกิริยาเยว. “ทส ปารมี”ติ วุตตตตา ทานสีลเนกขมมปญญาวิริยชนติสจจาธิฎฐานเมตตุเพกขาสงฆตตา ปารมีโย “ปารมี”ติ เวทิตพพา. ตาสู หิ ทานปารมี ตาว ชนปริจจาโค ปารมี นาม องคปริจจาโค อุปปารมี นาม ชีวิตปริจจาโค ปรมตถปารมี นาม. เตน วุตต “สมปตติ ปารมีเจว องคณจ อุปปารมี ชีวิต ปรมตถณจ ตีสปารมีโย มตา”ติ.

ปญจมหาวีโลกน่าน วณณา

เมตเตยโย หิ นาม โหิสตตุโต สพพโหิสตตตานั ฌมมตาวเสน สยั ตานิ กาลเทสทีปกุลมาตายุสงฆตตานิ ปญจวีโลกน่านิ วิโลเกติ. ตถา หิ วุตต

“กาลั เทสญจ ทีปญจ กุลั มาตรมเวว จ

เอเต ปญจ วิโลเกตวา อุปปชชนติ ตถาคตา”ติ.

ตตถ “กาลั”ติ อายุกาโล. ตโต เทสั วิโลเกสิ. “เทโส”ติ มชฌิมเทโส. ตโต ทีปั วิโลเกสิ. “ทีโป”ติ ตตถ ทีปา จตฺตพพิธา โหนติ “ปุพพิเทททีโป อมรโคยานทีโป ชมพพิทีโป อุตตรกรุทีโป จา”ติ. ตีสู หิ ทีเปสุ พุทธา น นิพพตตุนติ ชมพพิทีเปเว

นิพพตฺตุนฺติ. ตโต กุลํ อนุวิโลเกสี. พุทฺธา นาม ปวรกุเล นิพพตฺตุนฺติ เวสฺสกุเล वा
 สฺวทกุเล वा न निपพตฺตุนฺติ. ตं हि कुलं ทฺวริธं โหติ “ขตฺติยกุลं वा พฺราราหฺมณकुलं वा”ติ. ยं
 ยं โลกสมฺมตํ कुलं เสฏฺฐํ อโหสิ ปวริ อุตฺตมं ตตฺถ ตตฺถเว พุทฺธา นิพพตฺตุนฺติ. ตโต
 มาตริ विलोเกसी. พุทฺธมาตา นาม โลกสุรารชฺตฺตนา न โหติ. พุทฺธมาตฺคพฺโภ हि เจตियคพฺโพ
 วย พุทฺธชาตฺตุนิทานโร อญฺเณสํ อสาธารโณ โหติ. ตสฺมา ปจฺฉิมภวिकसुส โโพธิสत्तसฺส
 ชาตทิวสโต ปญฺญาय สत्तमे ทิวเส सा माता जुता निपपत्तिस्सुत्ति อयं พุทฺธมาตु ชมฺมตา.

เมตฺเตยฺยสฺส จ นาม โโพธิสत्तสฺส ยฺเก มนุสฺसानํ ชนนาชนนภาววณฺณนา

ये पन मनुससा अरियमेत्तेय्यं न पस्सिसฺสนฺติ. เสยฺยทิต् ? อนนฺตริยกมฺมการि
 ภิกฺขุณีพฺุสา สงฺฆเภทกา สงฺฆहारกา โโพธิสत्तสฺส มารกา มาตฺตฺตฺตฺตภา ปิตฺตภา
 ญฺุโพธิญฺจ เจตกา มจฺเจรา ปมาทา อวิจิมฺหิ นิพพตฺติสฺสนฺติ เต न पस्सिसฺสนฺติ.
 ये नियत्तिจฺฉาทิภฺุจิกา อरियฺปวาทกา สงฺฆสฺส กปฺปิตวตฺตฺตฺตกา อญฺเจสฺส อภฺจเณสฺ
 นิพพตฺตา ते न पस्सिसฺสนฺติเยव. อวเสสา पन सत्ता तिन्नทานา रकฺขितसिลา
 ภาวิตภาวนา อุปาสิตอุโปสธา ปุริตพฺรหฺมจฺริยา เจตियโพธิปิตฺตฺตฺตภา อารามโรปาวนโรปา
 เสตฺตการกา สชฺชิต्तมคฺคา ปิตฺตฺตฺตภาสาลา ขณฺติทกฺกปาณา สกฺกจฺฉं ชมฺมสวานา
 อปฺปมตฺตา ตตฺถเว อามิสฺสาทิตฺติ สงฺฆสฺส กตฺตฺตฺตภา มาตฺตฺตฺตภาปิตฺตฺตภา
 ญฺุจฺฉาปจฺฉายิกกมฺมं กตฺวา สลาภกฺกจฺฉิอุโปสธิกฺกตฺตฺตภา ทสฺสพฺลณฺนิกิริยาवตฺตฺตฺตภา
 ภควโต ทสฺสนฺตฺติ ปญฺเจตฺวา ปस्सिसฺสนฺติ ปุตฺตํ वा อญฺเณสฺส ปุตฺตํ वा
 ปพฺพาเชตฺวา ปस्सिसฺสนฺติ มหาเวสฺสนฺตรชาตฺกํ เอกทิวเสเยว สฺฉนฺตฺ สหสฺสปทิตฺตภา
 ปุชฺเตตฺวา ภควโต ทสฺสนฺตฺติ ปตฺเตตฺวา ปस्सिसฺสนฺติ เจตियं वा พุทฺธปญฺจิมं वा
 ปุञ्चिं กโรนฺตา ปस्सिसฺสนฺติ.

เอกทิวเสเยว มหาเวสฺสนฺตรชาตฺกสวานานิสํสวณฺณนา

เวสฺสนฺตโร हि โลกนาโถ “เอวํ ชาเรถ ชาตฺกนฺ”ติ อิทํ นาม อนุสฺสริตฺวา
 เอวมาห “คฺคฺมเห จ เอตฺรหิ มม สาสเน โลกุตฺตรชฺมมํ อนภิสฺมพฺุชฺฉิตฺวา ตพฺุตฺตรํ
 สํसारมโหฆํ ตฺริคฺคาภา อนาคเต เมตฺเตยฺยสมฺพฺุทฺธํ ทญฺุจฺฉิ ปญฺเจนฺตา เอวํ มยา
 วุตฺตนฺเยน คาสสฺสปญฺจิมณฺฑิตํ มหาเวสฺสนฺตรชาตฺกํ ชาเรถ โยนิโส मनฺสิการเน
 อุปฺชาเรตฺวา สฺฉนาถ สฺฉนฺติวา จ ปน เตน กุสเลน เมตฺเตยฺยสฺส สาสเน
 ทฺุขสฺสนฺตํ กริสฺสธา”ติ. นานาการณं हि तिसुवा अरियमेत्तेय्यो नाम पोथिसत्तो एवमाह
 “यथा पनेกं खेत्तं एकत्वस्येव कसित्त्वं कसति न केवलं कसतिเยव ओजो समग्र-
 तीव्रवृत्तकरण्वเสน सत्त्वंปี गच्छत्त्वं ज्ञं तत्तत्त्वं निष्ठापति एवमेव एकत्वस्येव सोत्त्वं
 महावेस्सत्ตราตํ สฺฉนฺตฺ”ติ. ओवा ते ज पुत्तपจฺเจกพฺุทฺธพฺุทฺธสวากสมฺปตฺติสฺ

อณฺดรํ ปุณฺณดา อปริปฺณสงฺกปฺปปี เมตฺเตยฺยพุทฺธํ ปสฺสิตุมิจฺจนฺดา
มหาเวสฺสณฺตรชาตกสฺวานาทิกํ ปุณฺณํ กโรนฺตุ. กตฺวา จ ปน ตสฺसानุภาเวน
เมตฺเตยฺยสฺส ทสฺสนมตฺตํ ลภิสฺสฺสนฺติ. ลภิตฺวา จ ปน ตสฺส สาสเน ทานปารมีอาทโย
อุจฺจินิตฺวา วริ สพฺพพฺลยฺตณฺญาณมาทิกํ อคฺคณา ปฏฺจิตฺตํ สมฺปตฺตี ลภิสฺสฺสนฺติ.
เมตฺเตยฺยนาถสฺส ทสฺสนมตฺตํ ลภิตฺวา จ ปน ตสฺसानุภาเวน ตสฺส สาสเน
ทานสีลาทิกํ กโรนฺตา ยํ ยํ สมฺปตฺตี วริ ปฏฺจเณตา ตํ ตํ ลภิสฺสฺสนฺติ.
สํสारे สํสรนฺตาปี ยาว เมตฺเตยฺยสฺส สนฺติเก นิพฺพานํ น ปาปฺปณิสฺสฺสนฺติ ตาว
อปาย์ น คมิสฺสฺสนฺติ.

อิมสฺมิณฺปน พุทฺธยมาลยฺวตฺถุทีปนีฎฺฐีกาคณฺเถ เมตฺเตยฺยสฺส นาม โพธิสฺตตสฺส
สมตีสปารมีภาวนาย เจว ปณฺจมหาวិโลกนํ จสฺส ยฺเย มนุสฺसानํ ชนนาชนนภาวสฺส
เจว เอกทิวเสยฺว มหาเวสฺสณฺตรชาตกสฺวานานิสฺสสฺส จ วณฺณา นิฎฺฐิตา.

ตติโย ปริจฺเจโท

อิมสฺมิณฺหิ ปริจฺเจเท ปริวิโสชิตมาลยฺวตฺถุทีปนีฎฺฐีกาคณฺโถ เจว วิรุทฺทวจนฺณจ
มยา เทสิตํ โหติ. มาลยฺวตฺถุทีปนีฎฺฐีกาคณฺธสฺส ปน โกจิ อคฺคโถ เยหิ อาคตฺจานเห
อานีโต โหติ ตานปี มยา อิมสฺมี ปริจฺเจเท เทสิตานิ โหนฺติ.

จตุตฺโถ ปริจฺเจโท

อิมสฺมิณฺปน ปริจฺเจเท ทยฺยภาสาโรปิตมาลยฺวตฺถุทีปนีฎฺฐีกาคณฺโถ มยา เทสิโต
โหติ. โส เว ทยฺยรฏฺฐวาสินี สิกฺขกามานํ ปริยตฺตอิคฺคํ สาเชยฺย.

ปณฺจโม ปริจฺเจโท

วิจฺยการี ปนาหิ ปาลิกนฺเถสุ กมฺโพชกฺขรลิจิตมาลยฺวตฺถุทีปนีฎฺฐีกาคณฺธํ
ทยฺยกฺขรลิจิตมาลยฺวตฺถุทีปนีฎฺฐีกาคณฺธํ กตฺวา ปริวิโสเชตฺวา อนุสํกฺขิตฺวา ทยฺยภาสํ อาโรเปสี.
อยมฺปน มาลยฺวตฺถุทีปนีฎฺฐีกาคณฺโถ ภควตา “สพฺพปาปสฺส อกรรมญฺเจว กุสฺลสฺสุปสมฺปทา จา”ติ
วุตฺโตวาททฺวเณ ปุณฺณาปุณฺณสคฺคาปายมคฺคสฺสงฺขาตสฺส กุสฺลากุสฺลกมฺมสฺส เทสโก โหติ.
อญฺญหิ พุทฺธปรินิพฺพานโต เอกุณฺวิสฺติเม วสฺสเสต “ติโลกตฺติลกอนนฺตพุทฺธสิริสทฺธมฺม-
กิตฺติมานนฺทปญฺโญ”ติ ลทฺธนาเมน สุยามิกเถเรน มาเลยฺยเทวตฺเถรวตฺถุคณฺธสฺส สงฺเขปคฺคํ
วทฺเธตฺวา ภาเวตฺวา กโต ภวิสฺสตี.

วิจัยการี จาหิ เอวมทหสั “มาลยวตถุทีปนีฎีกาคนุถโร หิ อปรสมเยสุ กदानิ พุทธสาสเน คนุถานิ อตุถิ คเหตุวา สงเขปโต กุสลาคุสลกมมุปรตติทุกเมน อิมสูมี มาลยวตถุทีปนีฎีกาคนุเถ สโมธานตวา ทสุเสสิ. ตสุมา โย สิคุฆากาโม อิมิ สิคุฆติ โส พุทธสาสเน ทานสีลสคคภาวนาอาทิกิ กุสลกมมุ เจว เนรยิกาทิกิ อปายมคคสงฆาตัง อกุสลกมมุ จ สุกกุเจว ชานาติ. ตสุมา มาลยวตถุทีปนีฎีกาคนุโถ พุทธสาสเน ปุณฺณปาปุณฺณสคคาปายมคคสงฆาตสฺส กุสลาคุสลกมมุสฺส เทสโก โหติ รฎฺฐสฺส เจว รฎฺฐวาสินญจ สิริธโร รฎฺฐपालโก นานาสิปฺปวฑฺฒิธมฺมารฎฺฐโต วณฺณคตฺติอายตณฺฎโต จา”ติ.

นิกมคภา นิฎฺฐิตา.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อผู้วิจัย	: พระมหาภริรัฐกรณ์ อัสมาลี (พินนาวา)
วัน เดือน ปี เกิด	: เกิดวันพฤหัสบดี ที่ ๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๑๒
ที่อยู่	: บ้านเลขที่ ๕๘ หมู่ที่ ๒ ตำบลสระขุด อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๑๕๐.
บรรพชา	: วันที่ ๒๕ มีนาคม พุทธศักราช ๕๒๕ ณ วัดสุจิตต์ธัมมาราม ตำบลนิคม อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์.
อุปสมบท	: วันที่ ๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๓ ณ พัทธสีมา วัดชนะสงคราม แขวงชนะสงคราม เขตพระนคร จังหวัด กรุงเทพมหานคร.
ประวัติการศึกษา	ทางธรรม : ปีพุทธศักราช ๒๕๒๗ จบนักธรรมชั้นเอก คณะจังหวัดบุรีรัมย์ : ปีพุทธศักราช ๒๕๔๖ สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร : ปีพุทธศักราช ๒๕๔๓ จบปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์ (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช- วิทยาลัย สังกัดปัจจุบัน : วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร ถนนเทศบาลสาย ๑ แขวง วัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร ๑๐๖๐๐. เข้าศึกษาต่อเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๕ สำเร็จการศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๕